

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

VINCAS GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS

GENEROLO ATSIMINIMAI

I DALIS

LIETUVOS RESPUBLIKA
KLAŠTO A
MINIST

Arūnas

Arūnas

*LIETUVOS RESPUBLIKA
KLAŠTO A
MINIST*

*Liudovikas 29, 1918 m.
1918 m. 28 gegužės
1818 m. 1801 m.
1818 m. 264 gaus
1818 m. 262 (1918)
1818 m. 1818 m.
1818 m. 1818 m.
1818 m. 1818 m.*

Grigaljus-Glovackis

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
LITUANISTIKOS TYRIMO IR STUDIJŲ CENTRAS

VINCAS GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS

GENEROLO ATSIMINIMAI

I dalis. Carų imperijoje

Vilnius 2017

*Vienintelės geros istorijos yra parašytos tu,
kurie patys itaigojo aprašomus veiksmus.*

Montaigne

Turiu didžiulį istorijos pajautimą. Aš padėjau ją daryti.

Rear Adm. Rowland G. Freeman III, U.S. Navy

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Atsakingieji redaktoriai: mjr. Gintautas Jakštys (I dalis);
ats. plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis (II ir III dalys).

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2017

© Lituaniškos tyrimo ir studijų centras, 2017

Atsakingųjų redaktorių nuomonė ne visuomet sutampa su autoriaus.

ISBN 978-609-8074-67-3

TURINYS

ATSAKINGŪJŲ REDAKTORIŲ ŽODIS	7
PRATARMĖ.....	11

I dalis. CARŲ IMPERIJOJE

Pirma knyga. VARGO MOKYKLA

I skyrius. KŪDIKYSTĖ.....	17
II skyrius. PRADŽIOS MOKSLAS.....	28
III skyrius. KLEBONAI, ŠVENTĖS IR STEBUKLAI.....	42
IV skyrius. PRADEDU UŽDARBIAUTI.....	55
V skyrius. BRANDOS PAŽYMĖJIMO SIEKIANT.....	70

Antra knyga. KARO MOKYKLA

I skyrius. ŠPOKAS	85
II skyrius. POGRINDIS IR REVOLIUCIJA.....	100
III skyrius. „SUŽADĖTUVIŲ“ KOLDŪNAI	117
IV skyrius. PONAS	131

Trečia knyga. CARO TARNYBOJE

PRATARMĖ	151
TURKESTANIŠKŲ ŽODŽIŲ ŽODYNĖLIS.....	153
I skyrius. KELIONĖ.....	155
II skyrius. KOLONIZATORIAI: KARIAI IR ADMINISTRATORIAI	165
III skyrius. DARBAI IR DIENOS	174
IV skyrius. ANGELAI IR FURIJOS	193
V skyrius. ČARDŽUJAUS VINJETĖS.....	212
1. ATVYKIMAS.....	212
2. VIRŠININKAI IR PAREIGOS	216
3. BIČIULIAI IR PAŽĪSTAMI.....	233
4. ŠEIMOS DŽIAUGSMAI IR AŠAROS	240

Ketvirta knyga. IMPERATORIŲ SUTEMOS

I skyrius. KARAS VISIEMS KARAMS BAIGTI	248
II skyrius. REVOLIUCIJOS SŪKURIUOSE.....	277

ATSAKINGŲJŲ REDAKTORIŲ ŽODIS

Atsiminimų autorius Vincas Glovackis gimė 1885 m. rugpjūčio 9 d. Jiezne. 1904 m. baigė realinę mokyklą Balstogėje, 1907 m. Vilniaus karo mokyklą. Suteikęs praporščiko laipsnį, buvo išsiųstas tarnauti į Turkestaną. 1910 m. perkeltas į Bucharą. 1912 m. buvo pakeltas į poručikus, o 1914 m. rugsėjo 20 d. – į štabskapitonus. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, kartu su VI Turkestano šaulių pulku išvyko į frontą prieš vokiečius. Dalyvavo mūšiuose prie Augustavo, Rytprūsiose, Lenkijos teritorijoje buvo tris kartus sužeistas, pasveikęs perkeltas į frontą Rumunijoje. 1915 m. kovą paskirtas bataliono vadu, o vasarą mūšyje prie Nasielsko buvo sunkiai sužeistas ir daugiau kaip pusę metų buvo gydomas įvairiose ligoninėse. 1916 m. sausį medicinos komisija jį pripažino tinkamą tik ne rikiuotės tarnybai. Ėjo įvairias pareigas 4-osios, 7-osios ir 8-osios armijų štabuose. Po bolševikų perversmo 1917 m. gruodį iš karo tarnybos pasitraukė, kurį laiką dirbo Poltavos lietuvių tremtinių komitete. 1918 m. sausį Poltavą užėmė bolševikai ir komitetą išvaikė. Ukrainiečiams išvijus bolševikus iš Poltavos, vėl grįžo dirbti į Lietuvių tremtinių komitetą.

1918 m. spalio 29 d. V. Glovackis po ilgos ir pavojingos kelionės atvyko į Vilnių. 1918 m. lapkričio 10 d. įstojo savanoriu į pradėtą kurti Lietuvos kariuomenę, dalyvavo organizuojant Lietuvos kariuomenės dalinius. Buvo pirmasis Pirmojo pėstininkų pulko vadas ir organizatorius. 1918 m. gruodžio 7 d. paskirtas pradėti formuoti Antrojo pėstininkų pulko ūkio vedėju, o gruodžio 23 d. – pulko vadu. 1919 m. pradžioje daug prisidėjo įtvirtinant Lietuvos Respublikos valdžią Kaune. Kilus konfliktui su krašto apsaugos ministru Mykolu Velykiu, 1919 m. kovo 4 d. nuo pareigų buvo nušalintas. Po Antrojo pėstininkų pulko demonstracijos 1919 m. gegužės 1 d. prie prezidentūros gegužės 4 d. grąžin-

tas į pulko vado pareigas. Nuo gegužės pabaigos jo vadovaujamas pulkas kovėsi su Sovietinės Rusijos kariuomene, dalyvavo Panevėžio išvadavimo operacijoje, išvadavo Rokiškį, Obelius, kovojo Latvijoje. Kovų metu kartais per daug aktyviai kišosi į kuriamos civilinės valdžios reikalus, sukeldamas nepasitenkinimą. 1919 m. spalį pulkas buvo perkeltas į frontą prieš bermontininkus. Spalio 18 d. V. Glovackiui suteiktas pulkininko laipsnis.

Pulkininko kietas būdas ir atviras savo pozicijų reiškimas bei veiksmai, ne visada suderinti su aukštesne vadovybe, kartais turėjo ir neigiamų pasekmių. 1920 m. kovo 18 d., apkaltinus jį netvarka pulke, iš Antrojo pėstininkų pulko vado pareigų atleistas ir po Armijos teismo skirtos trijų mėnesių areštinės bausmės paskirtas I rūšies ypatingų reikalų karininku prie kariuomenės vado. 1920 m. rugpjūčio 23 d. paskirtas II pėstininkų divizijos vadu, tačiau po divizijos katastrofos ties Suvalkais rugsėjo 23 d. iš divizijos vado pareigų buvo atleistas ir paskirtas ypatingų reikalų karininku prie kariuomenės vado. Nuo 1922 m. gruodžio iki 1925 m. spalio dirbo Vyriausiojo štabo Mobilizacijos skyriaus viršininku.

V. Grigaliūnas-Glovackis buvo vienas iš Savanorių sąjungos organizatorių, jai vadovavo.

1926 m. rugpjūčio 13 d. valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės išleistas į atsargą. 1926 m. pabaigoje leido opozicinį laikraštį „Tautos valia“, buvo jo atsakingasis redaktorius. Už provokacinius straipsnius 1926 m. lapkritį suimtas, bet 1926 m. gruodžio 17 d. prasidėjus valstybės perversmui, iš kalinimo perversmininkų buvo paleistas, ir pasiskelbęs Kauno karo komendantu aktyviai dalyvavo perversme. 1926 m. gruodžio 24 d. vėl priimtas į kariuomenę, į ankstesnes pareigas, o 1927 m. sausio 25 d. paskirtas ypatingų reikalų karininku prie krašto apsaugos ministro. 1927 m. vasario 10 d. jam buvo suteiktas generolo leitenanto laipsnis. 1934 m. sausio 18 d. pakeltas į generolus ir išleistas į atsargą. Išėjęs į atsargą dirbo advokatu. SSRS okupavus Lietuvą, slapstėsi Baltarusijoje, dirbo kolūkyje. Prasidėjus SSRS–Vokietijos karui grįžo į Kauną. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, vėliau persikėlė į Belgiją, o 1949 m. emigravo į Pietų Ameriką. Bendradarbiavo leidiniuose „Karys“, „Kardas“, „Mūsų žinynas“.

Vincas Grigaliūnas-Glovackis mirė 1964 m. gegužės 16 d. Kolumbijoje, Tunijos mieste.

Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio generolo Vinco Grigaliūno-Glovackio atsiminimai – tai pasakojimas apie sunkų ir kupiną iššūkių gyvenimo kelią. Savo atsiminimuose autorius pasakoja apie savo vaikystę gimtajame Jiezne, mokslus Vilniaus karo mokykloje, karo tarnybą Rusijos imperijos kariuomenėje, Pirmąjį pasaulinį karą, Nepriklausomybės kovas, tarpukario Lietuvos dviejų dešimtmečių gyvenimo peripetijas, antrąją sovietinę okupaciją ir pasitraukimą į Vakarų. Skaitydami šiuos atsiminimus mes ne tik turime

galimybę pažvelgti į ištisą epochą ar laikotarpį amžininko akimis, bet turime galimybę „išgirsti“ vieno žymiausių Lietuvos kariuomenės karininkų gyvenimo istoriją iš „pirmųjų lūpų“. Rašydamas atsiminimus gen. V. Grigaliūnas-Glovackis neturėjo galimybių naudotis oficialiais dokumentais ar laiškais, todėl galėjo pasikliauti tik savo atmintimi. Tai sąlygojo, kad atsiminimų autorius neišvengė kai kurių klaidų, ypač minėdamas karininkų laipsnius. Tačiau atsakingieji redaktoriai stengėsi pastebėtus netikslumus paaiškinti, nekeisdami paties atsiminimų autoriaus teksto. Nemažas iššūkis rengiant atsiminimus publikacijai buvo kalba. Esmė ta, kad atsiminimų autorius rašė atsiminimus šnekamąja ikikarine, Jiezno apylinkėse vartota dzūkų tarmine kalba, kuri nemažai skiriasi nuo dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos. Ne mažiau problemų sukėlė tam tikri posakiai, vartoti kasdieninėje kalboje lotynų, hebrajų, rusų ir kitomis kalbomis. Siekdami išsaugoti tuometinės kalbos grožį ir savitumą atsakingieji redaktoriai, pasitarę su kalbos redaktore, nusprendė palikti originalius posakius. Skaitytojų patogumui jie paaiškinti atskirai. Taip pat atsakingieji redaktoriai, vadovaudamiesi atsakingumo ir nešališkumo principais, nesiėmė cenzūruoti ar kupiūruoti atsiminimus, todėl neatsako už atsiminimų autoriaus išsakytas mintis ir vertinimus.

Atskirai norėtusi padėkoti gen. V. Grigaliūno-Glovackio šeimai, kuri nieko nepaisydama ne tik skatino generolą parašyti atsiminimus, bet ir juos išsaugojo, ir rūpinosi jų publikavimu. Dėkojame Lituanistikos tyrimų ir studijų centrui, atstovaujančiam gen. V. Grigaliūno-Glovackio anūkei Nemirai Grigaliūnaitei, ir asmeniškai centro vykdomajai viceprezidentei Kristinai Lapienytei už bendradarbiavimą parengiant generolo atsiminimus publikavimui.

Atsakingieji redaktoriai mjr. Gintautas Jakštys,
dr. Gintautas Surgailis

PRATARMĖ

Mūsų namuose Kaune labai dažnai lankydavosi daug tėvo artimų bičiulių ir pažįstamų. Anksčiau ar vėliau prisimindavo jie įvairiausių išgyvenimus, nuotykius iš savo vaikystės, mokslo dienų, veiklos prieš ir po I pasaulinio karo.

Dalyvaudavau beveik visuose tuose pobūviuose. Tėvo auklėjimo principas buvo viktorianiškas: vaikai privalo būti matomi, bet negirdimi. Taigi tylėdavau ir klausydavausi. Tylėdavau gal ne todėl, kad galėčiau geriau klausytis, bet kad nebūtų atkreiptas dėmesys į mane ir nebūčiau nuvarytas miegoti.

Ir taip praėjo daugel metų...

Tremties metu itin daug metų gyvenant Kolumbijoje, Pietų Amerikoje, pobūviai nepasibaigė, tik suretėjo. Dažnai mus aplankydavo kituose miestuose gyvenantys nauji pažįstami. Taip pat niekad nepraleisdavom progos tinkamai paminėti šeimos šventes: vardadienius, gimtadienius, vedybų bei kitokias sukaktis. O kur dar tautinės ir bažnytinės šventės.

Vėl klausydavomės tėvo pasakojimų. Tik šiuo metu jau galėdavau ir aš įkišti kokį trigrašį. Dabar tylūs, gal ne visada ir nelabai tylūs klausytojai buvo mano dvi dukros. Itin mėgdavo tų pasakojimų klausytis mano žmona Sofija.

Tėvukas daugiausia triūsė apie namus. Nedaug buvo tokio darbo. Likusį laiką buvo skyręs ispanų kalbos mokymuisi. Jis buvo puikus matematikas, bet jau lingvistas tikrai nekoks. Garantuoju, kad kalbos vadovėlių iš-

Adomas Grigaliūnas

moko mintinai: visas frazes, taisykles, linksniuotes, asmenuotes, pasakojimėlius. Tačiau, kai būdavo reikalas susikalbėti su vietiniais gyventojais, na tai...

Turint omenyje, kad jis buvo labai visuomeniškas, tai negalėjimas susikalbėti su žmonėmis jį gerokai prislėgdavo. Dar karščiau įnykdavo į kalbos vadovėlį. Suprantama, kad šeimos pobūvių metu ar kai atvažiuodavo kokie lankytojai, jis atgydavo. Sakyčiau, kad tokiais momentais net atjaunėdavo.

Moterys, sakoma, intuityviai randa išeitį iš padėties. Turiu pasakyti, kad mano žmona su uošviu sugyvendavo kuo puikiausiai. Jei reikdavo aptarti kokią namų problema, tai greičiau tardavosi su juo, o ne su manim. Soniutei pribrendo mintis, kuri gal nebuvo išreikšta sąmoningai, bet vis tik tūnojo sąmonėje. O mintis buvo labai paprasta: jei negalima labai dažnai rengti pobūvių, gal psichologiniu pakaitalu galėtų būti susitikimas ir diskusijos su senais bičiuliais bei pažįstamais, išguldytos popieriaus lape.

Tiek Sofija, tiek mano dukros Yolanda ir Nemira, kurios dėduką taip pat labai mylėjo, pradėjo raginti jį rašyti atsiminimus. Pritariau tam visa širdimi. Vienos šventės proga padovanojom jam didžiulę kelių šimtų puslapių protokolų knygą ir kitas reikiamas rašymo priemones. Pirmame puslapyje didžiulėmis raidėmis įrašėme: Gen. V. Grigaliūno-Glovackio atsiminimai.

Iš pradžių tėvukas žiūrėjo į tai kiek skeptiškai, bet ilgainiui įsitraukė į darbą. Mikroskopine savo rašysena užpildė visą tą knygą. Nors ir chronologine tvarka surašyta, bet tai buvo apmatai, kelrodis vėlesniam darbui. Remdamasis tais metmenimis, pradėjo rašyti trumpesnius straipsnelius. Kai ką praleisdavo, kai ką papildydavo, pergrupuodavo. Žiūrėjo jis į tuos straipsnelius kaip į medžiagą,

Yolanda Grigaliūnaitė, Adomas Grigaliūnas, Nemira Grigaliūnaitė, Sofija Grigaliūnienė

kurią galima būtų paskelbti spaudoje ištraukomis. Baigęs šią antrą versiją, rašė pastabas, rinko, kiek tai buvo įmanoma mūsų sąlygomis, papildomą medžiagą. Deja, mirtis nutraukė šį darbą. Aš paveldėjau visą tą medžiagą: smulkiai prirašytą protokolų knygą, beveik 300 straipsnių ir aibę pastabų bei užrašų.

Persikėlus gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas, laisvu laiku pradėjau tą medžiagą tvarkyti. Pirmoji problema, kurią teko įveikti, buvo turimos medžiagos suklasifikavimas bei sugrupavimas. Pirmiausia viską padalijau į dvi dideles dalis: pirmoji dalis – gyvenimas Rusijoje iki revoliucijos meto imtinai bei ruošimasis grįžti į Lietuvą; antroji dalis – Nepriklausomojoje Lietuvoje ir tremtis. Toliau grupavau į didesnes dalis, kurias pavadinau „Knygomis“. Knygas jau skirsčiau į skyrius. Dalių, knygų ir skyrių pavadinimai yra mano paties „nukalti“ ir tik aš esu už tai atsakingas.

Visą veikalą pavadinau ne atsiminimais, bet atsiminimų apybraižomis. Atsiminimai galėję būti daug išsamesni, jei tėvas būtų turėjęs po ranka visus tuos dokumentus, fotografijas, susirašinėjimus bei kitokią medžiagą, kurią buvo surinkęs dar gyvendamas Lietuvoje. Dalis jos liko mūsų namuose Kaune, kita dalis – dokumentai ir fotografijos – Gelgaudiškyje. Kodėl taip įvyko, galima bus suprasti paskaičius antros dalies ketvirtos knygos II skyrių „Apokalipsės raiteliai skrieja Lietuvos padange“. Nors nuo to laiko praėjo jau 36 metai, bet dar ir šandien, kai visa tai prisimenu, širdyje liepsnoja pyktis. Nemaža dvasiškių teko man asmeniškai pažinti tiek Lietuvoje, tiek tremtyje. Stebint daugelio jų elgesį, visai nenuostabu, kad aš šandien esu agnostikas ir, kas dėl organizuotų religijų, esu visiškai cinikas. Turiu prisipažinti, kad visad stebėjausi, kaip tėvukas galėjo išlaikyti tvirtą tikėjimą, nors dvasiškiams ypatingų simpatijų nebejautė. Atsakymą į tai, manau, galima rasti jo atsiminimuose.

Pirmiausia pradėjau tvarkyti apybraižų antrą dalį „Lietuvoje“, nes maniau tai esant aktualesne mūsų tremties visuomenei. Pabandžiau, progai pasitaikius, vieną, kitą skyrių nusiųsti kai kuriems laikraščiams. Pavyzdžiui, vieną skyrių nusiunčiau „Laisvajai Lietuvai“. Atspausdino trumpą ištraukėlę ir tą pačią sutraukta forma, nebuvo nei visa viena atkarpa. Pasakė, kad daugiau negali spausdinti – per ilga, trūksta vietos. Tačiau tuo pačiu metu buvo vietos spausdinti kažkokį jovalą, kurio negalima nei suprasti, nei susigaudyti, ką autorė nori pasakyti.

Kitą kartą, pasirodžius „Drauge“ ilgam, beveik per visą puslapį straipsniui apie kovas su bermontininkais, kuriame ne visiškai teisingai buvo parašyta ir apie mano tėvą, pasiunčiau tam katalikiškam laikraščiui atitinkamą dalį iš vieno apybraižų skyrelio. Jis buvo man gražintas atgal su pasiūlymu siųsti kur kitur. „Draugas“ tokiems straipsniams neturi vietos. Be to, „Draugo“ redaktorius Kazys Bradūnas savo laiške man išreiškė, kad „istorikas“, kuris aiškiai naudojami šaltiniais asmenų, kurie melagingai patys save kelia į padanges, žino, ką rašo, o mano tėvas, kuris toms kovoms vadovavo, meluoja. Gal tik tiek Bradūnas buvo

diplomatiškas, kad nevarčiau tiesiai žodžio „meluoja“, o pasisakė kiek švelniau: susipraski pats. Buvau parašęs atitinkamą laišką Bradūnui, pasiūsdamas jį po velnių. Tačiau apsigalvojau, nusispjoviau ir atsakymo nenusiunčiau. Pasikarkite! Gavęs tokias „gražias“ dvi pamokas iš dviejų grupių – nacionalistų ir katalikų, kurias tėvas visą savo gyvenimą puoselėjo ir palaikė, suprantama, kad nustojau ūpo ir apybraižų dalį atidėjau į šalį.

Vėl praėjo keleri metai. Žmona ir abi mano dukros – vyresnioji chirurgė Yolanda, jaunesnioji – biochemikė Nemira pradėjo mane „spirginti“, kad dabar, turėdamas apščiui laiko, baigčiau tvarkyti tėvo atsiminimus. Ir po keliolikos metų pertraukos vėl ėmiausi darbo ir sutvarkiau pirmą apybraižų dalį „Carų imperijoje“.

Galiu dabar lengviau atsidusti – darbas baigtas. Tiek mano šeimos nariai, tiek vienas kitas pažįstamas ragina tėvo atsiminimus išleisti atskira knyga. Prisipažinsiu, kad šiuo atveju esu ne vien skeptiškas, bet net nusistatęs prieš. Tėvas yra jau senokai miręs: taigi jam nei šilta, nei šalta. Man asmeniškai tas taip pat nesvarbu – aš ir taip žinau daugelį tų istorijų. Dukros, jei nori, galės paskaičiuoti rankraštį ir iš jo sužinoti apie savo dėdą.

Kai okupuotoje Lietuvoje komunistai ir įvairūs raudonieji išdavikai bei parasidavėliai puola mano tėvą ir skleidžia prasimanytus, falsifikuotus „faktus“ ar ne, tiesiai iš piršto išlaužtus melus, tai galiu suprasti. O čia, tremtyje? Vieni jau tiek yra prirašę saviliaupsių – kas pakels uodegą šuniui, jei ne jis pats? Kad šiems pamatyti kitokį pavaizdavimą ar išgirsti teisybės žodį, tai būtų tolygu gauti apopleksijos smūgį. Kiti, kaip tikri „garbės spekuliantai“, pirmuosius, lyg molio stabus, užkėlę ant pjedestalo, apsiputoję pultų mane lyg pasiūtę šunys. Kam man to reikia?

Gal kada ateityje koks nešališkas istorikas, gal net ir ne lietuvis, užtikis šias atsiminimų apybraižas ir galės jomis objektyviai pasinaudoti. Bet kas dėl mūsų šių dienų „istorikų“, tai netikiu nei jų objektyvumu, nei teisybės pamėgimu. Tegu jie sau ir toliau liaupsina moliakojus stabus, kurie daugiau rūpinosi savo asmenine nauda, nei kad sielojosi dėl Lietuvos.

A. G. Grigaliūnas-Glovackis

Miami, Florida, U.S.A.

1980 m. liepos 20 d.

PIRMOJI DALIS

Generolas J. H. ...
Antrojo pestinimo ...
Veto ...
pere ...

Carų imperijoje

Mano ... motyve ...
breyketo ...
Pramono ...
ju turkos ...
Kerc ...
1917m ...
transiam ...
pene ...
kuro ...

Ištremtųjų, kietuvių 1863 m. kolonija „Čornaja Padina“ Rusijoje.

Bado metų (1922) želpiama dietvos visuom

PIRMA KNYGA

Vargo mokykla

„Jaunystės dienei greičiau bėga“

I skyrius. KŪDIKYSTĖ

Skambios ir šaunios Dainavos šalies laukuose stovi nedidelis Jiezo miestas. Apleistas ir užmirštas. Tačiau ne visada taip buvo. Dar yra išlikusių Jiezo buvusios didybės žymių.

Senais laikais Jieze buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio kunigaikščio Paco (Pociaus) rūmai. Tiesa, kunigaikštis Pacas turėjo daug rūmų ir kitur, bet istorikai itin paminėdavo Jiezo rūmus. Rūmai verti Paco, o Pacas vertas rūmų. Senoliai pasakojo, kad šie rūmai turėjo dvylika įvažiuojamų vartų, penkiasdešimt dvi iškilmingo įėjimo duris ir fasade 365 langus. Kaimo istorikai, tiesa, nenurodė, ar tie vartai ir durys buvo naudojami pagal metų mėnesį ir savaitę ar buvo naudojami jų nediskriminuojant, t. y. pagal reikalą ir patogumą.

Šiame dvare dažnai svečiuodavosi didieji Lietuvos kunigaikščiai ir Lenkijos karaliai. Buvo pasakojamas toks vietovės pavadinimo atsiradimas. Kadai svečių grupė irstėsi Jiezo ežere, kuris tariamai buvo tiek gilus, kad dugno negalima pasiekti. Svečiai kaip tik ir norėjo šį tvirtinimą patikrinti. Dugną surado ir pra-

dėjo linksmi lenkiškai¹ šūkauti: „Jest dno, jest dno“². Greičiausiai tai bus lenkomanų prasimanymas, nes kiek yra žinoma, Pacų rūmuose viešpatavo dvi kalbos: lietuvių ir lotynų. Be to, vietovė turėjo savo vardą dar ir prieš Pacams atsirandant.

Tie rūmai labai nukentėjo per karus ir vidines suirutes. Itin greitas nuosmukis prasidėjo, kai Jiezno ir Birštono dvarai po 1863 m. sukilimo pateko į rusų pakalikų Igno Kvintos ir jo ainių rankas. Rūmus supęs parkas buvo apleistas ir beveik išnyko. Igno sūnus Leonas Kvinta iškirto kadaise apylinkėje augusius vešlius miškus. Pasidarė kaip „Anykščių šilėly“, kuri tiksliai pavaizdavo vyskupas Baranauskas: „ant lauko pliko kelios pušelės apykrevės liko“. Pinigai mat buvo reikalingi kortoms ir mergoms Varšuvoje, Paryžiuje ar kuriame kitame svieto užkampyje.

Paskutiniame XIX šimtmečio ketvirtyje iš visos ankstesnės dvaro puikybės bei grožybės teliko du rūmų sparnai – flygeliai. Viename flygelyje gyveno Igno Kvintos palikuonys. Šitame flygelyje taip pat gyveno ir Jiezne stovinčio rusų bataliono karininkai. Kitame flygelyje stovėjo viena kuopa. Kita kuopa buvo užėmusi didelę dalį dvaro kumetyno pastatų. Trečioji buvo įsitaisiusi buvusiam dvaro bravore³. Čia taip pat buvo ir bataliono virtuvė bei duonos kepykla.

Pacai buvo fundatoriai keliolikos bažnyčių, pvz., garsiosios, architektūriškai įdomios Pažaislio bažnyčios bei vienuolyno, Vilniaus Antakalnio bažnyčios⁴ ir t. t. Suprantama, kad Jiezno bažnyčia buvo jų statyta.

Jiezno bažnyčioje po pagrindiniu altoriumi yra koplyčia ir kripta, kurioje buvo laidojami Pacų šeimos nariai. Senais laikais iš rūmų į šią koplyčią vedė tunelis, kuriuo ponai galėjo eiti niekieno nematomi ir nekliudomi. Aišku, laikams bėgant, tunelis užgriuvo ir praktiškai išnyko. Taip pat ten buvo rūsys, kur buvo laidojami Pacų palydos bajorai. Laikas ir nedraugiška administracija ir šią paskutinio poilsio vietą pavertė griuvusių krūva. Galiausiai išmėtyti, sumaišyti kaulai buvo surinkti ir palaidoti bendrame bevardžiame kape Jiezno kapinėse. *Sic transi*⁵.

Jiezno bažnyčia buvo dekoruota italų dailininkų freskomis. Galimas daiktas, kad tai buvo tie patys dailininkai, kurie dekoravo ir Pažaislio bažnyčią. Pastaraisiais Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo rūpinamasi tų freskų atnaujinimu ir restauravimo darbai jau buvo pradėti.

Plačioje apylinkėje Jiezno bažnyčia garsėjo savo būgnais. Karuose su turkais Pacas tarp kitokio karo grobio buvo iš turkų taborų atėmęs keturis didelius katiolo formos būgnus. Du jų davė Vilniaus Antakalnio bažnyčiai, o likusius du ati-

¹ Kai kur minima, kad rusiškai.

² Yra dugnas, yra dugnas (lenk.).

³ Spirito ar alaus darykla.

⁴ Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia.

⁵ Taip praeina (lot.).

davė Jiezno bažnyčiai. Sakoma, kad turkai karo belaisviams nulupdavo odą, kurią panaudodavo įvairių daiktų ir būgnų gamybai. Tokia žmonių oda ir buvo aptraukti šie būgnai. Didžiųjų bažnytinių švenčių metu šie būgnai buvo ištraukiami ir būgnijami. Jų garsas viršijo net ir bažnytinių varpų gaudimą.

Turėjo Jieznas ir ežerų. Viena didesnę, kitą mažesnę. Mažesnis buvo kiek atokiau, netoli Liciškėnų kaimo. Pastarąjį žmonės kažkodėl vadino Verbliūdu, Kupranugariu. Niekas nežinojo, kodėl jis taip buvo vadinamas. Greičiausiai taip buvo vadinama „vilko akis“. Ežeriukas, matyt, kadaise buvo daug didesnis. Dabar jis jau beveik baigia užakti, taip buvo apaugęs. Likusi „akis“ buvo ūmai labai gili jau prie pat kranto. Šitokiame Jiezne gimiau 1885 metų rugpjūčio mėn. 9 d. pagal senąją Rusijos imperijoje naudojamą Julijaus kalendorių. Pagal rusų Grigaliaus kalendorių, tai būtų rugpjūčio 21 diena.

Paskutinis mano bočių, įrašytas oficialiuose registruose, bent kiek jų dar egzistavo anais laikais, nes dabar, kas žino, kur jie yra, buvo mano senelis Motiejus Grigaliūnas. Jis buvo įrašytas valstiečiu, bet iš tikrųjų buvo ir mirė Kvintų dvaro kumečiu.

Mano tėvas išstarnavo aštuonerius metus caro armijos ulonų daliniuose. Būtų patekęs į 1877–1878 m. rusų–turkų karą. Ulonų dalinys, kuriame jis tarnavo, jau turėjo būti pasiūstas į karą, bet, laimei, tuo metu buvo pasirašyta San Stefano taika. Paleistas iš kariuomenės grįžo į Lietuvą. Iš pradžių tarnavo užvaizdu senų bajorų Rajeckaičių ūkyje, esančiame Užuguoščio, Aukštadvario valsčiaus, apylinkėje. Būdamas, matyt, savarankiškas ir gal kiek nuotykingo būdo, metė užvaizdavimą. Atrodo, kad Rajeckaičių dvariukas greičiau buvo palivarkas, o ne dvaras. Taigi tokio „dvaro“ užvaizdas buvo ne „pan ekonom“⁶, bet, lietuviškai tariant, bernas. Nors bemokslis ir labai mažai raštingas, bet turėjo itin gerą galvą skaičiams, o be to, buvo labai nagingas. Pradėjo verstis, tariant naujovišku terminu, rangovavimu. Apsiimdavo vykdyti įvairių rūšių kaimo statybas: trobas, kluonus, tvartus ir t. t. Galvoje apskaičiuodavo reikiamą medžiagą, išlaidas ir kitką. Aišku, šis verslas, bent anuo metu, nebuvo sutelktas vienoje vietoje ir todėl jis keliaudavo iš parapijos į parapiją. Namuose jį retai kada matydavau.

Kaip sugyveno mano tėvai, tai ne mano reikalas spręsti, o juo labiau teisti. Nereikia užmiršti, kokie anuo metu buvo laikai, kokios ekonominės sąlygos, kokios perspektyvos. Viena man yra aišku: iš jo paveldėjau matematiškus gebėjimus. Šiaip namuose pagrindinė našta atiteko mano motinai.

Reikia būti grynu ateistu, materialistu ar kitokiu koku „-istu“, kad nepripažintum, jog kiekvieno gyvenime pasitaiko daugybė įvairių, kitą kartą protu nepaaiškinamų įvykių. Juos įprasta vadinti stebuklais. Rusų generalisimas Suvorovas, kalbėdamas su vienu tokiais stebuklais netikinčiu, pasakė: „Gali tai, kas neišaiškinama protu, pasikartoti kartą, kitą, bet tvirtinti, kad tai, kas nuo-

⁶ Ponas ekonomas (lenk.).

latos kartojasi, yra tik pripuolami, atsitiktiniai įvykiai, tai jau ne. Žmogaus gyvenime visur yra matomas Dievo pirštas ir šis padaro tai, ką žmonės vadina stebuklais.“

O mano gyvenime tokių stebuklų buvo gausu!

Aš gimiau labai silpnas ir beveik aklas. Tėvelio namie nebuvo, nes buvo kažkur iškeliavęs dirbti. Senelis neseniai buvo miręs. Senelė, labai nusidirbusi, taip pat buvo silpna. Suprantama, kad ilgai nedelsiant, jau antrą dieną buvau krikštijamas. Mat, jei neišgyvensiu, kad rojaus vartai nebūtų man uždaryti. Kumetyne, kuriame tuo laiku gyvenome, krikšto tėvų nereikėjo ilgai ieškoti. Mano krikšto tėvais ir buvo to kumetyno gyventojai Vincas Serbenta ir Ieva Marčiulionytė. Buvau pakrikštytas krikšto tėvo vardu Vincas.

Mano motinai, kaip vyriausiai dukrai, teko rūpintis ne vien manimi, bet taip pat ir savo paliegusia motina bei dviem jaunesniais broliais ir dviem seserimis. Vieną brolių ir vieną seserį tuoj pat išleido tarnauti pas ūkininkus. Pati išėjo tarnauti į dvarą. Jaunesnieji liko namuose.

Tokiu būdu mano globėjais buvo senelė, dėdė ir teta. Šie ne per daug vyresni už mane. Jei labai rėkdavau, tai man į burną įkišdavo iš skudurų padarytą, pasaldintam vandeny pamirkytą gniužulėlį. Gal ir nelabai higieniškas bei moderniškas čiulptukas, bet kitokio nebuvo. Nemanau, kad tai būtų labai maistinga. Nepažinojau ir jokių sterilizuotų maitinimo buteliukų. Jei gniužulėlis nenuraminavo mano riksmo, tai mane nugabendavo pas dvaro vežiką Budrevičių, kurio žmona maitino mažiau nei porą mėnesių vyresnį savo sūnų Stasiuką ir kuri pažadėjo mano mamytei prireikus papenėti ir mane. Tokiu būdu išgijau pieno brolių.

Bet mano akys nesitaisė.

Mano mamytė nugabeno mane pas didžiausią ir aišku, vienintelį Jiezne medicinos pažibą bei specialistą rusą felčerį Matusą. Apžiūrėjęs mane, autoritetinai pareiškė, kad mano akis suės škrofulas⁷ ir jos ištekės. Vaistų tam nėra.

Pamaldžios moterėlės patarė mano mamytei spjauti tam rusui į barzdą, o pavesti mane stebuklingajam šv. Rokui. Dar vos tik įžengusį į antrus gyvenimo metelius mamytė nusinešė mane su savimi į Šv. Roko atlaidus Semeliškėse. Ji ten karštai meldėsi prašydama man sveikatėlės ir pavesdama mane ypatingai šv. Roko globai. Ir tikrai gerasis Dievulis, šv. Rokui užtariant, mums buvo gailėstingas. Aš pasveikau, praregėjau.

„Profesorius“ Matusas, dar kartą apžiūrėjęs mane, dabar galų gale pareiškė: „*tvoj syn čiudesno izcale*“⁸.

Pirmas, kiek ryškesnis išlikęs mano atmintyje atsitikimas buvo labai dramatiškas.

⁷ Skrofuliozė.

⁸ Tavo sūnus stebuklingai išgydytas (lenk.).

Buvo labai graži vėlyvo rudens, o gal ankstyvos žiemos diena. Mamytė buvo iškviesta į talką linų minti. Jiezne tuo metu tebuvo viena džiovykla arba, kaip mes vadinome, sušnia, kuri buvo perpildyta. Kita sušnia buvo už poros kilometrų Liciškėnuose. Mamytė ten nuvažiavo ir šiuo sykiu pasiėmė mane su savim.

Nakčiai buvau suvyniotas į skarą ir šiltai paguldytas. Morfėjus greitai paėmė mane į savo globą ir nulėkė į svajonių pilį, kur buvo pilna viralo bei duonos.

Pabudau apie vidurnaktį. Žiūriu, sušnioje nieko nėra. Tyla. Aš pasikėliau ir pradėjau šaukti. Atsiliepė tik mano šauksmo aidas. Pakilau. Pro mažą langelį pastebėjau Jiezno pusėje didelę šviesą. Pasistengiau išeiti į lauką. Pavyko atsklęsti duris. Pasiėmęs žiponą⁹ ir mamytės skarą, išsirioGINAU iš sušnios. Lauke šviesa atrodė dar didesnė. Jutau, kad ten ne vien šviesu, bet ir šilta. Panorau priartėti prie tos šviesos ir šilumos šaltinio. Kiek vėliau sužinojau, tai degė dvaro kumetynas, kuriame ir mes gyvenome. Kaip ir kodėl užsidegė, niekas tiksliai nežinojo. Viena tik buvo aišku, kad liepsnos labai greitai apėmė visą pastatą. Kai ugnis buvo pastebėta, nebuvo laiko gelbėti mantą. Ir šiaip jau neturtingi žmonės teišgelbėjo, kaip sakoma, dūšią ir kūną.

Liciškėnų džiovykla stovėjo pačiame kaimo gale ant kalniuko, toliau nuo kitų trobesių. Pro džiovyklą į pakalnę leidosi kelias į Verbliūdą. Atsiminiau, kad iš džiovyklos išėjus reikia sukti kaimo link, o ne į pakalnę. Prie kaimo stovėjo kryžius. Norint eiti į Jiezną, čia reikėjo sukti į kairę. Pražiopsojau, nes buvo tamsu ir lynojo. Purvas vėlėsi po kojomis. Nudrožiau išilgai kaimo. Žiponas ir skara svėrė. Pamečiau juos kažkur pakelyje. Kiek tokiam pipirui reikia. Greitai pavargau. Priėjęs prie vienos bakūžės durų atsisėdau ant slenksčio ir pradėjau verkėti. Juolab kad be žipono ir skaros, lietuvi pasmarkėjus, greitai peršlapau ir pajutau šaltį.

Koks tai vyriškis, pravėręs langelį, paklausė: „Ko dūšėlę nori?“

Atsakiau, kad nesu dūšėlė, o Vincelis, kad man yra šalta ir bijau tamsos. Vyriškis tuomet uždegė lempą. Iš bakūžės išėjo moterėlė, paėmė mane ant rankų ir įsinešė į vidų. Paklausė, ar moku žegnotis. Persižegnojau. Gerieji žmonės suprato, kad nesu klajojanti dūšėlė, o pasimetęs vaikas. Buvau per mažas pasakyti, kokia mano pavardė ir iš kur esu. Vincelis, ir daugiau nieko.

Buvau ne vien sušalęs, bet ir išalkęs. Geroji moterėlė pašildė pienelio, iškepė kiaušininės. Retas skanumynas man! Viską sudorojau! Po to paguldė mane į savo lovą. Prisiminiau, kad kažkur pamečiau žiponą ir skarą. Vyriškis išėjo į lauką ir netrukus juos surado. Vadinas, vėl viskas tvarkoje ir aš nusiraminau. Užmiršau senelę, mamytę ir apskritai visą pasaulį, taip man buvo gera.

Mano geradariai pasirodė esą bevaikiai ir apsidžiaugė tokia dangaus jiems siunčiama dovana. Taip pat ir geradarių kaimynai negalėjo pasakyti, kas aš esu.

⁹ Ilgas susagstomas moteriškas ar vyriškas drabužis.

Kiek skurdžios mantos mamytė galėjo išgelbėti iš gaisro, tai sunešė ją pas savo dėdę Baltrų, kuris palyginti netoli, prieš pat Jiezno kapinių vartus, turėjo skurdžią lūšnelę. Tai padariusi skubėjo į Liciškėnus manęs iš sušnios paimti. Kaip nustebto, kai manęs ten nerado. Net jokio pėdsako. Mamytė nusprendė, kad pataikiau į kelią, vedantį žemyn, nuslydau ir nugarmėjau į Verbliūdą. Juo labiau kad ir džiovyklos artimiausieji kaimynai bei savininkai pasakė, kad naktį nieko nematė, negirdėjo ir apie dingusį vaiką niekas nežino.

Kas gali aprašyti vargšės mamytės sielvartą ir nusiminimą dėl iš karto sutapsių dviejų nelaimių: gaisras ir sūnaus dingimas. Nelaimingoji vos neišsikraustė iš proto. Kelis kartus apsuko Verbliūdą, šaukdama Vincelij. Aišku, tik tylą teatsiliepė.

Taip praėjo kokios dvi ar trys savaitės. Man buvo gera pas mane priglaudusį kaimietį. Beveik pradėjau užmiršti mamytę. Buvau kaip pas Dievą užantyje.

Mamytė vilties nenustojo. Prisiminė, kaip šv. Rokas buvo padėjęs. Šiuo sykiu kreipėsi į šv. Antaną, kuris, kaip plačiai žinoma, padeda susirasti pamestus ar atgauti pavogtus daiktus.

Šitaip širdingai manimi besirūpinantieji ūkininkai, naudodamiesi gražia diena, nuėjo kasti bulvių. Pasiėmė kartu ir mane. Jų bulvių laukas buvo prie Jieznas–Liciškėnai–Stakliškės vieškelio. Sėdėjau vagoje netoli kelio, besišildydamas saulutėje, ir žaidžiau su bulvėmis. Pakėliau galvą, ir ką gi. Vieškeliuėjo mano mamytė.

„Mama, mama!“ – sušukau pašokdamas.

Išgirdusi ją šaukiant, iš pradžių sustojo. Pažiūrėjo. Atpažino mane. Kaip beprotė prišoko prie manęs, griebė į glėbį. Bučiavo, juokėsi, verkė, glamonėjo mane. Atskubėjo ir mane priglaudusieji geradariai. Viskas paaiškėjo. Geradariai prašė, kad mama mane paliktų jiems. Mama su tokiu pasiūlymu nesutiko. Padėkojo mane globojusiems ūkininkams, žadėjo kuo įmanydama jiems atsilyginti, bet jie nuo visko atsisakė. Tą naktį jau miegojau su mamyte dėdės Baltraus bakūžėje.

Kas gali paneigti, kad šv. Antanas nepadeda rasti tai, kas pamesta?

Vėliau, jau gerokai paaugęs ir kai tarnavau Jiezno valsčiaus tarnyboje, stengiausi sužinoti mano geradarių pavardes, kad galėčiau jiems asmeniškai atsidėkoti. Deja, nieko nesužinojau, niekas neatsišaukė. Te gerasis Dievas atlygins jiems už jų gerą širdį.

Kaip minėjau, įsitaisiau gyventi pas dėdę Baltrų. Vadinau jį dėde, nors iš tikrųjų jis buvo mamytės dėdė. Man jis buvo senelis. Mano senelė, jau ir taip silpnos sveikatos, nepakėlė gaisro tragedijos bei naujų, labai skurdžių gyvenimo sąlygų. Ji netrukus pasimirė. Dėdė Baltrus buvo vedęs, rodos, ketvirtą kartą. Mažoj gryčiutėj, kaip silkės statinėje, turėjome sutilpti dėdės du vaikai nuo pirmos žmonos – Simonas ir Ona. Šieji, palyginti greitai, išsirengė ir išvyko į Ameriką, kur apsigyveno Brooklyno mieste. Be jų, buvo ir daugiau dėdės vai-

kų. Vyresni už mane Juozelis ir Jonelis ir antroji Onytė bei jaunesnis už mane, dar lopšyje gulįs Aleksiukas. Vienintelėje namų gamybos lovoje nakčiai suguldavo dėdė, dėdienė ir trys jaunesnieji. Simonas, Ona ir mano mamytė eidavo miegoti ant šieno daržinėje. Aleksiukas lopšyje. O aš kur rasdavau laisvą kampilį.

Mano pieno brolis Stasiukas, su kuriuo galėdavau žaisti, su tėveliais išsikėlė gyventi toliau. Tačiau tai nebuvo labai didelis nuostolis, nes vaikų netrūko. Ištisa dieną aplinkui buvo girdėti vaikų klegesys.

Mama visai dienai išeidavo dirbti. Išeidama palikdavo man ką užvalgyti. Dažniausiai virtos bulvės su lupenomis ar duona kuom nors aptepta. Deja, retai man tekdavo pačiam viską sudoroti. Dėdės vaikai didesni, taigi ir stipresni už mane, labai dažnai duoną iš manęs atimdavo ir padėdavo man ją sudoroti. Man tekdavo pasitenkinti seilių rijimu. Bandydavau paslėpti, bet kaip čia paslėpsi, kai tave tiek akių seka. Noromis nenoromis teko ir man pramokti „gangsterišku“ taktikų. Na, jei nepavykdavo, tai tekdavo stipriai susiveržti pantį.

Alkanas ne alkanas, bet būdamas gyvo būdo, norėjau žaisti. Dėl to aš sekiojau vyresniems iš paskos. Prisimenu iš tų laikų „išskylą“ į dvaro sodą.

Kvintos sodą buvo išsinuomoję ar tai burliokai¹⁰, ar žydai. Tikrai nežinau. Priartėjus derliaus nuėmimo laikui, vienas nuomininkų beveik nuolatos gyveno sode. Tam tikslui turėjo pasistatęs šiaudinę palapinę – būdą.

Susirinkęs gerokas būrys vaikų nudrožėme sodo „inspektuoti“. Daugelio vaikų tėvai turėjo ir savo sodelius. Yra, bet gi, žinoma, kad kriaušės, obuoliai ir kitkas skanesni kaimyno sode, o ne savajame. Prie „ekspedicijos“ į sodą prisidėjau ir aš. Prasispraudėme pro tvorą. Pasirinkome vieną atokiau stovintį, rodos, sapiežankų kriaušės medį. Aš buvau įkeltas į medį. „Tu, Vinceli, palipėk kiek aukščiau ir papurtyk, – buvo man nurodyta. – Tik atsargiai, nekratyk per daug stipriai.“

Padariau kaip nurodyta. Lengvai krestelėjau. Nukrito keli vaisiai. Dar kiek papurčiau šaką. Vėl nukrito tik keli. Nedaug.

– Ei, Vincuk, stipriau.

Papurčiau kiek tik man jėgos išgali. Tuomet tik bar bar bar nukrito geras kiekis. Visi puolė rinkti. Krentančių vaisių garsas atkreipė nuomininko dėmesį. Suprato, koks reikalas, ir skubėjo gelbėti savo pelną. Bardamasis bėgo mūsų link.

– Vincuk, sargas eina. Lipk žemyn!

Jie visi pabėgo, o aš dar turėjau išsirepečkoti iš medžio. Nulipęs pasileidau bėgti. Nuomininkas buvo čia pat. Tačiau užuot mane gaudęs, metė į mane savo lazda, kuri pasipainiojo man tarp kojų. Aišku, parklupau. Kol išsirangiau ir atsikėliau, nuomininkas jau buvo prie manęs ir čiupo mane už apykaklės. Būtų greičiausiai įkretęs į skūrą, bet pažiūrėjo, kad vaikas dar labai mažas. Taigi mušt

¹⁰ Rusai.

nemušė, bet... pabaisa! Sugalvojo ką kitą. Nuleido mano kelnaites, prirovė dilgelių, prikišo jų į mano kelnaites, vėl jas užtraukė ir užrišo. Paleido mane. Kiek įkabindamas bėgau prie tvoros, sustojau ir iš kelnaičių iškrėčiau dilgėles. Atbėgau pas draugus. Maniau, kad atsigaivensiu koku vaisiumi. Chuliganai! Viską jau buvo spėję suryti. Man tepaliko graužtukus. Parbėgau namo. Vakare mamytė grįžo iš darbo. Pastebėjo, kad aš nelabai ramus.

– Kas tau, Vincuk, ko taip spurdi?

– Nieko, mamyt.

– Sėskis, duosiu soloduchos.

– Ačiū, mamyte, aš dar pastovėsiu.

Klausiate, kas tai yra soloducha. Tai duona ar duoninė tešla, užpilta koku nors skystimu. Tik skystis nebuvo alkoholis. Jei būtų alkoholis, tai vadintųsi ubagine.

Lankoje, kur paprastai žaisdavome, ganėsi senas apakęs kuinas. Kartą susimanėme pasidaryti raiteliais. Sulipo ant jo, kiek tik galėjo sutilpti. Aš, kaip mažiausias, taip pat buvau paimtas, kaip nemokamas priedas. Tie, kurie ant kuino nesutilpo, supyko. Pasiėmęs žabą pradėjo kuiną mušti. Aišku, šis bėgti. Kadangi buvo aklas, tai nematė, kur bėga, o suvaldyti jo nei vienas nemokėjome. Kuinas atsimušė į palyginus netoli esančią tvorą. Dėl tokio staigaus sustojimo mes visi nudardėjome ant žemės.

Nelaimingiausias visų buvau aš. Krisdamas išsinarinau kairės rankos riešą. Kilo triukšmas. Aš blioviau, o kiti neatsiliko. Mamytė buvo pašaukta iš darbo. Matusas atsisakė prisiliesti, jam tai buvo per daug komplikuoata. Laimei, tą dieną Jiezne ilsėjosi į Varėną vykstant raitelių pulkas. Pulke, aišku, buvo ir sanitarinis dalinys su keliais gydytojais. Mamytė puolė prie jų. Mano išnartą ranką jie sutvarkė, „įpakavo“ į gipsą, dar apdėjo lentukėm. Turėjau ją nešioti raiščiu prikabinantą prie kaklo. Liepė gipsą nusiimti po šešių savaičių. Davė atitinkamų nurodymų Matusui. Po šešių savaičių gipsas buvo nuimtas. Viskas buvo gerai.

Grįžau prie žaidimų ir išdykavimų. Kaip mažiausias dažniausiai būdavau gyvoji opozicija didesniems. Savaime suprantama, opozicija dažniausiai nukentėdavo. Mamytė dėl to taip pat turėjo problemų. Ką daryti su tokiu gyvu, energingu vaiku? Davatkėlių patarimai čia negelbėjo. Kam daugiau išdėstyti bėdas, jei ne klebonui? Ji kelis kartus išliejo jam savo rūpesčius. Klebonas liepė atvesti mane.

Klebonas kun. Aloyzas Nonevičius buvo senyvas žmogus, bet labai geros širdies. Matyt, mano guvumas jam patiko. Jis pasitarė su savo seserimi, kuri pas jį šeimininkavo. Nutarė mane priimti ganyti nesamų žąsų.

Panelė Marija, toks buvo šeimininkės vardas, buvo labai dievota, bet kartu ir labai griežta moteris. Matyt, toks yra būdas daugumos nusenusių panelių. Tačiau ji buvo taip pat ir labai geros širdies. Ji pradėjo mokyti mane poterių ir katekizmo. Aišku, mokė lenkiškai. Pastebėjusi, kad greitai išmokstu,

papildė patarnavimu šv. Mišiose. Greitai susidorojau ir su tuo. Tuomet pradėjo mokyti skaityti ir rašyti. Tais laikais tai buvo beveik negirdėtas dalykas. Supermoderniškas: tokio amžiaus vaiką ir dar chamiuką¹¹ mokyti tokių dalykų.

Nors ir buvau labai gabus, bet dar labiau buvau padykęs. Tam panelė Marija turėjo „vaistų“, kuriuos, turiu pasakyti, labai dosniai panaudodavo. Jos kambario kampe stovėjo nedidelis, žemas suolelis. Šalia jo buvo puodas, kuriame mirko kelios rykštės. Nusidėjęs turėdavau atnešti tą suolelį, nusimauti kelnaites ir taip atsigulti, kad „cicia“¹² būtų visiškai atstatyta į viršų. Pagal nuodėmės didumą buvo ir atitinkamas skaičius „vaistų“ gaunama per „tetulę“. „Gydymui“ pasibaigus vėl turėjau užsimauti kelnaites, suolelį nunešti į jo nuolatinę vietą, padėkoti paneli Marijai už „vaistus“, pabučiuoti jai ranką ir savais žodžiais pasakyti, už ką buvau baudžiamas. Jei kartais nežinojau kodėl, tai pati panelė Marija labai smulkiai išaiškino.

Ne vien man panelė Marija būdavo griežta. Klebonijoje gyveno jos ir klebono giminaičiai: maždaug dvylikos metų Klemensiukas ir kokių šešiolikos ar septyniolikos metų Zosienka. Jie abu turėjo mažiausią palinkimą prie mokslo, o didžiausią prie išdaigų. Tik jų „gydymas“ buvo kiek kitoks. „Vaistų“ dozė Klemensiukui patiekdavo bernas. Zosienkai pati panelė Marija duodavo ausų.

Kartą Zosienka ir Klemensiukas susigalvojo pabandyti parūkyti. Berniukas, kaip berniukas, bet panelė rūkyti? Tais laikais tai negirdėtas, neįsivaizduojamas dalykas! Aš sukiniėjau apie juos, tačiau man nedavė nei dūmo – vaikui negalima. Beždžioniaudamas paėmiau šiaudelį ir „pūčiau dūmą“. Į šią sceną, kur buvus kur nebuvus, kaip kokia nelaukta Nemezis, atsirado panelė Marija. Žvilgsniu apmetė, kas čia darosi. Zosienka iš karto gavo per vieną ir per kitą žandą taip, kad papirosas, jei nebūtų lubų, tai būtų lėkęs iki mėnulio. Klemensiukui buvo pašauktas bernas. Panelė Marija žvilgtelėjo ir į mano šiaudelį.

– Panie Vincencie¹³, suoleli!

Ir gavau!

Kai jau baigęs Karo mokyklą¹⁴ užsirūčiau pirmą tikrą papirosą, nenoromis žvilgtelėjau per petį, ar kartais nėra panelės Marijos.

Kitų žymesnių „gydymų“ mano atmintyje išliko trys.

Buvau mažas, bet klebonas ir jo šeimininkė nusprendė, kad esu gerai išmokęs ir todėl galiu pradėti mišioms patarnauti. Panelė Marija pasiuvo man porą gražių baltų komželių¹⁵. Taip pat iškilmingiems atvejams pasiuvo raudoną palerinką¹⁶.

¹¹ Lietuvių vaiką.

¹² Užpakalis.

¹³ Pone Vinciai.

¹⁴ Vilniaus karo mokyklą.

¹⁵ Kamža.

¹⁶ Pelerina.

Buvo Šv. Jono atlaidai. Iš kaimyninių parapijų, gavę ispravniko (policijos viršininko) leidimą, atvažiavo daugiau kunigų. Pamaldos sekė pamaldas. Man teko visą laiką patarnauti. Gerokai pavargau, o kas svarbiausia, pritvinko šlapimo pūslė. Kiek čia vaikui reikia. Klebonija stovėjo kiek atokiau nuo bažnyčios. Tačiau dalykas tas, kad nežinojau, ar galima, ar ne nubėgti į kleboniją su komžele ar be komželės. Panelė Marija sėdėjo už presbiterijos kilmingųjų suole ir aš nedrįsau prisitarti prie jos, kad atsiklausčiau. Laike votyvos¹⁷ įvyko „nelaimė“ – po mano keliukais atsirado klanelis. Kiek įmanydamas stengiausi nuslėpti *corpus delicti*¹⁸. Aišku, pradėjau judėti daugiau, nei galima. Tai atkreipė panelės Marijos dėmesį. Jos žvitrios akys pastebėjo „nelaimės“ pėdsakus ir ji suprato, kas atsitiko. Pirštu pasišaukė mane prie savęs. Liepė nueiti į zakristiją, nuimti palerinką bei komželę, eiti į kleboniją ir ten laukti jos sugrįžtant. Maniau, kad pavyks išsiteisinti. Kur tau!

– Ponas Vincentai, suolelį!

Išmokau, kad bažnyčioje, itin prie altoriaus, „klanas“ yra griežtai draudžiamas.

Prie Jiezno zotnijos¹⁹ priklausė ir božegraika (vargonininkas) pan²⁰ Michnievič. Iš tikrųjų tai buvo Miknevičius, bet lietuviška pavardės versija, savaime suprantama, netiko sulenkėjusiam plikbajoriui, šlėktelei. Jo žmona taip pat buvo plikbajorių kilmės ir dar su didesnėmis fanaberijomis²¹, nei jos vyras. Ji kartais, aišku, tik per didžiausias šventes pasiaukodavo ir palinksmindavo bažnyčią pripildžiusius chamus solo giesme. Ne visiškai solo, nes pan Miknius-Michnievič vturavojo²² jai vargonais.

Jie turėjo porą maždaug mano amžiaus vaikučių. Aišku, kad šlėktų vaikams netinka susidraugauti su chamiuku, tačiau mes kartais sueidavome ir slapta pažaisdavome. Abu gana gerai kalbėjo lietuviškai. Sūnus, kurio vardo neprisime nu, vėliau išėjo į kunigus ir buvo Vilniaus šv. Jono bažnyčios vikaru bei mergaičių mokslo įstaigų kapelionu. Duktė Zofija vėlesniais laikais, nors dar prieš karą, ištekėjo už mano gero bičiulio esto Reimano. Nepriklausomybės laikais Reimanas buvo generolu ir Estijos karo tiekimo viršininku.

Mano antras „gydymas“ buvo susietas ne su jais, o su pačia ponia Michnevičiene. Šiuo sykiu tikrai buvai kaltas aš pats.

Ponia Michnevičienė dažnai atsilankydavo pas panelę Mariją. Kartą atsilankiusi ant mano stalelio paliko savo maldaknygę. Pradėjau ją vartyti. Pilna abrozdėlių, paveiksliukų. O jų puikumėlis! Nei sapne nemačiau tokių grožybių!

¹⁷ Katalikų ankstyvosios mišios.

¹⁸ Daiktiniai įrodymai (lot.).

¹⁹ Žinomi žmonės.

²⁰ Ponas.

²¹ Išpuikimu.

²² Antrino.

Matyt, pats Liucipierius mane sugundė. Atrinkau tuos, kurie, mano skonio pajutimu, buvo gražiausi, ir persidėjau juos į savo maldaknygę. Tik už kokių dviejų ar trijų dienų ponja Michnevičienė pasigedo abrozdėlių. Teisingai įtarė, kad tai gali būti mano darbelis, ir pasiskundė panelei Marijai. Šioji patikrino mano maldaknygę ir surado tą visą neteisėtai įgytą mano lobį. Ir vėl: „Pone Vincentai, suoleli!“ Šiuo sykiu egzekucija buvo tokia, kokios iki šiol nebuvau patyręs. Nuo to laiko ir visiems laikams man buvo, nors ir aplinkiniu keliu, įkalta į galvą, kad svetimo turto, nors tai būtų ir auksas, negalima liesti, o juo labiau savintis.

Karvėms ganyti kun. Nonevičius paėmė bažnytinio diedo sūnų Aleksių, nes aš buvau dar per mažas tokius didelius galvijus prižiūrėti. Aleksius ir aš valgydavom tarnaičių kambaryje.

Vieną gražią dieną Aleksius pasišaukė mane ir paprašė, kad aš nueičiau į miestelio krautuvę ir nupirkčiau jam rūkalų – popirosų, rūkomojo popieriaus, degtukų.

– Tu esi už mane laisvesnis ir mokytesnis. Tavęs taip lengvai neapstatys, – pasakė įduodamas man keturis auksinus – 60 kapeikų.

Kaip nepasitarnauti, kai taip gražiai prašoma. Nubėgau ir parnešiau visko, ko Aleksius prašė. Kieme augo sena, aukšta kriaušė. Arti viršūnės jos kamienas, matyt, buvo ištrūnijęs ir ten buvo skylė. Šitoje skylėje Aleksius, lengvai įkopęs į medį, paslėpė tas rūkalų atsargas.

Neilgai trukus, viena tarnaičių savo skrynelėje pasigedo jos sutaupyty keturių auksinų. Pasiskundė panelei Marijai. Kažkas pasakė, kad matė mane lakstantį krautuvę. Aš buvau pašauktas. Paklaustas pasakiau, kaip buvo: Aleksius davė keturis auksinus ir aš jam nupirkau rūkalų, kuriuos jis paslėpė kriaušės drevėje.

Aleksius, aišku, išsigynė. Į tardymą atskubėjo ir jo tėvai, abu brotstvininkai²³ bei tretininkai²⁴. Ne tik išsigynė, kad Aleksius pavogė. Po priesaika pareiškė klebonui, kad neva tai Aleksius jiems pasakęs, jog tie rūkalai esą Vincuko ir kad Vincukas fundijęs²⁵ Aleksiumi popirosus. Kaip netikėti tokio brotstvininko ir tretininko, bažnytinio diedo po prisiekiamai daromam pareiškimui. Tokiu atveju mano tvirtinimai, kad aš niekad jokių pinigų nevogiau, nieko nepadėjo. Gavau tiek, kad kokias dvi savaites beveik ir atsisėsti negalėjau. Buvo pašaukta ir mano motina, kuri nuo savęs irgi pridėjo gerą dozę. Buvo norima mane iš klebonijos išstremti.

Pagalba atėjo iš nelauktos pusės.

Jiezno bažnyčioje tuo metu dirbo dailininkas Silvanavičius. Jis restauravo didžiajame altoriuje šv. Mykolą, taip pat nutapė dar du naujus altorius: šv. Jono Krikštytojo ir šv. Morkaus Evangelisto. Aš laisvalaikiu jam dažnai patarnaudavau:

²³ Švč. Sakramento brolijos dalis.

²⁴ Trečiasis ordinas, terciarijai. Pasauliečių katalikų organizacija

²⁵ Vaišinti.

paduodavau teptukus, išvalydavau juos ir apskritai atlikdavau kitokias mažas paslauges. Jis buvo mane pamilęs. Taigi vienintelis manim patikėjo ir atskubėjo man į pagalbą.

Jis sugalvojo saliamonišką strategiją. Lyg netyčiom pasišaukė Aleksių ir mane. Išgyrė mūsų vikrumą. Tarp kitko pasakė, kad kriaušės drevėje yra užslėpęs rublį. Kuris iš mūsų įlips į kriaušę ir pasieks tą drevę, to ir bus tas rublis. Rublis milžiniškas pinigais mums abiem. Kaip nesistengiau, tačiau toliau pusės kamieno įlipti negalėjau. Aleksius pasijuokė iš manęs ir, nieko negalvodamas, įčiuožė į kriaušę ir iš drevės ištraukė rublį. Tik kai nusileido žemyn, tuomet susigaudė, kad padarė milžinišką klaidą. Klebonas ir panelė Marija užsislėpę buvo šio eksperimento liudininkai. Tačiau ponas Silvanavičius tęsė tyrinėjimą toliau. Iš zakristijono ir vargonininko patyrė, kad ne vien Aleksiaus, bet ir jo tėvų rankelės buvo nešvarios. Klebonui nieko nesakę, nes bijoję bažnytinio diedo keršto. Teko Aleksiui ir jo tėvams dangintis iš parapijinės špitolės²⁶, kurioje iki tol gyveno. Nuo to laiko aš į tuos brotstvininkus-tretininkus ir pažiūrėti negalėjau, o dailininko Silvanavičius ir šiandien užmiršti negaliu.

Tačiau... kas jau buvo „įdėta“, to nebeišimsi!

Neilgai trukus po to mano geradaris klebonas Nonevičius buvo paskirtas dekanu į Sokolką Gardino gubernijoje. Norėjo pasiimti ir mane, bet mamytė nesutiko manęs išleisti. Tai grįžau gyventi su ja. Tiesa, mamytė jau negyveno pas dėdę Baltrų, bet turėjo kampa Dičkių gatvėje.

Atrodo, kad bažnytinėje vyriausybėje papūtė nauji vėjai. Kun. Nonevičius, nors ir labai kilnus bei geros širdies, bet lietuviškai beveik nekalbėjo. Į jo vietą grynai lietuviškoje parapijoje nauju klebonu buvo paskirtas taip pat kilni asmenybė, grynas lietuvis kun. Mykolas Masiulis.

II skyrius. PRADŽIOS MOKSLAS

Mokyklose, aišku, viskas buvo dėstoma vien tik rusų kalba. Jų užduotis buvo ne tiek apšviesti, kiek rusinti. Tikybą didesnėse vietovėse dėstė popas, o mažesnėse, kaip Jieznas, pats mokytojas.

Katalikų dvasininkai šitam stengdavosi užbėgti kelią. Žiemą mokydavo klebonas ir, jei būdavo, vikaras. Vasaros atostogoms atvažiuodavo keli klierikai. Šie paprastai labai uoliai įsitraukdavo į darbą su žmonėmis, o ypač su vaikais. Be katekizmo, pamokydavo ir kitokių dalykų. Vis dėlto reikia pastebėti, kad ne visad tai buvo daroma vien lietuvių palaiškinti, nes dauguma klierikų buvo lenkiško

²⁶ Prieglauda.

auklėjimo. Aišku, kad buvo ir labai lietuviškų dvasiškių, bet jų buvo mažuma.

Prie rusiškų mokyklų buvę bendrabučiai atokiau gyvenančių ūkininkų vaikams. Bendrabučiai buvo mokytojo, mokyklos sargo ir virėjos prižiūrimi. Vienus metus tokia virėja buvo ir mano mamytė, tačiau antriems metams šio darbo atsisakė.

Ūkininkai pristatydavo maistą. Pristatydavo jo gana gausiai. Liūto dalis tų maisto produktų atitekdavo ponui mokytojui. Daug jo nukeliaudavo į popų virtuves bei pas visokius iš apskrities bei gubernijos vis atvažiuojančius inspektorius bei revizorius.

Ūkininkaičiai skundėsi tėvams, kad negauna pakankamai valgyti. Buvo sužinota, kad net ruso mokytojo kiaulės šeriamos tuo nuo jų vaikų burnų atplėštu maistu. Kilo žmonių nepasitenkinimas. Pasipylė skundai. Galiausiai bendrabučiai buvo uždaryti. Daugiausiai dėl to nukentėjo mokytojai. Išėjo kaip toje pasakoje apie aukso žuvytę: kas per daug nori, galiausiai nustoja visko.

Rusifikacijai ir stačiatikybės prozelitizmui diegti buvo įkinkyti visi ruseliai. Visokiais ukazais²⁷ ir panašiai lindo visur, net ir į bažnyčias. Visokie mirovoj posriednik, ujezdnyj narodnych učilišč inspektor²⁸. Nesidrovėjo ir gubernatorius įkišti savo trigrašį, nurodydamas, ką bei kaip katalikų bažnyčios turi daryti, ir reikalaujama, kad tie jo aplinkraščiai, dekretai būtų viešai bažnyčiose skaitomi. Buvo drąsių kunigų, kurie tokiems spaudimams nepasidavė. Toks buvo kun. Masiulis. Pristavas²⁹ – nuovados viršininkas pakišo jam pasirašyti pasižadėjimą iš ambonos³⁰ skelbti tokius gubernatorių aplinkraščius. Kun. Masiulis buvo stambus ir stiprus vyras. Matyt, ir karšto būdo. Paėmė pristavą už apykaklės ir klyno bei išmetė iš klebonijos. Aišku, kilo skandalas. Dėl to kun. Masiulis buvo iškeltas į Nedingę, bet vis dėlto nei gubernatorius, nei jo sėbrai nieko nepėšė. Apie tai papasakosiu kitame skyrelyje.

Kun. Nonevičiui išvažiavus, grįžau gyvent pas mamytę. Nors ji pati ir buvo bemokslė, bet suprato, kad aš turiu mokslui gerų gabumų. Buvo ambicinga, tai norėjo, kad bent jos sūnus gyvenime ko nors geresnio pasiektų. Taigi, nors buvau dar tik šešerių metų, įrašė mane į Jiežno pradžios mokyklą.

Mes neturėjome ūkio, tai pyliavos produktais ponui mokytojui duoti negalėjome. Mamytė garsėjo kaip labai gera skalbėja: skalbė visų įgulos ponų karininkų baltinius. Vietoj pyliavos mamytė apsiėmė plauti pono mokytojo baltinius. Mokytojas rusas Afanasij Smoriga pasiūlymą mielai priėmė. Jam tai buvo gerai, bet mama tai buvo vargšė. Mat gerbiamas Afanasij Smoriga buvo prolifiškas³¹ ne vien rusifikacijoje, bet ir šeimoje: jis, pati ir šeši vaikai. Galite įsivaizduoti, kiek

²⁷ Nurodymas.

²⁸ Apskrities viršininkas, apskrities policijos viršininkas, apskrities pradžios mokyklų inspektorius.

²⁹ Policijos viršininkas carinėje Rusijoje (rus. *пучмае*).

³⁰ Sakyklos.

³¹ Produktyvus.

tų baltinių buvo. Be to, kad gerbiamas ponas mokytojas dėl geros manieros kartais dar primesdavo baltinius ir savo tovariščių³². Šiai pyliavai mamytė kiekvieną mėnesį turėdavo skirti bent savaitę laiko. Iš tokio darbo ji dažnai ateidavo sužalotomis, nutrintomis rankomis. Rodydama jas, man sakydavo: „Vinceli, tu tik mokykis: matai, kokios kruvinos nuo darbo mano rankos. Vis tai mokytojo baltinius skalbiant. Mokykis, mokykis!“

Nereikėdavo daug manęs raginti, nes ir tame ankstyvame mano gyvenimo periode mėgau mokyti. Moksle dariau stebėtiną pažangą. Be abejonės, daug padėjo ir panelės Marijos Nonevičiūtės man duoti pamatai. Su ja buvau pramokęs lenkų kalbą, ne vien skaityti, bet ir rašyti. Taip pat ir skaičiavimą. Galima būtų pažadinti mane vidurnaktį ir aš be klaidų išporyčiau³³ visą daugybės lentelę.

Taip baigiau pirmą skyrių. Būčiau perkeltas į trečią, paskutinį skyrių. Žiniomis kai kuriuose dalykuose pralenčiau ir trečiokus. Tam pasipriešino mokytojas Smoriga. Neoficiali priežastis – nenorėjo nustoti geros nemokamos skalbėjos. Oficialus pagrindas buvo tas, kad aš esu per mažas. Tai vis dėlto buvo labai teisinga pastaba, nes aš iš tiesų buvau mažiausias metais, o ir ūgiu. Mat trečiame skyriuje buvo nemažai 18–20 metų amžiaus „mokinukų“. Tai buvo studiozai, kurie dažniausia kiekviename skyriuje sėdėjo po dvejus metus. Nemažai buvo ir tokių, kurie kartojo ir trečius metus tame pačiame skyriuje. Tokie bendrabučio gyventojai dažnai suorganizuodavo naktines „medžiokles“ bei kitką. Mokytojas tai toleravo, nes daugelis šių „amžinų mokinukų“ buvo turtingų ūkininkų bei šlėktų atžalos. Jų pyliava itin būdavo gausi. Aišku, tokie bendramoksliai nebuvo labai rinktinė bei patartina kompanija man. Savaiame suprantame, kad ne vien tik jų mokslo žinios šlubavo, bet dar labiau šlubavo jų rusų kalba. Ilustracijai šito pateiksiu vieną gerai įstrigusį atsiminimą.

Egzaminai. Iškilmingai sėdi rimti egzaminatoriai: mokytojai, inspektorius, popas. Prieš egzaminatorius stovi paauglė lietuvaitė mergina iš Pakravos kaimo. Aš, kaip mažiausias, sėdžiu pirmos eilės suole. Popas klausinėja tikybos, aišku, rusiškai:

– Kur sustojo Nojaus arka?

Mergina sumišo. Gal egzaminų baimė, o gal tikriau nežinojimas. Kaip ten bebūtų, ji tyli. Popas pakartojo klausimą. Ji tyli. „Na Araratie, na Araratie³⁴“, – sufleruoju jai iš pirmo suolo. Ji nugirdo ir suprato. Nusišypsojo.

– Na krovati³⁵, – atsakė patenkinta.

Inspektorius ir mokytojai tik šypt, šypt. O popas pašoko:

³² Draugų.

³³ Pasakyčiau.

³⁴ Ant Ararato, ant Ararato.

³⁵ Ant lovos.

– Kur na krovati? Pas tave ar pas poną učitelį³⁶?

Mergina susimąstė, ką bendro turi ji su kažkokiu Nojum. Jei ne ji, tai nutarė – turi būti kažkas su ponu učitelium.

– Pas poną učitelium, – atsakė tvirtai.

Egzaminatoriai prapliupo juoku. Suprato, kad ji nesupranta rusų kalbos. Tačiau pažiūrėjo į ją ir nutarė, kad jau per didelė būti pradžios mokykloje. „Naplevat“³⁷, – ir praleido. Taip pakraviškė baigė „mokslą“.

Kaip minėjau, lietuviškai mokytojai, inspektoriai, revizoriai nemokėjo, o daugelis mokinių bei jų tėvai nesigaudė rusiškai. Jau nuo antrų mokslo metų, kaip geriausiai mokąs rusiškai, tapau vertėju. Aišku, už ačiū. Baigęs mokyklą, tai jau kita kalba, pasidariau mokytojo „asistentu“ su pusanthro rublio mėnesine alga. Minėjau, kad mano mamytė plovė baltinius Jiezno įgulos karininkams. Man dažniausiai tekdavo jiems pristatyti jau išplautus baltinius. Aš buvau tarp jų gerokai populiarius. Mano guvumas, vikrumas, o itin noras mokytis jiems patiko. Katalikas kpt. Gendzvila, garsios Vilniuje maisto krautuvės savininko Krušinsko žentas, man dovanodavo savo vaikų – gimnazistų neberekalingus vadovėlius. Poručikai, leitenantai, rusai Pokrovskis, Jelovskis ir lenkų bajorų kilmės Gušča padėdavo man iš tų vadovėlių mokytis. Mokino ir kitko, kam vadovėlių neturėjau. Jų dėka labai gerai pramokau rusų kalbą, o ir kituose dalykuose dariau didelę pažangą.

Įeiti į kareivines bei vaikščioti po karinį rajoną eiliniams žmonėms buvo uždrausta, bet aš buvau toleruojamas. Buvau populiarius tarp kareivių, nes ką matydavau ar nugirsdavau, pasilaikydavau sau, o ne išplepėdavau kur nereikia. Šiek tiek, nors ir ne per daugiausia, užsidirbdavau laiškų rašymu beraščiams ar gerokai mažaraščiams kareiviams. Bendraujant su jais daug ko patyriau ir sužinojau apie gyvenimą pačioje Rusijoje. Jiezno įgulos kareiviai buvo rusai, vienas kitas žydai, bet taip pat iš Rusijos gilumos. Į Lietuvą buvo siunčiami rusai, o naujokai lietuviai buvo gabenami į Rusiją.

Karininkai, kurių keli buvo katalikai, visuomenėje buvo gana populiarius. Itin nevedę. Aišku, populiariausi jie buvo tarp vietos šlėktų, kurie turėjo paaugles dukras. Kai Verbiliškių dvaro savininkas savo dvi dukras išleido už leitenantų brolių Genzelių, tai karininkų populiarumas dar padidėjo.

Reikėjo mokėti rašyti kareivių laiškus. Pagrindinis laiškų tikslas buvo gauti papildomą rubliuką iš namų. Laiško pirmieji trys ketvirčiai buvo standartas. Sveikinimas ir rankų pabučiavimas, aišku, laiške tėvui, motinai: toliau sekė linkėjimai dėdėms, tetoms, broliams, sesėms, kitiems giminėms. Jei kareivis buvo vedęs, tai savaime suprantama, meilės pareiškimai žmonai, vaikams, uošviams.

³⁶ Mokytoją.

³⁷ Nusisipjauti.

Paskutinis laiško ketvirtis – tai jau kas kita. Čia reikėjo eiti *ad rem*³⁸ ir rasti būdų, kaip tuos rubliukus išvilioti. Laimei, kad ir daugumos kareivių tėvai buvo kaip jie patys, t. y. mažai arba visai beraščiai. Tokius laiškus destinacijos³⁹ kaime skaitydavo kas nors kitas, gal net panašus į mane.

Pavyzdžiui, sužinojome, kad Estijos Dorpatas (Tartu) buvo perkrikštytas Jurjevo vardu. Braukiu gromatėlę: „Mieli tėveliai! Mūsų laukia ilgas ir sunkus žygis iš miesto Dorpato į miestą Jurjevą. Kelias ilgas ir sunkus. Valdiškų batų vienos poros nepakaks, o kitos neduoda. Reikia savo batus pirkti. Susimildami atsiųskite penkis rublius batams, 10, 15, 25 rublius, pagal tėvų turtingumą. Bučiuoju jūsų rankes ir kojeles. Jus mylintis sūnus ir t. t.“

Iššautos kulipkos⁴⁰ arba ir mesto akmens vaizduojamoji skridimo linija yra vadinama trajektorija. Aišku, tai ne materialinis objektas, bet fizikos terminas. Bet ką apie tai žino centrinės Rusijos ar Pavolgės burliokėlis? Taigi vėl rašau: „Brangūs tėveliai, mane ištiko didelė nelaimė, pamečiau trajektoriją. Trajektorija yra valdiškas turtas. Jei kuo skubiausiai jos negražinsiu man gresia teismas ir bausmė. Gelbėkit! Atsiųskite 5, 10, 15 rublių trajektorijai pirkti. Bučiuoju jūsų rankes ir t. t.“

Tokios mano elukubracijos⁴¹, o gal ir stilius dideliu nuošimčiu pasiekdavo pageidaujamų rezultatų. Kareiviai gaudavo rubliukus. Kareiviai patenkinti ir aš patenkintas, nes truputį užsidirbdavau. Aišku, kad gaudavau daug mažiau, nei kiti tarp pačių kareivių esą rašeivos, kurie už laiško parašymą reikalavo mažiau-siai pusbonkio ir geros užkandos.

Jei kas galvoja, kad XIX a. pabaigos gyvenimas Jiezne plaukė lėta, monotoniška nekintama vaga, be jokių įvykių, kuriozų ir panašiai, tas apsirinka. Ir Jiezne būdavo tragiškų, komiškų, šaunių bei chuliganiškų įvykių, kurie gyvenimą pajvairindavo.

Mano mokytojai poručikai Pokrovskis, Jelovskis ir Gušča sudarė savo komuną, kitaip sakant, turėjo porą didelių salionų⁴² dar išlikusiame Pacų rūmo fligelyje. Viename gyvena jie patys, o antrame įsitaisė virtuvė, kurioje taip pat gyvena ir jų denščikai⁴³, pasiuntiniai. Guščos pasiuntinys Povilas ėjo intendanto pareigas, Jelovskio Smonas buvo virėju, o Pokrovskio Petras buvo kambarinės vietoje. Gušča taip pat turėjo didelį šunį Marsą.

Kartais šios komunos net labai šlykščiose išdaigose dalyvaudavo jų kortavimo bendras dvarininkas Leonas Kvinta. Pastarasis ne tik kad ir patį dvarą gerokai apnaikino, bet dar sugebėjo pratrinti akutes keliems tūkstančiams rubliukų, ku-

³⁸ Prie reikalo; kalbėti iš esmės (lot.).

³⁹ Šalis, vieta.

⁴⁰ Kulka.

⁴¹ Rezultato siekimas, galimų pasekmių įvardijimas.

⁴² Svetainių.

⁴³ Padieniai – karininkams patarnaujantys kareiviai.

riuos iškaulijo iš savo dėdės prelato Pranckevičiaus, Vilniaus Aušros vartų kopyčios rektoriaus kortos, mergos ir trunkymasis po užsienius. Leonas buvo geros nuomonės apie save ir mėgdavo girtis bei didžiutis savo kelionėmis. Kartais ir įkliūdavo. Taip jis kartą Jiezno turgaus aikštėje susitiko Jankelį, žydą „pachtą“, parcelės nuomininką ir pradėjo jį kamantinėti.

– Jankel, Berlyne buvai?

– O kur tai yra? O kas tai yra, jasnie, vielmožnas⁴⁴ pone?

– Nežinai, tai švariausias Europos miestas!

– Ui, ne, nebuvo

– O Paryžiuį buvai?

– O kur tai yra, o kas tai yra?

– Paryžius – gražiausias Europos miestas. Prancūzijos sostinė.

– Ui, ne. Nebuvo

– O Londone buvai?

– O kur tai yra, o kas tai yra?

– Tai didžiausias Europos miestas.

– Ui, nebuvo.

– Na, tai gal Varšuvoj buvai?

– Varšuvoj? O kas tai yra?

– Lenkijos sostinė. Po Paryžiaus antras grožio atžvilgiu.

– Ui, nebuvo

– Tai tu, Jankel, esi visiškai kvailys!

– Ui, jasine⁴⁵, vielmožnas pone, pavelysite⁴⁶ man jūsų kai ko paklausti?

– Klausk, Jankel.

– Ar ponas buvote Butrimancuoce?

– Butrimancai? Kas tai yra?

– Tai dvi mylios⁴⁷ iš čia. Utarninkais⁴⁸ ten būna labai geri turgai.

– Ne, nebuvo, – atsakė aštriai Kvinta.

– Ui, pone, Nemaniūnuose buvote?

– O kur tai yra, o kas tai yra?

– Tai šeši varstai⁴⁹ nuo čia. Ant Nemuno kranto. Priešais Balbieriškį. Ten būna geri festai⁵⁰.

– Nebuvo.

– Gal, ponas, buvote Darsūniškėse?

⁴⁴ Šviesybe, kilnybe.

⁴⁵ Žinoma.

⁴⁶ Leisite.

⁴⁷ Nesisteminis ilgio vienetas Rusijoje naudotas iki metrinės sistemos įvedimo 1 mylia – 7467,6 m.

⁴⁸ Antradieniai.

⁴⁹ 1 varstas – 1,067 km.

⁵⁰ Šventės.

– O kur tai yra, o kas tai yra?
– Darsūniškės yra ant Nemuno kranto. Taip pat turi labai gerus festus. Dešimt varstų nuo čia.
– Nebuvau.
– Tai kaip dabar bus, jasnie, vielmožnas pone?
– Eik lauk, parše! – nusispjovė Leonas Kvinta ir nustimpuliavo toliau. Greičiausiai į komuną kortomis lošti.

Jaunieji komunos leitenantai, visi kavalieriai, mėgo linksmai gyventi, paūžti, kortomis palošti. Žinia, leitenantų algos nėra labai prašmatnios. Tekdavo jiems ne retai gyventi į kreditą. Nors ir raukydamiesi, miestelio krautuvininkai žydai duodavo jiems prekių bargan⁵¹. Duosi, tai didžiausi sunkumai išreikalaut užmokesčių. Neduosi, tai vėl problemos su rusų karininkais. Ir taip negerai, ir taip negerai. Na, tai vis dėlto davė.

Kartą iš Kvintos ir klebono Gušča išlošė geroką sumą. Euforijos pagautas nutarė apmokėti žydams skolas, kurių jau kokie keturi mėnesiai nebuvo mokėjęs. Bet taip atiduoti skolą, na tai irgi netinka. Reikia ir kokią „štuką“⁵² padaryti: te žydas „užsidirba“ taip, kad komunai būtų linksma. Ir sugalvojo.

Liepė kieme priešais arklides pastatyti statinę su praskiestomis žmogaus išmatomis. Kai tai buvo padaryta, tuomet savo pasiuntiniui Povilui įsakė pakviesti pagrindinį kreditorių, rodos, irgi Jankelio vardu. Jankelis apsidžiaugė ir tuoj atskubėjo. Jo džiaugsmas neilgai tetrūko.

– Jankel, nori gauti pinigų?
– Aišku, ponas leitenante. Jau keturi mėnesiai kaip nemokėjote. Prisirinko virš 260 rublių.

– Gerai, gausi juos. Bet ne taip sau. Nusirenk ir lipk į bačką.

– Ui!

– Neįlipsi, negausi.

Žydas ir šiaip, ir taip. Du šimtai rublių anais laikais, ir dar tokiam Jiezne, tai jau kapitalas. Ginčijosi, muistėsi, bet pamatęs, kad nieko neatsieks, nusirengė ir įlipo į statinę.

– Giliau!

Žydas iki smakro įlindo į srutas.

Tuomet Gušča, išėmęs naganą, žydo linkui paleido šūvį. Išsigandęs žydas visiškai pasinėrė srutose. Taip Gušča Jankelį tris kartus panardino. Po to, atsisukęs į savo pasiuntinį Povilą, įsakė:

– Atiduok tam š...ėdžiui, kiek esu jam skolingas.

Vieną dieną sėdėjau komunoje prie stalo. Gušča gulėjo ant lovos. Jis man diktavo diktantą, aš rašiau. Po stalu, lyg nekaltas avinėlis, gulėjo Guščos šuo, milžiniškas Marsas.

⁵¹ Skolon.

⁵² Išdaiga, pokšta.

Laisvu laiku Gušča savo šunį treniravo. Pagrindinė treniruotė buvo tokia: Gušča užsidėdavo seną ilgą chalata, panašų į žiponą, tokį vilkėdavo dauguma kaimo žydų. Žipono skverną suraukdavo lyg „ausį“ ir ta „ausimi“ erzino Marsą. „Treniruotė“ buvo sėkminga: pamatęs panašų žiponą, Marsas įsiutęs puldavo lyg tigras.

Kaip tik tą dieną Jankelis nusprendė ateiti prašyti apmokėti skolą, kurios vėl nemažai prisirinko. Staiga viskas, kas tik buvo ant staliuko, nulėkė, o pats staliukas nulėkė kažin kur, aš taip pat atsidūriau ant grindų. Tai Marsas, pamatęs Jankelio žiponą, įsiutęs šoko iš po stalo ir puolė. Parvertė Jankelį ant grindų, letenomis atsistojo ant krūtinės, snukį prikišo prie Jankelio veido ir urzgė. Į riksmą atskubėjo pasiuntinys ir Marsą nutraukė nuo Jankelio. Kur Jankelis parvirto, ten atsirado klanas, o ir nekoks kvapas pasklido kambaryje.

– Išmesk jį, – ramiai įsakė Gušča Povilui.

Šiuo sykiu Jankelis skolos negavo. Tvarka vėl buvo atkurta. Lyg niekuo dėtas Gušča tęsė toliau diktantą.

Jankelis nutarė, kad gero užtenka. Nutraukė kreditą. Kai Gušča pagrasino, kad ateis su Marsu, kreditas vėl buvo duodamas.

Vietos komersantai parašė skundą pulko vadui, bet be jokių pasekmių. Mat Jankelis į statinę įlipo paprašytas „geruoju“ bei „savo noru“, o Marsas užpuolė ne gatvėje, bet kambaryje. Gatvėje Marsas buvo vedžiojamas ant grandinės. Norėta skųstis teismui. Bet irgi nieko neišėjo. Mat civilinis teismas nepriimdavo bylų prieš karininkus: patarta kreiptis į karinę vadovybę. Tačiau skundai dėl tokių rusų karininkų išdaigų paprastai likdavo užmiršti bei kaltininkai nebaudžiami.

Toli gražu ne visi karininkai buvo tokie kaip komunos chuliganai. Pastarieji daugiau ar mažiau buvo išimtis. Kiti buvo labai tvarkingi ir niekur nesipainiojo. Jaunas poručikas Mosolovas, eidamas per miestelį, jį sveikinančius vaikus apdovanodavo saldainiais bei smulkiais pinigais ir visiškai neskirdavo, ar tai krikščionių, ar tai žydų vaikai.

Kareivių virtuvė ir duonos kepykla buvo įrengti buvusiam bravore, kuris buvo netoli ežero. Šie įrenginiai buvo kataliko poručiko Stankevičiaus, kuris neseniai buvo vedęs lenkę bajoraitę. Kartą jie abu atsilankė kepykloje. Jaunoji ponitė panoro sužinoti, kaip tokiai masei kareivių duona paruošiama, minkoma. Vyras, užbėgdamas kareiviui už akių, pasakė:

– Kojomis, brangute, – ir mirktelėjo kareiviui.

Ponia, abejodama savo vyro atsakymu, žvilgtelėjo į kareivį. Šis, pastebėjęs savo viršininko mirktelėjimą, susigaudė:

– Taip, ponitute, minkome tik kojomis. Aišku, prieš tai jos būna gerai nuplaunamos.

Užteko. Nuo to laiko ponia net neparagavo kareiviškos duonos, nors šioji iš tiesų buvo labai gera. Nepadėjo jokie tolesni aiškinimai bei bandymai pakeisti padarytą įspūdį. Poniutė nebuvo įtikinta.

Varėnoje stovyklavo Vilniaus karo mokykla. Tarp junkerių⁵³ buvo jaunas pulkininko Čiurkino sūnus. Jaunystė mėgsta romantiškus nuotykius. Čiurkinukas įsimylėjo savo viršilos jauną žmoną. Viršilos būta nesupratingo bei gerokai pavvydaus. Norėdamas savo jaunai pačiai įrodyti tokios draudžiamos meilės netinkamumą, pradėjo ją mokyti rusišku būdu. Kelis kartus gerokai jai išvanojo kailį. Galbūt tam, kad nesiskųstų, kaip Rusijos centro moterėlės: „Vyras manęs nemyli, nes nelupa“.

Jaunieji įsimylėjęliai tokiais argumentais nebuvo įtikinti. Įpuolė į desperaciją. Nutarė, kad geriausia išeitis iš tokios padėties gali būti savižudybė.

Viršilienė buvo baltinių siuvėja. Turėjo užsakymų ir iš Jiežno. Vieną gražią dieną ji atvežė pagamintus baltinius į Jiežną. Junkeris ją atlydėjo. Buvo lapkričio mėnuo. Ne atostogų laikas. Taigi junkeris, ją atlydėdamas, buvo spjovęs į Karo mokyklą. Abu sustojo garsiausioje Jiezne Abelio Kormano užėjoje. Čia jie visi naktį rašė paskutinius atsisveikinimo laiškus, kuriuos iš ryto nunešė į paštą.

Apie vienuoliką valandą dienos abu nuėjo į parką. Atsisėdo ant suoliuko pagrindinėje alėjoje. Tikriausiai verksmingai atsisveikino vienas su kitu. Čiurkinukas išsitraukė naganą. Šovė pirma į ją. Tačiau ji, matyt, paskutiniu momentu persigalvojo ir šoko bėgti. Šūvis pataikė jai į nugarą ir sužeidė. Tuomet Čiurkinas paleido į ją dar vieną šūvį, kuris ją ir užmušė. Trečią šūvį paleido sau į smilkinį.

Mūsų mokykla stovėjo netoli parko. Išgirdę tris šūvius, metėm pamokas ir visi išdardėjom į parką žiūrėti, koks čia reikalas. Pamatėm turgaus aikštę parko link be kepurės bėgantį susijaudinusį poručiką Mosolovą. Mes, aišku, nubėgom iš paskos. Taigi, įvykio vietoje buvome pirmieji.

Čiurkinas, nors ir apsiliejęs krauju, dar buvo gyvas. Buvo nuslinkęs nuo suolo. Dešinėje dar laikė naganą ir bandė paleisti dar vieną šūvį į save, bet jam jau trūko jėgų. Jinai gulėjo tarp dviejų aukštų medžių jau negyva. Poručikas Mosolovas pašaukė sargybą. Šioji bandė mus vaikpalaikius nuvaryti. Bet kur tau. Mes buvom kaip tie varomi šuniukai – atsitraukia truputį, bet ir vėl atsitupia. Aš buvau prileistas kiek arčiau. Ne veltui. Juk buvau žinomas laišku „pisorius“⁵⁴. Kadangi jau buvo pietų metas, tai negalėjome visi pasilikti. Pasiskirstėme lyg karinės sargybos: du lieka saugoti, o kiti bėga pietų.

Čiurkinas mirė apie 22 valandą. Kaip „kilmingam“ rusui skrodimas nebuvo daromas. Abu lavonai laikinai iš parko perkelti į linų džiovyklą. Ten buvo pakurta krosnis. Lavonai padėti ant karčių, kurios buvo gal koks pusanatro metro nuo žemės. Prie durų buvo pastatyta sargyba. Tačiau ir mūsų „sargybos“ stovėjo. Bene galima praleisti tokią progą smalsumui patenkinti?

⁵³ Rusijos karo mokyklose besimokantys jaunuoliai.

⁵⁴ Raštininkas.

Karštoje džiovykloje sustingę lavonai atšilo ir nuo karčių nukrito ant žemės. Ruselis sargybinis, pamanęs, kad lavonai atgijo, suriko ne savo balsu ir leido si bėgti į kareivines, kur sukėlė aliarmą. Visas būrys nuėjo prie džiovyklos. Iš pradžių nebuvo narsuolio durims atidaryti. Tik po ilgoko ginčo toks atsirado. Lavonai buvo pakelti nuo žemės ir šiuo sykiu padėti ant žemai esančių prausimosi lentynų.

Prašvitus buvo pasiūstas būrys kareivių kapuose iškasti duobę. Klebonas kun. Masiulis nenorėjo savižudžių įsileisti į kapines. Po ilgų ginčų ir derybų klebonas leido rusams pačiame atokiausiame dešiniame kampe atitverti lopą savižudžiams. Žemė buvo jau gerokai įšalusi, bet dalbomis⁵⁵, kirkomis⁵⁶ ir špatais⁵⁷ kareiviai iškasė gana gilią duobę. Lavonai abu buvo padėti į vieną neobliuotą, paprasčiausių lentų karstą. Duobė buvo pridengta lentomis, o šios kiek užpiltos žeme, nes palaidojimas turėjo būti tik laikinas.

Po kelių dienų iš Alytaus atvyko pulko kapelionas, aišku, popas, ir viršila, nudėtosios moters vyras. Duobė vėl buvo atidaryta. Lavonai buvo perdėti skyrium į iš Alytaus atvežtus karstus ir palaidoti krikščioniškai, nors ir vienoje duobėje. Kapelionas, jau senyvas žmogus, paėmęs špatą norėjo karstus užpilti pirmu žemės grumstu. Tačiau, nelaimė, paslydo ir įslinko į duobę. Kareiviai, telaukę popo ženklą, pamanė, kad jau yra laikas ir skubiai pradėjo versti žemę į duobę. Kol pastebėjo ir susigaudė, kas nutiko, šventikas buvo beveik pusiau užpiltas žemėm. Aišku, buvo ištrauktas. Tačiau šis įvykis seną, liguistą kapelioną taip paveikė, kad į Alytų grįžo sergąs ir prieš pat Kalėdas pasimirė.

Dar ilgai žmonės bijojo eiti pro kapines, vaidenasi, Čiurkinas po kapus vaikšto. Tarp kareivių išpopuliarėjo lažybos narsumui įrodyti. Vienas turėjo nunešti butelį alaus ir pastatyti ant kapo, o kitas turėjo nueiti ir tą butelį atnešti. Taip tęsėsi, kol vienas narsuolių, eidamas atgal su buteliu, kapinėse užsikabino už kažkokio kero ir pargriuvo. Taip išsigando, kad gavo širdies smūgį. Po to karinė vadovybė griežčiausiai uždraudė tokias lažybas.

Anuo metu Jiezne gyveno keturios rusų ne karių šeimos: mokytojas Afanasij Smoriga, valsčiaus raštvedys, arba, kaip mes jį vadindavom, ponas pisorius Jokūbas Borovskis, uriadnikas Visockis, bevaikis, ir taip pat bevaikis felčeris Matusas. Kiek vėliau Jiezne dar apsigyveno viengungiai: akcizo inspektorius Bolielovas ir kelių technikas Chroscickis.

Pisorius Borovskis, žinoma, buvo vedęs rusę. Ji buvo baigusi mokytojų seminariją, bet įgytas žinias taikė tik savo pačios dviejų vaikų auklėjimui. Atostogoms atvažiuodavo jos brolis, stačiatikių dvasinės seminarijos auklėtinis. Deja, jis labai norėjo būti popu ir todėl mokslas jam nekaip sekėsi. Aišku, poniai pisorienei

⁵⁵ Laužtuvais.

⁵⁶ Įrankis, panašus į kirvį, ledams ir kietai žemei kapoti, kirsti, kirtiklis, kirstuvas.

⁵⁷ Priemonė įšalusiai žemei trupinti.

tai nepatiko ir ji savo broliui iškalbinėjo. Seminaristas pradėjo ieškoti visur ir visame kame nusiramino. Borovskienei tas dar labiau nepatiko ir ji pradėjo jam prikišinėti ir jos vyro, jo svainio, išlaidas jo mokslams apmokėti. Tai santykius tarp brolio ir sesers dar labiau įtempė. Klierikas susidėjo su valsčiaus sargu šlubiu Jonu ir vis dažniau žvelgė į butelio dugną. Taip prie stikliuko ir silkutės iš Jono sužinojo visas Čiurkino tragedijos detales.

Buvo Šv. Jono atlydai. Borovskis su pačia išvažiavo į Kruonį vizituoti ten esantį stačiatikių „misionierių“ popą, kuris viešpatavo Muravjovo laikais iš katalikų atimtoje ir cerkve paverstoje bažnyčioje. Šis popas buvo laikomas visų Trakų apskrities stačiatikių dvasios vadu.

Borovskienės brolis liko vienas namuose šeiminkauti. Su šlubiu Jonu nutarė atšvesti Jonines. Išmaukė gerą litrą, o gal ir daugiau monopolinio dirbinio. Kiek pavargęs, nuėjo pailsėti į posrednicką. Posrednickaja – tai specialus geresnis kambarys, skiriamas atvažiuojantiems „kilnesniems“ činauninkams⁵⁸.

Alkoholio tvaiko pagautas nutarė patikrinti, ar taip iš tiesų galėjo nutikti su Čiurkinu. Kažkur gavo revolverį ir, pamėgdžiodamas Čiurkiną, bambtelėjo sau į smilkinį. Nelaimė ar laimė, girto ranka nebuvo visiškai tvirta: revolveris nuo smilkinio nuslydo, bet šūvis vis dėlto sužalojo abi akis. Nusirito nuo lovos ir pradėjo vaizduoti mirštantį. Atskubėjo mūsų eskulapas Matusas. Sutvarkė ir perrišo akis, nutraukė seminaristo vaidybą ir liepė atgal gulti į lovą. Grįžę Borovskiai stvėrėsi už galvų. Puolė šlubį Joną. Bet kuo čia dėtas Jonas, kuris ir supratimo neturėjo, kad seminaristui į galvą šaus tokia kvaila mintis. Seminaristas kiek vėliau buvo nugabentas į Petrapilio aklųjų institutą. Kas su juo nutiko toliau, nežinau.

Jiezne buvo kelios karčiamos, užėigos, bet garsiausioji buvo Abelio Kormano. Pas jį visad buvo pakankamai Prienu Goldbergo, Aukštadvario Odyngo ir Stakliškių Rabinovičiaus alaus. Savaimė suprantama, kad monopolinės tikrai netrūko. Nešykštėjo Kormanas ir su užkanda: silkė, žuvis, paukštiena, kiaušinių patiekalai. Tik „kiaulystės“ nebuvo nė kvapo, nes Kormanas buvo griežtai tikintis žydas. Labai dažni jo svečiai buvo viršaitis, staršina, Pempė ir uriadnikas Visockis. Pempė kone kiekvieną dieną eidavo gerti į Abelio sveikatą. Visockis, nors ir nežymiai, rečiau. Jei Kormano užėigos iškabos vietoje būtų pakabintas valsčiaus valdybos ar policijos punkto iškabos, tai nebūtų apsirakta.

Uriadnikas, vyresnysis policininkas, Visockis, buvo vidutinio ūgio, gana kresno sudėjimo vyras. Veidą puošė ruda, keturkampė barzda. Skruostai buvo nevysiškai sveiko raudonumo. Slyvos spalvos nosis aiškiai rodė, kad jos savininkas yra didelis svaigalų „priešas“, jų naikintojas.

Ruduo buvo labai šlapias. Didžiausias purvas. Gatvės ne gatvės, o makalynė. Net Jiezno turgavietė, aukščiausioji bei sausiausioji miestelio dalis, ir ta tik

⁵⁸ Valdininkas.

vietomis buvo pereinama. Kad kiek gatves nudžiovintų, reikėjo nuleisti nuo jų vandenį pagrindinės gatvės šonais. Gatvės dar tuo metu vardų neturėjo: gavo juos tik daug vėliau. Liepta buvo iškasti gan plačius ir gilius griovius. Kas įsakytą, padaryta. Kad iš gatvės galima būtų patekti į namus, per griovį buvo permestos lentos – savos rūšies primityvūs lieptai. Nuo dažnų lietuš šie grioviai greitai sklidinai prisipildydavo vandens. Naktinio apšvietimo tuo metu Jiezne nebuvo. Jei kas norėjo pasišviesti kelią, tai turėjo neštis savo žibintą.

Naktis buvo tamsi. Šlapdriba. Visockis, baigęs „tarnybą“ Kormano „įstaigoje“, pagaliau išsirengė eiti namo. Kaip geras, tikras uriadnikas, vilkėjo uniformą ir turėjo prisikabinęs kardą. Išėjo. Naktis, nors į akį durk. Šiaip taip užsiriogolino ant per griovį permesto lieptuko. Aišku, lieptas be atramų. Nuo lietaus ir purvo įmirkusios lentos slidžios. Visockio nelabai tvirtos kojos paslydo, kardas pasipainiojo tarp kojų ir uriadnikas, kaip ilgas, pliumptelėjo į griovį. Į triukšmą iš užeigos išsoko su lempa, bet vėjas ją tuoj pat užgesino. Reikėjo surasti ir įžiebt žibintą. Kai tai buvo padaryta, grupė svečių išėjo žiūrėti, kas nutiko. Buvo per vėlu. Visockis krito veidu į vandens pilną griovį. Girtas greičiausiai nesusigaudė, ką daryti, ir prigėrė. Jo vietoje į Jiezną uriadniku buvo atkeltas kitas rusas, mažesnis girtuoklis Kuzmičius.

Buvo Jiezne du dailidės. Abu vaidino lenkų šlėkteles. Namuose kalbėjo lenkiškai, bendravo tik su į save panašiais, patekusiais į lenkų būrį. Vienas buvo Dobkevičius, vedęs kun. Nonevičiaus giminaitę. Jo sūnus Klemensas buvo auklėjamas klebonijoje panelės Marijos, kuri auklėjo ir mane. Antras buvo Urbonavičius, kurio namas Jiezne buvo laikomas šlacheckiausiu⁵⁹. Šis turėjo du sūnus – Vaclovą ir Apolinarą ir vieną dukrą, jau pradėjusią įžengti į „kritišką“ amžių.

Urbonavičiaus namuose apsigyveno kelių technikas rusas Chroscickis. Neilgai tetrūko, o Chroscickis ir Urbonavičiūtė užmezgė romaną, dėl ko pradėjo gesti panelės figūra. Šiais moderniais laikais, tai paprasčiausias ir net pageidaujamas dalykas. Tačiau anais laikais į „nuodėmingą“ meilę, o itin į jos vaisių, buvo žiūrima labai kreivai. Juo labiau šlacheckiausioje miestelio šeimoje.

Apvainikuoti šią meilę vedybomis Chroscickis griežtai atsisakė ir iš Jiezno išsikėlė kitur. Gaudyk vėją laukuose. Vargšė mergelė nutarė vaisių numarinti. Moterėlių patarta gavo kažkokių vaistų. Matyt, kad būtų visiškai tikrai, išgėrė per didelę dozę. Rezultatas – atsidūrė ant lentos. Kilęs skandalas labai paveikė abu tėvus. Motina greitai iškeliavo paskui dukrą, o tėvas tapo nedarbingas. Sūnus Vaclovas, kiek kurtokas, išmoko siuvėjo amato ir tapo geriausiu moterų drabužių siuvėju Jiezne. Apolinaras pasekė tėvo pėdomis ir tapo geru dailide. Abu sūnūs labai gražiai užlaikė seną, darbingumo nustojusį tėvą.

Dviem ar trim savaitėm praėjus po Urbonavičiūtės mirties, teikėsi atvažiuot

⁵⁹ Bajoriškausiu.

teismo tardytojas ir gydytojas. Sekmadienį mišių metu, kai žmonės skubėjo į bažnyčią, šie teismo organai liepė iškelti lavoną. Atliko skrodimą ir tik tuomet davė leidimą palaidoti. Žmonės tuo buvo labai pasipiktinę, bet okupantams ant uodegos druskos nepabersi. Kadangi į šią ne visiškai švarią aferą buvo įpainiotas rusas pseudointeligenas, tai visa istorija buvo pakišta po kilimu, užmiršta, išdildyta. Tik vargšas senas tėvas ir jaunesnysis brolis buvo dažni dukters ir sesers kapo lankytojai.

Gerą žiemą ežeras bei parko tvenkiniai apsitraukdavo storu ledo sluoksniu. Tuomet buvo įrengiamos čiuožyklos, kuriomis daugiausia pasinaudodavo kariai ir vaikai.

Viename didesnių tvenkinių per vidurį buvo įkaltas kuolas, prie kuolo buvo pritvirtintos kartys, o karčių gale – rogutės. Buvo daromas rogučių čiuožimas. Įsismaginus rogutės išvystydavo pasiutusį greitį. Mes, vaikai, aišku, vengėm tokį greitį išvystyti, nes bijojom.

Praporščiko Gušcos pasiuntinys Povilas, gerokai įkaušęs, užsimanė tomis rogutėmis pasivažinėti. Kiti atkalbinėjo, bet ar girtą perkalbėsi? Povilas įsivertė į rogutės ir pradėjo jomis čiuožti. Greitis vis didėjo. Povilas džiaugėsi ir linksmai šūkavo. Tačiau, būdamas girtas, neišlaikė pusiausvyros ir iškrito iš rogučių. Iš paskos einančios rogutės, aišku, negalėjo ūmai sustoti. Visu smarkumu trenkė Povilui į galvą. Rogutės pagaliau sustojo, bet Povilo pakaušis buvo kitame tvenkinio krašte. Po dviejų dienų vargšą palaidojo. Nuo to laiko šitas rogučių „sportas“ buvo uždraustas ir įrengimas panaikintas. Teliko čiuožykla. Mes, vaikai, specialių pačiūžų įsigyti negalėjom, bet turėjom namų darbo: lentelė, kurios apačioje buvo ištempta stora viela, o iš šonų prikalti diržiukai, kuriais šias pačiūžas pritvirtindavom prie kojų.

Mokykloje buvom sudarę gaujelę. Buvome ne trys, bet aštuoni muškietininkai. Nors nei vienas mūsų anuo metu neturėjom nė mažiausio supratimo apie A. Diumą, tačiau laikėmės jo muškietininkų priesako: vienas už visus, visi už vieną! Mes puikiausiai žinojome, kur yra žuvingiausias vietos ežere, kur geriausi užėžerio lazdynai ir kada prinoksta riešutai, kuriuose soduose ir kada prinoksta kriaušės, obuoliai. Visa tai mums buvo gyvybinė informacija. Iškrėsdavome nemažai visokių pokštų. Aš buvau mažiausias, bet kartu ir vikriausias. Gal dėl to mano sėdynė dažnai nukentėdavo. Kokia neteisybė: kas padaro, kas atsako. Kai nujausdavau, kad po įvykdyto „žygdarbio“ mama pritaikys atitinkamas sankcijas, neidavau namo. Pasislėpdavau kapinėse Kvintų „mauzoliejų“, kur buvo tuščia dar ne viena niša. Manęs, vaiko, dvasios ir vaiduokliai nelabai gąsdino, bet mamytė labai prietaringa, į kapines nedrįsdavo eiti. Vaikščiodavo aplinkui ir šaukdavo mane. Prasidėdavo tarp mūsų derybos. Išlysdavau tik tuomet, kai mamytė dievagodavosi, kad atleis ir neįkrės į kailį. Žodį išlaikydavo. Įkrėst neįkrėsdavo, bet ausį nusukdavo.

Su Mackevičiumi diskutuodavome tuo metu vykstantį anglų būrų karą Pietų

Afrikoje. Aišku, mes buvome būrų pusėje. Iki padangių kėlėm būrų didvyriškumą. O keiksnuojome anglus. Generolai Bota, Kronje, o itin Devet buvo mūsų herojai. Tokių velnių kaip Kitchener arba French ir giliausiame pragare su žvaške nerastum. Būrų prezidentas senelis Krygeris važinėjo po Europą ieškodamas pagalbos. Mes mintimis keliaudavome kartu su juo, kartu su juo verkėme, kartu maldavome pagalbos būrams. Krygeris visur išgirsdavo užuojautą, gaudavo vežimą pažadų, bet špygą pagalbos. Ar mes, lietuviai, negirdime dabar panašių gražių, skambių žodžių bei pažadų? Girdime, kad nepripažįstama „Lietuvos užėmimo“, kad Lietuva bus laisva, bet „raudonoji meška“ ir toliau laiko mus paglemžusi savo letenose. Juk posakis, kad „istorija kartojasi“, yra tikras ir teisingas. Bendorius⁶⁰ Jonas Mackevičius buvo retos inteligencijos kaimietis ir, kaip aniems laikams, labai gerai apsišvietęs. Jo rankų darbo šaukštus, samčius, kibirus, melžtuves, sviestmušes ir t. t. drąsiai būtų galima statyti į parodą. Iš kur ir kada jis atsirado Jiezne niekas tiksliai nežinojo. O ir jis pats apie tai nepasakodavo. Greičiausiai buvo atsiradęs Jiezne, kai dar alaus darykla veikė. Kai alaus darykla buvo likviduota, jis ir toliau liko Jiezne bendoriaudamas. Didelio uždarbio neturėjo, bet bado nekentėjo.

Mackevičius ir visa jo šeima – pati ir dvi dukros – buvo tvirti katalikai. Dažnai jų namuose tekdavo dalyvauti ir man rožinį kalbant. Jei ne rožinis ir ne studijavimas bei diskutavimas „Gazeta swiateczna“, tai gana dažnai eidavome su juo meškerioti. Anksti iš ryto. Išsėdėdavom iki kokios vienuoliktos ar vidudienio: po pietų žuvys eina „ilsėtis“ ir nekimba. Kalbėdavome eidami, nes meškeriojant laikėmės griežtos tylos: žuvys nemėgsta triukšmo. Daugiausia mėgom ešerius, o labiausiai nekentėm lydžių, kurie labai dažnai nukąsdavo mums slieką ir kabliuką. Jei aš primeškeriodavau daugiau, nei jis, tai dalinausi su juo. Argumentavau tuo, kad jo šeima didesnė, ir todėl jam reikia daugiau žuvų. Kad tolesniame gyvenime nenuslydau nuo doros ir tiesos kelio, kad netapau stačiatikiu, o tvirtai išlaikiau katalikybę, kad sukūriau lietuvišką šeimą, tai turiu būti dėkingas Jonui Mackevičiui, mano mamytei, kun. Nonevičiui, šio sesutei panelei Marijai bei dar daugeliui kitų gerų žmonių.

Taip pagaliau priartėjo baigiamieji pradžios mokyklos egzaminai. Jiezne egzaminus laikančių prisirinko nemažai, nes kartu su jiezniškiais egzaminus laikė taip pat Stakliškių, Kruonio ir Butrimonių mokyklų mokiniai. Raštiški egzaminai buvo tik rusų kalbos ir aritmetikos. Stipresnieji gelbėdavom silpnesniusius. Mokytojai, nors ir matė, bet dažnai nuduodavo, kad nepastebi. Žodžiu, reikėjo atsakinėti tikyba, rusų kalbą, rusų istoriją ir bendrąją geografiją. Aišku, visos gautos žinios buvo tik pačios elementariausios.

Mokyklą baigiau 1894 metų pavasarį pirmuoju, kaip sakoma, aukso medaliu. Su manimi kartu baigė paties mokytojo Smorigos du sūnūs – Povilas ir Sergejus,

⁶⁰ Kubilius.

mano pieno brolis Stasiukas Budrevičius, staršinos Pempės Petrukas, Pakravų seniūno Purickio Juozukas, kuris Nepriklausomoje Lietuvoje kurį laiką buvo užsienio reikalų ministru, o vėliau tapo žurnalistu, pasirašydamas Vaygando slapyvardžiu, Jiezno seniūno Acaus Jonukas, Bronius Stosiūnas, Lietuvoje buvęs Trakų ir kitų apskričių viršininku, ir dar daug kitų.

Jiezno pradžios mokyklos pažymėjimas duodavo teisę stoti be egzaminų į apskrities dviklasę ar miesto keturklasę mokyklą. Stojant į gimnazijos pirmą klasę reikėjo laikyti papildomus egzaminus. Pradžios mokyklą baigusiams, karinės tarnybos penkerių metų laikas buvo sutrumpinamas vieneriais metais, o esantiems valdiškoje tarnyboje, laikas sutrumpėdavo pasiekus XIV kategorijos laipsnį.

Baigęs pradžios mokyklą jaučiausi beveik visažinis, ko ne išminčius. Žinojau keturis aritmetikos veiksmus, keturias pasaulio kryptis, kelias sostines ir pan. Tik vėliau, kai baigiau gimnaziją ir Karo mokyklą, pamačiau, kad dar vis tik daug ko nežinau. Kai pagaliau baigiau universitetą, tuomet įsitikinau, kad iš tikrųjų beveik nieko nežinau.

III skyrius. KLEBONAI. ŠVENTĖS IR STEBUKLAI

Katalikų tikyba Lietuvoje buvo stipriausia atrama prieš pravoslaviją o kartu ir prieš prievarta brukamą rusifikaciją. Kai kurie Lietuvos bažnytiniai hierarchai buvo ne vien tik katalikybės, bet ir lietuvybės šulai. Tokios šviesios asmenybės kaip vyskupai Giedraitis, Valančius, Baranauskas su nemaža armija eilinių kunigų neišdildomai yra susieti su lietuvybės išlaikymu. Tiesa, dar didesnis skaičius vyskupų bei kunigų buvo lenkai arba labai lenkuojantys. Daugumas kunigų buvo lenkų kilmės, o lietuvių – mažoka. Kad lenkinimo darbui buvo priešnamasi mažiau nei rusifikacijai, tai tas gana lengvai paaiškinama. Šiaip ar taip į lenkus buvo žiūrima kaip į prispaustus, pavergtus to paties bendro priešo.

Pirmoje kovos eilėje už katalikybę bei iki tam tikro laipsnio tautiškumą stovėjo kaimų bei miestelių parapijų klebonai. Tačiau klebonai turi savo idiosinkrazijas⁶¹, savo būdus, pomėgius, ydas bei dorybes, kaip ir bet koks kitas žmogus. Priklausomai nuo to ir parapijos laivas būna vairuojamas įvairiai. Mano vaikystės metais teko pažinti kelis klebonus ir kiekvienas jų buvo skirtingas.

Pirmas, su kuriuo teko susidurti, kaip jau anksčiau minėjau, buvo kun. Aloyzas Nonevičius.

Patekau pas kun. Nonevičių, kai mamytei vienai pasidarė mane nelengva prižiūrėti bei sutramdyti, antra, kai jai pasidarė kiek „per karšta“ ar tie-

⁶¹ Skiriamuosius bruožus.

siog neįmanoma gyventi pas jos senelio brolių Baltrų. Į kleboniją buvau priimtas kaip auklėtinis. Auklėtoja buvo kun. Nonevičiaus sesuo ir šeimininkė panelė Marija. Be manęs, ji dar auklėjo Jiezo dailidės, artimo klebono giminaičio, šlėktelės Dobkevičiaus sūnų Klemensiuką bei kito artimo giminaičio, šlėktelės Tomkovido dukrą Zosienką. Kaip panelė Marija mus auklėjo, jau pasakojau.

Tomkovidas galėjo būti keistoku, bet anų laikų ponams charakteringų išdaigų pavyzdžiu. Lingeniškyje Tomkovidas nuomojo iš Kvintos per 20 hektarų ūkelį. Kartą jis Kvintai atnešė nuomos mokestį. Kvinta tuo metu uliavojo⁶². Buvo susirinkę keli karininkai, kelios Jiezo nupuolusios mergužėlės, pats Kvinta, gal dar keli kiti. Kvinta pasikvietė Tomkovidą į kambarį ir, pasodinęs prie stalo, vaišino tuo, kas tik buvo ant stalo. Buvo gerokai nugirkšnota. Kvinta ir klausia Tomkovido:

- Klausyk, Tomkovidai, ar nenorėtum to ūkio įsigyti?
- Norėt tai norėčiau, jasnė vielmožnas panie, tik kad neturiu tiek pinigų.
- Kam pinigai? Ot, pabučiuok mano kalytei po uodega ir ūkį gausi veltui.

Visi nutilo ir sužiuro, kas bus. Tomkovidas iš pradžių sumišo, paraudo, tačiau greitai susivaldė, žaibiškai pagalvojo ir paklausė:

- O per popieriuką galima?
- Galima, – didžiadvasiškai ranka numojo Kvinta.

Tomkovidas paėmė popieriaus lapelį, pakėlė kalytei uodegaitę, pridėjo popierėlį ir net du kartus pakštelėjo į popierėlį. Paleido kalytę, kuri galbūt nebuvo įpratusi prie tokių glamonijų. Visi, taip pat ir pats Kvinta, nustebo, nes nelaukė tokio galo. Manė, kad juokas juoku taip ir liks. Bet žodis buvo pasakytas, sąlygos priimtos ir išpildytos. O žodis anais laikais buvo šventesnis nei dabar dešimt pas notarą sudarytų sutarčių. Taip „proše panas“⁶³ Kvinta nustojo palivarko, o Tomkovidas įsigijo ūkelį Lingeniškyje. Abu nuvažiavo į Vilnių, kur Kvinta pas notarą surašė perleidimo aktą. Sugrįžę į Jiezną vėl susirinko visi tos išdaigos liudininkai ir dar kartą buvo tinkamai atšvęsta.

Jau kitą dieną po „įvykio“ visas miestelis žinojo, kokį ir kaip Tomkovidas „pirko“ ūkį. Žinoma, buvo ir pavyduolių, kurie bandė Tomkovidą pašiepti, bet šis nelabai kreipdavo dėmesį į tas pašaipas ir atsikirsdavo:

– Tamsta pakštelėtum ir dideliam šuniui po uodega ir be popieriuko, jei tik galėtum gauti tokį ūkelį kaip mano.

Kaip paprastai būna – šunys palojo, palojo ir nustojo. Tomkovidas blaivus, rimtas, darbštus žmogus ūkelyje visai neblogai vertėsi. Tik kadangi buvo šlėktelė, tai buvo gerokai lenkuojantis, o mes, chamiukai⁶⁴, turėdavome jį tituluoti „proše panu“.

⁶² Puotavo.

⁶³ Gerbiamas ponas.

⁶⁴ Lietuvių vaikai.

Klebonijoj man neteko nakvoti. Žiemos metu vakarais grįždavau pas mamą. Vasaros ir kitais metų laikais miegodavau daržinėje.

Kun. Nonevičius buvo pakeltas į kanauninkus ir skirtas dekanu į Gardino gubernijos apskrities miestą Sokolą. Aš grįžau pas mamą ne tik nakvoti, bet ir dienoti. Klebonu į Jiezną buvo atkeltas kun. Mykolas Masiulis.

Kun. Masiulis buvo beveik antipodas⁶⁵ anam. Kai kun. Nonevičius laikėsi išdidžiai, tai kun. Mykolas buvo tikras demokratas. Iš klebonijos buvo išguita lenkų kalba ir pati klebonija tapo grynai lietuviška. Jis taip pat buvo griežtas antifeministas. Kai vidursavaitėje pirmu kartu laikė Mišias Jiezne, prie Dievo stalo sugužėjo visos tretininkės davatkėlės, bet Švenčiausiojo negavo. Pirmą šventadienį iš sakyklos paskelbė, kad Švenčiausiasis nėra paprasta duona, o brangiausias palikimas. Prie Dievo stalo galima artintis tik atlikus gerą išpažintį bei gerai pasiruošus, ir tai ne dažniau kaip kartą per mėnesį. Davatkėlėms dar užvažiavo, kad jos bažnyčioje Dievą rankomis gaudo, o šventoriuje velniui uodegą tampo. Davatkėlės, aišku, labai užsigavo ir brūkstelėjo kurijai skundą. Tačiau jų skundas nukeliavo į krepšį, nes kun. Masiulis kurijai buvo žinomas kaip pavyzdingas bei visad ir visiems pasiruošęs patarnauti kunigas. Kas atvažiuodavo kviesti jo pas ligonį, tas dieną ar naktį, giedra ar audra visad rasdavo jį pasiruošusi vykti. Davatkėlės ir šlėktos jo nelabai mėgo: tramdė davatkėlių hipokriziją⁶⁶, o šlėktų nevizituodavo. Buvo liaudies žmonių, o ne ponų klebonas.

Jo šeiminkę žmonės praminė „sucharepka“⁶⁷. Ji buvo liesa, išdziūvusi ir tokia gražuolė, kad drąsiai tiktų žvirblius baidyti. Nors ji ir šeiminkavo, bet iš tikrųjų ūkio reikalus tvarkė pats klebonas. Kai aš kartą per dėdės Motiejaus vestuves persišaldžiau, mamytė nuėjo į kleboniją paprašyti aviečių uogienės. Ši uogienė buvo laikoma vaistu ir naudojama sukelti prakaitavimą. Šeiminkė griežtai atsisakė duoti. Klebonas tai išgirdo. Šeiminkę labai išbarė, kaip sakoma, ko ne apkūlė lazda. Mamytė gavo didelę, pilną stiklinę uogienės.

Ne per didžiausiu savo ištekliu jis šelpė kelis lietuvius klierikus. Žymiausias tuo metu buvo Mykolas Rudžius, kuris, baigęs Vilniaus seminariją, vikaravo Gardine parapijinėje bažnyčioje. Šventes ir atostogas Rudžius visad praleisdavo Jiezne.

Vargu ar galima rasti žmogų be ydų. Taigi ir kun. Masiulis jų turėjo. Neapkentė moterų, bet labai mėgo kortas. Tas labai patiko Jiezne buvusiems karininkams ir Kvintai. Sužinoję pastarąją klebono silpnybę, jie paskubėjo su juo susipažinti ir buvo dažni klebonijos svečiai. Šioji silpnybė nekliudė klebonui pastoracijos darbo. Gaila tik, kad kun. Masiulis neilgai Jiezne išsilaikė, nors žmonės buvo jį labai pamilę ir prie jo prisirišę.

⁶⁵ Priešingybė.

⁶⁶ Veidmainystė, šventeiviškumą.

⁶⁷ Džiovinta ropė.

Viską sugadino jo rodoma neapykanta rusų okupantams ir jo griežtas priešinimasis jų pastangomis rusinti liaudį. Atvažiavo kartą Butrimonių pristavas, kurio jurisdikcijoje buvo ir Jieznas. Jis atvežė kažkokį gubernatoriaus įsakymą paskelbti žmonėms iš sakyklos. Klebonas išsiveidė jau vien dėl to, kad kažkoks maskolius, ir tai dar policininkas, nekviečiamas įsibrovė į kleboniją ir dar su įsaky mu lyg kažkokiam neraliuotam bernui. Pareiškė pristavui, kad gubernatorius jam ne vyskupas, taigi, jei gubernatorius ko nors nori, tai tesikreipia į vyskupą Vilniuje. Jei vyskupas jam, klebonui, įsakys, tuomet jis gubernatoriaus raštą paskelbs iš sakyklos. Maskolius, pristavas, aišku, supyko ir stačiokiškai užsipulė kleboną. Ne ant tokio pataikė. Masiulis buvo stambus ir stiprus vyras. Paėmė pristavėlį už apykaklės bei žemiau, išnešė į gonkas ir, dar koja spyręs į tam tikrą vietą, išmetė jį iš klebonijos. Dar kelis žingsnius paskridęs oru pristavas, kaip ilgas, išsitiesė ant žemės. Savaime suprantama, kad kilo triukšmas. Atvažiavo dekanas tardyti. Visi, net ir rusų karininkai, kurie tradiciškai policijos neapkęs davo, buvo klebono pusėje. Pristavas pralaimėjo ir buvo iš Butrimonių pašalintas. Tačiau ir kun. Masiulis ne daug ką buvo laimingesnis, nes iš Jiezno buvo perkeltas į daug prastesnę Nedingės parapiją. Į kun. Masiulio vietą buvo atkeltas kun. Zubžickas.

Kun. Jurgis Zubžickas buvo jau nebe jaunas, kokių 50 metų, o gal ir daugiau. Gana aukštas ir stambus vyras. Buvo lenkuojantis ir poniškas. Jis atsigabeno su savim visą „gėlyną“: daugiau kaip tuziną įvairaus plauko bei amžiaus gražiosios lyties atstovių. Tai buvo trys vyresnio amžiaus seserys našlės, taip pat septynios ar aštuonios jų dukros, kurių jauniausiai buvo 16–17 metų, o vyriausia – 24–25 metų amžiaus. Visas jas tvarkė kartu atvykusi „patriarchė“ kunigo teta. Atvažiavo dar ir dvi ar trys brolių dukros, mokyklinio amžiaus mergaitės. Taigi, Jiezne gyvenę nevedę rusų karininkai, išvažiavus kun. Masiuliui, nustojo gero kortų partnerio, tačiau jo vietoje susilaukė visos puokštės panelių.

Klebonija pasidarė lyg karininkų ramovė, tik kad dabar ten jau nebuvo kortų klubo, bet buvo šokių ir muzikos kabaretas. Atkuto ir Jiezno parapijos dvarininkija, „mužiko“ vietoje gavusi bajorą ir dar su tokiu priedu lenkuojančio elemento. Atgijo ir davatkėlės, nes dabar turėjo kam pasiguosti buvusiu „litvomanu“⁶⁸ klebonu.

Man su kunigu Zubžicku teko mažai susitikti, nes čia sirgau, čia „profesoravau“ kitose parapijose, mokydamas dvarininkėlių vaikus, o vėliau tarnavau Jiezno valsčiaus valdyboje. Pastaruoju atveju bažnyčią tegalėjau lankyti šventadieniais, nes šiokiadieniais Mišios buvo laikomos kai jau įstaigoje darbas buvo prasidėjęs.

Parapijos žmonių jis nebuvo labai mėgstamas, bet dvasinei vyresnybei nesisiskundė, nes žinojo, kad greičiausiai nieko nepes. Kurijoje dauguma prelatų

⁶⁸ Taip paniekiamai lenkuojantys vadino tuos, kurie puoselėjo lietuviybę.

buvo lenkai, o ir pats ganytojas taip pat buvo lenkų žmogus.

Kun. Zubžickui klebonaujant, Jiezną aplankė vyskupas. Kuris jų tai buvo, dabar nebeprisimenu. Atvyko vakare jau sutemus. Žmonių buvo prisirinkę daug. Buvo atlaikytos trumpos pamaldos, kurių metu klebonas davė vyskupui trumpą tikiškinę veiklos apyskaitą. Kitą dieną buvo laikomos iškilmingos šv. Mišios, kurių metu vyskupas teikė Sutvirtinimo sakramentą. Tokie ganytojo pastoraciniai vizitai buvo maždaug kartą kas dešimt metų. Mat, pirma, rusų valdžia neleisdavo dažnai lankyti, o, antra, Vilniaus vyskupija buvo didelė – Vilniaus ir Gardino gubernijos. Šio vyskupo atsilankymo proga ir aš buvau konfirmuotas.

Užuguoščio parapijos kleboną, kun. Kastantą Gruzdį, pažinau apie porą metų, kai mokytojavau pas Joną Filipavičių, mokydamas keturis jo bamblius – tris dukras ir vieną sūnų. Kun. Gruzdis buvo dar palyginamai jaunas, 30–35 metų amžiaus, jėgų ir energijos kupinas vyras. Jis pasiryžo 200-ams Užuguoščio „miesto“ gyventojams seną medinę bažnyčią pakeisti nauja mūrine. Užuguoštis buvo gana didelė parapija, nes prie jo buvo prijungta ir Aukštadvario parapija. Aukštadvario bažnyčią rusai buvo pavertę cerkve ir ten esantį Dominikonų vienuolyną skyrė kareivinėms.

Paverčiant Aukštadvario bažnyčią cerkve, buvo atvykęs pats archirėjus, stačiatikių vyskupas, su dideliu dvasiškių ir ne dvasiškių palyda. Aikštėje prieš bažnyčią buvo pastatyta estrada archirėjui ir okupantų kilmingiesiems. Buvo suvartyta daug žmonių. Po pamaldų archirėjus susirinkusiems išdrožė pamokslą. Gerokai išplūdo katalikybę. Į padanges iškėlė stačiatikybę – vienintelę tikrą tikybą ir išganymo kelią. Baigęs pamokslą kreipėsi į čia pat stovintį valsčiaus seniūną Migliną, labai garbingą lietuvį, gerą kataliką, visų labai mylimą žmogų:

– Tamsta sutinki su mano išvadomis?

– Taip, ekscelencija, visiškai sutinku.

Tuomet archirėjus vėl kreipėsi į liaudį:

– Matot, jūsų seniūnas su manim sutinka. Ne veltui visuomenė ir vyriausybė jį taip aukštai įvertino. Meskite tad jūsų nevykusį tikėjimą ir glauskitės prie vienintelės tikros tikybos – pravoslavijos!

Vėl kreipdamasis į Migliną:

– Tai dabar, tamsta, parodykit pavyzdį ir pirmas pareikit į stačiatikybę.

– Atsiprašau, ekscelencija. Mano amžiną atilsį tėvai buvo geri katalikai. Ar tai dabar jie yra pragare?

– Aišku, kad taip. Taip.

– Mano seneliai ir proseneliai taip pat buvo geri katalikai. Ar tai ir jie dabar pragare?

– Taip, taip.

– Tai kaip jie iš pragaro žiūrės į mane, jų sūnų bei ainį, vieną esant danguje? Ekscelencija, leiskite ir man likti pragare kartu su visa mano gimine.

Žmonės ėmė Miglinui šaukti „ura“. Nei vienas tą dieną nepateko į pravosla-

vų bučių. Archirėjus, lyg lazdų gavęs šuo, grįžo į užgrobtą ir išniekintą bažnyčią, nepelnęs nei vienos sielos savo maskviškiam rojui. Miglinas tuoj buvo suimtas ir ištremtas į Rusijos glūdumą. Jo ūkelis buvo konfiskuotas.

1896 m. caras Nikolajus II įsėdo į sostą ir tą progą paskelbė amnestiją tokiems „nusikaltėliams“ kaip Miglinas. Miglinas grįžo į Aukštadvarį. Visuomenė jam nupirko dar gražesnę ūkelį. Kiekvienas laikė didele garbe, jei Miglinas pas jį apsilankydavo ir likdavo pasisvečiuoti.

Nepriklausomybės laikais bažnyčia buvo gražinta katalikams. Vienuolyne, kurį rusai buvo pirma pavertę kareivinėmis, o vėliau pigiųjų butų kolonija, buvo įrengta mergaičių namų ruošos ūkio mokykla.

Energingas ir gyvas kun. Kastantas Grudzys pradėjo intensyviai ruošti Užuguostyje statyti mūrinę bažnyčią. Parapijos laukuose buvo daug akmenų. Ūkininkaičiai privalėjo juos surinkti ir pristatyti. Vyrai turėjo prisidėti darbu, moterėlėms pavesti langai ir kilimai, jaunimui – vargonai. Rodomislio dvarininkas Žižnievskis iš savo miškų davė visą miško medžiagą. Kitas Žižnievskis davė kalkių. Ciprionas Odincas – plytų, Bogdanas Odincas – cemento ir geležies, kiti davė skardos stogui. Visi buvo apdėti mokesčiais apmokėti samdomiems meistrams bei kitokioms išlaidoms. Nieko klebonas neišskyrė, nei vieno neužmiršo. Dėl tokių drastiškų klebono žygių per trejus metus atsistojų mūrinė didinga Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

Nedaug reikalų turėjau su kun. Gruzdžiu, išskyrus „mokesčio“ mokėjimą. Daugiau reikalų su juo turėjo mano tėvelis, kuris statė kleboniją ir todėl statybos metu gyveno Užuguostyje.

Stakliškių kleboną kun. Butvydą pažinau prabėgomis, kai netoliese mokytojau Konrado Žemoitelio Bordziejų dvare, 3–4 kilometrai nuo Stakliškių. Kun. Butvydas buvo mano didelio bičiulio ir pogrindžio bendradarbio Liudo Giros auklėtojas. Liudo Giros motina, labai kilnios širdies moteris, buvo klebono Butvydo šeimininkė. Mano tėvas, kaip statytojas, turėjo daug reikalų su kun. Butvydu ir su juo bičiuliaudavosi.

Mano kūdikystės laikais Jiezno parapijoje garsus „mūšis“ tarp ponų Lašininskio ir Kumpinskio su ponu Kanapinskiu baigdavosi, bent laikinai, pastarojo laimėjimu. Užgavėnių antradienį, ar kaip mes jį vadindavom mėšajėdu, nuo vienuoliktos valandos vakaro iki vidurnakčio visą valandą gausdavo bažnyčios varpai. Tai buvo įsakymas ponui Lašininskui nešdintis lauk. Kitą, pelenų dieną šeimininkės skrupulingai šveitė puodus, kad neliktų lašinių nė kvapo.

Šeimininkės jau turėjo paruoštą silkę su alyva. Dar iš rudens buvo priraugintų kopūstų, agurkų, burokų, sūdytų rudmėsių. Pakraigėse kabėjo virtinės pridžioventų baravykų. Tokiomis atsargomis bepigu buvo garbinti poną Kanapinską.

Pelenų dieną miestelėnai sugužėdavo į bažnyčią. Taip pat daug kas atvykdavo iš artimesnių aplinkinių kaimų bei sodybų. Kunigas kiekvienam pelenais paberddavo galvą primindamas, kad „dulkė esi ir į dulkę pavirsi“. Prašantiems duo-

davo kiek pelenų įsiberti į maldaknyges. Šie pelenai buvo skirti tiems, kas negalėjo ateiti į bažnyčią.

Taip prasidėjo gavėnia. Mums, vaikams, ji gal buvo sunkiausia. Maža to, kad neleidavo pasninko sulaužyt, bet dar nuolat baugindavo, kad tas, kuris pasninką sulaužys, Velykų pirmą dieną tupės papečkyje su vištomis ir negaus pamatyti prisikėlusio Kristaus.

Pirmąją pasninko savaitę buvo laikomasi vadinamojo sauso pasninko. Po to iki vidurgavėnio valgis buvo gaminamas kaip paprastai, tik kad buvo uždaroma ne taukine ar lašiniais, bet aliejumi. Šventadieniais, pirmadieniais, antradieniais ir ketvirtadieniais gaudavome pamatyti silkių arba įvairiai paruoštos žuvies, o kartais net ir ungurį ar vėžį. Taigi, galima sakyti, kad iki vidurgavėnio pasninko kaip ir neįėjome.

Vidurgavėnyje nuo vidurdienio iki pirmos valandos vėl buvo skambinama varpais, persiritome į antrą pusę. Įsakymas buvo aiškus. Šeiminkės, muškite molinius puodus, o ne molinius – paslėpkite. Turėjome misti tik šaltais valgiais, soloducha⁶⁹ ir kitokiais panašiais „skanumynais“. Dabar tai tikrai pajusdavome, kad pasninkas. Kiekvieną savaitę, o gal ir dažniau, reikėdavo vis labiau ir labiau veržti diržus ir pančius. Tekdavo mums tada miklinti vaikišką protelį, kaip čia kur ką „nukniaukti“, bet taip, kad ir vilkas būtų sotus, ir avis išliktų gyva ir kad nebūtume pagauti ir atitinkamai „pašventinti“. Retkarčiais į mūsų rankas patekdavo dvare užmirštas, nes ne vietoje padėtas, džiovintas sūriukas, kartais koks kiaušinukas, kurį višta ne vietoje sudėjo, retkarčiais į mūsų sterbles pakliūdavo koks šventėms taupomas sviesto gabalėlis. Šios nuodėmės buvo suverčiamos katinams, vištomis, žiurkėms, šeškams ir t. t.

Pasaka, prasimanymas, kuris vaikus vertė varvinti seiles, buvo apie gudruolį, kuris per visą gavėnią ramiausiai „tvarkė“ mėsyte. Gudruolis mat gerokai prieš gavėnią per išpažintį paklausė kleboną, ar nebus nuodėmė gavėnios metu valgyti tai, kas per Užgavėnes lieka tarp dantų. Klebonas užtvirtino, kad galima. Kaimo išminčius paskerdė geroką peniukšlį ir Užgavėnių naktį nuėjo miegoti įsikandęs jo uodegą. Tokiu būdu kiaulė liko tarp dantų ir jis nenusidėdamas visos gavėnios metu galėjo ją doroti. Pasaką teko girdėti ir man, bet išminčiaus tai neteko sutikti.

Prieš Velykas, net prieš Verbų sekmadienį, atvažiuodavo į Jiezno kleboniją pas kun. Masiulį klierikas Rudžius, malonus, linksmas, net žavus kunigėlis. Jis tuoj pat surinkdavo mus visus ir pradėdavo ruošti Velykoms.

Suskirstydavo jis mus į grupes. Vieni ruošėsi patarnauti prie Mišių, kiti turėjo būti „vaidintojai“ ir pasiruošti žydų, Judo, Piloto, romėnų kareivių vaidmenims. Dar kiti buvo gražintojai, kurie kartu su moterėlėmis turėjo dabinti ir apšvarinti bažnyčią. Dėl visų tų darbų Didžioji savaitė prabėgdavo nepastebėta.

⁶⁹ Duona ar duoninė tešla, užpilta skysčiu.

Aš buvau skirtas į dvi grupes: patarnautojų ir giesmininkų. Dažnai nakčia šokdavau iš lovos ir kartodavau kunigėlio užduotus išmokti vaidmenis. Teko man dar išmokti keliolika „oracijų“, nes buvau ir lalauninkų grupėje. Nors šioje grupėje buvau mažiausias, bet taip pat buvau ir svarbiausias, nes mokėjau kuo gražiausiai iškaulyti daugiausia margučių, sūrio, kumpio, skilandžio, pyragų bei kitokių skanėstų. Tokie vėlesniais laikais būtinumai kaip bobos⁷⁰, mazurkos⁷¹, žąsys, kalakutai ir pan. anuo metu tebuvo užtinkami dvaruose bei klebonijoje. Liaudis jų nežinojo.

Švenčių įkarštis prasidėdavo nuo Didžiojo ketvirtadienio ir vis augo bei stiprėjo iki rezurekcijos⁷². Neminėsiu maldų bei pamaldų, nes didelė dauguma lietuvių katalikų jas žino. Tą patį galima pasakyti apie moterų, šeimininkių triušą virtuvėje bei apie namus.

Prisikėlimo Mišiose visi turėjome parodyti, ką mokame ir galime. Vieni skambina skambaliukais. Kiti, išsitempę žmogaus oda aptemptus būgnus, jais taip dundina, kad atrodo, jog pats dievaitis Perkūnas atvyko į šventę. Visi varpai linksmi gaudžia. Choro bei procesijų dalyvių angeliški balsai, atrodo, kyla tiesiai į Dievo ausį. Vaidintojai taip pat prakaituoja, Pilotas plaunasi rankas, Judas rauna sau plaukus, „žydėliai“ rėkia, kad Kristus būtų nukryžiuotas, ir t. t. O kaip žavu būdavo, kai iš visų gerklų sugriausdavo „Linksma diena mums nušvito“. Procesija eidavo šventoriuje aplink bažnyčią, nes viduje nebuvo pakankamai vietos. Po procesijos „jutrinka“⁷³ Mišios, trumpas pamokslėlis ir šventinimas į bažnyčią atneštų velykinių Dievo dovanų. Bet pirmiausia špitolninkai surinkdavo visus valgius, atneštus vargonininkui, zakristijonui bei pačiam klebonui. Tik po to jau vykdavo bendras šventinimas.

Kiekvienas po to griebdavo pašventintas pintinaites ir skubėdavo namo. Kas metai dėl to įvykdavo tragedijų, itin prie tilto netoli bažnyčios, prie kalvės, Stakliškių vieškelyje. Šis vieškelis rusų laikais nei buvo grįstas, nei buvo taisomas. Jei pasitaikydavo drėgnas pavasaris, tai čia buvo apstu purvo ir tai dar ant pat posūkio. Neretai skubantieji su visa pintine atsidurdavo griovyje.

Lalauninkų grupė pradėdavo sveikinti nuo antrų gaidžių iki prisikėlimo, vėliau po Mišių tęsdavo savo misiją. Tikriems lalauninkams tekdavo 2/3 surinktų gėrybių, o likęs trečdalis buvo skirtas kitoms grupėms, kurios buvo užimtos kitais darbais ir todėl negalėjo dalyvauti renkant gėrybes.

Velykos buvo švenčiamos mažiausiai keturias dienas, bet dažniausiai iki Atvėlykio. Merginos paruošdavo daug margučių, vašku, skustuvu ir kitaip juos išdailindamos įvairiausiai raštais. Merginos margučius dažė, o berniukų

⁷⁰ Keksas.

⁷¹ Konditerinis kepinys.

⁷² Prisikėlimo.

⁷³ Rytmetinės.

„darbas“ buvo juos ritinėti ir mušti. Kiaušinių mušime buvo specialistų. Kalendami į dantis ir kitaip bandydami, atrinkdavo stipriausius, kuriais išlošdavo nemažai kiaušinių. Pasitaikydavo, aišku, ir tokių, kurie kiaušinio kevale padarydavo nepastebimą skylutę, išpūsdavo kiaušinio turinį, o į kevalą prileisdavo dervos. Taip paruoštas kiaušinis, savaime suprantama, mušdavo visus kitus. Dažniausiai toks „išradėjas“ greitai būdavo iššifruojamas: gaudavo ausų ir nustodavo visų tokiu nesąžiningu būdu išloštų kiaušinių. Kiaušinių ridenime buvo išsimiklinusių, kurie mokėjo labai kruopščiai atrinkti kiaušinius. Tas suka į dešinę ar į kairę, tas eina tiesiai ir t. t. Aš buvau prastas mušikas ar ristikas, todėl jau į antrą dieną, vėliausiai trečią nustodavau visų tokiom didelėm pastangom sulaunikuotų kiaušinių ir likdavau „plikas, grynas kaip tilvikas“.

Gražesni margučiai buvo saugomi ilgesnį laiką. Vieni pagesdavo, kiti išsilaikydavo. Gaila tik, kad tas kiaušinių marginimas beveik išnyko ir retai tėra praktikuojamas. Nebėra laiko, noro bei mokėjimo praktikuot, itin kai taip lengvai, sakyčiau, bjauriai galima nudažyti pirktiniuose chemikaluose. O gal taip tik man, senienų mėgėjui, atrodo? Laikas ir blogai suprantama techninė pažanga yra didžiausi priešai visų iš tėvų protėvių išlikusių papročių.

Kalėdos būdavo visų laukiamos. Ruošimasis prasidėdavo dar prieš adventą. Prieš pat adventą buvo burtų dienos ateičiai sužinoti. Lapkričio 25 d. per šv. Kotryną, jauni vyrukai galėdavo sužinoti savo būsimosios žmonos vardą. Tereikėjo išėjus į gatvę paklausti vardo pasitaikiusios pažįstamos ar nepažįstamos mergaitės: „Mergyt, mergyt, kuo tu vardu?“

Vienos sąžiningai pasakydavo savo vardą, bet kitos išgalvodavo tokį, kokio jokiame kalendoriuje nesurasi. O jį išgirdęs dar tris kartus nusispjausi.

Lapkričio 30 d. šv. Andriejaus dieną buvo žaliųjų rūtelių eilė spėti vardą būsimo vyrelio. Šios dienos išvakarėse reikėjo tris kartus apeiti aplinkui šulinį beriant kanapas ir recituojant: „Andriejau, Andriejau, kanapas sėju. Duok žinoti, su kuo į šliūbą⁷⁴ turėsiu stoti.“

Prieš einant gulti reikėjo suvalgyti nemirkytą silkę ir negerti vandens. Sapne tuomet pasirodys išsvajotas ir paskys savo vardą. Tačiau jei kartais prisisapnuos kipšas, tai blogai – liksi senmergė.

Dienos metu, kaip ir berniukai per šv. Kotryną, taip dabar mergužėlės pirmą gatvėje sutiktą berniuką klausdavo: „Berniuk, bernuži, kuo tu vardu?“

Kad nebūtų užkliūta ant kokio Moišės, Leibos ar Leizerio, merginos vengdavo eiti tokiomis gatvėmis, kur šių dauguma gyveno.

Adventas prasidėdavo viena kita diena prieš šv. Andriejų. Nebuvo tai tokio griežto susilaikymo laikas, kaip didžioji gavėnia. Trečiadieniais, penktadieniais, šeštadieniais galima buvo valgyti pieno produktus, o sekmadienį galima buvo paragauti ir mėsos. Nepasiturintieji ar savos karvutės neturintieji, pieno pro-

⁷⁴ Santuoką.

duktus ir mėsą pakeisdavo soloducha su bulvėmis, silke bei raugintais kopūstais, agurkais ir pan. Mes, vaikai, kaip ir gavėnios metu, apsidairydavome, kur guli koks blogai padėtas džiovintas sūriukas bei kitkas.

Prieš Kalėdas vėl atostogų atvažiuodavo mūsų laukiamas „kunigėlis“. Jis vėl mus sumobilizuodavo ir ruošdavo Kalėdoms. „Repeticijas“ darydavom atokiau nuo klebonijos, kad išvengtume žandarų sekimo. Taip pat čia galima paminėti, kad anais laikais buvo daugiau susiklausymo bei vienybės, o daug mažiau judošių, kurie įskųsdavo okupantui. Žandarai, žinoma, žinojo apie mūsų veiklą, bet mūsų tėvai šventėms jiems pakišdavo kokį aviną ar ką nors kitko. Dėl to jie geriau buvo linkę tylėti, nei rėkti.

Kalėdų eglutės mokykla mokiniams neruošė. Svetimas tai rusams paprotytys. Gal mokytojas ir suruošdavo ką panašaus sau bei kitiems civiliams ruse-liams, bet to neteko matyti. Karininkai, net ir viršilos, su tais rusais nebendravo. Dvarponiai taip pat laikėsi atokiai, savo ratelyje. Kitaip sakant, kiekviena grupė buvo užsidariusi tarp savų ir nesimaišė į kitų grupių privatų gyvenimą. Taigi, net jei mokykla ir ruošė eglutę, tai iš to nieko neišeitų – mūsų neleistų tėvai.

Mokykloje tikybos mūsų kaip ir nemokė. Ko mokė, tai Senojo ir Naujojo Testamento istorijos, bet mes tuos epizodus laikome pasakėlėmis. Popas, kuris gyveno Kruonyje, 15 km nuo Jiezno, teatvažiuodavo du kartus per metus. Pradžioje atvažiuodavo per Kalėdas, bet tik kalėdoti rusų. Vėliau atvažiuodavo į mokslo metų pabaigą, per egzaminus, nes jis buvo vyriausias tikybos egzaminatorius. Mūsų kunigas prie mokyklos nebuvo prileidžiamas nei per patrankos šūvį.

Kūčių vakarienei buvo pradedama ruošti iš anksto, gal kokią savaitę. Reikėdavo pagaminti dvylika būtinų patiekalų ir, jei tik ištekliai leisdavo, dar kelis nebūtinus.

Stalas būdavo apklojamas šieniu ir uždengiamas gražiausia turima staltiese. Centrinėje vietoje pastatoma lėkštelė su Dievo pyragais, paplotėliais⁷⁵. Kas turėjo, išdėstydavo lėkštes kiekvienam šeimos ir šeimynos nariui. Patiekalai buvo įvairiai paruoštos silkės, keptos ar drebučiuose žuvys, karštai kimšta žuvis, įvairūs grybai, grybų ar kitokia pasnikinė sriuba su pyragėliais, spanguolių bei avižinis kisieliai, sližikai⁷⁶ su aguonų pienu ir kitkas. Gyvuliams bent trims dienoms buvo paruošiamas akselis⁷⁷, kad nereikėtų dirbti per Kalėdas.

Toliau sekė valymasis. Jei pavykdavo, tai eidavom į pirtį. Pirtis buvo viena, tad ne visados buvo galima sulaukti eilės. Tokiu atveju namuose buvo užkaičiamas „saganas“⁷⁸ vandens. Pirmi nusiprausdavo vyrai. Nusiskusdavo barzdas.

⁷⁵ Kalėdaičiai.

⁷⁶ Kūčiukai.

⁷⁷ Smulkiai supjaustyti šiaudų ir šieno mišinys, skirtas šerti gyvulius.

⁷⁸ Didelis ketaus puodas.

Užsivilkdavo švarutėlaičius baltinius. Kai valgyti viskas buvo paruošta, tai moterys išvarydavo visus vyrus iš namų ir pačios pradėdavo švarintis, puoštis.

Ištisą Kūčių dieną nebūdavo valgoma. Prie stalo sėsdavome tuomet, kai danguje pasirodydavo vakarinė žvaigždė. Kai prašydavome ką užvalgyti, mums buvo atsakoma: „Laukite žvaigždės“.

Pirmiausia buvo apžiūrimi gyvulėliai. Jie gaudavo šventės normą, kad lengvai galėtų susilaukti Išganytojo gimimo. Senų žmonių padavimai sako, kad Kūčių naktį gyvulėliai nemiega, o tarpusavyje kalbasi, mat jie turi sulaukti gimstant Kūdikelį ir savo kvapu šildyti.

Viską baigus, visi buvo šaukiami prie stalo. Pradžioje buvo atkalbama litanija, o po to šeimos galva visus apdalindavo paplotėliais. Valgyti niekas neskuobėjo, o kol nebus paragauta visų dvylikos patiekalų, tai nei keltis nuo stalo, nei kalbėtis nevalia. Tik paragavus visų patiekalų, tikriau sakant, apsirijus, galima buvo pradėti kalbėtis, bet tik vyresniems. Vaikai, prašome tylėti! Po vakarienės buvo kiek buriama. Populiariausias ir paprasčiausias būrimas buvo traukimas iš po staltiesės šieno smilgų. Kieno smilga ilgesnė, tas ir gyvens ilgiau.

Po vakarienės ant stalo buvo paliekami stovėti valgiai. Mat buvo tikima, kad naktį ateina giminių, tėvų bei protėvių vėlės, kad bendrautų gyvųjų Kūčiose ir pasidalytų paplotėliu. Taip pat likdavo stovėti tos nepaliestos lėkštės, kurios buvo pastatytos neatvykusiems šeimos nariams.

Jei kas iš vargšų negalėdavo sudaryti dvylikos patiekalų, tam padėdavo giminės ir kaimynai.

Prieš vidurnaktį eidavom kiek snustelėti, nes su trečiuoju gaidžiu vėl reikėjo keltis ir ruošti Piemenėlių mišioms. Šios Mišios buvo paprastai laikomos šeštą valandą, bet kartais pradžia užtrukdavo iki pusiau septynių, jei tik buvo laukiama kokio kilmingo pono.

Po Mišių, grįžus namo, būdavo suplaunami indai. Nuimtas nuo stalo šienas buvo išdalijamas gyvulėliams. Tai buvo daroma tam, kad Apvaizda juos apsaugotų ir išlaikytų sveikus iki kitų Kūčių.

Kalėdas taip pat švėsdavo keturias dienas. Pirmoji diena – vyrų, antroji – moterų, trečia – priimti tolimesnius gimines, ketvirtoji – lankyti pas kitus. Lankyti išvykdavo tik tėvas ir motina, kartais pasiimdavo su savimi jauniausią vaiką.

Kalėdos taip pat būdavo bernų ir mergų tarnavimo laiko pabaiga. Jei likdavo kitiems metams, gerai, jei ne, reikėjo ieškoti kitų. Pas gerus ūkininkus būdavo, kad geras bernas pradėdavo tarnauti piemenuku ir išbūdavo, kol apsivesdavo ar išeidavo karo prievolės atlikti. Dažnai, jei tik pavykdavo susitaupyti kiek pinigų, tai tokie naujokai sprukdavo į Ameriką. Retkarčiais tokį besprunkantį per sieną naujoką pagaudavo pograničnikai⁷⁹. Taip nutiko mano dėdei Mikui. Tačiau tai

⁷⁹ Pasieniečiai.

neatbaidydavo jaunimo. Vėl spausdavo pinigą į saują ir bandydavo antrą, trečią kartą, kol pasisekdavo.

Savaitę po Kalėdų turtingesnius ūkininkus lankydamo „Trys Karaliai“.

Sekminės būdavo švenčiamos dvi dienas. Tinginiai dar pridėdavo trečią. Per Devintines procesija neidavo per miestelį, o tik šventoriuje. Joninės apsieidavo be laužų bei gegužinių, bet už tai būdavo gerokai nugeriamas, nes Jiezne Jonų netrūko. Mykolinės mano laikais buvo didžiausi atlaidai. Be to, Mykolinės buvo metinė kumečių⁸⁰ keitimo diena, taip kaip Jurginės buvo skirtos nuomininkams.

Sekminės ir Devintinės daugiausia buvo jaunimo šventės. Pamaldoms patarnaujantieji berniukai varžydavosi būgnų mušime. Stengiamasi buvo perbūgnyti į pamaldas šaukiančius varpus. Mergaitės puošdavo altorius ir per procesiją barstydamo gėles. Taigi, buvo darbo pasidalijimas: berniukams – būgnai, mergaitėms – žolynai.

Jiezno bažnyčioje buvo šv. Antano altorius. Paveikslas buvo nutapytas žymaus, rodos, italo, maestro. Kaip visur, taip ir Jiezne, šv. Antanas buvo laikomas dideliu stebukladariu ir pamestų ar pavogtų daiktų gražintoju. Žemiau aprašytas įvykis žmonių buvo priskirtas prie šv. Antano stebuklų.

Pačiame pavasario darbo įkarštyje kažkoks piktadarys pavogė vieno ūkininko vienintelę kumelę. Bandė jos ieškoti, bet tai buvo bergždžias darbas. Kreiptis į rusų policiją neapsimokėjo, nes pristavas⁸¹, uriadnikas⁸² ir net pats apskrities ispravnikas⁸³ dažnai dirbo ranka rankon su visokiais vagimis. Taip galvojo žmonės ir, reikia pasakyti, dažnai buvo teisūs.

Vargšas ūkininkas liovėsi ieškojęs ir nusprendė šauktis šv. Antano pagalbos. Vieną dieną, pamatęs, kad bažnyčia atidaryta, įėjo, atsiklaupė priešais šv. Antano altorių ir meldėsi balsu, nes manė, kad bažnyčia yra tuščia.

– Šventas Antanai, gražink man kumelką. Jei negali jos gražinti, tai duok šimtą rublių kitai nupirkti. Duosi mažiau, neimsiu. Šventas Antanai, gražink man kumelką ar duok šimtą rublių kitai nupirkti. Duosi mažiau, neimsiu.

Taip, su ašaromis akyse kartojo ir kartojo, kol bažnyčia buvo uždaryta. Tačiau bažnyčia nebuvo visiškai tuščia. Tokią ūkininko maldą nugirdo vargonininkas ir zakristijonas. Nutarė pasityčioti iš vargšo ūkininko. Kadangi ūkininkas vis kartojo, kad jei šv. Antanas duos mažiau nei šimtą rublių, jis pinigų neimsias, tad jie nutarė padaryti tokį šposą⁸⁴ į kapšiuką įdėsią 99 rublius, tą kapšiuką nuleisią virvute iš sakyklos, kuri čia pat prie šv. Antano altoriaus. Patys jie buvo užsišlėpę sakykloje. Jei vis dėlto ūkininkas pinigų paims, tai jam, išeinant iš bažny-

⁸⁰ Samdinių šeima, gyvenanti dvare ar stambiame ūkyje.

⁸¹ Policijos viršininkas (rus.).

⁸² Apskrities policijos žemesnysis pareigūnas (rus.).

⁸³ Apskrities policijos viršininkas (rus.).

⁸⁴ Išdaiga.

čios, jie dviese galės lengvai tuos pinigus susigražinti.

Kitą dieną ūkininkas vėl atėjo į bažnyčią ir vėl karštai meldėsi:

– Šventas Antanai, gražink man kumelką. Jei negali jos gražinti, tai duok šimtą rublių kitai nupirkti. Duosi mažiau, neimsiu.

Taip besimeldamas pakėlė galvą ir... žiūri, sakyklos šonu virvute žemyn lėtai leidžiasi kapšiukas. Ūkininkas išsižiojo, visu kūnu suvirpėjo dėl tokios staigmenos. Išsprogusiomis akimis sekė kapšiuką. Kai kapšiukas tiek nusileido, kad jį galima buvo pasiekti, ūkininkas skubiai pašoko ir abiem rankomis jį griebė. Stipriai truktelėjo, ir kapšiukas jau buvo jo.

Atidarė kapšiuką. Viduje blizga rubliukai. Drebančiom rankom pinigų pabėrė ir pradėjo skaičiuoti. Bet kaip neskaičiuoja, vis nevisas šimtas, vis tik 99, reiškia vieno trūksta. Ūkininkas atsiduso, pinigų sužėrė atgal į kapšiuką ir... įsikišo į užantį. Vėl atsiklaupė prieš altorių ir pasimeldė:

– Šventas Antanai, esi visų vagių ir latrų⁸⁵ globėjas, tai vieną rubliuką pasilaikei sau už fatigą⁸⁶. Na, bet ačiū tau ir už tai.

Pasikėlė ir pradėjo eiti iš bažnyčios. Vargonininkas su zakristijonu šoko prie jo:

– Gražink pinigų. Sakei, jei bus mažiau nei šimtas, neimsi. Tie pinigai mūsų. Mes tik norėjom pajuokauti.

Ūkininkas pareiškė, kad jų jisai visai nematęs ir kad pinigų jam davė šv. Antanas, o ne jie, todėl jokių pinigų jiems neduosias. Vargonininkas su zakristijonu bandė jėga juos atsiimti, bet ūkininkas pasirodė stipresnis už juos. Nusikratė jais ir išbėgo į šventorių šaukdamas pagalbos. „Geradariams“ teko sprukti.

Šimtas rublių – nemažas pinigas, kad ir per pusę, kad ir tokiems „ponam“ kaip vargonininkas su zakristijonu. Patraukė kaimietį į teismą. Tik iš šaukimo į teismą klebonas sužinojo apie šią kvailystę.

Teismas buvo Žiezmaruose. Ūkininkas pristatė porą liudininkų, kurie matė, kad skundėjai jį užpuolė ir mėgino atsiimti pinigų. Skundėjai išporino visą pasaką apie tą „duosi mažiau, neimsiu“ ir pareiškė, kad jie tik norėję patikrinti ūkininko sąžiningumą. Įskūstasis pareiškė:

– Ponas teisėjau, aš skundėjų nemačiau ir pas juos pinigų neprašiau. Pinigų man davė šv. Antanas, kuriam dvi dienas taip širdingai meldžiausi. Dabar – pats darbymetis. Be arklio liktų neišdirbtas mano laukas. Nors vietoje prašomų šimto rublių, šv. Antanas tedavė 99, bet už juos galėjau įsigyti kitą kumelką bei užbaigti darbus. Skundėjai ne tik kad neteisingai kaltina, bet dar pačiame darbymetyje man gaišina laiką. Ponas teisėjau, esu nekaltas, prašau mane išteisinti ir iš skundėjų priteisti man už sugaištą laiką.

⁸⁵ Valkata, girtuoklis.

⁸⁶ Pasitarnavimą.

Teisėjas, nors ir stačiatikis, matyt, buvo pamaldus ir giliai tikintis žmogus. Kiek pagalvojęs, paskelbė sprendimą: ūkininką išteisino. Skundėjus už žmogaus tikybinių jausmų įžeidimą nubaudė trim savaitėm šaltosios. Taip pat skundėjai turi sumokėti teismo išlaidas bei ūkininkui ir jo liudininkams už sugaištą laiką.

Visas Jieznas garsiai juokėsi iš skundėjų. Vien tiktai klebonas niršo, nes tris savaites buvo be zakristijono ir vargonininko. Kokia buvo jų pačių savijauta, nereikia nė minėti.

Bet sakykite, kas tik jums patinka, ar tai nebuvo stebuklas?

Apskritai Jiezno parapija buvo pamaldi. Kasmet ruošdavo ekskursiją į Vilniaus Kalvarijas. Retkarčiais pėsti ir važiuoti nuvykdavo į Šiluvą. Taip pat gausiai lankydavo Dainavos šalies stebuklingąsias vietas: rugpjūčio 10 d. – Semeliškių šv. Roka, rugpjūčio 15 d. – Pivašiūnų Švenčiausiąją Panelę.

IV skyrius. PRADEDU UŽDARBIAUTI

Jiezno „universitetą“ baigiau pirmuoju arba, kaip tais laikais buvo sakoma, aukso medaliu. Nors medalis, aišku, buvo ne aukso, o bulvinis, tačiau tai turėjo savo privalumų bei privilegijų. Privilegija buvo ta, kad buvau skirtas mokytojo „vyriausiu“ asistentu. Ne už ačiū. Ne veltui. Gavau mėnesinę algą – pusantro rublio ir pietus. Tai suaugusios mergos darbininkės atlyginimas. Devynių metų špicui⁸⁷, tai ne žertai⁸⁸! Suprantama, kad tuo momentu mano nosies ir kriukiui⁸⁹ nepasiektum.

Taip asistentavau ir vertėjavau porą metų. Vasaros atostogų metu papildomai dar ganiau Jiezno seniūno Antano Acaus galvijus už išlaikymą ir teisę pasodinti asminką – centnerį bulvių.

Valgis pas mokytoją Smorigą buvo ne koks. Jis pats buvo aštuntas. Suprantama, todėl, kad jo algelė neleisdavo nei kokybe, nei kiekybe tokios šeimynėlės aprūpinti, ypač po to, kai pyliavos „užtrūko“. Taigi ir man tekdavo pančiu⁹⁰ pilvą suveržti. Laukiau progos gauti ką geresnio.

Birštone buvo įsteigta pradžios mokykla. Mokytoju buvo skirtas grynas rusas Jermeljancevas. Lietuviškai ar lenkiškai, aišku, jis nemokėjo nei „be“, nei „me“. Atvykęs į Jiezną, pamatė mane ir pradėjo kalbinti eiti asistentu pas jį. Sutarėm, kad mėnesinė alga trys rubliai ir visas išlaikymas. Mano mamytė sutiko su tokiomis sąlygomis, ir aš persikėliau dirbti į Birštoną.

⁸⁷ Mažas (perkl. reikšme).

⁸⁸ Pokštas, juokas.

⁸⁹ Riestu galu lazda.

⁹⁰ Virvė skirta gyvuliams pančioti.

Specialaus pastato mokyklai Birštone dar nebuvo. Patalpos buvo išnuomos tos Leizerio name. Nelabai tinkamos, bet kadangi geresnių nebuvo galima gauti, tai reikėjo tenkintis ir šiomis. Tiesa, ir mokinių nebuvo per daug – tik iš paties Birštono, kuris tuo metu buvo nedidelis, bei iš Škėvonių kaimo.

Škėvonių kaimas buvo pusiaukelyje į Prienus. Kaimas nedidukas, bet pamintinas. Pasižymėjo jis tuo, kad visi iš šio kaimo į kariuomenę imami naujokai tarnavo tik caro gvardijos pulkuose. Taip puikiai visi buvo nuaugę, vyras į vyrą – aukšti, tvirti, blondinai.

Pas Jermeljancevą man nebuvo geriau kaip pas Smorigą, bet blogiau. Man teko ne vien asistuoti mokykloje, bet taip pat būti viengungio mokytojo vyrėju bei kambarine. Tik, kad nebuvo ką virti. Jermeljancevas buvo labai taupus ar šykštus žmogus. Daugiausia taupė pilvo išlaidoms. Aš – gyvas, augantis vaikas apetitą turėjau kuo geriausia. Toks mokytojo taupumas vertė mane ko ne badauti. Laimė, Škėvonių vaikai mane gelbėjo – dalijosi su manimi tuo trupučiu, ką patys turėjo. Taip pat gelbėjo mane Leizeriai, kurių vaiką mokslinau. Tokiu būdu, gal ir ne visai pakankamai, bet valgiau geriau, nei pats ponas mokytojas. Mokslo metams baigiantis pasakiau, kad toliau taip negalėsiu išsilaikyti. Atsisakiau jo trijų rublių ir „pilno“ išlaikymo. Beje, ir pats Jermeljancevas tokį pilvo režimą tešlaikė porą metų. Vietoj kapitalo sau sutaupė džiovą, dėl kurios ir mirė.

Birštonas, kaip minėjau, buvo mažas miestas. Administratiškai priklausė Jiezno seniūnijai. Bažnytiškai – Nemajūnų parapijos filija⁹¹. Bažnytėlė buvo labai prasta, lentinė. Kunigu paprastai buvo koks vasaros metu pasigydyti atvažiavęs kuratas⁹². Birštono įrengimai priklausė dvarui, kurio savininkas buvo Mykolas Kvinta, Jiezno Kvintos brolis. Tiek dvarą, tiek kurortą administravo Kvintienė. Pats Mykolas Kvinta, kaip ir jiezniškis Leonas, žiūrėjo ne kaip pinigų uždirbti, bet kaip rubliukams „pratrinti akis“. Vadinamojo kurorto tarnautojai visi buvo lenkai. Kurorto medicinos priežiūra anuo metu rūpinosi gydytojas Bujalskis.

Birštone buvo nemažai vilų vasarotojams. Vienos priklausė dvarui, kitos – vietos biznieriams. Buvo privačių vasarnamių. Į Birštoną suvažiuodavo žydai, rusai, lenkai. Pasiturinčių lietuvių tarp vasarotojų nesimatė. Žiemos metu Birštonas buvo miręs. Bet vasarą atkusdavo ir labai pagyvėdavo. Aišku, sezono metu atsigaudavo ir visi bizniai, kurie nors termino „turizmas“ nepažinojo, bet ekonominę jo svarbą puikiai suvokdavo.

Atsisakęs asistentauti mokytojui Jermeljancevui, vasaros sezonui likau Birštone. Per metus jau buvau geriau susipažinęs su vietos gyventojais, prekybininkais ir kitais. Jie taip pat mane pažinojo. Todėl įsitaisyti man nebuvo sunku. Net galiu pasigirti – ne tiek aš ieškojau, kiek buvau ieškomas.

⁹¹ Parapijos dalis su savo bažnyčia.

⁹² Kunigas kuratas.

Prikalbėjo mane likti sezonui Vincas Tutlauskas. Jis buvo virėjas ir kepėjas. Buvo jis jau senyvas vyras. Birštone turėjo namelį, kuriame ir buvo įtaisęs kepyklą, gerą virtuvę ir restoranėlį. Turėjo tris dukras. Vyriausioji buvo ištekėjusi už kepėjo, kuris sezono metu atvykdavo uošviui padėti. Kitos dvi, jaunesnės, dirbdavo ir virtuvėje, ir kepykloje. Jauniausiajai Zosytei, ir sekėsi man su tom Zosytėm, gelbėdavau meilės korespondencijoje. Kartais ji pati rašė, kartais aš jai surašydavau, bet visad teko būti „meilės pasiuntiniu“ – nunešti ir iš laimingojo atnešti laišką. Laiminguoju buvo kalvės mokinys Pečetauskas. Už jo Zosytė ir ištekėjo. Nepriklausomoje Lietuvoje, vasarojant Šlapaberžio dvare, teko su jais vėl susitikti, nes Pečetauskas tame dvare tarnavo kalviu.

Prabėgomis paminėsiu, kad Birštono dvaro savininkas Mykolas Kvinta turėjo sūnų, taip pat Mykolo vardu, maždaug tokio pat amžiaus kaip aš. Jaunasis Mykolas Nepriklausomoje Lietuvoje buvo kapitonu. Net susibičiuliavom. Jis visiems skelbėsi, kad Birštone buvom beveik neišskiriami draugai. Deja, tai buvo tik jo vaizduotėje. Anuo metu Birštono dvaro savininko vaikai žaidė tik su jiemis lygiais, o man anuo metu teko sunkiausias sąlygos dirbti ir kalti pinigą, kad padėčiau tėvams. Taigi, „žąsinas nėra draugas kiaulei“.

Tutlausko prikaltėtas pasidariau „komersantu“. Turėjau dvejoją, net trejoją darbą. Turėjau išnešioti pietus vasarotojams. Už kiekvienus nuneštus pietus gaudavau penkias kapeikas. Virtuvėje reikėjo padėti suplauti indus. Už tai gaudavau valgyti kiek tik tinkamas tą, kas lieka nuo svečių. Nuo gimimo dienos dar nebuvo taip gerai ir sočiai valgęs. Pagrindinis darbas buvo paimti didžiulį krepšį su duona, bandelėmis bei pyragaičiais ir su tuo lakstyti po miestelį bei parką, siūlant šiuos Tutlausko gaminius. Už tai gaudavau 10 procentų nuo pardavimo kainos.

Šiame darbe turėjau konkurentų. Nors aš Tutlausko ir buvau mėgstamas, bet pradžioje senis gal nevisiškai pasitikėjo mano komersantiškais sugebėjimais. Tokiom pat sąlygom jis pasamdė dar vieną komisionierių. Buvo tai 30 metų amžiaus lenkas Oles. Gerai ūsuotas vyras. Tutlauskienė buvo užmetusi ant jo akį. Taikė jį savo viduriniajai dukrai Liudvikai. Deja, Olesius nebuvo linkęs šiam romanui, ir Tutlauskienė juo nusivylė.

Antras mano konkurentas buvo kepėjas žydas iš Butrimonių. Šis buvo man pavojingesnis. Viena, jo gaminiai buvo geresni, nei Tutlausko, antra, jam nereikėjo tampusi krepšių, nes turėjo vežimėlį. Tokiu būdu jis turėjo daug privalumų.

Vis dėlto aš nukonkuravau juos abu. Spjaudėsi Olesius, pyko butrimoniškis. Aš vienas išparduodavau daugiau, nei jie abudu. O reikalas buvo paprastas. Aš užmezgiau draugiškiausius santykius su tarnaitėmis lietuvaitėmis. Nešykštėdavau joms komplimentų. Patarnaudavau joms kuo tik galėjau: čia vėl padėjo laiškų rašymas, lietuvių kalba ir kitkas. Nei Olesius, nei žydas viso šito padaryti nesugebėjo. Taip pat daug kuo prisidėjo ir mano jaunas amžius bei su-

brendęs nusistatymas niekad nelaikyti kito, nors ir žemesnio už mane, kvailesniu. Tarnaitės pristatė mane ir savo ponams.

Ši pirmą sezoną pažinau generolą Daronovą, kuris matydamas mano tokį didelį norą siekti mokslų, pamilo mane, galima sakyti, kaip sūnų. Gen. Daronovas buvo Kauno tvirtovės komendantas. Jam labai patiko Birštonas ir čia jis išigijo vilą, kur praleisdavo vasaros atostogas. Buvo geras žmogus, bet labai rusiškas ir didelis pravoslavas. Jis buvo fundatorius stačiatikių cerkvės Birštone. Jis pasiūlė man, kad pereičiau į pravoslaviją. Už tai žadėjo tuoj pat įtaisyti į kadetų korpusą ir vėliau išleisti į gvardijos karininkus. Nors pasiūlymas buvo labai viliojantis, bet nei mamytė, nei aš nesutikome su jo statoma sąlyga. Tiesa, mamytė nelabai norėjo, kad jos sūnus eitų į karininkus. Jos noras, kaip ir daugelio ano meto lietuvių motinų, kad sūnus taptų kunigu. Kunigas ir po sausa egle badu nemirs.

Per sezoną uždirbau dvigubai daugiau, nei mokykloje per ištisus metus. Nebenorėjau grįžti į mokyklą asistentauti. Nusibodo būti Jermeljancevo virėja, kambarine bei slauge, o labiausiai neviliojo jo bado režimas. Grįžus pas jį vėl būtų tekę žiūrėti Škėvonių vaikams į burną ar į Leizerienės rankas. Taip pat norėjau pailsėti, nes buvau labai pavargęs. Grįžau į Jiezną ir ėmiausi knygų, ruošiausi tolesniems mokslams. Su Tutlausku sutarėm, kad kitą vasarą vėl grįšiu pas jį prekiauti.

Antro sezono Birštone metu prekyba sekėsi gerai. Šiuo sykiu buvau supažindintas su kita vasarojančia rusų šeima. Tai buvo kunigaikštis Chotinskis, su jauna žmona atvažiavęs iš Petrapilio. Buvo bevaikiai. Aš jiems patikau. Viliojo įvairiais būdais. Būdavo labai dažnai nuperka visą mano bandelių krepšį. Bandeles atiduodavo tarnaitėi, kad jas supenėtų jų dviem šuneliams špicams arba išdalytų kam patinka. Už tai galėdavau kiek ilgiau pas juos užgaišti. Pakalbėti ar palošti kortomis. Norėjo mane išsūnyti, bet kaip ir gen. Daronovas, jie norėjo, kad pereičiau į pravoslaviją. Aišku, ir šiuo atveju statomos sąlygos nepriėmiau. Taip bedirbant mane ištiko bėda. Betampant sunkius kepinių krepšius, pervargę rankų raumenys ir pradėjo traukti sausgysles. Pradžioje neatkreipiau dėmesio, darbo tempo nesulėtinau, kol galų gale visiškai nepajėgiau rankos valdyti. Šioje bėdoje į pagalbą man atėjo dr. Silvanavičius, kuris Birštone visad vasarodavo. Pirmiausia uždraudė metus kitus kažką sunkaus tampyti. Rankos turi pailsėti. Taip pat jis pradėjo mano ranką gydyti tuo metu visiškai nauju elektrizacijos masažu. Rankas pagydė, bet mano komersantiška karjera pasibaigė. Gailėjausi aš, nes uždarbis buvo geras, bet itin gailėjosi Tutlauskas, nes nežinia, ar ras kitą tokį apsuokrų pardavėją. Chotinskiai taip pat mane labai užjautė ir gelbėjo kiek įmanydami.

Dr. Silvanavičius gydė mane veltui. Silvanavičių buvo trys broliai. Dailininkas Silvanavičius Jiezne išgelbėjo mano reputaciją⁹³ nuo mane užsiuolu-

⁹³ Reputacija.

sių melagingai prisiekiančių vagišių brotstvininkų. Apie tai jau pasakojau anksčiau. Dr. Silvanavičius išgelbėjo mano rankas. Trečias brolis, vienintelis jų vedęs, buvo ūkininkas. Su šiuo teko susipažinti jau daug vėliau, Nepriklausomos Lietuvos laikais, kai atostogoms ar šventėms lankydavausi pas Šlapaberžės Kvintus. Silvanavičius ten netoli turėjo gerą ūkį. Pasibaigus prekybininko karjerai, vėl grįžau į Jiezną prie knygų. Kaip tiksliai buvo išsireiškęs rusų poetas: „Likimas žaidžia žmogumi: čia iškelia jį iki debesų, tai vėlei trenkia į bedugnę.“ Tuo metu vėl buvo grįžęs namo mano tėvelis, vis dar laimės svetur nesuradęs. Vėliau apsiėmė kelias statybėles – kleboniją, mokyklą ir t. t. Tada padėtis pagerėjo, bet šiuo metu buvo ne kas. Iš mokytojo asistento ir komersanto vėl teko pasidaryti piemenėliu.

Reikėjo prasimanyti bulvių. Už pinigus niekas nesodino. Tik už darbą. Vėl buvo sutarta su Antanu Acu, kad pasodins mums porą asminkų⁹⁴ bulvių, bet už tai pavasarį, vasarą, rudenį iki bulviakasio ganysiu jo gyvulius: karves, veršius, kiaules.

Vėl turėjau pradėti keltis anksti. Jei ne pusiaunaktį, tai tikrai su vieversėliu. Akis pratrinti buvo nelengva. Net ir šaltas vanduo nelabai gelbėjo. Be to, kas tvirtino, kad karvutės yra flegmatiški sutvėrimai? Ir nelabai protingos? Melas, grynas melas. Pirmiausia, jos puikiausiai susigaudė, kad nors knygoje ir nusimaniau, bet ganyme tai buvau tikras nemokša. Lakstė kaip pašėlusios ieškodamos sodresnės žolės. O kiaulytės? Tos nusprendė, kad sėlenomis uždarytos pamazgos namuose yra geriau, nei knaisiotis lauke, taigi vis stengėsi pasprukti namo. Laksčiau ir šen, ir ten. Pavargau kaip ciuckis⁹⁵. Kojos lyg ne savos. O ir balsas užkimo nuolat bešūkaujant. Grįžęs namo nei vakarienės nenorėjau. Griūdavau ant suolo. Vos galva pajusdavo pagalvę, akys pačios užsimerkdavo. Miegodavau lyg užmuštas. Galų gale Acus sutiko tas velnio karvutes supančioti.

Kiek pagerėjo, bet nelabai. Buvau pervargęs. Vieną gražią dieną neišlaikiau ir užsnūdau. Ne tik užsnūdau, bet ir užmigau. Maloniosios karvutės, nors ir supančiotos, suėjo į avižas, deglosios nustypsėjo namolio. Iš miego mane pažadino senio Acaus botagas. Jisai težinojo, kad pasodino mums bulvių. Kad vaikas pervargęs, tai mažiausiai jam terūpėjo. Jei tik galėtų, tai už tas bulves būtų nulupęs man dešimt skūrų⁹⁶. Laimė, jo vyresnis sūnus, irgi Antanas, ir jau dešimt metų išėjusi duktė, mane užstodavo, nors ir ne veltui: vis tas „meilės“ laikų skaitymas ir rašymas. Maždaug apie spalio mėnesio vidurį bulvės buvo nukastos ir bent šiemis metams galėjau baigti piemenavimą.

Kitą vasarą tėvelis gavo statyti kluoną Ustronės dvare, ant Verknės kranto. Dvaro savininkas buvo pan Muravskis. Pas jį vasarojo jo sesuo Žibailienė su

⁹⁴ Puskartis, centneris.

⁹⁵ Šuo.

⁹⁶ Kailių, odų.

pora mokyklinio amžiaus vaikų. Vaikai turėjo pataisų, todėl turėjo pasamdę studentą korepetitorių. Tėvukas paprašė, kad priimtų ir mane. Tuo būdu galėjau labai sparčiai pasivaryti pirmyn. Išėjau visus trečios gimnazijos klasės dalykus, išskyrus svetimas kalbas.

Viena bėda – ne bėda, sako žmonių išmintis. Ot kai susirenka dvi arba trys, tai jau blogiau. Taip nutiko ir man. Tuo metu iš kariuomenės grįžo mano mamytės brolis. Mano dėdė Motiejus. Kiek atsikvėpęs pas mamytę pradėjo ieškoti darbo. Taip pat susirašinėjo su senelio Baltraus vaikais, kad jie padėtų jam išvykti į Ameriką. Tačiau tuo metu jam buvo įpiršta labai padori mergina, ūkininko nuo Alytaus duktė. Buvo paskelbti užsakai ir nustatyta vedybų diena. Žiema buvo labai ankstyva ir šalta. Važiavau į vestuves, nes aš turėjau būti pabroliu. Keliai buvo užversti sieksninėmis pusnėmis. Arkliai išsimušę iš jėgų. Sutemo, paklydom. Kai pagaliau atvykom į vietą, aš buvau labai sušalęs, nes neturėjau kailinukų. Todėl labai susirgau. Buvo tai pavadinta šiltine, bet tikriausiai buvo labai stiprus peršalimas.

Išsikrapščius iš šios bėdos, atsinaujino mano sena bėda – skrupulas. Galva nušašo. Plaukai nukeliavo, o galvą padengė šašas. Buvo gydoma įvairiausiom priemonėmis: ramunėlės, šermukšnio lapai, kadugio uogos ir t. t. Taip pat buvo taikomi visokie felčerio Matuso receptai. Šašas gal kiek sumažėjo, bet viršugalvyje vis dar buvo lyg kokios dvi kunigiškos tonzūros. Pliką šašuotą galvą teko pridengti mergaitiška skara.

Manęs „pasigailėjo“ Jiezno dvaro nuomininkas Stankevičius. Aišku, už šunišką atlyginimą turėjau mokyti jo dukrą ir jo svainės sūnus. Mergaitę turėjau paruošti į pirmą klasę, o berniukams pagelbėti išsikrapštyti iš pataisų. Laisvu nuo pamokų metu ponas „profesorius“ turėjo ganyti arklių prieauglį. Manęs, kaip užkrėsto, vengė tiek tėvai, tiek mokiniai. Kai iš Verbyliškių atvažiudavo Stankevičiaus giminė – Geištoriai su savo vaikais, aš tuoj pat būdavau siunčiamas pas arklius, reikia ar nereikia. Apskritai buvau daugiau skirtas pajuokai, nei pagarbai.

Kai tėvelis apie tai sužinojo, liepė spjauti man į Stankevičius ir grįžti namo. Laimei, tėvelis pasidarė plačiau žinomas savo statybomis ir buvo sudaręs daugiau pažinčių. Vienam jo pažįstamam Filipavičiui buvo reikalingas mokytojas. Tėvelis įsiūlė mane. Filipavičius atvažiavo į Jiezną, neišsigando ar pasibjaurėjo mano skarota galva, bet įsisodino į savo roges, dar pridengė kailinukais ir nusivežė į savo dvarelį Skerdimus, Užuguosčio parapijos, Aukštadvario valsčiaus.

Mano pirmtaku čia buvo technologas Kazys Pliskauskas. Jis buvo Aukštadvario šlėktelė. Jo tėvai turėjo nedidelį ūkėlį, kurio nepakako visai šeimai tinkamai pagal luomą išlaikyti. Pats Kazimieras buvo Technologijos instituto paskutinio kurso studentas. Jis įsivėlė į pinkles kažkokios socialistų organizacijos, kurios veikloje aktyviai pasireiškė. Buvo suimtas ir jam grėsė mirties bausmė. Negalėdamas kitaip savo gyvybės išgelbėti, pradėjo vaidinti pamišėlį. Buvo tikrinamas ir pripažintas psichiškai nepagydomu. Teko jam palik-

ti institutą, grįžti namo ir toliau tęsti vaidybą. Filipavičius pabandė jo žinio-
mis pasinaudoti ir pakvietė jį savo vaikų mokyti. Deja, Kazimieras buvo nervin-
gas, o be to, gal pats ir buvo kupinas žinių, bet perduoti jų kitiems nesugebė-
jo. Pasitaikius progai, Pliskauskas nuvyko į Vilnių ir ten jam kažkas šovė į galvą.
Perėjo į stačiatikybę. Už tą „žygdarbį“ pravoslavai jį vaišino porą savaitių. Grįžo
atgal į Skerdimus. Tačiau Filipavičiui, kuris buvo labai geras, praktikuojąs kata-
likas, toks tikybos pakeitimas labai nepatiko ir Pliskauskui teko atsisveikinti su
Skerdimais. Kaip tik tuo metu mano tėvas susitiko su Filipavičium ir, sužinojęs
jo problemą, pasiūlė mane.

Jau man esant Skerdimuose, Pliskauskas atvyko pasiimti savo daiktų. Vakare
sėdome palošti kortomis. Pliskauskui nesisekė. Pradėjo erzintis, daryti klaidų, o
tai jo nesėkmę dar labiau padidino. Prieš sėdant kortomis lošti, jis iš manęs suži-
nojo, kad kortomis lošti mane pamokino Jiezne rusų karininkai. Neiškentęs ne-
sėkmės jis metė kortas ir piktai šūktelėjo:

– Tamsta esi pratęs lošti tik su maskoliais, o ne su rimtais vyrais!

– Taip, esu pratęs, net linkęs lošti su gerais maskoliais, nei su „perikulšči-
kais“⁹⁷.

Daugiau apie jį nieko negirdėjau.

Jonas Filipavičius buvo pavyzdys, ką gali pasiekti rimtumas, ištvermingumas
ir darbas. Kilęs iš Papsių kaimo, Stakliškių parapijos, smulkių ūkininkų šeimos,
jis, dar būdamas vaikas, pateko patarnautoju pas Odincą. Pas jį išbuvo apie 10
metų. Pramoko skaityti ir rašyti. Pamėgo literatūrą. Perėjo „ant“ savo duonos. Iš
savo pono išsinuomodavo Grinkiškių dvarą. Gražiai ūkininkavo. Gerai sugyve-
no su kaimynais ir darbininkais. Sutaupęs šiek tiek pinigų, padedant Odincui,
gavo Žemės banko paskolą ir nusipirko 150 ha Skynimų, kažkodėl pavadintu
Skerdimais, dvariuką.

Žemę padalijo į tris ūkius. Babroniškių – apie 35 ha, Lipuvką – 35–40 ha,
kuriuose pastatė trobesius ir išnuomojo pusininkams. Centrą, pačius Skerdimus,
pasiliko sau. Čia užveisė gražų sodą, įrengė 60–70 avilių bityną, miške turėjo
dar 20–30 kelmų. Buvo geras ūkininkas ir geras bitininkas. Nieko neskriaudė.
Dievas jo darbą laimino. Kumečiai ir darbininkai išbūdavo pas jį po keliolika
metų.

Vedė jis Trakų šlėktelės Virpšos dukrą. Susilaukė pustuzinio vaikų: trys sū-
nūs, trys dukros. Man teko mokyti 12 metų Julcią, 8 metų Olimpcią, 6 metų
Adelcią ir 10 metų Joną. Kiti du sūnūs – 4 metų Konradas ir 2 metų Vytautas
dar buvo mokslams per maži. Dukroms reikėjo duoti tik pagrindines žinias:
skaityti, rašyti, skaičiuoti. Sūnų reikėjo paruošti į pirmą komercijos mokyklos
klasę.

⁹⁷ Persivertėliais.

Nuo pat pirmų dienų tėvai ir vaikai pamilo mane, o ir man jie buvo prie širdies. Dėl to negailėdavau darbo, kad tik vaikai darytų pažangą. Dirbau 10–12 val. Kartais net naktimis, tikrindamas vaikučių sąsiuvinius, temas, uždavinius. Dienos metu padarydavau dvi pertraukas, kurių metu žaisdavau su jais. Pavasarį padėdavom tėvui prie bičių. Vasarą padarydavom iškylą į Aukštadvarį, Intuponių ežerą ar dirbdavome ką nors sode. Rudenį buvo daug darbo su vaisiais, uogomis, grybais.

Metai prabėgo lyg nepastebėti. Kalėdoms manęs neišleido namo, nes buvau neva tai reikalingas kaip žaidimų vadovas. Žadėjo išleisti per Naujuosius metus arba Tris Karalius. Taip ir neišleido. Atsirado mat papildomas darbas – dvi dukras ir sūnų paruošti Pirmajai Komunijai.

Sekmadieniais, jei tėvai negalėdavo, tai su vaikais vykdavau į Užuguosčio bažnyčią. Kaip jau pasakojau anksčiau, Aukštadvario bažnyčią rusai buvo paverbę cerkve dar Muravjovo Koriko laikais.

Kokioms dviem savaitėms praėjus nuo mano atvažiavimo į Skerdimus, Filipavičius pakvietė savo seną bičiulį, buvusį vaistinės mokinį Adolfą Rudalevičių, kuris buvo garsus apylinkės „stebukladaris“. Buvo tai nedidelio ūgio, gal šeštą amžiaus kryželį nešąs žmogelis. Labai malonaus būdo, gerokai apsiskaitęs. Neblogas kortų partneris, bet labai prastas ūkininkas. Su ūkiniais vargais ir negalavimais skubėdavo pas Filipavičių. Ne tiek patarimų, kiek pagalbos prašydamas, kurią visada gaudavo.

Rudalevičius, apžiūrėjęs mano pūliuojančią „tonzūrą“, mostelėjo ranka:

– Niekis. Per savaitę būsi sveikas! O už mėnesio turėsi tokią čiupryną, kad tėveliai galės ją gerai nutverti!

Kaip tarė, taip padarė. Paruošė kažkokį tepalą. Nuo vieno patepimo šašas nuėjo velniop. Šašo dugne atsirado sveika, graži oda, kurioje po trumpo laiko, it grybai po lietaus, pradėjo augti plaukai.

Prašiau jo, kad duotų receptą, bet jis atsiprašė ir pasakė, kad kol kas negalys jo duoti. Tik vėliau, jau prieš pat savo mirtį, jis man parašė – „unguentum simplex“⁹⁸. Tai reikštų „paprastas tepalas“. Bet koks tepalas gali būti paprastas, tai ir Matusas jį būtų žinojęs. Kokios kitos gyduolės buvo tepalo sudėtyje, taip ir nesužinojau. Paslaptis liko paslaptimi. Laimei, „tonzūra“ man niekad daugiau nepasikartojė.

Antrųjų metų pradžioje, o gal pirmųjų metų gale prisidėjo dar viena mokinė, kurią man įpiršo pats Filipavičius. Tai buvo 14–15 metų Voitkunskaitė, netolimo ūkininko duktė. Tačiau ji darė blogą įtaką Filipavičiaus gerokai jaunesnėms dukroms. Ji buvo ne visai suvaldomo būdo. Kai pamačiau, kad mano baismės jos neveikia, tai po poros bandomųjų mėnesių Ievutei teko grįžti pas tėvus. Po metų kitų išgirdau, kad ji išvyko į Ameriką.

⁹⁸ Paprastas tepalas (lot.).

Kai man ataugo plaukai ir galėjau žmonėms pasirodyti be skarelės, mano šeimininkas pasiimdavo mane kartu, kai lankydavo savo kaimynus bei pažįstamus. Taip jis supažindino mane su Žižnievskiais, Voitkunskiais, Aukštadvario pašto viršininku Ignatavičium bei kitais. Bet tai buvo vis mažesnieji. Didieji lydziai, vis ponais vadinami, tokie kaip Aukštadvario dvaro savininkas inž. Maliauskas, vėliau dr. Mongirdo uošvis, Bagdoniškių Bohdan Odinec, Ciprionas Odinec, ruseliai – kunigaikštis Šachovskoj, bajoras Rachmaninov ir panašūs, Skerdimų vengė. Mat jie Filipavičių laikė „Dorobkievičium“ ir todėl netinkamu būti jų draugystėje. Net ir tas pats Žižnievskis, kadangi buvo kiek didesnis dvarininkas, iki padangių riedavo nosį. Klausimas tik, kas iš tikrųjų buvo vertingesnis – Filipavičius ar jie? Mano nuomonė, kad nors jie buvo ir tituluoti didžponiai, bet iki Filipavičiaus tai nebuvo priaugę. Visos tos pažintys nesuvedė manęs į artimesnius santykius su minėtais. Viena, nebuvau lygus jiems amžiumi, antra, nebuvau nei tituluotas, nei turtingas.

Skerdimai – pusantro kilometro nuo Trakai–Aukštadvaris–Užuguostis–Stakliškės–Butrimonys vieškelio, kalnelių bei miškelių glūdumoje. Taip man jie patiko, kad ir kur nors eiti nebenorėjau, kad ir į tą patį Aukštadvarį. Dienos metu buvau užimtas pamokomis. Vakaraus balsu skaitėme lenkų poetus ir romanistus: Mickevičių, Kondratavičių, Kraševskį, Rodzievičiūtę, Ožeškienę, Senkievičių, Boleslovą Prusą ir kitus. Mano mokiniams duodavau rašyti temas iš tokių veikalų, kurie lietė Lietuvą bei lietuvius, pvz., *Ponas Tadas*, *Dievaitis*, *Pajauta – Lizdeikos duktė* ir t. t.

Pora metų Skerdimuose prabėgo, kaip viena diena. Prabėgo jie kaip malonus sapnas ir priklauso prie gražiausių mano jaunystės prisiminimų.

Mano ruoštas Jonelis iš pirmo karto išlaikė konkursinius egzaminus į komercinę mokyklą. Mergytės tiek pažengė, kad toliau galėjo ir pačios tobulintis. Atėjo laikas ir man nutraukti malonų sapną ir siekti dar gana miglotos ateities tikslų. Tačiau tai nereiškia, kad mano santykiai su Skerdimais visiškai nutrūko. Visad ten buvau laukiamas svečias. Kai Aukštadvaris buvo išlaisvintas iš raudonųjų svieto lygintojų ir amarantinių⁹⁹ „proše pana“ lenkų, kelis kartus lankiausi Skerdimuose. Su visa mano paties šeimynėle kartą praleidau ten kelias dienas. Mano mokynys Jonelis nebepanoro mokytis, o panoro auksą rieškučiomis semti, tai išvyko į Ameriką, kur pateko į vargą ir tragiškai žuvo. Konradas atliko karo prievolę Lietuvoje, bet buvo kiek protiškai neišsivystęs ir pasidarė bastūnu. Vytukas liko prie pasenusių tėvų ir tvarkė ūkį. Jam padėdavo Adelcia ir Julcia. Tik viena Olimpcia ištekėjo už lenkų karininko ir išsikėlė gyventi į Lenkiją. Senasis Jonas Filipavičius dar triūsė apie savo mylimas biteles. Tačiau abu senieji buvo jau nuo visko pavargę ir, neilgai trukus, nukeliavo į Intuponių kapines. Skerdimuose išlikę Filipavičiukai, iš tikrųjų Piliponiai, kartais kreipdavosi į

⁹⁹ Šviesiai raudonų, kaip lenkų tautinės vėliavos spalva.

mane prašydami patarimo ar globos, ko, aišku, niekada jiems neatsakiau.

Aukštadvario pašto ir telegrafo viršininkas Ignatavičius labai kalbino mane tapti pašto valdininku. Žadėjo 15 rublių mėnesinę algą pradžiai. Išmokus pašto ir telegrafo darbų galėčiau avansuoti. Apsvarsčiau: 15 rublių Aukštadvaryje pakaktų gyvenimui, o kur kitos išlaidos? Beje, darbas ne taip jau lengvas. Lakstyk išnešiodamas telegramas, kitką. O kas atlygins už batus?

Tuo metu kaip tik atsilaisvino sekretoriaus padėjėjo vieta Jiezno valsčiuje. Šitoje vietoje dirbo kartu su manimi pradžios mokykloje buvęs Jiezno seniūno Acaus sūnus Jonas.

Kelis kartus jau minėto kun. Rudžio šelpiamas jis išvyko į Gardiną toliau mokytis ir ruoštis į dvasinę seminariją. Tai aš ir atėjau į šią vietą su penkių rublių mėnesine alga, visu išlaikymu ir teise verstis „laisva praktika“, kuri žadėjo būti keleriopai pelningesnė. Jiezno valdyboje su manimi dirbo du broliai žydukai – Beniomkė ir Šliomkė, garsiausios Jiezno užėigos savininko Abelio Kormano sūnūs. Mūsų viršaičio Jono Pempės „įstaiga“ ir buvo toje smuklėje, kur jis atlikdavo visus tarnybinius reikalus. Į valsčiaus valdybos raštinę jis kartais ateidavo raštų pasirašyti. Ne visų. Buvo padarytas antspaudas su jo parašu. Šis parašas buvo prispaudžiamas prie raštų, kurie privalėjo turėti viršaičio parašą, bet kurių jis neturėjo matyti. Toks jau okupantų patvarkymas. Jei kas, tai viršaitis atsakys, nors būtų ir visiškai nekaltas. Ar ne jo parašas ant rašto?

Faktišku valdovu buvo taikos tarpininko pastatytas valsčiaus sekretorius rusas Borovskis. Viršaitis turėjo būti visiškai paklusnus okupantams. Viršaitis buvo neva tai renkamas. Kandidato į viršaičius parinkimą tvarkė valsčiaus sekretorius. Rinkimus prižiūrėjo pats apskrities taikos tarpininkas. Priežiūra pasitenkindavo tuo, kad jis į rinkimus suvarytiems žmonėms paskelbdavo kandidatą ir paklausdavo: „Kas prieš?“ Niekam neprasižiojus, jis pažymėdavo: „kandidatas išrinktas vienbalsiai“.

Pempė buvo labai paklusnus Borovskiui, taip pat ir naudingas. Už tai viršaičiu buvo tris kadencijas arba kol Borovskis sekretoriavo. Jei tik reikėjo kokį raštą skubiai pasirašyti, Beniomkė ir Šliomkė nušuoliudavo į smuklę pas Pempę. Pempė Abelio užėigoje turėjo labai gerą kreditą, tuo kreditu pasinaudodavo ir pats Borovskis.

Abu Kormaniukai turėjo labai gerą, net kaligrafišką rašyseną. Kita jų gera ypatybė buvo ta, kad jie išskaitydavo labai suveltą ir bjaurią paties Borovskio rašyseną. Sakytum, kaip vaistininkai išskaito gydytojų receptus. Tačiau reikalas buvo tas, kad jie įveldavo nemažai žydybių. Todėl pirmiausia turėdavo paruošti juodraštį ir duoti jį man ištaisyti.

Aš buvau etatinis. Kai tik atsilankydavo vyresnybė, Kormaniukai turėdavo išgaruoti. Mat žydams buvo draudžiama eiti kokias nors oficialias pareigas valsčiaus valdyboje. Apskrities tūzai, tokie kaip ispravnikas, pristavas, taikos tarpininkas, tardytojas ar kitokie, pirmiausia susidurdavo su manimi. Dažniausiai

apsilankydavo Jiezno ribose turintis dvarą apskrities bajorų vadas Peikeris.

Valsčiaus valdybos „rūmuose“ gyveno Borovskis su savo šeima. Turėjo trijų kambarių butą su virtuve bei patogumais. Man buvo duotas visai patogus kambarėlis prie raštinės. Valdybos pastate taip pat gyveno ir sargas Jonas.

Kiek ankstesniais laikais, kol valsčiaus teismas nebuvo perorganizuotas, Jonas buvo gana svarbi asmenybė. Mat šis teismas galėdavo skirti kūno bausmes iki 25 kirčių, o bausmės vykdytoju kaip tik ir buvo Jonas. Jis buvo tikras virtuozas. Plakė taip, kad atrodė, jog kiekvienas kirtis baudžiamojo kūną perkirs pusiau. Tačiau po bausmės įvykdymo, nubaustasis pakildavo lyg niekur nieko ir, drauge su Jonu eidavo pas Abelį ar Iršuvienę. Jonas mat mėgo burnelę ir užkandėlę, o gal dar ir vieną kitą auksinuką. Kas nenorėjo ar nemokėjo su Jonu susiderėti, tas neatlaikydavo nė 15 kirčių. Toks ne žingsniavo pas Abeliuką ar Iršuvienę, bet pilvu šliaužė namo. Kai po reformos valsčiaus teismams kūno bausmių teisė buvo atimta, Jonui baigėsi auksinės dienešės. Mano laikais vargšas Jonas tik kiemą šlavė ir žiemą pečius kūreno, gal kartais pasitarnaudavo sekretoriui. Šiaip sekretoriaus butą tvarkė tarnaitė. Valsčiaus raštinę ir mano kambarį tvarkiau aš pats.

Valsčiaus namuose buvo ir gana nemaža salė. Joje vykdavo rinkimai, „scho-dai“, susirinkimai, o šiaip ji buvo naudojama kaip laukiamasis. Taip pat buvo įrengtas specialus kambarys atvažiuojančiai ponybei, jei tik ji likdavo nakvoti. Tokie ponai paprastai valgydavo pas sekretorių.

Valsčiaus valdyba taip pat turėjo tris kambarius: raštinę, archyvą ir teismo salę. Teismo salė tik turėjo vardą, nes šioje patalpoje gyveno sekretoriaus Borovskio tarnaitės. Kiemas buvo gana didelis ir jame buvo porą pastatų. Viename buvo kalėjimas, kuri vadinom „šaltąja“, svirnas ir malkinė. Antrame buvo daržinė, arklidės, tvartas karvei. Kieme buvo šulinys, tik be svirties.

Valgiau kartu su sekretoriumi ir jo šeima. Tik jei būdavo atsilankę kokie apskrities ponai ar kitokia „znatnija“, pvz., Aukštadvario ar Butrimonių sekretoriai, popai ar panašūs, tai valgyt tarnaitė atnešdavo į mano kambarį. Valgyt duodavo gerai ir gausiai. Šiuo atžvilgiu galėjo lenktyniauti su Birštono Tutlauskų pensionu.

Be tiesioginių pareigų, retkarčiais buvau prašomas padėti paruošti pamokas sekretoriaus 10 metų sūnui ir 8 metų dukrai. Šiaip vaikus mokė pati Borovskienė, kuri buvo baigusi mokytojų seminariją.

Borovskių šeima buvo gana maloni, bet labai atsidavusi stačiatikybei, pamal-di, gal kiek juodašimtiška. Kaip ir lenkai, lietuvius laikė muzikais ir paprastai toliau virtuvės neįsileisdavo.

Borovskis buvo jau apysenis, kokių 50 metų amžiaus vyras. Vidutinio amžiaus, apystoris. Visad gerai apsirengęs. Prieš visus laikydavosi gana išdidžiai. Taip pat ir su Pempe nesileisdavo į bereikalingas kalbas. Buvo gerokai nervingas. Labai bijodavo audrų. Kai tik blykstelėdavo žaibai ir sutratindavo griaustinis, tai Borovskis galvą duknomis apsigobęs lysdavo į palovį.

Borovskienė, gana daili moteris, buvo kokia dešimtimi metų jaunesnė už savo vyrą. Buvo aukšto ūgio, taip pat apystorė. Ji buvo demokratiškesnė už savo vyrelį ir prieinamesnė. Žmonės savo reikalus tvarkydavo per ją. Ji buvo tarpinė – ne tik prie savo vyro, bet ir prie daugelio apskrities ponų. Nieko tik negalėjo pasiekti pas apskrities bajorų vadą Peikerį ir pas teismo tardytoją, kurie su visais žemesniais buvo labai išdidūs ir neprieinami.

Nei Peikeris, nei tardytojas niekad nevalgė pas sekretorių, net neįeidavo į jo butą. Peikeris valgyt vykdavo į savo dvarą, o tardytojas arba atsiveždavo su savi mi, arba pasiūsdavo į miestelį Joną, kad jam ką nors nupirktų.

Nors užsispyręs siekiau tikslų ir kartais buvau ūmus, bet vienos ydos niekad neturėjau – kėlimosi į puikybę, tuščio didžiavimosi. Taip pat visad buvau pasiruošęs visiems pasitarnauti ir padėti kiek mano jėgos leidžia. Dėl to galėdavau su visais sugyventi ir daugelio buvau mėgstamas. Manim buvo pasitikima. Borovskis gana dažnai sunegaluodavo. Tokiu atveju visad mane palikdavo savo vietoje, nes žinojo, kad aš jokios šunybės neiškrėsiu. Žydėliais jis nepasitikėdavo ir man pavesdavo juos prižiūrėti ir tikrinti jų darbus. Kadangi aš niekada nei vieno neįskundžiau nei sekretoriui, nei jo žmonai, tai ne vien tik Pempė, bet ir tarnaitės, ir bendradarbiai, ir žydėliai manimi pasitikėjo ir tardavosi. Tarnybos laikas buvo 8–11 val. ryto ir nuo 2 iki 5 val. po pietų. Darbo buvo daug. Kitu metu galėjau daryti ką tinkamas. Galėjau žmonėms padėti, galėjau užsidaręs savo kambarį skaityti ir mokyti. Žvakių ar lempos deginti man negynė¹⁰⁰. Tik kai tekdavo ruošti valsčiaus darbuotojų metinę ataskaitą, biudžetą bei praėitų metų apyskaitą, dirbdavau kiek buvo reikalinga, kartais 12–14 val. per parą. Toks darbmetis truko tik kokias dvi ar tris savaites.

Į mano „laisvą praktiką“ įskaitomas buvo pašto patarnavimas. Visus kaimiečiams adresuotus laiškus, ypač iš JAV, paštas atiduodavo valsčiaus valdybai. Sau paštas tepalikdavo laiškus pažįstamų ar laiškus tų, kurie už tam tikrą mokesį prašė juos pašte palaikyti. Mums duotus laiškus turėjau įrašyti į knygą. Už kiekvieną laišką iš adresato buvo imamas 5 kapeikų mokesis, už kvietimus pinigams gauti ir jų patvirtinimą buvo imama 5 procentai nuo gaunamos sumos. Už šio mokesčio surinkimą ir knygos vedimą bei ataskaitą, aš gaudavau 20 procentų nuo surinktos sumos. Likę 80 proc. eidavo į valsčiaus valdybos, o greičiausiai į paties Borovskio išdą, nes registracijos knyga, jam duota, kažkur išnykdavo. Įvairūs revizoriai taip pat niekad negavo šios knygos pamatyti. Valsčius buvo didelis ir todėl mano algos priedas buvo visiškai neblogas: pirmais metais vidutiniškai mėnesiui susidarė 15 rublių, o antrais metais dar daugiau. Vietiniai laišakai bei laikraščiai nebuvo registruojami.

Kita „laisva praktika“ buvo valstybinių bei valsčiaus mokesčių rinkimas arba padėti dirbti viršaičiui Pempei.

¹⁰⁰ Nedraudė.

Administraciškai Stakliškės priklausė Jiezniui. Tačiau gyventojų ir komersantų skaičiumi buvo beveik dvigubai didesnė. Todėl žmonių patogumui nebuvo reikalaujama, kad mokesčių mokėti jie atvyktų į Jiezną, bet mes vykdavome į Stakliškes. Šitam darbui buvo skiriama paskutinioji spalio ir pirmoji lapkričio mėnesių savaitės.

Anksčiau vykdavo Pempė su mano pirmtaku Acumi. Tačiau jie turėdavo problemų, nes Acus nenorėjo ar nemokėjo prisitaikyti prie Pempės bei tinkamai susiorganizuoti. Bandė vykti su Pempe ir pats Borovskis, bet vėl rezultatai būdavo nepatenkinami ir Borovskis grįždavo susierzinęs.

Šiais metais turėjau vykti aš. Borovskis man davė visus reikiamus nurodymus, ką ir kaip turiu daryti. Savo instrukcijas baigė sakydamas, kad jei pinigai bus surinkti kaip reikiant, tvarkingai, be problemų ir komplikacijų, tai aš gausiu 20 rublių premiją. Paskutinę instrukcijos dalį supratau kuo geriausiai. Pempei Borovskis perskaitė pamokslą, bet nuo jo nutekėjo, kaip vanduo nuo žąsies.

Į Stakliškes važiuvom Jiezno valsčiaus arkliais. Pakeliui tarėmės su Pempe, kaip organizuoti darbą. Pempė buvo labai gero ir malonaus būdo žmogus, bet alkoholikas. Jis manim pasitikėjo ir mane mylėjo dėl to, kad aš jį visada tituluodavau „ponas staršina¹⁰¹“.

Mano pasiūlytą planą jis labai mielai priėmė. O planas buvo paprastas. Mano darbas buvo priimti ir patikrinti pinigus, įrašyti į sąrašus ir išrašyti kvitą. Viršaičio darbas buvo kvitus pasirašyti. Kad nebūtų bereikalingų ginčų su žmonėmis, nes ponas staršina nirdavo, kad negali išeiti nugurkšnoti, o tai tik be reikalo gaišina laiką, pasiūliau:

– Ponas staršina, duosi man pinigų dėžę ir iš anksto pasirašytas kvitų knygetes. Aš rinksiu pinigus, o ponas staršina busi laisvas ir galėsi eiti tvarkyti kitų reikalų, kur parašo nereikia.

Pempė suprato.

Atvažiavus į Stakliškes, sustojome užkeigoje, panašioje į Abelio Jiezne. Arkliai buvo gražinti atgal į Jiezną, nurodant, kurią dieną vėl turi grįžti mūsų pasiimti. Pempė atidavė man pinigų dėžę ir pasirašė kelias kvitų knygeles. Užkeigos savininkui žydui įsakė, kad mane gerai prižiūrėtų ir duotų man ko paprašysiu. Man į pagalbą pinigų dėžei saugoti priskyrė seniūno pavaduotoją ir dešimtininką. Pats Pempė su seniūnu nuėjo su „oficialiais“ vizitais pas kleboną ir mokytoją. Po to sekė „neoficialūs“ vizitai. Pempę pamačiau tik, kai jau buvo laikas grįžti atgal. Atėjo patenkintas, šviežutėlis, kaip iš pirties. Beje, ir jis pažadėjo man, kad jei viskas bus tvarkoje, tai duos man 15 rublių magaryčių. Na, ir šis viršaičio pažadas, kaip ir Borovskio, man buvo prie širdies.

Sąrašus ir kvietimo tvarką nustačiau iš anksto. Pagalbininkams pastačiau alaus ir pusbonkį, tai jie man noriai gelbėjo. Kvitus paruošdavo iš vakaro. Darbas ėjo

¹⁰¹ Seniūnas, viršaitis (rus.).

greitai ir sklandžiai. Tuo metu aš dar neturėjau supratimo nei apie svaigalus, nei apie rūkymą. Todėl ir žmonės buvo patenkinti, nes juk maloniau turėti reikalų su mandagiu blaiviu jaunuoliu, nei su pusgirčiu staršina.

Mokesčių rinkimas praėjo visiškai tvarkingai. Laiku spėjau sutvarkyti knygas, padaryti apskaitą, patikrinti pinigus. Arkliai jau mūsų laukė. Atėjo ir Pempė, išsipustęs lyg į vestuves.

Iškilingai grįžome į Jiezną. Borovskis labai nustebo, kad Pempė blaivus ir be kvapelio. Atidaviau dėžę, kurioje buvo tvarkingai sudėtos knygos, kvitai, pinigai, apskaita. Patikrino. Viską rado tvarkingą. Bene pirmą kartą buvo taip tvarkingai surinkti mokesčiai. Aš įgavau dar didesnę pasitikėjimą.

Patenkintas buvo pisorius¹⁰² Borovskis, patenkintas ir staršina Pempė. Labiausiai patenkintas buvau aš, nes jie abu prie savo žadėtų premijų pridėjo beveik antrą tiek „magaryčių“.

Valsčiaus teismo bylos buvo paprastos, nekomplikuotos, gyvenimiškos, tokios, kaip ir visur kitur. Retkarčiais pasitaikydavo ir įdomesnių, juokingesnių.

Gyveno Stakliškėse jauna, gana daili šiaudinė našlė¹⁰³. Savo vyrelį ji buvo išleidusi į Ameriką turto išigyti, nes trobelės, daržo ir poros ha žemės jiems buvo per mažai. Vargšėlė liko viena. Ūkelis, nors ir menkas, bet darbo reikalauja kaip didelis. O čia dar daržas, viena kita vištytė, viena kita kiaulytė. Trepsėk visą dieną. Pavargo. Mergos į tokį ūkį nepasamdysi: pirma, nėra iš ko, antra, visi išjuoks.

Paprašė poros kaimynų jai padėti. Tie sutiko visomis keturiomis. Lauką įdirbo, išėjo. Daržą paruošė. Pievelę nušienavo. Bulves pasodino ir aparė. Pagaliau padėjo nuimti derlių ir sutvarkyti lauką.

Už talką nebuvo mokama pinigais, bet kiekvienas darbininkas darbo metu gaudavo pusbonkį, kiek užkasti ir porą valandų praleisti su meilia šeimininke. Stakliškėse pradėjo talkininkus liežuviais laidyti. Atsirado „geradarių“, kurie nusiuntė margą gromatėlę¹⁰⁴ vyreliui į Ameriką. Tas savo žmonelei liepė ūkį perleisti kitiems, o pačiai vykti pas jį. Tik pasakose viskas tuoj susitvarko. Realiam gyvenime taip greitai nevyksta.

Talkininkų žmonelės nuo juodų darbelių ne visada jausdavo baltas rankeles. O čia dar prisidėjo, kad iš „talkos“ grįžę apylinksmiai vyreliai ieškodavo priekabių. Nutarė kaltininkę nubausti. Atėjo žiema. Pradėta minti linus. Padėti linų minti pakvietė ir šiaudinę našlė. Ji atėjo. Talkininkų žmonos parvertė ją ant žemės, užvertė ant galvos andarokus¹⁰⁵. Iš priešakio ir iš užpakalio degutu storai ištepė tam tikras anatomines vietas. Be to, degutu ištepė ir jos ūkelio vartus bei trobelės duris. Vargšė „našlė“ turėjo užkaisti puodus vandens ir gerokai šepė-

¹⁰² Raštvedys (rus).

¹⁰³ Netikra našlė, moteris dėl įvairių priežasčių gyvenanti atskirai nuo savo situoktinio.

¹⁰⁴ Laišką.

¹⁰⁵ Sijonus ir pasijonus.

čiais brūžinti, kol pavyko nuvalyti pridžiūvusį, priskretusį degutą.

Savaime suprantama, kilo nemažas triukšmas. Moterėlė pasiskundė valsčiaus teismui.

Žmonių prisirinko pilna salė. Daug dar liko už durų, nes viduje nebuvo vietos. Teismui sekretoriavo pats Borovskis. Liudininkais buvo pačių kaltinamųjų žmonelių vyreliai, „našlelės“ talkininkai.

Problema atsirado, kai sekretoriui reikėjo mandagiai, literatūriškai įrašyti, kurios vietos buvo degutu išteptos. Teismo protokolas – tai ne žertas¹⁰⁶, nerašyti vulgariai, vartodamas rusiškus žodžius. Buvo padaryta pertrauka. Sekretorius klausė savo žmonos patarimo, bet ir ta nežinojo. Tuomet pas mokytoją Smorigą padarė bendrą činų¹⁰⁷ ir jų žmonių posėdį ir nutarė. Protokole buvo įrašyta:

„Nukentėjusiai degutu ištepti vaikus gimdantieji organai ir kaimyninės sritys.“

Blogiausiai teisme jautėsi talkininkai. Jie ir akių nuo žemės pakelti negalėjo. Kai visi galėjo laisvai juoktis, tai jiems nors verk. Teismas kaltinamąsias pripažino kaltomis, juoba kad jos ir nesigynė. Nubaudė jas dviem savaitėm šaltosios.

Šaltąja nubaustieji, kad veltui nevalgytų valsčiaus duonos, sargo priežiūroje turėjo pjauti malkas valsčiaus valdybai. Tad ir čia kaltininkai nukentėjo, nes jų žmonelėm, o jiems patiems teko tas malkas pjauti.

Taikos tarpininkas, išgirdęs apie tokį išminties „šedevrą“, liepė man paruošti kelis teismo protokolo ir sprendimo nuorašus. Norėjo jais apdovanoti savo bičiulius.

Aš kiek padėdavau tėveliams, bet didesnę dalį pinigų taupiau būsimajam mokslui. Galėjau taupyti kaip reikiant, nes tėvelis jau prakuto ir gavo nemažai statybų. Itin jam sekėsi su klebonijomis bei stambesnių ūkių pastatais. Buvo jis populiarus Užuguostyje, Aukštadvaryje, Stakliškėse. Jis dabar nutarė taisyti namuką, įsigytą Užuguostyje, sklype prie turgavietės. Tokiu būdu Jiezne likau vienas.

Keliolika mano pažįstamų iš pradžios mokyklos buvo išvykę mokytis kitur, daug kas į Gardiną. Aš susirašinėdavau su Jonu Acumi, kurį rėmė Gardine esąs kun. Rudžius. Jis man rašė, kad Gardine labai gerai, mokslas ne blogesnis nei Vilniuje, bet pragyvenimas daug pigesnis.

Taip pat tuo metu kilo kalbos, kad administracinė sistema reformuojama. Aišku buvo, kad nei Pempė, nei Borovskis nėra amžini, o be to, į jų vietas atsirado kandidatų, tinkamesnių už juos.

Turėjau susitaupęs kelis šimtus rublių. Patarlė sako: „kas nerizikuoja, netupi daboklėje“. Tačiau aš tikėjau savo šviesia žvaigžde. Taigi po dvejų su puse metų atsakiau tarnybos Jiezno valsčiaus valdyboje ir pasiryžau vykti į Gardiną aukštesnio mokslo siekti.

¹⁰⁶ Juokas, pokštas.

¹⁰⁷ Pareigas užimančių vadovų.

Atsisveikinau su Borovskiu ir Pempe, kurie labai nenoromis mane išleido. Atsisveikinau su Beniomke ir Šliomke, su sargu Jonu bei kitais. Atsisveikinau su Jiezno ežeru, dvaro parku ir sodu. Užguostyje atsisveikinau su tėvais. Ir išvykau.

V skyrius. BRANDOS PAŽYMĖJIMO SIEKIANT

1902 metais, tuoj po Velykų, galutinai atsisveikinau su Jieznu ir išvažiavau į Gardiną mokslo tęsti. Pasirinkau Gardiną, nes laiškuose jį man išgyrė mano bendramokslis Jiezno pradžios mokykloje Jonas Acus-Acukas¹⁰⁸. Pragyvenimo atžvilgiu Gardinas buvo gerokai pigesnis, o mokslo atžvilgiu ne kiek ne blogesnis nei Vilnius. Laikui ir pinigams sutaupyti, reikėjo suintensyvinti mokslą. To galima buvo pasiekti mokantis privačiai, o egzaminus laikant eksternu atitinkamose mokyklose.

Be Jono Acaus, Gardine tuo metu taip pat mokėsi vyresnis už mane viršaičio Pempės sūnus Antanas ir Kašonių pasiturinčių ūkininkų Šaulinskių sūnus Kazys. Šaulinską tėvai ir mes vadiname Kaziu, bet oficialiai jis buvo Stasys. Tėvai norėjo, kad būtų pakrikštytas Kazimieru, bet į bažnyčią jį vežę kūmai buvo įsigėrę ir užmiršo tėvų parinktą vardą. Tai pakrikštijo Stasiu. Pempė ruošėsi baigti keturklasį kursą ir toliau žadėjo eiti mokytis vaistininku. Šaulinskas mokėsi, nes taip norėjo tėvai, nes jis pats prie mokslo nebuvo linkęs. Acus ruošėsi į dvasinę seminariją.

Priežiūra buvo patikėta kun. Rudžiui, kuris tuo metu vikaravo Gardino faros¹⁰⁹ bažnyčioje. Šios bažnyčios klebonu buvo kanauninkas Elertas. Antru vikaru buvo kun. Jonas Galaunė, kurį laikėme lenku, tačiau vėliau pasirodė esąs geras lietuvis. Po karo jis ilgą laiką klebonavo Jiezne.

Pempę išlaikė tėvai. Šaulinską rėmė dėdė kunigas Amerikoje. Pinigus siųsdavo kun. Rudžiui. Šis apmokėdavo jų išlaidas ir kartais po ilgų prašymų duodavo jiems dar kiek kišenpinigių. Acų rėmė ir išlaikė pats Rudžius. Acus buvo pats „košerniausias“¹¹⁰, nes ruošėsi į seminariją ir buvo visiškai nuo Rudžio priklausomas. Pempė ir Šaulinskas buvo kiek „trefni“¹¹¹, nes Rudžio valdžia nebuvo tokia absoliuti.

¹⁰⁸ Vėliau Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės pulkininkas.

¹⁰⁹ Seniausia arba svarbiausia bažnyčia mieste, jeigu nėra katedros. Gardine taip vadinta šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia.

¹¹⁰ Perkeltine prasme – tinkamiausias.

¹¹¹ Netinkami (hebr. *Trefa* – pagal kašruto įstatymus, netinkamas vartoti).

Visų „trefniausias“ buvau aš, nes pinigus, kuriuos su savimi atsivežiau, atidaviau ne kun. Rudžiui administruoti, bet mano paties vardu įdėjau į Taupomąją kasą. Taigi ekonomiškai buvau visai savarankiškas ir galėjau elgtis kaip tinkamas.

Mūsų mokytojais buvo Juozas Bieganskis, 7-os klasės gimnazistas, labai gabus ir sąžiningas jaunuolis. Jam padėdavo jo brolis Edzia ir Pševodskis, kuris buvo laikomas geriausiu Gardino matematiku. Už mokymą reikėjo mokėti 10 rublių per mėnesį. Aš pasirinkau realinės mokyklos kursą. Mat senovinės lotynų ir graikų kalbos man buvo baubas, o matematikai, priešingai, buvau labai gabus.

Acus gyveno pas Rudžių. Pempę ir Šaulinską Rudžius įtaisė gyventi vienos davatkos tretininkės šeimoje. Čia buvau įkurdintas ir aš. Davatkėlė ne tik kad mums nuomojo kambarį, bet ir sekė, ką darome, ką kalbame, o paskui viską raportuodavo Rudžiui. Kitaip sakant, elgėsi kaip tipiška davatka.

Kambarys dviem gal ir pakankamas, bet trim tai buvo per ankšta. Pradėjom ieškoti kito. Palyginti greitai radome kitą patogesnėje vietoje, didesnį ir, svarbiausia, pigesnį. Tai labai nepatiko davatkai.

Acus ir aš mokėmės geriausiai, tačiau Acus dėl asmeninių priežasčių buvo kiek išsiblaškęs. Net ir mūsų mokytojai atkreipė į tai dėmesį. Dalykas buvo tas, kad Acus Jiezne turėjo mergelę, su kuria, kaip sakoma, buvo sugriešijęs. Šaulinsko arba Pempės vardu ji bombardavo Acų laiškais. Davatka atkreipė dėmesį į tuos laiškus. Pempė ir Šaulinskas mokslo atžvilgiu buvo sunkūs. Pempė dar kiek geriau mokėsi, bet jau gerokai paaugusiam per 20 metų bernui dažnai daugiau rūpėjo panelės, nei knygelės. Šaulinskas apskritai norėjo mokytis, nes žinojo, kad jam teks perimti tėvo ūkį, o ūkio darbams pakaks ir to mokslo, kiek jau buvo gavęs.

Supykusi, kad mes iš jos išėjome, davatka kun. Rudžiui pripasakojo būtų ir nebūtų dalykų. Supykęs Rudžius pašaukė mus visus. Skaitė mums pamokslą, trinko galvas ir skaičiavo mūsų griekus¹¹² bei žadėjo apie tai pranešti mūsų tėvams. Neiškentęs jo paklausiau:

- Iš kur, kunige, turi tokias žinias apie mus?
- Jūsų buvusioji šeimninė man pasakė.
- Kunige, – nesusivaldžiau, – tai jos prasimanymai. Ji meluoja.
- Kaip drįsti „melinti“ tokią dievotą moteriškę? – puolė jis mane. Būtų išmetęs mane pro duris, bet susivaldė, nes ką man, savarankiškam, gali padaryti. Kiek aprimęs, jis tęsė toliau:

- Ne vien šeimninė man sakė. Ir Jonelis, kai jį išklausinėjau, patvirtino šeimninės žodžius.

Acus, matyt, bijodamas, kad nekiltų aikštėn jo romanai ir dėl to nenustotų kun. Rudžio paramos, bei galvodamas, kad mes būsim tiek apstulbę, kad nesiginsime, buvo nusprendęs paremti davatką. Bet čia ir kiti du neištvėrė.

¹¹² Nuodėmės.

– Kaltina puodas katilą pats būdamas juodas, – pasakė Šaulinskas.
– Ką nori tuom pasakyti? – šoko kun. Rudžius.
– Nieko, – atsakė Šaulinskas, kuris buvo padorus jaunuolis, ne skundėjas. – Patariu tik Jonui pažiūrėti į save ir neužmiršti Jiezno.

Kun. Rudžius mus išvijo. Įsiutęs, kad iškoneveikėm jo davatką, išsprunkam iš jo autoriteto, o itin, kad galime „sutrefinti“ jo Jonelį, Šaulinsko ir Pempės tėvams drožė piktus laiškus. Šieji atšaukė savo sūnus namo. Nežinau, ar rašė ir mano tėvams. Jei ir rašė, tai iš to nieko nebūtų buvę. Nes, viena, mano tėvai buvo beraščiai, antra, pažinodami mane, nebūtų Rudžiui patikėję, o svarbiausia, aš mokausi mano paties pinigais ir nepriklausau nuo nieko.

Šaulinsko posakis įstrigo į kun. Rudžio sąmonę. Savo pažįstamų Jiezne paprašė reikalą patyrinti. Tie viską ištyrę, pranešė apie Jonelio romaną bei suvilio-tą mergužėlę. Kunigas supyko ant Acaus dar labiau, nei ant mūsų: nutraukė pa-ramą ir išvijo atgal į Jiezną.

Pempė vėliau išvažiavo į Ameriką, kur, kaip teko sužinoti, jam pavyko išsi-mušti į vaistininkus. Šaulinskas po tėvo mirties tvarkė tėvo ūkį, bet vėliau įsigi-jo namus Jiezne ir atidarė krautuvejį.

Acui kurį laiką buvo gerokai sunku. Apie stojimą į seminariją nebuvo kalbos, nes su prastomis kunigų rekomendacijomis turėtų mažai šansų įstoti. Tuomet pradėjo mokytis namuose ir galų gale 1907 metais, kai aš jau buvau karininkas, jis įstojo į Vilniaus karo mokyklą. Su Acumi susieiti teko jau Nepriklausomoje Lietuvoje. Jis vėlai grįžo iš Sovdepijos¹¹³ turėdamas pulkininko laipsnį. Pas mus tapo odos išdirbimo specialistu. Buvo jis net siunčiamas į užsienį baigti kursus ir buvo ruošiamas prekių mokslo asistentu su perspektyva tapti šio mokslo kated-ros profesoriumi. Aš kažkodėl laikiau jį „paraudonavusiu“. Mat grįžo vėlai, ne-išvargęs, kaip kiti, be to, su laipsniu ir mokslu bei teise grįžti atgal į Rusiją. Visa tai atrodė įtartina. Mano žmonai jis taip pat nepatiko. Nors jis ir bandė atnau-jinti vaikystės dienų bičiulystę, bet iš to nieko neišėjo ir mes nebesuartėjom. Po pirmos 1940 m. bolševikų okupacijos Acus išnyko iš mano horizonto ir daugiau nieko neteko apie jį nugirsti.

Taip likau vienas jiezniškis Gardine. Visoje šioje aferoje daugiausia, ko gero, teko nukentėti man. Mat neturėjau, kas mane šelptų, o be pašalinių įplaukų, mano kapitalas tirpo, kaip sniegas saulėje. Tėvai statėsi namelį Užuguostyje, tai man ne ką galėjo padėti. Nors tai įvyko kiek vėliau, bet kadangi yra susieta su ekonomine tema, tai paminėsiu dabar. Man reikėjo gauti kiek pinigų, kad ap-mokėčiau eksternu laikomus egzaminus ir pažymėjimą. Mano motinos brolis, o mano dėdė Mikas, buvo gerai įsitaisęs Amerikoje. Rodos, net tiek suameriko-nėjo, kad iš Grigaliūno pasidarė Mike Grigs ar Grigas, ar kažkas panašaus, ne-bepamenu. Kai jis, grįžęs iš kariuomenės, gyveno Jiezne pas mano mamytę, aš,

¹¹³ Sovietų Sąjungos.

vaikas, mano kruvinai uždirbtais skatikais pirkdavau jam tabaką, papirusus, kartais alų. Kai jau vedęs susigalvojo vykti į Ameriką, mama, berods, sukrapštė keturis šimtus rublių ir davė jam kelionei. Dalis tų pinigų buvo ir iš mano san-
taupų. Retkarčiais parašydavo, kad gerai įsitaisė, neblogai uždirba ir t. t. Taigi, prisimindamas visa tai, susigundžiau ir parašiau jam laišką. Ir kitą. Ir dar vieną. Prašiau, kad bent truputį padėtų. Motina pati priminė apie jam suteiktą pagal-
bą. Galiausiai atsiuntė jis man 25 rublius su didžiausiu pamokslu ir iškalbinė-
jimais: kaip sunkiai jis dirbęs, kaip pinigai jam reikalingi senatvei ir ko aš čia jį
varginu, jei neturi pinigų mokslams, eik dirbti į fabriką ir t. t., ir t. t. Padėkojau
jam už „paramą“, prižadėjau, kad nors man būtų ir blogiausiai, nesikreipsiu į jį
prašydamas pagalbos. Į tą vyrą, kuris nesigėdijo iš mažo vaiko imti pinigus savo
malonumų patenkinimui. Niekad daugiau nesusirašinėju su juo ir nežinau,
kaip gyveno jis pats, jo vaikai ir anūikai.

Kambarys, kuriame gyvenome trise, o dabar likau aš vienas, buvo man per
didelis ir per brangus. Pagalba atėjo iš nelauktos pusės. Nežinau kaip, bet mane
buvo pastebėjusi viena sena panelė, stačiatikė. Sužinojusi mano bėdą, pasiū-
lė apsigyventi pas ją. Mokėti tektų nedaug. O jei negalėsiu sumokėti, tai ir pa-
lauks su nuoma. Ar reikia geresnių sąlygų? Aišku, kad sutikau. Ne tik laukdavo
su nuoma, bet dar sušėldavo maistu ir vienu kitu rubliu. Kai sakydavau, kad
nežinau kada ir kaip galėsiu jai atsilyginti, tai sakydavo, kad kai pasieksiu, ko
noriu, ir apaugsiu plunksnomis, tai ir jai atiduosiu. Ji mat tvirtai tikėjo, kad aš
prasimušiu.

Buvo tai Marija Sergejevna Suvorova. Kilusi iš senos ir labai kilmingos rusų
šeimos. Tėvas buvo civilinis generolas ir Vilniaus generalgubernatoriaus kance-
liarijos viršininkas. Ji pati buvo gerai išauklėta ir išmokslinta Baltstogės kilmin-
gų mergaičių institute. Atrodė, kad nieko netrūksta. Deja, Dievulis pagailėjo jai
to, kas anais laikais itin svarbu buvo moterims. Buvo nesveika, nes buvo apsi-
gimusi šluba – viena koja trumpesnė. Visiškai trūko grožio. Dabar gyveno vie-
na, senmergė, ir iš gana kuklios pensijos. Amželio buvo, kaip sakoma, šimtas be
metų, nors iš tikrųjų turėjo dar tik apie 50 metų. Jei Dievulis jai pašykštėjo gro-
žio, tai ko nepašykštėjo, tai širdies gerumo. Kaip vėliau sužinojau, ji jau pagel-
bėjo ne vienam patekusiam į vargą. Man ji buvo tikra dangaus dovana.

Nežinau kodėl, bet manau, jau pastebėjote, kad aš beveik visada daugiausia
pagalbos susilaukiau iš stačiatikių rusų, dar kiek iš lenkų, bet niekad iš savų ka-
talikų lietuvių. Net ir šiuo sykiu buvo panašiai.

Kažkas, greičiausiai ta pati buvusi mūsų šeimininkė tretininkė, vėl prilaidė
visokių liežuvių ant manęs kun. Rudžiui. Šis vėl mane išsikvietė ir perskaitė pa-
mokslą: kaip drįstu gyventi pas pravoslavę, viengungę, kuri mane norinti privi-
lioti ir t. t., ir t. t. Tarp kitko jis dar pareiškė:

– Turi tuoj pat išsikraustyti iš jos buto.

– Ar žinai, kunige, kiek tai panelei metų? Mielai išsikraustysiu, jei sutiksi man duoti kambarį tokiom pat sąlygom, kaip ji duoda, padėsi maistu bei padėsi tęsti mokslą.

– Eisi į seminariją?

– Ne.

Tuo ir baigėsi mūsų kalba. Ir pažintis. Nėjau daugiau į faros bažnyčią. Su kun. Rudžiu neteko daugiau sueiti ar ką apie jį žinoti.

Gelbėjo mane ir mano mokytojo Bieganskio šeima, kuri mane priėmė kaip savo ketvirtą sūnų. Tėvas Bieganskis buvo per penktos dešimties metų vyras. Labai rimtas, abstinentas, nerūkantis. Buvo gana aukštas Iždo Palatos valdininkas. Taip pat buvo geras muzikantas ir grojo vargonais Šv. Brigitos bažnyttėlėje. Bieganskienė jau turėjo nemažai sidabrinų plaukų. Buvo ramaus būdo, daili, pamaldi, bet ne tretininkė. Turėjo tris sūnus: vyriausias – mano mokytojas, septintokas Juozas, šeštokas Eduardas ir į pirmą klasę besiruošias Staselis. Su visais sūnumis ir jų draugais labai susidraugavau. Kiekvieną sekmadienį po Mišių pas juos pietaudavau. Dar įdėdavo ir ryšulėlį maisto į namus.

Aš turėjau šviesų, stiprų tenoro balsą. Aišku, neišlavintas, bet tas nesvarbu. Be jokių kalbų Bieganskis įtraukė mane į Šv. Brigitos bažnyčios chorą. Bieganskis vargonavo. Choristais buvome: mano mokytojas Juozas Bieganskis, bosas Adolfas Mlinarskis ir aš.

Šv. Brigitos vienuolyno bažnyttėlė buvo nedidelė. Greičiau koplyčia, nei bažnyčia. Vienuolių buvo keturios senukės. Muravjovo Koriko buvo uždrausta vienuolynam turėti noviciatus¹¹⁴ ar priimti naujus kandidatus. Taigi ir čia jau buvo likusios keturios senos vienuolės ir tos pačios jau laukė dienos, kada Dievulis jas pašauks pas save. Kai tokioje mažoje koplyttėlėje mūsų choras užtraukdavo, tai drąsiai galima sakyti, kad langai drebėdavo. Ne vien langai, taip pat ir senukių vienuolių ausų būgneliai. Paprašė, kad giedotume kiek tyliau. Aišku, jų prašymą patenkinom. Mano bendrachoristai vėlesniais laikais išėjo į meno garsenybes Lenkijoje. Juozas Bieganskis tapo Varšuvos konservatorijos direktoriumi, o Adolfas Mlinarskis – Varšuvos operos solistu ir, rodos, administratoriumi.

Bieganskis mano ekonominei padėčiai pagerinti padėjo rasti porą pamokų maisto krautuvininkų šeimose. Nebuvo tai ypatingi pyragai, bet vis padėjo man išsilaikyti. Vienas mokėjo tiek, kad to užtekdavo knygom, popieriui bei rašymo priemonėms. Kitas mokėjo natūra: kiekvieną dieną gaudavau silkę, kiek cukraus ir porą svarų juodos duonos. Per savaitę tai ir buvo mano pagrindinis maistas. Diena dienon – silkė, duona ir saldintas vanduo. Sekmadieniais, kaip minėjau, pietaudavau pas Bieganskus. Dažnokai maistu sušelpdavo ir minėtoji panelė Suvorovaitė. Nuo kun. Rudžio ar kurio kito kunigo pagalbos sulaukiau – špygą be sviesto. Tiesa, Nepriklausomoje Lietuvoje, kai tapau generolu, atsirado

¹¹⁴ Naujokynus.

jų daugybė, kurie skelbėsi, kad mane gelbėjo Gardine. Deja, nepažinojau jų nei nuo Adomo ir Ievos bei nebuvau jų sutikęs net sapne.

Daugiau dėl juodų minčių išblaškymo, Bieganskio patarimu, įstojau į Gardino savanorių gaisrininkų komandą. Komanda turėjo šešis skyrius: trys statininkų ir po vieną laipiotojų, kirvininkų bei pumpuotojų. Aš buvau laipiotojų skyriuje. Priklausymas prie gaisrininkų turėjo savų plusų, kurių pagrindinis buvo tai, kad be bilieto galėjau patekti į teatrą, cirką ar pan.

Dauguma gaisrininkų buvo katalikai. Dalis buvo žydų. Nebuvo tik nė vieno ruso. Gal dėl to, kur tik galėdavom, iškrėsdavom okupantui išdaigų.

Savaime aišku, Gardine būdavo gaisrų. Teko dalyvauti dviejuose didesniuose.

Užsidegė stačiatikių vyrų vienuolynas. Naktis. Tamsu. Gardinas tuomet dar elektros neturėjo. Kur ne kur ant neaukštų stulpų kabėjo ir, lyg vilko akis, spingsojo žibalinės lempos. Skambindami dideliais skambalais, keldami triukšmą, dardėjome akmenimis grįstomis gatvėmis. Gaisro vietoje – vaizdas fantastiškas. Liepsnų liežuviai lyžčioja mūrą. Šmėkliški šešėliai šokinėja kaimyninių namų sienomis. Ugnies atspindyje laktėme lyg kipšiukai, ištrūkę iš šėtono motkos¹¹⁵ priežiūros. Dar šmėkliškiau atrodė mūsų šešėliai, šoką fantastišką fandango¹¹⁶ ant gretimų, baltai nukalkintų sienų.

Iš kaimyninių namų išsoko žmonės. Kas apsivilkęs, kas tik su naktiniais baltiniais. Tik iš degančio namo nieko nesimatė. Gal tuščias?

Laipiotojai pristatė kopėčias, kad liptų į antrą aukštą ir dar aukščiau. Statininkai ištempė žarnas. Pumpuotojai prie siurblių rankenų stovi pasiraitoję rankoves. Kirvininkai šoko mušti langų ir laužti duris. Jie ir mes, laipiotojai, įsi-veržėme į pastatą gelbėti gaisro netikėtai užkluptų žmonių.

Radome!

Iš pradžių kiek apstulbome, bet greitai atsipeikėjome. Buvome kaip nekviešti svečiai. Stačiatikių vyrų vienuolyne orgija buvo visame įkarštyje. Ilgaplaukiai ir ilgabarzdžiai vienuoliai, kas apsivilkęs, kas pusiau, kas ir visiškai nuogas. Pusiau girti gaudė mergas panašiam *deshabillé*¹¹⁷. Visiškai girti pakampiais ar kur tinkami glėbėsčiuojasi su pusnuogėmis ir daugiau nei pusnuogėmis mergomis.

Šokome gelbėti šios dvasingos kongregacijos linksmuosius narius. Iš pradžių protestavo ir stūmė mus šalin, netrukdykite! Tačiau pamatę liepsnų švytavimą ir užuodę dūmus, pradėjo ir patys verstis pro langus ir duris. Mes tada atsidėjome neva gelbėti turtą – ikonas, rakandėles¹¹⁸, indus, butelius ir kitokias smulkmenas. Visa tai mėtėm pro langą. Nedaug kas tų daiktų galėjo išlikti sveiki atsitrenkę į gatvės grindinį.

¹¹⁵ Motinos.

¹¹⁶ Ispanų liaudies šokis, šokamas poromis.

¹¹⁷ Pusiau nuogame pavidale.

¹¹⁸ Įvairūs daiktai.

Gaisrą pagaliau užgesinome, bet iš vienuolyno liko riogsoti aprūkę mūrai ir kaminai. Visa kita žuvo ugnyje. Gaisras kilo greičiausiai dėl girtų neatsargumo.

Vietos spauda tik paminėjo, jog vienuolyne įvyko gaisras, bet nenurodė jo galimų priežasčių ir nepateikė jo vaizdų. Cenzūra nepraleido. Taip pat ir mums buvo griežčiausiai uždrausta pasakoti, ką radome, ką matėme. Visa tai nesukliudė, kad miestas greitai sužinotų visą teisybę. Asmeniniai pasakojimai ir plačiai paskleisti pogrindžio pamfletai puikiai pateikė visą istoriją.

Užsidedę centre stovįs soboras, pagrindinė miesto karinės įgulos cerkvė, maždaug atitinkanti mūsų katedrą. Gana brangus pastatas. Spėliojama buvo, kad tyčia padegta. Ir čia gelbėjome daiktus: paveikslus, žvakides ir pan. Tačiau viskas buvo mėtoma taip, kad nedaug kas išliko. Kaip ir vienuolyno atveju liko apgruzdę mūrai.

Kitą dieną dar krapštėmės griuvėsiuose. Įvykio vietą apžiūrėti atvyko gubernatorius, lydimas policmeisterio¹¹⁹ ir kitų aukštų pareigūnų. Nuėjo ir į vadinamąją šventų švenčiausią dalį, kuri cerkvėse yra už vadinamųjų caro vartų ir kur stovi altorius. Visi įsikandę papirosus, su kepurėmis ant galvų.

Iš paskos ponybės, kur buvęs, kur nebuvęs, atsirado miesto juokdarys. Tikriau jį galima būtų pavadinti satyriku, nes dauguma jo pokštų aitariai, bet komiška forma kritikuodavo caro biurokratiją. Bet tai jau gana senas vyras.

Taigi, įėjo, apsidairė. Akimis apmetė visą sceną. Priėjo prie vieno išsikišusio kampo. Pradėjo mautis kelnes ir žadėjo tūpti, lyg gamtos reikalams atlikti. Gubernatorius tai pastebėjo.

– Ką darai? Ar nežinai, kad čia šventa vieta? – sugriaudė gubernatorius.

– Šventa vieta? – pakartojo juokdarys. – O aš maniau, kad viešai rūkoma ir su kepurėmis būnama tik viešose išvietėse. Atsiprašau, jei suklydau.

Kepurės buvo nutrauktos nuo galvų, o papirosai dingo iš dantų. Sarkastas vėl ramiai užsitraukė kelnes ir, nesakydamas nei žodžio, ramiai išėjo iš sudegusio soboro.

Apskritai įvairūs biurokratiniai parėdymai būdavo kiek tik įmanoma kritikuojami ir pašiepiami.

Ant gubernatoriaus rūmų kampo buvo pritvirtintas skelbimas:

„Čia griežtai draudžiama stovėti“

Pro šalį einąs ponas pastebėjo, kad kaip tik ant šio kampo, po pat skelbimu, sustojo šunelis ir pakėlė koją. Ponas, ilgai nelaukdamas, šuniui užvožė lazda:

– Ar nematai kas čia parašyta?

Šuo staugdamas pabėgo. Kitą dieną skelbimo jau nebuvo.

Tarp gubernatoriaus rūmų ir centrinio pašto buvo miesto sodas. Jame atsirado iškaba su nurodymais:

„Kareiviams įeiti draudžiama. Šunų nevedžioti“

¹¹⁹ Policijos viršininko.

Vienas gryno oro mėgėjas pradėjo parke lankytis su nemažu paršeliu. Prie jo prisistatė policininkas. Piliėtis ir klausia:

– Ar aš kareivis?

– Ne.

– Ar šis gyvulys yra šuo?

– Ne.

– Tai ko, tamsta, nuo manęs nori? Jei moki skaityt, perskaityk iškabą.

Pirmykštis skelbimas buvo pakeistas kitu:

„Su gyvuliais parke vaikščioti draudžiama“

Vėl tas pats gryno oro mėgėjas atsirado parke, bet šiuo sykiu ne su paršu, o su beždžione. Prisiartinusiam policininkui aiškino, kad beždžionė ne gyvulys, o džiunglių žvėris.

Skelbimas pagaliau visiškai išnyko.

Minėjau, kad gaisrininkai veltui gaudavome bilietus į viešus spektaklius. Atvažiavo Durovo cirkas. Ne tik Rusijoje, bet visoje Europoje Durovas garsėjo kaip nuostabus gyvulių bei žvėrių dresuotojas. Bet Durovas buvo garsus ir dar kuo kitu. Buvo gana aštrus režimo ir aukštosios biurokratijos kritikas. Retai kurioje provincijos vietovėje išsilaikydavo porą dienų. Dažniausiai jau po pirmo spektaklio jį „mandagiai“ paprašydavo keliauti kur kitur.

Nežinia, ar jis pats buvo kur girdėjęs, ar Gardino gyventojai pasiskundė žiauriu policmeisterio elgesiu.

Cirkas buvo pilnas žmonių. Dvi geriausias ložes buvo užėmęs gubernatorius su savo šeima ir palydovais. Trečioje sėdėjo policmeisteris Dynga su savaisiais. Kaip „laisvapožarnikas“ ir aš buvau tame vaidinime.

Į areną išėjo klounu persivilkęs Durovas su dideliu juodu šunimi ir medžiokliniu šautuvu rankoje. Šuo šokinėjo aplink jį. Aplinkui ir ant jo, įvairiai. Klounas bandė šunį visai nuraminti, bet šuo neklausė. Klounas galų gale neteko kantrybės ir supyko:

– Bam! – šovė iš šautuvo. Šuo parkrito ir išsitiesė. Nejuda, guli kaip negyvas. Klounas labai susirūpino.

– Nejaugi užmušiau mano mylimiausią šunį? Šoviau virš jo, kad tik pagąsdinčiau.

Priėjo prie šuns, apžiūrėjo ir nusprendė:

– Ne. Gyvas. Tik vaidina. – Išsitraukė iš kišenės medžioklinį ragelį ir papūtė:

– Nero, girdi. Laikas medžioti. Eime!

Šuo nė krust.

– Ach medžioti nenori? Tai žiūrėk, ką čia tau turiu. Pauostyk. – Iš kitos kišenės išsitraukė didelį bifšteką¹²⁰ ir pakišo šuniui po nosimi.

Jokio rezultato. Šuo nejuda, guli pastiręs.

¹²⁰ Jautienos kepsnį.

– Ach tai tu toks. Na, palauk! – Įkišęs du pirštus į burną skardžiai švilptelėjo:
– Girdi? Pažiūrėk! Ateina policmeisteris Dynga su savo palyda!

Lyg šimto širšių įgeltas, šuo ūmai pašoko ir, visa gerkle staugdamas, kaip strėlė movė iš arenos.

Cirke kilo tikras pandemonium¹²¹. Žmonės plojo, juokėsi ir rėkė „bravo“. Dynga įsiutęs pašoko. Gal būtų ir pats šokęs į areną ir griebęs klouną už gerklės, tačiau pastebėjo, kad gubernatorius ramiai sau sėdi ir šypsosi. Dynga susitvardė, tik apsisuko ir pykčio iškreiptu veidu išėjo iš cirko.

Kitą rytą Durovas išsinešdino iš Gardino, o gal buvo išprašytas.

Mano „kapitalas“ sirgo galopuojančia¹²² džiova, bet ir mokslas jauėjo į pabaigą. Kasdieninis meniu – silkė, duona, saldintas vanduo – kažkaip nelabaiėjo į storumą. Kelnės kažkodėl išsitempė, kad du tokie kaip aš jose būtų tilpę. Dirbau, galima sakyti, dieną ir naktį. Galva veikė puikiai, nuotaika buvo kuo geriausia. Nepraleisdavau progos dalyvauti draugų pokštuose.

Prasidėjo 1904 metai. Kažkur Tolimuosiuose Rytuose kažkokie nežinomi japonai išdrįso pasipriešinti galingajai carų imperijai. Ar milžinas leis, kad kažkoks geltonas nykštukas jį įžeidinėtų? Kilo karas. Gardine stovėjusi 26-oji artilerijos brigada turėjo vykdyti padėti nykštukams įkristi į skūrą.

– Kepurėmis užmėtysime, – šaukė karininkai, rėkė kareiviai. – Nereikia nė ginklo panaudoti.

Mat, rodos, 1902 ar 1903 metais Japonijoje lankėsi rusų karinė misija. Japonai ją nepaprastai gražiai ir maloniai sutiko. Viską parodė, ką tik rusai norėjo pamatyti. Arsenalus, kariuomenės dalinius ir t. t. Suruošė misijos garbei paradus, manevrus. Parodė laivyno bazes.

Manevruose kareiviai gaminiojo vienas kitą. Kariuomenė buvo ginkluota muziejiniiais samurajų ginklais bei Prancūzų revoliucijos muškietomis. Artilerija buvo labai moderni švedų Karolio XII laikais, pabūklai traukiami sulysusių kunių. Uoste esą karo laivai, greičiausiai buvo statyti XIX a. pradžioje, mediniai burlaiviai, tik vienas kitas kiek modernesnis garlaivis.

Rusų misija labai rimtais veidais sveikino ir gyrė japonų pajėgą. O iš tikro misijos nariai leipo juokais. Nė vienam net nekilo mintis, kad jiems rodomas teatras, ar tikriausakant cirkas. Japonai džiaugsmingai dėkojo už jiems beriamus komplimentus ir dar labiau nérési iš kailio gerbdami tokius aukštus svečius. Namo grįžusi misija informavo carą ir aukščiausiąją rusų karinę vadovybę, kad Japonija dar gyvenanti viduramžius ir todėl nėra ko kreipti dėmesio nei į jų kariuomenę, nei į jų laivyną. Tokia nuomonė buvo paskleista po visą imperiją ir todėl nebuvo ko stebėtis, kad tiek tarp visuomenės, tiek kariuomenės skardėjo: „Kepurėmis užmėtysime!“

¹²¹ Visuotine karštine.

¹²² Šoliuojančia, šuoliais lekiančia.

Artilerijos brigadą Gardinas išleido kuo iškilmingiausiai. Taip, rodos, ir sakė: „Grįžusius herojus apvainikuosime nugalėtojų laurais.“

Kovos arai išskrido. Jų žmonelės, švelniosios balandėlės, liko namie vienos.

Prabėgo dienos, savaitės, net mėnesiai. Žinių iš fronto gaudavom retai, ne-gausiai. Bet galima buvo suprasti, kad vyksta kažkas ne taip, kaip buvo tikimasi. Cenzūra veikė. Tikros žinios mus pasiekė aplinkiniais keliais.

Balandėlės, belaukdamos grįžtančių sakalų, pražiūrėjo šviesiąsias akeles, pa-sijuto esančios apleistos. Širdelės nerimsta, juolab kad rusės moterys į moterys-tės šventumą bei ištikimybę žiūrėjo kiek pro pirštus. Na, kas ieško, tas randa.

Buvo Gardine soboro protodiakonas¹²³. Galingas, tikras rusiškas bosas. Vyras beveik dviejų metrų ūgio ir kokių šešių pūdų¹²⁴ svorio. Gražūs, ilgi, kiek susigar-banoję plaukai. Didelė, gerai prižiūrėta barzda. Naujutėlaitė sutana. Kaip mato-te, vyras iš stuomens ir iš liemens, tikras legendų bogatyrius¹²⁵.

Garsėjo jis taip pat kaip erzilingas Don Žuanas.

Lenkėms jis atrodė pabaisa, o rusės, jį pamačiusios, salo ir alpo. Jisai ir jautė-si, ir elgėsi lyg drigantas¹²⁶, įpuolęs į nesaugomas avižas. Na, bet kiekvieną die-ną tie patys rusiški barščiai galų gale įgrysta.

Dėl tokio pasisekimo tarp rusių vaizdavosi, kad visos moterys yra vienodos. Tiek įsidrąsino ir išnachalėjo¹²⁷, kad gatvėje pradėjo užkabinėti lenkes katalikes. Žandarams skūstis neapsimoka, varnas varnui akies nekerta.

Kartą jis užkabino panelę Rudzinskaitę. Ištrūkusi iš meškos glėbio, išsigandu-si atbėgo namo ir pasiskundė motinai ir broliui Donatui Rudzinskui. Donatas taip pat beveik dviejų metrų ūgio, 90 kg svorio, sportininkas, tik ką grįžęs iš ka-riuomenės. Jis geras Juozapo ir Eduardo Beganskių draugas, taip pat ir mano. Papasakojo mums apie įvykį. Po mūsų „posėdžio“ nusprendėme, kad protodia-koną reikia pamokyti. Sutarėme bausmę ir aptarėm įvykdymo planą.

Susekėm, kad jis dažnai lankosi pas vieną šiaudinę našlėlę, kuri gyvena neto-li manęs. Nustatėm vakarinės sargybos tvarką ir pradėjom laukti. Mūsų kantry-bė neilgai tebuvo bandoma. Rodos, trečią po posėdžio dieną pamatėm, kad dri-gantas šuoliuoja pas nekantrią balandėlę. Tuoj pat „užaliarmavom“ likusius suo-kalbio dalyvius. Pasislėpėme vienoje tarpuvartėje ir laukėme, kada jisai baigs vi-zitą. Minėjau, kad Gardino gatvės beveik nebuvo apšviestos, tačiau, kad vėliau nebūtume atpažinti, veidus išsitepėme suodžiais ir apsvilkome prasčiausias dra-panas¹²⁸.

¹²³ Vyriausias diakonas.

¹²⁴ 1 pūdas – 16 kg (16,3805 kg).

¹²⁵ Rusų pasakų didvyris.

¹²⁶ Rujojantis erzilas.

¹²⁷ Sužūlėjo.

¹²⁸ Drabužius.

Po kokių dviejų, trijų valandų protodiakonas apleido savo „mylimąją“ ir lyg pasisotinęs, patenkintas kuilyls leidosi eiti gatve. Kai priėjo tarpuvartę, kur buvome pasislėpę, mes iššokome ir apspitome jį ratu. Rudzinskis griebė jį už apykaklės, Bieganskis ir Mlinarskis už rankų, Pšedvorskis už kojų ir parvertė jį ant žemės. Aš prišokęs įgrūdau jam į burną nosinę, kad negalėtų rėkti. Skubiai surišome kojas ir rankas. Didele plaukams kirpti mašinėle kryžmai ir įstrižai išvarėme „takus“ jo garbanose. Taip pat sutvarkėme dešinę pusę ūsų ir kairę pusę barzdos. Surinkom „Absalomo“¹²⁹ nukirptus plaukus, kad nebūtų rasti pėdsakai, o jį patį įgrūdome į maišą. Pšedvorskis surado kataliką vežiką. Įvertėm popelį į dorožką¹³⁰. Pavežiojome įvairiomis gatvėmis, kad apsuktume jam galvą. Išmetėm jį prie namo durų. Buvo jam pasakyta, už ką baudžiamas ir pagrasinta, jei nenustos užkabinėjęs katalikių panelių, tai nustos kai ko daugiau, o ne vien savo plaukų.

Kilo triukšmas. Buvo net žadėta 500 rublių premija tam, kas išduos kaltininkus. Deja, premija nieko neatsekė. Mes tylėjome kaip pelės po šluota, o kiti nežinojo. Atrodo, kad kaltė buvo suversta Gardine likusiems igulos karininkams, kurie neva kareiviams įsakė taip iškoneveikti jų į karą išvykusių draugų žmonelių širdžių ėdiką. Bet įrodymų nebuvo.

Kaip vėliau sužinojau, kokį pusmetį protodiakonas sėdėjo namuose, kol plaukai ataugo. Bet ir po to negalėjo gatvėje pasirodyti, nes jį lydėdavo gatvės vaikėzų pašaipos. Netrukus jis išgaravo iš Gardino.

Tuoju po šio įvykio iš Gardino išvykau į Baltstogę baigiamųjų egzaminų laikyti. Gardinas buvo gubernijos miestas, o Baltstogė – tik apskrities miestas, tačiau apie penkis kartus didesnis už Gardiną. Gatvės plačios, gerai apšviestos. Buvo industrijos miestas. Pagrindinė pramonė – tekstilės, bet nemažai buvo ir metalo apdirbimo fabrikėlių. Tuo metu man rūpėjo egzaminai, o ne miesto grožybės. Apsistojau tolokai nuo centro, Kijevo gatvėje, vieno audėjo šeimoje, kurią man buvo rekomendavę Bieganskiai. Gera, rami šeima. Neįpratęs prie didelio miesto triukšmo, jų namuose radau tikrai ramų kampelį. Ir pati šeima – tėvai, 12 metų sūnus, 10 metų dukrelė – labai malonūs.

Atrodė, kad egzaminams esu gerai pasiruošęs. Tačiau nepasitikėdamas vien tik savo jėgomis, pavadžiau save Aušros vartų Šv. Paneli, prašiau jos globos bei užtarimo ir pažadėjau kiekvieną dieną išklaudyti šv. Mišių.

Iki realinės mokyklos, kur vyko egzaminai, reikėjo eiti koks pusę valandos. Bažnyčios buvo dar toliau. Todėl išeidavau iš namų valandą anksčiau, kad galėčiau mišiose dalyvauti. Taip pat po kiekvieno egzamino eidavau į bažnyčią padėkoti Dangaus Karalienei už pagalbą, kurią tikrai gavau.

¹²⁹ „Isimylėjėlio“.

¹³⁰ Vežėčias.

Kiti egzaminus laikantieji man labai bičiuliškai patarė vengti mokytojo Runimovičiaus, kuris, rodos, buvo izraelitas, atsivertęs į pravoslaviją, ir buvo kirtikas. Patarė man stengtis patekti pas egzaminuojančius direktorių Kudriavceva ar mokytoją Mazlumovą. Šie, pasak abiturientų, buvo mokykloje žmoniškiausi ir mokiniams palankiausi.

Čia ir pasireiškė dangiškoji globa. Patekau pas Mazlumovą, kuriam jau po pirmo preliminarinio pasikalbėjimo patikau ir kuris mane globojo lyg tėvas. Antra, beveik visada ištraukdavau bilietą, kurį geriausiai mokėjau.

Kai po egzaminų grįždavau namo, tai šeimininkai ir jų simpatiški vaikučiai jau iš mano išvaizdos ir laikysenos nuspėdavo, kad tos dienos egzaminas gerai praėjo. Sveikino mane, džiūgaudavo drauge su manim. Apipildavo klausimais: kas klausė, ko klausė, kaip ilgai klausinėjo. Turėdavau išsamiai patenkinti visų smalsumą.

Egzaminai baigėsi gegužės mėnesio gale. Dar užtrūko kelios dienos, kol susirinko pedagogų taryba, kuri nustatė, kas yra tinkamas atestatą gauti. Paskui atestatai dar turėjo būti išrašyti.

Pagaliau atėjo išsvajotoji diena, kai direktorius Kudriavcevas iškilmingo akto metu man įteikė Realinės mokyklos baigimo pažymėjimą. Spausdamas tvirtai mano ranką, šypsodamasis paklausė, ar esu patenkintas, ar neužsigavau kukliu trejetuko pažymiu. „Kur tau“, – atsakiau jam, iš širdies dėkodamas. Kiek vėliau užėjau pas mano egzaminatorių mokytoją Mazlumovą ir karštai padėkojau už tėvišką globą. Jis šito nelaukė, todėl susijaudino, apkabino mane ir pabučiavo. Nei vieno jų daugiau niekada neteko sutikti.

Iš Realinės mokyklos su diplomu rankose pirmiausia nuskubėjau į bažnyčią padėkoti mano Globėjai ir pasigirti Jai mano trofėjumi. Vakare buvo visų mokytojų ir abiturientų iškilmingas pokylis, bet aš jame nedalyvavau, nes buvau ne tos mokyklos mokinys, o eksternas.

Grįžau į Gardiną, kad visiems mano globėjams ir draugams parodyčiau atestatą, taip pat ir jiems padėkočiau už visą paramą.

Atėjo laikas grįžti namo. Gardino savanorių gaisrininkų laipiotojų ir kirvinių skyriai suruošė man iškilmingas išleistuves.

Nuvažiavau į Užugostį, kur tėveliai jau buvo pasistatę namelį. Buvau gerokai išvargęs, bet ne dėl intensyvaus mokymosi bei egzaminų, kiek dėl didelių mitybos trūkumų. Žinoma, kad augantis jaunas organizmas reikalauja daugiau bei įvairesnio maisto, nei suaugusio žmogaus. Dėl mitybos tai dar galėsiu atsigausti, bet kas dėl poilsio, tai nelabai galėjau galvoti, nes reikėjo ruošti konkursiniams egzaminams, taip pat reikėjo užsidirbti kiek pinigų kelionei į Vilnių.

Namuose teišbuvau tik dvi hektiškas¹³¹ dienas. Viena, buvo daug kalbų ir diskusijų su mamyte apie ateitį, antra, tai, kad mamytė bandė mane „atšerti“.

¹³¹ Sumišimo ir jaudulio.

– Pažiūrėk, Vinceli, į ką tu atrodai, – ir pakišdavo man veidroduką. – Pūstels stipresnis vėjas ir tave nuo kojų nuvers, – ir vėl kišo man ar kiaušinieneę, ar sūrio gabalą, ar pieno puoduką.

Daug karčių ašarų mamytė išliejo, kai sužinojo, kad žadu vykti ne į dvasinę seminariją, o į Karo mokyklą. Sutelkiau dialogą į vieną kalbą, tai štai ką ji sakė:

– Vinceli, eik į kunigus. Kunigas ir po egle duonos turi. Ir mus senatvėje pri-glausi, išgelbėsi nuo sunkių darbelių ir vargelių. Aš tau koloratkas¹³² taip išpro-sysi¹³³, kaip niekas kitas. Paukštelių ir paršelių tau tiek priauginsiu, kad tau už-teks visiems meteliams. O kas iš tų karininkų? Guzikas!¹³⁴ Matei, kokius balti-nius dėvėjo Pakrovskis, Guščia ir Jelovskis. Guščia net apatinių kelnių neturė-jo. O dabar dar čia kilo karas. Išmoksline tave ir pasiųs Dievas žino kur. Palydėsi savo galvelę nežinia už kieno reikalus tolimoje, svetimoje žemelėje, o mes, se-niai, neteksime vienintelio rūpintojėlio.

Taip ir panašiai ji man kalbėjo ir kalbėjo. Dažnai apkabindavo, bučiuodavo ir sudrėkindavo savo ašaromis.

Mano argumentuoto dialogo esmė buvo maždaug tokia: „Pašaukimo į kuni-gus neturiu, o kunigas be pašaukimo, tai joks kunigas. Kunigas, kuris rūpina-si paukšteliais ir paršeliais, o ne jam pavestų sielų išganymu, nėra kunigas, tai yra biznieriūs. Tikras kunigas turi palikti tėvus, gimtuosius namus, išsižadėti sa-vęs, sekti Kristaus pėdomis ar šv. Pranciškaus ir rūpintis sielomis. Ar tai kuni-gas, kuris klebonijoje laiko šešiolika ar septyniolika moterų bei merginų, kaip buvęs Jiezno klebonas Zubžickis? Ar ne pats ant savęs pajutau „humanišką“ rū-pestingumą tokio kaip kun. Rudžius? Ar daug, mamyte, gyvenime sutikai pa-vyzdingų kunigų? Tikriausiai nepalyginamai mažiau, nei gerų karininkų. Kiek kunigų rūpinasi ne vien tik žodžiu, artimu, o vietoj to nutraukia paskutinį skar-malą nuo ubago? O tie Guščia, Jelovskis ar Pakrovskis ar neatiduo-tų savo pa-skutinių marškinių? Ar ne jie mane mažą mokino? O kur dar gen. Daronovas, kngšt. Chotinskis, Pilvanavičiai, Borovskis, Bieganskiai, Suvorovaitė ir kiti? Geriau, mamyte, palik tas kalbas. Lenkai sako: kam lemta būti pakartu, tas ne-paskęs. Nuo mirties dar nė vienas gyvis nepabėgo, nepabėgsiu ir aš. Rasiu ją ten, kur Dievulis panorės.“

Į trečią dieną atvažiavo tėvelio pažįstamas Baudėjų dvaro nuomininkas Konradas Žemoitelis ir pasiėmė mane pas save jo vaikų mokyti.

Baudėjų dvaro savininkas buvo išdidus lenkas grafas Jonas Rasochockis, ku-ris žemino visus kitus, net ir šlėktas, jei tik buvo ne tiek turtingi ar taip tituluo-ti kaip jis. Buvo pasakojama, kad kartą jo bendravardis bei bendrapavardis šlėk-telė atėjo jo pasveikinti vardinių proga:

¹³² Kunigų dėvima balta, standi, nugarinėje dalyje susegama apykaklė.

¹³³ Išlyginsi.

¹³⁴ Saga.

– Sveikinu poną grafą su vardinėmis. Aš taip pat vadinuosi Jonas Rosochackis.
– Ačiū ačiū, mano mielas. Eik į virtuvę ir ten tau duos stiklą vutkos¹³⁵ ir ką užkąsti.

– Į virtuvę? Gal, ponas grafas, nenugirdote? Aš taip pat esu Jonas Rosochackis.

– Nugirdau, puikiai nugirdau, brangusis. Bet, matai, iš to paties medžio daromi kryžius ir kastuvas. Prieš kryžių žmonės kepurę kelia, o kastuvu mėšlą kapsto.

Įdomu, kokių kastuvu ir kokį mėšlą kapsto pats ponas grafas? Turėjo jis keletą dvarų. Nei viename jų negyveno, o švaistėsi po pasaulį, reprezentuodamas savo didybę. Vienas dvaras po kito nukeliavo toms išlaidoms padengti. Taip dar ir Baudėjose dirbo Vilniaus gubernijos vyriausias matininkas Grinevičius, parceliuodamas dvarą į mažesnius bei vidutinio didumo ūkius, kurie turėjo būti statomi į varžytines.

Konradas Žemoitelis, tikriausiai sulenkėjęs žemaitis, buvo vyras nedidelio ūgio, bet kupinas didelių ir gerų norų. Nors ne daug ką per 40-ties metų, bet buvo jau gerokai pražilęs. Šiaip buvo rūpestingas, teisingas, geras savamokslis ūkininkas. Jo žmona buvo visa galva aukštesnė už jį, stambesnė ir gerokai lenkiškesnė. Žmonos sesuo Paulina, kuri tvarkė virtuvę ir pieno ūkį, buvo jau įeinanti į senmergės amžių ir save taip pat laikė griežta lenke. Žmonos motina, sena lenkė, kurią žmonės vadino „pasiutusia“. Mokyklinio amžiaus vaikų buvo trys dukros – Liucina (Vunia), Ievute, Ancia ir sūnus Kondrasius. Vyriausioji duktė Liucina, kokių 15 metų mergaitė, gėdydamasi parodyti savo visišką nemoksliskumą, nesimokė. Mokslas buvo tik lenkų kalba.

Vaikai greitai suėjo į sąlytį su manimi ir man buvo malonu su jais dirbti. Jie noriai klausė, vykdė viską, ką jiems užduodavo, ir progresavo. Tėvai tuo džiaugėsi.

Tik senė uošvė šnairavo į mane. Laikė mane dideliu šovinistu litvomanu. Tai dėl to, kad su tarnaitėmis ir darbininkais kalbėjausi lietuviškai. Visad tvirtinau, kad geriau yra kalbėti grynai lietuviškai, o ne vapalioti lenkišku volopiuku¹³⁶. Ir savo mokinius įspėdavau prieš tokį žargoną ir patariau, kad išmoktų lietuviškai. Senė dėl to įsiuto. Kartą ji neiškentė ir man viešai pareiškė, kad negadinčiau jos anūkų ir nekalbėčiau su tarnaitėmis ta šuns kalba, kai jos vaikaičiai girdi.

Mane, žinoma, velniai griebė ir drožiau senei:

– Šunes ne kalba, o loja. Lietuvių kalba ir senesnė, ir gražesnė už lenkų kalbą. Jei lietuviai loja, tai prieš tokį Jogailos lojimą ir lenkų karalienę Jadvygą puolė ant kelių. Tamsta gyveni Lietuvoje, valgai Lietuvos duona ir neabejotinai žinai, kaip vadinami žmonės, kurie išsižada savo kalbos ir tėvynės. Aišku, man ne vieta tarp tokių.

¹³⁵ Degtinės.

¹³⁶ Kalbų kratiniu.

Pakilo triukšmas. Vaikai verkia ir apkabinę mane neišleidžia. Senė tuoj pat išgaravo. Dukros nuskubėjo jos raminti. Tačiau pats Žemoitelis stėjo mano pusėje ir senei teko manęs atsiprašyti. Nuo to laiko tarp mūsų vyko „šaltas karas“, bet aš jau buvau valgęs duoną ne iš vieno pečiaus, tai gerai pajėgiau nuslėpti mano jausmus. Be to, neturėjau nei laiko kovoti su trimis moteriškomis. Pakako darbo su vaikais, be to, turėjau sparčiai ruoštis konkursiniams egzaminams, nes laiko teturėjau devynias savaites.

Tokiomis aplinkybėmis apie poilsį nebuvo ką galvoti. Na, tai ryžausi atsigauti tik mityba. Nors ir ėjo šaltas karas, bet dukros, atrodo, pripažino, jog esu teisus, tad valgio man tikrai negailėjo.

Taip, kaip kadaise Skerdimuose, dabar irgi mokiausi naktimis. Matininkas Grinevičius keldavosi gana vėlai, o miegoti eidavo anksti. Dėl to jis manęs nematė su knyga ir papurtė galvą. Jis pagaliau neiškentė ir pareiškė:

– Jei tik išlaikysi tuos konkursinius egzaminus ir Vilniuje ateisi pas mane junkerio uniforma, tai aš pastatysiu butelį šampano.

– Tik žiūrėk, ponas Grinevičiau, kad būtų geriausios markės¹³⁷, – nusijuokiau jam.

Ir toliau tęsiau mokslą naktimis. Dieną mokiau vaikus, kiek padėdavau pačiam Grinevičiui, o šventadieniais dar ir tarnaitėms rašydavau laiškus jų giminėms Amerikoje.

Šeimnininkui ir šeimninkei aš patikau. Jiems stryktelėjo į galvą mintis, kad, ko gero, galėčiau būti tinkamu žentu. Žemoitelis, pagavęs mano tėvą Stakliškėse, jį vaišino ir į padanges kėlė mane ir savo Liuciną. Nuvažiuodavo į Užuguostį ir „pripuolamai“ aplankydavo mano tėvus. Ir vėl girdavo mane ir Liuciną. Net ir pati Liucina pradėjo į mane žiūrėti kitokiomis akimis bei artintis prie manęs. Sužinojusi, kad man labai patinka A. Mickevičiaus „Ponas Tadas“, Sirokomlės „Kvestorius“ ir „Senas kanklininkas“ ir Rodzevičiūtės „Dievaitis“, bandė užvesti kalbą apie šiuos veikalus ir autorius. Ji pati apie tuos veikalus supratimo neturėjo, nes nebuvo jų nei mačiusi. Mat Žemoitelis nebuvo knygų mėgėjas, kaip Skerdimų Filipavičius, tai Baudėjose nebuvo jokios bibliotekėlės.

Laikas tekėjo kaip vanduo. Konkursiniai egzaminai į Vilniaus karo mokyklą turėjo prasidėti rugpjūčio 16 d. sveikatos patikrinimu. Laimingai perėjusieji šį patikrinimą kandidatai buvo prileidžiami prie rašomųjų ir kitų egzaminų.

Rugpjūčio 10 dieną, pavedęs save Apvaizdos, Švč. Panelės ir Visų Šventųjų globai, gavęs tėvelių palaiminimą, atsiveikinęs su visais, Žemoitelio arkliais išvykau į Rūdiškių geležinkelio stotį.

¹³⁷ Rušies.

ANTRA KNYGA

Karo mokykla

I skyrius. ŠPOKAS

Į Vilnių atvykau 1904 m. rugpjūčio 10 d. apie pietus. Savo miniatiūrišką lagaminėlį, kad būtų patogiau, palikau stoties bagažo skyriuje. Mat dar nežinojau, kad Vilniuje apsistosiu.

Pirmiausia nužygiavau į Karo mokyklą gauti informaciją apie egzaminų tvarką. Prašymą įstoti jau senokai buvau pasiuntęs. Karo mokykla buvo Zakrente (Vingyje), Mažosios Pohuliankos (dabr. K. M. Čiurlionio) gatvės gale.

Nuėjęs, suradau kelis kitus, panašius į mane. Buvo tai Vasilij Abanosimovas, rodos, iš Rusijos gilumos, Tulos miesto. Taip pat buvo neturtingas, kaip ir aš.

Ubagas su ubagu greitai sutaria. Ir mes greitai sutarėme dviese ieškoti laikinos apsistojimo vietos, kuri atitiktų mūsų finansinius išteklius. Aišku, nelindome nei į miesto centrą, nei į žinomus pasiturinčiųjų kvartalus. Landynę su dviem lovomis suradome nedideliame, nuskurusiame viešbutėlyje Stepono gatvėje, viename iš proletariškiausių kvartalų. Iš stoties atsinešėme mūsų „turtus“ ir įsitaisėme. Jei viskas gerai eis, tai čia teks išbūti tik kokias dvi savaites.

Turėjome stogą virš galvos. Pažiūrėję vienas į kitą prapliupom juoku, nes mūsų mintys sutapo: abiem reikalinga ir antgamtinė globa. Nedelsdami išdrožėme į Aušros vartus. Abanosimovas buvo stačiatikis, bet ir jiems Aušros var-

tų Švč. Panelė buvo žinoma ir gerbiama. Kiek pasimeldę čia, nuėjome į stačiatikių Šv. Dvasios vienuolyną, kur buvo kankinių Antano, Jono ir Eustachijaus palaikai, kuriuos gerbė ir katalikai. Pasiūliau dar aplankyti šv. Kazimiero kapą Katedroje, bet ją radome uždarytą. Nutarėme tas šventas vietas lankyti kiekvieną dieną nuo egzaminų laisvu metu.

Grižome atgal į mūsų „rūmus“. Užsisakėme virdulį karšto vandens. Išdėstėme skanėstus, kuriuos į ryšulėlius sudėjo mamytės. Tai buvo mūsų įkurtuvių puota.

Kilęs rusų–japonų karas parodė, kad trūksta paruoštų karininkų, ypač žemesnių laipsnių. Dėl to aukščiausioji karinė vadovybė įsakė padidinti skaičių priimamų į karines mokslo įstaigas. Vilniaus karo mokykloje priimamų naujokų skaičius buvo padidintas nuo 127 iki 160. Nors vietų skaičius ir padidėjo, bet šansai patekimo į Karo mokyklą nedaug ką buvo geresni. Šiais metais į Vilniaus karo mokyklą kandidatavo per 700, o gal net ir 800 jaunuolių. Nereikia pamiršti, kad Vilniaus karo mokykla buvo vienintelė karinio mokslo įstaiga Pabaltijo ir Lenkijos srityse.

Kandidatų suvažiavo iš visur. Dauguma, aišku, buvo rusai. Juos sekė lenkai. Buvo geras skaičius latvių ir estų. Žydų visiškai nebuvo, nes šie nebuvo priimami į karo mokyklas.

Iš visų pabaltijiečių mažiausiai buvo lietuvių. Matyt, mūsų tauta rūpinosi savo prieauglį nukreipti į dvasines seminarijas. Antroje vietoje sekė jau kiti mokslai. Į karo mokyklas buvo žiūrima abejingai, gal net su panieka. Argumentuojama buvo tuo, kad baigę karo mokyklas visiškai atsiduos okupanto tarnybai, todėl taps savo tautos priešais bei engėjais. Tokia pažiūra tik iš dalies galėjo būti pateisinama. Jos silpnumas išryškėjo, kai po Pirmojo pasaulinio karo atėjo laikas pasireikšti, o mūsų tarpe buvo didelis trūkumas paruoštų karininkų. Trūko visų laipsnių karininkų, ypač žemesniųjų bei vidutiniųjų. Į mūsų aukštąją vadovybę teko „kooptuoti“ svetimą, oportunistišką, mums visai abejingą, nedraugišką elementą. Mat karams ir mūšiams vadovauja ne vyskupai ir kanauninkai, bet generolai ir pulkininkai. Atrodo, kad ir dabar mes iš istorijos nepasimokėm ir laikomės vis dar tokios pat žalingos pažiūros. Vadai, kurių spėjome prisiauginti, dauguma paseno ir baigia išmirti. Naujų tremtyje nepriauginome. Kai vėl ateis laikas, o neabejoju, kad jis ateis, tai vėl ieškosime svetimų samdinių mums vadovauti. Trūkumas savų karininkų tautai lemiamais momentais, šiais karinių technologijų progreso laikais gali būti ne tik tragiškas, bet ir pražūtingas.

Pirmiausia buvo griežtas sveikatos patikrinimas, kurio metu atkrito apie 100 kandidatų. Likusieji buvo suskirstyti į 15 grupių. Skirstė pagal abėcėlę. Todėl buvo kandidatų, laikančių kiek skirtingus egzaminus, nes ėjo ne į tą pačią klasę. Mat tuo metu Karo mokykla turėjo dvi aukštesnes, specialiąsias klases ir vieną žemesnę – bendrą. Kandidatai su aukštesniu mokslo stažu, gimnazijų abiturientai, universiteto studentai ar atėjusieji iš kariuomenės su puskarininkų ar

viršilų laipsniais, stojo į pirmąją specialiąją klasę. Tokie kaip aš, su realinės mokyklos šešių klasių atestatais, turėjome pirma eiti į bendrą klasę. Taigi pastariesiems mokslas Karo mokykloje tęsdavosi trejus, o ne dvejus metus.

Egzaminatoriai daugiausia buvo kariai, bet buvo ir civilių. Pavyzdžiui, rusų kalbą egzaminavo civiliai, matematikos ir fizikos egzaminatoriai – maždaug pusė karių, pusė civilių. Reikia pasakyti, kad kariai jaunimui buvo teisingesni ir palankesni, nei civiliai, kurie buvo kritiški. Tarp kariškių pabaisomis buvo laikomi plk. Selickis ir Karo mokyklos inspektorius pavaduotojas kpt. Kalveit. Civilinės pabaisos buvo fizikas Barščevskis ir matematikas Jankovičius. Pastarasis mokykloje dėstė aukštąją matematiką. Kai koks jaunuolis suklupdavo, tai jam būdavo malonumas. Jo veide tuomet pasirodydavo demoniška šypsena. Dėl to jį junkeriai pravardžiavo Echidna. Didžiausia pabaisa, nors ir ne visiškai užtarnautai, buvo laikomas pats Karo mokyklos inspektorius pulkininkas, vėliau brigados generolas Kreičmanas.

Buvo jis lenkiškos kilmės. Vyras aukštas, liesas, su dvišake barzdele. Savo išvaizda, ypač kai jodavo, panešėjo į Don Kichotą. Niekad nesišypsojo. Buvo griežtas ir reikalaujavo daug, bet tuo pačiu metu buvo labai teisingas ir įvertindavo jaunuolio pastangas. Jei matydavo, kad dalyką supranti ir maždaug žinai, tai nešykštėdavo parašyti ir aukščiausią pažymį – 12. Karo mokykloje buvo laikomasi dvylikos laipsnių sistemos. Daugiausia jis nekentė tų, kurie į konkursinius egzaminus buvo ruošti privačių mokytojų „garantuojančių“ pasisėkimą. Užtikęs tokį, jis dažniausiai egzaminuodavo pats ir sukirdavo, nebent konkurstantas¹ tikrai buvo gerai pasiruošęs. Mat inspektorius turėjo teisę lankytis visuose egzaminuose ir pats egzaminuoti kandidatus, jei tik norėjo. Ir galėjo tai daryti, nes buvo žmogus nepaprastai retų gabumų.

Galiu drąsiai pasakyti, kad kito tokio universalių gabumų žmogaus gyvenime nesutikau. Tikras unikumas. Kitas panašus unikumas buvo visų Rusijos karinio mokslo įstaigų viršininkas, caro dėdė, didysis kunigaikštis Konstantinas Konstantinovičius. Gal dėl to jie abu, kiek tai leido luomų skirtumas, buvo geri draugai. Tačiau, nepaisant visų jo gabumų, kelias toliau kilti būtų jam buvęs užkirstas, jei būtų likęs kataliku. Taigi, prieš stodamas į Karo akademiją, jis iš kataliko pasidarė nors ir ne stačiatikiu, bet reformatu. Šiems kelias buvo atviras. Atrodo, kad toks priverstinis tikybos pakeitimas paveikė ir jo būdą – jis pasidarė griežtas, atšiaurus, nemėgo juokų. Egzaminų rezultatai buvo skelbiami tuoj pat egzaminui pasibaigus ar vėliausiai už valandos. Gautus pažymius paskelbdavo inspektorius pavaduotojas Kalveit, vėliau irgi iškilęs į brigados generolus. Jis, rodos, buvo latvis, baronų ainis.

Kalveit visada buvo rimtas, susiraukęs ir mums darė šiurpų įspūdį. Paėmęs sąrašą, balsu perskaitydavo pavardę ir kelioms sekundėms sustodavo. Paskelbtasis

¹ Dalyvaujantis konkurse.

atsiliepdavo, manydamas, kad pauzė reiškia, jog išlaikė. Tuomet Kalveit ramių ramiausiai užbaigdavo: „Dvejetas! Lik sveikas! Pasimatysime kitais metais.“ Ar ką nors panašaus.

Perpratę tokią jo nervus dirginančią taktiką, galų gale, kai jis paskelbdavo pavardę ir padarydavo pauzę, mes tylėjome, neatsiliepdavome.

Krito kandidatai į kairę ir į dešinę, tarytum javų varpos, kai jas kerta pjovėjo dalgis.

Sunkiausias egzaminas man buvo fizika. Pagal duotus duomenis turėjau apskaičiuoti ir nubraižyti hidraulinį presą. Apskaičiavimas – tai pusė bėdos, bet nubraižyti tą presą, tai jau kita kalba. Mat kaip braižytojas tikrai buvau guzikas². Be to, fizikos egzaminatorius Barščevskis, kaip minėjau, buvo laikomas vienu didžiausių kritikų. Tačiau Apvaizdai padedant, laimingai praspūdau ir pro šią Scilę ir Charibdę³ dvasią raminančia šešiuke. Tai ir buvo vienintelė šešiukė, kurią gavau; visi kiti pažymiai buvo arti viršutinės dvylikės.

Ir mano bendrakambaris Abanosimovas laimingai praėjo. Abu atsidusom lengviau.

Egzaminus išlaikiusių lietuvių buvome du: aš ir vilnietis Juozas Sapkauskas, kurį pažinau pripuolamai. Tiesa, tik kur kas vėliau, jau Nepriklausomoje Lietuvoje, sužinojau, kad buvo dar ir trečias. Tai buvo iš pulko atėjęs puskarininkis Nastopka. Tačiau jis niekur nesiskelbė esąs lietuvis, lietuviškai nekalbėjo, su Karo mokykloje esančiais lietuviais pažinčių nevedė ir nedraugavo, jokioje lietuviškoje veikloje Vilniuje nedalyvavo. Kaip nustebau, kai 1918 m. spalio mėn. gale atėjau užsiregistruoti Valstybės Taryboje Vilniuje, pamačiau, kad vienu mūsų karinių vadų buvo generolas Nastopka. Dabar jau lietuvis. Kaip per tokį trumpą laiką, beveik žaibiškai, pasiekė generolo laipsnį? Kiek žinojau, rusų kariuomenėje, išskyrus Georgijaus kryžių, palyginamai dosniai buvo dalijami ordinai, bet kėlimu į aukštesnį laipsnį nebuvo svaidomasi net ir karo metu. Šitaip žaibiškai iškilti, tai jau reikėjo būti kone Napoleonu arba labai artimu caro giminaičiu.

Karo mokykla buvo kairiame Neries krante, Mažosios Pohuliankos (dab. M. K. Čiurlionio) gatvės gale. Kitame Neries krante buvo Žvėrynas. Mokykla stovėjo labai gražioje vietoje. Jos užimamas plotas, miesto atžvilgiu, buvo begalinis. Prie pagrindinių rūmų buvo didžiulė aikštė užsiėmimams bei pratimams. Kitame aikštės šone stovėjo vasariniai barakai⁴, virtuvės, pirtis, išvietės ir kitokie ūkiniai pastatai. Vasariniuose barakuose ir vyko mūsų egzaminai.

Pagrindiniai rūmai buvo trijų aukštų. Pirmame aukšte buvo mokyklos raštinė, ligoninė, virtuvė, sandėliai, patalpos patarnaujantiems kareiviams. Šiame

² Perkeltine prasme – nesugebantis.

³ Dvi antikinių mitų jūros pabaisos..

⁴ Kareivinės.

aukšte taip pat buvo fechtavimo ir gimnastikos salės. Taip pat čia buvo bendra valgomoji salė bei plačiomis durimis nuo šios atskirta koplyčia-cerkvutė. Koplyčioje vietos pakakdavo tik vyresnybei ir dvasiškiams; junkeriai išsirikiuodavo valgomojoje salėje.

Antrame aukšte buvo keturi miegamieji: kiekvienai kuopai po vieną. Kiekvienas jų turėjo 150 lovų, prausyklą, kambarį, skirtą rūkymui bei batų valymui. Per aukšto vidurį buvo arbatinė, du dideli kambariai budinčiam karininkui.

Trečiame aukšte buvo klasės. Kiekvienai kuopai skirtos trys klasės. Taip pat buvo laboratorijos, didžiulė salė poilsui ir šokiams, kambariai profesūrai, biblioteka ir panašiai. Taip pat šiame aukšte buvo Mokyklos inspektoriaus ir jo padėjėjo kabinetai.

Vasariniai barakai buvo lentiniai. Kiekvienai kuopai buvo skirta po vieną. Priešakyje jų stovėjo atskiras barakas budinčiam karininkui. Šičia taip pat buvo laikomos vėliavos.

Konkursinius egzaminus išlaikiusiems buvo įsakyta į mokyklą atvykti rugsėjo 1 dieną nuolatiniam apsigyvenimui. Pristatėme anksti rytą su visa mantą. Vartai buvo plačiai atverti. Mus pasitiko seniau atvykę junkeriai, kurie norėjo pažiūrėti, ar tarp naujokų yra koks pažįstamas. Iš vyresnybės mūsų nepasitiko niekas. Nuėjome į raštinę gauti tolesnių nurodymų. Patikrinus sąrašus, man buvo pasakyta, kad esu skirtas į 3-ią kuopą 4-ą būrį 1-ą skyrių. Ir Abanosimovas buvo skirtas į šią kuopą. Taigi ir toliau būsime drauge.

Susiradome 3-ią kuopą. Mus maloniai pasitiko 2-os spec. klasės junkeris viršila Lukaševičius ir perdavė mus junkeriui būrininkui Dementjevui. Pastarasis mums nurodė mūsų vietas miegamajame.

Gavome po geležinę lovą su čiužiniu. Ant čiužinio jau buvo padėtos dvi baltos paklodės, viena stora vilnonė pilka antklodė ir nedidelė pagalvėlė. Viename antklodės kampe buvo prisiūta etiketė, pažymėta numeriu 73. Tai ir turėjo būti mano numeris iki galo. Viršugalvyje prie lovos stovėjo geležinė spintelė. Virš spintelės buvo pritvirtinta geležinė keturkampė lentelė, kurioje turėjo būti įrašyti savininko vardas, pavardė ir numeris.

Savo mantą atidavėm į sandėlį. Prie lagamino reikėjo prilipdyti popierių su savininko vardu, pavarde ir numeriu. Prie pavienių aprangos reikmenų, pvz., apsiaustas, kepurė ir t. t., reikėjo prisiūti etiketes su tokia pat informacija.

Po pietų skyrininkas mus mokė, kaip turi būti klojama lova, ištempiamos paklodės, antklodė. Taip pat paaiškino, kaip nakčiai sudedamos kelnės ir kiti uniforminiai drabužiai, kaip padedamos kojinės ar autai, kaip turi būti pastatyti batai. Įspėjo, kad naktį gali pereiti budintis ar koks kitas vyresnysis ir, jei tik ras ką neteisingai, netvarkingai padėta, tai pažadins ir lieps sutvarkyti.

Antrą dieną, pusiau šešių ryto, išgirdęs pirmą trimitą, šokau iš lovos. Tik tuomet sužinojau, kad šis signalas skirtas patarnautojams. Junkeriai privalo keltis antram trimitui nuaidėjus šeštą valandą ryto. Apie tai nebuvome informuoti.

Vadinasi, tą dieną praradau pusę valandos miego. Šią dieną mus, jaunuosius, pirmiausia nuvedė pas kirpėją. Kai kam teko atsisveikinti su ilgai puoselėtomis garbanomis. Plaukus nukirpo, tikriau sakant, nuskuto mašinėle. Turėjo tai ir gerų privalumų: nereikės rūpintis nei šukomis, nei plaukų šepėčiais, tepalais ir kitokiais panašiais tualetiniais prašmatnumais.

Sekė pirtis. Po pirties gavome valdiškus baltinius, uniformas, kepures, batus. Mūsų pačių dėvimoji apranga nukeliavo į sandėlį ir buvo pridėta prie jau vakar sandėlyje paliktos mantos. Jau apsilikę gavome dar likusius dalykus: šautuvą, kuprinę ir kitokius karinius priedus.

Trečią dieną gavome mums reikiamus vadovėlius, sąsiuvinius, popierių, pieštukus ir kitokias rašomąsias priemones. Rašalinės buvo įleistos į kiekvieną suolą, o jų pripildymu rūpinosi patarnautojai.

Ketvirtą dieną jau prasidėjo pamokos. Galėjome būti toje pat kuopoje, būryje, net skyriuje, bet buvome skirtingose klasėse. Tai priklausė nuo to, kuriai klasei junkeris priklausė: bendrajai, pirmajai ar antrajai specialiajai.

Junkerio diena prasidėdavo trimitu šeštą valandą ryto. Turėjom pusę valandos laiko apsitvarkyti: pakloti lovas, nusiprausti, nuvalyti batus. Apie 6:30, be trimito, prasidėdavo rytinis patikrinimas. Tikrindavo būrininkas, dviejų skyrininkų lydimas. Žiūrėjo viską: lovą, drabužius, batus, rankas, ausis ir t. t. Jei ką rasdavo netvarkingą, liepdavo tuoj sutvarkyti ir vėl pasirodyti. Patikrinimui pasibaigus buvo sugiedama rytmetinė malda.

Geru oru išeidavom pasivaikščioti rikiuote. Mūsų maršrutas paprastai būdavo: išeidavom į Zakrento (dabr. M. K. Čiurlionio ir K. Kalinausko) gatvę, kuria eįjome iki evangelikų kirchės⁵ ir Adomo ir Ievos aikštės (dabr. Reformatų parko teritorija); perkirtę aikštę eidavome Didžiąja Pohulianka (dabr. J. Basanavičiaus ir S. Konarskio) iki Zakrento skersgatvio (dabr. K. Donelaičio), pastaruoju grįždavome į mokyklą.

Esant blogam orui, purvui, sniego pusnims, eidavom į gimnastikos salę. Čia buvo skersinis, arklys, lygiagretės, prie lubų prikabintos keturios riešo storumo laipiojimo kartys; ant vienos sienos įrengtos kopėčios, kuriomis, kabinantis vien tik rankomis, reikėjo pasiekti lubas. Buvo taip pat pastatyti du stulpeliai, tarp kurių kintamam aukštyje buvo ištempama virvė. Tai buvo šuoliams į aukštį. Be karties turėjome peršokti nuo pusantrų iki dviejų metrų aukštį; su kartimi – nuo trijų iki keturių metrų.

7.30 val. trimitas šaukdavo pusryčių. Į valgomąją salę įeidavome rikiuote. Dvi kuopos pro vienas, kitos dvi – pro kitas šonines duris. Pasieniais stovėjo išrikiuoti stalai. Kiekvienas stalas vienuolikai žmonių; 10 junkerių ir stalo gale vienas pareigūnas – skyrininkas, būrininkas. Ant stalo kiekvienam stovėjo po lėkštę ir didelį puodelį. Lėkštėje būdavo padėta didelė šešiaskatikė bandelė ir trys ga-

⁵ Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčia, Pylimo g. 18.

baliukai cukraus. Per vidurį stovėjo stalias budinčiam karininkui lygiai taip pat padengtas. Pagal duotą ženklą prieš valgį sukalbėdavom malda; pagal kitą ženklą – sėsdavome. Arbatą pilstydavo kareiviai patarnautojai.

Dažniausiai būdavo arbata, retkarčiais kava, o caro ar tautinių švenčių proga gaudavome kakavos ar šokoladą. Vyresnieji pasakojo, kad prieš japonų karą dar būdavo duodamas ir gabaliukas sviesto, dešros ar sūrio. 7.45 val. ženklas baigti pusryčius. Dabar galėjome išsivaikščioti laisvai. Kas norėjo, galėjo eiti į rūkomąjį, nes kitur mokykloje rūkyti buvo draudžiama. Kas norėjo, jei tik turėjo iš ko, galėjo pusryčius papildyti arbatinėje. Visiems šiems reikalams galėjom skirti 15 minučių, nes 8.00 val. prasidėdavo pamokos.

Pamokos buvo penkios: trys prieš priešpiečius, dvi – po jų. Po to dar sekė dvi rikiuotės pamokos, kurių antroji baigdavosi 15.45 val.. Kiekviena pamoka tęsdavosi 50 minučių. Šeštadieniais po 12 val. tebuvo dvi pamokos: rikiuotės ar šokių.

Nuo 11.30 iki 11.45 val. buvo priešpiečiai, kurie nuo pusryčių skyrėsi tik tuo, kad prie bandelės buvo duodamas ir gabaliukas sviesto.

16.00 val. trimitas pietums. Šiuo sykiu ant stalų stovėjo po dvi lėkštes. Sugiedojus malda, patarnautojai pastatydavo priešais stalo vyresnįjį dubenį su sriuba ir lėkštę su 11 gabaliukų virtos mėsos. Vyresnysis arba pats arba pavesdavo kam kitam sriubą pilstyti į lėkštes ir įdėti po gabaliuką mėsos. Kalbų nebūdavo. Vien tik šaukštų skambėjimas. Kiekvienas skubėjo valgyti, nes pirmam, kaip ir antram patiekalui buvo skiriama po 12–15 minučių laiko. Tam laikui praėjus, pagal duotą ženklą patarnautojai surinkdavo panaudotas lėkštes ir paprastai visiškai tuščią sriubos dubenį. Po to sekė antrasis – mėsiskas patiekalas, kuris jau virtuvėje buvo suskirstytas porcijomis. Prie šio patiekalo būdavo ir priedai: virtos bulvės ar bulvių košė, grikių košė, makaronai, įvairiai paruoštos daržovės. Kas suspėdavo ir norėdavo, tai dar galėjo gauti puodelį arbatos, bet be cukraus. 16.30 val. ženklas baigti pietus ir atsistoti. Sugiedodavom padėkos už valgį malda. Po maldos galėjom laisvai išsivaikščioti.

Tarp 16.30 ir 18.00 val. buvo laisvalaikis. Kas norėjo, galėjo eiti ilsėtis. Kam neužtekdavo pietų, galėjo eiti į arbatinę pavalgyti. Kainos arbatinėje buvo labai mažos, nes viskas buvo tiekama savikaina. Pvz., stiklas saldytos arbatos – 1 kapeika (du skatikai); nemažas pyragaitis ar didelė bandelė – kaizerka – 6 skatikai; geras didelis sumuštinis su dešra, kumpiu ar sūriu – 10 skatikų. Verdantis vanduo duodamas veltui: turėk tik savo cukrų ir arbatžolių.

Sekmadieniais ir šventadieniais būdavo dar ir trečias – saldus patiekalas. Vyresnieji karininkai pasakojo, kad prieš japonų karą saldus patiekalas buvo duodamas kiekvieną dieną.

Po švenčių atostogų – Velykų, Kalėdų – grįžę iš namų atsigabendavo nemaža gerų valgomų dalykų, kuriuos jiems įdėdavo mamytės. Visais šiais skanumy-

nais ir dalydavosi arbatinėje susėdę draugai bei bendramoksliai. Kartais, nors ir retai, atsirasdavo tokių, kurie pašykštėdavo pasidalyti. Tokie paprastai nukentėdavo, nes tie jų atsigabenti skanumynai būdavo iš jų spintelių išvagiami ir arbatinėje padalijami. Maža to, dar ir patys savininkai būdavo pakviečiami pokylyje dalyvauti, kad galėtų stebėti, kaip jų atsargos tirpsta.

18.00 val. vėl trimitas: baigt laisvalaikį. Iki 20.00 val. laikas skirtas ruošti ryt-dienos pamokas.

20.00 val. ženklas vakarienei, kuri, tikriau sakant, buvo užkanda, nes gaudavom tą patį, ką ir priešpiečiams.

20.30 val. vakarinis trimitas: patikrinimas ir bendra malda. Po to, kas norėjo, galėjo eiti gulti ar dar nueiti į arbatinę, rūkomąjį ar į klasę baigti pamokų ruošti. Nuo 21.00 val. miegamuosiuose prigesinama šviesa. 22.00 val. be trimito per klases, rūkomuosius ir arbatinę pereidavo budėtojas. Visus tose patalpose esančius nuvarydavo gulti ir užrakindavo duris.

Pirmas mėnuo buvo bandomasis mėnuo. Jei kam dėl kokių nors priežasčių mokykla nepatirdavo ar pasirodydavo per sunku, tai galėdavo išstoti be jokių sankcijų. Taip pat buvo elgiama, jei mokykla nuspręsdavo, kad jaunuolis kario profesijai netinka.

Po bandomojo mėnesio apleidžiantieji mokyklą „savanoriškai“ buvo siunčiami užbaigti karo prievolę Vilniuje stovinčiame 105-ajame Orenburgo pulke. Gimnazijos atestatus turintiems ši prievolė buvo vienerių metų, visiems kitiems – dvejų metų. Taip pat buvo elgiama ir su tais, kurie iš mokyklos buvo šalinami už kokį nusizengimą ar blogą elgesį. Į pulką taip pat buvo siunčiami vadinamieji „dekabristai“. Tai buvo junkeriai, kurių pirmo trimestro laipsniuose buvo bent du nepatenkinami pažymiai. Tam laikui praėjus, buvo stengiama si kiek įmanoma tokiems junkeriams pagelbėti, ypač jei kitur jiems sekėsi. Mat junkerio išlaikymas ir mokymas valstybei nemažai kainavo. Aišku, pasitaikydavo, kad būdavo išmetama net ir iš paskutinio kurso, bet tai jau už tikrai nepataisomą elgesį. Per visą mano buvimo laiką mokykloje tai atsitiko tik du kartus. Į pulką išsiųstieji (dėl elgesio ar mokslo) turėjo teisę už pusmečio laikyti egzaminus į tą patį kursą, kurį buvo priversti apleisti.

Mano didžiausia bėda buvo valgis. Nuo mažens kaimeliuose ir dvareliuose buvau įpratęs valgyti neskubėdamas. Valgio metu dažniausiai kalbėdavom, diskutuodavom, aptardavom dienos įvykius ir panašiai. Praleisti valandą prie stalo buvo kasdieninis reiškinys. Valgydavai ramiai, neskubėdamas. Galėdavai pasirinkti tą ar kitą patiekalą, tokią ar kitokią porciją. Sriuba, jei per karšta, tai palaukdavai, kol atvės.

Mokykloje visai kas kita. Čia tau tū-tū-tū sutrimituoja ar bar-bar-bar būgneliu sutarškina, na ir skubėk valgyti, nes vėl ženklas ir... valgis baigtas. Taigi iš pradžių vos spėdavau lėkštę sriubos išsėbti, o čia jau nuneša ir antrą patiekalą ir

duoda ženklą maldai: „Ačiū tau, Viešpatie, už gėrybes, kurias valgėme!“ Kokia ironija! Dėkok už tai, ko nesuvalgei! Ar ne pasityčiojimas? Kiek kartų po pusryčių, priešpiečių ir vakarienės kišdavau į kišenę pusę dar nesuvalgytos bandelės? Taigi atsikeldavau nuo stalo jei ne visiškai alkanas, tai jau tikrai pusalkanis. O po visų pasivaikščių, gimnastikos, rikiuotės pratimų bei pamokų tai apetitas būdavo kuo geriausias: suryčiau vilką su skūra⁶ ir kaulais.

Nieko! Po truputį įpratau nežiopsoti ir nesidairyti. Po kokių trijų savaitių spėdavau suvalgyti pietus; tik arbatos nespėdavau išgerti. Dar kiek vėliau taip įgudau, kad spėdavau suvalgyti antrą lėkštę sriubos, taip pat apsidairyti, ar negalima gauti pakartoti ir antro patiekalo.

Antra, nors gal kiek mažesnė bėda, tai buvo tvarkingumo mokymas. Viršutinės kelnės turi būti taip, o apatinės šitaip sudėtos ir padėtos nurodytoje vietoje. Kojinės turi būti pakabintos tokiu būdu. Batai taip pastatyti, kad vienas su kitu idealiai sutaptų. Ir tas pat su visais kitais daiktais.

Būdavo esi paskendęs pirmame saldžiame miege ir jauti, kad tave judina už peties, budina. Varge, negaliu praplėšti akis ir:

– Junkeri, tamstos kojinės netvarkingai pakabintos! – žadina inspektuojantis budėtojas.

Mintyse siunti jį po velnių, bet atsikeli, padėkoji už nurodymą – kad tave visi nelabieji paimtų! – ir sutvarkai taip, kaip buvai pamokytas.

Atgal į lovą. Rodos, tik spėjai apsiversti ant kito šono, kai vėl tave judina:

– Junkeri, kairys batas ketvirtį colio išsikiša į priekį!

„Kad tau katinas kiaušinių sudėtų!“ – rėki jam mintyse, bet paklusniai atsikeli ir išlygini batus.

Atgal į lovą! Vos tik akys užsimerkė, kai jau trimitas kelia naujai dieni.

Bet... šuo ir kariamas pripranta. Išmokau ir įpratau. Ir įpratau taip gerai, kad net ir dabar, jau senas, laikaisi tų pačių taisyklių: greitai valgyti bei drabužius tvarkingai sudėti. Nereikia valandos sėdėti prie sriubos lėkštės, nei ieškoti batų įvairiose palovėse, kaip tai dažnai atsitinka civiliams.

Taikos metu Rusija buvo suskirstyta į 18 karinių apygardų. Kiekviena apygarda turėjo 2–3 korpusus. Korpusą sudarė dvi pėstininkų, viena kavalerijos ir viena inžinerijos divizijos. Divizijos sudėtyje buvo 4 pėstininkų pulkai ir viena artilerijos brigada. Artilerijos brigados sudėtyje buvo 6 baterijos, kurių kiekviena turėjo 6 pabūklus. Kavalerijos pulką sudarė 6 eskadronai. Pėstininkų pulką sudarė 4 batalionai. Kiekvienas batalionas turėjo 4 kuopas, kuopa – 4 būrius, būrys – 2 skyrius. Dar buvo du atskiri gvardijos korpusai. Vienas stovėjo Petrapilyje ir Maskvoje, buvo vadinamas caro gvardija. Kitas gvardijos korpusas buvo vadinamas Varšuvos gvardija.

⁶ Oda, kailis.

Vilniaus karo mokykla buvo bataliono sudėties. Tik kaip ir priklauso šiai specializuoto mokslo įstaigai, vadovybė buvo kitokia nei eiliniame pulke, batalione. Turėjome rikiuotės vadovybę ir mokslo vadovybę.

Vyriausias tiek rikiuotės, tiek ir apskritai mokykloje buvo mokyklos viršininkas. Pirmuosius dvejus metus viršininku buvo gen. štb. plk. Radionovas, o paskutiniaisiais mano metais – gen. štb. plk. Chamin. Bataliono, o kartu ir pirmosios kuopos vadu buvo gvard. plk. Budzilovičius. Mano, t. y. trečios kuopos vadas buvo kpt. Lorenz ir kpt. Sirin. Kuopos viršila pirmais metais buvo junkeris viršila Lukaševičius. 4-ojo būrio, kuriame buvau ir aš, būrininkais pirmais metais buvo Dementjevas, antrais – latvis Radzinš, trečiais – aš pats.

Mokslo srities vadais buvo Karo mokyklos inspektorius gvrđ. plk. Kreičmanas ir jo pavaduotojas kpt. Kalveit. Mano kuopos kurso karininkais buvo gvrđ. kpt. Popovas ir štabskpt. Karpovičius. Iš lektorių tepaminėsiu administracijos profesorių intnd. plk. Katchę ir karo geografijos dėstytoją gen. štb. plk. Radus-Zenkevičių, kurie, jau būdami generolais, buvo Nepriklausomoje Lietuvoje.

Nauji priimtieji junkeriai, geltonsnapiai, aišku neoficialiai, buvo vadinami „špokais“. Aukščiau išvardytieji karininkai, savaime suprantama, buvo vyresnybė visiems kariams be išimties. Be šių, špokai dar turėjo keletą kitų viršininkų. Pirmiausia tai buvo „ponai“: visų kuopų skyrininkai, būrininkai ir viršilos; antrieji, bet ne mažiau svarbūs, visi kiti aukštesniųjų kursų junkeriai, kuriuos vadinavom „bajorais“.

Kuopos vadas plk. Mastyko iš kalbos ir išvaizdos buvo aiškus ukrainietis: gan aukšto ūgio, liesas, ilgais nukarusiais ūsais. Be kuopos vado pareigų, jie dar ir dėstė mums įstatymų leidybą. Norėdamas geriau susipažinti su naujais į jo kuopą patekusiais junkeriais, kiekvienam mūsų liepė parašyti trumpą autobiografiją. Manoji krito jam į akį ir jis panoro daugiau apie mane sužinoti. Vieną dieną pakvietė pas save gerti kavos. Kuopos vado kvietimas „špokui“ daugiau nei įsakymas. Nuėjau gerokai įtemptais nervais ir stengdamasis prisiminti net ir mažiausias nuodėmes. Tačiau jis, maloniai kalbėdamas, greitai išblaškė visą mano baimę. Prie kavos ir pyragaičių kuo smulkiausiai išklausinėjo visą mano gyvenimą. Nenuslėpiau nieko; nieko nepajuodinau, nieko nepagražinau. Jam patiko mano pastangos ir veržlumas. Nuo tos dienos iki mokyklos baigimo jis pradėjo mane globoti, sakytum kaip tėvas.

Kurso karininkas štabskpt. Karpovičius junkeriams buvo labai geras, galima sakyti, kaip vyresnysis brolis. Buvo jis didelis medžioklės mėgėjas ir todėl dažnai mums papasakodavo savo medžioklių nuotykius, kurių privalėjome išklausyti stebėdamiesi. Žinote, medžiotojų pasakojimai, kaip ir meškeriotųjų, dažniausiai gerokai perdėti ir fantastiški.

Kitas kurso karininkas kpt. Popovas priešingai buvo sausas ir griežtas. Kai jis budėdavo, tai turintieji leidimus išeiti į miestą, turėdavo būti itin gerai pasiruošę, nes jis nepraleisdavo nė mažiausios smulkmenos.

Mano pirmas skyrininkas Kuzminas buvo generolo sūnus. Užaugęs geros, saulėtose sąlygose. Atsispindėjo tai ir jo būde: meilus, nuoširdus, atviras, švytintis. Negalėjai ant jo supykti, nors ir buvo už ką. Mat buvo jis mėgėjas, grįžęs iš miesto, atsisėsti ant tavo lovos, tave pažadinti ir porinti tau apie savo meilės nuotykius. Reikalaudavo, kad ir tu jam atsilygintum, pasakodamas savuosius. Dažniausiai tai būdavo tikri „Tūkstantis ir vienos nakties“ prasimanymai.

Pirmas mano būrininkas Dementjevas buvo padarytas iš kitos tešlos. Jis visad buvo rimtas. Niekad nematėm jo šypsantis. Šiaip labai teisingas ir nuoširdus. Jei kreipsies į jį prašydamas kokio patarimo, tai jis mielai patars ir išaiškins. Jei kartais tekdavo jam kurį junkerį pabarti, tai darydavo labai nenoromis ir kiek tik galima taktiškiau.

Kokie geri ir malonūs nebūtų „ponai ir bajorai“, tai mums, „špokams“, vis dėlto jie buvo viršininkai ir mes privalėjome nepražiopsoti jokių nustatytų dėsnių bei taisyklių. Taigi net arbatinėje ar rūkomajame turėjome būti labai įžvalgūs. Jei įeidavo kuris vyresnysis, tai tuoj turėjom pašokti, prieiti prie jo ir paprašyti leidimo mums pasilikti patalpoje. Gerai, jei pirmas įeidavo viršila, tuomet mažiau reikėdavo dairytis. Mat žemesnių už jį jau nereikėjo prašyti leidimo pasilikti. Tačiau jei „ponai“ įeidavo eile nuo žemiausio iki vyriausio, na, tai tik spėk šokinėti ir išsitempti.

Tarpusavyje „ponai ir bajorai“ buvo labai draugiški, vadino vienas kitą „tu“. Kaip kokia braminų kasta⁷ gindavo vienas kitą. Ne tokie jie būdavo „špokams“. Jeigu vienas tų braminų ką pasakė, tai nei šimtas „špokų“ negalėtų to nuneigti.

Viršilos ant antpečio skersai turėjo platų auksinį galioną⁸ ir nešiojo prisikabinę kardą. Būrininkai – tris siauras sidabrinės juosteles ir platų dviašmenį peilį-durtuvą. Skyrininkai turėjo dvi sidabrinės juosteles ir tokį pat peilį. „Bajorai“ prisikabindavo 1878 metų laidos siaurus durtuvus, kuriuos savo lėšomis nusinkeliuodavo, kad gražiau atrodytų.

Kieme, koridoriuje ar net gimnastikos salėje „špokas“, pamatęs „poną“, turėjo jį sveikinti. Kartą taip buvau įsigilinęs į skaitymą iš namų gauto laiško, kad užmiršau, jog ant galvos turiu kepurę. Nepastebėjau pro šalį einančio „pono“, pirmo kuopos junkerio viršilos esto Laidonerio. Jis mane tuoj sulaikė, pasiklausė pavardės ir liepė „nusikaltimą“ atraportuoti mano paties būrininkui. Kadangi tai man buvo pirmas kartas, tai tik buvau pabartas ir įspėtas, kad nepasikartotų. Bausmė už tokius nusikaltimus būdavo „be eilės“ atlikti tam tikrus nemėgstamus darbus ir, kas dar blogiau, tai „be išėjimo“.

Net mokyklos vadovybė laikėsi dėsnio, kad „blogas tas junkeris, kuris nei karto nebuvo baustas“. Aš buvau nubaustas du kartus. Vieną kartą, kad pavėlavau grįžti po Vėlykų atostogų. Reikėjo mat 40 km važiuoti arkliais. Pakeliui

⁷ Brachmanai – aukščiausios kastos atstovai Indijoje.

⁸ Auksu arba sidabru austa juostelė.

turėjau keletą nuotykių, tai pavėlavau į traukinį ir teko laukti kito. Už tai gavau mėnesį „be išėjimo“. Antru kartu buvau nubaustas už tai, kad nutylėjau apie mano būrio junkerio „nusižengimą“. Gavau aštuonis kartus be eilės būti mokyklos budėtojo padėjėju. Šią bausmę tik pusiau teko atlikti.

Baigus pradinį mokymą, pagaliau galėjau gauti leidimą šeštadienio popietę ir sekmadienį išeiti į miestą. Į mokyklą „špokai“ privalėjo grįžti 23.00 val.

Ypatingų ir daug pažįstamų iš pradžių Vilniuje neturėjau. Tik vieną kitą.

Pirmiausia nuėjau pas matininką Grinevičių, kuris Baudėjuose pas Žemoitelių buvo pažadėjęs, jei ateisiu junkerio uniforma, pastatys butelį šampano. Nuėjęs pas jį tiesiai ir paklausiau:

– Ponas Grinevičiaus, matai mano uniformą. Kur mano šampanas?

Senis linksmai nusijuokė. Atnešė šampaną. Prisimindami Baudėjus ir šnekučiuodamiesi, ištuštinom tą butelį.

Būnant pas Filipavičius teko susipažinti su Vilniaus žemės banko valdininku Tamašausku, kuris su savo šeima gana dažnai svečiuodavosi Skerdimuose. Jie dar tuomet kelis kartus kvietė, kai būsiu Vilniuje, apsilankyti pas juos. Tamašauskai buvo lenkų šovinistai. Į lietuvius žiūrėjo iš aukšto, o į rusus tai žvelgė pagal lenkišką posakį: „kaip pasaulis pasauliui, maskolius lenkui niekad nebuvo broliu“. Pamatęs mane rusų junkerio uniforma, priėmė, nors labai mandagiai, bet šaltai. Kokią valandą kalbėjomės abstrakčiomis temomis. Iš mandagumo kvietė likti vakarienei, bet aš, taip pat iš mandagumo, padėkojau ir atsisakiau, teisindamasis laiko trūkumu. Niekada daugiau pas jį neatsilankiau. Mat ir aš šiuo atveju pritaikiau kitą lenkišką posakį: „ten, kur esi mielai laukiamas, lankykis retai, ten, kur nenoriai, – niekad“.

Jau pirmomis dienomis pradėjau dairytis pažinčių. Pirmiausia, aišku, lietuvių. Radau vieną, kitą. Mokykloje susipažinau su 1-os klasės junkeriu Vytautu Didžiuliu nuo Panevėžio, kuris taip pat buvo 3-ioje kuopoje. Pirmą sekmadienį pamaldose susipažinau su kitais dviem: vilniečiu Juozu Sapkausku ir paskutinio kurso junkeriu Pranu Liatuku. Su Sapkausku užsimezgė gera pažintis, net draugystė. Didžiulis ir Liatukas, itin pastarasis, buvo jau gerokai prisigėrę brachmaniško⁹ raugo ir į „špoką“, nors bendratautį, žiūrėjo gana iš aukštai. Suėjau su jais į kiek glaudesnę kontaktą, kai bendradarbiau Vilniaus lietuvių pagrindinėje. Artimesnė, šiltesnė bičiulystė neišsirutuliojo.

Daug daugiau laimės turėjau tarp bendrakursių rusų. Pirmoji pažintis su Vasiliu Abanosimovu tęsėsi ir toliau. Buvome, jei ne draugai, tai bent geri pažįstami. Reikalas buvo tas, kad mokslas jam gana sunkiai sekėsi ir jis beveik visą laiką, net ir dalį nakties skyrė knygoms. Jis viską turėjo išmokti, iškalbi atmintinai. Už tai buvo pravardžiuojamas kankiniu kaliku. Pirmuose dviejuose kursuose,

⁹ Brachmaniško – aukščiausios kastos atstovų.

kur buvo pamokų sistema, jam ėjosi gerai. Paskutiniame kurse vietoj pamokų buvo repeticijų, seminarų sistema. Čia reikėjo iš karto apimti keliolika teksto skyrių. Jei dar vieną pamoką iškalti buvo šiaip taip galima, tai tą patį padaryti su beveik puse knygos nebuvo įmanoma. Vargšas Abanosimovas dėl to taip nusmuko, kad mokyklą baigė paskutiniame dešimtuke. Ir su jo pavarde buvo sunkumų. Išskyrus kuopos vadą, nei vienas lektorius jo pavardės teisingai neištardavo. Iškraipydavo – Abanisimov, Abanosovič, Anisimov ir panašiai.

Geriausi bičiuliai buvo ukrainietis Antanas Levčenko, Vladimiras Michelsonas ir Tetiuchinas. Mes sudarėme kvartetą, kuris visada ir visur gelbėjo vienas kitą. Pirmutinė kvarteto užduotis buvo išrutulioti pažinčių tinklą mieste.

Labiausiai mums patiko daktaro Šišiktorovo našlės ir jos dukros Aniuotos namai. Šventadieniais jų salione susirinkdavo apščiai jaunimo, itin panelių. Būdavo puiki vakarienė, šokiai, žaidimai. Tik kad jie buvo Antakalnyje, dar keli kvartalai už Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, taigi tolokai. Iki Karo mokyklos tekdavo žygiuoti liežuvį iškišus, gerus tris ketvirčius valandos.

Iš pradžių jaučiausi lyg lydys tvenkinyje. Netrukus pajutau, kad greičiausiai esu ešerys ant keptuvės. Kaltas mano paties būdas – noras visiems patarnauti. Mat į antro mėnesio pabaigą turėjau per tuziną čiauškančių paukštelių. Iš kitų kvarteto narių panelės greitai sužinojo, kad esu pusėtinas stilistas rašiniuose ir labai geras matematikas. Iš pradžių viena paprašė padėti, vėliau kita, o galų gale dauguma jų užkrovė mane visokiais rašto darbais. Kur čia viską aprėpsi, kai pirmiausia turi paruošti savo pamokas. Išmokau deleguoti atsakomybę: panelių temas ir uždavinius dalinau tarp bendrakursių. Daugelis mielai sutiko padėti, bet ne veltui, turėjau juos supažindinti su tomis panelėmis.

Kiekviena kuopa turėjo savo šventę. Trečios kuopos šventė buvo rugsėjo 25 d. Tą dieną buvome atleisti nuo pamokų. Mokyklos kapelionas Blagovieščinskis prie kuopos altorėlio atlaikė trumpas pamaldas ir visus apšlakstė šventintu vandeni. Kuopą pasveikino mokyklos viršininkas, inspektorius ir kitų kuopų vadai. Buvo perskaitytos kelios sveikinimo telegramos, gautos nuo buvusių kuopos junkerių. Tuo buvo baigta oficiali dalis. Kas turėjo leidimą, galėjo eiti į miestą, bet dauguma susirinko arbatinėje. Vyresnio kurso junkeriai kontrabandos keliu buvo gavę „smarvės“, nes šiaip svaigalai mokykloje buvo griežtai draudžiami. Suvartoti juos arbatinėje, kur visi matė, negalėjo, tai šią šventės dalį paslapti ir paskubomis tęsė išvietėje.

Lapkričio 1 d., stačiatikių Šv. Kosmo ir Damijono dieną, buvo pagrindinė visos karo mokyklos šventė.

Išaušo niūri, lietinga rudens diena. Dangus apsitraukęs pilkais debesimis. Jaunimo širdyse koncertuoja džiaugsmas. Iš lovos šokome dar prieš patį pirmą patarnaujantiems skambantį trimitą. Skubame tvarkytis. Batai blizga lyg veidrodžiai. Diržai taip nuvaškuoti, kad jų paprasta oda atrodo tarsi lakuota. Varinės sagos nušveistos, kad spindi kaip auksinės.

Šią dieną turėjo būti „špokų“, jaunųjų junkerių, priesaika. Visi gavome paradinius švarkus ir kelnes. Nebuvo tik duotos milinės bei kepurės, nes visos ceremonijos turėjo vykti mokyklos viduje ir todėl nebuvo reikalingos. Rytmetinis patikrinimas ir malda – kaip visuomet, o po jų vėl tęsėsi dailinimasis. Visuose kampuose veikė skutyklos. Nors ūsus ir barzdą mačiau tik sapnuose, bet ir aš bandžiau skustis. Šiaip mokykloje ūsų, jeigu tik jie augo, neleidžiama buvo skusti. Leidžiama buvo auginti barzdą, jei tik ji gražiai auga, bet kuokšytinės ar kitokie variantai turėjo būti nugramdyti.

Pusryčiai pagerinti. Vietoj arbatos, saldyta kakava su pienu. Prie kiekvienos bandelės buvo geras gabaliukas sviesto ir gerokas galas arbatinės dešros, kurią junkeriai kažkodėl neužtarnautai vadino „šuns džiaugsmu“.

9.00 val. ryto prasidėjo pontifiklainės pamaldos¹⁰, kurias su asista celebravo pats Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupas. Keista, kad Lietuva buvo vadinama Šiaurės Vakarų kraštu, bet stačiatikių arkivyskupo titule buvo išlaikytas jos vardas.

Koplyčioje tik klerkas¹¹, mokyklos vyresnybė bei aukštieji svečiai, tarp kurių buvo Vilniaus karo apygardos štabo viršininkas gen. Litvinovas. Jis buvo laikomas tiesioginiu Karo mokyklos viršininku divizijos vado teisėmis. Svečiai ir junkeriai išsirikiavo valgomojoje salėje. Tarp svečių buvo Vilniaus karo apygardos pirmo korpuso vadas ir didokas būrys įvairiausio rango karininkų. Mums buvo pasakyta, kad dauguma jų buvo baigę Vilniaus karo mokyklą.

Po molebino su agafistu¹², sakytum, kaip pas katalikus pamaldos su *Te Deum*¹³, nuėjom į rekreacijos ir poilsio salę, kur visi, tiek kariai, tiek svečiai, išsirikiavom. Buvo skaitoma sveikinimo telegrama, gauta iš visų karinių mokslo įstaigų šefo – didž. kngkš. Konstantino Konstantinovičiaus. Ją perskaičius tik mes turėjome likti rikiuotėje. Sekė sveikinimai apygardos štabo viršininko, korpuso vado ir kelių kitų aukštesnių svečių. Mokyklos viršininkas gen. štb. plk. Radionovas trumpa kalba padėkojo visiems sveikinusiems.

Tuoju po to buvo atlikta priesaika. Mokyklos viršininkas pasveikino naujus junkerius ir visiems palinkėjo sėkmingai baigti Karo mokyklą. Po priesaikos Karo mokyklos garbės būrys nulydėjo mokyklos vėliavą į jos nuolatinį būstą. Tuo baigėsi oficiali šventės dalis. Mes išskubėjome, kad persirengtume ir pasiruostume pietums. Svečiai turėjo pietauti kartu su junkeriais.

Salės viduryje buvo pastatyti stalai svečiams. Nemažai jų pasirinko atsisėsti prie mūsų stalo galo, vietoje mūsų skyrininkų bei būrininkų. Rinkosi tuos stalus, prie kurių jie kadaise patys sėdėję, kai buvo junkeriai. Pietūs, aišku, irgi

¹⁰ Pontifikalinės Mišios (Missa Pontificalis lot.) – vyskupo aukojamos iškilmingos Mišios pagal ekstraordinarinę Romos apeigų formą.

¹¹ Patarnautojas.

¹² Stačiatikių cerkvėje savitos, trumpos padėkos ar prašomosios Mišios, kurių metu kalbamos konkrečiam šventajam skirtos maldos. Panašiai kaip katalikų bažnyčioje litanijos.

¹³ Bažnytinė giesmė *Te Deum laudamus* (Tave, Dieve, garbinam (lot.)).

buvo pagerinti. Gavom saldaus patiekalo ir po stiklą vyno. Vakare turėjo būti balius.

Man, kaip ir daugumai jaunųjų, toks balius buvo pirmas gyvenime. Kiekvienas turėjo teisę į balių pakviesti kurią nors panelę. Tais laikais panelės vienos į balius neidavo. Jas paprastai lydėdavo vyresnio amžiaus ponias – šaperonė. Dėl to kiekvienam iš mūsų buvo duoti du pakvietimai. Turint omenyje, kad aš jau turėjau geroką būrį pažįstamų panielių, man susidarė problema. Pakviesi vieną, kita užsigaus. Gal ne tiek pavojinga buvo užgauti pačias paneles, kiek jų matronas¹⁴. Radau išeitį. Abu mano pakvietimus atidaviau draugams. Jūs pasiimkite šį galvos skausmą. Tokiu būdu laisvas, lyg gegužės drugelis, galėjau skraidyti nuo gėlės prie gėlės. Gal kam galėjau pakišti koją, bet kai kam ir pagelbėjau, nes pavaduodavau jį, kai šis norėdavo pafirtuoti su kita, ne savo gražuole.

Balius vyko dviejose salėse: valgomojoje ir rekreacijos. Išsijuosę grojo du orkestrai. Kiekvienoje salėje buvo po šešis tvarkdarius, visi vyresnių kursų junkeriai. Jų pareigas žymėjo prisegta prie švarko balto šilko kokarda.

Bėgiojau iš salės į salę. Šokau užsidegęs, nors mano terpichoriški¹⁵ sugebėjimai dar nebuvo labai geri, kažkaip vis pataikydavau užminti kieno nors koją. Stengiausi, tačiau ne vien tik šokti, bet taip pat užimti paneles ir jas atlydėjusiai vyresnes ponias. Tai atnešdavau kavos, tai torto, tai kokį kitą saldumyną, bėriau komplimentus kaip iš Fortūnos¹⁶ rago. Visos šios pastangos nenuėjo veltui. Po balius mano populiarumas tarp mamų ir dukrelių gerokai pakilo.

Balius baigėsi vidurnaktį. Junkeriai, kurie buvo pasikvietę paneles, turėjo jas dar palydėti namo. Taigi ir šiuo atveju aš išlošiau jų nepakvietęs. Galėjau tiesiai kristi į lovą.

Kitą po balius dieną buvome atleisti nuo pamokų. Tai tam, kad iš mūsų galvų spėtų išdūkti paskutinio valsio garsai. Tokia buvo mokyklos vyresnybės nuomonė.

Iš tikrųjų dar gerą savaitę gyvenome balius įspūdžiais ir tik pamažu galėjome vėl įsitraukti į kasdienybės rutiną.

Po priesaikos ir balius mes, jaunieji, jautėmės esą visateisiai junkeriai, bet vyresnieji vis tiek mus laikė „špokais“ ir atitinkamai elgėsi.

¹⁴ Globėjas.

¹⁵ Šokio džiaugsmo.

¹⁶ Sėkmės.

II skyrius. POGRINDIS IR REVOLIUCIJA

Geriausiai sutaučiau su vilniečiu Juozu Sapkausku. Į Karo mokyklą stojome tuo pat metu. Jis buvo 2-oje kuopoje, nes buvo bent puse galvos aukštesnis už mane. Prieš stodamas į Vilniaus karo mokyklą, jis apie metus mokėsi Odesoje artimojo plaukiojimo jūrų mokykloje. Taigi, jis buvo jūrininkas, aš – pėstininkas. Jis plaukiojo kaip žuvis, aš nardžiau lyg kirvis. Suartino mus lietuviškumas.

Kai pradėjome išsivadinti į miestą, jis pakvietė mane į savo namus pietų. Jis galėdavo išeiti šeštadienio pavakaryje, nakvoti namie ir į mokyklą grįžti sekmadienio naktį. Aš neturėdamas giminių Vilniuje to padaryti negalėjau. Po šeštadienio pietų turėdavau nusibraukti nuo sekmadienio pietų. Tai padarius, sekmadienį po katalikų junkerių pamaldų Katedroje, buvau laisvas eiti kur tinkamas iki 11.00 val. vakaro.

Jis pasitiko mane prie Katedros. Pirmiausia nuėjome į jo namus, kurie buvo Semionovo (dabar. L. Stuokos-Gucevičiaus) ir Rūmų (dabar. Universiteto) gatvių kampe, palyginamai netoli. Supažindino jis mane su savo mamyte ir dviem sesutėm: 25–27 m. Genovaite ir 20–22 m. Elena. Jos abi buvo labai aktyvios tarp Vilniaus lietuvių.

Po to nuskubėjome į lietuvišką Šv. Mikalojaus bažnyčią. Rodos, kad tai buvo viena seniausių Vilniuje. Buvo kukli, nedidelė, įspausta tarp gretimų pastatų. Kai atėjome, ji jau buvo beveik aklinaip pripildyta lietuvių. Mišioms prasidėjus, galinškai nuskambėjo „Pulkim ant kelių“, tai ir man nenoromis akys prisipildė ašarų.

Pamaldoms pasibaigus, susirinkę išėjo į šventorėlį bei gatvę, bet neskubėjo skirstytis. Dauguma dar norėjo persimesti vienu kitu žodžiu, pasidalyti mintimis, pamatyti naujus atvykusius. Sapkauskas supažindino mane su keliais lietuviais. Šiandien teprisimenu dr. A. Vileišio žmoną, Malinauską, Urbonavičius. Pastarųjų vyriausias sūnus ir vyriausia duktė pakvietė, tikriau sakant įsakė, kitą šventadienį atsilankyti pas juos.

Papietavau pas Juozelį, nuėjom aplankyti jo tėvą, kuris kažkodėl negyveno drauge su kitais. Jis vertėsi moteriškų medžiagų gofravimu bei akordeonų, garmoškių¹⁷ taisymu. Buvo tai gerokai nusenęs žmogus, gerokai per kapos metų amžiaus, kiek sulinkęs. Buvo labai malonus, konservatyvus, tėvų, protėvių papročių besilaikęs lietuvis. Gal tik kiek atšalęs nuo tikėjimo. Tokiais išauklėjo ir visus savo vaikus. Su seniu Sapkausku pasikalbėjome porą valandų. Jis mums papasakojo girdėjęs, kad rusai ketina Kaziuko mugę iš Katedros aikštės perkelti į Lukiškių aikštę. Mat į vietą priešais šonines Katedros duris nori perkelti paminklą Kotrynai II¹⁸.

¹⁷ Armonikų.

¹⁸ Rusijos imperatorienei Jekaterinai II.

– Įsivaizduokite, – siuto senis. – Paminklą šiai karūnuotai prostitutei statyti priešais skaistybės angelo šv. Kazimiero karstą.

Senio karščiavimosi išklausėme nesiginčydami. Jis siūlė, jei taip būtų padaryta, kad susiorganizuotumėme ir paminklą nuverstumėm. Mes tokiam jo planui nepritarėme. Mat nei aš, nei Juozelis dar nebuvom linkę mūsų kūnais papuošt Lukiškių kartuves.

Po šio vizito grįžo Juozelis į savo namus, o aš nuskubėjau pas Šišiktorovus Antakalnyje. Kadangi atėjau gerokai pavėlavęs, tai buvau nubaustas – gavau kelių panelių rašto darbus atlikti. Pašokom, pasilinksminom. Po vakarienės išskubėjau atgal į mokyklą. Parsineštus rašto darbus išdalinau kolegoms, kad juos atliktų.

Kitą sekmadienį abu su Juozeliu nuėjom pas Urbonavičius. Valentas Urbonavičius turėjo savo didelį sklypą, nemažą sodą, erdvų namą, bet toli nuo centro, miesto dalyje, kuri buvo vadinama Nauju Pasauliu. Reikėjo pereiti visą Didžiąją Pohulianką, dar kokius porą kilometrų eiti Novo Aleksandrovsčio (dabar. Algirdo g.) bulvaru, pereiti tiltą per geležinkelį.

Vargu ar galima būtų rasti tinkamesnį namą slaptam darbui. Tai čia susikūrė sau gūžtą lietuviško jaunimo pagrindis. Į tą pagrindį toli gražu ne kiekvienas pakliūdavo. Kandidatas pirmiausia būdavo išbandomas.

Urbonavičių šeimą sudarė tėvai, du sūnūs ir trys dukros. Tėvas ir vyresnysis sūnus tarnavo Pagirių geležinkelio valdyboje, kuri Didžiojoje Pohuliankoje turėjo tuo metu Vilniuje bene aukščiausią 7 aukštų pastatą. Kitas sūnus dar mokėsi. Dukros Zosė ir Kazė, itin Zosė, jau keli metai laukė piršlių, o jauniausioji Bronė dar buvo mokykloje. Urbonavičių šeima buvo labai patriarchalinė. Jaunesnieji vaikai dar nebuvo prileisti prie pagrindžio veiklos. Taip pat, bent oficialiai, nedalyvavo ir pats tėvas Urbonavičius.

Jaunimui susirinkus, tėvas pabūdavo kokią valandžiukę ir tuoj išeidavo. Renkamasi buvo tik šventadieniais. Kad į akis nekristų, slapta veikla buvo komufliuojama¹⁹ muzika, dainomis, šokiais.

Neseniai buvo atgauta spaudos laisvė, tikriau sakant, spausdinimas lotynišku raidynu. Taigi, reikėjo darbuotis. Buvo diskutuojama ir apie politiką. Tariamasi dėl sukilimo. Ruošiamasi Didžiajam Seimui. Aišku, galvojome esą dideli valstybininkai, vaizdavomės, galima sakyti, esą Gladstonai, Bismarkai. Savaime aišku, visų lūpose buvo vardai mūsų didžiųjų veikėjų: Basanavičiaus, Petro ir Antano Vileišių, kartais paminimas Antanas Smetona bei kiti jaunesnieji.

Pogrindyje sutikau Stakliškių klebono Butvydo auklėtinį, man jau seniai pažįstamą Liudą Girą. Buvo jis Vilniaus dvasinės seminarijos paskutiniojo kurso klierikas. Kai jis kukliai nuleidęs akis, maldai sudėjęs baltąsias rankes eidavo Stakliškių bažnyčia, visos davatkėlės salo: „Tai bus kunigėlis. Šventas kuni-

¹⁹ Maskuojama, slepiama.

gėlis“ ir griebdavo bučiuoti jo sutanos padalką²⁰. Latras²¹ jau tuomet buvo velnių priėdęs. Laimei, įgavo pakankamai drąsos atsisakyti dviejų paskutinių šventimų. Prancūzai sako „cherches la femme“ (ieškokite moters). Giros atveju tai buvo lietuviškos dramos ratelio „primadona“, gražioji Bronė. Visos jo mamytės ir kun. Butvydo pastangos gražinti Liudą į Dievo tarnybą buvo veltui. Circės – Bronės burtai buvo stipresni.

Kupidono²² išdaigos pagrindžio grupei nerūpėjo. Mums daug svarbiau, kad Liudas buvo lyg vulkanas, lyg gyvas sidabras. Jo pilna buvo visur: jis ir poetas, ir dramaturgas, ir aktorius, ir režisierius. Jo pavyzdys buvo užkrečiamas.

Su Pranu Liatuku teko bendradarbiauti tik apie devynis mėnesius. Mat jis buvo paskutinio kurso junkeris ir, kai buvo pakeltas į karininkus, išvyko į tarnybos vietą Centrinėje Rusijoje. Buvo jis visuomet ištikimas prisiimtoms pareigoms ir buvo labai geras lietuvis.

Vytautas Didžiulis taip pat buvo ištikimas lietuvių siekiams, bent tuo metu. Tačiau ne visada mokėdavo užsislėpti, o gal nenorėjo. Pateko jis į žandarų nagus, bet nė vieno mūsų neišdavė. Buvo suimtas Karo mokykloje ir nuteistas kaip karys išdavikas. Susitikau su juo vėl jau Nepriklausomoje Lietuvoje, Panevėžyje, kur jis ėjo darbo inspektorius pareigas. Neturėjau ilgiau laiko būti Panevėžyje, nes užbaigus akciją prieš bolševikus, vykau kovoti su bermontininkais. Kairysis elementas Panevėžyje linksniavo mano vardą dėl komunistų Vitkausko ir Smolskio likvidavimo. Prikergė man ir Valiuką, ir dr. Mažylio teismą. Dėl savo prokomunistinės veiklos buvo sprukę Panevėžio kairiųjų šulai Domaševičius ir Purėnienė. Su Vytautu Didžiu nebesuartėjau. Tarp mūsų nebuvo nei to nuoširdumo, nei pasitikėjimo, koks buvo 1904–1905 metais dirbant Vilniaus pogrindyje. Mat jis buvo gerokai nukrypęs į kairę.

Paminėtina mūsų pagrindžio veikloje labai šviesi ponios Vileišienės, Antano Vileišio žmonos, asmenybė. Lenkai ją pravardžiavo „krolowa litewsaka“ (lietuvių karalienė). Buvo be galo jautri Lietuvos garbei, kilniam lietuviui vardui. Jei kas tai užgauliojo ar niekino, tai tokiam ji tapdavo nepermaldomu priešu ir keršijo kuo tik galėjo. Mums ponia Antanienė buvo geroji teta. Junkeriams kaip „artima giminaitė“ išrūpindavo leidimus išeiti šventadienių išvakarėse, nakvoti mieste ir į mokyklą grįžti tik šventadienį 24.00 val. Mums, įsitraukusiems į pagrindį, tai buvo didelis palengvinimas.

Grįžti į mokyklą reikėdavo bent vieną minutę prieš vidurnaktį, nes įeinamosios durys automatiškai užsidarydavo. Pavėlavus reikėjo skambinti, kad durininkas atidarytų. Skambutis tuo pačiu metu birbėjo ir budinčio karininko kambaryje. Tokiu būdu jis žinojo, kad kažkas grįžo pavėlavęs, o pavėlavusiam tai reiškė, kad automatiškai gaus „be eilės“ arba „be išėjimo“.

²⁰ Apatinis drabužio kraštas.

²¹ Girtuoklis.

²² Romėnų meilės dievas.

Vyresnių kursų junkeriai gelbėdavo į bėdą pakliuvusius kolegas. Pagal iš anksto sutartą ženklą, iš antro aukšto kertinio lango nusileisdavo iš paklodžių surišta virvė. Pavėlavęs virvės galą apsijuosdavo aplink juosmenį. Viena ranka laikėsi už virvės, kita ranka kabinosi už čia pat esančio lietaus nutekėjimo vamzdžio. Taip būdavo užtraukiamas į viršų.

Pasitaikydavo ir kuriozų. Pamenu porą.

Grįžo kartą junkeris gerokai pavėlavęs. Dražiai paskambino prie įeinamųjų durų. Durininkas, kareivis patarnautojas, atidarė. Junkeris ūmai davė jam gerą bokšą, jį parvertė, o pats skubiai latatai latatai nušuoliavo laiptais į viršų. Kol atsirado budėtojas, kol išsiaiškino, koks dalykas, praėjo kiek laiko. Durininkas nespėjo gerai įžiūrėti veido. Budintis karininkas nuėjo tikrinti miegamųjų. Visi miega savo vietose, visi knarkia. Taip ir neišaiškino, kas „nusidėjęlis“. Niekas nematė, niekas nieko negirdėjo. Be abejonės, kad budėtojai junkeriai kuopoje matė ir girdėjo, bet išduoti savo kolegą, tai būtų dangaus keršto šaukianti nuodėmė.

Mūsų kuopoje, viduriniame kurse, buvo junkeris Borisovas. Nepaprastai gabus. Sporto, itin gimnastikos, čempionas. Lankstus kaip vijurkas, dėl ko jį vadino „žmogumi be kaulų“. Vaikas turtingų bei įtakingų tėvų. Deja, alkoholikas.

Jis dažniausiai būdavo „be išėjimo“. Pasigėręs būdavo labai neramus, triukšmadarys. Bendrakursiai tai žinodami jį greitai griebdavo, pririšdavo prie lovos ir į burną įkišdavo brūklį²³. Iš ryto, išsiblavęs, jis vėl būdavo maloniausias žmogus.

Kartą, pasibaigus „be išėjimo“ bausmei, jis vėl gavo leidimą eiti į miestą. Iš miesto, aišku, grįžo, tikriausiai buvo parvežtas lyg „dūmelis“. Lipdamas į antrą aukštą kaip paprastai visa gerkle dainavo ir kėlė triukšmą.

– Ką čia darai? – griežtai paklausė atskubėjęs budėtojas kpt. Sujetinas.

– Lauk man iš kelio, – atsakė Borisovas.

Atskubėjo keli stipresni junkeriai ir jį griebė, bet Borisovas „žmogus be kaulų“, iš jų išsisuko. Pačiupo jis pasienyje stovinčią užmirštą šluotą ir jos kotą atkišo budėtojui. Sujetinas, mūsų fechtavimo instruktorius, išsitraukė kardą. Neilgai truko dvikova šluotražio su kardu. Šluota sutrupėjo į gabaliukus. Atbėgo daugiau junkerių ir Borisovą parvertė ir surišo. Buvo nugabentas į ligoninę, kur gavo raminamųjų vaistų. Iš ryto Borisovas atbudo 105-ojo Orenburgo pulko kareivinėse. Tėvų pastangų dėka vis dėlto buvo jam leista pulke eksternu laikyti egzaminus į karininkus. Kadangi buvo labai gabus, egzaminus išlaikė, bet kas toliau su juo nutiko, nežinau.

Kalėdų atostogų paleido, rodos, gruodžio 20 d. Nuo tėvų protėvių Dzūkijoje buvo paprotys, kad Kūčių vakarą visa šeima, kiek tai įmanoma, susirenka prie bendro stalo. Onuškių, Aukštadvario, Užuguosčio ir Stakliškių moksleivija, esanti Vilniuje, skubėjome namo. Traukiniu važiuojame per Lentvarį į Rūdiškes, o iš čia jau skirstėmės kur kas arkliais. Manęs laukė Baudėjų Žemaitelio arkliai.

²³ Diržą.

Iki Užuguosčio buvo kokios 5–6 mylios (38–45 km).

Namie radau tikrą „revoliuciją“ – pasiruošimas šventėms. Mamytė, pamačiusi mane, savo vienturtį ir uniformuotą, paleido pusdubenį, kuris, aišku, sudužo. Apsikabino mane ir apsverkė. Tėvelis taip pat apsidžiaugė, bet, žinai, vyrai, stengėsi neparodyti savo susijaudinimo.

Tėvo patariamasis, kitą dieną nuėjau vizituoti kleboną Gruzdį ir tėvelio pažįstamus Chmielevskius, Stanevičius, Grinevičius ir Monkevičius. Visi kvietė aplankyti juos ir pačių švenčių metu. Klebonas paprašė taip pat ateiti patarnauti per Mišias.

Kūčių dieną per mišparus vargonininkas Kmita prispyrė, kad su juo kartu giedočiau. Prisiminiau Gardino Šv. Brigitos koplyčios „chorą“, na, ir sutikau jam vturavoti²⁴.

Vakare mamytės stalas buvo apklotas aštuonnyte baltutėlaite staltiese. Per vidurį pastatytas kryželis ir lėkštelė su paplotėliais. Atkalbėję litaniją, sėdome valgyti. O tų valgių pristatyta! Pasijutau kaip tas Buridano asilas, kuris stovėdamas tarp dviejų kupetų šieno, nežinojo kurią pasirinkti. O čia buvo ne du, o dvidešimt du patiekalai. Akys išsilakstė, burnoje seilės. Prie Kūčių stalo sėdome keturiuose, nes buvo pakviestas ir vienas vargšas. Mat buvo paprotys, kad prie Kūčių stalo sėstų lyginis skaičius valgytojų. Jei prie stalo nėra poros, tai tais metais kam nors teks skirtis su šiuo pasauliu.

Pirmą Kalėdų dieną Piemenėlių mišios šeštą valandą, antros – aštuntą, o paskutinės – dešimtą valandą. Tuoj po Mišių, mišparai. Pamokslų nesakė, o tik nurodė, ką kuris luomas turi duoti bažnyčiai įtaisymui. Patarnavau visoms trejoms Mišioms. Po mišparų klebonas išvažiavo sveikinti Rodomislio Joną Žižnievskį. Grįš pavakare, nes vakare priėmimas klebonijoje. Mūsų jau laukė Baudėjų arkliai. Nupirkau tris maišiukus saldainių mano buvusioms mokinėms ir su tėveliu išvažiavom pas Žemoitelį. Tėvelis vežėsi mamos iškeptą pyragą dovanų Žemoitelienei.

Atvažiavus buvome apspisti. Mane ištempė iš rogių. Gerai, kad buvo rogės, o ne ratai, nes būčiau turėjęs gužą kaktoje. O triukšmas ant viso namo: „Mamyte, tėveli, atvažiavo mūsų ponas Vincas karininku“.

Išbučiauvau visus mano buvusius mokinius, atidaviau saldainius. Suirutei kiek aprimus, galėjau prieiti prie vyresnių ponių, pasisveikinti, rankutę pabučiuoti. Galiausiai, pasisveikinau su panele Lucina, paberdamas jai maišą komplimentų.

Supažindino mane su kitais svečiais, kurių nedaug tebuvo: Jogalinos dvarelio nuomininkas, Konrado brolis Antanas Žemoitelis su žmona ir paaugle dukra. Taip pat susipažinau su mano „įpėdiniu“ – „profesorium“ Dominyku Tarasevičium. Buvo tai kokių 16 m. jaunuolis, sūnus stambesnio ūkininko, buvusio Aukštadvario viršaičio.

²⁴ Giedoti ar dainuoti pritariamuju balsu.

Vaikai paėmė mane į savo tarpą. Norėjo, net reikalavo, kad viską išpasakčiau kuo smulkiausiai. Tris dienas buvau Šecherezados ainiu, bet pasakas sekiau tokiu būdu, kad sužadindčiau vaikams didesnę ūpą prie mokslo. Su šeiminkais ir panele Liucina teko tik prabėgom šnekučiuotis.

Miegojau kartu su Tarasevičium, kurį visi vadino Domciku. Jaunikaitis skundėsi man, kad turėjo palikt savo tėvelius, nes jie jį verčia eiti į dvasinę seminariją. Šiai profesijai sakė neturįs nei pašaukimo, nei noro. Kitos rūšies mokslo tėvai nenori finansuoti. Papasakojau jam apie mano kelią į Karo mokyklą. Pažadėjau, kad baigęs Karo mokyklą padėsiu jam kiek galėsiu. Pirmiausia, turi baigt bent keturias klases. Jei rinksis kariškio kelią, tai testoja tuomet „savanoriu“ į pulką, nes tai palengvins vėliau stojimą į Karo mokyklą. Sutarėm, kad atiduosiu jam senus vadovėlius, o jis laiko negaišdamas pradės juos studijuoti.

Paviešėję tris dienas Baudėjuose, išvažiavome aplankyti Antaną Žemoitėlį Jogalinoje ir Koreiviuose. Pas šiuos susipažinau su dailiu jaunikaičiu Eugenijum Vitkausku, kurio tėvai buvo labai geri lietuviai.

Naujų metų išvakarėse klebonas suruošė priėmimą moksleivijai. Kad būtų linksmiau, iš Butrimonių nusamdė keturių žydelių „orkestrą“. Susirinko Užuguoščio ir Stakliškių jaunimas, koks pusanthro tuzino berniukų ir mergaičių. Po puikios vakarienės klebonas atnešė apsamanojusį butelį. Paaiškino, kad tai esąs senovinis, tikras lietuviškas midus, kurio dar turi kelis butelius ir kuriuo vaišina tik ypatingomis progomis.

Pripylė visiems po nedidelį likerinį stiklelį. Kambaryje pasklido kvapas, lyg šviežiai iš avilio iškopto medaus. Skystis buvo gana tirštas, žalios spalvos. Stikliuką pakėlus prieš šviesą likerio atspalvis buvo auksinis. Išgėrėm. Labai malonus, švelnus gėrimas.

– Klebone, dar, dar, dar, – prašėme.

– Ne, užteks, paragavote ir gana, – gynėsi jis.

– Klebone, stikliukas toks mažas, kad nei dantis kaip reikiant nepavilgėm – prašėm choru.

– Na, gerai, – pagaliau nusileido. – Vyrams duosiu dar po viena stiklelį. Mergaitėms ne.

Aišku, mergaitės protestavo, bet klebonas nepermaldaujamas. Mes, vyrukai, išgėrėm ir apsilaižėm lyg katinai išlakę grietinėlę.

Dar kiek pakalbėjus, klebonas liepė muzikantams pradėti groti šokių muziką. Kaip „Pono Tado“ Jankelis, žydai suderino savo instrumentus ir sugriaudė. Tik kad Jankelis buvo vienas ir skambino polonezą, o šių buvo keturi ir trenkė polkutę, kad net klebonijos langai šokinėjo.

– Na, užteks jums čia prie stalo tinginiauti. Eikit šokti, – įsakė klebonas.

Mes, aišku, tuoj šokom, bet... nei iš vietos. Lyg neturėtume kojų.

– Tai ką gi? Veltui žydams mokėsiu? – barėsi klebonas eidamas aplink stalą,

bet jam akyse šokinėjo linksmumo kipšiukai, o lūpos virpėjo sunkiai sulaikomu juoku. – Ką gi? Be laiko pasenot, šokti nemokat?

Mes vėl bandėm atsikelti. Ir vėl... nieko.

– Tai tau vyrai! – Jau atvirai kvatojosi klebonas džiaugsmingai trindamas rankas. – Matai, stikliukėlį midaus išgėrė ir nebeapasikelia. O mūsų bočiai midų gėrė ragais.

Toks tai buvo to seno midaus veikimas į mus. Galvoje tuščia, o kojos lyg paralyžiuotos. Netrukus tas veikimas baigėsi ir pakilome nuo stalo. Iki paryčių grojo žydų orkestras, o mes dūkom šokių sūkurėje kaip tik jaunimas moka.

Niekur ir niekad gyvenime neteko tokio midaus daugiau ragauti, nors nemažai teko tuo vardu pavadintų gėrimų išbandyti.

Pirmomis sausio dienomis dar nuvažiauvau ir pas Filipavičius, kur Skerdimuose praleidom porą labai malonių linksmų dienų.

Trijų Karalių dieną dar su tamsa išvažiuoju į Rūdiškes. Pakeliui prisėdo mano buvęs mokinys Filipavičių Jonukas, o Aukštadvaryje priėmėm dar porą studentų. Dešimtą vakaro atvažiauju į Vilnių. Vienuoliktą valandą su krepšiu, pilnu mamytės įduotų visokių gėrybių, atsiradau mokykloje.

Grįžau prie knygų ir prie pagrindžio veiklos.

Vieną gražią 1905 m. sausio mėn. dieną Karo mokykloje žaibo greitumu pasklido žinia – atvyko did. kngkšt. Konstantinas Konstantinovičius. Tuoj buvo nutrauktos visos pamokos ir nuskubėjome susitvarkyti.

Po pietų iškilmingai žygiavome į valgomąjį. Netrukus su savo palyda įėjo didysis kunigaikštis. Skambiu, bet labai maloniu balsu pasveikino:

– Sveiki, junkeriai.

– Sveikatos linkime jūsų Imperatoriškai Didybei, – atsakėme visi kaip vienas.

Didysis kunigaikštis davė ženklą trimituoti maldai prieš valgį. Trimitui pritarė mokyklos maskota – šunelis Murka. Ir šiuo sykiu niekas nesudraudė Murkos, nes šis senas šunvaikis pasirodė esąs didž. kngkšč. favoritas. Tiesa pasakius, buvo jis favoritas ir visos mokyklos. Tiesiog reikėjo stebėtis, kaip šis „latras“ mokėjo atskirti junkerius nuo patarnautojų, nors abiejų kelnės buvo mėlynos: junkeriams vizgino uodegą ir šokinėjo aplink juos, o patarnautojams rodė dantis bei urzgė.

Kunigaikščiui ir jo palydovams stalai buvo pastatyti viduryje valgomosios salės. Kunigaikštis neatsisėdo, o ėjo nuo vieno junkerio prie kito. Vienu kitu žodžiu persimesdavo su vyresniais junkeriais. Su visais kalbėjo kreipdamasis „tu“, o ne įprastiniu „jūs“. Junkeriai su kunigaikščiu elgėsi ir jautėsi lyg kalbėtų su juos mylinčiu tėvu. Priėjo ir prie mūsų stalo. Paragavo maisto, nusišypsojo.

Buvo jis jau apysenis, aukšto ūgio, gana lieknas, lieso veido, šviesiaplaukis, su nedidele, gelsva keturkampe barzdele. Turėjo fenomenalią veidų ir pavardžių atmintį. Buvo gal vienas šviesiausių Romanovų: poliglotas, poetas, rašytojas. Po pietų junkeriai apspito jį ratu. Jis mylėjo junkerius, o junkeriai mylėjo jį. Per to-

kius vizitus kiekvienas stengėsi įgyti kokį suvenyrą. Kunigaikštis tam nekliudė ir paprastai likdavo tuščiomis kišenėmis ir be sagų.

Rekreacijos salėje išsirikiavo visi nauji junkeriai, kurių kunigaikštis dar nebuvo matęs. Priėjo prie kiekvieno ir klausė vardo, pavardės. Jei pavardė neskambedavo grynai rusiškai, tai paklausdavo, kokios tautybės yra junkeris. Kai to paklausė manęs, atsakiau kad esu lietuvis. Tuomet jis pareiškė, kad tai esanti didelė ir kilni tauta ir itin gerbtina yra jos kalba. „Ne taip galvoja caro biurokratija“, – aišku, taip atsakiau tik mintyse, o ne balsu.

Su junkeriais jis pabuvo iki maždaug 18.00 val. Sakė, kad važiuojąs į užsienį ir gal grįždamas vėl užsuks į mokyklą. Savo vizitui atminti įsakė Velykų atostogas pratęsti trimis dienomis. Pinigais apdovanodavo vien tik caras ir tai ne per dosniausiai. Eiliniams po rublį, o viršininkams bei turintiems pasižymėjimų – tris rublius. Kartais teduodavo tik puse šito. Visi kiti caro šeimos nariai galėjo prailginti atostogas, duoti laisvą dieną ar pan.

Kunigaikščiui išvažiavus, viskas grįžo į savo vėžes.

Minėjau, kad Urbonavičiai turėjo tris dukras: Zosę, Kazę ir Bronę. Visai normalu, kad tarp jaunų atsirastų romantiški jausmai.

Vidurinioji Kazė krito į akį Juozeliui Sapkauskui. Burkuot burkavo, bet iš šitų javų nesigavo grūdų.

Poetas sakė, kad „meilėje visi amžiai lygūs“. Puškino senis Mazepa aistringai įsimylėjo jaunutę Kočiubėjaus dukrelę. Na, panašiai buvo čia, tik kad įsimylėjo ji, o ne jis. Dar gimnazistė jauniausioji Bronė meilės objektu pasirinko Praną Liatuką, kuris buvo bent dvigubai vyresnis už ją. Deja, Liatukas buvo flegmatiškas žemaitis ir Bronė nieko nepesė. Kiek žinau Liatukas vedė vėlokai ir, rodos, taip pat žemaitę.

Vyriausioji Zosė flirtavo su manim. Ne visai dvidešimties, meilėje neprityrusi mano širdis įsiliepsnodavo baironiška aistra. Nemokėjau dar skirti paprasto mandagaus flirto nuo tikros meilės. Zosei, kuri buvo gerokai vyresnė už mane, buvau geltonsnapis, o ne rimtas pretendentas.

Kartą prieš Užgavėnes sutikau ją netoli Katedros.

– Vinceli, ateik Užgavėnių sekmadienį. Būtinai ateik, – pasakė ji.

– O kas bus? – paklausiau.

– Bus mano vestuvės su Pranu Klimaičiu.

Žaibas trenkė iš giedro dangaus.

Taip žiauriai apvilti tokią vulkanišką meilę. Visas pasaulis akyse pasidarė raudonas. Nežinojau, ką darau. Griebiau Zosę, bet ji išsprūdo. Matydama, kad ramiai su manim negalima bus kalbėtis, skubiai pasišalino, pabėgo. Susitvardžiau ir nenusekiau paskui ją. Dar kiek be tikslo paklaidžiojęs, grįžau į mokyklą ir kritaui į lovą.

Su Zose bendrauti pradėjome vėl jau tik Nepriklausomoje Lietuvoje, kai meilės vulkanas senų seniausiai jau buvo užgesęs. Jos vyras kpt. Pranas Klimaitis

lankydavosi karininkų Ramovėje, už tai ir suėjom. Jis buvo puikus lietuvis. 1926 m. bendradarbiavo mano leidžiamoje bei redaguojamoje „Tautos valioje“. Taip pat buvo jis aktyvus dalyvis ruošiant sukilimą prieš liaudies fronto vyriausybę, kuri atvirai vedė Lietuvą į raudonosios meškos glėbį.

Miegas šiek tiek apramino pirmą siutą, bet kartėlis taip greit nepraeina, net ir jaunam. Kad kiek atsigaut nuo pirmosios meilės nusivylimų, Užgavėnių atosotų metu kelioms dienoms nuvažiavau į Gardiną.

Gardine apsistojau pas mano buvusią globėją Mariją Suvorovaitę, kuri mane labai šiltai priėmė. Kitą dieną nuėjau pas mano buvusius gerus bičiulius Bieganskis. Mano mokytojas ir draugas Juozas Bieganskis buvo išvažiavęs į Varšuvos universitetą. Neradau Pševorskio, nei Milinarskio. Pirmasis buvo Varšuvos politechnikume, antrasis – konservatorijoje. Rudzinskis taip pat buvo išvykęs. Su jaunesniu Edzia ir su jauniausiu Bieganskiu nebuvau toks geras draugas. Nelabai jiems patiko mano junkerio uniforma, nei kad apsistojau pas pravoslavę. Atvirai to neparodė, bet vis tiek jautėsi, kad tarp mūsų perbėgo juoda katė. Su tėvais Bieganskiais tai labai maloniai šnekučiavomės. Papietavau pas juos, bet tuoj pat atsisveikinau ir lyg ledo prisivalgęs grįžau pas Suvorovaitę. Kun. Rudžio nė nemaniau aplankyti.

Porą dienų skyriau pasivaikščioti po miestą, aplankyti tas vietas, kur tiek pokštų buvo pridaryta ar turėta kitokių išgyvenimų. Šv. Brigitos bažnytelę radau uždarytą. Senukės vienuolės gal buvo perkeltos kur kitur, o gal ir išmirė. Aplankiau faros bažnyčią, kurioje buvo didelis, puikus, marmurinis paminklas lenkų karalienei Jadvygai. Sudegęs pravoslavų soboras dar nebuvo atstatytas. Stačiatikių vyrų vienuolyno vietoje – tuščias plotas. Po orgijų skandalo nė nebandyta jo atstatinėti. Policmeisterio Dyngos nesutikau. Kitaip sakant, viskas beveik po senovei. Nors Suvorovaitė prašė dar bent diena likti, bet aš grįžau atgal į Vilnių.

Užgavėnių sekmadienį nuėjau pas Šišiktorovus, kur pirmu kartu teko valgyti garsius rusiškus Užgavėnių blynus. Prie blynų daugybė priedų: tirpintas sviestas, grietinė, kapoti kiaušiniai, silkės ir t. t. Turtingųjų namuose tų priedų buvo daugiau ir daug prašmatnesnių. Šišiktorovai, deja, nebuvo tokie turtuoliai, tai neturėjo nei rūkytos lašišos, nei ikrų. Bet šiaip turiu pasakyti, patys blynai man labai patiko.

Rusų gavėnia prasidėdavo nuo pirmadienio, o ne nuo trečiadienio, Pelenų dienos. Pagal katalikus, galėjau dar dvi dienas baliavoti kaip reikiant. Mokykloje jau šią pirmą gavėnios savaitę buvo griežtai prisilaikoma stačiatikiškų papročių: nieko mėsiško, nieko pieniško. Tas pats būdavo ketvirtą, vidurgavėnio ir paskutinę gavėnios savaitę. Taip pat būdavo prisilaikoma griežtai pasninko visų savaitės trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais. Likusiomis savaitėmis bei dienomis tokio pasninko nebūdavo, o sekmadieniais normaliai – gaudavom ir mėsiskų patiekalų.

Technologijai ir industrializacijai žengiant pirmyn, senos, grynai agrarinės visuomenės visur biro. Prancūzų Didžiosios revoliucijos mesti atgarsiai plačiai sklido. Naujos ekonominės ir filosofinės srovės domino XIX amžiaus žmones. Augo darbininkų klasės, plėtojosi vidurinis luomas. Viliojo Amerikos pasiekimai. Visur buvo reikalaujama daugiau individualių laisvių.

Tokie vėjai skraidė ir beribiais Rusijos plotais. Valdanti klasė nenorėjo to matyti. Spaudė tiek pačius rusus, o dar daugiau kitas okupuotas tautas. Cenzūra, bausmėmis tramdomas progresas veržėsi ir į Rusiją. Pamažu, bet ne nuosekliai.

Nesėkmės japonų kare aiškiai parodė Rusijos atsilikimą. Nepatenkintų skaičius, kurstomas ir organizuojamas profesionalių agitatorių, labai išaugo. Caras su savo patarėjais vengė įvesti jau nuo seniai reikalingas reformas. Galų gale perpildytas vulkanas sprogo ir 1905 m. išsiliejo revoliucijos lava.

Tačiau revoliucijos, karinės jėgos nepalaikomos, laimi tik rečiausiais atvejais. Kariuomenė, nepaisant vieno kito, palyginti nežymaus revoliucijos epizodo, liko ištikima carui. Nors revoliucija ir pasiekė vienos kitos reformos, galiausiai buvo nuslopinta. Pažangūs ir gerų galvų reformatoriai buvo nustumti į šalį. Visokio plauko oportunistai bei sukalkėję feodalai vėl paėmė į savo rankas silpnabūdį bei nelabai šviesaus proto carą Nikolajų II. Nors ir kiek lengviau pasidarė, bet toli gražu ne tiek, kiek reikia. Pamažu buvo grąžinami seni policiniai metodai. Kaip ir daugelį kitų Rusijos vietovių, taip ir Vilnių palietė revoliucijos sąjūdis. Prasidėjo streikai. Iš gatvių išnyko net garsieji Vilniaus vežikai. Miestas neteko duonos ir šviesos. Sustojė geležinkelis. Buvo gandų, kad sukilėliai žada pulti Karo mokyklą. Dėl to kasdien viena kuopa buvo skiriama apsaugai. Aš buvau linkęs apsaugos tarnybą vykdyti gatvėje, bet ne kaip sargybinis, o patrulis. Kas ketvirtą dieną 24.00 val. teko būti kovos parengtyje. Vienas kuopos būrys ėjo į sargybą, kitas patruliavo, o likusieji du būriai ilsėjosi ar buvo rezerve.

Mokyklos karininkai iš privačių butų persikėlė į mokyklą. Mokykla buvo lyg apgulta tvirtovė, tik kad nebuvo matyti apgulančių jėgų. Priešo mes nematėm. Žinojom, kas jis, bet nežinojom, kur jis yra.

Reguliarioji kariuomenė buvo siunčiama į provinciją: miestelius, kaimus, bažnytkaimius. Buvo siunčiami kaip baudžiamieji būriai.

Vilniaus įgulos ir apygardos karinės jėgos agitacijai nepasidavė ir liko visiškai ištikimos carizmui. Kariuomenėje lietuvių kaip ir nebuvo, o visokių atsilikusių didžiarusių bei dar labiau atsilikusių mordvų, čeremisų, čuvašų ir kitokių panašių agitatoriai nepaveikė.

Bet kokiai agitacijai užbėgti už akių, buvo skubiai paruošti karininkai kontragitatoriai. Tokie specialistai buvo siunčiami į įvairias įgulas, kur skaitė paskaitas, skelbė prakalbas. Jie viešai skaitydavo revoliucionierių skleidžiamus lapelius, afišas, brošiūras. Skaitydavo jas tokia intonacija ir su tokiais humoristiniais komentarais, kad kareiviai sprogdavo juokais. Kai galų gale į dalinį patekdavo ti-

kras agitatorius, tai jo kalbos būdavo išjuokiamos, o jis pats dažnai gaudavo ir į kailį.

Patruliavome ne vien mums įprastomis gatvėmis, bet nueidavome ir toliau. Vienoje pusėje pasiekdavome mišką, kitoje pusėje prieidavome iki Šumano bravoro, kartais net eidavom Jurgio (dabar. Gedimino) prospektu. Atėję iki Šumano bravoro, per užpakalines duris įeidavome į vidų ir patekdavome į bravoro užkandinę, kur gaudavome išgerti po kelis bokalus alaus. Grįždavome visi nesutikdami ir nerasdami priešo. Iš viso tik vieną kartą sutikome kažką panašaus į streikininkus. Nežinodami, ką su jais daryti, atvedėm juos į Karo mokyklą. Vėliau jie buvo perduoti žandarmerijai.

Duona karo mokyklai buvo gabenama iš Įgulos intendantūros kepyklos su kazokų būrio apsauga. Tokiu būdu buvo gabenami ir kiti intendantūros mums teikiami produktai. Daugumą mums reikalingų produktų pristatydavo Masloboiskienė ir kiti sutartininkai. Nors sakoma, kad alkana minia puola maisto transportą, bet Karo mokyklos transporto niekas neužpuolė. Taigi dėl maisto gavėnios metu neteko mums kentėti. Mums pristatomos silkės tikrai buvo reto gerumo, karališkos.

Mūsų tikroji baimė buvo, kad streikai galės mums, ko gero, sutrukdyti Velykų atostogas. Laimei, jie palyginamai greitai baigėsi. Traukiniai vėl pajudėjo. Taigi mūsų baimė, kad atostogų metu teks tupėti mokykloje, išnyko.

Jei Rusijoje žmonės ir iškovojo Dūmą bei kai kurias kitas laisves, tai, išskyrus leidimą spausdinti lotyniškam raidėm, jų nesijautė nei Lietuvoje, nei Vilniuje. Vilniuje siautėjo gubernatorius von Val, kuris kam reikia, kam nereikia krėtė į kailį. Policija, žandarmerija, kazokai gatvėse gaudydavo žmonių būrelius ir nusivarydavo į Dominikonų gatvėje esančios policijos kiemą. Ir čia krėsdavo į skūrą. Bet „humaniškai“. Gydytojo priežiūroje. Vienas policininkas užsisėsdavo ant galvos, kitas ant kojų, o trečias lupo. Gydytojas laikydavo už rankos, tikrindavo pulsą ir nusprėsdavo „užtenka“ ar „dar galima“. Greitai šis eskulapo ainis buvo iššifruotas. Turėjo jis kuo skubiausiai nešdintis iš miesto, nes ir kazokai nebūtų galėję jo apsaugoti nuo nukentėjusiųjų keršto.

Visos šios suirutės metu negaudavome leidimo į miestą, itin po to, kai išėję junkeriai patyrė kiek nesmagumą. Todėl nežinojau, kas darosi ir vyksta lietuviškame pogrindyje. Tik po Velykų atostogų galėjau trumpam užbėgti pas Urbonavičius.

Velykų atostogų mus paleido prieš Verbų sekmadienį. Tai dėl didž. kn-gkšč. Konstantino Konstantinovičiaus mums duotų pridėtinių trijų dienų. Paleisti buvome iki pat Atvelykio. Traukiniu nuvykau į Rūdiškes. Čia laukė Žemoitelio, susitarusio su Koreivais, arkliai. Mat, be manęs, dar važiavo iš Vilniaus du Koreivukai ir pati Koreivienė. Taip pat važiavo junkeris Koreva.

Minėjau, kad Kalėdų atostogų metu užmezgiau keletą naujų pažinčių. Viena jų buvo Koreivų šeima. Du jų sūnūs, Vincelis ir Petriukas, mokėsi Vilniuje.

Pilies gatvėje turėjo išsinuomoję didoką butą. Butą tvarkė ir berniukus prižiūrėjo pati mama, dažnai padedama vyresnės dukters Anelcios. Maistą atveždavo iš ūkio, o dalį kambarių nuomojo moksleiviams ar studentams. Tai labai sumažino jų pačių išlaidas.

Kelis kartus apsilankiau pas juos. Iš Koreivienės sužinojau, kad pas juos dažnai lankosi paskutinio kurso junkeris Koreva, kuris oficialiai esąs Anelcios sužadėtinis. Kadangi „špokui“ tai gali reikšti daugybę nepatogumų bei komplikacijų, nustojau lankytis pas Koreivas.

Velykų atostogų metu Koreivai penėjo ir šokinėjo aplink Korevą. Vežiojo jį pas visus savo pažįstamus, kad visiems parodytų savo dukters būsimąjį. Blogi liežuviai malė, kad Koreivienė jau suguldanti juos į vieną lovą. Baigęs mokyklą gegužės mėnesį, Koreva tarnybos vietą pasirinko Estijos Ravelije, Taline. Atrodo, kad buvo tiek padorus, kad ten kreipėsi į karininkų garbės teismą prašydamas leidimo vesti Anelcią. Deja, teismas sužinojęs, kad Anelcia yra beraštė, bemokslė, tokio leidimo nedavė. Šios vedybos iširo. Savo vietoje Koreva pasiuntė jaunesnį brolių, kuris taip pat stojo į Karo mokyklą. Tačiau Anelcia buvo daug vyresnė už jį, o jaunuolis ja nesusidomėjo ir nustojo ten lankęsis. Tuomet akys buvo nukreiptos į kaimyną Eugenijų Vitkauską, kurio anksčiau beveik nematė. Sakydavo, jei Anelcia nieko geresnio negaus, tai visad ras Eugenijų. Bet ir Eugenijus, tapęs karininku, dabar pakėlė nosį. Ir vėl Anelcia liko. Buvo pasenęs dvarponėlis Vaclovas Žizniauskas iš Poliesio, kuris gyveno susidėjęs su čigone ir su ja turėjo kelis vaikus. Šitą senį Anelcia ir gavo galų gale, bet čigonė taip pat liko gyventi kartu. Tokiomis sąlygomis, nemanau, kad Anelciai būtų gerai.

Velykos Užugostyje tai ne tokios, kaip Jiezne. Čia atostogų neatvažiuodavo joks „kunigėlis“, todėl nebuvo kam ruošti artistų, lalauninkų. Be to, vietovė mažesnė, apylinkė neturtingesnė, nes žemė blogesnė, akmenuota. *Panstva*²⁵ laikėsi atskirai. Tiesa, merginos ruošė margučius. Buvo kiaušinių mušimas, ride nimas, bet ne tokiu mastu, kaip Jiezne. Jau pirmą Velykų dieną išvažiavau porai dienų į Baudėjas. Vėliau aplankiau Vitkauskus, Filipavičius ir kitus. Laikas greitai prabėgo. Kaip po Kalėdų, taip ir dabar po Velykų grįžau į Vilnių tempdamas didžiulį krepšį visokių gėrybių.

Prie mokyklos vartų grįžtančiųjų laukė tie, kurie buvo anksčiau grįžę ar visai nevažiavo. Vienas, kitas sveikindavosi su atvykusiu ir lydėdavo jį pristatyti budinčiam karininkui. Kiti tempė krepšį ir tikrindavo jo turinį. Paprotys buvo, kad po pietų ar vakarienės kolegės susirinkdavo arbatinėje ir sutvarkydavo po vieną atgabentų krepšių. Iš eilės. Toks buvo likimas ir mano krepšio.

Miegamajame kaimyninė lova buvo esto Arturo Bittenbinderio. Pasiturinčių tėvų vaikas. Kiek išlepintas. Gabus, bet kiek šykštokas. Labai mėgo dalyvauti kitų krepšių sudorojime, bet savąjį norėjo išsaugoti. Buvo atsivežęs pusę kalaku-

²⁵ Ponai, ponija.

to ir visą žąsį, kuriuos padėjo savo spintelėje. Kai manydavo, kad niekas nemato, atsipjaudavo gabaliuką kalakuto ir sutvarkydavo. Žąsį laikė atsargoje, „ant vėliau“. Nei žodžio mums neužsiminė apie žąsį. O seilės mums varvėjo. Sutarėme Arturą pamokyti kolegiškumo. Visų prie lovų stovinčių spintelių užraktai buvo vienodi. Laisvu momentu Arturo žąsį perkėliau į savo spintelę. Po pietų perdaviau ją kolegai Levčenko, kuris buvo tikras specialistas paukščius padalyti į tinkamus gabaliukus.

Sutikęs Arturą, pasakiau:

– Artur, po vakarinio patikrinimo arbatinėje dorosime žąsį. Nenorėtum prisidėti?

– Su malonumu. Ačiū, Vika.

Vakare visi pasiskanaudami tvarkėme žąsį. Arturas taip pat ir gyrė:

– Puiki žąsis, – ir pasiėmė kitą gabaliuką.

– Hm Hm... – murmėjo kažkas grauždamas kulšelę ir laižydamas pirštus.

– Kas yra? – nekaltai paklausiau.

– Neįmanoma.

– Kas neįmanoma, Artur?

– Pažįstu šią žąsį.

– Ką tu? Tau vaidenasi.

Atsikando dar gabaliuką.

– Tai mano žąsis. Taip pagaminti moka tikrai mano mama, – kone verkė Arturas. Bet žąsies liko tik atsiminimas ir apgraužti kauliukai.

Patikrino savo spintelę ir įsitikino, kad tikrai jo žąselė buvo „išskridusi“. Porą savaičių nekalbėjo su manim, bet galų gale susitaikėm. Po šitos pamokos daugiau nebandė taupyti savo krepšį, bet pasidalydavo su visais.

1905 m. junkerių laida Šv. Jurgio dieną buvo pakelti į karininkus, remiantis vien tik metiniais pažymiais, be egzaminų. Reikėjo mat papildyti japonų kare patirtus kadrų nuostolius. Liatukas pasirinko Naugardą, arčiau Petrapilio. Didžiulis pateko į žandarų nagus. Netekus tokių gerų dviejų darbininkų, pagrindis labai nukentėjo. Ypač kai sparčiausiai ėjo pasiruošimai Didžiajam Seimui, kuris turėjo susirinkti gruodžio mėn. pradžioje. Tam Seime turėjo sekretoriauti Zosės Urbonavičiūtės vyras Petras Klimaitis.

Išlydėjus naujus karininkus, mus prispaudė egzaminai ir lauko darbai. Planavimai, matavimai, nuotraukos. Egzaminai buvo tik iš visiškai baigtų dalykų, nebaigtų dalykų buvo išvedamas metinis pažymys. Ir toks įrašomas į pažymėjimą. Kas būdavo nepatenkintas savo pažymiu, galėjo prašyti egzaminą pakartoti. Tokių mėgėjų būdavo labai nedaug, mat besitaisant galima buvo ir nusitaisyti. Klausdavo ne pagal bilietus, o iš viso kurso, be to, ir egzaminatorius buvo kitas, paties inspektorius plk. Kreičmano priežiūrimas.

Atlikę lauko darbus, buvome išvežti į šaudymo pratybas, kurios vyko 15 km

nuo Vilniaus Meliakonių ir Keturiasdešimt totorių vietovėse. Šias vietas sudarė konglomeratai mažų ūkelių, kuriuose gyveno totoriai. Šie totoriai, visi bajorai, buvo ainiai mirzų²⁶ bei kitų kilmingų totorių, kuriuos Vytautas Didysis buvo apgyvendinęs Trakų srityje. Jie išlaikė savo papročius ir tikybą. Kiek paplito ir kitose apylinkėse. Pvz., kunigaikštis Radvila Kėdainiuose buvo pastatęs jiems ir mečetę. Labai retas iš jų nurusėjo.

Buvo pasakojama, kad Keturiasdešimt totorių gavo savo vardą dėl to, kad vienas pagrindinių savininkų turėjo 40 sūnų. Kiek kitos lyties ir kiek žmonių jį turėjo, nebuvo žinoma. Mat pranašas Mahometas savo pasekėjams leido turėti keturias visateises, legalias žmonas, o konkubinių²⁷ tai tiek, kiek kišenė išneša. Skaičiuojami tik sūnūs, dukros – nesvarbu, nes moterys yra besieliai sutvėrimai Alacho sutverti tiktai vyrus patenkinti, vaikus produkuoti ir darbus dirbti. Geras žirgas vertesnis ir už rojaus hurę²⁸.

Vieta buvo lygi. Tarp ūkių vingiavo upeliūkštis, rodos, Voke vadinamas. Mes buvome apgyvendinti išnuomotose daržinėse bei klojimuose. Savo rajono ribas Karo mokykla pažymėjo. Žymenys buvo šiaudų kūleliai, pririšti prie ilgų karčių galo. Junkeris, išėjęs už šių ribų, buvo laikomas savavališkai pasišalinusiu ir už tai gerokai nukentėdavo.

Buvo rasta išeitis. Kartu su junkeriu keliaudavo ir kartis, kuri buvo „įkurdinama“ koks porą dešimčių žingsnių nuo siekiamo tikslo. Tikslas buvo geresnė maudymosi vieta, o dažniausiai gražiosios lyties atstovė. Teisybę pasakius, gražuolių ten netrūko: lieknos, juodaakės, kurių ilgi plaukai buvo tokie tamsūs, kad įgaudavo mėlyną atspalvį. Junkeriai meilės avantiūroms nėra priešiški. Gražu buvo stebėti, itin šventadienio popietę, kai tos žymenų kartys pradėdavo klajoti lyg žaltvykslės. Jaunesnieji špokai buvom tik stebėtojai ir mokėmės, kaip mums patiems teks elgtis ateityje. Vedusieji karininkai gyvendavo su savo šeima Vilniuje ir savaitgaliais grįždavo namo. Buvo ir tokių, kurie važiuodavo kiekvieną dieną. Nevedę gyveno su mumis, tik kad turėjo išsinuomoję atskirus kambarius. Šieji ir patys nebuvo priešiški juodaakėms, todėl nuduodavo, kad nepastebi, kaip kartys klajoja.

Šaudymo pratimams pasibaigus, vykdavo mokyklos manevrai. Vykdamo jie Vilniaus apskrityje, bent porai dienų „okupuodavom“ ir Ašmenos apskrities pakraščius – Keną, Šumską ir panašius bažnytkaimius.

Mūsų kuopos vadas ukrainietis plk. Mastyko, baigęs Karo juridinę akademiją, buvo didelis istorijos ir senienų mėgėjas. Ir aš pats, būdamas istorijos mėgėjas, suorganizavau kuopoje istorijos mėgėjų ratelį ir paprašiau, kad jis mus globotų. Jis mielai sutiko. Dabar manevrų metu paprašydavau jo, kad mums

²⁶ Rytų tautų aristokratų ar aukštuomenės.

²⁷ Sugulovių.

²⁸ Hūrįjos [arab. *hūr* – juodaakės], Korane – amžinai jaunos rojaus merginos.

parodytų ir paaiškintų istorines cerkves. Beveik visuose mūsų lankomuose bažnytkaimiuose bažnyčios buvo paverstos cerkvėmis.

Popas, bet dažniausiai jo šonkaulis, jaunam junkeriui mielai duodavo cerkvės raktą. Apžiūrėjus cerkvę, nustačius jos statybos laiką, išsiaiškinus pirminius, tikrus fundatorius, gražindavau raktą popadijai²⁹. Visad norėdavo kuo nors pavaišinti, ypač stikleliu, tačiau atsisakydavau. Nerodydavau viešai pasipiktinimo, kad bažnyčios buvo paverstos cerkvėmis, nes tai būtų bloga politika. Tačiau jie ir patys matė, kaip barbariškai senos puikios freskos buvo užteptos kalkėmis, kaip katalikų šventieji buvo pertaisyti į bizantiškas ikonas ir kitkas. Progresyvūs junkeriai rusai, kuopos vadui pritariant, visus šiuos „meniškumo“ apsiereiškimus tiesiai vadindavo vandalizmu.

Per manevrus maistas buvo kiek paprastesnis, bet gausesnis. Pusryčiams gaudavom bandelę, gabaliuką sviesto, porą šimtų gramų „šuns džiaugsmo“ ir tris gabaliukus cukraus. Arbatą gaudavom lauko virtuvėj. Pietums būdavo geras gabalas puikios kareiviškos duonos, sriuba, mėsa iš lauko virtuvės katilų. Duodavo tiek daug, kad užtekdavo mums ir mus apspitusiems vaikams.

Manevrai praėjo linksmai. Visad turėdavau vilko apetitą, o miegojau lyg užmuštas. Nenoromis keldavomės iš ryto, bet išsimaudžius kuriam vėsiam upely, vėl atgydavom. Manevrai ėjo į pabaigą. Lapkričio 30 d. iškilmingai atšventėm caro įpėdinio carevičiaus Aleksiejaus gimimą. Liepos 31 d. pajudėjom Vilniaus link, kurį pasiekėm rugpjūčio 5 d., o rugpjūčio 6 d. buvom paleisti vasaros atosogų.

Į tėviškę mane ši sykį lydėjo mano geras draugas Juozas Sapkauskas, kuris dar niekad nebuvo matęs Dainavos šalies. Rūdiškių stotyje manęs niekas nelaukė, nes aš nebuvau pranešęs tikslios atvažiavimo datos, kurios ir nežinojau. Į kelionę leidomės pasamdytu važiu.

Pirmiausia Juozelio dėmesį patraukė pakelėje stovį Malinausko „rūmai“. Tie rūmai buvo statomi jau kelinti metai. Statyba buvo labai įdomi ir rodė paties Malinausko minčių originalumą. Buvo iškeltos sienos. Įruošti meniniai židiniai. Grindys išklotos puikiausiu parketu ir itališkom plytelėm, kai kur mozaika. Sienos išklijuotos brangiais, importuotais apmušalais bei gobelenais. Vieno tik daikto trūko – stogo. Lietus ir saulė, speigas ir karštis, visą šį versališką prašmatnumą pavertė sąšlavų krūva. Parketas susiraitė, plytelės bei mozaika sueižėjo, apmušalai ir gobelenai kabėjo kaip skarmalai, židinių skulptūriniai pagražinimai nutrupėjo. Nepriklausomybės laikais originalus architektas Malinauskas kurį laiką buvo mūsų diplomatinio atstovu Prahoje, Čekoslovakijoje.

Toliau sekė Onuškis, kurį lenkai vadino Hanuszyszki. Kuklus bažnytkaimis ir kukli bažnytelė. Pravažius Onuškę, prasidėjo didelis šilas, kuris tęsėsi beveik iki Aukštadvario. Aukštadvario dvaro savininkas inž. Malinausko žentas,

²⁹ Stačiatikių šventiko popo žmona.

dr. Mongirdas, Aukštadvario ežere įrengė puikų upėtakių ūkį. Iš Aukštadvario ežero išteka Verknės upelis, kuris netoli Birštono įteka į Nemuną. Sekė Burokiškių šlėktelių okolica³⁰. Toliau buvo Glaščo ežeras, kurio gale buvo Intuponių kaimas. Pravažiavus Intuponis, tolumoje, už kokių trijų kilometrų, jau buvo matomas ant kalvelės stovįs Užuguostis.

Mamytė pro langą pamačiusi į kiemą įdardant briką su dviem „maskoliais“, skubiai išbėgo mūsų pasitikti. Apkabino mus ir išbučiavo. Tėvelis buvo darbe, bet sužinojęs, kad mes atvykome, atskubėjo namo. Mūsų kurmonas, vežikas, buvo pavaišintas ir jam buvo apmokėta.

Mamytė skubiai sunešė ant stalo viską, ką turėjo, ką galėjo ant greitųjų pagaminti. Mūsų garbei porą paauglių gaidžiukų nukeliavo į keptuvę. Mūsų kalbinama mamytė ir verkė, ir juokėsi, ir vis žiūrėjo, kad tik mūsų lėkštės nebūtų tuščios.

Sukorę arkliais tokį kelią mes jautėmės pavargę ir mielai būtumėm nuėję pailsėti. Kur tau! Kas leis? Gandas, kad pas Glovackius yra iš Vilniaus atvažiavę junkeriai, atskubėjo praplikęs, augalotas bažnyčios maršalka Gruzdzevičius, plikbajoris vargonininkas Kmita, buvęs Rajeckų dvaro administratorius, Užuguosčio pažiba Chmieliauskas ir daugelis kitų. Tik apie vidurnaktį galėjome suvirsti į lovas. Kitą dieną aplankėm kleboną. Nors seno midaus ir negavom, net buvom pavaišinti puikiu naminiu vaisvyniu. Kvietė likti pietų, tačiau padėkoję atsiskakėme, nes buvome pažadėję pietauti pas Chmieliauską. Po pietų visi nuvykome pas Kmitą. Prasidėjo dainos. Čia pasirodė, kad Juozelis yra neblogas pianistas ir akordeonistas.

Rytoj pietūs pas Gruzdzevičių, vakarienė pas Stanevičių.

Gruzdzevičių pietūs buvo puikūs, grynai kaimiški. Išskyrus silkę, druską ir pipirus, visa kita buvo paties ūkio gaminiai. Pas Gruzdzevičių susipažinom su Užuguosčio žuvų „karalium“ Šolomskiu. Jis turėjo didelę valtį, tinklus ir apskritai viską, kas reikalinga žūklei. Nurodė mums geras žvejybos vietas Glaščio ežere. Sutiko leisti mums pasinaudoti jo valtimi. Kitą rytą po pusryčių nuėjome prie ežero. Rytas buvo puikus, gaivus. Mes nusirengėme ir Adomo kostiumais prieš nupuolimą susėdome į valtį bei nusiyrėm į ežero vidurį. Kitame krante dirbo kelios moterėlės. Pamačiusios atsiiriančius nuogalius, išsigando ir rėkdamos spruko namo.

– Juozeli, – pasakiau, – skubam atgal, kad su vėzdais atbėgę moterų vyrai mūsų neapvanotų.

Taip ir padarėme. Atbėgę vyrai pamatė tik tuščią ežerą. Jau tik gerokai vėliau sužinojau, kad žmonės visiškai rimtai pasakojo, kad Glaščio ežere vaidenasi. Prieš kelis metus paskendę du Intuponių vyrai iškyla ir irstosi ežeru.

Pėsti pradėjome daryti iškylas po kaimyninius dvarus ir netolimas vietas.

³⁰ Apylinkė, vietovė.

Aplankėme Skerdimus, Jogaliną. Baudėjas mus labai džiaugsmingai sutiko man taikoma Liucina, o Juozeliui tuoj pradėta piršti Vunia. Buvom mieli svečiai pas Vitkauskus, kurių Eugenijų prikalbėjau stoti į Karo mokyklą. Tik pas Koreivus senoji Koreivienė ir Anelcia ne kaip jautėsi dėl nustoto, bet taip iškakariekin-to³¹ žento Korevos.

Tėveliui prašant, nuvykome į Jiezną aplankyti uriadniką³² Kuzmičių, kurio sūnus norėjo pasiruošti į Karo mokyklą ir norėjo gauti informacijos. Klebono ir jo „gėlyno“ asmeniškai nepažinojau, tai jo ir neaplankėm. Mano gardiniškių draugų nebuvo. Nebuvo nei mano pieno brolio Stasiuko Budrevičiaus, kuris nuo „liosų“³³ spruko į Ameriką.

Kuzmičius mus labai iškilmingai priėmė. Po pietų aprodė mums, nors aš daugiau žinojau apie tai, dvaro parką, Pacų rūmų griuvėsius ir kitką. Nuėjome į apleistus Jiezno kapus, kur ilsėjosi daug mano vaikystės pažįstamų ir daugelis mamytės giminių. Tėvelio daugelis giminių buvo palaidoti jo kilimo vietoje Pšysucho gminoje, Opočno apskrityje, Plocko gubernijoje. Parodžiau Juozeliui Jiezno bažnyčią ir garsiuosius būgnus. Neužmiršau nuvesti ir į žymiąją Abelio Kormano užėigą. Atgal į Užuguostį nutarėm grįžti pėsti, nors mums ir buvo siūlomi arkliai. Mat norėjom pasikalbėti, pakeliui sustoti ir ramiai, neskubėdami apžiūrėti įdomesnes vietas.

Nebuvo laiko dar aplankyti ir Birštoną bei Margio pilies kalną Punioje.

Porą dienų pasisvečiavome pas Filipavičių Skerdimuose. Čia gavau bričkėlę³⁴, kuria aš pats nuvežiau Juozelį į Rūdiškių stotį. Grįžau vėl pas tėvelius vasaros atostogų baigti.

³¹ Išgirtojo.

³² Policijos vyresnysis.

³³ Greičiausiai turima omenyje „savanoriška“ tarnyba Rusijos kariuomenėje.

³⁴ Brikelė – vieninkis šventinis vežimas, skirtas žmonėms vežti.

III skyrius. „SUŽADĖTUVIŲ“ KOLDŪNAI

Mokyklos vartai plačiai atverti. Tradiciškai prie vartų grįžtančiųjų laukė anksčiau atvažiuavę. Aš taip pat buvau iškilmingai sutiktas. Porą kolegų apsikabinę sveikino mane ir tempė pas mokyklos budėtoją. Kiti revizavo mano atsivežtus krepšius. Tiek to. Žinojau, kad arbatinėje galėsiu padėti doroti ir kitų atsigabentus krepšius.

Šiais metais jau nebuvo „špokas“. Mat naujokai pirmamečiai pravardžiuojami „špokais“. Antras, vidurinis kursas, buvo pravardžiuojamas „kozerogais“ – ožkaragiais. Tik trečio, paskutinio kurso junkeriai buvo tituluojami ponais.

Buvo trys elgesio kategorijos, kurių kiekviena turėjo reikšmę, teises.

Pirmoji suteikdavo teisę būti pakeltu į karininkus, gauti leidžiamąjį iki 24.00 val. bei savaitgalį nakvoti mieste. Pagal pažymių vidurkį iš šios grupės buvo skiriami junkeriai viršilos, būrininkai, skyrininkai bei pavedamos kitokios pareigos. Baigiantieji šioje grupėje pagal pažymius gaudavo metus ir daugiau vyresniškumo.

Antrajai priklausė visi naujai stojantieji bei žemesnio pažymio, mažesnio pasiekimo moksle junkeriai. Leidimas šiems duodamas iki 23.00 val. Savaitgalį mieste galėjo likti nakvoti tik tie, kurių tėvai ar giminės asmeniškai prašė mokyklos vyresnybės tokį leidimą duoti. Jie ir turėjo būti atsakingi už junkerio elgesį tuo metu.

Trečioji elgesio grupė – tai baudžiamoji. Dėl kurios nors priežasties patekęs į šią grupę junkeris buvo iš mokyklos perkeliamas į pulką. Tokia bausmė buvo skiriama mažiausiai pusei metų. Šiam laikui praėjus, galėjo vėl prašyti leisti grįžti į mokyklą, bet tik išlaikius patikrinamuosius egzaminus. Grįždavo į tą patį kursą, iš kurio buvo pašalinti. Skirtumas buvo tas, kad „špokas“ pulke buvo eilinis, o aukštesniųjų kursų junkeriai buvo puskarininkiai.

Viena pirmųjų naujybių, kurią radau grįžęs, buvo antroje kuopoje esąs „gandras“.

Daugelis jaunuolių yra linkę pasirodyti esą kuo tai daugiau svarbesni, nei kad yra iš tikrųjų. Nori pasipuikuoti prieš kitus. Daugelis junkerių sirgo šia liga – pasipuošti svetimom plunksnom. Mokykloje tai vargu ar įmanoma, bet išvažiaavus atostogų, tai jau kita kalba.

Vienas paprasčiausių būdų buvo junkerio antpečių apsiuvimas. Antpečiai apvesti auksiniu galionu³⁵. Taigi uždėdavo galionus tokius plačius, kad tarp jų likdavo tik siaurutis tarpelis, taip pat mokyklos ženklai susiliedavo, tapdavo beveik nepastebimi. Gerai pažiūrėjus iš arti, tai buvo galima matyti. Iš tolo panašėjo į kapitono antpečius.

³⁵ Auksu ar sidabru austa juostelė.

Kitas būdas – prisisiūti skyrininkų ar būrininkų juosteles bei prisikabinti dviašmenį durtuvą. Negalima tik buvo prisisiūti viršilos juostos, nes kartu su šia buvo nešiojamas kardas. Kardo negausi, o durtuvą galima buvo išsinuomoti pas pulko puskarininkius.

Vienas junkeris, važiuodamas atostogų į Žemutinį Naugardą, pasipuošė ne vien „kapitoniškais“ antpečiais, bet dar ir kitkuo pagražinęs savo uniformą. Platokas mėlynas uniformines kelnes pakeitė aptemptais, raudonais husarų raitūzais³⁶. Taip bestimpinėdamas gatvėmis nelaimėi užkliuvo ant igulos komendanto. Šiam į akis krito savotiška uniforma. Sustabdė junkerį ir paklausė, iš kur jis yra. Kai šis atsakė, kad yra iš Vilniaus karo mokyklos, komendantas paklausė, nuo kada buvo pakeista Vilniaus karo mokyklos uniforma. Nelabasis taip surėdė, kad komendantas pats buvo šios mokyklos auklėtinis. Surašė visą įvykį smulkiai aprašydamas uniformą. Junkeriui įsakė nutraukti atostogas, grįžti į Vilnių ir taip, kaip apsirengęs, prisistatyti mokyklos vadovybei. Mokyklos viršininkas į visą reikalą pažiūrėjo daugiau komiška, tačiau junkerį šėtoniškai nubaudė: į pamokas ir užsiėmimus turės vilkėti tuos raudonus raitūzus, į miestą galės išeiti, kai sudėvės tas kelnes.

Vargšas skyrėsi iš visų. Už tai ir buvo pramintas „gandru“. Kaip jis netrynė, kaip jis jų nevalkiojo. Raitūzus, savo nelaimėi, buvo užsakęs iš geriausio drapo³⁷, o tai geležinė medžiaga. Tokių medžiagų dabar ir su žiburiu nerasi. Beveik ištiesus metelius tas kelnes vargšelis zulino, trynė, valkiojo, kol pagaliau jų atsikratė. Pagalvokite: ištisi metai be išėjimo. Ar tai ne pragariška bausmė?

Karo metu ypatingu narsumu pasižymėję kariai buvo pakeliami į praporščikus, pirmąjį karininko laipsnį. Karui pasibaigus, tiems, kurie neturėjo atitinkamo mokslo cenzo, buvo pasiūlyta išeiti į atsargą. Iš tikro pagal įstatymus jie galėjo likti ir toliau tarnauti daliniuose, tačiau jie galėjo būti keliami į aukštesnį laipsnį tik kas šešeri metai ir tai tik iki kapitono laipsnio. Karo mokyklas baigusieji keliami kas ketveri metai. Praporščikams, kurie turėjo šešių klasių cenzą, buvo siūloma stoti į Karo mokyklą, kurią baigę toliau eina normaliu karininko keliu. Šiais metai keliolika šių narsuolių įstojo į Vilniaus karo mokyklą. Tarp jų buvo vienas lietuvis Pranas Bizokas nuo Antazavės.

Praporščikai gyveno privačiuose butuose mieste. Į mokyklą ateidavo tik į pamokas ar užsiėmimus. Mokykloje jie buvo lygiomis su kitais „špokais“, t. y. turėjo klausyti ir šokinėti prieš aukštesnio kurso junkerius, o ypač pareigūnus. Mieste tai buvo kas kita. Mieste jie vaikščiojo vilkėdami karininkų uniformą. Taigi kiekvienas junkeris, nors jis būtų ir paskutinio kurso, bei viršila turėjo praporščiką „špoką“ pirmas pasveikinti.

³⁶ Aptemptos kelnės.

³⁷ Storas vilnonis audeklas.

Nelabai griežtai buvo laikomasi šio etiketo. Junkeriai kartais nepastebėdavo, o praporščikai „špokai“ neėmė šito labai į galvą ir daugiau taikėsi prie mokyklos etiketo.

Ne taip buvo su Bizoku. Kartą jis mieste sulaikė vyresnio kurso junkerį, kuris nebuvo jo pastebėjęs ir nepasveikino jo kaip karininko. Davė jam pastabą ir įsakė apie tai pranešti mokyklos budėtojui. Junkeris buvo nubaustas „be eilės“.

Nubaustasis buvo vienas „būrininkų“. Pasiskundė kurso kolegoms, taip pat ir visiems pareigūnams. Savaiame suprantama buvo nutarta Bizoka pamokyti.

Prasidėjo Bizoko Golgotos kelias. Per rikiuotes ir kitus užsiėmimus taip ir girdėti visą laiką:

– Praporščik Bizokas, pakelk durtuvą. Praporščik Bizokas, šautuvo buožė per daug nukreipta į dešinę.

Gainiojo šitaip vargšą Bizoką, nes mokykloje jis buvo ne karininkas, o eilinis junkeris „špokas“. Suprato jis pagaliau, už ką tas visas muštras. Per savo junkerį būrininką atsiprašė nubaustojo. Vėliau mieste dar ir asmeniškai prie alučio susitaikė su „užgautuoju“. Po to viskas įėjo į normalias vėžes ir niekas jo daugiau nebegainiojo.

Likimas žaidžia su žmogumi. Sakoma, kad žmogus pats yra savo laimės kalvis, bet kad akmuo pradėtų riedėti, reikia, kad kas jį paspirtų. Taip buvo ir man. Ir man apvaizda atsiuntė tokį katalizatorių, kuris išjudino mano gyvenimo akmenį. Toliau katalizatorius liko savo vietoje, o aš ritausi ir pats kalviau savo likimą.

Mokslo metų pradžioje, einant koridoriumi, kažkas nesilaikydamas etiketo puolė man ant kaklo. Buvo tai senas, geras pažįstamas iš Gardino laikų Stefukas Volkas. Dažnai susitikdavau su juo pas Beganskus. Jis savanoriu tarnavo Gardine stovinčiame 103-iajame Petrozavodsko pėstininkų pulke. Jis, pasirodo, jau pernai bandė laikyti stojamuosius egzaminus, bet buvo sukirstas. Grįžo atgal į pulką. Šiais metais jam pavyko egzaminus išlaikyti ir dabar jis buvo „špokas“. Amžiumi jis buvo vyresnis už mane, bet aš buvau vyresnis kariniu laipsniu ir todėl aš jį paėmiau į mano „aukštą“ globą.

Volkas buvo skirtas į 4-ą kuopą, nes buvo neaukšto ūgio. Tiesa, mažumo pirmenybės jis nelaimėjo. Ši garbė atiteko didžiausiai Makarovui, kuris buvo apibūdinamas taip: šautuvas su durtuvu puse metro didesni už Makarovą, be durtuvo – penkiais cm mažesnis.

Volkas buvo jautrios, švelnios, poetiškos sielos jaunuolis. Daugiau moteriško, nei vyriško būdo. Kodėl jis pasirinko Karo mokyklą? Gal dėl to, kad buvo entuziastingas ir aistringas gražiosios lyties garbintojas? Lenkų posakis tvirtina: „paskui mundirių³⁸ panelės bėga vilkstine, o paskui fraką bobos seka atatupstom“.

³⁸ Uniformą, uniformuotą.

Vilniuje jis turėjo kiek giminių, artimesnių ir tolimesnių. Norėjo praplėsti savo pažintis. Sužinojo, kad aš turiu gerą puskapį³⁹ pažįstamų panelių. Pradėjo manęs prašyti, kad ir jį supažindinčiau su jomis. Po ilgų prašymų sutikau. Tačiau pasakiau, ne veltui. Supažindink mane su tavo panelėmis, tai supažindinsiu su savosiomis.

Sukosi Volkas kaip vijurkas. Reikalas tas, kad beveik visos jo pažįstamos vengė turėti bet kokių santykių su maskoliais. Gal tik tolimesnio dėdės Rusecko šeima yra kiek tolerantiškesnė, o be to, turi keturias dukras, kuriu viena jau yra panelės amžiuje.

– Jei tik tiek gali pasiūlyti, na, gerai. Bet katės maiše neperku. Pirma parodyk, kad ir iš tolo, – pareiškiau tvirtai.

– Sutarta.

Artimiausią sekmadienį po junkerių Mišių Katedroje Volkas nuvedė mane į Šv. Jonų bažnyčią, kur Ruseckų šeima turėjo savo suolą. Ne kiekvienas galėjo turėti sau ištisą suolą. Paprašiau, kad Volkas mane labiau informuotų apie Ruseckus. Pasirodo, kad Antanas Ruseckas yra bajorų teismo vicepirmininkas. Senos kilmės, ne paprastas šlėkta, bet priklauso didikams. Taip pat ir jo žmona, kuri taip pat buvo Ruseckaitė iš namų. Iš tikrųjų kilę iš Vytauto totorių. Ir šeimos herbas Vytauto suteiktas.

Man kilo abejonių, ar tokia šeima, nors ir labai tolerantiška, priims biednio-ką⁴⁰, vilkintį maskolių uniformą. Tačiau tylomis nusekiau Volką į bažnyčią, kur jis man nurodė, kur žiūrėti.

Pamačiau suole sėdint patriarchą, solidžiai atrodantį, didele plike ir nemaža, žilstančia barzda. Šalia jo, nors ir senstelėjusi, bet labai skaisčiai atrodanti matrona. Prie tėvų keturios dukros. Dvi dar vaikai 8–9 ir 10–11 metų, viena paauglė mergina 15–16 metų, vyriausioji jau panelė ir tokio nuostabiai skausaus grožio, kokio dar niekada nebuvau sutikęs. Kaip nesavas, beveik apstulbęs žiūrėjau į tą vaizdą. Kas galėtų jį aprašyti, pavaizduoti? Gal Petrarka, gal Rafaelis? Tik jau ne aš. Tam man trūko žodžių.

Išėjus iš bažnyčios pasakiau Volkui, kad abejoju, jog iš jo pažado kas galėtų išeiti. Jis man užgarrantavo, kad viskas bus gerai. Tuomet pasakiau jam, kad atsiklaustų p. Rusecko, ar sutiktų leisti, kad lietuvis junkeris (ne rusas) užeitų pas juos į namus. Be tokio leidimo nė nebandyčiau veržtis į didikų šeimą. Stefusis pažadėjo tai padaryti. Jis nuėjo pietų pas dėdę, o aš pas Sapkauską. Susitarėm susitikti 17 val.

Po pietų ir apsilankymo pas Juozelio tėvą, Sapkauskas nuėjo pas Urbonavičių gauti nurodymų lietuviškai veiklai. Aš nuėjau į parką, esantį už Katedros, kur prie Puškino paminklo buvau sutaręs susitikti su Stefusiu. Šis paminklas

³⁹ 30.

⁴⁰ Neturtingą.

stovėjo kiek nuošaliau, bet beveik priešais Kotrynos II paminklą. Man buvo pasakota, kad vos tik buvo pastatytas paminklas Puškinui, kai ant jo buvo rastas plakatas: tariamai laiškas nuo Mickevičiaus:

*„Sveikinu tave, kolega,
Šiam mano sostamiestyje,
Bet man nepaprastai gaila,
Kad stovi priešais tą pasileidėlę.“*

Stefusį jau radau nekantriai laukiant manęs. Taip norėjo pažinti naujų merguželių. Nuvedžiau jį pas Šišiktorovus. Nauja auka buvo entuziastingai priimta. Prasidėjo šokiai, žaidimai. Stefusis bėgo nuo vienos prie kitos. Jautėsi ne septintame, bet devintame Mahometo rojuje. Deja, turėjau priminti jam gyvenimo realybę: „špokas“ 23.00 val. privalo būti mokykloje. Į mokyklą nėjo, bet skrido svajonių sparnais. Grįžę dar nuėjome į rūkomąjį, kur jis puolė man ant kaklo, dėkodamas už įvesdinimą į nimfų tarpą.

Kitą dieną Sapkauskas man papasakojo, ką naujo girdėjo pas Urbonavičių. Šių namuose, kaip jau minėjau, rinkdavosi jaunimas – visi geltonsnapiai, karštakošiai, revoliucionieriai. Dabar buvo hektiška⁴¹ veikla, nes buvo ruošiamasi Didžiajam Seimui. Svarstėm planus, kaip atkurti Lietuvą. Visi, aišku, buvome už besąlyginę nepriklausomybę: šalin carai, šalin maskoliai!

Vyresnieji veikėjai rinkdavosi Petro Vileišio namuose. Buvome atsargesni, šaltesni ir, žinoma, daugiau patyrę. Jie nekalbėjo apie greitą nepriklausomybę, nebent tolimoje ateityje. Dabar, jei galėtumėm gauti autonomiją ar ką panašaus, tai jau būtų gerai. Į mus, geltonsnapius, žiūrėjo gana kreivai ir mumis nelabai pasitikėjo. Tarp mūsų išsivystė savos rūšies praraja. Bet tai labai paprastas dalykas. Nuo amžių tarp jaunesnių ir vyresnių kartų yra psichologinis tarpas. Petro Vileišio namuose lankydavomės labai retai.

Dažniau apsilankydavome pas Antaną Vileišį, kurio žmona, „lietuvų karalienė“, globojo ir daugiau suprato jaunimo aspiracijas, nes ir pati buvo karštesnio būdo. Ji buvo lyg ir tarpininkė tarp mūsų ir vyresniųjų. Išklausedavo kantriai mūsų svaičiojimus, bet apramindavo mus ir ragindavo daugiau dirbti, mažiau tauškėti: tik tuščia statinė kelia didelį alasą⁴².

Jono Vileišio namuose Sapkauskas ir aš bei kiti to meto lietuviai junkeriai nesilankydavo. Tie namai mums buvo tabu, nes Jonas Vileišis buvo labai kairysis, visų Vileišių kairiausias.

Apytikriai spalio mėnesio gale Volkas man pasakė, kad artimiausią sekmadienį esame pakviesti pas p. Ruseckus pietauti.

– Tikrai? – paklausiau jo. – Jie sutiko, kad juos vizituočiau? Neapsigauni?

⁴¹ Varginanti.

⁴² Triukšmą.

– Ką tu, Vincai. Manai, kad tave apgausiu? Pažįsti juk mane. Aišku, kad pakvietė, – nuramino jis mano abejonas.

Po Mišių Šv. Jonų bažnyčioje, visa Ruseckų šeima išėjo. Mes nusekėm kojom dešimt penkiolika minučių atstumu.

Ruseckai tuo metu gyveno Vilniaus gatvėje, grafo Čapskio namuose. Duris mums atidarė kambarinė ir padėjo nusiimti milines. Buvo praviros durys į virtuvę. Eidamas pro šalį mečiau žvilgsnį. Pastebėjau, kad visas virtuvinis stalas apklotas virti paruoštais koldūnais. Koldūnai, tai ne bet kas: jų paruošimas reikalauja daug darbo. Nusprendžiau, kad Stefusis nemelavo. Esame laukiami. Visiškai ramus ir savimi tikras įžengiau į salioną⁴³ paskui Volką.

Čia pamatėme sėdint visus Ruseckus. Patriarchas pasikėlė mūsų pasitikti. Mes buvome etiketo žinovai. Pirmiausia, priėjome prie matronos. Stefusis žemai nusilenkė, pabučiavo tetai ranką ir pristatė mane. Aš išsitempiau, o paskui nusilenkiau. Kai ponia gana šaltu žvilgsniu tiriamai apžiūrėjo mane, malonėjo ištiesti man ranką, paėmiau ją delikačiai už pirštų galiukų ir dar žemiau pasilenkęs pabučiavau.

Tik tuomet priėjau prie pono Antano. Taip pat išsitempiau ir ceremoningai nusilenkiau jam. Jo akyse ir apie lūpas žaidė šiltas šypsnyš. Ištiesė mums ranką, kurią mes paspaudėme. Aišku, tik ne kaip replėmis. Jis supažindino mane su visom keturiomis dukromis. Vyriausioji – panelė Vanda, iš eilės sekė Irena, Albina ir jauniausioji Vacia. Visos man nusišypsojo, o aš kiekvienai nusilenkiau. Vyresnioji daugiau užslėptai, bet likusios trys atvirai, smalsiai žiūrėjo į mane.

Sveikinimo ir susipažinimo ceremonijai pasibaigus, ponas Antanas pakvietė visus persikelti į valgomąjį kambarį. Paskubėjau prilaikyti ir pastumti kėdę stalo gale poniai. Padėkojo man galvos linktelėjimu. Šeimininkas atsistojo kitame ilgo stalo gale. Panelės vienoje stalo pusėje, Volkas ir aš – kitoje. Ponas Antanas sukalbėjo trumpą maldelę prieš valgį. Ruseckai buvo pamaldi ir giliai katalikiška šeima. Po maldos visi susėdome.

Ant stalo įvairi užkanda ir grafinas užšaldytos skaidriosios. Ponas Antanas įpylė mums po stikliuką ir paragino valgyti. Mūsų nereikėjo ilgai prašyti. Kas stovi ant stalo yra junkerio priešas, o, žinia, priešą reikia sunaikinti.

Išgėrėm po stikliuką. Norėjo ponas Antanas įpilti dar, bet mes padėkojome sakydami, kad mokykloje draudžiama gerti ir mes nesame įpratę.

Pagaliau ant stalo atsirado didžiulis pusdubenis su garuojančiais koldūnais. Įsidėjome po kelis. Prarijom, lyg už ausies užmetėm. Mums pasiūlė daugiau įsidėti. Būtų nemandagu nepagerbti šeimininkų geru apetitu. Atkeliavo kitas pusdubenis, pilnas tų puikių koldūnų. Stefusis ir aš šveitėme išsiritę kviestinius koldūnus. Tiesa pasakius, valgėme tik mes du, visi kiti, padėję šaukštus, žiūrėjo į mus. Ponas Antanas stebėjo mus šypsodamasis, ponia kiek šalčiau. Panelės ste-

⁴³ Svetainę.

bėjo mus plačiai iš nuostabos atmerktomis akimis. Sutvarkėme po gerą puska-
pį ar daugiau totoriškų koldūnų. Pagaliau ir mes susigaudėme, kad laikas baig-
ti ir padėti šaukštus.

Pavalgius ir vėl visi atsistojome ir sukalbėjome trumpą maldelę. Grįžome at-
gal į svečių kambarį. Šeimnininkai pavedė mus panelių globai. Patys nuėjo trum-
po popietinio poilsio.

Latras Stefusi netrukus atsiprašė ir išėjo palikdamas mane vieną. Aš nuspren-
džiau, kad būtų labai nemandagu po valgio iškart išbėgti. Laimei, „beprofeso-
riaudamas“ buvau išmokęs greitai sueit į kontaktą su jaunesniais. Vienintelė,
kuri netrukus išgaravo, buvo Irena. Kaip vėliau sužinojau, ji buvo tetų „skrai-
dantis telegrafas“.

Grįžę po poilsio tėvai nustebo. Vacia žaidė sėdėdama pas mane ant kelių, o
Albina rodė man savo mokyklinius darbus klausdama patarimo. Taip buvau už-
siėmęs su jaunesnėmis, kad negalėjau įsileist į reikšmingesnį pokalbį su pane-
le Vanda. Tėvams atėjus, jaunesnės turėjo mane palikti ramybėje. Vyresnieji da-
bar galėjome išsikalbėti.

Panelė Vanda buvo kilmingųjų mergaičių instituto paskutinės klasės mokinė.
Taip pat lankė ir meno mokyklą, nes buvo gabi dailei. Tą gabumą, matyt, buvo
paveldėjusi iš savo antros eilės senelio ir dėdės, Ruseckų pasaulinio masto daili-
ninkų, Krokuvos meno akademijos profesorių. Jų darbų galima buvo rasti mu-
ziejuose ir pagrindinėse baž-
nyčiose Lietuvoje ir užsieny-
je. Dėl savo ypatingo savo-
tiško grožio bei didelio pa-
našumo, panelė Vanda buvo
parinkta modeliu Emilijos
Pliaterytės portretui. Panelė
Vanda taip pat buvo gera
deklamuotoja ir, turėdama
gerą atmintį, mokėjo dau-
gelį Sirokoms, Slovackio ir
Mickevičiaus kūrinių. Kaip
jau buvau sužinojęs iš Volko,
pats p. Ruseckas buvo toto-
rių kilimo, buvo bajorų teis-
mo vicepirmininkas. Rusų
pas save namuose nepriim-
davo. Su rusais bajorais rei-
kalus tvarkydavo tik įstaigo-
je. Buvo artimas bendradar-
bis Vilniaus gubernijos bajo-

Vanda Hedvina Ruseckaitė

rų vado, grafo de Broel Platerio. Pastarasis taip pat turėjo ir caro dvaro titulą, bet buvo išlikęs ištikimas Lietuvos–Lenkijos Respublikai, Žečpospolitai. Ruseckai buvo sulietuvėję, nors p. Antanas ir užaugo lenkų kultūroje, bet lietuviybė jam buvo labai artima. Tarnaitės būdavo tik lietuvaitės. Dvare, kuris buvo gudų gyvenamoje srityje, jei tik galėdavo rasti, samdydavo lietuvius. Dauguma dvaro žmonių buvo gudai, tačiau turėjo būti katalikai. Dažnai prašydavo, kad jam būtų padainuojama lietuviškai ir būtų papasakojamos lietuviškos kaimo pasakos.

Aš nupasakojau mano odisėją iki Karo mokyklos. Sužinojęs, kad esu lietuvis ir ne šiaudinis, o praktikuojantis katalikas, pažvelgė į mane dar malonesnėmis akimis. Atrodė, kad gal pajuto man ir simpatiją.

Ponia Marija buvo kiek šaltesnė, išdidesnė ir labiau užsidariusi. Visiškai atvira tebūdavo tik su savo dvynuke seserimi. Šiaip ji buvo iš kitos gausios Ruseckų šeimos šakos. Taigi panelė Vanda, kiek supratau, turėjo apie tuziną įvairių puseserių bei pusbrolių. Taip mielai pasikalbėjus, nusprendžiau, kad dabar jau bus mandagu išsidanginti. Padėkojau už vaišes, atsiprašiau už sutrukdymą. Ponas Antanas pakvietė vėl apsilankyti jo šeimoje.

Išeinant kambarinė padėjo apsivilkti milinę. Daviau jai arbatpinigių mano paskutinį pusrublį ir lietuviškai pasakiau „ačiū“. Ji net pašoko:

– Tai ponaitis esi lietuvis?

– Taip. Dzūkas.

Vos išgelbėjau ranką, kad man jos nepabučiuotų. Įbruko man atgal į ranką mano pusrublį sakydama, kad sąžinė jai neleidžia iš lietuvio ponaičio imti nors ir skatiką.

Žinodamas iš įspėjimų, kad Urbonavičių namai yra stropiai sekami, nediršau ten eiti uniformuotas. Nukulniavau į Antakalnį pas Šišiktorovus. Aišku, radau ten Volką, taip pat ir mano kolegas Antanuką Levčenko ir Volodiją Michelsonę.

Nuo dažnesnių vizitų Urbonavičių namuose teko susilaikyti. Lietuviškos veiklos linkmę sužinodavau prie Šv. Mikalojaus bažnyčios. Užduotis bei pavedimus mums perduodavo Genovaitė ir Elena Sapkauskaitės.

Kas ketvirtas mėnuo kiekviena kuopa po mėnesį turėdavo tvarkyti ir prižiūrėti mitybą. Dar praeitais mokslo metais, sukilimo Vilniuje metu, kuopos vadas plk. Mastyko, matydamas mano organizatoriaus bei ūkininkavimo gabumu, pavedė man ir vyresniam junkeriui Savinui sudaryti valgyklos tvarkaraštį ir paruošti gamybos ir normų rankvedėlį⁴⁴. Dirbome daugiau nei tris mėnesius. Išėjo geroka knygelė. Vyresnybė patikrinusi rado ją tinkamą ir ji buvo išleista. Viršelyje, aišku, pavadinimas „Normali produktų, skirtų junkerio išlaikymui, norma“, o kas svarbiausia, tai autoriai: Glovackis ir Savinas. Buvo išsiuntinėta ir į kitas Karo mokyklas. Abu autoriai gavome padėką ir pagyrimą iš didž. kngkšč. Konstantino. Taigi, atsižvelgiant į tokį pasisekimą, šiais metais, kai atėjo mūsų kuopos eilė, aš

⁴⁴ Instrukcijas.

buvau skirtas maitinimo, virtuvės, junkerių prižiūrėtoju.

Lapkričio 1 d. Karo mokyklos šventės balius. Kaip paprastai savo pakvietimus atidaviau kitiems junkerimas. Aš nenorėjau turėti tos bėdos būti pririštas prie vienos kurios panelės. Turėdamas jau didesnę patyrimą ir gal būdamas ne toks entuziastas, žiūrėjau į viską gana šalta. Stefusis Volkas, tai kita kalba. Lakstė jis iš aukšto į aukštą, lyg kas jam uodegą būtų prisvilinęs. Šoko su visom. Nelaimėi, nebuvo jis labai geras šokėjas, šoko dar blogiau, nei aš pradžioje. Pašokus vieną šoki su panele, šioji jo nepasirinkdavo partneriu kitam šokiui. Nelabai jis tai ėmė į galvą. Jis kupinas užsidegimo, o panelių netrūko.

Po šventės pasakiau jam, kad atsiklaustų dėdės, ar galiu vėl aplankyti. Stefusis vėl man užgarantavo, kad dėdė mus kviečia. Taigi sekmadienį vėl abu kartu nuėjome. Kamarinė lietuvaitė pasitiko mane kaip seną pažįstamą. Kol movėmės milines, spėjo išpasakot man viso mėnesio naujienas. Eidamas pro šalį vėl užmečiau akį. Viskas gerai. Koldūnai! Kviestiniai koldūnai!

Šiuo sykiu buvome mandagesni. Nerijom koldūnų taip, lyg keturiasdešimt dienų būtume pasninkavę. Kitiems šeimos nariams neteko padėti šaukštų ir žiūrėti į mus su nuostaba.

Kaip ir pirmą kartą tėvai Ruseckai po pietų nuėjo pogulio. Stefusis taip pat pabėgo. Likau vėl vienas su panelėm. Vacia ir Albina apspito mane. „Skraidantis telegrafas“ Irena išgaravo. Šiuo sykiu galėjau užvesti pokalbį ir su panele Vanda. Sužinojęs, kad jai labai patinka ir moka atmintinai visą Sirokoslės „Margio poemą“, pradėjau pasakoti apie Puniją, Merkinę, Jiezno Pacų rūmų griuvėsius. Taip mums linksmi ir įdomiai besišnekučiuojant, „skraidančio telegrafo“ painformuota atėjo teta Juzefa, ponios Ruseckienės dvynukė. Atėjo specialiai manęs pažiūrėt. Savaiame suprantama, tuoj pašokau, išsitempiau, gal net kulnėmis kaukštelėjau, nusilenkiau. Aštriu žvilgsniu peržvelgė mane, bet neradusi, ką man etiketo atžvilgiu prikišti, malonėjo ištiesti ranką. Aš tuoj pat puc tetos rankelę. Palydėjau iki kėdės, kur ji norėjo atsisėsti. Nesisėdau tuoj pat, bet laukiau, kol ji maloningu rankos mostu pakvietė ir mane atsisėsti. Pradėjom gyvai kalbėtis. Labiausiai tetos atėjimu nuskriaustos jautėsi Vacia ir Albina, nes ir joms dabar reikėjo laikytis etiketo.

Atsikėlė tėvai nustebo, kad ir tetos Juzefos buvau gana mielai priimtas. Panelei Vandai pastebėjus, kad žinau Punios – Pilėnų vietovę, man teko pasakojimus pakartoti.

Gyvai besišnekučiuodami nepastebėjom, kad atėjo vakarienės metas. Buvau paliktas vakarieniauti. Vakarienės metu Vacia pareiškė, kad ilgai nedelsčiau, o greičiau apsilankyčiau ir pats vienas, be Stefusio. Tėvas Ruseckas šyptelėjo ir nurodė, kad dabar jau turiu valdovę ir, jei nenoriu nustoti jos malonės, turiu klausytis jos paliepiimų. Užtikrinau, kad būsiu klusnus pavaldinys. Ponas Antanas dar plačiau nusišypsojo.

Palaiptui iš Stefusio ištraukiau visą tetos Juzefos istoriją.

Ponia Marcijana ir teta Juzefa buvo dvynukės, nepaprastai artimos viena kitai, bet poliariškai priešingų būdų. Marcijana buvo rimta, lėta tiek veiksmais, tiek kalba. Juzefa gyva, impulsyvi, lyg karštam vandenį maudyta.

Juzefa aistringai įsimylėjo į pravoslavą, aukštą, dailų, juodbruvį totorių Melečą. Tėvų draudimas vietoje užgesinti ugnį, ją dar labiau išplėtė. Pabėgo iš namų ir, be tėvų palaiminimo, cerkvėje vedė savo gražuolį totorių. Tėvai vėliau atsileido, tačiau nesilankė Melecho dvare, nei juos priiminėjo pas save.

Bet laiminga Juzefa nebuvo. Melechas buvo toks, kaip tėvai jai buvo sakę: karštakošis, narcizistas, egoistas, donžuanas, sadistas. Vienintelė jo meilė buvo arkliai. Surinkdavo į dvarą būrį kompanionų, tokių pat laukinių, kaip ir jis, su jų mergomis naktinei orgijai. Ištraukdavo iš lovos Juzefą, kad paruošų valgį jo „garbingiems“ svečiams. Maža to, užkrovė jai ant kaklo du savo sūnus, kuriuos jam pagimdė atsitiktinės meiluzės. Neilgai taip dūko. Vieną naktį važiavo laukiniais arkliais. Gal arkliai pasibaidė, gal taip juos pavarė, kad jie lėkė nieko nežiūrėdami. Kitą rytą buvo rastas sudaužytas brikelis, o pats Melechas nasisuko sprandą. Jauna našlė liko auginti du ne savo vaikus. Įsūnijo juos. Abu gerai mokėsi Vilniaus gimnazijoje. Vyresnysis Kolia buvo paveldėjęs visas tėvo ypatybes: dailus, juodbruvus, totoriško tipo, bet staigus, nesusivaldąs, išlaidus. Jaunesnysis Šura, priešingai, buvo šviesiaplaukis, malonus ir švelnus jaunikaitis.

Iš visos giminės vien tik Antanas ir Marcijana lankėsi ir svečiavosi pas Juzefą tiek dvare, tiek Vilniuje. Jei Marcijana susirgdavo, Juzefa atskubėdavo padėti tvarkyti namus ir prižiūrėti mergaites. Abi seserys tarpusavyje buvo labai nuoširdžios. Be Juzefos, Vilniuje gyveno dar ir vyriausioji sesuo, tetų konsiliumo pirmininkė, Jadvyga Nabrockienė, ištekėjusi už inžinieriaus.

Kalėdų atostogas, kaip paprastai, praleidau su tėveliais. Aplankiau visus senuosius pažįstamus. Taip pat kaip visada grįžau į Vilnių tempdamas pilną krepšį įvairiausių gėrybių. Pamokytas Bittenbinderis atsivežtų skanėstų neslėpė, bet pasidalijo su visais. Levčenko atsigabeno pusę palties ukrainietišku lašinių, kurie mums buvo skanesni už sviestą. Buvome jau gerokai išpaikę, tai ant duonos ar bandelės uždėdavom gabaliuką lašinių, kiek pabarstydavom pipirais ir pridengdavom riekute rūkyto kumpio. Šiandien tai prisiminus burnoje teka seilės.

Pirmą laisvą sekmadienį po Kalėdų atostogų nuėjau pas ponus Ruseckus. Šiuo sykiu nuėjau vienas, be Stefusio. Kambarinė lietuvaitė ir „valdovė“ Vacia dar prieškambaryje painformavo apie viską, kas įvyko nuo mano paskutinio vizito. Eidamas pro virtuvę vėl pamačiau virtuvinius stalus, padengtus koldūnais. Neiškenčiau nepaklausęs:

- Gal šiandien kokia šeimyninė šventė?
- Ne.
- Tai gal svečių laukiate ir aš tik jums trukdysiu?
- Ne. Kodėl klausite, pone Vincai?
- Koldūnai!

– Koldūnai?

– Taip.

– Koldūnai pas mus būna kiekvieną sekmadienį.

Pasirodė, kad Ruseckų šeimoje nuo neatmenamų laikų koldūnai būdavo kiekvieną sekmadienį. Man tuomet dingtelėjo įtarimas. Po pietų, tėvams nuėjus ilsėtis, pradėjau kvosti paneles. Mano leidimas pasitvirtino. Stefusis niekada nebuvo prašęs leidimo mane atvesti. Atvedė tikėdamasis, kad viskas gerai praeis. Sužinojau, kad ponija Marcijana buvo pasipiktinusi, kad į jos namus veržiasi nekviešti svečiai. Ponas Antanas ją apramino išvedžiodamas, kad jaunuoliai buvo išalkę, tai atėjo pietų nieko blogo negalvodami. Aš, kuriam koldūnai buvo gana ypatingas, retas patiekalas, interpretavau, kad jei pietums yra koldūnai, tai reiškia esame pakviesti. Stefusis, žinodamas Ruseckų paprotį, tokiu būdu apstatė ir mane. Viskas gerai, kas gerai baigiasi. Išsiaiškinę visą tą nesusipratimą bei Stefusio „intrigas“ gardžiai pasijuokėm.

Grižęs į mokyklą gerai ištrinkau Stefusiui galvą. Labai atsiprašinėjo. Dėdės nedrįso tiesiogiai atsiklausti, o nepaprastai norėjo, kad supažindinčiau jį su daugiau panelių. Už tai ir sugalvojo pasielti taip, kaip pasieltė: drąsumas bei įžulumas dažnai laimi.

Pradėjau pas Ruseckus lankytis dažniau. Tėvai žiūrėjo į mane su pasitikėjimu. Po pietų, tėvams nuėjus ilsėtis, panelė Vanda ir aš eidavom pasivaikščioti. Eidavom į pilies parką ir kitur, bet visados užsukdavom į Aušros vartus.

Velykų atostogų metu besisvečiuodamas Baudėjose pas Žemoitelį išsikalbėjau su Domciku Tarasevičium. Tarp kitko, pasakiau jam, kad Vilniuje turiu panelę, kurią norėčiau vesti. Parodžiau fotografiją. Pasakiau jam, kad niekam nepasakotų, laikytų paslapyje. Kur tau! Jaunikaitis neiškentė ir pasakė Žemoiteliui. Nors tuo metu nežinojau, koks reikalas, bet pajutau, kad mano santykiai, ypač su Žemoitelio moteriškomis, iš ausų nudardėjo į Špicbergenų baltų meškų medžioti.

Tik daug vėliau iš to paties Domciko sužinojau, kad Žemoitelis jį specialiai porą kartų siuntė į Vilnių patikrinti mano pasirinktąją. Nieko blogo nemanydamas, jį buvau nusivedęs su savimi pas Ruseckus. Pamatęs didikiškai atrodančią šeimą, o svarbiausiai panelę Vandą, kuri tuo metu buvo laikoma pirmąja Vilniaus gražule, vargšas jaunikaitis visai sumišo ir užmiršo liežuvį burnoje. Turėjom juoko, nes jam išėjus, Vacia pradėjo komiškai imituoti Domciko sumišimą.

Nepasitikėdamas jaunuolio vertinimu ir pats Žemoitelis buvo atvažiavęs į Vilnių pasižiūrėti. Gavo įsitikinti, kad nors ir šlėktelė, nors apylinkėse ir buvo laikoma gražia, bet jo bemokslė Lucina negalėjo nei iš tolo susilyginti su išauklėta, išmokslinta senų Vilniaus didikų dukra. Įsitikinti, tai įsitikino, bet mūsų santykiai pašlijo, ir Baudėjas man teko užmiršti.

Ir šiais 1906 metais mokyklą baigę junkeriai balandžio 23 d. buvo perkelti į karininkus be egzaminų, lauko darbų bei šaudymo pratimų. Taip pat nebuvo

jų garbei ruošiamas pokylis. Buvo tik iškilmingos pamaldos, kurioms pasibaigus buvo perskaityta caro telegrama, sveikinanti naujus karininkus. Pasibaigus ceremonijoms, jie visi nuskubėjo į miegamuosius, kur ant savo lovų rado naujas karininkų uniformas su ženklais tų dalių, kurias buvo pasirinkę. Mūsų priešpaskutinis kursas buvo labai užimtas ir susirūpinęs egzaminais bei lauko darbais, todėl visai nekreipėme dėmesio į mūsų pirmtakus. Mums rūpėjo mūsų pačių bėdos. Be to, penkiasdešimt du mūsiškiai buvo skirti pareigūnais ir turėjo perimti pareigas iš mūsų paliekančių.

Aš buvau skirtas trečios kuopos ketvirto būrio vadu. Skyrininkais mano būry buvo estas Arturas Bittenbinderis ir surusėjęs Pabaltijo vokiečių Volodia Michelsonas. Taip iš „špokų“ ir „ožkaragų“ pasidarė „ponais“, nes žemesnių kursų junkeriai turėjo mus tituluoti „ponas viršila“, „ponas būrininke“ ir t. t. Taip pat mes, pareigūnai, oficialiai nebesivadinom tiesiog junker, bet buvom portupeijunkeriai⁴⁵. Mano visas titulas šiuo metu buvo vyresnysis portupeijunkeriai Glovackis. Savo kurse, aišku, laikėmės lyg lygus su lygiu.

Be tiesioginių būrininko pareigų, turėjau eiti ir vyriausio kataliko pareigas, o atėjus mūsų kuopos eilei, būti vyriausiu junkeriu – virtuvės prižiūrėtoju.

Vyriausio kataliko pareiga buvo kiekvieną sekmadienį junkerius katalikus vesti Mišioms į Katedrą.

Vyriausio virtuvės prižiūrėtojo pareiga buvo priimti produktus, pristatomus į virtuvę. Nepavesdavau tų pareigų kitiems, nes nelabai pasitikėjau laisvai samdomais virėjais. Tikrindavau aš pats ir gana griežtai. Pagal sutartis, rangovai turėjo teisę nubrauktus produktus pakeisti kitais, geros kokybės, per dvi valandas. To nepadarius, mokykla perka kur patinka, bet kuria kaina ir pirkimo vertę įrašo į rangovo sąskaitą. Taip pat rangovas gali būti nubaustas pinigine bauda.

Itin buvau baubas rangovei žydei Nasloboiskienei. Mat, rodos, keturis kartus išbrokavau jos prekes: du kartus Vilniuje, du kartus Meliakonyse. Bandydavau ji mane pastatyti į keblią padėtį pristatydama prekes beveik paskutiniu momentu.

Taip kartą ji pristatė niekam tikusią grietinę. Atmečiau. Tačiau grietinė labai reikalinga pietums, o Masloboiskienė naujos negalės pristatyti per dvi valandas ar trumpiau, nes tuomet jau bus po pietų. Pasikalbėjau su kuopos vadu plk. Mastyko. Nors jis nelabai tikėjo, kad galėsiu greitai gauti grietinės kiek reikia, bet davė man pinigų. Išskubėjau į miestą ir per pusę valandos radau reikiamą kiekį puikiausios grietinės, tirštos, lyg sviestas, nors peiliu pjauk. Aišku, dvigubai brangiau, nei sulagta sutarties kaina. Nors ir labai raukėsi, bet Masloboiskienė turėjo apmokėti.

Kitu kartu ji pristatė žuvis. Radęs kelias apgedusias, išbrokavau visą siuntą. Kiek laiko užimtų tikrinti žuvytę po žuvytės, skirtas maždaug aštuoniems šimtams alkanų pilvų? Kilo triukšmas, nes buvo reikalas keisti ir valgiaraštį. Masloboiskienės atstovui reikalaujant, tuoj susidarė komisija: kuopos vadas,

⁴⁵ Vyresnieji junkeriai – kandidatai į karininkus.

mokyklos gydytojas ir vyriausiasis virėjas. Peržiūrėję pristatytas žuvis, patvirtino mano sprendimą. Šiuo sykiu Masloboiskienė gavo 100 rublių baudą.

Bandė ji prieiti prie manęs gudrumu. Kvietė apsilankyti jos namuose. Turinti dukrą, paskutinės klasės gimnazistę. Šioji ir kitos jos draugės miega ir sapnuoja junkerius. Junkerių gojus? Jei tik man reikia pinigų, tai ji mielai man „paskolins“ kiek tiktai reikia. Ir kitokie panašūs pasiūlymai. Atraportavau plk. Mastyko kiekvienu atveju. Kitais metais Masloboiskienė buvo išbraukta iš rangovų sąrašo.

Ponui Ruseckui pakvietus, 1906 m. pusę vasaros atostogų praleidau jo Macevičių dvare. Vykome visi kartu geležinkeliu iki Smurgainių, kur mus turėjo laukti dvaro arkliai.

Smurgainys garsūs savo riestainiais. Dar garsesni savo akademija. Buvo ji, rodos, įkurta ir išlaikoma kunigaikščių Radvilų. Joje buvo mokomos „šokti“ meškos. Neturėjau tuo metu laiko daugiau apie ją pasiteirauti. Be to, greičiausiai ji jau nebeveikė, bet jos garsas išliko. Apie blogus šokėjus buvo sakoma, kad jie mokėsi šokti Smurgainių akademijoje.

Nuo Smurgainių stoties iki Macevičių buvo per 40 kilometrų. Atvykome gerokai pavargę ir pavakarieniavę nuėjome miegoti. Miegojau iki vėlyvo ryto, nes nežadino joks trimitas.

Macevičių dvaras turėjo apie 200 hektarų, kurių 30 ha buvo statybinis mišrus miškas. Miške gausu grybų ir uogų. Didelis medinis naujos statybos gyvenamasis namas. Kluonas, daržinė, svirnas. Nemažas ir gerai sutvarkytas kumetynas. Didelis sodas, gausus geros rūšies vaismedžių ir uogų krūmų. Už kluono – didžiulis dvaro daržas. Taip pat ir kiekvienai kumečių šeimai buvo skirti nemaži sklypai daržui. Vienam kluono gale įtaisyti paukščių gardai ir kiaulių tvartai.

Dvarą supo smulkių ūkininkų Macevičių valda. Jie visi save laikė bajorais, nors ir buvo beraščiai. Buvo juokiamasi: „tai kas, kad skaityt, rašyt nemoku, bet turiu bajorystės popierius“. Tarpusavyje jie kalbėjosi gudiškai.

Tarp dvaro ir valdos buvo didelis, laisvas plotas, sakytum didelė aikštė, vadinama „wygon“ (ganykla). Iš ryto čia buvo suvaromi galvijai ir perduodami skerdžiui, kad piemenukų padedamas, varytų juos į specialiai atskirtas bendras ganyklas. Vakare galvijai vėl buvo suvaromi į šią vietą ir kiekviena šeimninė atsiimdavo galvijus.

Kartais, galvijus skirstant, bobelės susibardavo. Pirmu kartu man teko pamatyti, kaip čia pešasi bobos. Pirmiausia, stovėdama atokiau viena nuo kitos, barasi ir išdėsto visas buvusias ir būsimas nuodėmes, nepamiršta paminėti ir moteriškos lyties giminių: motinų, tetų ir t. t. Kai visi žodiniai argumentai išsemti, visi „nusidėjimai“ išdėstyti, tai pabaigai atsisuka viena į kitą užpakaliu, užsi-
verčia į viršų andarokus⁴⁶, viena kitai atstato „veidrodžius“, sušunka: „Te tau, te tau“, – ir išsivaikšto kiekviena į savo namus.

⁴⁶ Sijonus ir pasijonius.

Macevičių dvarą tvarkyti ponas Antanas ekonomu samdė tolimą giminaitį Edmundą Rodzevičių, kokių 40 m. senberbį. Paukščių, kiaulių ir pieno ūkį tvarkė ponios Marcijanos jauniausioji sesuo panelė Marija, kurią visi vadino ciocia Mania.

Už kokio pusanthro kilometro dvariuką turėjo pono Antano brolis Eduardas Ruseckis. Jis pats tvarkė savo dvariuką.

Kitą dieną aplankyti ponus Ruseckus atvažiavo Eduardas su savo žmona ir iš tolimesnės Rodzevičių apylinkės tos apylinkės patriarchai Karolius ir Leonardas Rodzevičiai. Kokios gali būti kalbos tarp jaunimo ir tokių senukų? Palikom juos šnekučiuojantis, o mes, jaunieji, išėjom pasivaikščioti. Grįžę jau neberadom Rodzevičių, o po vakarienės išvažiavo ir Eduardas.

Sekmadienį nuvažiavom Mišių į už 7 km esančią Voistomo parapijos bažnyčią. Kaip Vilniuje, taip ir čia, Ruseckų šeima turėjo savo suolą. Visi atkreipė dėmesį į tame suole sėdinčią, dar nematytą maskolišką⁴⁷ uniformą. Matyt, ponai Ruseckai čia nelabai su kuo draugavo, nes po Mišių visi tuoj pat grįžo į dvarą.

Oras buvo gražus. Toks, koks pageidautinas atostogų metu. Nors apylinkė buvo labai vienoda, lygi, bet jaunimas iškylaudavom joje. Netruko mums idėjų, kaip pajvairinti laiką.

Panelė Vanda buvo aukšto ūgio, labai liekna, net, galima sakyti, laiba. Buvo pažiūra, kad tokiai kūno konstitucijai gresia didelis pavojus susirgti TBC⁴⁸. Visokių žinovų ir specialistų buvo patarta, beveik įsakyta, kad kiekvieną rytą ant tuščio išgertų stiklą šilto, tik ką pamelžto pieno. Vanda to pieno nekentė labiau nei žuvų taukų ar ricinos aliejaus. Aš įsipareigojau prižiūrėti, kad ji laikytųsi šito režimo. Įkalbinėdavau gražiuoju, o kad būtų lengviau, tai dar suimdavom nosytę, kad nejustų šilto pieno kvapo. Ar iš to buvo kokia nauda, tai abejoju, nes Vanda liko tokia pati laiba, kaip ir buvo.

Visą laiką, kol buvau Macevičiuose, man patarnauti buvo skirtas dvaro vežiko padėjėjas Antanukas Grumbinas, lietuvis nuo Rokiškio. Kalbėjaisi su juo tik lietuviškai. Vanda įdėmiai klausydavosi mūsų ir tokiu būdu pramoko daug lietuviškų žodžių. Grumbinas ir nuvežė mane į Zaliėsės – Užgirių stotį, kai man atėjo laikas važiuoti toliau.

Likusią atostogų dalį praleidau pas tėvelius Užuguostyje. Nebeteko lankytis Baudėjuose, Jogonalioje ir kitur, pas Žemoitelį, jo gimines bei artimus pažįstamus. Nors ir įsitikino, kad Liucina nėra tinkama man, kad mano pasirinkimas šimtą kartų geresnis, bet pavydas yra viena didžiausių žmogaus ydų, kuri aptemdo protą. Nelabai dėl to nusiminiau, nes atsirado kitų pažinčių. Itin buvau užimtas tų, kurie norėjo sekti mano pavyzdžiu ir stoti į Vilniaus karo mokyklą: Vitkauskas ir Kuzmičius iš Stakliškių, Acus iš Jiezno ir dar keletas kitų.

⁴⁷ Rusiška.

⁴⁸ Tuberkulioze.

IV skyrius. PONAS

Grįžęs po atostogų, tarp naujų priimtųjų radau lietuvių Medzevičių nuo Žiežmarių. Nusiskundė, kad ilgisi namų. Patariau lankytis Šv. Mikalojaus bažnyčioj, kur galės užmegzti pažinčių su kitais lietuviais. Nurodžiau, kad įsikintų į mokslą. Įspėjau, kad pirmas mėnuo bus pats sunkiausias, įpratus, palengvės.

Paskutinio kurso junkeriams šis tas buvo pakeista mokymosi sistemoje. Atskirų pamokų tvarka palikta tik tikybai, rusų kalbai ir fizikai. Visiems kitiems dalykams buvo įvesta repeticijų sistema. Kiekvienos disciplinos kursas buvo padalytas į tam tikrą skaičių repeticijų. Repeticijos buvo daromos du kartus per savaitę: antradieniais ir penktadieniais. Klausinėjimas dažnai užsitęsėdavo iki vėlaus vakaro, t. y. kol visi nebuvo apklausti. Apklaustasis, jei dar buvo laiko, gaudavo leidimą iki 24.00 val.

Repeticijų sistema buvo tikras peilis kalikams. Pamokų sistemoje suspėdavo iškalti kiekvieną pamoką ir todėl gaudavo gerus pažymius. Egzaminų metu, kai klausdavo iš viso kurso, jau buvo daug sunkiau, ir jų laipsniai gerokai smukdavo. Bet išvedant galutinį vidurkį, vis dar buvo geri.

Naujoji sistema išryškino ir iškėlė gabesniuosius. Šie nemokėjo kalti, bet už tai kursą suprasdavo geriau ir išsiaiškindavo esminius punktus. Tuo tarpu gabesnieji greitai iškilo į pirmąsias vietas.

Mūsų kurse tokių kaliku buvo Abanosimovas. Pamokų sistemoje siekė pareigūnų pažymių, bet repeticijų sistemoje nuvažiavo taip žemai, kad mokyklą baigė paskutiniame dešimtuke.

Katalikų dramą gali pavaizduoti kitas, nors ir ryškiausias pavyzdys.

Taktiką dėstė plk. von Drejeris. Rusų–japonų kare išryškėjo keletas naujų dalykų: kulkosvaidžiai, naujos rūšies artilerijos pabūklai ir būdai juos naudoti, dar kitokių naujovių. Rusai visa kuo buvo atsilikę, sustingę. Vadovėliai, kuriuos naudojome, buvo labai seni, daugeliu atvejų netinkami naujiems laikams. Naujų vadovėlių per trumpą laiką, bent rusiškoje sistemoje, neįmanoma paruošti. Kiekvienas dėstytojas turėjo dėstyti pagal neoficialius, vis keičiamus bei papildomus, profesinius rankraščius.

Von Drejeris įspėjo, kad įsidėmėtume ir užsirašytume dienos dėstymą apie gynybą. Abanosimovas pažiūrėjo, kad vadovėlyje ta tema yra maždaug tik koks 15 puslapių, labai apsidžiaugė – galės lengvai iškalti.

Repeticijos metu Abanosimovas buvo pašauktas vienas pirmųjų. Bėrė jis atsakymus, lyg žirnius. Lektorius jo nė karto nepertraukė. Pagaliau Abanosimovas baigė. Taip gerai pavyko viską išdėstyti, tikriausiai gaus pažymį 12.

– Junkeri Abanosimove, tamsta apie gynybą supratimo neturi. Rašau tamstai penketą. Sėskis, – ramiai pasakė von Drejeris.

Penktas 12-os sistemoje, tai nepatenkinamas pažymys. Abanosimovas išraudo lyg vėžys, patekęs į karšto vandens puodą. Atsisėdo. Pasiėmė vadovėlį ir patikrinęs nustatė, jog išpylė beveik viską žodis žodin. Pakėlė ranką prašydamas profesoriaus paklausti.

– Koks reikalas? – paklausė plk. von Drejeris.

– Ponas pulkininke. Aš tamstos klausimą atsakiau žodis žodin kaip vadovėlyje, o tamsta man parašei penketą?

– Pagal kurį vadovėlį?

– Pagal generolo majoro Duropo taktikos vadovėlį.

– Junkeri Abanosimove, paimkite tą Duropą ir įsikiškite sau į žopą⁴⁹. Rašau jums dvejetą! – nutrenkė von Drejeris Abanosimovą.

Greitai palyginome mūsų užrašus su Duropo vadovėliu ir pamatėme daugybę kvailysčių, kurios galbūt buvo modernios prieš penkiasdešimt metų, bet ne dabar.

Junkeris viršila Ramanauskas ir aš, Abanosimovo būrininkas, privertėme jį profesoriaus atsiprašyti, o ir patys užstojome prieš von Drejerį vargšą kankinį kaliką. Abanosimovui padėjome mūsų konspektais ir užrašais ir šiaip taip ištraukėme jį iš tos bėdos.

Į paskutinę man Karo mokyklos šventę kviečiau atsilankyti Vandą ir jos mamytę. Volkas pakvietė Vandos pusseseres, inžinieriaus Nabrockio dukras. Tačiau Jadvyga Nabrockienė, nors jos sūnus Vytautas buvo Jūrų kadetų korpuse, nepanoro savo dukterų leisti. Tetos Jadvygos sprendimas visoms kitoms seserims buvo *lex suprema*⁵⁰, tat ponia Marcijana atsisakė leisti Vandą į mūsų balių. Nieko kito nekviečiau, o savo bilietus atidaviau Stefusiui. Aš buvau laisvas paukštis, bet ne bet koks, o buvau paskirtas tvarkytoju apatinėje salėje. Tokių tvarkytojų kiekvienoje salėje buvo po šešis. Balius buvo vienas puikumėlis. Kitą dieną nuėjau pas Ruseckus, kad Vandai smulkiai viską referuočiau. Tokiu būdu, aišku, per Ireną „telegrafą“ referavau ir visoms tetoms.

Turėjau kartą *qui pro quo*⁵¹ pas Šišiktorovus. O buvo šitaip.

Visa ketvirto būrio vyresnybė – aš ir skyrininkai Bittenbinderis ir Michelsonas – neturėjome jokių pėdsakų augmenijos nei ant lūpų nei pasmakry. Atrodėme lyg bloznai⁵². Nepatogu bus taip vaikiškai atrodančiam karininkui pasirodyti prieš kareivius. O tuo labiau prieš paneles. Tokiuose žurnaluose kaip „Niva“, „Rodina“, „Ogoniok“ labai intensyviai buvo reklamuojamas specialus tepalas. Reklama prasidėdavo žodžiais „Aš buvau plikas“, kuriuos sekė laimingų tepalo vartotojų entuziastingi atsiliepimai. Ta reklama Michelsoną

⁴⁹ Užpakalį.

⁵⁰ Aukščiausias (lot.).

⁵¹ Vienas vietoj kito – pažodžiui (lot.) – nesusipratimas, painiava.

⁵² Blyškiai.

tiesiog užhipnotizavo. Nutarė jis tą tepalą užsisakyti. Karo mokyklos adresu nedrįso, kolegos sužinos ir išjuoks. Nieko blogo negalvodamas, jaunikaitis tą tepalą užsakė Aniutos Šišiktorovaitės adresu.

Aniuta turėjo juodas, ilgas, beveik iki kulnų kasas. Paštininkas, atnešęs pake-tuką, įdavė jai šypsodamasis:

– Čia panelei siunčiamas tepalas „Aš buvau plikas“.

Aniuta vos neapalpo, apsiverkė. Jos motina labai supyko. Pradėjo jos, kitoms padedant, svarstyti, kas būtų galėjęs tokią šunybę padaryti. Šiame jaunimo bū-relyje aš buvau laikomas linksmiausiu ir išdaigingiausiu. Taigi, pirmas įtarimas krito ant manęs.

Kai nieko nenujausdamas atėjau jų aplankyti, motina ir duktė, lyg furijos, puolė mane. Mamytė beveik griebė šluotą mane vanoti, o Aniuta ištirpo ašarų liūne.

– Koks reikalas? – šiaip taip prašvebeldžiavau.

– Kaip tai koks reikalas? Lyg nežinotum. Iš ko ko, bet iš tavęs, Vincai, tai jau tikrai šito nesitikėjome.

– Bet pagaliau pasakykite. Kuo gi nusikaltau?

– Ką blogo mes tau padarėme, kad atsiuntei Aniutai „Aš buvau plikas“ te-palą?

– Aš? Tepalą? Pirmą kartą girdžiu. Tiesa, labai mėgstu daryti išdaigas. Tačiau išdaiga yra vienas dalykas, o šunybė – tai jau kas kita. Šiuo atveju – tikrai esu nekaltas.

– Jei ne tu. Tai kas? – aprimo furijos.

Prizadėjau bandyti išaiškinti, kieno tai darbas.

Mokykloje mano grupei papsakočiau, kas man nutiko pas Šišiktorovus. Vieni nusijuokė, kiti pasipiktino, tačiau nė vienas neprisipažino. Tik jau prieš einant gulti, Michelsonas pasikvietė mane ir prisipažino, kad tai jo darbas. Jis nieko blogo negalvojęs, norėjęs Aniutai pasakyti, bet neišdrįšęs. Prašė, kad kaip nors išgaučiau tą tepalą ir kad nuraminčiau moteris.

Kitą išėjimo dieną nuskubėjau į Antakalnį. Pasakiau, kaip viskas nutiko. Panaudojau visus savo gražbylystės sugebėjimus, kad pateisinčiau Michelsoną. Epizodą paverčiau juokais, užkalbėjau dantis ir nepastebimai *corpus delicti*⁵³ įsi-dėjau į kišenę. Grįžęs padaviau tepalą Volodiai. Tiek buvau tikras savo pasiseki-mu, kad išeidamas pasakiau kolegoms, jog grįšiu su tepalu.

Visi miega, sapnuoja. Net kiek paknarkia. Volodia pakėlė galvą, pasidairė ap-linkui, pasiklausė. Tyla. Išsitraukė buteliuką, pavilgė pirštą. Pradėjo tepalu ma-sažuoti viršutinę lūpą. Staiga...

– Bravo, Volodia! Aš buvau plikas, o jei nebuvo, tai būsiu! – prapliupo šū-kiai iš visų pusių.

⁵³ Daiktinis įrodymas (lot. *corpus* – kūnas, *delictum* – pažeidimas).

Vargšas Volodia. Nuo to laiko niekas jo nebevadino vardu, o tik:

– Ei, Aš buvau plikas, palauk. Klausyk, Aš buvau plikas, girdėjai paskutinę naujieną?

Kaip stropiai Volodia naudojo tepalą, bet nei vienas plaukelis neišdygo. Net jei netyčia koks lašelis patekdavo ant plaukų, plaukai išslinkdavo. Pasiūlėm Volodai kitą kaimišką, garantuotą receptą, bet čia jo neišduosiu: pagalvokit patys.

*L'homme propose, Dieu dispose*⁵⁴. Lietuviškai sakome: žmogus šaudo, Dievas kulkas gauda. Nėra tautos, kuri neturėtų panašios patarlės. Nors ir labai kalbama apie žmogaus laisvą valią, bet tokios patarlės buvimas visose tautose rodo, kad žmonių išmintis pasąmoningai tvirtina, jog visame kame jie yra vedami Dievo apvaizdos. Gali ji pasireikšti mažais, banaliais, net juokingais nurodymais. Gali ryškiai paveikti žmogaus gyvenimą. Pastaruoju atveju kalbame apie Dievo pirštą. Tačiau, kad viskas įvyktų kuo gražiausiai, žmogus privalo visiškai atsiduoti Dievo valiai ir turi stengtis pavesti save dangiškam globėjui. Nuo mažens aš prašiau ir atsidaviau globali Dangaus Karalienės, itin jos apsireiškimuose kaip Aušros vartų ar kaip nenustojančios Pagalbos Madona. Visad tvirtinau ir nenustosiu tvirtinęs, kad viskas, ko gyvenime pasiekiu, pavojai, kuriuos nugalėjau, viskas įvyko dėl šios galingos globos.

Kad ir koks kuriozas, juokingas įvykis. Mažmožis, sakysite, sutapimas. Galbūt, nesiginčysiu. Kiekvienas turi teisę turėti savo nuomonę.

Pasakojau anksčiau, kad prieš Kalėdas buvo keletas papročių. Vadinome juos būrimais, bet tikriau ir prasmingiau būtų juos pavadinti žaidimais. Taip šv. Andriejaus dieną merginos eidavo į gatvę ir pirmo sutikto vyriškos lyties asmens klausdavo vardo: toks būsiąs ir jos būsimojo vyro vardas.

Juokas? Tikriausiai. Tačiau pasitaiko keistenybių, kurios verčia kraipyti galvą.

Taigi, vieną gražią šv. Andriejaus dieną, prieš keliolika metų, Vanda, lietuvaiteš kambarinės lydima, išėjo į gatvę būsimo vyro vardo sužinoti. Pirmą sutiktą vaikišką paklausė, aišku, lenkiškai:

– Berniuk, berniuk, kuo tu vardu?

– Na gi Vincuk! – atsakė šis švepluodamas ir nubėgo toliau pasišokinėdamas.

– Fui, koks čia dabar vardas, – pasipurtė Vanda.

– Greičiausiai lietuviukas, – paaiškino kambarinė. – Kol mažas, vadinamas Vincuku, Vinceliu, kai suauga pasidaro Vincas, lenkiškai Vincenty.

– Matai, kad tai juokas, – pasakė Vanda. – Nepažįstu nė vieno Vinco, juo labiau lietuvio.

Pirmą kartą Šv. Jono bažnyčioje pamatęs Vandą, buvau apakintas jos grožio ir širdyje pajutau lyg dūrį, lyg savotišką nerimastį. Iš nežinios, iš sąsąmonės bedugnių pradėjo kilti iš pradžių miglotai, bet kuo toliau, tuo ryškiau mintis, kad čia yra mano lemtis, kad tai yra man skirta gyvenimo draugė.

⁵⁴ Vyras siūlo, Dievas turi (pranc.)

Nekviestas nuėjau koldūnų valgyt ir nebuvau išvartytas. Be to, teisėjo Antano Rusecko asmenyje radau užtarėją, globėją, gynėją. Gynė jis mane prieš visą tetų sinedrioną⁵⁵, kuriam paklusti buvo linkusi jo žmona Marcijana.

Kaip mano tėvas ir Žemoitelis buvo nutarę supiršti mane su Liucina Žemoiteliūte, taip Vandos tetos buvo ją skyrusios dailiam jaunam agronomui Mykolui Radzevičiui iš Voistomo parapijos. Visų jų pastangos nuėjo niekais. Globėja, kuri beturtį piemenuką atvedė į Karo mokyklą, toliau subtiliai mane saugojo.

Kai buvo leista Vandai su manim kartu eiti pasivaikščioti į miestą, visad pirmiausia skubėjome į Aušros vartus. Vanda buvo giliai tikinti ir taip pat ypatingai gerbė bei mylėjo Madoną tuose pat apsireiškimuose, kaip ir aš. Kiek kartų klūpojome abu prieš stebuklingąjį atvaizdą paskendę maldoje ir svajonėse. Neskaičiavome ir nė nemanėme skaičiuoti.

Pagaliau išdrįsau ir pasakiau Vandai, kad ją myliu, kad norėčiau ją vesti laikui atėjus. Labai apsidžiaugiau, kai Vanda pasakė, kad ji taip pat mane mylinti. Tačiau ji buvo paklusni duktė. Pirmiausia turiu gauti jos tėvų sutikimą ir palaiminimą. Visiškai sutikau su jos sąlyga. Nors dar nebuvau kalbėjęs su tėvu, bet buvau tikras, kad gausiu jo sutikimą ir todėl užsakaiu žiedus.

1906 m. spalio mėn. pradžioje labai iškilmingai paprašiau senųjų Ruseckų leisti man pasikalbėti su jais vienais, be liudininkų. Tėvas rimtai ilgokai pažiūrėjo į mane ir sutiko su mano prašymu. Tikriausiai nujautė, koks reikalas.

Visoms dukroms išėjus, išdėsčiau mano bylą. Nesisukinėdamas, lyg katinas apie karštos grietinėlės dubenėlį, iš kartoėjau prie reikalo. Pareiškiau, kad myliu Vandą ir ji mylinti mane. Noriu ją vesti. Už kelių mėnesių jau būsiu karininkas, taigi tvirtai stovėsiu ant kojų. Problema ta, kad mokyklą baigiant būsiu 22 metų, o karininkams galima vesti tik sukakus 24 m. Taigi būtų dvejų metų laukimas. Aš esu tikras, kad dangui gelbstint, būsiu ištikimas ir kantrus. Jei tuo laiku Vanda ras kitą geresnį ir jai labiau patinkantį jaunikaitį, tai yra laisva nuo visų pažadų. Tačiau esu tikras, kad ji bus tiek pat kantri, kaip ir aš. Taigi, viską suglaudus, prašiau panelės Vandos rankos ir gerbiamų tėvų palaiminimo.

Ilgai kalbėjau, tikriausiai nelabai aiškiai. Nors Demostenas ar Ciceronas mano oratoriškų bandymų neišgirtų, bet mano žodžiaiėjo iš širdies, o tai yra svarbiausia. Ruseckai taip ir suprato mano kalbą.

Pažvelgė jie vienas į kitą. Antanas Ruseckas, glostydamas savo puikią, žilą barzdą, rįmtomis akimis ilgai žiūrėjo į mane. Pagaliau paskelbė sprendimą:

– Mudu sutinkame. Bet ar Vanda sutinka? Marcijana, pašauk Vandą.

Vandai atėjus, p. Antanas, kaip patyręs juristas, išdėstė viską kuo aiškiausiai, nurodė visus *pro* ir *contra*⁵⁶. Galiausiai baigė:

⁵⁵ Tarybą.

⁵⁶ „Už“ ir „prieš“ (lot.).

– Kaip matai, Vincentas prašo tavo rankos. Mes sutikome, bet ką tu dėl to sakai?

Raudonuodama, nuleidusi akis Vanda prašnabždėjo:

– Ir ... aš... prašau.

Abu atsiklaupėme prieš tėvus.

– Te Aukščiausias ir Dangaus Karalienė laimina jus, kaip ir mes laiminame, – rimtu balsu pasakė p. Antanas.

Pabučiavome tėvų rankas ir padėkojome.

Nors jau buvo vakaras ir tokiu metu Aušros vartų koplytėlė yra uždaryta, nutarėme nueiti ir nors iš tolo pasimelsti. Atėję apačioje prie siaurų durų gatvėje radome klūpant ir meldžiantis kelias moterėles. Nieko ypatingo negalvodamas pabandžiau durų rankeną. Mūsų nuostabai, durys nebuvo užrakintos. Pakilome laiptukais į antrą aukštą. Ir pačios koplytėlės durys nebuvo užrakintos. Atidarėme. Žengiant per slenkstį į koplyčią, ji apsišvietė. Prie altoriaus pamatėme klūpant juodai apsvilkusią poniją. Gal tai kokia labai aukštos kilmės ponija, kuriai koplyčia atidaryta? Labai abejotina, bet mūsų tai nedomino. Atsiklaupėme užpakalyje ponios, priešais altorių. Mūsų didžiausiai nuostabai, užuolaidėlės, kurios dengia stebuklingąjį paveikslą, suvirpėjo ir prasiskleidė. Prieš mus visu savo nuostabiu grožiu pasirodė Madonos veidas. Giliai susijaudinę tylomis karštai meldėmės maldaudami dangiškos palaimos mūsų būsimai jungčiai. Tuo metu dieviškoje akivaizdoje užmoviau Vandai ant piršto sužadėtuvių žiedą. Dar kiek pasimeldę atsikėlėme eiti iš koplyčios. Užuolaidėlės vėl užsiskleidė. Juodai apsirengusi ponija nepajudėjo: taip ir palikome ją klūpant prieš altorių. Žengiant per slenkstį iš koplyčios, šviesos užgeso.

Nusileidus žemyn, sukrapščiau kišenėse rublį. Daviau jį Vandai. Pasakiau, kad greičiausiai zakristijonas, pamatęs ateinant jaunuolių porai, norėjo padaryti įsimylėjusiems malonumą, tat ir uždegė šviesas bei atskleidė užuolaidėles. Paprašiau, kad jį rastų, padėkotų ir duotų rublį arbatpinigių. Vanda nuėjo, bet tuoj pat grįžo. Zakristija uždaryta. Nė gyvos dvasios. Dar kiek paieškoję, šalutiniame kambarėlyje arba sandėliuke užtikome zakristijono pagalbininką, klapčiuką. Labai nustebo, kai pasakėme apie atdaras koplyčios duris, užsidegusias šviesas, praskleistas užuolaidėles. Kas jau kas, bet tik ne jis visa tai padarė. Jam tai griežtai uždrausta. Juodai apsirengusi ponija? Neįmanoma! Tokiu laiku koplyčia niekam neatidaroma. Nebent tai būtų Lenkijos karalius.

Žinau, kad bus daugybė tokių, kurie sakys, kad tai tebuvo mūsų vaizduotė, sapnas. Gal kiti, šių laikų „mokslinčiai“ bandys tai aiškinti kokia nesuprantama psichokineze. Mums tai buvo stebuklas. Tai tik dar labiau sustiprino mūsų tikėjimą, mūsų pasitikėjimą Dievo apvaizda ir mūsų atsidavimą bei meilę Dangaus Karalienei.

Namuose Ruseckai laukė mūsų su puikia vakariene. Buvo atėjusi teta Juzefa,

matyt, užaliarmuota „skraidančio telegrafo“. Vakarienės metu papasakojau, kas mums buvo nutikę Aušros vartuose, bet niekas negalėjo rasti tinkamo paaiškinimo.

Apie 11.00 val. pakilau grįžti į Karo mokyklą. Teta Juzefa irgi nutarė eiti namo ir paprašė, kad ją palydėčiau. Aišku, kad sutikau. Kvietė užėiti pas ją ir susipažinti su pas ją vieštinčiu matininku Budniku. Matininkas galėtų būti man naudingas, ypač lauko praktikos metu. Padėkojau jai už rūpestį, bet atsisakiau paaiškindamas, kad kariniai lauko darbai – tai ne tas pats, kas žemių parceliavimas. Be to, Budnikas, vyras per 40 metų amžiaus, tikriausiai negali būti didelis draugas tokiam jaunam kaip aš. Taip ir išsiskyrėme.

Prasidėjo adventas. Baigėsi pirmasis mokslo pusmetis. Reikėjo pradėti ruošti konspektus egzaminams. Mums jau buvo pasakyta, kad turėsime laikyti egzaminus visų tų dalykų, kurių dar neturėjome galutinių išvadų keliant mus iš bendrojo į antrąjį ir iš antrojo į paskutinį kursą. Tik 1905 ir 1906 m. laidos pasinaudojo lengvatomis be egzaminų ir lauko darbų tapti karininkais. Mūsų 1907 m. laida vėl turėjo eiti normaliu keliu.

Kiek anksčiau, bet jau mokslo metams prasidėjus, mokyklos viršininkas gen. štb. plk. Radionovas buvo pakeltas į generolo majoro laipsnį ir paskirtas Polocko kadetų korpuso direktoriumi. Vietoj jo mūsų mokyklos viršininku buvo paskirtas 6-ojo Liepojos pėstininkų pulko vadas gen. štb. plk. Chaminas.

Naujasis viršininkas buvo apysenis žmogus, vedęs. Turėjo ir dvi dukras, jau besidairančias gyvenimo draugo. Tėvai, aišku, stengėsi dukroms padėti šiame ieškojime. Savo namuose dažnai ruošė jaunimui arbatėles su šokiais, žaidimais, pasilinksminimais. Į tas arbatėles kvietė ir kai kuriuos paskutinio kurso junkerius. Be kelių ruselių, jo akys krito ir į estą Reimaną ir lietuvių Glovackį. Nors ir didelė garbė junkeriui būti pakviestam į mokyklos viršininko privačius pobūvius, bet Reimanui ir man tai sudarė keblumą. Mat abu jau buvome susižiedavę, taigi turėjome labai suktis, žiūrėti, kaip sakoma, kad ir vilkas sotus būtų ir ėriukas išliktų sveikas.

Reimanas buvo susižiedavęs su Jadzia, mano sužadėtinės Vandos geriausia mokslo drauge institute. Tai buvo ir man kiek pažįstama panelė iš mano vaikystės dienų Jiezne. Ji buvo duktė Jiezno vargonininko Miknevičiaus. Jadzios brolis kunigas buvo to pat instituto ir keliolikos kitų vidurinio mokslo įstaigų kapelionas. Jiezne, aišku, jie anais laikais buvo šliachta⁵⁷, o aš – chamiukas⁵⁸, tai tarp mūsų nebuvo didesnės pažinties. Ir čia, Vilniuje, ypatingos pažinties su jais neturėjau. Su Reimanu, tai kas kita. Mokykloje buvome gerai susidraugavę.

Apskritai mokykloje visi pabaltijiečiai gana artimai draugavome. Lietuviai buvome aš ir Sapkauskas. Estai – Kullaks, Bittenbinderis, Laidoneris, Reimanas ir Tervandtas. Latviai – du broliai Ozolai. Ir mokslu pabaltijiečiai pirmavo.

⁵⁷ Kilmingi, bajorai.

⁵⁸ Nekilmingas lietuvių vaikas.

Išskyrus Kullakso, visi kiti iškilome į pareigūnus. Laidoneris ir vienas Ozolas buvo viršilomis. Laidoneris net buvo įtrauktas į mokyklos balto marmuro garbės lentą. Kitas Ozolas, Reimanas, Tervandtas ir aš buvome būrininkais. Bittenbinderis buvo skyrininku.

Kalėdų atostogoms Ruseckai siūlė pasilikti Vilniuje. Paaiškinau, kad nuo seno mūsų šeimos paprotys Kūčioms visiems susirinkti. Aš esu vienturtis, tai negaliu apvilti tėvelių, juoba numatau, kad tai galės būti paskutinės Kūčios drauge. Žemaitelio neaplankiau. Į Jiezną vykti irgi nenorėjau. Pakankamai buvo ką veikti ir Užuguostyje, kur visi mane mielai ir noriai priimdavo bei vaišindavo – Gruzdevičius, Grinevičius, Stanevičius, Chmieliauskas, Kmita ir tik ką iš kariuomenės grįžęs pastarojo brolis.

Manau, pastebėjote, kaip kartais į galvą įkrenta koks gestas, koks nereikšmingas žodis ar posakis ir visam gyvenimui lieka atmintyje. Taip per šias Kalėdų atostogas man įstrigo Kmitos brolio posakis. Vaišėms pasibaigus jis kreipdavosi į brolių:

– Na, Stasiuk, išgėrei, pavalgei, šeimnininkams padėkojai, tai ir nedūryk⁵⁹ ilgiau žmonėms galvos. Einam namo!

Trims Karaliams porai dienų nuvykau į Skerdzimus. Drauge su Filipavičiuuku grįžau į Vilnių. Savaime suprantama, tempiau į mokyklą didžiulį krepšį, kurį mamytė prikrovė pilnutėlį visokių gėrybių.

Po Kalėdų prasidėjo dar vienas „klapatas“⁶⁰. Kiekvienam buvo skirta po 300 rublių karininko „kraičiui“ supirkti: uniformos, asmeniniai baltiniai, lovų užklojimai, kitokios smulkmenos. Tuoj po Kalėdų mokykla gauna iš siuvėjų, kurpių pasiūlymus su kainomis. Varžytinių ar konkurso būdu parenka tinkamiausius, padoriausius ir pigiausius. Su jais toliau jau patys junkeriai susitaria. Vieni išleidžia visus pinigus, kiti pasirenka kiek pigesnę kokybę, tai dar sutau po. Turtingesnieji gal nori dar ką nors ekstra, tai skirtumą sumoka iš savo kišenės. Kardus, naganus bei brauningus mokykla pati užsako, rodos, Tulos ginklų fabrike. Mauzerių ir parabelumų tuo metu dar nežinojome.

Man ant rankos pradėjo augti gana didelė votis – furunkulas ar kažkas panašaus. Nuėjau pas gydytoją. Karo mokyklos gydytojas buvo valstybės patarėjas Babančikovas. Ligas ir joms tinkamas terapijas grupavo jis pagal junkerio kursą. Bendrojo kurso junkerius gydė su *oleum ricini*⁶¹. Kai aš kartą gimnastikos salėje nikstelėjau koją ir nušlubavau pas jį, tai gavau pusę stiklinės šito žavėtino elekсыro.

Paskutinio kurso junkeriai eidavo pas jį su kitokiomis „ligomis“, kurias jam atvirai išpažindavo.

⁵⁹ Nekvailink.

⁶⁰ Rūpestis, vargas.

⁶¹ Ricinos aliejumi (lot.).

– Aha, – pasakydavo jis. – Fortifikacija, taktika – tai sunkios ligos. Būtinai yra poilsis ir pagerintas maisto davinys mokyklos ligoninėje.

Tokiomis „sunkiomis ligomis“ sergąs junkeris ramiausiai, niekieno nekliudomas galėjo ruošti repeticijai ar egzaminui.

Tikrų susirgimų atveju Babančikovas siūsdavo į karo ligoninę. Šiuo atveju ir mane nusiuntė į karo ligoninę, nes numatė, kad gal bus reikalinga chirurginė intervencija. Mokyklos raštininkas išrašė man sanitarinį bilietą. Beskubėdamas pažymėjo mane esant ortodoksu.

Prieš eidamas į ligoninę užsukau pas Ruseckus. Besikalbant, pasijuokiau, kaip lengvai iš kataliko padaromas stačiatikis. Užtenka eilinio raštininko brūkštelėjimo. Parodžiau mano sanitarinį bilietą. Abu pasijuokėm. Bent šiuo metu.

Karo ligoninė buvo Antakalnyje, kunigaikščių Sapiegų rūmuose. Išbuvau joje iš viso apie dešimt dienų. Buvau paguldytas pirmajame bendrajame karininkų fligelyje. Antrasis fligelis buvo skirtas užkrečiamiesiems ir venerikams. Venerikų palatoje tuo metu gulėjo du mūsų kurso geri pažįstami Podimovas ir Nikiforas. Nuėjau jų aplankyti. Tuoj pat sudarėm grupelę preferensistų⁶² laikui praleisti.

Vieną popietę mums belošiant kortomis, atsidarė palatos durys ir kvailas sanitaras įvedė pagyvenusią poniją ir jauną panelę. Moterims buvo griežtai draudžiama lankytis šiame skyriuje.

Pasirodo, kad tai buvo Nikiforo sužadėtinė ir jos motina. Niekio blogo negalvodamos, drąsiai priėjo prie mūsų stalo. Labai rūpestingai klausinėjo, kaip sužadėtinio liga, kokia jo savijauta, kada mano galės išeiti iš ligoninės.

Lovos viršugalvyje visur buvo prikabintos lentelės su susirgimo data ir ligos pavadinimu. Virš Nikiforo lovos perskaitė, kad jo liga vadinas *urethritis*⁶³. Laimei, nežinojo tų lotyniškų mediciniškų terminų. Kai paklausė, kokia tai liga, Nikiforas pramykė kažką apie širdį. Pro šalį ėjęs gydytojas, išgirdęs moteriškus balsus, įėjo į palatą. Mandagiai nusivedė ponias į svečių kambarį, kiek apsitvarkęs nuėjo ir Nikiforas. Sanitaras gavo velnių.

Kaip Michelsonas buvo pramintas „Aš buvau plikas“, taip Nikiforas įgavo „Uretričio“ pravardę.

Votis man buvo išpjauta. Trečią dieną po operacijos grįžau į mokyklą. Skubėjau kaip galima greičiau grįžti, nes karo mokykloje buvo labai bloga nuostata – kas dėl ligos ar susirgimo nors diena buvo atleistas nuo gimnastikos ar rikiuotės, tas visą tą savaitę negauna leidimo išeiti į miestą. Sergi – tupėk namuose, nesivalškiok!

Užgavėnių atostogų neturėjome. Sekmadienį persiragavau blynų mokykloje. Antradienį katalikų Užgavėnių diena. Po repeticijos nuskubėjau pas Ruseckus, kur laukė šviežios dešros ir šonkauliukai su raugintais kopūstais. Pagal mano

⁶² Kortomis žaidžiančių preferansą.

⁶³ Šlapimo takų uždegimas, venerinė liga.

prašymą buvo ir koldūnų. Šiuo kartu tai buvo tikri sužadėtuvių koldūnai.

Sekmadieniais, kaip vyriausias katalikas, vesdavau mokyklos junkerius katalikų Mišioms į Katedrą. Per gavėnią kiekvieną sekmadienį prie Katedros sutikdavau poną Antaną Rusecką. Kartu po to eidavom Mišių į Šv. Jonų bažnyčią. Pasiteiravau, kodėl jis neina tiesiai su visa šeima į tą bažnyčią iš namų, būtų daug arčiau. Mat paaiškino, kad gydytojas patarė prieš pietus jam kiek daugiau pajuodėti. Už tai ir eina aplinkiniu keliu.

Jų namuose jutau subtilų atšalimą. Vandos linksmumas buvo kiek dirbtinas. Net ir „valdovė“ Vacia kažkaip surimtėjo. Aš į tai nekreipiau dėmesio ir elgiausi kaip ir visada: valgiau geriausiu apetitu, pasakojau, kas linksmo nutiko mokykloje.

Mokykla gavo katalikų kapelioną. Didžiosios savaitės pradžioje jis mums suruošė rekolekcijas Šv. Jonų bažnyčioje. Visas tas dienas ir p. Antanas būdavo bažnyčioje. Stovėdavo netoli manęs, kiek už manęs. Matė, kaip elgiuosi, įsitikino, kad atlikau velykinę irėjau prie Dievo stalo. Santykiai po to vėl sunormalėjo.

Kai jau buvome vedę, Vanda išaiškino man tą mįslę. Prisimenate tą sanitari-nį bilieta, kuriame raštininkas besukubėdamas mane buvo pažymėjęs stačiatikiu. Tuo metu su p. Antanu pasijuokėme. Ne taip tetų sinedrijonas. Buvo jos piktos ant manęs, kad suardžiau jų vedybinius planus Vandos atžvilgiu. Kas iš to, kad linksmas ir guvus, bet plikas, kaip tilvikas ir, be to, lietuvis muzikas. Kas žino, ar tai raštininko klaida? O jei Vincas tik moka puikiai vaidinti kataliką? Jei jis pravoslavas, tai apie vedybas su Vanda negali būti nė kalbos. Tokiu atveju pirmenybė vėl būtų tetulių kandidatui. Ar svarbu kitų žmonių jausmai, jei tik jie atsisotja skersai kelio tetulyčių užmačioms. Tol jos ėdė ir buntavojo⁶⁴ p. Antaną, kol tas pagaliau pasiryžo pats viską ištirti ir pamatyti, ar esu katalikas, ar tik vaidinu. Todėl buvo ir tie „gydytojo patarti“ priešpietiniai pasivaikščiojimai, tam buvo ir jo dalyvavimas junkerių rekolekcijose. Ir vėlesniais laikais mano santykiai su tetulytėmis nepagerėjo. Tebuvo oficialūs, nenuoširdūs.

Velykų atostogų mus paleido Didįjį ketvirtadienį ir aš nuvažiavau pas tėvus į Užugustį. Laiko nebuvo daug, tai beveik niekur nesilankiau. Kas norėjo mane pamatyti ir pasikalbėti su manim, tas atsilankė mano tėvų namuose. Tik paskutines dvi dienas praleidau Skerdzimuose, nes su Filipavičium buvom sutarę kartu grįžti į Vilnių.

Ankstų atvelykio rytą išvykome į stotį. Kelionė buvo su nuotykiiais. Pirmiausia, vienas arklys pradėjo raišti. Reikėjo pakeisti pasagą. Kiek vėliau kitas arklys pradėjo svirduliuoti, lyg girtas. Pasirodo, pametėme jo prievaržą. Užgaišome, kol ją suradome ir pataisėme. Dar kiek pavažiavus, pasivijom tūlą Tada iš Užugustio. Bijojome jį aplenksti. Jis važiavo gana lėtai, tai mes lėtai se-

⁶⁴ Maištavo.

kėme paskui jį.

Kodėl buvo bijomasi Tado? Visoje apylinkėje garsėjo jis kaip ypatingas stipruolis, be to, girtuoklis ir labai bjauraus peštuko būdo. Dirbdavo jis kartais ir pas mano tėvą prie statybų. Kai reikdavo nešti sienojų, tai vieną galą sienojų paimdavo du, trys vyrai ir tai pasitempdami, kitą galą Tadas griebdavo pats vienas ir nešė lyg tai būtų plunksna.

Labai jis mėgdavom gurkšnoti. Pro karčiamą negalėdavo praeiti. Eidavo nuo stalo prie stalo ir ten, kur norėdavo, pasiimdavo stikliuką ir užmesdavo ją už ausies. Atžagaria ranka nusišluostydavo lūpas, jei dar buvo kokio užkandžio, tai užkramsnodavo ir, nei sveiks, nei ačiū, dairydavosi, kur čia ant kito stalo stovi stiklas su degtine ar alumi. Niekas neišdrįsdavo jo sudrausti, pabarti ar neduoti išgerti. Tokiu atveju Tadas įniršdavo ir užsipuldavo tą, kuris taip išdrįso pasielgti. Ir, žinoma, primušdavo.

Dėl to niekas jo nekalbino, nutylėdavo jo blevyzgas ir dar priverstinai šyptelėdavo. Jeigu kas jam į galvą sprigtelėdavo, tai muštynes pradėdavo ir be mažiausios priežasties: žinokite, kad tokia yra stipruolio Tado valia.

Prieš mus važiuavo nedidelis brikelis. Sėdėjo jame senis, įsikandęs pypkę. Tokią riestą, kukavinę⁶⁵. Tadui, matyt, kilo noras rūkyti, taip pat jam krito į akį ta pypkė. Kai pavazai susilygino, Tadas ištiesė ranką ir ištraukė seniui pypkę iš dantų. Senis sustabdė arklius ir ramiai pasakė Tadui:

- Gražink mano pypkę.
- Važiuok, važiuok, seni, – nusikvatojo Tadas.
- Ne važiuok, o atiduok mano pypkę.

Tadas užsimojo botagu kirsti senio arkliams, o savus paragino toliau važiuoti.

Čia ir įvyko staigmena. Senis lengvai iššoko iš savo brikelio. Viena ranka griebė Tado arklių vadeles ir jas įtempė, kad tie sustotų, kita ranka griebė Tadui už krūtų. Kaip nekaltą kūdikėlį ištraukė Tada iš vežimo. Tadas net išsižiojo iš nustebimo. Ištraukęs Tada iš vežimo senis apsidairė. Pamatė netoliese augantį didelį medį. Prinešė prie jo Tada, kuris pamiršo net, kad gali spurdėti ir spardyti. Prinešęs Tada prie medžio, viena ranka prispaudė jį prie kamieno, o kita ranka... vožė Tadui per snukį. Tadas apsiplė krauju ir susmuko prie medžio. Senis pasilenkė, ištraukė jam iš burnos savo pypkę, kurią Tadas vis dar buvo įsikandęs. Rankogaliu pypkę apvalė, vėl ją pats įsikando, paptelėjo porą dūmų, sėdo į savo brikelį, paragino arklius ir nuvažiuavo. Prieš nuvažiuodamas dar meiliai šyptelėjo mums ir atsisveikindamas mostelėjo ranka.

Mums visa tai buvo neįtikimas vaizdas lyg sapne. Plačiai atvertomis akimis ir išsižioję tylėdami stebėjome tą sceną. Atvirai pasakysiu, net ir blusos, jei jų turėjome, tai ir tos pastipo iš baimės ir nuostabos.

Atsipeikėję nuskubėjome pas Tada. Tadas jau pradėjo atsigauti ir sėdėjo atsi-

⁶⁵ Padaryta iš kukmedžio.

rėmęs į kamieną. Spjaudė išmuštus dantis. Sutrikęs purtė galvą:

– Velnias! Būtų mane užmušęs.

Nelaukdami, kol jis visiškai atsipeikės, sušokome į mūsų važį ir nuskubėjome į Rūdiškes.

Tik vėliau sužinojau, kad stipruolio Tado karjera pasibaigė. Vienas vežikas, kuris mus vežė, visą įvykį paskleidė Užuguostyje. Antra, Tado psichika gavo trauminį šoką. Ateidavo į karčiamą, ištiesdavo ranką kieno nors stikliuką paimti. Ranka susilaikydavo, pradėdavo drebėti ir atsitraukdavo nepalietusi. Matyt, pasąmonėje iškildavo vaizdas ano senio pypkės. Niekas nesužinojo, kas buvo tas senis. Matyt, iš tolimesnės parapijos.

Dėl visų tų įvykių, kaip beskubėjome, bet į traukinį pavėlavome. Vietoje sekmadienio nakties, mokykloje atsiradau pirmadienį 9.00 val. rytą. Teisinkis nesiteisink, bet faktas liko faktu pavėlavau. Buvau nubaustas: ištisą gegužės mėn. be išėjimo. Jei nebūčiau būrininku ir nebijočiau nustoti pasiektų mokslo vaisių, gal ir rizikuočiau išeiti be leidžiamojo. Bet taip arti tikslo nustoti visko ir atsidurti „savanoriu“ pulke, neviliojo. Be to, nebuvo ir taip blogai, nes galėjau atsidėti egzaminams. Su sužadėtine Vanda pradėjau plačią korespondenciją. Mano laiškanėšiai buvo Sapkauskas, Volkas ir Levčenko.

Baigus visus išleidžiamuosius egzaminus prasidėjo lauko darbai. Visiems darbams ir visos mokyklos vadovu buvo pats inspektorius plk. Kreičmanas. Taktikos lauko darbams mūsų kursas buvo padalytas į tris grupes ir vadovu buvo paskirtas profesorius plk. von Drejeris.

Atlikę uždavinį lauke, junkeriai kiek įmanydami vengė susitikti su inspektoriumi. Mat šis, patikrinęs darbą, palyginęs jį su duotuoju uždaviniu, radęs mažiausią nesutapimą, raudonu pieštuku perbraukdavo visą darbą ir įsakydavo jį iš naujo atlikti.

Mūsų vadovas apygardos štabe gavo naujausius patikrintus žemėlapius. Liepė kiekvienam persibraižyti jam skirtą vietą, pasižymėti, kur kokie daliniai stovi ir apskritai sužymėti visa tai, kas užduota.

Visa grupė atlikdavo darbą kurioje nors artimoje grupei skirto baro smuklėje. Pats von Drejeris užsakydavo porą tuzinų alaus ir, meiliai šypsodamasis, išdalydavo darbus, žemėlapius. Jei kam kas buvo neaišku, išaiškindavo. Po to saugantis, ar nėra arti „priešo“, inspektorius, kiekvienas iš smuklės išsmukdavo ir nuskubėdavo į jam skirtą sklypą. Patikrindavo viską. Jei kas naujo – pažymėdavo, jei koks žymuo išnyko – ištrindavo žemėlapyje. Darbas baigtas taip, kad ir „priešas“ galės pasigerėti.

Pažymiams surašyti iš visų maniškių surinkau planšetes, kad jas nuneščiau į profesoriaus butą. Gyveno jis tuo metu vienas, nes šeima buvo išvažiavusi į kurtortą užsienyje.

Jau iš tolo išgirdau, kuriame name gyvena mūsų profesorius: dainos, šūka-

vimas, muzika, juokas. Sudvejojau, eiti ar grįžti. Tačiau jis buvo liepęs planšetes atnešti, tai reikia būti paklusniam, drausmingam. Paskambinau. Duris atidarė pats šeimininkas.

– Aha, poručik Glovackis, įeikite.

Nusivedė į savo kabinetą, paėmė planšetes ir padėjo jas ant rašomojo stalo. Liepė ateiti kitą rytą 9.00 val. jų atsiimti jau po įvertinimo. Davė man savo vizitinę kortelę, kurioje įrašė, kad gavo būrininko Glovackio 12 planšėčių ir pasiūliko pas save įvertinti. Norėjau jau išeiti, bet jis paėmė mane po ranka ir nusivedė į svečių kambarį. Buvo ten trys ar keturi gen. štabo karininkai ir tiek pat panelių. Von Drejeris mane visiems pristatė. Linktelėjau, ir orgija tęsėsi toliau. Įpumpavo man porą didokų stikliukų konjako. Gerdamas konjaką negailėjau citrinos. Dar man davė kavos su kažkokiu likeriu. Pabaigai davė kažkokio brudo⁶⁶, kvapai užmušti. Ir atleido. Į mokykląėjau, galima sakyti, debesimis. Atėjęs budinčiam karininkui įteikiau von Drejerio kortelę. Perskaitė ją ir įtariaimai žvilgtelėjo į mane. Laimei, nieko nepaklausė, nes liežuvis būtų mane išdavęs. Nuskubėjau į miegamąjį ir susmukau lovoje.

Kitą rytą, kaip įsakyta, 9.00 val. spaudžiau skambutį prie profesoriaus durų. Šiuo sykiu duris atidarė tarnaitė. Pasakiau, ko atėjau. Ji man įdavė visas planšetes. Profesorius nemačiau, dar miegojo.

Pirmiausia nuėjau pas Vandą, šiek kiek paplepėjom. Po to jauėjau į mokyklą. Vos įėjus buvau išpėtas, kad mokyklos budėtojų kambary yra did. kngkš. Konstantinas, o su juo kartu yra apygardos štabo viršininkas gen. Litvinovas ir mokyklos viršininkas plk. Chaminas.

Tvirtu žingsniu priėjau prie kunigaikščio ir išsitempęs atraportavau:

– Jūsų Imperatoriškoji Didenybe, vyresnysis portupeijunkeris Glovackis, grįžtu su lauko taktikos darbais.

– Sveikas, Glovacki.

– Sveikatos linkiu Jūsų Imperatoriškai Didenybei.

– Na gi parodyk savo darbus.

Pažiūrėjo, nustebo ir išgyrė. Parodė ir apygardos štabo viršininkui.

– Pažiūrėk, kaip gražiai atlikti darbai. Matyt, kad ir teisingai, nes beveik visus profesorius įvertino 12! – ir atsisukdamas į mane:

– Sveikinu, sveikinu.

Atsakiau priimta formule. Karo mokyklos viršininkas rado reikalą pridėti dar ir savo trigrašį:

– Vyresnysis portupeijunkeris Glovackis yra labai pavyzdingas ir stropus junkeris, tai ir jo būrys yra vienas geriausiųjų.

Kunigaikštis nusišypsojo ir leido man išeiti. Darbai liko budėtojo kambary.

Rytojaus dieną, kai buvo skirstomi nauji uždaviniai, papasakojau profesoriui

⁶⁶ Bjaurasties.

visą susitikimą ir pokalbį su didžiuoju kunigaikščiu. Jis taip pat buvo patenkin-
tas ir todėl prie įprastinių poros tuzinų užsakė dar tiek pat alaus.

Lauko darbams pasibaigus buvo išvestas galutinis vidurkis ir buvo nustatyta
diena pasirinkti tarnybos vietas.

Tuoju po Naujųjų metų mokykla siūsdavo į Vyriausiąją štabą sąrašą tais metais
baigiančių junkerių ir provizorinį vidutinį pažymį. Vyriausiajame štabe jau buvo
žinios, kur ir kiek reikia jaunų karininkų. Kiekvienai mokyklai buvo siunčiamas
sąrašas jai skirtų vietų. Geriausios pasirinktinios vietos buvo skiriamos gvardijai
ir specialioms daliniams: artilerijai, grenadierų korpusui ir t. t. Daugiausia vietų
buvo skiriama pažų korpusui ir Pavlovo karo mokyklai. Toliau sekė dvi Maskvos
ir Kijevo karo mokyklos. Po to jau ėjo visos likusios.

Baigę aukštesniu vidurkiu rinkosi pirmieji. Tuo atžvilgiu pirmenybė buvo
keturiems viršiloms, kurie automatiškai buvo pirmieji. Toliau sekė būrininkai,
skyrininkai ir visi kiti. Kiekvienas galėjo pažymėti sąraše dešimt patikusių vietų
ir, atėjęs eilei, rinktis tą, kuri nebuvo pasirinkta anksčiau kieno nors kito.

Neskaitant viršilų, aš buvau aštuntas. Mano vidurkis buvo 10.87. Pirmuoju
baigė estas Tervandtas, vidurkis 11.45.

Jau sakiau, kad visi pabaltijiečiai labai gerai mokėsi. Ir nepriklausomybes at-
gavus visi savo kraštuose buvo vadovaujamose vietose bei turėjo generolų laips-
nius. Tervandtas buvo Estijos vyr. štabo viršininkas, Laidoneris – Estijos ka-
riuomenės vadas, Reimanas – Estijos kariuomenės tiekimo viršininkas. Latviai
broliai buvo gabūs genštabistai, bet, deja, labai linkę prie Maskvos. Latvijoje
jie nebuvo mėgstami. Mūsų liaudininkas Natkevičius vieną jų įpiršo Lietuvai.
Operacijų prieš lenkus metu jis buvo priskirtas prie mūsų jauno ir neprityrusio
kariuomenės vado gen. Ladigos. Operaciją vykdžius pagal jo išdavikiškus pla-
nus, skaudžiai prakišome. Daugiausia nukentėjo mano vadovaujama 2-oji divi-
zija. Mums visiems griežtai pareikalavus, Ozolas buvo iš Lietuvos išsiųstas.

Tarp mūsų mokyklai skirtų vietų buvo šešios į Turkestaną. Aš pasirinkau
7-ąją Turkestano šaulių atskirąją batalioną Samarkande. Juozelis Sapkauskas
pasirinko 8-ąją šaulių batalioną Katty-Kurgane. Kiti mūsų draugai pasirinko:
Mincevičius – 3-iąją Zerabulago atsargos batalioną Samarkande, Reimanas –
Aščabada. Likusias dvi prastesnes vietas Petro–Aleksandrovske ir Krasnovodske
pasirinko rusai.

Sapkauskas ir aš tas tolimas vietas pasirinkome dar ir dėl to, kad išvengtume
galimų tragedijų. Mat dar vis šen bei ten kildavo neramumų. Tų neramumų
malšinti buvo siunčiami baudžiamieji būriai iš arčiausiai stovinčių dalinių. Buvo
atsitikimų, kad jautresnieji rusų karininkai, pasiūsti malšinti savus rusus, vėly-
davo nusišauti, nei vykdyti įsakymą. Kuo toliau būsime nuo savų tėvynių, tuo
mažiau galimybių, kad galėtume būti panaudoti tokiems veiksams.

Išsirinkę vietas, nuskubėjome pas mūsų tiekėjus baigti kraičio reikalus. Mat

uniformoms užbaigti jie turėjo žinoti, kurių dalinių kokius ženklus ir kokių spalvų įsiuvus įsiūti.

Geram saikui turėjome dar atlikti ir šaudymo pratimus Varėnos poligone.

Tai buvo didžiulis smiltynas, sakytum Sachara. Kiek derlingesnis, nusususia žole apaugęs plotas buvo skirtas Vilniaus karo apygardos pratimams. Karo mokyklai buvo pavestas plotas dešiniojo sparno pradžioje. Karininkams buvo pastatyti lentiniai barakai, o junkeriams palapinės. Kiekvienam skyriui po palapinę. Patarnautojams atskiros palapinės. Virtuvei, skaityklai, krautuvei buvo skirtas atskiras barakas. Priekinėje alėjoje, vadinamoje „pirmojoje linijoje“, ties pačiu viduriu buvo paruošta vieta karo mokyklos vėliavai. Koks puskilometris nuo stovyklos prasidėjo šaudymo laukas.

Netoli buvo nemažas Varėnos ežeras. To ežero garsas buvo ne koks. Pikti liežuviai dėstė, kad ežeras gaubia daug paslapčių. Sakoma, kad rusų kareiviai į pažerę atsivesdavo savo „sužadėtines“, tarp kurių buvo ir lietuvaičių. Nė viena iš naktinio pasivaikščiojimo negrįžo. Dingo, lyg vandenyje. Negalėjau patikrinti, kiek pasakojimuose buvo tiesos.

Šventadieniais mažesne kaina galėdavome važiuoti į Vilnių ar Gardiną. Pirmavo Vilnius. Į Gardiną važiuoti nedaug buvo mėgėjų. Aš buvau porą kartų nuvažiavęs į Vilnių. Šiaip daug kas nevykdavo, nes per savaitę tekdavo gero kai išvargti, prikėpuoti centnerį dulkių, tai mieliau likdavo stovykloje pailsėti.

Varėna buvo prastas bažnytkaimis. Išsiplėtė tik dėl to, kad jos rajone buvo įsteigtas poligonas. Pritraukdavo jį kiek vasarotojų dėl savo sveikatingumo. Čia pat buvo pušynai, kurių kvapą jau iš tolo galima buvo užuosti. Dar kas padėjo Varėnai daugiau išsirutulioti, tai geležinkelio mazgas. Susikirsdavo dvivėžis platus geležinkelis per Vilnių ir Gardiną jungiąs Petrapilį su Varšuva ir vienvėžis, kuris nuo Varėnos suko į Suvalkus, Augustavą, Rytprūsių link.

Kaimeliai atrodė skurdžiai, nes čia griekių žemė, smiltynas. Kartais dar užderėdavo bulvės, bet rugiai prasti. Nepatyriau, ar buvo bandyta sėti kviečius. Bet ko jau ko gerasis Dievulis Varėnai nepašykštėjo tai grybų. Varėnos baravykai buvo garsūs ne vien Lietuvoje, bet ir toli už jos ribų. Nemaža jų dalis buvo išvežama per Vilnų į Rygą ir į Rusijos gilumą. Taip išdžiovinti ir paruošti baravykus mokėjo tik varėniškiai.

Jei kas manytų, kad dėl savo neturto dzūkėliai vaikšto nusiminę, nuleidę nosis, surūgę, tai labai apsiriktų. Kur buvo kitas toks linksmas kampelis, kaip Dzūkija? Nors vėlesniais laikais išvaikščiojau Lietuvą skersai ir išilgai, bet kito tokio neužtikau. Ne veltui Dzūkija vadinama Dainavos šalimi. Be dainos čia nieko nepradedama, nieko neužbaigiama. Niekas čia negimsta be dainos ir nemiršta be giesmės. Daina ir giesmė – tai dzūko prigimtis. Jei kas nemėgsta dainos ir bent panosėje jokios neniūniuoja, tas nėra dzūkas.

Nepaisant, kad buvo griežtai draudžiama, bet varėniškiai, lyg žalčiukai,

įšliuždavo į poligoną rinkti šovinių tūtelių ir kulku švino. Prieš pratimus tek-davo pirma labai stropiai apžiūrėti poligoną ir saugoti jį pačių pratimų metu. Sargybos buvo taip sustatytos, kad kiekvienu metu galėtų viena kitą matyti, kad nebūtų tuščio protarpio kam nors nepastebėtam išliaužti. Surinktą šviną ir tūte-les varėniškiai parduodavo kariuomenės daliniams ar vertelgoms, kurie tuo pre-kiaudavo.

Pasibaigus pratimams, per Merkinę, Trakus skubiai žygiavome Vilniaus link. Paskutinio kurso junkeriams neteko gerai pamatyti Trakų, garsaus jų ežero ir pi-lies, nes buvome greitai nuvaryti į Lentvario stotį, iš kur geležinkeliu pasiekėm Vilnių. Tai dėl to, nes buvo pranešta, kad už poros dienų telegrama caras žada mus pakelti į karininkus.

Prieš trejus metus mokykloje mokyti pradėjome 160, o į karininkus bus pa-kelta 127. Kiti už tą ar kitą nubyrėjo per tą laiką. Tiesa, buvo dar ir tokių, kurie mokyklą baigė geriausiai pažymiais, bet į karininkus nebuvo keliami. Tai buvo du bulgarai broliai Popovai.

Abu Popovai labai norėjo likti Rusijoje, bet jiems buvo pasakyta, kad turi grįžti į Bulgariją, kur į karininkus juos pakels jų pačių karalius Ferdinandas.

Bulgarija Rusijai draugiška, beveik broliška karalystė. Sąjungininkė. Carų glo-bojama ir palaiikoma. Draugiškumui parodyti, Rusija ruošė net dalį Bulgarijos karininkų. Popovai ir priklausė šiai privilegijuotai grupei. Ir buvo mokomi kuo puikiausiai. Sakysime, mūsiškiui atsakymas būtų įvertintas 5, tai Popovams, net dar silpnesnis atsakymas, pelnydavo 9. Kai tik buvo aiškinamos naujos takti-kos, nauji ginklai ir pan., tai vienas Popovas buvo skiriamas virtuvės budėto-ju, kitas nešė garbės sargybą prie vėliavos. Tas pats ir visų kitų disciplinų atžvil-giu. Bet pažymiai buvo geriausi. Tačiau, kai džiaugdamiesi tokiais aukštais pa-žymiais ir jais remdamiesi prašė juos palikti Rusijos tarnyboje, buvo atsakyta: „Labai džiaugiamės jūsų pasiekimais ir jūsų noru likti pas mus, bet, deja, ačiū labai, negalime jūsų čia palikti.“ Taip jie ir išvažiavo į Bulgariją.

Jau daug vėlesniais laikais teko sutikti keliolika geriausiai pažymiais baigu-sių Karo akademijas užsienyje. Prisipažinsiu, gana skeptiškai žiūrėjau į tuos pir-mūnus. Tai man primindavo brolius Popovus.

Šiais 1907 m. buvo nutarta keliamiems į karininkus suruošti išleistuvių ba-lių. Aš buvau ne tik vienas baliaus šeimininkų, bet ir vyriausiasis apatinės salės tvarkdarys. Tas mano pareigas skelbė prie krūtinės prikabinta didelė balta ko-karda. Baliuje dalyvauti pakviečiau savo sužadėtinę. Atvyko su mama. Tarp sve-čių buvo visa Vilniaus karo apygardos vadovybė ir štabo karininkai su savo po-niomis.

Kaip vyriausiasis tvarkdarys ir šokių vedėjas balių pradėjau valsu pirma pora su Vanda. Vanda ir aš šokom ir šokom. Ruseckienė, gana sunkios povyzos, sėdė-jo ir mus stebėjo. Kolegos gelbėjo man ją užimdami kalbomis ir vaišėmis. Taip pat pavaduodavo mane ir šokdami su Vanda, nes tvarkdariui būtų nemandagu

nepašokdinti ir kitų panelių.

Vienu žodžiu, laikas skriejo linksmai ir greitai. Nė nepastebėjom, kaip priarėjo pabaiga. Balias turėjo užsibaigti mazurka. Šiam šokiui Vandą buvo užangažavęs Juozelis Sapkauskas.

Anksčiau buvau pastebėjęs vieną nepažįstamą panelę lengvai ir grakščiai šokant. Apsidairęs aplinkui, pamačiau, kad ji buvo laisva. Priėjau, stuktelėjau užkulniais, nusilenkiau ir pakviečiau ją šokti. Ji pažiūrėjo į mane. Jau sakiau, kad veide neturėjau jokios „augmenijos“. Taigi, ji pažiūrėjo į mane ir nusprendė, kad aš jai per jaunas. Neatkreipė dėmesio nei į mano baltą tvarkdario kokardą, nei į tris sidabrines juosteles antpečiuose, kurios sakė, kad esu būrininkas. Šaltai ir beveik paniekinančiai pasakė:

– Aš su vaiku nešoku.

Aplinkui pasigirdo sėdinčių ponių ir panelių kikenimas: „Žiūrėkit, kaip nušluostė bloznui nosį“.

Man niekada nereikėjo ištisą parą galvoti, ką atsakyti. Nesumišdavau ir žodžio kišenėje neieškodavau.

– Atsiprašau, panele, nežinojau, kad tamsta esi malonės pilnoji, – pasakiau, stuktelėjau kulnimis, nusilenkiau ir apsisukęs nuėjau. Taip „atsisveikindamas“ mačiau, kaip ji išraudo. Iš pykčio, iš gėdos? Nueidamas girdėjau dar didesnę kikenimą. Nepažįstamoji panelė, išraudusi kaip vėžys, apleido balių.

Po baliaus savo nuotykių pasakojau Vandai ir Sapkauskui. Abu nusprendė, kad taip pasielgti tegalėjo kokia labai neišauklėta ir išpaikinta rusė. Kitų tautybių panelės junkerio šitaip neužgautų.

Iš ryto mus pažadino apie pusę aštuonių. Po pusryčių nieko į miestą neišleido. Apie 9.00 val. ryto mokyklos budėtojo pasiuntinys pašaukė visus baliaus tvarkdarius skubiai ateiti į budėtojo kambarį. Ten mūsų laikė mokyklos viršininkas ir kažkoks žandarų pulkininkas. Mums išsirikiavus, be ilgų įžangų viršininkas tiesiai paklausė:

– Kas apatinėje salėje vakar įžeidė žandarų viršininko plk. Mejerio dukrą? Visi tylime.

– Kas pasakė panelei, kad ji nėščia?

Tuomet žengiau žingsnį į priekį:

– Aš.

– Tamsta, Glovacki? – nustebo plk. Chaminas. – Visi kiti galite eiti, o tamsta, Glovacki, pasilikite.

Visiems išėjus, plk. Chaminas atsisėdo prie rašomojo stalo. Žandaras liko stovėti. Plk. Chaminas jo nepakvietė sėstis. Apskritai reguliarioji kariuomenė nepakentė žandarmerijos.

– Papasakok, kaip ten buvo, – įsakė mokyklos viršininkas.

– Tamsta viršininke, kaip vienas iš baliaus šeimininkų ir vyriausiasis tvarkdarys pakviečiau nepažįstamą panelę ar ponią mazurkai. Ji man atsakė, kad su vai-

ku nešokanti. Aš jau arti pusantrų metų laikomas karininku, be to, baliaus tvarkdarys, ką žymėjo mano balta kokarda, jokiū būdu negalėjau laikyti, kad vaiko pavadinimas taikomas man. Mazurka labai smarkus šokis, tai pagalvojau, kad panelė ar ponija esanti nėščia ir nenorinti smarkiais judesiais pakenkti jos iščiose esančiam vaikui. Atsiprašau, kad nežinojau šio fakto ir nuėjau. Tai ir viskas.

Chaminas, kuris žinojo mano greitą orientavimąsi iš arbatėlių, kurias ruošdavo savo bute, tik žvilgtelėjo į mane, šyptelėjo ir pasakė:

– Ačiū, poručik Glovacki. Gali eiti.

Stuktelėjęs užkulniais, išėjau.

Visi kolegos laukė manęs už durų. Kas ten, kur eis. Šokom prie durų klausytis, kas bus toliau. Nugirdome mūsų viršininką piktu, aštriu, metaliniu balsu kapojant:

– Girdėjai, tamsta? Ir dar, tamsta, drįsti ateiti skūstis, kad kažkas įžeidė tamstos neišauklėtą mergišką. Už valandos ateis Jo Imperatoriškos Didybės Caro telegrama, pranešanti, kad vyresnysis portupeijunkeris Glovackis keliamas į karininkus. Tai ką, tamstos duktė kritikuoja carą, sakydama, kad jo jaunieji karininkai yra vaikai? Jei, tamsta, nemoki savo dukterų auklėti, tai prašau su jomis daugiau į Karo mokyklos parengimus nesilankyt.

Mes atšokom nuo durų. Išraudęs lyg burokas ir nedrįsdamas pažvelgti į mus, žandarų pulkininkas Mejeris išsidangino. Viso gero.

Kiek po 10.00 val. visi buvome pašaukti į mokyklos koplyčią. Kapelionas Blagovieščinskis laikė iškilmingas pamaldas. Po jų susirinkome rekreacijos salėje. Čia apygardos viršininkas gen. Litvinovas perskaitė caro telegramą, sveikinančią su pakėlimu į karininkus. Po to tiek jis, tiek mokyklos viršininkas pasakė kalbas. Šioms pasibaigus, buvo pasakyta, kad persirengtume ir vėl susirinktume prie koplyčios. Miegamuosiuose ant lovų jau padėtos mūsų naujos karininkų uniformos. Jomis vilkėdami susirinkome prie koplyčios, kaip buvo įsakyta. Vėl buvo trumpos pamaldėlės, kurių metu sugiedojome *Spasi, Gospodi* (Laimink, Viešpatie) ir himną. Tuo ceremonijos buvo baigtos.

Taip 1907 metų rugpjūčio mėnesio 4 dieną, šv. Dominyko dieną, tapau 7-ojo Turkestano atskirojo šaulių bataliono podporučiku su vyresniškumu nuo 1906 m. balandžio 23 d.

Jau būdamas karininkas nuėjau pas Ruseckus. Su Vanda pirmiausiai nuėjome į Aušros vartus pasigirti mano globėjai pasiektais vaisiais, padėkoti už patirtą globą ir paprašyti, kad ir toliau mus globotų. Grįžę namo, radome paruoštus iškilmingus pietus mano garbei.

Vakare kiekviena kuopa ruošė vakarienę savo viršininkams ir profesoriams. Mes buvome pakvietę mūsų kuopos vadą plk. Mastyko, o iš kitų pakvietėm taktikos profesorių plk. von Drejerį, artilerijos plk. Golmą, karo istorijos kpt. Gromovą ir civilius fiziką Barščevskį ir matematiką Jankovičių. Dar tris dienas teko būti mokykloje ir sutvarkyti visus galus: atiduoti, kas buvo mokyklos,

gauti, kas iš jos mums priklausė. Vieną vakarą dar susirinkome pas mokyklos viršininką plk. Chamina visi jo vakarėlių dalyviai. Nepaprastai maloniai mus priėmė, pavaišino ir apdalino tūkstančiu praktiškų patarimų.

Viską baigęs, nuvažiavau į Užuguostį pas tėvus. Išbuvo porą savaitių, kol galėjau tinkamai atsisveikinti su visais pažįstamais ir buvusiais geradariais. Dominykui Tarasevičiui, kuris spėjo išlaikyti keturių klasių egzaminus, pasakiau, jei nori, tai tevyksta su manim į Turkestaną, kur galėsiu jį įtaisyti savanoriu į tą pačią kuopą. Tokiu būdu galėsiu jį pagloboti ir padėti pasiruošti vėliau stoti į karo mokyklą. Jis su tuo mielai sutiko.

Mamytė sužinojo, kad vykstant į Samarkandą, teks vykti per Samarą, kur buvo užregistruota susirgimų cholera. Paruošė man butelį kažkokio anticholerino ir įsakė Samaroje nieko neimti į burną pirma neišgėrus gerą dozę tų kaimiškų vaistų. Apdovanotas anticholerinu, skilandžiu, rūkytu kumpiu, keliais džiovintais sūriais, – viskas man „ant kelionės“, – išvykau atgal į Vilnių. Dovanas ir karininko „kraitį“ palikęs Ruseckų bute, išskubėjau į Macevičius. Čia, kaip ir Užuguostyje, prasidėjo vaisės ir vizitai. Bebūnant Macevičiuose, kumečiui baltagudžiui Brovkai gimė duktė. Jo žmona labai graži moteris. Jei turėtų mokslo, turto, tinkamo apsirengimo, tai, be abejonės, užkištų į užpečkį⁶⁷ daugelį vadinamųjų grožio karalaičių. Dukterį reikėjo krikštyti. Brovkai kūmais⁶⁸ paprašė būti ponią Marcijaną ir mane. Paneigti tokį prašymą negalima, tai ir sutikome.

Važiavome dviem važiais. Pirmame, siaurame, nedideliame brikelyje sėdėjome kūmai ir Vanda. Ponia Marcijana, gana plati, užėmė ko ne visą sėdynę. Aš turėjau šalia jos šiaip taip įsisprausti. Vanda sėdėjo priešais mus ant siauros lentinės, atsarginės sėdynės. Vadeliojo Antanukas Grumbinas. Kūdikio tėvai ir likę svečiai sekė iš paskui mūsų ilgu kaimišku vežimu, vadinama „drobina“.

Nuvažiavome pirmiausia į savo, Voistomo, parapiją. Kunigo neradome. Nuvažiavom į gretimą. Vėl tas pats: kunigas išvykęs į atlaidus. Teko važiuoti į trečią, kol pagaliau radome kunigą, kuris mergaitę pakrikštijo. Tai sugaišino nemažai laiko. Ir valgyt jau norėjosi. Svarbiausiai, kad nei man, nei Vandai nebuvo labai patogiu nei sėdėti, nei už rankučių pasilaikyti: būsimoji uošvė seka. Paskutinio sustojimo metu pažadėjau Grumbinui gerus arbatpinigius, jei padės kaip nors atsikratyti cerberio⁶⁹.

Važiuojant atgal, privažiavome smiltingą vietą. Per „neapsižiūrėjimą“ brikelis vienu ratu užvažiavo ant „ne vietoje“ pasitaikiusio kupsto. Siauras brikelis labai pasviro, beveik apsvirtė. Pasviro, „kaip tyčia“, į ponios Marcijanos pusę. Iš brikelio ji iščiuožė ant smilčių. Kad neužvirščiau ant jos, padariau ore salto ir nukritau kiek toliau. Vanda taip pat iškrito iš briko. Pamatę „nelaimę“, prišoko

⁶⁷ Perkeltine prasme – nurungtų.

⁶⁸ Krikšto tėvais.

⁶⁹ Sargo.

užpakalyje mūsų važiavę, padėjo visiems atsikelti ir brikelį pastatyti ant keturių ratų. Ponia Marcijana, nebepasitikėdama kurmonu⁷⁰, nutarė toliau važiuoti drobinomis. Vanda ir aš likome brikelyje. Drobinai leidome važiuoti į priekį.

Graži buvo diena, saulėta. Padangėmis plaukė maži debesėliai. Jei yra debesų, reiškia gali būti ir lietaus. Apsisaugoti nuo „galimo lietaus“ išskleidėme lietsargį. Lietsargis buvo išskleistas taip, kad apsaugotų nuo „žaibų“ iš drobinos. Kas vyko už lietsargio, susipraskite patys.

Atostogoms baigiantis, grįžome visi į Vilnių, kur mūsų laukė staigmena. Mums nesant, į Ruseckų butą buvo įsilaužę vagys. Išnešė seną, nenaudojamą siuvimo mašiną, porą kitų niekniekių ir visą mano „kraitį“. Reikėjo skubiai sumpirti naują ir tas malonumas man atsiėjo, bene, porą šimtų rublių. Aišku, pranešėm policijai. Surašė protokolą, kuriame išvardijo visus trūkstamus daiktus: baltinius, atsarginę uniformą ir t. t. Vieną dieną į Ruseckų butą atėjo policijos valdininkas neva pažiūrėti įvykio vietos ir patikrinti daiktų sąrašą: gal dar ką pastebėjom, kad trūksta. Pakratė galvą ir pareiškė, kad šios rūšies vagystes labai sunku išaiškinti. Beveik neįmanoma.

– Visiškai sutinku su tamsta, – šyptelėjau jam, – neįmanoma.

– Kodėl taip galvojate? – paklausė kiek nustebęs.

Į klausimą atsakiau klausimu:

– Nuo kurio laiko Vilniaus policijos kelnių įsiuvai yra avietinės spalvos?

Jis sumišo, skubiai nukreipė kalbą kita tema ir nedelsdamas išsinešdino.

Jis aiškiai dėvėjo mano naujutėlaites kelnes. Avietinės spalvos kelnių įsiuvus turėjo tik šaulių daliniai. Ne policija, ne žandarai, niekas kitas.

Supratau, kad tai buvo žandarų pulkininko kerštas.

Atsisveikinau su Šišiktorovais, Grinevičium, Urbonavičiais. Neaplenkiau ir man nelabai prielankių tetulių. Su Vanda aplankėm visas Vilniaus šventas vietas: Aušros vartus, Šnipiškių Kalvarijos kalnelį, šv. Kazimiero karstą ir kitas. Visur prašiau palaimos, nes prieš akis buvo ilgas, beveik penkių tūkstančių kilometrų kelias į tolimą šalį. Kur, buvo sakoma, miestų gatvėmis vaikšto tigrai.

⁷⁰ Važnyčiotuju.

TREČIA KNYGA

Caro tarnyboje

*„Kur pasauliai nematyti
Nusidrieks po mano kojų“*

V. Mykolaitis-Putinas

PRATARMĖ

Rusų centrinė Azija, paprastai vadinama Turkestanu, yra milžiniškas plotas. Visos Europos didžiosios valstybės tame plote tilptų kelis kartus. Su šiuo plotu šiaurėje ribojasi Sibiras, rytuose – Kinija ir Tietas, pietuose – Afganistanas ir Persija, vakaruose – Kaspijos jūra.

Ketvirtadalis šio ploto yra kalnuotas. Pagrindinius kalnagūbrius sudaro šiaurėje – Tian Šanis, o pietuose – Alai kalnų sistemos. Šios abi sistemos yra išaugos iš Himalajų kalnyno. Tian Šanio siekia 5000 metrų aukštį. Alai grandinėje yra aukščiausias Rusijos imperijos kalnas Kaufmanas 7495 metrų aukščio.

Žemumose dominuoja stepės ir dykumos, kurios palengvėle leidžiasi iki Aralo jūros. Žymiausios yra Bek-pak-chala, arba Badaujanti stepė, ir Kyzil-kum – Raudonieji Tyraibei, Kara-Kum – Juodoji dykuma. Upių Turkestane nedaug. Didžiausia yra Amudarja (2540 km) ir Syrdarja (2860 km). Abi pra-

sideda Tian Šanio ledynuose. Pradžioje jos yra labai vandeningos, tačiau tekant per dykumas, jų srovės labai sumažėja ir Aralo ežerą pasiekia tik kaip nežymios upės. Kadaisė jos turėjo daug intakų, bet dykumų smėlis juos užpusė. Vietiniai gyventojai, sumaniai naudodamiesi jų vandeniu, išvystė didelį tinklą irigacinių kanalų. Be paties tikrojo Turkestano, dar buvo dvi sritelės, kurios buvo Rusijos protektorate, t. y. dar nebuvo oficialiai inkorporuotos į imperiją. Tai buvo Bucharos emiratas ir Chivos chanatas.

Pagrindiniai miestai buvo: Turkestano sostinė Taškentas ir Samarkandas. Taškentas turėjo kokius 300000, o gal ir daugiau gyventojų. Samarkandas, kuriame stovėjo mano pasirinktas dalinys, buvo maždaug 70000 gyventojų miestas.

Samarkandas per ilgą istorijos laikotarpį daug matė, daug išgyveno. Archeologiniai tyrinėjimai rodė, kad čia jau 4-ajame ar 3-iajame tūkstantmetyje prieš Kr. buvo nemažas centras. 329 m. prieš Kr. Aleksandrui Makedoniečiui jį užkariavus, čia išsivystė Vakarų ir kinų kultūrų mainų vieta. 8-ajame šimtmeetyje po Kr. pateko į musulmonų rankas ir tapo arabų civilizacijos centru. Pirmoji už Kinijos ribų popieriaus gamykla buvo įsteigta Samarkande 751 m. po K. 1220 m. Samarkandą labai nustekeno Čingischanas. XIV a. antrojoje pusėje, likviduodamas Čingischano imperiją, o jos vietoje įkurdamas savo, dar didesnę, Geležinis Šlubis, Timur-i-lenk, mums žinomas Tamerlano vardu, Samarkandą padarė savo sostamiesčiu. Dėl to miestas labai išaugo ir išgražėjo, nes Tamerlanas mėgo ne vien tik karą, bet ir statybą. Išdygo daug puikių pastatų – rūmų, mečečių, mauzoliejų.

Dar daugiau Samarkandas iškilo prie Tamerlano įpėdinių: sūnaus Šah Rukho ir anūko Ulugh Beyo. Ypač pastarasis buvo ne karo, o mokslo ir meno mėgėjas. Ulugh Beyus pastatė astronomijos observatoriją, įsteigė daugybę medresių, mokslo centrų, kur susispietė garsiausi to meto musulmonų poetai, rašytojai, menininkai, mokslininkai. Pats Timur-i-lenk buvo palaidotas puikiame, mėlynom plytelėm apklotame mauzoliejuje, kuris egzistavo dar ir mano laikais. Dar galima buvo matyti ir Tamerlano mylimiausios žmonos Bibi Khanum mauzoliejaus griuvėsiai, taip pat stovėjo kelios mečetės, kurių garsiausia ir gražiausia, su pasvirusiomis kolonomis buvo Omaro mečetė.

Tamerlano kapas buvo pridengtas didžiule jado akmens plokšte. Legenda skelbė, kad tą dieną, kai bus paliesta ši plokštė, sudrumsta paskutinio poilsio vietos ramybė, tą dieną prasidės didžiausias žmonijos nuniokojimas. Tėko skaityti spaudoje, kad kaip tik tą dieną, kai sovietų paleontologas studijų tikslais atidarė Tamerlano kapą, nukėlė jado plokštę, hitleris pradėjo invaziją į Rusiją.

Ulugh Beyui mirus, Tamerlano imperija, nesant tinkamų įpėdinių, iširo ir subyrėjo. Taip pat nusmuko ir Samarkandas, nauja Turkestano sostinė rusai pasirinko Taškentą. Protektoratinė Buchara garsėjo savo mečetėmis ir mulų mokyklomis. Dar ir mano metu Bucharoje buvo apie 400 mečečių.

Į šiuos beribius plotus, Romanovų Rusija pradėjo lįsti gana anksti. Jau impe-

ratorių Elžbietos ir Kotrynos II valdymo metu buvo bandoma, bet be žymesnių rezultatų, nes pagrindinės pastangos buvo nukreiptos į Kaukazą ir Krymą. Bet XIX a. antrojoje pusėje pastangos buvo labai sustiprintos ir invazija ėjo dideliu mastu ir pagreitintai. 1847 m. sumušti ir nustumti kirgizai, 1865 m. užimtas Taškentas, 1866 m. – Chodšentas, 1868 m. – Samarkandas, 1873 m. paskelbtas protektoratas Bucharai ir Chivai, 1884 m. – Mervas, 1867 m. įvesta karinė-civilinė valdžia visam Turkestane su centru Taškente.

Bandė rusai slinkti į Afganistaną ir Persiją, tačiau čia, be galingo pačių tų kraštų priešinimosi, Rusijai teko susikirsti su Britų imperijos interesais. Laikiniai Rusijos plitimas čia buvo sustabdytas. Aišku, kad carai ir jų baltieji ar raudonieji įpėdiniai, negalėdami į tuos kraštus įsiveržti atvirai, bandė ir tebebando savo užmačias pasiekti subversijos, korupcijos bei vidaus neramumų palaikymo ke- liu Turkestane.

Turkestano valdžios priekyje buvo generalgubernatorius, karo apygardos vir- šininkas, su caro vietininko teisėmis. Čiabuvių jį vadino Ak-paša. Kraštas pa- dalytas į keletą sričių, kurioms vadovauja div. generolo laipsnio karo gubernato- rius. Sritis daloma į apskritis, kurias tvarko administracijos pulkininkai su val- dybomis, tačiau svarbesnis balsas yra apskrities karo įgulos viršininko.

Apskritys padalytos į apylinkes, kurias tvarko administracijos kapitonas – pristavas¹. Valsčiams atstovauja čiabuvis aksakala². Čiabuvių eiliniai policinin- kai vadinami buvo džigitais, kurie negalėjo paliesti ruso ar europiečio.

TURKESTANIŠKŲ ŽODŽIŲ ŽODYNĖLIS

Pastabos: kirtis beveik visada paskutiniajame skiemenyje.

Dvibalsis „au“ netiriamas, kaip mūsų žodyje „aulas“, bet kiekvienas kompo- nentas tariamas atskirai a-u, tekste tai pažymima, rašant „ū“, o ne „u“. Dvibalsis „iu“ tariamas, kaip vokiškas „u“. Priebalsis „r“ visur tariamas kietai, kaip mūsų žodyje „rūta“. Dėl aiškumo tekste vietoj „i“ visur rašau „y“, kuri taip pat taria- ma kietai.

Aksakala – čiabuvis valsčiaus viršaitis

Ak-paša – „baltasis generolas“ – caro vietininkas

Arba – dviratis vežimas, tinkamas kelionėms dykuma. Ratai, kad negrimztų į smiltis, dideli, maždaug dviejų sieksnių skersmens

¹ Policijos nuovados viršininkas.

² Azijoje valdininkas, valsčiaus viršaitis.

Aryk – drėkinimo, irigacijos kanalas
Aul – į tvirtovę panaši sodyba, namas
Bača – berniukas ar vyro amžiaus nepasiekęs jaunuolis
Bairam – viena didžiųjų musulmonų švenčių, kuria baigiamas Haammadano atgailos bei pasninko mėnuo
Bazar – vietinių gyventojų, dažniausiai dengta turgavietė
Bei – aukštas čiabuvų pareigūnas
Bek – čiabuvių gubernatorius, apskrities viršininkas
Čadra – musulmonų moterų gaubtas, skara, taip pat veido danga
Čaichane – sartų arbatinė
Čalma – mažiausiai poros metrų ilgio, palyginamai siaura plonos medžiagos juosta, kuri apvyniojama aplink tibeteiką, lyg turbanas
Chan – absoliutus chivos valdovas
Čembary – ožio odos kelnės
Čiurek – papločio formos čiabuvių duona
Čiuvak – minkštutės odos ar standresnės medžiagos namuose nešiojami batai
Dastarchan – čiabuvių saldumynai prie arbatos ar kavos
Duval – aukšta krėstinio molio tvora, kuri supa aulą
Džiaket – mokestis, uždedamas ant kiekvienos prekės ir patarnavimo
Džigit – čiabuvių raitas policininkas, tiesiogine prasme geras raitelis, herojus
Emir – absoliutus Bucharos valdovas
Hadži – musulmonas, aplankęs Meką ir Mediną ir ten atlikęs Korano nustatytas apeigas. Vienas pagrindinių islamo reikalavimų – aplankyti Meką, islamo švenčiausiąją vietą
Harem – musulmonų namo dalis, skirta moterims. Haremą gali lankyti tik namo šeimininkas, tų moterų vyras, ponas ir viešpats, ir kitos moterys. Į haremą įsibrovęs svetimas vyras gali būti nudobtas vietoje arba perduotas teismui ir nubaustas mirties bausme
Huri – Mahometo aukščiausiajame rojuje tikrai tikintiems vyrams patarnaujančios gražuolės, kurios kiekvieną dieną atgauna savo nekaltybę
Jaksi – geras, gera
Jaman – blogas, bloga, bjaurybė
Jurta – kirgizų gyvenamoji palapinė
Kachetija – Kaukazas, dažniausiai naudojamas nusakant kaukazietišką vyną
Karakul – kailių avis, aukšč. rūšies brangiausi kailiukai, paruošiami iš dar negimusių eriukų
Kazi – čiabuvių teisėjas, notaras
Kišlak – buchariečių, chiviečių kaimas
Korčak – molinis puodas čiurekui kepti
Kumys – lengvai fermentuotas kumelės pienas
Kunak – itin geras draugas, bičiulis, kuris reiškia daugiau nei brolis

Mamaška – žmona, moteris, terminas naudojamas apie musulmones moteris

Mečetė – musulmonų maldos namai

Medresė – musulmonų teologijos ir teisės akademija

Minaret – aukštas, laibas bokštas prie mečetės, yra balkonėlis, iš kurio mue-dzinas skelbia nustatytos maldos laiką

Muedzin – musulmonų šventiko pagalbininkas, dažniausiai teologijos stu-dentas

Mula – musulmonų šventikas, dvasininkas

Saksaul – didelis, spygliuotas dykumų krūmas

Šašlyk – ant iešmo kepami marinuotos avienos gabaliukai

Tibeteika – ant viršugalvio visad nešiojama kepuraitė, kuri yra panaši į žydų jarmulkę

Tiuria – ponas

Zindan – čiabuvių kalėjimas

I skyrius. KELIONĖ

Išvykome 1907 m. rugsėjo pradžioje. Vykdome keturiese: Karolis Mincevičius, Dominikas Tarasevičius ir aš į Samarkandą. Juozas Sapkauskas važiavo dar kiek toliau – į Katty-Kurganą.

Galėjom vykti dviem keliais. Vienas ėjo per Kaukazą ir Kaspijos jūrą. Antras, kurį pasirinkome, buvo geležinkeliu per Minską, Riažską, Tulą, Syzranę, Samarą, Kimelį, Orenburgą, Perovską, Arysą, Taškentą. Persėdimai turėjo būti Viazmoje, Riažske, Samaroje ir Taškente. Kai kuriuose kitose stotyse traukinys sustos kiek ilgesniam laikui, taigi galėsime apžiūrėti atitinkamus miestus. Ne visas vietas. Bet galėsime pamatyti, nes kai kurios jų buvo gerokai atokiau nuo stoties.

Apžiūrėti kliudė dar ir kitas faktas: mūsų traukiniai neturėjo vagono restora-no. Dėl to tekdavo pietauti kai kuriose stotyse. Išsėbdavome lėkštę karštos sriu-bos. Karolis ir Juozelis išgerdavo butelį alaus, mano globotinis ir aš pasitenkin-davome stiklu arbatos. Rytais ir vakarais iš stočių atsinešdavome karšto vandens ir patys paruošdavom arbatą. Pusryčiavom ir vakarieniavom maisto atsargomis, kurias vežėmės.

Minską ir Smolenską pravažiavom nakties metu, tai nieko nematėm.

Pirmas persėdimas buvo Viazmoje. Turėdami kiek laiko, pasamdėme vežiką ir nuvažiavome apžiūrėti miestą. Viazma buvo laikoma strategine vieta, tačiau kaip miestas, tai ne ką geresnis už Trakus, prastesnis nei Panevėžys. Rusijoje gar-sėjo Viazmos meduoliai. Ieškojome jų nusipirkti, bet niekur neužtikome. Visur

buvo parduodami tik Tulos Bialolipeckio meduoliai. Kaip atrodo, patys viazmiečiai nieko nežinojo apie savo garsius kepinius.

Iki Tulos nebuvo didesnių miestų. Visose tarpustotėse buvo būriai moterų ir vaikų, kurie triukšmingai siūlė kietai virtus kiaušinius, keptas vištas ir pyragus.

Kitas persėdimas buvo Riažske. Nors atvažiuome jau sutemus, bet nuvykome į miestą pasižiūrėti. Tai nedidelis apskrities miestas. Nieko ypatingo nepamatėm. Miesto centre buvo nedidelis parkelis, iliuminuotas popierinėmis liktarnomis³. Karinis orkestras grojo šokių muziką, o jaunimas linksminosi. Mus apspito neaiškaus plauko mergužėlės. Atsikratėm nuo jų ir grįžome atgal į stotį laukti mūsų traukinio. Stotyje radome linksmą vietinių karininkų ir damų kompaniją. Kvietė prisidėti prie jų, bet mes atsisakėme.

Traukinyje prie mūsų prisėdo jaunas rusas karininkas, kuris per Kinelį, Čeliabinską važiavo į Sibirą. Su juo buvo panelė, kurią jis mums pristatė kaip kažkokio Riažsko pulkininko dukrą. Ji man atrodė esanti tiesiog paprasta kurtizanė ir todėl laikiausi su ja labai santūriai. Karolis ir Juozelis, kurie mokykloje buvo žinomi donžuanai, užvedė su ja gyvą flirtą ir greitai nukonkuravo sibirietį. Tuloje turėjome stovėti kiek ilgiau. Karoliukas ir Juozelis su pulkininko dukrele, kuri sakėsi gerai pažįstantį Tula, išvažiavo pažiūrėti miestą. Domcikas liko saugoti daiktų, o sibirietis miegojo. Aš nuvykau į miestą, kad nupirkčiau kiek indų. Tula garsėjo savo samovarais, virduliais, kurie tikrai buvo geri. Nupirkau du, taip pat dar ir kelis smulkesnius daiktelius. Tula buvo modernus gubernijos miestas. Čia buvo didžiuliai ginklų fabrikai ir kitokia metalo apdirbimo pramonė.

Traukinyje su manim suartėjo sibirietis, kurį „dama“ pamiršo, nes pagavo kitas dvi žuvytes. Sėdėjome kartu, kalbėjomės ir gurkšnojome „čiajų“⁴.

Tik pro vagono langus pamatėme didelį Syzranės miestą, kuris stovi Volgos pakrantėje. Kairiuoju Volgos krantu tęsiasi grandinė aukštų kalvų, kurios vadinamos Žiguliais. Syzranės bravorai⁵ gamino gana neblogą, populiarų „Žigulių“ alų.

Prie Syzranės per Volgą eina tiltas, kuris buvo laikomas didžiausiu Rusijoje, nes buvo daugiau kaip pusantro kilometro ilgio. Tiesa pasakius, tiltas buvo ne pačioje Syzranėje, bet gretimoje Batrakų vietovėje, kur buvo didelė stotis. Taip pat čia buvo rūkomos žinomos sterlės ir sterlikės, kurios buvo laikomos delikatesu. Kaip būti Palangoje ir neparagauti šviežiai rūkytų menkių, taip ir būti Syzranėje ir neparagauti rūkytų sterlikių, būtų nuodėmė. Nepapildėme šio nusidėjimo, nes bufete paragavom tiek tas puikias žuvytes, tiek „Žigulių“ alų. Nematėm tik nei tilto, nei Volgos, nes per juos važiuome nakties metu.

Samarą pasiekėme apie 6.00 val. ryto. Čia turėsime persėsti į Samarą–Orenburgas–Taškentas, bet maždaug už kokių dvylikos valandų. Dama išsku-

³ Žibintais.

⁴ Arbatą.

⁵ Alaus daryklos.

bėjo lankyti „tetos“, bet įspėjo Karoliuką ir Juozelį, kad jos kiek palauktų, nes, jei nerasianti tetos, tai tuoj pat sugrįš ir tuomet mums galės parodyti gerą viešbutį, kur galėsime pavalgyti ir pailsėti. Man buvo aišku, kad dama čia jokios tetos neturi, o viešbutis, kurį rekomenduos, bus iš tų, kur įeisi apsivilkęs, o išeisi tuščiomis kišenėmis.

Daiktus palikome stoties bagažinėje. Pasiėmiau maniškius, nors jie ir spyrėsi, ir nusivedžiau juos pažiūrėti miestą. Mieste radome jau atdarą vieną padorią arbatinę, kur gerai papusryčiavome. Kadangi buvo šventadienis, tai suradom katalikų bažnyčią ir išklausėm šv. Mišių.

Apėję miesto centrą, nuėjome į prieplauką. Volga čia jau tikrai yra didinga upė, keliolika kartų platesnė už mūsų Nemunėlį. Prieplaukoje stovėjo didžiuliai Volgos laivai. Palyginus su šiais, tai Nemunu plaukioją garlaiviai atrodytų lyg valtys.

Pietauti nuėjome į mums nurodytą geriausią miesto restoraną. Prisiminiau pažadą mamytei nieko Samaroje neragauti pirma neišgėrus gerą dozę jos duoto anticholerino. Tiesa, nors pas mus buvo labai plačiai kalbama apie Samaroje siaučiančią cholera, bet čia mes to visai nepastebėjome.

Epidemija ar ne epidemija, bet mamytei duotas pažadas lieka pažadu. Reikia laikytis. Liepiau padavėjui, kad atneštų mums tuščius stikliukus. Tas į mus žvilgtelėjo: kokie čia paukščiai, kurie jokio gėrimo neužsako, bet reikalauja tuščių stikliukų. Trūktelėjo pečiais, bet atnešė maždaug kleboniško didumo stiklelius.

Iškilingai atkimšau mamos duotą butelį. Pripyliau stikliukus beveik sklidinai. Toks apytirštis žalsvas skystis. Prieš šviesą atspalvis kaitaliojasi. Čia blyksteli smaragdu, tai vėl auksuojasi lyg topazas. Lietuviškai paraginau išgerti: „Į sveikatą!“

Sumušėm stikliukus ir užvertėm juos į burną.

Dievulėli!

O stiprumas! O kartumėlis!

Matyt, čia viskas buvo sumaišyta: ir trejos devynerios, ir pelūninė, ir gyvatinė, ir česnakinė, ir pipirinė, ir dievai žino kas dar.

Juozelis ir aš nurijome, bet tuoj griebėmės gerti vandenį. Karolis ir Domcikas sėdėjo išsižioję, lyg į sausumą ištrauktos žuvys. Tik po kelių minučių visai atgavo kvapą.

– Čia ne anticholeras. Tai pati tikriausia, gryniausia cholera, – iššvokštė Karoliukas.

Nei Domcikas, nei Karoliukas net ir pietų metu negalėjo nuryti. Juozelis ir aš arba atsparesni anticholerinui, arba turį geresnius appetitus, sutvarkėme mūsų ir jų pietus.

Anticholerino daugiau nekartojome. Užteko vienos dozės.

Dar mums bevalgant, Juozelis pro restorano langą pastebėjo gatve einant mūsų damą dar su kita damute. Šoko norėdamas pakviesti prie mūsų stalo, bet aš jį sulaikiau:

– Ką, Juozeli, nori pagaut cholera? Nurimk ir tęsk pietus.

Po pietų pasamdėme vežiką, kad mums aprodytų miestą, o po to nuvežtų į stotį. Stotyje mus pasitiko sibirietis:

– Jūs – banditai, – šaukė jis mums jau iš tolo.

– Koks reikalas? Kas nutiko? – paklausiau jo nekaltai, nors ir nujaučiau, kas atsitiko.

Pasirodo abi damos, atėjusios į stotį, rado tiktai jį. Meiliai čiauškėdamos, įtikino sibirietį eiti kartu į joms žinomą labai gerą viešbutį. Galės papietauti, po pietų pailsėti. Dama pakelyje dar norėjo kažką nupirkti, bet, pasirodė, pinigų pamiršo savo lagamine, o šis liko stotyje: paskolink jai porą dešimčių rublių. Įsimylėjęlis net nepagalvojo ką nors blogo – paskolino. Viešbutyje papietavo. Su geru stikliuku. Po pietų paėmė du gretimus kambarius. Sibirietis įsakė prikelti jį laiku, kad nepavėluotų į traukinį. Kai pabudo, damos jau buvo išgaravusios, o su jomis ir „paskolinti“ pinigai. Teko dar apmokėti visų pietus ir viešbučio kambarius. Spjaudėsi dabar sibirietis:

– Jūs – banditai, palikote mane vieną šitom harpijom. Ir kas pagalvotų, jog taip gali pasielgti pulkininko duktė.

– Mokslas brangiai kainuoja, – pastebėjau gal kiek hipokratiškai. Ne veltui „Samaros prostitutė“ Rusijoje buvo populiarus keiksmas.

Jau sutemus išvažiuome iš Samaros. Kas tiksliai nežino, tai persėda mazginėje Kinelio stotyje, nors traukinys pradeda eiti iš Samaros. Mes šios klaidos nepadarėme. Kinelis – didelė stotis, bet tai ir viskas, stovi tuščiuose laukuose.

Volgos kairėje gamta gerokai pasikeitusi. Žigulių nebėra, visur, kiek akis užmato, nuobodi lyguma, bet nepaprastai derlinga kviečių žemė. Miškų nematyti, bet yra sodų ir pavienių augančių medelių. Be rusų, kuriuos vietiniai vadina kacapais, matomos jau ir azijiečių tautelės: mordvai, čeremisai, kalmukai ir t. t.

Tarpustotės ilgos: paprastai ne mažiau kaip 30 km. Traukinys neskuba. Kiekvienoje stotelėje stoviniuota ilgokai: tai kuro paimti, tai papildyti vandens atsargų. Pusryčiaujame vagonė, pietaujame ir vakarienėjame stotelėse, kur visad yra viščiukų ir žuvyčių. Vieno tik čia negalima gauti – juodos ruginės duonos.

Orenburge sustojome ilgesni laiką. Paėmiau vežiką, kad apvažinėtume ir apžiūrėtume miestą. Deja, tokio išpūdzio, kokį susidarai paskaitęs A. Puškino „Kapitono dukterį“, apžiūrėdamas realiai miestą negauni. Čia yra daug kazokų, apstu kirgizų, mongolų. Gatvės dulkėtos ir nešvarios. Pats centras kiek padoresnis. Yra kelios mokslo įstaigos: kadetų korpusas, gimnazijos, mergaičių institutas. Daug namų nudrėbti iš molio, nors yra ir degintų plytų pastatų. Namai ne aukšti ir nesuspausti į krūvą. Kiekvienas turi sodelį, darželį. Orenburgą kerta Aralo upė, tačiau tai ne Volga, ir net ne Nemunas ties Kaunu.

Toliau važiuojant neteko matyti kitų miestų, kurie buvo įdomesni, nei Orenburgas. Kažkodėl miestai čia yra gerokai toli nuo stočių.

Išvažiavus iš Orenburgo, tuoj pat prasideda beribės kirgizų stepės. Iš trauki-

nio matėme stepėse besiganančių vienkuprių ir dvikuprių kupranugarių bandas. Retkarčiais pamatydavom prajojantį kirgizą. Kartais jojo arkliu, dažniau – kupranugariu. Matyti jurtos, o prie jų kirgizų žmonos ir nuogi vaikai. Stotelių peronuose sutūpę ilga eile žiopso kirgizai.

Pravažiavus Karolinską, tolumoje pamatėme Aralo jūrą. Tai uždara jūra ir todėl daugelis geografijos vadovėlių ją vadina ežeru. Tai nykstantis ežeras. Didžiosios Turkestano upės Amudarja ir Syrdarja jo nepasiekia, nes šių upių vandenį sunaudoja drėkinamieji kanalai.

Geležinkelis Taškentas–Samarkandas eina Syrdarjos upyno sritimi. Prie pačios upės priartėja Perovske. Perovske gyveno Vandos teta Michalina. Ji buvo ištekėjusi už Stasio Logutkos, kuris buvo vyriausiasis geležinkelio sandėlių tvarkytojas. Jų neaplankiau, nes nepažinojau ir traukinys neilgai stovėjo.

Kita didesnė stotis Arys. Nuo čia iki Taškento gamta pagyvėja: daug medžių, sodų, sodybų, išnyksta jurtos.

Taškentas yra Turkestano sostinė ir valdžios centras. Kaip ir visi Turkestano miestai turėjo dvi dalis: senamiestį ir naujamiestį. Senamiestyje buvo susispietę vietiniai gyventojai, naujamiestyje gyveno rusai ir čia buvo jų administracinės bei karinės įstaigos. Retkarčiais abi miesto dalys buvo viena šalia kitos.

Turėdami kiek daugiau laiko, Taškente aplankėme Turkestano katalikų kuratą. Buvo tai garsus semitų, hebrajų, arabų ir kitokių rytietišku kalbų žinovas, Talmudo ekspertas, labai geras lietuvis, kun. Justinas Pranaitis. Labai apsidžiaugė savo milžiniškoje parapijoje sulaukęs keturių lietuvių. Tuoj pat supažindino mus su savo pagalbiniu, taip pat lietuviu, jaunu kun. Broniu Ruteniu. Bažnyčios Taškente dar neturėjo, todėl mišias laikydavo klebonijos salėje. Turkestaną buvo padaliję į keletą zonų, kurias lankydavo vienas dažniau, kitas rečiau. Buvo vietovių, kurias galėdavo aplankyti tik kas penkeri metai.

Taškente persėdom į Turkestano geležinkelio traukinį. Garvežiai mažesni, visi vagonai apsaugai nuo saulės nudažyti baltai arba labai šviesiomis spalvomis. Tarpustotės ilgos. Pradžioje visur matyti sodai, vynuogynai.

Prie antros stotelės prasidėjo keliolikos milijonų hektarų tyrų plotas, vadinamas Golodnaja Step (Alkanoji arba Badaujanti stepė). Kiek į caro dvaro nemalonę patekęs Turkestanas buvo „ištremtas“ tolimesnis caro dėdė, did. kunigaikštis Nikolajus Konstantinovičius. Būdamas begalo turtingas, jis daug ko gero padarė šioje srityje. Buvo laikoma, kad jis savo pinigais pravedė irigacijos sistemas, kurios daugiau kaip milijoną hektarų Badaujančios stepės padarė vėl derlingą.

Ketvirtoji stotis buvo didesnė stotis: Černiajevas. Iš čia viena šaka vedė į Ferganos srities sostinę Skobelevą, kuris buvo vadinamas „miegančiąja gražuole“. Nuo Černiajevo iki Samarkando – septynios tarpustotės, o Katty Kurganas – dar dvi stotelės toliau.

Vykstant Samarkando link, jau matomos Himalajų kalnyno šakos. Kai kurios viršukalnės padengtos amžinu sniegu. Čia jau pasitaiko upelių. Žymiausi jų

yra per Džizaką tekąs Sanzaras ir prie Samarkando tekąs Zariavšanas. Sniegams kalnuose tirpstant, šie upeliai labai patvinsta.

Pravažiavus Džizaką, traukinys įvažiuoja į tarpukalnes. Pravažiuojam pro garsiuosius Tamerlano vartus. Tai dvi aukštos granito uolos, tarp kurių ritasi Sanzaras. Vasarą tai višta perbristų, bet potvynių metu pakyla du, tris ar daugiau metrų ir audringai veržiasi į lygumą. Dešinėje uoloje yra įrašas, kuri liepė iškal-
ti Tamerlanas, kai su savo ordomis traukė per čia Europos link. Virš Tamerlano įrašo yra pritvirtinta juodo marmuro lenta su auksiniu dvigalviu Rusijos aru. Įrašas lentoje skelbia, kad 1898 m. caras Nikolajus II perėjo Tamerlano vartus. Tamerlano vartus pravažiavus, uolos atsitraukia į kairę, ir traukinys važiuoja lygu-
ma. Lygumoje matomi sartų gyvenamieji namai, sodybos, aūlai. Atrodo, lyg tvirtovės, kurias supa aukšta, krėstinio molio tvora. Langų nėra, tik kokių trijų met-
rų pločio vartai. Stogai plokšti. Aplinkui laksto alkani, pusiau laukiniai šunys.

Pradundam per Zariavšaną gana ilgu geležinkelio tiltu. Dėl šios upės, kurios vanduo naudojamas irigacijos tinklui, visa apylinkė yra tikras rojus: sodri žolė, sodai, vynuogynai, melionų laukai. Kiek toliau – ryžių ir medvilnės plantacijos.

Įpūškuojame į Samarkando stotį. Stotis – ilgas, vienaaukštis pastatas. Apskritai visi pastatai čia žemi dėl dažnų, kartais stiprių žemės drebėjimų.

Atsisveikinom su Juozeliu Sapkausku, kuris važiuoja toliau į Katty Kurganą.

Pasisamdėme vežiką, kad vežtų mus į miestą, kuris yra apie penkis kilometrus nuo stoties. Kelias yra tikra alėja. Abiem pusėmis auga tuopos. Šonais eina takai pėstiesiems. Namus supa duvalai. Kur ne kur langas. Pasitaiko nedidelės krautuvėlės. Kaufmanskoje, miesto pagrindinėje gatvėje, radom viešbutį, kur ir apsistojome.

Iš ryto nuėjome į mūsų dalinius. Mano 7-ojo bataliono štabas, keturios kuopos ir beveik visos komandos buvo Esplandoje, kur kadaise buvo sartų gynybinė tvirtovė. Prisistačiau bataliono vadui caro figeladjutantui gvardijos plk. Borisui Josifovičiui Duškinui. Padaviau jam Domciko prašymą stoti savanoriu į šį dali-
nį. Domciką pristačiau kaip artimą giminaitį.

Plk. Duškinas supažindino mane su pirmiau atvykusiais, tokiais kaip aš jaunais leitenantais: Tichockis, Pospelovas, Ščedrinas, Černišovas ir dar dviem, kurių pavardžių nepamenu. Aš buvau paskutinis atvykęs, tai buvau paskirtas į 5-ąją atsargos kuopą, kuri stovėjo Džizake. Į tą pačią kuopą paskyrė ir Domciką. Gavau tris dienas laiko susipažinti su bataliono karininkais ir jų šeimomis.

Džizakas – ketvirta stotis Taškento link, taigi atgal. Jei Samarkandas, antroji Turkestano sostinė, buvo gana didelis, kokių 70000 gyventojų, tai Džizaką te-
galima pavadinti miesteliu, nors ir buvo apskrities centras.

Džizakas buvo mano tarnybos vieta ilgesnį laiką. Nors tai, kas seka, nėra susiję su pačia kelione, bet tam, kad išvengčiau vėlesnių kartojimų ar intarpų, bent trumpai apibūdinsiu šią vietovę.

Europietiškas naujamiestis, daugiau nei porą šimtų gyventojų, neišskaitant

kareivių, turėjo vieną Filatovo parduotuvę, kur buvo galima gauti maisto produktų ir namų apyvokos reikmenų, vieną nedidelę mėsinę, vieną vežiką, nes miestas buvo pusantro kilometro nuo stoties. Mažą užėigą su biliardu ir dviem nedideliais kambariukais pravažiuojantiems žemesniems valdininkams. Miesto centre gyveno tik apskrities valdininkija su savo šeimomis. Retkarčiais atvykstant aukštieji valdininkai apsidodavo pareigūnų namuose ar apskrities valdyboje, kur buvo įrengtas specialus svečių kambarys. Dar buvo mieste nedidelė čaichanė bei čebureko kepykla, kuri kepavo duoną korčakuose.

Mieste buvo viena ilga alėja, kurią kirto dvi trumpos skersinės gatvės. Buvo nemažas, bet labai apleistas parkas. Kadaisė turėjo ligoninę, bet choleros epidemija nusinešė tiek ligonius, tiek medicinos personalą. Dabar joje buvo kulkosvaidžių komandos būstinė, taip pat ir karininkų butai. Buvusios ligoninės ūkiniuose pastatuose buvo arklidės ir atsargos bataliono aprangos bei šarvuotės sandėliai.

Senamiestis buvo maždaug septynių kilometrų atstumu ir turėjo 6–7 tūkst. gyventojų čiabuvių. Antradieniais ten būdavo turgūs, kuriuose buvo pilna vietinių aprėdų bei gaminių – chalatų, tibeteikų, kilimų, šilko, net ir „Singer“ siuvimo mašinų.

Tarp abiejų miesto dalių tekėjo Sanzaras. Dešiniuoju upės krantu ėjo Kranto gatvė, kuri vedė į tvirtovę ir kuri buvo aptverta pusantro metro aukščio stora krėstinio molio tvora. Pati tvirtovė buvo kokių dviejų hektarų aikštė, aptverta tokia pat, gal dar aukštesne, tvora.

Nuo tvirtovės tuopomis apsodintas plentas vedė į stotį, kuri buvo už pusantro kilometro. Abiejose plento pusėse, sodelių apsupti, stovėjo keli namukai, privačiai priklausą kai kuriems valdininkams. Likęs iki stoties laisvas plotas buvo apaugęs medžiais, lyg parkas, ir labai tinkamas įsimylėjusioms porėlėms pasivaikščioti. Pats plentas buvo vadinamas Geležinkelio gatve.

Tvirtovės viduryje buvo karo srities valdyba, butai, bataliono ginklų atsargos, lauko išdinės sandėliai, sargybos būstas, areštinės kambariukas, sandėlis arboms⁶. Už šių pastatų buvo didelis plotas, skirtas daržams. Geriausiose vietose buvo srities viršininko ir kuopos vado daržai, toliau sekė viršilos daržai ir daržai, skirti kuopai. Kiek atokiau buvo ilgas kareivinių pastatas, už kurio ėjo magistralinis alykas.

Valdiški pastatai buvo degtų plytų, skardiniais, raudonai dažytais stogais. Kiti naujamiesčio namukai buvo nedegintų plytų ir žaliai dažytais stogais.

Senamiestyje dauguma namų – krėstinio molio ir plokščiais stogais. Langų nėra. Yra nemažai parduotuvių, bet į gatvę išėina tiktai durys. Prekės mažame kambarėlyje, tačiau jų dauguma išdėstytos ar sukabinėtos ant išorinės sienos. Jei krautuvės „durys“ užleistos kilimu, tai reiškia, kad krautuvė yra uždaryta, šei-

⁶ Aruodas – įrenginys grūdams ir kitiems buriems produktams sandėliuoti.

mininko nėra. Niekas neis į vidų. Vagystės pagausėjo tik rusams atsiradus. Visas viešas gyvenimas vyksta gatvėse ir čaichanėse.

Džizakas stovi beveik papėdėje Himalajų kalnyno Tian Šanio virtinės, kuri skiria Turkestaną nuo Tibeto. Tarp senamiesčio ir naujamiesčio matomas nuo kalnų virtinės atitrūkęs pavienis ugnikalnis, pavadintas Štakelbergo vardu. Mat šio ugnikalnio papėdėje, kovodamas su savo kraštą ginančiais čiabuviais, žuvo invazorių rusų vadas gen. Štakelbergas. Nemažą vietovių, ypač stočių, buvo pavadinta okupantų herojų vardais: Černiajev, Lomakin, Obručev, Miliutin, Kuropatkin, Roztovcev. Neteko man sužinoti, kaip vietiniai gyventojai tas vietoles vadino, tačiau abejoju, kad tai būtų okupantų herojų vardai.

Garsėjo Džizakas ne labai simpatiškais gyviais: skorpionais, tarantulais, falangomis ir kitokiomis bjaurybėmis. Lindėdavo jie senų mūrų plyšiuose ir visur augančiuose saksaulo krūmuose. Visų pirma, prieš kur nors sėdantis lauke, reikia labai gerai apsižiūrėti. Skorpionas atrodo lyg vėžiukas. Jo geluonis uodegoje. Tarantulas – didelis, labai plaukuotas voras. Falanga atrodo labai dailiai. Tai mažytis, juodas voruukas, lyg juodas perlas, su labai ilgom kojom. Šokinėja plastiškai, lyg grakščiausia balerina. Nuodingas? Suleisdavom skorpioną ir falangą į vieną stiklą, kad tarpusavyje kovotų. Kova paprastai baigdavosi tuo, kad skorpionas užriesdavo savo uodegą ir geluonį suleisdavo sau į galvą, tai yra nusižudydavo pats. Toks malonus sutvėrimas buvo ši grakščioji šokėja. Buvo dar musė, kurią rusai vadino tse-tse (cécè). Pusiau rimtai, pusiau juokais, buvo sakoma, kad jei ši musė įgelia kupranugariui, tai už dviejų valandų miršta tuo kupranugariu jojęs raitelis. Šios musės man matyti neteko.

Liepos–rugsėjo mėnesiais – vasaros periodas ir yra visų šių bjaurybių dauginimosi laikas. Šiuo metu visi kareiviai dėvėjo čembarus. Tai raudonai dažytos ožio odos kelnės. Dėvimos jos buvo apsaugai, nes šie vabalai kažkodėl nemėgsta ožio kvapo ir pro odą neprasimuša geluoniai.

Džizako parkas knibždėjo įvairių spalvų ir dydžių gyvačių. Dienos metu jos buvo ne taip pavojingos, nes miegodavo pasislėpusios. Bet vakare ir naktį, kai jos išlysdavo iš savo slėptuvių, reikėdavo gerokai saugotis, nes daugelis iš jų buvo nuodingos. Gyvenantieji arti parko turėjo saugotis, nes gyvatės išliauždavo į namus.

Vasarą ir rudenį nuo kalnų prie miesto priartėdavo laukinės kalnų katės, gerokai didesnės už namines. Turėjo jos labai nemalonų, skardų balsą, kuriuo dažnai sudrumsdavo nakties ramybę. Žmogaus jos neprisileisdavo arti. Medžiotojai jų nemedžiojo, nes nei jų mėsa, nei kailis neturėjo paklausos. Nemažai buvo ir didesnių žvėrių: vilkų, jaguarų ir t. t. Bet jie buvo toliau nuo miesto, dykumoje ir kalnuose.

Iš naminių gyvulių apstu buvo asilų, kupranugarių. Kupranugarių buvo vienkuprių ir dvikuprių. Vieni skirti greitam jojimui, kiti – kroviniams nešti. Man neteko jais pasinaudoti. Manau, kad negalėčiau prie jų įprasti. Jojant reikia visą

laiką linguoti, lyg sinagogoje besimeldžias izraelitas, o tai gali sukelti jūros ligą.

Čiabuviai laiko didelius gurtus⁷ avių. Aplink Džizaką daugiausia buvo kurdiukai. Tai riebios, mėsinės avys, kurių didžiausioji taukinė yra uodegoje. Šios riebalų pilnos uodegos dažnai būna tokios sunkios, kad čiabuviai joms pritaiko specialius ratukus, be jų avys negalėtų pajudėti. Bucharos link auginama daugiau kailinių avių. Iš šių dar nepagimdytų ėriukų kailiukų paruošiamas garsusis karakulis, kuris naudojamas papachų, kepurių, apykaklių ir moteriškų brangių paltų siuvimui.

Tyruose, atokiau nuo kalnagūbrių, klimatas labai svyrudavo: dienos – karštos, naktys – gerokai šaltos. Ne kaip Džizake. Čia neįpratusiam europiečiui klimatas itin sunkus. Arti esančios granitinės kalnų uolos nuo saulės taip įkaista, kad atrodo, lyg degtų. Nakties metu šis akumuliuotas karštis spinduliuoja atgal. Taigi kalnai grąžina karštį, o pati žemė atleidžia prisigertą šilumą. Nei dieną, nei naktį neturi poilsio nuo karščio. Ant langų užkabinami vilokai, kurie kas kiek laiko laistomi vandeniu. Prie lovos stovi kibiras su vandeniu. Kai šiluma pasidaro neįpakeliamą, tai vandeniu iš kibiro apsipili pats, gerai sumirkai jame paklodę. Tokia šlapi paklode apšvynioji kūną ir palakstai po kambarį, kad pagreintų garavimą, ir vėl metiesi į lovą porai valandų. Po to vėl kartoji procedūrą.

Prie palubės lemos prikabintas nedidelis, bet skambus varpelis. Kai tik išgirsti varpelį dzindziliuojant, tai mesk viską, šok iš lovos ir skubiai nešdinkis iš namų: žemės drebėjimas.

Gate vėse čiabuvės moterys įsisukusios į plačius chalatus. Ištekėjusios moterys vilki pilką chalata, merginos – raudoną. Veidai uždengti čadra. Tai ašutinės ar kitokios medžiagos dangalas. Atidengtu veidu moterys gali pasirodyti tik savo tėvui, vyrui. Tačiau jei arti nėra čiabuvio, tai jos kartais pakelia čadrą ir parodo savo veidą.

Kartą, avantiūristo impulso pagautas, pentiniais spustelėjau arklį ir per nelabai aukštą duvalą išokau į aūlo kiemą. Čia darže dirbo kelios moterys be čadrų. Gerai pasižiūrėjau į jas. Jos, pamačiusios mane, kai atsipeikėjo, pakėlė alasą. Skubiai šokau atgal per duvalą ir zovada⁸ nujojau, kad atskubėję vyrai nepamatytų ir nepagautų, nes būtų užmušę. Smalsumas nepateisino rizikos: visos buvo raukšlėtos, surūkusios. Gal metais ir buvo jaunos, bet klimatas ir sunkus darbas susendino jas gerokai anksčiau.

Pas mus tėvas, turįs dvylika dukterų, labai dejuodavo, nes kiekvienai dukterai reikės duoti gerą kraitį. Čia kitaip. Tėvas, kuris turėjo dvylika dukterų, labai džiaugėsi ir dėkojo Alachui už suteiktą turtą. Moteris, pagal Koraną, –

⁷ Kaimenes.

⁸ Žirgų aliūras dar kitaip vadinamas pusšuoliais. Žemę liečia dvi kojos, viena galinė ir priešinga priekinė, o kitos dvi kojos žemę paliečia atskirai. Paskui priekinę koją eina priešinga galinė, toliau eina likusios kojos vienu metu. Vienu laiko momentu nei viena koja neliečia žemės.

bedvasis sutvėrimas, skirtas darbui ir vyro malonumui. Darbo jėga ir malonumai turi būti apmokėti. Taigi moterys buvo parduodamos. Kuo gražesnė, tuo brangesnė. Nelabai gražios buvo taip pat greitai išparduodamos, nors kur kas mažesne kaina, bet kaip darbo jėga.

Gal moterų buvo mažiau nei vyrų, gal turtingesnieji supirkdavo neproporcingai didesnę skaičių, bet moterų jautėsi trūkumas. Kartais pasitaikydavo moterų išvogimas. Pagauti nusikaltėliai buvo nužudomi, tiek vyrai, tiek moterys, nes juk be moters sutikimo vagystė nebūtų įmanoma. Rusai bandė iš pradžių šį baudymo paprotį išnaikinti, bet tas jiems nepavyko, nes nebuvo nei skundėjų, nei liudininkų, kurie nusikaltimą matė.

Moterų trūkumas buvo priežastis kito, labai paplitusio nelabumo. Bazaruose ir čaichanėse buvo pilna būgneliais grojančių ir šokančių bačų. Dėl gražesnių tarp karštų sartų ir persų kildavo žiaurių muštynių. Bačai, kol jauni, uždirbdavo labai gerus pinigus. Bača – tai jaunuoliai iki kokių dvidešimt dvejų metų, kurie verčiasi homoseksualine prostitucija.

Nusikaltėlių baudymas buvo kiek kitoks, nei mums įprasta. Kalėjimo, kaip mes suprantame, nėra. Čiabuvių kalėjimą galėtumėm prilyginti mūsų kalėjimų karceriui. Zindanas, kalėjimas, tai buvo į žemę įleistas išmūrytas šulinys. Nuteistasis trumpais retežiais pritvirtinamas prie sienos. Duodama jam tik vandens. Čiureko ar kitokio maisto gauna kai koks piligrimas į Meką ir Mediną, – kandidatas į hadžį, – pakludamas Korano labdarybės nuostatams, taip pat kaip apžadas laimingai kelionei, paaukoja kiek pinigų kalinių maitinimui bei ligonių priežiūrai. Skirdavo paprastai po vieną ar du teng (15 kapeikų) dienai. Šiuose kalėjimuose mažai buvo įnamių. Dažniausiai nusikaltėlius baudavo mirties bausme: kartuvės arba galvos nukirtimas. Pagautas vagiant, baudžiamas rankos nukirtimu, recidyvo atveju – mirties bausmė. Aukštiesiems pareigūnams ir žymiesiems kilmingiems būdavo teikiama privilegija nusižudyti patiems. Tam tikslui emiras nusiųsdavo šilkinę virvutę: pasikark, brolyti.

II skyrius. KOLONIZATORIAI: KARIAI IR ADMINISTRATORIAI

Dar tik keturios dešimtys metų praėjo, kai buvo įvesta rusų valdžia visame Turkestane. Protektoratinės Bucharos ir Chivos sritys – dar trumpesnis laikas, kai pradėjo nešti kolonijinį jungą. Į rusus buvo žiūrima kaip į okupantus ir todėl buvo labai blogai sugyvenama. Kiekviena grupė laikėsi beveik išimtinai tik tarpusavyje: čiabuviai savuose senamiesčiuose, kolonizatoriai – atokiau stovinčiuose naujamiesčiuose. Kontaktai tarp abiejų grupių buvo gerokai paviršutiniški ir oficialūs.

Turėjau prisitaikyti prie šios realybės. Todėl ir man teko, beveik išimtinai, su eiti į sąlytį su rusais, mano dalinio vadais, kolegomis karininkais, administracijos pareigūnais ir panašiais. Pagrindinė atsakomybė buvo karinės valdžios rankose, tačiau glaudžiai bendradarbiaudavome su administracija, kurios pagrindiniai pareigūnai turėjo administracijos karininkų laipsnius.

Kad vėliau išvengčiau pasikartojimų ar trukdyčiau dėstymo eigai, noriu šiame skyrelyje pirmiausia apibūdinti visus tuos asmenis, su kuriais man teko Džizake turėti reikalų. Savaiame suprantama, kad pažintys išsivystė ne tuoj pat, bet per ilgesnį laiką. Kai kurie čia aprašomi įvykiai ir nuotyčiai nesilaikys griežtos chronologinės tvarkos. Daugiau juos pasakosiu tam, kad geriau charakterizuočiau asmenis ir mano santykius su jais.

Pirmiausia, aišku, buvo bataliono vadovybė Samarkande.

Bataliono vadas gvrđ. plk. Boris Josifovičius Duškinas buvo taip pat caro svitos fligeladjutantais. Liudijo tai jo auksiniai akselbantai ir auksiniai riteriški pentinai. Buvo jis iš senos bajoriškios šeimos. Nuo to laiko, kai Petras Didysis įsteigė Izmailovo gvardijos pulką, tarp šio pulko karininkų visada buvo bent vienas Duškinų šeimos narys. Buvo jis labai geras jauniems karininkams, kuriuos tėviškai globojo. Mano atžvilgiu jis buvo ypač geras: niekam neleido pasijuokti iš mano katalikybės ar mano kaimietiškos kilmės. Kai 1920 m. burtų keliu turėjau keltis į 6-ąją šaulių batalioną Bucharoje, jis, norėdamas mane palikti pas save, tris kartus traukė burtus. Deja, laimės neturėjau ir teko keltis į Čardžujų.

Jo žmona Barbora Ivanovna taip pat buvo senos rusų bajorų giminės atžala. Jauniems karininkams buvo labai draugiška ir rūpestinga globėja, kuri stengdavosi visa kuo padėti.

Duškinų duktė Tatjana kiek vėliau ištekėjo už Turkestano didžiausio vyno ir degtinės gamintojo, milijonieriaus Filatovo posūnio Varaksino. Pastarasis, net ir vedęs, labai mielai dalyvaudavo mūsų, jaunųjų, išdaigose ir prirėikus visad atskubėdavo padėti ar gelbėti mums įkliuvus į kokią bėdą.

Bataliono vado padėjėjas plk. ltn. Bialkovskis buvo jau pagyvenęs, aukso

širdies žmogus. Jo žmona, labai kukli ponja, beveik niekur nesirodė, bet šiaip mums buvo labai maloni ir nuoširdi.

Mano 5-osios kuopos vadas kpt. Mykolas Sergiejevičius Syrovas buvo Džizako srities karo viršininkas ir įgulos viršininkas. Mat, be mūsų 5-osios kuopos, dar buvo atskiroji kulkosvaidžių komanda. Taigi jis buvo ne vien kuopos vadas, bet ir viso kito viršininkas, net ir karo įgulos cerkvės „metropolitas“. Buvo tai žemutis, kiek per pusanatro metro ūgio, liesutis, gyvas, kiek praplikęs, užsiželdinęs palšvą, ploną, mefistofelišką barzdelę vyras. Buvo jis šviesus žmogus, atsikratęs senų rutinų, į viską žiūrėjo sveikai bei moderniai. Mane ir Domciką sutiko išskėstomis rankomis. Pašaukė viršilą, podpraporščiką Slyvą – vidutinio ūgio, gerokai apystorį, labai praplikusį ir pražilusį, surusėjusį lenką ir paliepė buvusioje ligoninėje tuoj pat paruošti kambarį ir duoti, ko reikia. Kai ką aš jau ir pats turėjau: du virdulius, vieną anglimis, kitą žibalu kūrenamą krosnelę ir t. t. Paskyrė pasiuntinį. Domciką tuoj pat priėmė į savo kuopą.

Davęs Slyvai visus šiuos paliepinimus, kpt. Syrovas paėmė mane po ranka ir nusivedė į savo butą pristatyti žmonai Klaudijai Antonovnai. Buvo ji bent galva aukštesnė už savo vyrą, stambesnė, dėmėtu veidu. Taigi grožiu nelabai pasižymėjo. Syrovai turėjo tris vaikus. Duktė Ksenija Michailovna, kuri buvo paskutinėje Orenburgo mergaičių instituto klasėje, ir du sūnūs, kurie mokėsi Orenburgo kadetų korpuse.

Neleido man eiti į Zacepino užėigą pasiimti ten daiktų. Paaiškino, kad tą užėigą lanko tik žemesnieji. Todėl lankytis joje nerekomenduotina.

Išleisdamas mane, Syrovas davė man tris laisvas dienas, kad galėčiau susitvarkyti ir kad susipažinčiau su miestu. Davė taip pat sąrašą asmenų, kuriems turiu padaryti susipažinimo vizitus.

Kambarys man, kaip buvo įsakyta, buvo paruoštas buvusios ligoninės pastate. Pasieniui ėjo ilgas koridorius su trimis dideliais langais. Kitoje koridoriaus pusėje pirmiausia buvo du erdvūs kambariai: vienas jaunesniam kulkosvaidžių komandos karininkui, kitas – man. Toliau buvo bendra virtuvė, kurią praėjus buvo kulkosvaidžių komandos viršininko poručiko Aleksandro Jakovlevičiaus Justuso trijų kambarių butas. Pasiuntiniams lovos stovėjo koridoriuje, o po lova kiekvienas turėjo skrynią daiktams susidėti.

Namas stovėjo prie pat uolėtos pakalnės, kaip jau minėjau, dėl akmenų radiacijos, naktį oras būdavo labai sunkus. Nepaisant viso šio karščio, net ir vasarą tenka dėvėti storos medžiagos drabužius. Kaip juokingai tai neatrodytų tuose kraštuose negyvenusiems, tai ir čiabuviai sarta, kirgizai dėvi stori vata pamuštus chalatus, kad apsaugoti nuo saulės ir šilumos. Nepatartina gerti šaltų gėrimų, o tik kuo karštesnę arbatą.

Per man priskirtą pasiuntinį Ilja paprašiau „audiencijos“ pas poručiką Justusą. Buvau meiliai ir nuoširdžiai priimtas, todėl mandagumo vizitas, kuris turi truk-

ti penkiolika minučių, gerokai užsitęsė. Justuso žmona Anna Michailovna buvo kilimo iš Penzos. Sužinojusi, kad man teko važiuoti per Penzą, užbėrė tūkstančių klausimų: kaip patiko, ką mačiau, kokį išpūdį padarė ir t. t. Nepasakysi poniai, kad Penzos kaip ir nemačiau, kad kol kas visos Tulos, Riazskai, Samaros ir kitos vietovės dar man galvoje painiojasi. Taigi šokinėjau kaip ešerys ant keptuvės.

Kartu su jais gyveno poručiko mamytė, surusėjusi vokietė Luiza Ivanovna – pusamžė, vidutinio ūgio, kiek sustorėjusi, šviesiaplaukė moteris. Taip pat Justusai turėjo porą mažų vaikučių.

Greitai man teko pastebėti, kad tiek ponias Syrova, tiek ponas Justus, norėjo paimti mane į savo rankas. Teko man panaudoti visus mano diplomatiškus sugebėjimus, kad išvengčiau ponių man norimo uždėti apynasrio ir kad išlaikyčiau nepriklausomumą.

Kitą dieną pagal kpt. Syrovo man duotą sąrašą pradėjau vizitus.

Pirmiausia nuėjau pas kuopos vyresnįjį karininką ir karo srities viršininko adjutantą, poručiką Gučinskį. Jis buvo stačiatikių dvasinės seminarijos auklėtinis, taigi fanatikas stačiatikis. Kaip katalikas nelabai jam patikau, tai ir vizitas pakankamai greitai pasibaigė. Jo žmona, dviejų kūdikių motina, buvo labai santūri ir panaši į namų vergę.

Karo kapelionas, tėvas Mikolajus Rozanovas, aišku, buvo vedęs ir turėjo porą mažų vaikučių. Buvo jis kiek daugiau nei vidutinio ūgio, laibas. Ilgi, šviesiai rudi plaukai dengė kaklą. Turėjo retą, nedidelę barzdėlę. Savo išvaizda galėjo būti dailininkų modeliui Kristaus ikonoms. Vėliau sužinojau, kad jo tėvas mirė nuo alkoholizmo, vyresnysis brolis, kuris pas jį gyveno, dėl alkoholio buvo pusiau suparalyžuotas. Ir pats kapelionas buvo alkoholio vergas. Vaikučiai taip pat neatrodė sveiki. Tačiau tiek jis, tiek motuška⁹ žmona buvo labai nuoširdūs ir vaišingi. Jų namų židinio šiluma tiesiog pavergdavo svečią.

Karo gydytojas Ivan Nikiforovič Sameckij greičiausiai buvo ukrainietis, jo žmona Elena Pavlovna ir svainė Nina Pavlovna, per dvidešimties metų panelė, visi buvo geros mitybos. Jis pats buvo be galo geros širdies vyras. Jo žmona, nors ir gailestingoji sesuo, bet nepasakyčiau, kad labai būtų spindėjusi meile artimam, ypač ligoniui. Abi sesutės nepasižymėjo nei dideliu grožiu, nei geresniu išauklėjimu.

Karo veterinarijos gydytojo bei jo žmonos neprisimenu nei vardų, nei pavardžių, nors juos pačius ir prisimenu. Jis buvo vidutinio ūgio, normalios mitybos, kiek rudoka barzdele, apytamsiais plaukais, kuklus. Jo poniutė taip pat buvo kukli, bet priminė daugiau perekšlę vištą. Jis buvo kiek nutolęs nuo praktikos. Čiabuviai vengė ruso veterinaro, o mūsų įgula gyvulių turėjo mažai: kulkosvaidžių komanda – 18 arklių, kuopa – porą arklių. Raguočių ir avių mes neturėjome.

⁹ Motušė (rus.).

Džizako administraciją sudarė apskrities viršininkas ir Apskrities valdyba bei miesto policijos vadas. Taip pat mieste buvo apskrities išdininkas, apskrities matininkas, srities miškų urėdas, taikos teisėjas ir pradžios mokykla.

Man atvažiavus, apskr. viršininku buvo adm. plk. ltn. Bžezickis. Jis ir jo žmona Faina Ivanovna dar buvo palyginamai jauni. Laikėsi jie gerokai išdidžiai ir vedė šaltą karą su kpt. Syrovu ir jo ponija. Tai dėl valdžios. Tačiau Syrovas, rikiuotės, o ne administracijos karininkas, buvo įgulos ir karo srities viršininkas, taigi, pirmesnis. Bžezickis netrukus buvo iškeltas į Samarkandą eiti panašias pareigas.

Į Bžezickio vietą iš Katty Kurgano buvo atkeltas adm. plk. Vladimir Aleksiejič Borodin. Jis buvo Dono kazokų kilmės: apie kapos metų¹⁰ amžiaus, bet atrodė senesnis, nes turėjo suparalyžiuotą kairį šoną. Mėgdavo jis pagerti, kortomis palošti, o labiausiai tai, kad visi kuo žemiausiai prieš jį lenktųsi ir kad pro pirštus žiūrėtų į jo klaidas bei išsišokimus lošiant kortomis. Jo žmonelė – irgi kapos metų, atrodė jaunesnė už savo vyrą, bet namuose greičiausiai turėjo žuvies balsą.

Jų duktė Zoja Vladimirovna jau keli metai kaip baigė institutą, bet toliau mokytis nėjo. Buvo ji aukšto ūgio, laiba, it rūkyta silkė, nelabai patrauklaus veido. Slaugė namuose tėvą, nes dėl jo netaktiško elgesio ir išsišokimų daugumas jaunimo nesilankė jų namuose. Ateidavo tokie, kurie mėgdavo pagerti ir kuriam galima buvo spjauti į veidą, o jie nusišluostę pasakytų, kad lyja. Toks vyro tipas, aišku, netiko protingai bei apsišvietusiai panelei. Verčiau likti namuose siūti drabužėlius šventųjų statuloms ar išsiuvinėti rankšluosčius cerkvei.

Su adm. plk. Borodinu teko ir man nemaloniai susikirsti. Kartą, rodos, jo vardinių proga, pietų metu buvo neblogai pagurkšnota. Po pietų ir kavos sėdomė lošti preferansą. Du partneriai buvo jo pavaldiniai. Pulkininkas, gal įsivaizduodamas esąs visagalis Jupiteris, pradėjo nesiskaityti su lošimo partneriais. Jo pavaldiniai nutylėdavo ir nuduodavo nematą jo klaidų. Kai savo nevykusias pastabas nukreipė į mane, tai aš jam replikavau. Tas jam nelabai patiko. Kaip tai „snarglys“ podporučikas drįsta atsikirsti senam pulkininkui. Kai pulkininkas užsipirko ant aštuonių, o aš jį užvistavau¹¹ ir patupdžiau „be trijų“, tai jis užpyko. Trenkė man savo kortas, palydėdamas penkiaaukščiu kazokišku išsireiškimu. Ir aš mečiau kortas ir pasakiau:

– Pone pulkininke, prašau nepamiršti, kad esu toks pat karininkas, kaip ir tamsta, o ne tamstos vergas. Ačiū už vaišes. Viso labo.

Pulkininko žmona pradėjo verksti, o Zoja, išlydėdama mane, atsiprašinėjo už tėvą, teisindama tuo, kad jis nesveikas ir todėl daug kas jam turėtų būti atleista. Dar suirzęs jai pasakiau:

¹⁰ Šešiasdešimties.

¹¹ Aplošti žaidžiant preferansą. Vistas – mažiausias preferanse įskaitomas laimėjimo vienetas, sumuojant žaidimo rezultatus visi kiti laimėjimų vienetai perskaičiuojami į vistus.

– Zoja Vladimirovna, jei tamstos tėvelis yra nesveikas, tai tegul nevaidina sveiko, nenugeria ir nelošia kortomis, o vyksta į ligoninę Švento Rašto skaityt.

Iš ryto jau visas Džizakas žinojo apie šį atsitikimą. Dauguma buvo mano pusėje, bet buvo ir tokių, kuriems nepatiko, ką pasakiau pulkininko dukrai. Tokie sakė:

– Štai tau dabartinis jaunimas. Geltonsnapis podporučikas išmetinėja senam pulkininkui jo nervingumą. Pasaulio pabaiga.

Pats plk. Borodinas buvo kitos nuomonės dėl elgesio su svečiu ir tai dar savo paties namuose. Apie 11.00 val. ryto iš kuopos buvau iškvieistas į kpt. Syrovo kabinetą. Ten radau plk. Borodiną išėigine uniforma ir su dviem adm. kapitonais, kurie buvo vakarykščio lošimo partneriais. Pulkininkas atsiprašė manęs dėl įvykusio incidento. Susitaikėm ir pasibučiavom. Kpt. Syrovas paliepė savo Klaudijai Antonovnai paruošti priešpiečius. Taiką užantspaudavom geru užkandžiu ir buteliu užšaldytos Epifanovo skaidriosios. Po to, nors ir buvau kviečiamas pas pulkininką ir lankiausi, bet kortomis lošti nebesėdau. Lankydavausi tik todėl, kad su Zoja buvo galima maloniai ir tinkamai pakalbėti. O šiaip tai buvo pusiau šalto karo padėtis, kas buvo kito incidento priežastis.

1909 m. gegužės mėn. kpt. Syrovas išvažiavo atostogauti. Kulkosvaidžių komanda buvo iškviesta į Samarkandą. Aš likau vienas. Taigi tuo metu buvau Džizako vyriausiasis „ponas ir valdovas“: karo srities ir įgulos viršininkas, kuopos vadas, komendantas ir net cerkvės „metropolitas“.

Gegužės mėn. daug švenčių: 6-ąją dieną – caro gimtadienis, 14-ąją – karūnavimas, 25-ąją – carienės gimimo diena. Kaip įgulos viršininkas prieš kiekvieną šventę išleisdavau įsakymą, paliepdamas cerkvėje laikyti iškilmingas pamaldas, o po pamaldų – paradus. Pamaldose įsakyta dalyvauti visiems laisviems nuo ypatingos tarnybos – tiek rikiuotės, tiek ir administracijos kariams.

Ar toks geltonsnapiro podporučiko pasirašytas įsakymas gali būti vykdomas seno pulkininko? Pamaldose nedalyvavo nei jis, nei niekas kitas iš jo administracijos. Gegužės 7 dieną išleidau naują įsakymą, kuriame paminėjau, kad vakar dienos iškilmingose pamaldose nedalyvavo nei apskrities viršininkas, nei niekas kitas iš jo įstaigos, todėl atkreipiu į tai apskrities viršininko dėmesį ir prašau, kad ateityje tai nepasikartotų.

Prieš karūnavimo pamaldas ir paradą įsakymą parašiau dviem dienomis anksčiau. Pasiuntiniui liepiau įsakymą nunešti į apskrities valdybą ir pasirašyti jai jiems atiduoti, kad įsakymą tikrai gavo. Šiame įsakyme taip pat įrašiau, kad kitą po iškilmių dieną tie, kurie jose nedalyvavo, man raštiškai pasiaiškintų nurodydami nedalyvavimo priežastį.

Tai buvo kaip perkūnas iš giedro dangaus. Pulkininkas nesitikėjo iš manęs tokio žygio. Pasiuntė pas mane savo padėjėją adm. kpt. Afanasjevą, kad šis sužinotų, kaip manau pasielgti su tais, kurie nedalyvautų. Pareiškiau, kad bus la-

bai paprastai: kitos dienos įsakyme įgulai paskelbsiu pavardes visų nedalyvavusių, įsakymo nuorašą persiūsiu karo apygardos viršininkui, kad jis žinotų, kurie kariai ignoruoja caro šventes.

Afanasjevas suprato, kad reikalas rimtas ir gali baigtis liūdnai tiek pulkininkui, tiek jį palaikantiems. Patarė baigti šaltą karą ir su manim nuoširdžiai susitaikyti. Pulkininkas Borodinas pasisakė sergąs ir per kapelioną Rozanovą, mano nuoširdų ir man palankų bičiulį, paprašė, kad jį aplankyčiau.

Su batiuška¹² Rozanovu abu nuėjom „ligonio“ aplankyti. Pulkininkas buvo kaip šilkinis. Mus puikiai priėmė. Jo žmona ir Zoja pradėjo prašyti, kad užmirštume trintį ir sudarytume tikrą „amžiną taiką“. Nusileidau, net sutikau panaikinti pirmąjį įsakymą, kuriame buvo minimas išpėjimas pamaldose nedalyvavusiems.

Nustatytą dieną visi dalyvavo pamaldose. Kad nepriverstų administracijos karininkų, viršilos Slyvos vedamų, žygiuoti pro mane parade, pakviečiau juos visus į mano įgulos viršininko tribūną. Plk. Borodinui nurodžiau vietą priekyje manęs, kad atrodytų, lyg kad jis priima parada, o aš esu jo garbės svečias. Senis tuo buvo labai patenkintas ir pakvietė visus pas save pietų. Zoja man dėkojo, kad taip pagerbiau jos tėvą. Šiuo sykiu „karas“ tikrai buvo baigtas ir nuo to laiko Borodinių namuose visad buvau laukiamas svečias.

Apskrities viršininko padėjėju iš pradžių buvo adm. kpt. Pavel Ivanovič Rukinas. Buvo tai aukštokas, laibas, beveik visai praplikęs, kokių 35–40 metų amžiaus vyras. Buvo jis iš geros šeimos, labai išauklėtas, baigęs Rytų kalbų institutą Maskvoje. Jo žmona, Adriana Nikolajevna, prancūzų kilmės, dviejų vaikų motina, laibutė, neaukšta, smulkutė ir negaluoianti poniutė. Abu jie labai mėgo svečius. Jis buvo didelis vinto specialistas. Tikruoju jų namų valdovu buvo Rukino mamytė. Ką darydami ar ruošdamiesi, Rukinas ir jo žmona pirmiausia atsiklausdavo mamytės, ar galima. Teko pas jį pabūti tik du ar tris kartus, nes netrukus jis buvo pakeltas į adm. plk. leitenantus ir perkeltas į Samarkandą.

Į jo vietą buvo atkeltas adm. kpt. Piotr Arkadjevič Afanasjevas, kurį minėjau kiek anksčiau. Buvo jis linksmas ir draugiškas. Buvo apie dvidešimt metų jaunesnis už savo žmoną. Mėgdavo užmesti akį į gražiąją lytį, kas, aišku, žmonos širdyje sukeldavo pavydo audrą. Dėl to ji nelabai mėgo ar tai kviesti, ar tai lankytis pas jaunesnes ponias, kad vyrelis neiškryptų iš doros kelio.

Kartu su Rukiniais gyveno 18–20 metų jos seserėčia Marusia. Buvo baigusi gimnaziją, labai linksmą, gyvą, smulkutę, juodaplaukė ir romantiškos nuotaikos. Dėl jos Rukinienei tekdavo kviesti jaunesnius ir žiūrėti, ar kartais koks kilbukas nepakibs ant meškerės. Aš kažkodėl kritau poniutei į akį ir ji nukreipė į mane visą sunkiąją moteriškos diplomatijos artileriją. Suorganizuodavo taip, kad Marusia ir aš vyktumėm pajodinėti po stepę ar Pamyro pakalnes. Bet aš jau

¹² Tėvas – stačiatikių šventikas.

šaudytas paukštis. Pasiimdavau su savimi palydovą kareivį, o Marusiai gaudavau džigitą. Daug kartų išsikau nuo tokių ekskursijų teisindamasis darbu. Tiesą pasakius, nemelavau. Be tarnybos, dar turėjau Domciką ruošti konkursiniams egzaminams, o svarbiausia, rašyti Vandai laiškus ir meilės poemas.

Vyresnysis apskrities valdybos raštvedys, apskrities viršininko adjutantas adm. štabas kpt. Vasilij Panteleimonovič Pankratovas – Uralo kazokas. Jo žmona Efrozinja Demjanosna taip pat kazokė. Abu buvo nekaip išauklėti ir storžieviai. Dėl to jie nebuvo mėgstami ir vedė gana uždara gyvenimą. Pas juos atsilankiau viso du kartus – susipažinti ir atsisveikinti. Bet tai nekludė jiems, ypač poniai, kiekvieną kartą, kai sutikdavo mano pasiuntinį, jo paklausti: „Kaip laikosi tavo ponas? Kaip sekasi tau pas jį tarnauti?“

Šitokius ir panašius klausimus palydėdavo tokiais priedais ir epitetais, kad net Volgos burloakai¹³ ar Vilniaus vežikai galėtų pas juos pasimokyt. Tikri rusiški kazokiški „dangoražiai“. Pasiuntinys, grįžęs namo, jausdavosi lyg ištrūkęs iš perkaitintos pirties. Sakydavo, kad jis savo gyvenime nebuvo sutikęs ne tik-tai tokios „barynios“¹⁴, bet net ir paprastos kaimietės su tokia nešvankia burna. Tekdavo man su jais susitikti pas apskrities viršininką ar kapelioną, bet į kalbas neįsileisdavau, kad netektų išgirsti jų specialaus leksikono.

Apskrities valdyboje buvo dar du jauni karo valdininkėliai, tačiau jie buvo laikomi antros eilės piliečiais. Priėmimuose jie nedalyvaudavo ir nebuvo kviečiami. Jų poilsio ir pasilinksminimo vieta buvo Zacepino užėiga.

Džizako apskrities policija buvo tiesioginėje apskrities viršininko žinioje. Miestas turėjo policijos vadą. Tai buvo kolegijos asesorius¹⁵ Ipolitas Dominikovičius Dombrovskis. Kaip vardas ir pavardė sakė, tai buvo visai surusėjęs lenkas. Buvo jis malonus žmogus: pusamžis, o gal jau ir visai kapos metų, kiek praplikęs, bet šiaip visai pražilęs, turėjo nemažą, kastuvo formos baltą barzdą, ūgio ne daugiau pusanthro metro, gana laibas. Jo žmona Elizabeta Fiodorovna buvo kiek jaunesnė už jį. Moteris šviesi, gyva, gera šeimininkė, vaišinga ir labai palanki jaunimui. Globojo ji savo seserėčią Lizą, kritiško amžiaus, ne visai sveiką, bet šiaip labai malonią panelę.

Visad jų namas buvo labai tikintis ir niekad nepraleisdavo pamaldų cerkvėje. Kai poručikas Gučinskas buvo iškeltas, tai Dombrovskis buvo paskirtas įgulos cerkvės seniūnu. Jų namas buvo priešais cerkvę. Iš jų svečių kambario lango puikiai buvo matomos cerkvės durys taip, kad net galima buvo suskaičiuoti, kiek žvakių dega cerkvėje.

Be manęs, Džizake buvo dar keli jauni karininkai: Samarkando salionų liūtas Ščedrinas ir du broliai Černišovai. Vienas brolis buvo karo srities ir komendantūros adjutantas, antras buvo kulkosvaidžių komandos jaunesnysis karininkas.

¹³ Samdomi darbuotojai vilkti prieš srovę prekinės baržas, žymiausi jų buvo Volgos.

¹⁴ Ponios.

¹⁵ Tarėjas, narys.

Visi mes buvome jauni ir visiems buvo daug parankiau ne cerkvėje riogsoti, o pas Dombrovskius priešpiečius doroti. Aš jau puikiausiai žinojau, kur pas juos kas padėta. Dėl to buvau geras „padavėjas“ ir aktyvus tokių priešpiečių dalyvis. Pamaldoms baigiantis, pašaukdavom tarnaitę ir, davę jai rublį arbatpinigių, pavėsdavome, kad viską sutvarkytų taip, tarsi mūsų čia iš viso nebūta. Susirinkę vakare arba likę pietauti, jei tik buvome pakviesti, vis dėlto išpažindavom ir labai atsiprašydavome.

Kartą iškrėtėme jai gal kiek piktesnę išdaigą. Buvo jos ir Lizos vardinės. Iškilmingi pietūs, vakarienė, kortos, šokiai. Pas Dombrovskius tą dieną susirinkdavo visi Džizako „bosai“. Kaip visuomet visa šeima iš ryto nuėjo į cerkvę, o mes nuėjome į jų namus priešpiečių. Šaldytuve radom pietums ar vakarienei paruoštą paršelių drebučiuose. Atpjovėm dešinę priekinę ir kairę užpakalinę kojų, nupjovėm vieną ausį ir uodegytę. Sutvarkėm. Radome lydį, kurio šonus nugarėdėme. Panašiai subjaurojom kalakutą. Išeidami tarnaitę vėl davėme rublį: nieko nesakyk poniai. Prie cerkvės po pamaldų pasveikinom ponią ir panelę, o jos priminė, kad neužmirštumėm ateiti pietų bei vakarienės.

Suėjo visa Džizako grietinėlė. Ponia šeimininkė nuskubėjo tvarkyti stalo. Paėmė paršelių ir, būdama kiek trumparegė, prieš šviesą pažiūrėjo, ar gerai sustingęs. Pamatė, kas buvo paršeliui nutikę. Išleido iš rankų pusdubenį ir gailiai sušuko: „O Viešpatie!“

Mes visi tuoj šokome jai į pagalbą. Surinkome paršelių ir drebučius į kitą pusdubenį: „Tai paties nelabojo darbas!“ – rimtais veidais ramino šeimininkę.

Apžiūrėjusi lydį ir kalakutą, norėjo juos grąžinti į virtuvę, bet mes ją sulaukėme ir pažadėjome viską sutvarkyti. Nors visi svečiai puikiausiai sutvarkė taip „nudekoruotus“ patiekalus, tačiau visi vienbalsiai nusprendė, kad aš buvau didžiausias kaltininkas ir todėl turiu būti nubaustas. Pirmiausia turėjau be eilės išgerti taurę kriušono-punšo iš šaldyto vyno, konjako, apelsinų ir kitko. Po to nusprendė, kad turiu atsiklausti prieš šeimininkę, jos atsiprašyti ir išbučiuoti jos rankutes. Pro juokus paprašiau, kad vietoj ponios rankelių, leistų išbučiuoti Lizos veidelį. Mano pasiūlymas buvo priimtas su variantu: vietoj jaunosios Lizos turėjau pabučiuoti veidelį jau beveik šimto sulaukusios, suvaikėjusios akušerės visiškai raukšlėtą veidą.

Daugiau tokių išdaigų nedarėme, nes Šcedrinas ir vienas Černiševskių grįžo į Samarkandą, taigi mūsų grupė iširo. Taip pat tų metų rudenį vedžiau ir *nolens volens*¹⁶ turėjau surimtėti, bet su Dombrovskiais mano santykiai išliko draugiški iki pat mano išsikėlimo į Bucharą.

Taikos teisėju iš pradžių buvo Nikolaj Platonovič Jeriominas. Jis nebuvo baigęs teisės mokslų, bet įgijo daug patirties ilgai tarnaudamas sekretoriumi Apygardos teisme. Buvo jis žmogus aukšto ūgio, nesveikas, dėl ko gyveno kaip

¹⁶ Norom nenoromis (lot.)

tikras vienuolis. Jo sena mamytė jį labai uoliai prižiūrėjo ir globojo. Dėl savo nesveikatos niekur nesilankė, tačiau buvo nepaprastai dėkingas, jei kas jį aplankydavo. Tada tiek jis, tiek jo mamytė stengėsi svečią kuo geriau pavaišinti. Kiek vėliau jis buvo iškeltas iš Džizako.

Į Jeriomino vietą buvo atkeltas tikras juristas, atlikęs teismo tardytojo stažą, lenkas Adam Valerijonovič Piurek. Buvo tai dar jaunas, gal kokių trisdešimt poros metų amžiaus vyras: gyvas, laibas, šatenas, mėgstas kortas ir azartą, gerą vyną ir šampaną, ateistas, vedęs jauną ir malonią poniutę lenkę. Turėjo 3–4 metų dukrelę Nimiją.

Mano žmona ir ponija Piurek buvo beveik vienmetės, geros kilmės, vienodo išsiauklėjimo, tikinčios katalikės, todėl labai susidraugavo. Vanda ten dažnai užsukdavo, o man tekdavo eiti jos parsivesti.

Teisėjas buvo išdidus lenkas ir draugavo daugiausiai su kvalifikuotais asmenimis bei tokiais, kurie mėgdavo lošti. Išimtį sudarė tik man ir kpt. Syrovui. Nedraugavo su kapelionu Rozanovu bei visais administracijos karininkais, nes juos laikė bemoksliais, neišauklėtais maskoliais. Neapkęsdavo bet kokios konfesijos dvasininkų ir to neslėpė. Jo žmona, priešingai, buvo labai pamaldi.

Vanda, tėvynei priminti, suruošė bendras tradicines Kūčias. Paplotėliai, dvylika patiekalų. Kadangi mes buvome du, o Piurekų trys, tai prie stalo būtų nelyginis skaičius: ne pagal mūsų papročius. Dėl to kartu su mumis sėdėjo ir mums labai atsidavęs bei ištikimas mūsų pasiuntinys Andrej Pyšnyj iš Voronežo gubernijos. Teisėjas, nors ir ateistas, gerokai susijaudino, nes visi šie papročiai – litanijos kalbėjimas, dalijimasis paplotėliu, lyginis valgančiųjų skaičius ir t. t. Tai jam labai priminė jo paties tėviškę ir tėvų namus.

Velykų metu abi ponios viena kitai šventino velykinį stalą. Tik kai Vanda tą ceremoniją atlikinėjo pas Piurekus, ponija Piurek klūpėjo prie durų ir saugojo, kad jos vyras jų neužkluptų. Po to dar atėjo kapelionas Rozanovas, kuris lankė visus Džizako gyventojus šventindamas jų stalus. Pas teisėją jį priėmė tik ponija Piurek ir tai, kai vyras buvo išėjęs.

Kokį pusmetį prieš man persikeliant į Bucharą, Piurek buvo perkeltas į Samarkando apygardos teismą. Džizakas liko be teisėjo.

Miškų urėdu buvo Georgij Pavlovič Vozniesenskis. Jis ir jo žmona Arie Mironovna buvo baigę aukštuosius mokslus: jis – miškų institutą, ji – Smolnio institutą Petrapilyje, Konservatoriją ir Dailės mokyklą. Dėl to bendradarbiavimas su jais buvo itin malonus, nes čia tikrai buvo galima kultūringai praleisti laiką, diskutuojant apie literatūrą bei meną. Jinai norėjo kiek palavinti mano balsą: deja, iš to nieko neišėjo. Jo pastangos mane instruktuoti vinto įmantrybėse buvo sėkmingesnės. Pirmiausia lošdavom jo namuose, bet kai prie apskrities valdybos įsisteigė klubas, persikėlėm lošti tenai.

Paminėtini dar prie ponijos priklausą apskrities išdinės direktorius Anton

Semenovič Kasperovičius ir jo ponia Viera Michailovna. Turėjo apščiai, koki pustuzinį vaikų ir gal dėl to niekur nesilankydavo. Jis pats tai atsilankydavo į klubą vinto palošti, bet ji buvo išimtinai atsidavusi namams.

Pradžios mokyklos mokytojas, geležinkelio stoties bei pašto ir telegrafo viršininkai ir tarnautojai buvo laikomi antros rūšies piliečiais. Tarp jų ir Džizako „bosų“ buvo tartum geležinė uždanga. Nekėlė tos uždangos kiti, nebandžiau jos kelti ir aš.

III skyrius. DARBAI IR DIENOS

Mano laikais kariuomenėje Rusijos centre, Lenkijoje ir Pabaltijyje buvo stengiamasi iš jaunų karininkų padaryti robotus, pastumdėlius, individus be iniciatyvos. Tai labai paveikdavo karininkų psichiką. Iš tokių, sulaukusių vyresnio amžiaus ir laipsnio, dažniausiai išeidavo įstaigų vergai, kurie laikydavosi visų instrukcijų, nuostatų, kaip aklas laikosi tvoros. Ir mums, lietuviams, teko tai gerokai pajusti kariuomenės tvėrimosi pradžioje, kai jos priekyje atsistojo taip Rusijoje išauklėti labai geri žmonės ir lietuviai, bet labai prasti vadai: generolas Liatukas, Kubilius, Nastopka, Ramanauskas, Skomskis, Stanaitis ir t. t.

Visai kitaip jaunieji karininkai buvo auklėjami Sibire, Turkestane, Kaukaze, Suomijoje. Mat ten visi apsupti pavojų, o kai iškildavo pavojus, tai nebuvo laiko klausti viršininko, ką daryti. Tai gerai žinau iš savo patirties Turkestane.

Daug girdėjau apie tokius jaunesniųjų nuasmeninimus, buvau be galo nustebintas, kai kpt. Syrovas, mano pirmas kuopos vadas, davęs man daug nurodymų, kaip elgtis, pagaliau pasakė: „Tamsta skiriamas mokytoju ir naujokų apmokymo organizatoriumi. Gausi dvylika „diadkų“¹⁷. Liktinis puskarininkis Rievinas bus tamstos tiesioginis pavaduotojas. Jei prireiks kokių instrukcijų, nuostatų ir panašiai, tai rasi juos kuopos, bataliono ar Samarkando įgulos bibliotekose. Tamsta laikomas visų bibliotekų nariu. Kilus kokiems neaiškumams, gali kreiptis į mane, tačiau būtų geriau, jei tuos neaiškumus praktiškai išsiaiškintum pats, nes aš esu labai užimtas ir ne visados galėsiu tamstai padėti. Kai atvyks naujokai, tai su savo paruoštais padėjėjais turėsi juos apmokyti, paruošti priesaikai ir apskritai būti sumaniais kareiviais. Noriu, kad mano kuopos naujokai nebūtų paskutiniaisiais, nes tokiu atveju nukentėtų tamstos atestacija. Tai ir viskas, ką galiu tamstai pasakyti tarnybą pradedant. Man jau išdžiuvo burna nuo tiek kalbų, tai dabar einam pas mane. Tikiuosi, kad mano žmonelė ką nors bus mums paruošusi.“

¹⁷ Seni kareiviai, kandidatai į puskarininkius.

Priešpiečiu metu patarė pirma koki mėnesį žiūrėti, ką daro puskarininkiai. Tuo būdu išvengsiu daug klaidų ir kareivių pajuokos, kurie yra visada labai pastabūs. Priminė, kad čiabuviai, sarta ir kirgizai nekenčia rusų ir nors gal nepasielgs kaip Andidžane ar Kokandoje, kur išžudė visus, tai nepraleis progos ir čia nudobti vieną kitą. Kareiviai į senamiestį leistini tik grupėmis ir tai tik dienos metu.

Įsakmiai įspėjo, kad nevirinto vandens, ypač arykų¹⁸, negalima vartoti. Nuo jo galima gauti bjaurią, beveik nepagydomą „pendinkos“ ligą, dėl kurios dažniausiai ant veido atsivers nuolat pūliuojanti žaizda. Paplitusios taip pat venerinės ligos, itin sifilis. Visa rodė, kad nėra labai kuo džiaugtis, tačiau nebuvo tai ir kibiras šalto vandens ant galvos. Atėjęs ruošiau pagalbininkus. Kiek galėdamas kalčiau jiems į galvą, kad užmirštų naujokų dantų „skaičiavimą“ ir „taisymus“ rankomis, kad užmirštų kitokius naujokams kamuoti ir tyčiotis būdus. Iš mano paties vaikystės patirties Jiezne nurodžiau, kad toks bjaurus „diadku“ elgesys iš gero naujoko išaugina labai blogą kareivį: bailų kare ir labai narsų smuklėje.

Žinoma, geriau būtų, jei beraščiai naujokai būtų pramokomi bent skaityti, būtų didelė pažanga. Deja, tokiam mokslui tik labai mažai laiko galima buvo skirti.

Pasakiau, kad jei puskarininkius pastebėsiu skriaudžiant naujokus, tai be pasigailėjimo trauksiu juos tieson: už blogą elgesį ir už laisvę rankoms įstatymas numato nemažas bausmes. Jei viskas bus gerai, tai aš būsiu jiems kaip vyresnis brolis, jei ne, tai būsiu pamotė.

Taip ir pradėjau darbą.

Kai pirmu kartu atėjau į kuopą, žilais kabančiais ūsais viršila podpraporščikas Slyva sušuko: „Ramiai! Pagarba kairėn!“

Nežinojau, nuo ko pradėti. Podpraporščikui padaviau ranką, o kitiems šūktelėjau: „Sveiki, šauliai!“

Valandą skyriau susipažinimui. Paskui, prisimindamas kuopos vado patarimą, pavedžiau puskarininkiams darbą tęsti toliau, o pats kol kas vaidinau „baroną“. Viršila išėjo iš rikiuotės ir nužygiavo pas kuopos vadą.

Reikia pasakyti, kad beveik visose kariuomenėse – rusų, lenkų, lietuvių, vokiečių, rumunų – kuopos vadas viršilą vertina daugiau nei tik ką pradedantį jaunesnį karininką. Viršila yra jo pasirinktas, jo dešinioji ranka, o jaunesnis karininkas kuopoje – tai lyg svieto perėjūnas, šiandien čia, rytoj skiriamas į kitą vietą. Taigi, dažnai būna nepastovus elementas. Taip ir Džizako kuopa nebuvo išimtis. Slyva kuopos vadui buvo daugiau nei Gučinskis, Glovackis.

Kuopos vadas su Slyva dalijosi ir daržais, ir gyvuliais, ir viskuo, ką kuopa turėjo. Daržuose dirbo kareiviai, o daržoves valgė kuopos vadas ir Slyva. Kitaip sakant, buvo kaip pagal tą Antrojo pasaulinio karo anekdotą Lietuvoje:

¹⁸ Drėkinimo, irigacijos kanalų.

Vokiečiai kūrė Naująją Europą ir ragino lietuvius dirbti išsijuosus. Lietuvis paklausė, kaip čia bus kuriant Naująją Europą? Vokietis paaiškino:

„Jūs dirbsite, mes žiūrėsime.“

„Sukūrus Naująją Europą, kas bus tuomet?“ – paklausė lietuvis.

„O tuomet bus priešingai: mes valgysime, jūs žiūrėsite.“

Taip ir Džizake: pirmos daržovės: agurkai, pomidorai, ridikėliai buvo skiriamos kuopos vadui. Po to – Slyvai, o kas liko, tai jau Miko – kareiviams. Kai kurių daržovių kareiviai negaudavo nei pauostyti: ridikėlių, cukrinių žirniukų, salotų, žiedinių kopūstų. Nenuostabu, kad kareiviai, nutaikius progą, vogdavo. Naktį, tikrindamas sargybas, kartą buvau pagavęs tokį vagį, bet sąžinė man neleido daryti kokių nors išvadų. Kareiviai patyrė, kad esu jų pusėje, nuo manęs nesislėpdavo ir atvirai man viską pasakydavo.

Kareiviai neapkęsdavo Gučinskio taip pat, kaip ir Slyvos. Kada Gučinskis pradėjo labai kibti prie Domciko, trukdydamas jam ruošti stojamiesiems egzaminams, tai man teko su Gučinskiu labai susikirsti ir reikalą perduoti bataliono vadui. Dėl to Gučinskis buvo perkeltas į Samarkandą, o į jo vietą atkeltas poručikas Černičevas, vyresnis tarp dviejų brolių, liberalus, labai rimtas ir šviesus žmogus. Dėl Domciko su juo susitariau. Praktikai įgyti Domcikas porą kartų per mėnesį eis į sargybą ir porą kartų budės virtuvėje. Taip iki Naujųjų metų, o po to tik kartą per mėnesį.

Visas kuopos darbas gulė ant mano pečių, kol buvo pas mus atsiųstas Samarkando salionų liūtas, podpraporščikas Ščedrinas. Su juo pasiskirstėme darbais: jis prižiūrės senų kareivių mokymą, aš – naujokus. Po naujokų priesaikos jis apsiėmė vadovauti pirmajam ir antrajam būriui, aš – trečiajam ir ketvirtajam. Mano santykiai su Černiševu ir Ščedrinu buvo kuo puikiausi. Domcikui buvo puiki proga ruošti egzaminams, nes dažnai atleisdavau jį nuo užsiėmimo ir kasdien skirdavau jam padėti po dvi valandas. Jaunikaitis rimtai žiūrėjo į savo ateitį. Nors nebuvo labai gabus, bet savo darbštumu nugalėdavo visas kliūtis.

Bent porą kartų kas mėnesį tarnybos reikalais vykdavau į Samarkandą. Karininkų ramovėje tekdavo demonstruoti mano šokimo „meną“. Tuo atkreipiau karinio gubernatoriaus gen. ltn. Galkino dėmesį.

Būdamas jau per šeštos dešimties metų, jis susigalvojo vesti labai turtingo Kokandos pirklio dukrą, per pusę už jį jaunesnę. Ne tiek ji pasižymėjo grožiu, kiek išauklėjimu ir išsilavinimu. Buvo ji baigusi Petrapilio filologijos institutą.

Svotais buvo pakviesti mūsų bataliono vadas plk. Duškinas ir ponija. Jų dukterė Tatjana buvo pamerge. Pabroliais gubernatorius parinko keturis jaunus karininkus: Ščedriną, Tichockį, Pospelovą ir mane. Jaunosios tėvų namuose Kokandoje užkariavome visų simpatijas, o jaunosios gubernatorienės Nadieždos Vladimirovnos – pasitikėjimą. Triukšmingos vestuvės tęsėsi keturias dienas: dvi dienos Kokandoje, dvi – Samarkande. Tiek vienur, tiek ir kitur prisirinkdavo

per pusšimtį rinktinių svečių: aukštieji karininkai, kilmingi civiliai, turtingi prekybininkai.

Gal po kokio mėnesio jaunoji nuotaka pabroliam pasiguodė, kad senas vyras ožiu kvepia. Savaiame suprantama, kad ja paguodėme ir pasijuokėme, bet mintį apie tą laiką įsidėjau į atminties archyvą.

Buvo bataliono šventė ir jaunųjų karininkų priesaika vėliavai. Pirmiausia, iškilmingos pamaldos cerkvėje, po jų – priesaika ir paradas. Sekė iškilmingi pietūs, kuriuose dalyvavo vien tik vyrai. Kiekvienam jaunuoliui teko išgerti po tradicinę „bratiną“¹⁹. Išgėrę po „bratiną“ – kone sriubos dubens didumo stiklas, mes visi atsidūrėme po stalu. Aš bene trumpiausiai išbuvau po stalu, bet vargšą Pospielovą teko atgaivinti dviem ar trim kibirais šalto vandens. Aš, Tichonskis ir Ščedrinai buvome paskelbti pietų „didvyriais“ ir tinkamais būti „tikrų vyrų“ kompanijoje.

Vakare karininkų ramovėje buvo balius su poniomis. Po balius mus ir dar keturis ar penkis buvusius „bratinos čempionus“ geležinkelių bataliono karininkai nusitempė į stotį, kur buvo ir jų ramovė. Čia taip pat buvo gerai pagurkšnota.

Vargšas mūsų bataliono adjutantas poručikas Šura Šutichinas tiek „nusilpo“, kad išvirto lyg lavonas ir šaltas vanduo jo neatgaivino. Jo tėvas buvo Samarkando karo ligoninės viršininkas. Šura gyveno su tėvais ligoninėje. Iš geležinkelių bataliono ramovės paskambinom į ligoninę:

– Prašom atsiųsti katafalką ir karstą: vienas karininkų šiandien staiga mirė.

Paskambinau į mūsų batalioną.

– Prašom prisiųsti į Geležinkelių batalioną mūsų bataliono orkestrą.

– Kieno įsakymu?

– Bataliono adjutanto poručiko Šutichino parėdymu. – Mat bataliono adjutantas taip pat buvo tiesioginis orkestro viršininkas.

Visiems atvykus, įdėjom Šurą į atvirą karstą ir apie 6.00 val. ryto, pasileidom Samarkando link. Priekyje orkestras, per vidurį – „numirėlis“, iš paskos – geras puskapis²⁰ „liūdinčių raudotojų“. Atstumas nuo stoties iki ligoninės kokie penki kilometrai. Iš pradžių ėjome Katty-Kurgano gatve. Orkestras grojo gedulingą muziką. Kai pasiekėm miestą, nusibodo mums tie trauermaršai²¹. Įsakėm orkestrui: „Drožk mazurka.“

Orkestras drožė mazurką, paskui – valsą, sekė – kamarinskaja²² ir t. t. Po keturis pasikeisdami su karsto viršumi ratu šokom aplinkui katafalką. Žmonės jau kėlėsi, tai nemažai jų iššoko į gatvę žiūrėti, kas darosi. Taip perėjom Kaufmano ir Taškento gatvėmis ir pasiekėme miesto centrą. Kai pasiekėme gubernatoriaus

¹⁹ Didelė taurė, geriamą siekiant „susibroliauti“, įsilieti į kolektyvą.

²⁰ Trisdešimt.

²¹ Gedulingi, liūdni maršai.

²² Tradicinis trankus rusų liaudies šokis.

rūmus, sustabdėme „laidotuvių procesija“. Įsakėme: „Orkestre, drožk tušą!“

Orkestras visu galingumu užtrimitavo tušą, gubernatorius gen. Galkinas apatiniais baltiniais iššoko į rūmų balkoną. Vos tik jis pasirodė, mes suruošėme jam kačių koncertą. Parodėm nosį bei ragus, paleidom kelis komentarus apie ožio kvapą. Jis skubiai nėrė atgal į rūmų vidų, o mūsų eiseną nužygiavo ligoninės link.

Ligoninėje priartėjome prie Šuros tėvų buto. Per mums artimiausią atdarą langą, įstūmėme karštą į vidų. Pasirodo, kad tai buvo motinos ir vienos dukros miegamasis. Pamačiusios per langą stumiamą karštą, o jame gulintį jų sūnų bei brolių, moteriškos, surikusios apalpo.

Karstas persisvėrė per langą ir krito į kambarį ant grindų. Tas sutrenkė karste gulintį Šutichiną. Nuo sutrenkimo jis karste atsisėdo ir pirmiausia garsiai nusikeikė rusišku penkiaaukščiu. Tai išgirdę nusprendėm: „Viskas tvarkoje. Gyvens.“ Paleidome orkestrą ir išsiskirstėme į mūsų viešnages ar namus.

Grįžę namo jau radom mūsų laukiantį įsakymą skubiai prisistatyti į batalioną. Bataliono budėtojas paėmė mūsų kardus, o pačius laidotuvių „raudotojus“ nulydėjo į areštinę. Eisenos organizatorius žvalgų viršininkas kpt. Jerofejevas, kaip vyriausiasis, buvo „apdovanotas“ trisdešimčia parų arešto. Poručikai, tarp jų ir pats „numirėlis“ – dvidešimt. Antrus ar trečius metus tarnaujantys podporučikai – dvi savaites, mes geltonsnapiai, tik ką prisiekę – savaitę arešto.

Milijonieriaus Filatovo posūnis, o mūsų bataliono vado dukters sužadėtinis bei mūsų bičiulis Varaksinas, sužinojęs apie „nelaimę“ – gandai labai greitai skrenda – mus paguosti į areštinę atsiuntė pilnutėlę skaidriosios, konjako arba²³, užkandos. Kas buvo pradėta geležinkeliečių ramovėje, dabar buvo tęsiama areštinėje. Prisdėjo dar keli mūsų areštinėje buvę karininkai. Sargybos viršininkai ir sargybos krito iš kojų.

Vienas sargybos puskarininkis, šiaip taip išspruko ir paskambino komendantui, pranešdamas, kad areštinėje vyksta Sodoma ir Gomora. Atskubėjo komendantas plk. Chodža Mirbadalevas, totorių bajorų kilmės, labai malonus, aukso širdies karininkas. Toliau areštinės vartų neišdrįso eit.

Mūsų visų „mamytė“, ponია Duškina, bataliono vado žmona, sukėlė ant kojų visą generalitetą ir išprašė, kad bent pirmakarčiams jaunuoliams būtų dovanota. Mums buvo praneštas toks sprendimas, bet mes, solidarizuodamiesi su kitais eisenos dalyviais, pareiškėme: „Kartu atėjome, kartu ir išeisime.“

Ponios Duškina, Galkina ir kitos, tarpininkaujant derybas vedančiam komendantui plk. Mirbadalevui, pagaliau įtikino gen. Galkiną, kad mums visiems atleistų. Jauni pasilinksmo, papokštavo, nieko tokio pikto nepadarė. Taip ne vien tik išsikvojome kartu visiems išėiti, bet dar ir pats įsakymas buvo anuliuotas.

Aišku, turėjome atsiprašyti Šutichino mamytę ir generolą. Generolas, gal pri-

²³ Aruodą.

simindamas savo tolimą jaunystę, ne tik atleido, bet dar ir pats gardžiai pasijukė ir mus pavaišino. Tai buvo Turkestane. Rusijos centre toks įvykis tikriausiai baigtųsi teisme, o laidotuvių eisenos dalyviai „po Vladimirke“ keliautų Tomsko ar Irkutsko link.

Ne visos išdaigos buvo tokios. Buvo ir gražių. Pavyzdžiui, per 1909 m. Užgavėnių kaukių balių į ramovę atėjome 52 kortos. Tai suorganizavo urėdo Vozniesenskio žmona, dailininkė ir muzikė. Ji buvo „čigonė“, kuri vedė visą kortų kaladę ir siūlėsi visiems svečiams paburti. Mūsų grupė laimėjo pirmą prizą: brangus auksinis laikrodėlis, išpuoštas brangakmeniais. Savaiame supranta ma, prizą atidavėme mūsų „čigonei“.

Buvo ruošiamos medžioklės bei iškylos. Medžioklėse nedalyvaudavau, nes esu medžiotojas iš dubens, o šaudyti nekaltus žvėris vien dėl malonumo nesu mėgėjas.

Iškylos į kalnų pradžią ties Zariavšanu, tai kita kalba. Vietos tikrai buvo žavėtinios. Štai sruvena kalnų upė, o horizonte stiepiasi kalnų viršūnės, kurių amžinas sniegas saulėje deimantais žėruoja. Kai kur medžių grupės, bet tik lapuočiai. Pušelių ar „žalčių karalienės“ čia nematyti. Šlaitai apaugę vešliais sodais ir puikiais vynuogynais. Dešinėje Zariavšano pusėje didžiulė lyguma, kurią į lygius keturkampius dalo aryku²⁴ tinklas, kur ne kur išmėtyti aūlai.

Kalėdoms pas mane apsilankė Juozelis Sapkauskas. Katty Kurgane 8-ajame atskirajame šaulių batalione jis buvo radęs keturis lietuvius: trys broliai – Stasys, Kostas, Vacius Šalkauskai iš Sakinavos ir dr. Spudulis nuo Raseinių. Štabskapitonas Stasys ir poručikas Kostas buvo vedę. Stasys vedęs rusę, o Kostas – konvertitę²⁵ į stačiatikybę Bucharos žydę. Jų namuose viskas buvo vien tik rusiškai. Lietuvai abu buvo žuvę. Vacius „savanoriu“ atlikinėjo karinę prievolę ir nežadėjo būti karininku.

Kas kita dr. Spudulis. Tai buvo vyresnio amžiaus nevedęs, ar kaip mes vadindavom, senas kavaličius. Buvo tikras konservatyvus žemaitis. Mylėjo, gal iki ekscentriškumo, viską kas lietuviška. Baltinius dėvėjo tik namie austos lininės drobės. Tokie pat buvo jo paklodės, staltiesės, rankšluosčiai. Mat aiškino, tai yra sveikiausi, patvariausi, o be to, gerai plaunami. Namie vilkėjo naminio milo švarku. Valgė viską, ką tik galėjo gauti iš tėviškės. Pas jį visad buvo tiesiog neišsemiamas aruodas rūkytų naminių dešrų, kumpio, skilandžio, „polendvicų“²⁶, džiovintų sūrių ir t. t. Kai kas eidavo prie galo, jis tuoj pat užsakydavo naują siuntą. Juozelis buvo jaunesniu karininku kulkosvaidžių komandoje. Komandos viršininkas poručikas Barminas pasirodė esąs geras draugas mano kaimyno poručiko Justo, tai ir Juozelis greitai susidraugavo su juo. Pristačiau jį ir kitiems mano bičiuliams.

²⁴ Drėkinimo, irigacijos kanalų.

²⁵ Atsivertėlė, perkrikštyta.

²⁶ Nugarinės.

Kūčias valgėme tryse: Juozelis, Domcikas ir aš. Džizake buvo dar du katalikai: Slyva ir geležinkelio stoties mėsininkas. Tačiau jis buvo labai surusėjęs, o kadangi jie buvo „prastesnio“ luomo, tai karininkams nebuvo leistina su jais bendrauti.

Naujus metus sutikome tik dviese su Domciku, nes Juozelis jau buvo išvažiavęs atgal į Katty Kurganą. Džizake susitikimas nebuvo ruošiamas, tik Naujųjų metų dieną buvo pasikeičiama vizitais.

Nuo lapkričio mėnesio vidurio pradėdavo atvykti naujokai. Paskutinis transportas atvyko prieš Kalėdas. Tikras, planingas darbas su naujokais prasidėjo tuoj po Naujųjų metų.

Pirmas dėsnis pradėdant naujokus mokyti, tai pačiam gerai išmokti naujokų biografijas ir sužinoti jų palinkimus. Todėl, kai tik atvykdavo grupė, duodavau jiems dieną pailsėti, o kitą dieną pradėdavau susipažinimą.

Naujokai, bent į 5-ąją Džizako kuopą, atvykdavo iš pačios Rusijos širdies – Vladimiro, Voronežo, Kostromos, Viatkos gubernijų. Iš Lenkijos – Kališo, Kielcų ir Varšuvos. Labiausiai atsilikę buvo vadinamieji „votiakai“ iš Viatkos, tačiau tokių buvo ir tarp lenkų. Bene geriausi buvo Voronežo. Kalbant su jais, kartais būdavo juokingų susikirtimų. Kol klausi vardo, pavardės, tėvo vardo, ar gyvi tėvai, ar turi brolių, seserų, tai į tokius klausimus atsakydavo be sunkumų. „Susikirtimas“ įvykdavo, kai pasiekdavau kitą klausimą:

– Vedęs?

Naujokas tyli, bet dėbтели į tave akimis. Gal klausimo nesuprato? Bandai kitaip suformuluot:

– Turi žmoną?

Dėbтели dar kartą į tave, jauną karininką ir drožia tau:

– Vedžiau sau, o ne tau, jūsų malonybe.

Mat, ko gero, jaunas karininkas susigalvos pavilioti ar atmušti jo žmoną. O ta žmona greičiausiai už kelių tūkstančių kilometrų nuo Džizako. Abejotina, kad kuris karininkas iš Džizako vyktų į Viatką naujoko žmonos vogti.

Toliau klausdavau, ar turi ūkį, kokio didumo, kuo ir kaip apdirbami laukai, kiek ir kokių gyvulių laiko. Jei naujokas iš miesto – ar dirbo fabrike, kokį amatą moka, koks atlyginimas ir t. t. Naujokai nuspręsdavo, kad toks išsamus apklausinėjimas rodo, kad aš iš tiesų jais domiuosi. Vėliau drąsiai eidavo pas mane, ieškodavo globos, klausdavo patarimų, pasiskųsdavo, jei patirdavo namie ar tarnyboje kokių nesmagumų.

Užsiėmimai būdavo iš ryto nuo 8.00 iki 11.00 val. ir po pietų nuo 14.00 iki 17.00 val. Viena valanda skiriama rikiuotei, dvi valandos vadinamai „slovestnosti i gramotnosti“ – mokymui įstatų, viršininkų pavardžių bei laipsnių ir kaip juos išskirti. Be to, buvo stengiamasi bent kiek pramokyti analfabetus. Visi, kilę nuo Viatkos, 100 procentų buvo beraščiai. Raštingiausi buvo iš Varšuvos, bet tik lenkiškai, ir iš Rusijos – tik rusiškai.

Tikras baubas daugumai naujokų buvo išmokti caro šeimos titulus ir vardus: caras, dvi carienės, visos dukros ir pan. Daugiausia sunkumų buvo su sosto įpėdiniu. Buvo tai sunku kai kuriems lenkams, bet „votiakų“ pasitaikydavo, kurie baigdavo trejų metų tarnybą, bet titulo negalėdavo įsiminti: Jo imperatoriškoji aukštybė įpėdinis caraitis ir didysis kunigaikštis Aleksiejus Nikolajevičius. Nemažai prakaito tekdavo naujokams išlieti, kad šį „mokslą“ įsisąmonintų.

O karininkų pavardės! Palyginti nedaug tokių buvo. Kai kurios pavardės taip buvo iškraipomos, kad ir pats minimasis savęs neatpažintų. Kitų taip buvo ištariamoms, kad juokais leipsti. 5-ojo bataliono vadu buvo plk. von Vikken, vokiškos kilmės. Vokiškas „von“ tariamas „fon“, o „k“ tariama kietai, kaip mūsų žodyje kakta. Naujokai ištardavo aiškiai rusiškai „plk. Von Vykinj, išvertus reikėtų – „plk. Lauk Išmesk“. Poručikas Kaciero išvirto į Kicieriv. Mūsų antrosios atskirosios šaulių brigados vadas gen. mjr. von Gannenfeld, nepatogu net rašyti. Arba kpt. von der Ginglatt, tai geriau nė neklauskite, nes nesakysiu. Laimei, mūsų bataliono ir kuopos Duškin, Syrov, Slyva ir kitų pavardės buvo lengvai įsi-menamos ir neiškreipiamos. Tačiau, jei pagalvosite, kad mano pavardė išvengdavo iškraipymų, tai labai apsiriksate. Į klausimą: „kas aš?“ susilaukdavau kar-tais, sakysime, tokio atsakymo: „Jūsų malonybė podporučikas Golovastik.“

Taip ištarti jam būdavo žymiai lengviau, o ir prisiminti lengva, nes jų namų kūdrose tokie sutvėrimai plaukioja. Mat „golovastik“ reiškia „buožgalvis“.

Nuo kovo mėn. pradžios užsiėmimus tekdavo pradėti iš ryto valanda anksčiau, o po pietų – valanda vėliau. Nuo gegužės vidurio – ta pati procedūra, tik kad ne viena, o dvi valandos. Nuo gegužės vidurio iki rugpjūčio vidurio tarp 10-os ir 16-os val. joks darbas nebuvo įmanomas. Šaudymo pratimai vasarą buvo įmanomi tik tarp 3-ios ir 7-os val. ryto. Jei užsitęsėdavo ilgiau, tai atsigulęs šaulys nematydavo taikinio – akyse žali, geltoni, raudoni raibuliai. Silpniesiems svaigdavo galva ir grėsi pavojus gauti saulės smūgį. Po to rudenį ir žiemą atgali-ne tvarka grįždavom į normalų laiką.

Jau nuo balandžio vidurio kareiviai iš kareivinių buvo iškeliami į kitą pastatą, kurio sienos buvo iš nendrių, o plokščias stogas – iš storai iškloto krėstinio molio su šiaudais. Degintų plytų, skardiniu stogu dengtas kareivinių pastatas vasarą taip įkaisdavo, kad jame nebuvo kuo kvėpuoti.

Iš pradžių į užsiėmimus ateidavau penkios minutės prieš nustatytą laiką. Tuo-j pastebėjau, kad mano naujokai išvargę ir neatidūs. Pradėjau aiškintis, kas čia da-rosi. Niekas man nieko nesakė. Bet po kelių dienų gavau anoniminių kvietimą ateiti į užsiėmimus valandą ar porą valandų anksčiau. Nuėjau. Ir ką matau...? Ogi, kad podporučikas Slyva naujokus prikelia dviem valandomis anksčiau ir išveda juos į mankštą, bet užuot vedęs protingą gimnastiką, varinėja juos bėgte, kol tie pradeda kristi. Aišku, po tos kankynės niekas nebeįdomu.

Kitą rytą nuėjau kiek po šešių, kai jis jau buvo pradėjęs kankynę. Aišku, tu-rėjo sustabdyti „užsiėmimą“, kad man atraportuotų ir kad aš galėčiau pasisvei-

kinti su šauliais. Po to sustačiau visus į gretas, pats atsistojau priešakyje ir daviau ženklą bėgti. Naujokai iš karto suprato mano norą ir bėgo nerdamiesi iš kailio. Po penkių ar dešimties minučių Slyva susmuko, o tuoj po jo ir mano padėjėjas Rievinas. Dar kokias 5 min. pabėgiojęs suretinau žingsnį iki normalaus ėjimo. Dar kiek taip pavadžiojęs paleidau visus pusryčiauti. Slyva ir Rievinas šią „treniruotę“ atsirgo.

Rievinas greitai pasitaisė, o Slyva rytiniuose pratimuose pasirodė dar tik vieną kartą. Buvo sugalvojęs šokimą per kliūtis. Padariau tokį pat „teatrą“. Kliūtimi parinkau gana platų aryką. Aš šokau pirmas. Nori nenori Slyva turėjo sekti pasakui mane. Šoko ir pliumptelėjo aryko viduryje. Suprantama, kad išsimaudė. Neliko nė sauso siūlo. Keli ir mano naujokų taip pat išsimaudė, bet patys dėl to juokėsi. Slyva daugiau treniruoti nebedrįso ir per mankštą nepasirodydavo.

Dabar galėjau aš pats naujokus pamažu lavinti. Visad aš pats būdavau priekyje, nes *verba movent, exempla trahunt*²⁷. Mano naujokai palinksmėjo ir pradėjo daryti pažangą. Pavyko pasiekti tikrai gerų rezultatų. Stipresnieji mokė silpnesnius. Kuopos vadas iš Slyvos nesėkmės pasijuokė ir patarė jam, kad užsiimtų kuopos ūkiu, o naujokus, rikiuotę ir kuopos užsiėmimus paliktų man.

Tokio pažeminimo Slyva negalėjo suvirškinti. Pradėjo kibti prie mano globojamo Domciko. Įspėjau jį, kad liautųsi, nes kitaip mano kantrybė išseks ir jam teks skaudžiai nukentėti. Priminiau jam, kad kai vieną jo šalininkų pagavau karivinėse naujoką šokdinant žąsies žingsniu, ne vien jį patį taip pašokdinau, o dar rekomendavau, kad būtų atiduotas teismui. Tik kuopos vadas jo pasigailėjo ir nubaudė 20 parų sunkaus arešto ir išmetimu iš kandidatų į puskarininkius. Tai įspėjimas ir pamoka kitiems.

Slyva nesiliovė. Pirmą Velykų dieną jis grįžo gerokai įkaušęs. Atėjo jis į sargybos būstą, iškoneveikė sargybos viršininką, o vieną sargybinį patupdė į areštinę. Jo nelaimėi, maždaug po 10 min. atėjau tikrinti sargybas. Aišku, sargybinių tuoj pat išleidau iš areštinės ir apie įvykį parašiau raportą įgulos viršininkui. Kpt. Syrovas prašė manęs pareiškimą atsiimti. Pats Slyva, išsimiegojęs ir išsiblavęs, atskubėjo atsiprašinėti. Nusileidau, bet tik su sąlyga, kad Slyva tuoj pat paduotų atsistatydinimo pareiškimą ir pasitrauktų iš kuopos. Taip ir buvo.

Į Slyvos vietą buvo paskirtas podpraporščikas Ponamarenko, liberališkesnio auklėjimo puskarininkis. Tik Slyvai išėjus ir pats kuopos vadas pamatė, koks menkas žmogus buvo. Kuopa atsiduso, ir viskas pradėjo geriau klotis.

Mano ruoštieji naujokai egzaminų metu iškilo į pirmąją vietą. Gavau įsakymą su brigados vado padėka. Gavau tūkstančius sveikinimų nuo bataliono vado plk. Duškino ir jo ponios, neminint jau kuopos vado kpt. Syrovo. Kitų kuopų vadai kvietė mane persikelti į Samarkandą, bet aš visiems padėkojau sakydamas, kad dar turiu daug darbo Džizake. Mat čia buvo patogiaus pradėti ruošti į kurią

²⁷ Paskatina žodis, bet patraukia pavyzdys (lot.).

nors katalikams atvirą karo akademiją.

Šaudymų pratimuose mano kuopa taip pat užėmė pirmą vietą. Domcikas neatsiliko nuo naujokų. Laikė du egzaminus. Vienas – iš naujoko į kareivius, kitas – iš eilinio į puskarininkius. Abu egzaminus išlaikė jei ne pirmuoju, tai ir ne paskutiniu. Kiekvienu atveju išlaikė geriau, nei jo panašus kolega Abuzachidovas, kurį ruošė 2-ojo bataliono karininkai. Abuzachidovas buvo labai dailus jaunuolis, sargas. Jo tėvas buvo labai neturtingas. Vertėsi pardavinėdamas žuvis europiečių mieste. Vaikščiodamas gatvėse šaukdavo: „Džyvoj ryba, džyvoj rak.“²⁸

Berniukas jam padėdavo šiame darbe. Bataliono karininkai susižavėjo guviu vaikinuku ir įkalbino tėvą, kad jiems duotų berniuką, kurį jie padarys tiurria²⁹. Tėvas sutiko, o vaikas norėjo. Buvo gana gabus mokslui. Iš pradžių lankė gimnaziją, o sulaukęs 17 metų savanoriu stojo į batalioną. Bataliono karininkai Samarkande Abuzachidovą, kaip ir aš Džizake Domciką, ruošėme konkursiniams egzaminams. Pasiuntėme juos į mums artimiausią karo mokyklą Tbilisyje, kur 1908 m. abu patenkinamai išlaikė egzaminus ir buvo priimti. Abu baigė šią mokyklą 1911 metais. Domcikas tarnybos vieta pasirinko Suomijoje esantį 4-ąjį Suomijos šaulių pulką. Abuzachidovas, jaunikaitis iš stuomens ir liemens, karininkų paremtas, pateko į Turkmėnų raitelių pulką, turėjusį gvardijos teises ir sudarytą iš kilmingųjų čiabuvių.

Kai 1908 m. rudenį, palaminęs išleidau Domciką, daugiau nebeteko jo matyti. Švenčių atostogos buvo tiek trumpos, kad negalėjau leistis į ilgą kelionę, o vasaros metu aš būdavau labai užimtas, nes kalnuose vykdavo manevrai.

Nepriklausomos Lietuvos pradžioje jis buvo grįžęs į tėviškę. Lenkų dvarponėliai apsuko jam galvą ir jis vedė Aukštadvario dvarponio Ciprijono Odyncos dukrą Ziulenką. Išvyko tarnauti lenkams. Gal nekaip jausdamasis tarp lenkų, vėliau jis susiprato ir per Igną Šlapelį prašė, kad padėčiau jam sugrįžti ir įsitaisyti Lietuvos kariuomenėje. Buvo per vėlu, nes jau turėjome mūsų pačių paruoštų karininkų.

Jo Ziulenką kelis kartus mačiau Skerdimuose, kai mokiau Filipavičiaus vaikus. Aišku, anuo metu Odyncos dvarą nebuvau įsileidžiamas nei ant slenksčio. Žemės reformos metu dvaras buvo nusavintas, o įpėdiniais – dviem dukroms paliktas 80 ha centras. Jos centrą pardavė, o gautus pinigus persigabeno į Lenkiją. Be šito, Ziulenką po tėvo mirties paveldėjo nemažai pinigų Vilniuje. Domcikas visus tuos pinigus investavo į didžiulį daugiaaukštį namą ir kelias vilas Vilniuje. Ekonomiškai buvo aprūpintas gerai, bet dvasiškai ir emocionaliai – tai kita kalba, nes Ziulenką nei buvo daili, nei buvo išauklėta ar išmokslinta.

Grįžkime vėl į Džizaką.

²⁸ Gyva žuvis, gyvas vėžys (rus.).

²⁹ Ponu.

Be tarnybos reikalų ir Domciko ruošimo, teko apščiai laiko skirti susirašinėjimui su sužadėtine. Mažiausiai du kartus per savaitę nutraukdavau nuo nakties poilsio porą valandų ir rašydavau meilės laiškus. Iš kur tik imdavosi tos medžiagos. Fantazija skraidė padangėmis. Pasidariau net pseudopoetu. Jei „vaišindavau“ ne savo paties eilėmis, tai bent verstinėmis. Verčiau rusų poetų eiles, kurios man patikusios – apie meilę, gamtos grožį. Kartą, baigęs pamoką su Domciku, nuvariau jį gulti, o pats sėdau rašyti laišką. Domcikas atsigulė ir nosisuko į sieną, kad šviesa netrukdytų, bet greitai šoko iš lovos, sukniubo ant kelių ir pradėjo melstis: „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios dvasios...“

Jo susijaudinęs balsas privertė pašokti ir mane. Klausiu jo, kas yra, o jis baimingai pirštu parodė į siena slenkantį bjaurų gyvį. Pridengiau jį stikline ir popieriuku įstūmiau į vidų. Nuodugniai apžiūrėjau lovą. Kai nieko daugiau neradau, tai Domcikas vėl atsigulė miegoti, o aš grįžau rašyti „poezijos“.

Rytmetį išsiaiškinom, kad tai buvo senas, nuodų prisirpęs skorpionas. Tai buvo mūsų pirma pažintis su tokia bjaurybe. Dr. Sameckis buvo nurodęs, kad reikia pagauti kelis skorpionus, užpilti juos spiritu ir kuriam laikui butelį pastatyti saulėje, kad pritrauktų. Įgėlimo atveju, šiuo skysčiu tuoj gerai įtrinti įgeltą vietą. Tai esą geriausias vaistas.

Skorpionai įvarydavo panišką baimę. Kartą sėdėjau prie stalo su poručiku Justusu jo bute. Justusienė kažkur ruošėsi eiti ir vilkosi vasarinį paltuką. Staiga ji suriko ne savo balsu. Šoko ant kėdės, nuo kėdės ant stalo ir vis rėkdama pradėjo plėsti nuo savęs visus drabužius. Su vyru nutraukėme ją nuo stalo, nuėmėm apsiaustą, suradome rankovėje pasislėpusį skorpioną. Įgeltą vietą tuoj įtrynėm dr. Sameckio vaistu. Nežinau, ar šie vaistai ją išgelbėjo, tačiau kelias dienas ji negalavo. Nuo to laiko nieko neužsivilkio pirma gerai neapžiūrėjusi ir neįskračiusi drabužio.

Pastatas, kuriame gyvenome, buvo senas. Taigi turėjo nemažai plyšių. Plyšiai – puiki slėptuvė skorpionams. Kita problema – buvome arti parko. Iš parko atsilankydamas nekviestos viešnios – gyvatės. Ne tik kad man jų teko matyti, bet kartu su pasiuntiniu, apsiginklavus geromis lazdomis, jas medžioti. Vienu atveju turėjome gerų rezultatų: sumedžiojom dešimt ar daugiau gyvačių.

1908 m. liepos mėn. gale Domcikui išvažiavus, likau vienas su pasiuntiniu. Pradėjau galvoti apie vedybas ir ruoštis joms. Remiantis rusų kariniais nuostatais, karininkui leidžiama vesti tik sulaukus 24 metų amžiaus. Tie, kurie dar neturi 28 metų, turi įmokėti 5000 rublių užstatą arba įkeisti turą, kuris duoda kas mėnesį 100 rublių gryną pajamų, kaip priedą prie algos. Tik 28 metų sulaukęs gali vesti be tokio įnašo, nes buvo galvojama, kad tada jis bus pasiekęs tokį laipsnį ir atlyginimą, jog nebus reikalingi priedai šeimai padoriai išlaikyti.

Šitas įstatymas karininkijos būdavo įvairiai apeinamas. Dažniausiai norįs vesti karininkas, pats nepasiturįs, o dar nužiūrėjęs panelę, kuri turtinga lyg bažnyčios pelė, tai pirkdavo tokią lūšną, įkainodavo ją penkis ar dešimt tūkstančių ru-

blių, gaudavo iš policijos ar mokesčių inspekcijos pažymėjimą, kad šis nekilnojamas „turtas“ duoda 100 rublių pajamų per mėnesį.

Be to, būdavo reikalaujamas raštiškas tėvų sutikimas, jei bajoriškos kilmės, atitinkamas įrodymas, atitinkamo išsimokslinimo pažymėjimas, politiškos ištikimybės pažymėjimas. Galiausiai reikėdavo pristatyti notaro pareiškimą, kad panelė norinti tekėti už prašančiojo. Tuos visus dokumentus ir per saugumą surinktas žinias svarsto karinio dalinio garbės teismas ir tik po to karinio dalinio vadas duoda leidimą vesti.

Aišku, jei jaunoji yra to paties dalinio karininko dukra arba bent iš to paties miesto, kur dalinys stovėjo, ar tos pat divizijos karinio dalinio karininko duktė, tai tie visi dalykai gerokai supaprastėdavo. Tačiau man, norinčiam vesti katalikę iš Vilniaus ir visai ne kariškio dukrą, teko eiti per visas socialines Scilas ir Charibdes.

Pastoracijos reikalais Džizake atsilankė prof. kun. Pranaitis, bet tik pravažiuodamas. Visi katalikai susirinkome jo vagone, atlikom išpažintį, priėmėm Švenčiausią. Po pamaldų visi išsiskirstė, tik aš likau su juo ilgiau pasikalbėti. Man jis davė ryšulį lietuviškos spaudos, kurią buvau užsakęs. Taip jis darė visą laiką, kol išvykau iš Turkestano į karą. Nuo pat pirmo susipažinimo tarp mūsų buvo užsimezgę nuoširdūs santykiai. Taškente jį ir kun. Rutenį aplankiau tik porą kartų, bet jie mane aplankydavo kelis kartus kiekvienais metais. Šių metų Kalėdoms nuvažiavau į Katty Kurganą pas Juozelį Sapkauską. Kūčių ten neteko ragauti, nes niekas neruošė, nors katalikų 8-ajame batalione buvo nemažai. Katty Kurganas buvo demokratiškesnis nei Džizakas, nes geležinkelio stoties viršininkas Busse buvo visur priimamas, net laikomas karininkų ramovės nariu, o jo ponias ramovės paruošimuose turėdavo vadovaujantį vaidmenį. Susipažinau su Juozelio viršininku poručiku Barminu, su jo bataliono vadu plk. Ogniovu ir jo dukra, jau baigiančia išeiti iš metų ir pagarsėjusia jaunikių medžiotoja.

Rytojaus dieną, dar su Juozeliu nespėjus nei gerai išsikalbėti, nei susitvarkyti, Ognievaitė atvažiavo trikinkiu pakinkytu fajetonu ir norėjo mus išvežti pasivažinėti. Aš išsisukau sakydamas, kad esu labai pavargęs. Teko Juozeliui vienam būti panelės ginklanešiu, bet ir jis savo apsaugai pasiėmė poručiką Praškovskį.

Katty Kurgane senasis ir naujasis miestas buvo vienas prie kito. Miestas man nepadarė gero įspūdžio. Susirinkome pas Šalkauskį, bet čia viskas rusiška: šeimos papročiai, kalba. Atsikvėpėme tik pas dr. Spudulį.

Katty Kurgane neišbuvau visos savaitės, bet dar porai dienų nuvažiavau į Samarkandą pas Karoliuką Mincevičių, kur buvo daug maloniau. Tiesą pasakius, Juozelis Katty Kurgane irgi nekaip jautėsi. Porą vakarų nuėjau su juo į karininkų ramovę. Pastebėjau, kad mano Juozelis, Vilniuje buvęs susibūrimų liūtas, čia neturėjo natūralios, linksmos nuotaikos. Apskritai buvo jaučiamas šaltumas ir dirbtinumas, o ne nuoširdus linksmumas.

Nuo 1909 m. pradžios pradėjau rimtai ruoštis šeiminiam gyvenimui. Tariausi

dažniausiai su labai praktiška ir neutralia ponia Dombrovskiene. Su kitomis poniomis ne labai galėjau tartis, nes šiuo klausimu jos nebuvo palankios mano vedyboms. Tas suprantama, nes jos norėjo išpiršti savo dukras, seserėčias.

Turėjau supirkti baldus valgomajam, miegamajam, virtuvės indus ir kitokią parafernaliją³⁰. O kur paklodės, staltiesės, rankšluosčiai, užuolaidos ir panašūs dalykai.

Laimei, į Džizaką užkliuvo „vengras“, važinėjantis vaizbūnas³¹. Išpirkau didesnę pusę jo kromelio³². Ponios tuoj pat sužinojo. Nespėjau nė apsidairyti, kai jau į mano duris pasibeldė Syrovienė su dukra Ksiuša ir Afanasjevienė su seserėčia Marusia:

– Buvom kaimynystėj, tai kaip tavęs neaplankyti?

– Kalbėkit kitam, sveikutės, – pagalvojau tylomis, bet balsu: – Prašom į vidų. Kokia staigmena!

Pasiuntiniui įsaciau tuojau paruošti virdulį. Daviau jam pinigų, kad nusku būtų į Filatovo krautuvę ir atneštų pyragaičių, sausainių, šokoladukų. Užvedžiau su poniom ir panelytėm kalbą abstrakčiomis temomis. Kur tau! Ne veltui sakoma, kad moteriškos, tai kaip pusasiliai, užsispyrę sutvėrimai. Jei ką įsikalė į galvą, tai ir mietu neišmuši.

– Užtenka, Vikentij Stanislavovičia, filosofuoti! Rodyk, ką nupirkai? Greičiausiai permokėjai už viską. Vyrai tokie nepraktiški ir nemoka derėtis.

Turėjau viską išdėstyti prieš viešnias. Visą kuo smulkiausiai apžiūrėjo, iščiupinėjo. Išklausinėjo, kiek „vengras“ prašė, kiek sumokėjau. Pagaliau nutarė, kad nepermokėjau. Tačiau Klaudija Antonovna negalėjo susivaldyti nepadariusi beveik neužslėptą insinuaciją.

– Matau, Vikentij Stanislavovič, kad tamsta toks praktiškas, kaip ir mano Miša. Ir jis turėjo viską įrengt, kai vedė mane. Šeimininkauk ir norėk. Taip užauginom ir mūsų Ksiušą. Ji ir gerą mokslą baigė, ir puiki šeimininkė. Laimingas bus tas, kuriam likimas skirs ją į žmonas.

Teatrališkai sunkiai atsidusau ir pasaciau:

– Mieloji, Klaudija Antonovna, koks žiaurus būna likimas. Kodėl prieš trejus metus neturėjau garbės pažinti Ksenijos Michailovnos? Gal būčiau tuo laiminguoju. Deja, dabar esu jau susižiedavęs ir turiu būti ištikimas duotajam žodžiui.

Po tokio mano atsakymo Afanasjevienė jau nesiryžo siūlyti savo Marusios. Syrovienės veidas pasidarė dar labiau dėmėtas. Iš mandagumo negalėjo išvadinti manęs nachalu³³. Laimei, tuo metu užvirė virdulys ir pasiuntinys grįžo iš Filatovo. Taigi galėjau kalbą nukreipti nuo šios temos.

³⁰ Buities apyvokos daiktus.

³¹ Prekeivis.

³² Mažos parduotuvės.

³³ Akiplėša.

– Markai, nueik pas jo malonybę poručiką Justusą ir paprašyk ponios Justus paskolinti kelis stiklus. Taip pat iš rūsio atnešk uogienės.

Laukiu, laikiu. Užkalbinėju viešnioms dantis, vaišinu saldainiais. O stiklų vis dar nėra.

– Markai! – šūktelėjau.

Atskubėjo.

– Markai, kur stiklai?

– Hi, hi, hi, – išsišiepė kikendamas.

– Ko čia dabar kvailai šaipaisi? Jo malonybė Justus namie?

– Taip.

– O jo ponia?

– Taip pat namie.

– Tai kodėl neatnešei stiklų?

– Hi, hi, hi, – vėl kikena.

– Baik kvailioti. Koks reikalas?

Pagaliau Markas apsisprendė, kaip čia mandagiau pasakyti.

– Jo malonybė poručikas Justus su ponia po pietų guli ant sofos ir žaidžia, ir todėl neturi laiko duoti stiklų.

Kad tave velniai. Išvariau Marką. Ponios šypsojosi, o panelės nudavė, kad nesuprato. Gal tik kiek nuraudo. Kaip tyčia, durys atsidarė ir... įėjo Anna Michailovna Justus.

Ponios pradėjo juoktis. Panelės kikenė burnas mandagiai pridengusios nosinaitėmis. Justusienė kiek sumišo.

– Kaip, Anna Michailovna? – nekaltai paklausiau. – Galim dabar gauti stiklinių arbatai?

Pagrasino ji man pirštu.

Netrukus, jau apsitvarkęs, atėjo poručikas Justus. Taip pat ir mano kaimynas podporučikas Volodia Černiševs, jaunesnysis. Markui teko antrą kartą bėgti pas Filatovą, kad atneštų butelį skaidriosios ir lengvos užkandos. Nepajutom, kaip atėjo pavakarys. Afanasjevienė nusivedė visus pas save vakarieniauti.

Pasiuntiniai visada iškrėsdavo kokių šunybių. Kartais juokingų, kartais skaudžių. Markus buvo antras mano pasiuntinys. Pirmuoju buvo Ilja iki savo tarnybos pabaigos. Tai buvo tikras „votiakas“. Kartą, kai pas mane buvo susirinkusi grupelė draugų, liepiau jam užkaisti virdulį.

– Klausau, jūsų malonybe, – nuskubėjo į virtuvę.

Po kiek laiko atbėgo visas įraudęs, uždusęs:

– Jūsų malonybe, virdulys pagedo. Teka, – atraportavo.

Kaip čia dabar? Tulos virduliai – geriausi Rusijoje. Beveik nenaudotas ir praktiškas. Neįmanoma. Nuskubėjau paskui Ilją į virtuvę. Virtuvė patvinusi vandeni. Išsiaiškinau, koks reikalas. Ten, kur turi būti pripiltas vanduo, tai yra aplinkinė virdulio dalis, į ten jis pribėrė pilną degančių anglių. Atsitempęs kibi-

lą vandens, pylė jį pro kamina, kur anglis turi būti. Apačioje kamino yra kele-
tą skylučių, kad oras galėtų cirkuliuoti ir tuo palaikytų anglies rusenimą. Aišku,
virdulys prakiuręs, nes pro traukos skylutes vanduo išteka. Norėjau išbarti, bet
kuo votiakas kaltas, jei niekas jo nebuvo pamokinęs, kaip užkaičiamas virdulys.

Poručikams Gučinskiui ir Nikolajui Černiševui, o kiek vėliau ir podporuči-
kui Ščedrinui grįžus atgal į Samarkandą, kuopoje likau vienas. Kaip kuopos va-
das ėjo keliolika pareigų, taip ir man teko būti ir kuopos jaunesniuoju karinin-
ku, karo srities viršininko adjutantu ir ginklų bei atsargų sandėlių užvaizda³⁴, ir
korpuso lauko išdinės transporto prižiūrėtoju, ir net įgulos cerkvės „ktitorium“.
Cerkvės seniūnu buvo miesto policijos vadas Ipolit Dominikovič Dombrovskis.

Iš visų pareigų mažiausiai darbo pareikalaudavo cerkvė. Ataskaitos knygą
vedė komendantūros raštininkas. Man tik reikėdavo ją patikrinti. Visus kitus
cerkvės reikalus tvarkė kapelionas kartu su Dombrovskiu. Tik vieną kartą ktito-
rius pareigos buvo pastačiusios mane į kiek keblesnę padėtį.

Cerkvę vizitavo archirėjus³⁵, stačiatikių vyskupas. Buvo tai kunigaikštis
Uchtomskis, aukštos kilmės, gerai išauklėtas ir šviesus ganytojas. Stačiatikių vys-
kupai gali būti tik iš vadinamojo juodojo klero vienuolių tarpo. Visi kiti, žemes-
nieji, privalo būti vedę ir jie vadinami baltuoju kleru. Kaip vienuolis, turėjo būti
ne vien tik kad nevedęs, bet ir vegetaras, susilaikęs nuo mėsos. Vežiojosi jis to-
dėl su savim virėją, kuris gamino jam tinkamus patiekalus.

Laukėme jo sustoję prie cerkvės durų. Kaip ktitorium, turėjau tarti sveikinimo
žodį ir ant sidabrinio padėkliuko paduoti duoną ir druską. Pašlakstė jis mane
švęstu vandeniui, bet rankos ar žiedo bučiuoti man nereikėjo, nors kiti dvasiš-
kiai, ypač pamaldų metu, kelis kartus turėjo pakštelėti jo ranką.

Po pamaldų – pietūs, kurių metu vyskupas sėdėjo centre, iš vieno jo šono –
įgulos viršininkas Syrovas, o iš kitos pusės – aš. Besišnekučiuojant aš pajuokavau:

– Jūsų šviesybe, šiandien jums teko priimti duoną ir druską nuo eretiko?

– Kaip tai?

– Mat esu katalikas. Taigi, eretikas

Kunigaikštis archirėjus nebuvo šovinistas, priešingai, gana liberalus.
Nusijuokė ir pasakė:

– Tamsta toks pat eretikas, kaip ir aš. Nes visi turime vieną tėvą, vieną moti-
ną, taigi, esame broliai.

Kalbėjome dar beveik iki pusiaunakčio. Pasiūlėme dar ką užkasti, bet jis atsi-
sakė, nes iš ryto turėsiąs laikyti pamaldas kitoje vietoje. Atsisveikindamas dar mus
visus palaimino. Liberališkas ganytojas paliko mums visiems geriausią įspūdį.

³⁴ Viršininku.

³⁵ Rytų krikščionių bažnyčioje bendras pavadinimas, apibrėžiantis patį aukščiausią (trečią) dvasininkų hierarchinį
luomą: vyskupas, arkivyskupas, metropolitas ir patriarchus. Jie būtinai būna iš vienuolių.

Minėjau jau kelis kartus, kad mūsų srityje dažnas labai nemalonus gamtos reiškinys buvo žemės drebėjimas. Gal tik būdavo ne tokie stiprūs, kaip Septynių upių srityje, kur tos srities sostinė Viernyj ir apskrities miestas Džarkentas beveik buvo sulyginti su žeme. Samarkandas tuo pat metu irgi nukentėjo, sugriuvo keliolika namų, buvo aukų.

Kartą nuvažiavome į Samarkandą pas bataliono išdininką Pospielovą, kad gautume mano kuopos algas. Sutvarkėme visus reikiamus popierius. Pinigus gausiu kiek vėliau. Nuėjome pas Pospielovą pietų. Po pietų nusprendėm šiek tiek snustelėti. Aš atsiguliau svečių kambary ant sofutės.

Dar nespėjau įmigti kaip reikiant, kai į kambarį įpuolė Pospielovas, išbalęs lyg drobė.

- Vika, skubėkime į lauką!
- Kodėl?
- Skubėkime! – sušuko dar kartą.

Nereikėjo jau daugiau kartoti, nes kaip tik palubėje prikabinatas skambutis pradėjo gyvai skambėti. Griebėm, kas pakliuvo po ranka, ir išbėgom. Kurį laiką jautėm, lyg būtume ant laivo denio, kurį blaško bangos. O gal, kaip senovės Rytų padavimai sako, pajudėjo vėžlys, ant kurio nugaros guli žemė.

Žemės drebėjimui pasibaigus, grįžome į namus. Pospielovo namuose sienos keliose vietose buvo įtrūkusios, o lubos buvo įkritisios.

Nuėjome tuomet atgal į jo įstaigą. Kai susėdome prie rašomojo stalo, užtrūkstančiu balsu jis pradėjo pasakoti:

– Vika, patikėsi ar ne, bet kai atsiguliau, prie savo lovos galo pamačiau prieš kelis metus mirusią mamytę. Ji liepė skubiai apleisti namus. Dar buvau apsnūdęs, tai ji dar kartą paragino skubiai bėgti. Tuomet pašokau ir prikėliau tave. Kas buvo toliau, pats žinai.

Džizake išgyvenau tik vieną rimtesnį žemės drebėjimą. Vadovavau rikiuotės pamokai lauke. Išgirdau. Lyg kareiviniu skardiniu stogu važiuotų sunkiai prikrautas vežimas. Mano puskarininkis Aievinas griausmingai sušuko: „Jūsų malonybe, žemės drebėjimas!“

Tuoj pat įsakiau, kad kas tik buvo viduje, tučtuojau išsidangintų. Siena keliose vietose įškilo, stogas nukentėjo, viduje ant sienų kabėję paveikslai nukrito, piramidėm sustatyti šautuvai išvartyti.

Didesnių žemės drebėjimų neteko daugiau patirti, bet mažesnių drebėjimų tai teko išgyventi nemažai. Nors pats Džizako miestas ir stovėjo sausoje vietoje arti uolotų kalnų pakrauiščių, bet į kitą jo pusę plėtėsi medvilnės ir ryžių laukai. Karščio ir drėgmės kombinacija sveikatai nėra pati tinkamiausia. Vandeniui užleidžiami laukai ir nevalomi arykai, ypač kai kuriais metų laikais, teikė puikias sąlygas veistis maliariją, drugį pernešantiems uodams.

Išbandžiau ir šį malonumą. Į antrus metus susirgau drugiu. Priepuoliai buvo tokie stiprūs, kad į pagalbą visad skubėdavo bičiuliai dr. Sameckis ir kapelio-

nas Rozanovas. Priepuolių metu karštis dažnai pasiekdavo 41 °C (106 °F) ir netekdavau sąmonės. Blogiausia tai, kad netekęs sąmonės draskiau viską, kas tik pakliūdavo po ranka. Mano slaugytojai turėdavo pririšti mane prie lovos. Priepuoliui praėjus, dvi dienas jaučiausi toks nusilpęs, kad atrodydavo, jog būčiau gerokai nusilesęs.

Kasdien tekdavo ryti chininą. Džizake ant pietų stalo buvo būtini du patiekalai: chinino tabletės ir ryšelis česnako laiškų bei galvučių. Nesant česnako, galima buvo jį pakeisti geru kiekiu svogūnų. Chininas – apsaugai nuo drugio, česnakas – nuo skorbuto ir kaip apsauga prieš infekcijas. Geriausias vaistas nuo drugio – tai išsikelti kur nors į kitą vietovę gyventi. Taip pat buvo patariama išgerti kiekvieną dieną po butelį kumyso³⁶.

Laisvą nuo tarnybinių pareigų ir socialinio bendravimo laiką skyriau ruošimuisi į karo akademiją. Vis norėjau pasiekti aukštesnę mokslą. Rusijoje buvo septynios karo akademijos: Generalinio štabo, Artilerijos, Inžinerijos, Juridinė, Intendantūros, Medicinos ir Jūrų. Ne visos buvo katalikams prieinamos. Norint patekti į Generalinio štabo ar Artilerijos, reikėjo pirmiausia tapti stačiatikiu arba bent protestantu. Intendantūros akademija neseniai buvo įsteigta ir priimdavo katalikus. Pradėjau ruoštis stoti į ją. Gerokai pasivariau. Deja, trečiais mano tarnybos metais ir ši akademija katalikams buvo uždaryta. Galėjau eiti į Medicinos, kur buvo nemažai lietuvių – gen. Nagevičius, plk. Oželis, plk. Ingelevičius ir kiti. Medicina man vis dėlto nebuvo prie širdies. Vienintelė man prieinama liko Juridinė akademija, į kurią, kiek pailsėjęs, ir pradėjau ruoštis. Deja, neteko ir šios pamatyti, nes prasidėjo karas. Tik nepriklausomoje Lietuvoje galėjau įgyvendinti savo svajonę pasiekti universitetinį diplomą.

Džizakui sekėsi su kapelionais. Iš pasakojimų sužinojau, kad pirmiau buvę kapelionai, nors ir geri buvo žmonės, bet visi, kaip ir dabartinis, buvo alkoholikai.

Vienas anksčiausiųjų buvo gruzinas Dumbadzė. Jis buvo atmenamas dėl jo pasakytos eulogijos³⁷. Mat jo lankyti buvo atvažiavęs jo draugas, gruzinas, tėvas Nazadzė. Du gruzinai puikiai atšventė suėjimą: šašlykas ir kachetiškas vynas. Taip gerai atšventė, kad Nazadzė nusikraustė pas Melkizedeką puotos tęsti. Karštame klimato velionio ilgai laikyti negalima, taip ir šiuo sykiu, laidotuvės buvo jau kitą dieną. Liūdintis Dumbadzė kapinėse pro ašaras išdrožė pamokslą. „Tėve Joanai, vakar tu su manim sėdėjai, kachetišką vyną gėrei, šašlyką valgei. Šiandien tu miegi. Na, tai ir miegok. Dievas su tavim. Amen.“

Neilgai, bet ir otec³⁸ Dumbadzė išsilaukė, nes ir pats nukeliavo šašlyko valgyti į dausas.

³⁶ Kumelės ar asilės rauginto pieno gėrimas, populiarus Azijoje.

³⁷ Palaiminimas.

³⁸ Tėvas, stačiatikių šventikas.

Dumbadzės vieton kapelionu buvo paskirtas Sozinas. Buvo labai demokratiškas ir dažniausiai be pinigų. Draugavo su žemais valdininkėliais, čiabuviais. Taip pat nevengdavo užsukti į Zecepiną užėigą. Kai neturėdavo kuo užsimokėti, tempdavo iš namų paklodes, pagalves. Dėl šito tarp matuškos, jos sesers ir tėvo Sozino kildavo karšta kova. Nukentėdavo, aišku, kapelionas.

Kartą prieš kažkokią šventę atlaikęs vakarines pamaldas kiūtino namolio. Einant pro Zacepiną buvo draugų užkalbintas ir pakviestas palošti bilijardą. Belošiant ir begurkšnojant laikas taip greitai prabėgo, kad atsikvošėjo, kai išgirdo cerkvės varpus skambinant rytmetinėms mišioms. Visą naktelę girtuokliavus nebuvo nė kalbos apie pamaldų laikymą. Vienas iš draugų patarė, kad eitų namo per laukus, o jis pats nueisiąs prie cerkvės ir pasakysiąs, kad pamaldų nebus, nes kapelionas tarnybos reikalais turėjęs skubiai išvykti į Samarkandą.

Nutarta, padaryta. Einant per laukus pasitaikė aukštas duvalas³⁹. Bičiuliai padėjo tėvui Sozinui užsirioglinti ant jo. Niekas nepastebėjo, kad kitoje diuvalo pusėje buvo apdžiuvęs medis. Persiritus į kitą diuvalo pusę, Sozino apykaklė užsikabino už atsikišusios šakos ir jis pakibo ore. Kuo daugiau muistėsi, tuo stipriau kliuvo šakos. Pradėjo rėkti. Atskubėjo bičiuliai, surado kopėčias, kad perlptų į kitą diuvalo pusę. Nukabino vargšą Absalomą. Greitai pasklido mieste garsas, kas Sozinas važiavo į Samarkandą, o pataikė ant šakos. Pasiekė tai ir karinės vyriausybės ausis, ir Sozinas buvo iškeltas iš Džizako.

Dabartinis kapelionas Rozanovas buvo puikus žmogus, aukso žmogus. Taip pat ir jo žmona. Man jie buvo tikri draugai. Deja, kaip jau kartą minėjau, kilęs iš alkoholikų šeimos ir jis pats buvo alkoholikas. Matuška galų gale nusitempė jį į cerkvę ir paklupdžiusi prieš caro vartus privertė prisiekti, kad svaigalų daugiau nebevertosiąs. Tvirtai laikėsi jis žodžio, kol į rojų neatslinko žaltytys mano pavidalu. Prisipažinsiu, kad visiškai nesididžiuoju šia išdaiga, o priešingai – labai apgailėstauju.

Miestelyje, kur viešų pramogų kaip ir nėra, naudojamosi kiekviena proga, kad sueitum ir pabendrautum. Buvo Annos Michailovnos Justus vardinės. Susirinko visas Džizako „*beau monde*“⁴⁰, daugiau nei puskapis. Kapeliono dešinėje sėdėjo pats Justus, o aš – kairėje. Stalas lūžo nuo valgių ir butelių. Nuduodamas, kad nežinau kapeliono priesaikos, paėmiau grafiną užšaldytos skaidriosios ir ruošiausi jam pripilti stikliuką. Jis mane sulaikė. Tarp jo ir dviejų žalčių – Justuso ir manęs – išsirutuliojo maždaug toks pokalbis:

- Tai nė stikliuko neišgersite, tėve?
- Negaliu, prisiekiu.
- Gaila, nežinojau, kad atsisakote dvasininkavimo.
- Kaip tai? Neatsisakau! Kas sugalvojo tokią nesąmonę?

³⁹ Iš molio drėbta tvora.

⁴⁰ Aukštuomenė (pranc.).

- Nes negalite pamaldų laikyti?
- Aišku, galiu.
- Bet kaip galite laikyti pamaldas, jei negalite išgerti?
- Kas taip sako?
- Jūs pats. Ar vynas, kurį naudojate pamaldų metu nealkoholinis?
- Hm.
- Matot dabar.
- Taip, bet vynas, tai ne degtinė.
- Sakykit, tėve, iš ko daromas vynas?
- Koks klausimas. Puikiai žinote, kad iš vynuogių.
- Reiškia, jei iš vynuogių, tai galima gerti?
- Taip.
- Tokiu atveju, galite gerti konjaką, nes šis gaminamas iš vynuogių.

Sau įsipylėm skaidriosios, o kapelionui įpylėm *Martelio*⁴¹. Kol matuška susigriebė, ką čia tie du chuliganai daro, kapelionas kėdėje jau miegojo. Didžiausia kaltės dalis teko man ir matuška kurį laiką ant manęs pyko, nors vėliau ir atlyžo, ir atleido. Nuo savo silpnybės kapelionas neišsigydė, bet pradėjo mažiau naudoti svaigalų, nes geras vynas ir konjakas gerokai brangesni nei paprasta degtinė ir todėl kišenė nelabai išneša.

1909 m. spalio mėn. pradžioje gavau leidimą vesti panelę Vandą Heliodorą Ruseckaitę.

Vasaros darbai su kareiviais baigti. Kuopos daržus tvarko pats kpt. Syrovas padedamas viršilos Ponamarenkos. Sandėliai sutvarkyti. Atsarginiai ginklai patepti alyva. Drabužiai ir panašūs dalykai tvarkingai sudėti ir naftalinu išbarstyti. Lauko išdinės arbos⁴² ir pakinktai sutvarkyti.

Nuvykau į Samarkandą, kad padėkočiau bataliono vadui plk. Duškinui ir jo poniai už jų pagalbą išgaunant leidimą vesti. Plk. Duškinas įdavė visus man reikalingus dokumentus. Gavau du mėnesius atostogų, kurios prasidės nuo išvykimo iš Džizako dienos. Atsisveikino su manimi kuo nuoširdžiausiai, dar palaimino ir pabučiavo į kaktą, lyg tikras tėvas.

Samarkande atsisveikinau su bičiuliu Karoliuku Mincevičiumi. Jo šeimininkas ir kuopos vadas kpt. Liaskovskis ir jo ponias kuo primygtiniausiai įsakė, kad kai atvažiuosiu su jauna žmona, tai pirmiausia sustočiau pas juos, niekur kitur. Iš čia nuskubėjau į Katty Kurganą atsisveikinti su Juozeliu Sapkausku ir dr. Spuduliu. Nuo visų šių mano bičiulių gavau krūvą pavedimų ir užsakymų.

Džizake turėjau eiti nuo vieno pažįstamo pas kitą. Čia pietūs, ten vakarienė. O užsakymų, užsakymėlių! Nors Vilnius, tai ne Paryžius, bet madų atžvilgiu, palyginus su Džizaku, tai jau ultramodernus didmiestis. Tai prancūziškų kvėpalų,

⁴¹ Žymaus konjakų gamintojų prekinis ženklas.

⁴² Aruodai.

tai papuošalų, kitokių madingų priedų, kurie čia buvo sunkiai gaunami ir labai brangūs. Buvo pavesta atvežti net ir paskutinės mados skrybėlę. Aišku, ponios, klausau poniotės, viską išpildysiu, galite manimi pasitikėti, aš esu moterų madų specialistas. Gal kiek nepasitikėdamos pakratė galvomis.

Keliavau tuo pat keliu, kuriuo buvau atvažiuavęs. Buvo kiek geriau. Tvarkaraštis tikslesnis ir traukiniai labiau suderinti. Taškente aplankiau prof. kun. Pranaitį. Nurimo, kai įsitikino, kad vedu katalikę lietuvaitę, nors ir lenkų kultūros. Sužinojęs, kad mano sužadėtinė priklauso šv. Rapolo parapijai, kuriai vadovavo prel. Adamavičius, jo kolega iš Dvasinės akademijos, parašė šiam laišką, pavesdamas suruošti iškilmingiausias apeigas.

Iš Samaros Vandai pasiunčiau telegramą, nurodydamas atvykimo dieną ir numatytą valandą. Pats visiškai atsidaviau svajonėms apie tėviškę, tėvelius, sužadėtinę. Tuloje pirkau krepšį pagarsėjusių, viazemskiais vadinamų, meduolių. Batrakuose norėjau nupirkti rūkytų sterliukų, bet man nepatarė, nes labai mažai rūkytos, neatlaikys kelionės. Nuo Minsko jau stovėjau prie atdarų durų vagono platformoje. Prieš akis slenka mylimi gimtinio krašto vaizdai. Molodečnas..., Naujoji Vilnia... ir... pagaliau Vilnius. Traukinys sustojo. Iššokau ir atsidūriau pirmiausia būsimojai uošvio, o po to ir sužadėtinės Vandos glėbyje.

IV skyrius. ANGELAI IR FURIJOS

Pasibaigus džiaugsmo ašaromis aplaistomiems sveikinimams, pasisamdę „drinduletą“, vežiką, pirmiausia nuvažiuovome į Aušros vartus. Kopyčia jau buvo uždaryta, bet suklaupę šaligatvyje, aš ir Vanda karštai dėkojome mūsų globėjai už jos nuolatinę globą. Atvažiuovome po to namo, kur vėl prasidėjo sveikinimasis su Vandos mamyte ir sesutėmis, ypač Vacia, kuri visad buvo man pati prielankiausia. Neužmiršau nei lietuvaitės kambarinės. Po to pradėjau traukti iš lagamino dovanas, kurias atvežiau iš Turkestano. Visi buvo sužavėti tais egzotiškais suvenyrais.

Visoms toms ceremonijoms pasibaigus, Vanda paklausė manęs, ar pastebėjau jos naują, specialiai man pasitikti padarytą šukuoseną. Turiu prisipažinti, kad man buvo, kaip tam pasakėčios zoologijos sodo lankytojui, kuris buvo pamatęs visas smulkmenas, bet dramblio nepastebėjo. Visos pasityčiojo iš mano tokio nepastabumo moteriškam grožiui. Ilgą laiką šnekučiavomės, kol buvo suprasta, kad esu pavargęs po tokios ilgos kelionės ir kad man laikas pailsėti.

Rytojaus dieną, spalio 7 ar 8 d., senuoju Julijono kalendoriumi, pirmiausia vėl aplankiau Aušros vartus ir kitas Vilniaus šventoves. Po to pradėjau tvarkyti

reikiamus formalumus. Užsiregistravęs komendantūroje, nuskubėjau į karo mokyklą, nes buvo ne tik tradicija, bet pareiga, kad būvę mokyklos auklėtiniai, atvažiuotų į Vilnių, prisistatytų mokyklos viršininkui.

Radau jau naują viršininką. Plk. Chaminas buvo pakeltas į generolus majorus ir gavo kitas pareigas. Jo vieton buvo atkeltas plk. Adamavičius, gyvas, labai jaunai atrodąs vyras. Jis priėmė mane labai širdingai ir išlaikė kokią valandą. Liepė būtinai su jauna žmona atsilankyti Karo mokyklos šventėje.

Mokykloje radau jiezniškį Kuzmičių, uriadniko sūnų, ir mieląjį Geniuką Vitkauską. Nebebuvo žiezmariško Medzevičiaus ir apgaulingo „piršlio“ Stefusio Volko. Abu jau baigė mokyklą.

Po pietų su Vanda nuėjome pas prel. Adamavičių. Nors bendrapavardis, bet nieko bendro neturėjo su Karo mokyklos viršininku. Jis mus labai maloniai priėmė. Vandą jis pažinojo gerai, kaip savo parapijietę. Atidaviau jam jo kolegą prof. Pranaičio laišką. Labai apsidžiaugė. Tuoju pavaišino mus arbata. Sutarėme, kad sekmadienį, pagal senąjį kalendorių – šv. Teresės, pagal naująjį – apaštalo Simono ir Judo Tado dieną⁴³, mus kuo iškilmingiausiai apvesdins. Per tas likusias tris ar keturias dienas pažadėjo išrūpinti indultą⁴⁴, kad nereikėtų užsakyti, kuriems nebuvo laiko. Kai užsiminiau apie apmokėjimą, tai jis ranka užčiaupė man burną. Tik už indultą ir bažnytiniams tarnams reikės gal koks ketvirtis šimtinės. Ieškojau žodžių, kaip jam padėkočiau, bet jis ir taip suprato mano norus bei jausmus. Su juo užsimezgė gera pažintis. Dar Didžiojo karo⁴⁵ metu gana dažnai su juo susirašinėdavau.

Gerbiamas prelatas apvesdino mus tikrai karališkai. Tuoju po mišparų bažnyčios viduriu nuo altoriaus iki durų buvo ištiestas kilimas. Nuo gatvės vartelių iki didžiųjų durų taip pat ištiestas raudonas kiliminis takas. Prie didžiojo altoriaus išpuošta gėlėmis ir apstatyta žvakėmis vieta, kur jaunieji turėjo sukeisti žiedus ir prižadėti būti vienas kitam ištikimi ir neapleisti vienas kito iki karsto lentos. Žmonių prisirinko beveik pilna salė, kad pamatytų kieno čia tokios iškilmingos vestuvės. Prelatas laukė mūsų prie altoriaus. Vandos suknelės šleifą nešė Vacia ir viena jaunesnių pusseserių. Kolėjome iki altoriaus, choras giedojo *veni Creator*⁴⁶. Po vedybinių apeigų prelatas mus pasveikino ir tarė šiltą žodį. Deja, Vanda ir aš taip buvome susijaudinę, kad negirdėjome, ką jis sakė. Iš bažnyčios išlydėjo mus vargonai džiaugsmingo ir griausmingo maršo garsais.

Prie namų mus pasitiko Vandos tėveliai su duona ir druska. Vakarienei kviesimųjų, išskyrus poros Vandos instituto draugių, nebuvo, nes visiškai

⁴³ Spalio 28 d.

⁴⁴ Indulgencija – nuodėmių atleidimo raštas, duodamas už nuopelnus ar pinigus.

⁴⁵ Pirmojo pasaulinio.

⁴⁶ Himnas Šventajai Dvasiai (Veni, Creator Spiritus). Šiuo himnu Bažnyčia pradeda Naujuosius metus, iškilmes, jungtuves ir rekolekcijas.

pakako pačios giminės. Gaila, kad maniškių nieko nebuvo, nes mano mamytė negalavo, o tėvelis kažkur buvo darbe. Kadangi visi buvome tik savieji, tai niekas nesileido į ilgas prakalbas. Tuo labiau jaunimas galėjome atsiduoti šokiams ir žaidimams iki pirmųjų gaidžių. Gautos buvo kelios sveikinimo telegramos iš Džizako, Katty Kurgano, Samarkando, Taškento.

Kokiai savaitei praėjus, kartu su Vanda nuvažiavome aplankyti mano tėvelių. Kuomet privažiavome prie gonkų, mamytė, žvilgtelėjusi pro langą ir pamačiusi mane su Vanda, sušuko: „Pakaukite, palaukite!“

Vanda sumišo. Gal mamytė nenori marčios priimti? Gal nežada net ir įsileisti? Visai ne tas reikalas. Mamytė kuo skubiausiai persirengė. Paėmusi padėkliuką su duona ir druska, išskubėjo mūsų pasitikti tradiciniu būdu. Pirmiausia turėjome atsilaužti po gabaliuką duonos, pabarstyti ją druska ir suvalgyti. Vanda norėjo mamytei pabučiuoti ranką. Kur tau! Mamytė apkabino savo marčią. Abi moterys glebėsčiaivosi, bučiaivosi, verkė ir juokėsi. Pavyko man jas apraminti, kad pagaliau ir aš gaučiau pasisveikinti su mamyte. Įėjus į vidų, mamytė padavė Vandai šluotą pačiupinėti. Tai irgi toks senas prietaras. Paėmusi šluotą į rankas, jaunoji tuo parodo, kad būsianti gera valdytoja ir šeimininkė. Iš darbo atvyko tėvelis ir prašnekučiavome iki antrųjų gaidžių.

Moterėlių „radiotelegrafas“ po bažnytkaimį ir apylinkę paskleidė žinią: atvažiavo jaunasis „apicierius“⁴⁷ Glovackis su labai gražia ir poniška žmonele. Visi senieji pažįstami, kas gyvas, atskubėjo mūsų sveikinti. Mes, gerai papusryčiaavę ir pailsėję, pirmiausia nuėjome pasveikinti kleboną Gruzdį. Kai iš klebono ėjome namo, vargonininkas Kmita jėga mus užsitempė pas save priešpiečių. Priešpiečiai užsitęsė, o mamytės buvo griežčiausiai įsakyta pietų grįžti namo. Pasiėmėm kartu ir Kmitą. Prie mūsų „eisenos“ prisidėjo Chmieliauskas, Stanevičius, bažnyčios maršalka bei valsčiaus viršaitis Gruzdzevičius, net ir senas kalvis Šlioma. Pietūs nusitęsė iki vakarienės, o be vakarienės svetelius išleisti negražu. Tai tą pirmą dieną iš užustalės beveik nepajudėjom.

Kitą dieną turėjome revizuoti ir gardžiuotis tikrais kaimiškais pietumis pas Užuguosčio bajorus Chmieliauską ir Mankevičių. Grįžę po tokių pietų namo galvojome, kad dabar tai jau pailsėsime. Nieko panašaus. Vėl kas tai barbena į lango stiklą. Pasirodo, su palydovu vizituoti atvažiavo Stakliškių pradžios mokyklos mokytojas.

Aš to mokytojo nepažinojau, bet mano tėvelis turėjo su juo gerą pažintį, nes statė mokyklos „rūmus“. Nors tai buvo ruselis, bet labai gerai kalbėjo lietuviškai ir neblogai lenkiškai. Buvo tai kokių trisdešimt metų, kiek šlubas, nevedęs kavaliarius, kuris gyveno savo mamytės prižiūrimas. Besišnekučiuojant sužinojo, kad Vanda labai mėgsta keptą zuikį su burokėliais. Sutarėme, kad kitą sekmadienį pas ją pietausime.

⁴⁷ Karininkas.

Trečiadienį nuvažiavome aplankyti Filipavičių Skerdimuose. Senis be galo apsidžiaugė. Senas, prityręs bitininkas vaišino mus pirmiausia savo medumi, bet netrūko ir kitokių gėrybių.

Sekmadienį kaip buvome pažadėję nuvažiavome į Stakliškes pietų pas mokytoją. Buvo susirinkusi visa miestelio „znotnija“⁴⁸. Pastebėjau, kad mokytojo mamytė, labai gera, nuoširdi senutė, tikrai mylėjo savo sūnelį. Po užkandos ir sriubos pagaliau atsirado zuikis su burokėliais. Turiu pasakyti, kad taip skaniai, taip puikiai paruošto zuikio man niekur daugiau neteko valgyti.

Pietums baigiantis, Vandai ant kelių užsoko šeimininko katinas. Gražus, didžiulis katinas. Reikia pasakyti, kad Vanda kiek mėgo šunis, tiek nemėgo kačių. Bet čia aiškus šeimininko favoritas, tai nepatogu jį nuškieinti. Pradėjo kutenti jo pakaklę. Katinas iš pasitenkinimo murkia. Mokytojas, stovėdamas užpakalyje Vandos kėdės, apsalė: „Ach, kaip norėčiau būti šio katino vietoje!“

Vanda, neipratusi prie tokių nevykusių rusiško kaimo komplimentų, išraudo, sumišo ir nežinojo, ką atsakyti. Tai pastebėjęs atsikėliau ir priėjau prie Vandos. Paėmiau katiną už ausų ir iškėliau į viršų. Katinas, aišku, ne savo balsu kniaukė. Pakračiau jį, trenkiau į žemę ir žiūrėdamas ramiai į mokytoją, ramiai paklausiau: „Ir dabar norėtum būti šio katino vietoje?“

Katinas kniaukdamas išrūko iš kambario, o mokytojas, kaip širšės įgeltas, atšoko nuo Vandos. Jei Kalėdų metu būtų trenkęs perkūnas, tai nebūtų padaręs tokio įspūdžio, kaip šis mano žygis. Kambaryje nuščiuvo kalbos. Ramiai grįžau į savo vietą ir atsisėdau, lyg niekur nieko. Tačiau kalbos nesiklijavo, padėtis buvo nekokia, tad teko nutraukti pietus ir, „meiliai“ atsisveikinus, grįžti namo į Užuguostį.

Niekur kitur daugiau nesilankėme. Norėjau kiek galima ilgiau pabūti namuose, nes kas žino, kada vėl galėsime ir iš viso ar galėsime pasimatyti. Mamytė su martele sugyveno labai gerai. Mamytė sužinojusi, kad Vanda mėgsta vaisius, kiekvieną dieną jai po pagalve padėdavo porą kriaušių, obuolių ar ką panašaus. Vanda mamytei atsilygindavo meile ir pagarba. Spalio pabaigoje turėjome grįžti į Vilnių, nes lapkričio 1 dieną turėjau dalyvauti Karo mokyklos šventėje. Atsisveikinę su visais išvažiavome.

Tuo metu gal tik pašamonėje labai aiškiai jutau, bet ateitis tą nujautimą patvirtino: mamytę mačiau paskutinį kartą. Karo ir revoliucijos sukuryje neteko užsukti į Užuguostį. Kai Nepriklausomybės karų ir darbų metu 1920 m. pagaliau pasiekiau Užuguostį, tai mano tėvelių namai, kaip ir daugelio kitų, dėl karo veiksmų buvo supleškinti iki pamatų, net pamatai jau buvo išardyti.

Šlonimskis man nurodė mamytės kapą Užuguosčio kapinėse. Užsakaiu jam, kad ant kapo pastatytų paminklą, kryžių. Tėvelį suradau prisiglaudusį panelės Koch viensėdyje, koks pusantrą kilometro nuo Užuguosčio. Buvo kiek pavar-

⁴⁸ Aukštuomenė, žinomi žmonės.

gęs, bet šiaip laikėsi gerai ir jau suspėjo vesti našlę su trimis vaikais. Netekęs mamytės, netekau ir namų, nes pamotė paprasta, beraštė kaimietė, apsikrovusi bei besirūpinanti savo vaikais, man buvo visai svetima. Negalėjau iš jos gauti nė mažiausio drabuželio ar daiktelio, kuriuos mamytė buvo palikusi man ir marčiai. Užguostis liko man atmintinas dėl motinos kapo, bet šiaip nebuvo jokių motyvų, kurie trauktų mane ten lankytis. Gal ir nelabai tinka prilyginti, bet kaip parafrazė man skambėjo Mickevičiaus „Pono Tado“ žodžiai: „Rūmai, kur kadaise gyveno linksmybė, šiandien sugriuvę ir piktžolėmis apaugę“.

Visų Šventųjų dieną 9.00 val. ryto turėjau būti Karo mokykloje.

Pirma išklausiau Mišių Šv. Rapolo bažnyčioje ir gerai papusryčiauvau namuose. Priminiau Vandai, kad būtų pasiruošusi 20-ai valandai, nes anksčiau negalėsiu ateiti. Norėjau į balių paimti ir Ireną, bet tėveliai jos neleido. Mamytei taip pat nereikėjo eiti šaperonauti⁴⁹ Vandai, nes buvome vedę.

Kol nebuvo ištekėjusi, tai į studentų balius Vanda buvo lydima vieno tuzino tetų. Kai buvau junkeriu, tai mes nebuvo kviečiami į lenkų studentų balius, tai neteko nei viename jų dalyvauti. Tačiau dėl tų balių aš buvau gerokai įkliuęs su tetomis. *Mae culpa! Mae culpa!*⁵⁰

O buvo šit kaip. Kartą atsilankęs pas Ruseckus, radau Vandą išsipuošusią eiti į balių. Taip pat salione radau tetą Vikcią, apsirengusią ilga juoda suknia, ilgos pirštinitės, papuošalai, puiki šukuosena.

Teta Vikcia buvo labai šviesi, linksma, sąmojinga, gražaus veido moteris. Deja, buvo labai aštraus, feministiško bei savarankiško būdo ir, kas svarbiausia, kiek kuprota. Buvo netekėjusi. Prisimenu, buvo pasakojama, kad kažkoks pagyvenęs ponas, susižavėjęs jos mokslingumu ir mokėjimu laikytis etiketo, buvo jai pasipiršęs. Vikcia sutiko už jo tekėti ir buvo sutarta vedybų data, padaryti užsakai ir t. t. Vestuvių dieną visi svečiai susirinko vykti į bažnyčią. Vėluojama, nes Vikcia dar nebuvo gatava. Jaunikis nuėjo pas ją ir paragino gal kiek nervingai, kad ji paskubėtų. Ji jam atsakė:

– Gerai, gerai. Eik ir palauk. Tuoj būsiu gatava.

Ir tikrai, po keliolikos minučių Vikcia prisistatė svečiams, bet kasdienine suknele. Svečiai ir jaunikis apstulbo:

– Koks reikalas?

– Jei tamsta išdrįsai pakelti balsą prieš vedybas, tai kas bus po vestuvių? Nesutinku tekėti už tamstos. Viso gero.

Daugiau piršlių teta Vikcia nesulaukė. Taip ir liko senmerge.

Taigi su šia teta aš ir padariau „*faux pas*“⁵¹, kuri vėliau dažnai teko apgailėti. Pamatęs ją taip išsipuošusią, velnias mane sugundė visiškai nevykusiam sąmoju.

⁴⁹ Asistuoti, būti lydinčiu asmeniu.

⁵⁰ Mano kaltė! Mano kaltė! (lot.).

⁵¹ Klaidingas žingsnis (pranc.).

– O kur taip, tetule, išsipuošėt? – paklausiau, lyg nežinodamas, kad ji eina šaperonaut Vandai.

– Su Vanda į balių, – atsakė ji.

Lyg nustebę pliaukštelėjau rankomis ir tragišku patosu sušukau:

– Ir panelė į balių?

Ji net pašoko:

– O kodėl ne? Ar negalima?

Susigriebiau, bet jau buvo per vėlu. Visi mano išvedžiojimai, aiškinimai, teisinimaisi atsimušė kaip žirniai į sieną. Dėl savo kvailo žioplumo įsigijau mirtiną priešą. Kitos tetos, Vikcios šalininkės, visokiais būdais stengėsi mane kaip nors nušalinti, nors tai jau buvo per vėlu, nes mes su Vanda jau buvome pasižadėję vienas kitam. Tetos su manim būdavo mandagios, bet laikydavosi labai šaltai.

Kaip ir mano laikais, Karo mokyklos šventė prasidėjo 9-ą val. ryto koplyčioje iškilmingomis pamaldomis, kurias laikė Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupas Nikandras ar Agafangelis, neprisimenu tiksliai. Po pamaldų sveikinimai rekreacijos salėje. Po to pagerinti pusryčiai. Paskui arbatinėje kalbėjau su mano apylinkės junkeriais. Pietų metu sėdau gale stalo, prie kurio kadaise sėdėjau, kai buvau junkeriu. Vakare, kai atvykome į balių, Vandą ir mane prie durų pasitiko Kuzmičius ir Vitkauskas. Puikiai pasilinksminom. Baliaus metu labai nuoširdžiai teko šnekučiuotis su mano buvusiu kuopos vadu plk. Mastyko, kurso karininkais Popovu ir Karpavičium bei kitais. Iš viso tas atsilankymas Karo mokykloje priminė man daug per tuos trejus metus patirtų išgyvenimų, kurie, deja, niekad jau nebesikartos. Laikas buvo pradėti rūpintis Džizako ponių užsakymais. Didžiausioji problema buvo mano kuopos vado žmonos Klaudijos Antonovnos Syrovienės užsakyta skrybėlė. Turėjo būti paskutinės Paryžiaus mados ir kiek galima pigesnė. Be to, nereikia pamiršti, kad Klaudijos Antonovnos veidas buvo spuoguotas ir su violetinėm dėmėm.

Pigiausia, aišku, tik žydų kvartale. Dar ir derėtis galima. Nužingsniavau į Stiklinę (dabar Stiklių g.) ir Rudnickių (dabar. Rūdninkų g.) gatves. Kaip pagavo mane žydėliai pirkliai, kaip pradėjo kiekvienas už skverną tempt į savo parduotuvę, tai tik, Dievulėli, gelbėk. Po ilgų kalvarijų galų gale nupirkau. Ant viršaus – višta perekšlė, o brilius⁵² supo dirbtinių didžiažiedžių gėlių vainikas. Kai mano uošvė ir Vanda pamatė tą skrybėlę, tai iš juoko vos priepuolio negavo ir negailestingai, be atodairos sukritikavo mano pirkinį. Veltui buvo mano tvirtinimai, kad tai esanti paskutinė Paryžiaus mada.

Kiti pirkiniai buvo paprastesni ir nereikalavo „mados estetikos“ žinojimo: kojinės, nosinės, staltiesės ir pan. Su šiais greitai apsidirbau ir aštrios kritikos nesulaukiau. Aplankiau taip pat savo buvusį kurpių Gvozdovskį ir siuvėją Stolovą.

⁵² Skrybėlės kraštai.

Susitarėm su jais dėl ateities užsakymų ir palikau jiems kuo smulkesnius dydžius, kad ir be manęs galėtų padaryti tai, kas man bus reikalinga.

Su Vanda vizitavome visas Vilniuje gyvenančias tetas. Labiausiai man patiko dėdės Ferdinando žmona, vokiečių, teta Eugenija. Netoli Urbonavičių jie turėjo savo namus ir didelį sodą. Dėdė Ferdinandas buvo inžinierius-mechanikas. Jis retai būdavo namuose, nes buvo vyresnis caro šeimos garvežių mašinistas. Dažnai jam tekdavo vežioti caro šeimos narius ar tikrinti juos vežiojančių traukinių būklę. Turėjo jie vieną dukrą Stasę. Buvo tai labai maloni, nuoširdi šeima, todėl su Vanda noriai juos lankydavom.

Teta Zofia Ruseckaitė, pagyvenusi panelė, kilmingų bajorų mergaičių pensionato direktorė, labai gerai išmokslinta ir išauklėta, bet sausa, išdidi ir feministiškesnė. Teta Vladzia Sobolevskienė – daug moteriškesnė ir demokratiškesnė. Jos vyras Juozas Sobolevskis, sulenkėjęs lietuvis, dirbo Geležinkelių valdyboje. Buvo draugiškas, bet mėgėjas „medžioti sijonus“ kiek toliau nuo namų. Visų tetų galva – vyriausioji teta Jadvyga, senyva, aukšta, liesa, sausa, profesionali medikė, bet neužsiimanti praktika. Jos vyras Nabrockis – geležinkelių inžinierius. Vienas iš Sibiro geležinkelių statytojų, didelis fantastas. Turėjo jie tris dukras: Jadzią, Vandzią ir Hele bei sūnų Toleką (Vytautą), kuris 1914 m. baigęs Jūrų korpusą Vyborge (Suomijoje), buvo perkeltas į jūrų karininkus. Mano santykiai su šia teta buvo šalti ir kiek įtempti. Kai kartą užėjau pas ją ir paklausiau, ar nėra Vandos, ji man perskaitė visą litanią patarimų ir baigė išvada, „kad nereikia pačiam lakstyti, tai neteks ir Vandos ieškoti“. Į tai atsakiau jai, kad atėjau Vandos palydėti namo, o ne tetulės patarimų klausyti, ir išėjau neatsisveikinęs. Tetą Juzefą Melech, mano uošvės dvyne, jau apibūdinau anksčiau. Kitos tetos buvo toli nuo Vilniaus: teta Jadvyga gyveno Kultubankoje už Samaros, netoli Buzuluko. Teta Michalina – Perovske, tetos Romanovskienė ir Volkienė – Gardine.

Kelis kartus aplankėme Juozelio Sapkausko tėvelius. Papasakojau jiems apie Juozelio tarnybą ir gyvenimą Katty Kurgane. Jo sesutės, Genovaitė ir Elena, man ir mano žmonai buvo labai malonios ir nuoširdžios. Aplankiau Liudą Girą, su kuriuo buvo susidariusi bičiulystė dar pogrindžio veiklos metu. Jo žmona, mūsų dievinamoji mėgėjų teatro „primadona“, Bronislava, buvo kiek išdidi ir nelabai nuoširdi, bet vaišinga. Kitų aplankyti neteko.

Iš naujovių Vilniuje radau priešais Katedrą įrengtą ir aptvertą vaikams žaisti aikštelę. Žaidė tik žydukai, nes lietuviukų ir lenkiukų tėvai savo vaikams neleido ten žaisti. Čia buvo taip, kaip Vilniuje su karininkų ramovė. Katalikai karininkai nesilankydavo toje ramovėje, nes ji buvo įrengta sekvestruotoje Šv. Ignato bažnyčioje. Katalikai nesiryžo šokti šventoje vietoje. Garsusis pianistas virtuozas Jan Ignacy Paderewsky, pakviestas koncertuoti šioje ramovėje, pasirinko skambinti tik ypatingai rimtus kūrinis ir visą programą atliko atsiklaupęs. Vilniškiams tai buvo didelė, maloni staigmena, tikra demonstracija prieš rusus.

Tie du mėnesiai atostogų praskriejo kaip meteoras. Turėjom traukti į

Džizaką. Sakytum, savos rūšies povestuvinė kelionė. Atsisveikinom su Aušros vartais, šv. Kazimieru ir kitomis šventomis Vilniaus vietomis. Atsisveikinome su visais lietuviais ir ne lietuviais pažįstamais. Visų giminių lydimi, paskutinę 1909 m. lapkričio mėn. savaitę palikome Vilnių.

Vykome tuo pat keliu, kaip ir pirmą kartą: persėdimai Viazmoje, Riažske, Samaroje, Taškente. Traukiniai dabar buvo daug geriau suderinti, stotyse tekdamo laukti tik pusę valandos. Tik Tuloje ir Samaroje traukinys stovėjo valandą, o Orenburge ir Taškente net dvi. Samaroje kelioms minutėms užbėgom į bažnyčią, o po to nuėjom į krantinę pasigrožėti Volga, kurioje kadaise ir lietuviai girdė žirgus. Orenburge žmonelė pirmą kartą pamatė kirgizus, sartus ir kitokius mongolų rasės atstovus, apsilukusius savo tautiniais parėdais. Žmonelei, kaip dailininkei, Orenburgas padarė didelį įspūdį, nes toks žmonių tipų įvairumas, tie pinoreskiški⁵³ Azijos gatvės gyvenimo vaizdai taip ir prašėsi būti įamžinti drobėje. Deja, trūko dažų, molberto ir laiko.

Nuo Orenburgo visose stotelėse rusai su savo moterėlėmis, čiabuviai be jų rinkdavosi savo gaminių siūlyti ar tiesiog pažiopsoti. Vyrų, išsilygiavę viena eile, tupėjo lyg atlikdami gamtinius reikalus. Vanda pro vagono langą, išvydusi tokį vaizdą, nosisuko susigėdusi. Po kiek laiko atsisuko ir vėl pažiūrėjo. Vaizdas nepasikeitė. Ji atkreipė mano dėmesį. Paaiškinau, kad jie nieko blogo nedaro. Tai toks jų sėdėjimo būdas. Jie tik grožisi traukiniu ir juo vykstančiais keleiviais. Atkreipiau jos dėmesį į tolumoje rūkais aptrauktą ruožą – Aralo jūrą. Kirgizų stepėse matyti jų jurtos ir kupranugarių bei arklių kaimenės.

Perovske gyveno Vandos teta Michalina, ištekėjusi už Syrdarjos srities geležinkelių sandėlių viršininko Stasio Logutkos. Iš Orenburgo pasiuntėme jiems telegramą, kad norėtume su jais pasimatyti. Pasitiko mus stotyje ir ištraukė mus iš traukinio. Teko važiuoti kitu. Perovskas nieko įdomesnio neturėjo. Syrdarjos krantai apaugę nendrynais, kur galima neblogai pamedžioti. Retkarčiais pasitaiško jaguarų, kurie medžioja mažesnius žvėrelius ir namines aveles. Gausu yra fazanų ir kitokių, medžiotojams tinkamų paukščių.

Taškente aplankėme prof. Pranaitį ir jo jauną vikarą, kun. Bronių Rutenį. Vienos kelionės metu į Petrapilį prof. Petrą prikambėjo Rutenį, kad su juo važiuotų į Turkestaną. Mat jis pats jau per senas, kad tokią didelę parapiją galėtų pats vienas aptarnauti. Jie pasidalijo darbu. Pranaitis lankydavosi ten, kur galima buvo privažiuoti geležinkeliu, o Rutenis rūpinosi toliau esančiomis vietovėmis. Ruteniui teko plaukti Amudarjos laivais, taip pat keliauti arba joti kupranugariais, lankant Afganistano ir Persijos pasienio vietas, tekdamo kopti virvėmis. Profesorius tokių kelionių nebūtų galėjęs pakelti.

Abu kunigai apsidžiaugė nauja lietuviška pora. Aprodė mums visą savo „sodybą“, kur viename pastate buvo vaikų prieglauda, o kitame, dviejų aukštų

⁵³ Neidentifikuotas žodis.

name buvo bažnyčia ir klebonija. Parodė planus pastatyti naują, tikrą bažnyčią. Jau keli metai buvo renkamos aukos bažnyčios statyboms. Bažnyčia buvo baigta statyti, kai 1916 m., karo metu, Taškente buvo labai daug katalikų austrų, karo belaisvių. Mums neteko tos naujos bažnyčios matyti, nors jos sienose buvo nemažai ir mūsų plytelių.

Atsisveikinę su abiem mielais kunigais, grįžome į viešbutį kiek pailsėti. Vanda panoro meliono. Paklausė manęs:

– Ar Taškente yra melionų?

– Kiek nori, – atsakiau.

Pašaukiau tarną ir daviau jam pinigų, kad nupirktų. Kai šis paklausė, kokio didumo norime, Vanda paskubėjo atsakyti:

– Patį didžiausią.

Aš šyptelėjau ir pritariamai linktelėjau tarnui. Žinojau, kad Vanda žino tik tokius melionus, kuriuos galima nusipirkti Vilniuje.

Po valandėlės atėjo tarnas ir atidarė abi durų puses. Vanda išplėtė akis. Stiprus tarnas vos ne vos įnešė ant lentos padėtą melioną. Tokio didumo meliono Vanda nei sapne nesapnavo. Prapjovėme. Koks gražumėlis! Vidus beveik violetinės spalvos ir lyg rasa apšlakstytas. O gardumėlis, o sultingumas! Viešbutyje, aišku, jo neįveikėme, net neįpusėjome. Pasiėmėme jį į kelionę. Iki Džizako dar penkios stotys. Kai tik ištrokšdavome, tai atsipjaudavome.

Džizake buvome iškilmingai sutikti. Vieninteliu Džizako vežiku pasiuntėm bagažą į mūsų namus. Visa kompanija linksmai šnekučiuodamiesi pėsti nuėjome į miestą. Syrovienė nusivedė visus pas save ir gražiai pavaišino. Tik po dviejų ar trijų valandų galėjome eiti namo. Namuose jau laukė pasiuntinys Markus su keptais viščiukais. Pasikvietėm Černišovą į talką tuos viščiukus sudoroti. Prie arbatos Markus iškilmingai padavė uogienę.

Ta uogienė turėjo istoriją. Kai Justusienė virė uogienę sau, aš paprašiau, kad išvirtų ir man, nes esu uogienių mėgėjas. Ji taip ir padarė. Kai pas mane susirinkdavo svečių, vaišindavau arbata su uogiene. Kartą vieno tokio pobūvio metu Justusienė kreipėsi į mane:

– Sakykit, Vikentij Stanislavovič, tamsta visad vaišini arbata su uogiene, bet kaip čia yra, kad tamstos puoduose uogienės nemažėja?

– Negalimas daiktas, – atsakiau. – Ei, Markau, eik čia.

Markus atskubėjo:

– Ką įsakysite, jūsų malonybe?

– Markau, kieno uogienę duodi?

– Jos malonybės ponios Justusienės.

– Latre⁵⁴, kodėl taip darai?

– O kaip kitaip galima, jūsų malonybe? – atsakė Markus. – Ponia Justus turi

⁵⁴ Žodžių nevala, girtuoklis sinonimas.

daugybę puodų su uogiene, o mes tik du. Jei dabar duosiu uogienę iš mūsų puodų, tai ką duosiu, kai atvažiuos jaunoji ponია?

Nežinojau, ar bartis, ar juoktis iš tokios Markaus logikos. Atsiprašiau ponios Justusienės ir daviau jai pinigų, kad pakartotinai galėtų išvirti uogienės.

Kitą rytą pakilome gana vėlai. Vanda pabudo pirmoji. Po karštos Džizako nakties norėjo atsigaiivinti. Nespėjau jos sulaikyti, kai ji, įsisukusi į paklodę, išskubėjo pro duris. Basa. Nuo durų iki kieme esančio baseino vedė cementinėmis plytelėmis išklotas takas. Aš šokau iš lovos ir nuskubėjau paskui Vandą. Ji tik drib, drib, drib bėgo taku. Ir nepribėgusi baseino, maždaug pusiaukelyje... sustojo kaip įbesta. Sustojo ir nežino, ką daryti, bėgti į baseiną ar bėgti namo. Mat cementinės plytelės nuo saulės jau buvo gerokai įkaitusios, degino basas kojas. Teko man ją pagriebti ir ant rankų nunešti atgal namo. Tai buvo pirma praktiška pamoka apie Džizako klimatą.

Kiek apsitvarkę išėjom vizituoti Džizako ponijos. Syrovienei nunešiau Vilniuje pirktą paskutinės Paryžiaus mados skrybėlę. Kai ji tą skrybėlę užsidėjo, tai ir aš vos neišvirtau: tiko, kaip karvei balnas. Tačiau tuoj susigriebiau ir pradėjau tvirtinti, kad skrybėlė jai labai tinka, kad tai labai atitinka jos asmenybę. Nuomonės buvo pasidalijusios: vieni už, kiti prieš. Tiems, kurie buvo prieš, sakiau, kad nieko neišmano apie madas ir kad kritikuoja iš pavydo. Syrovienei asmeniškai skrybėlė patiko, toks jau buvo jos skonis. Kiti pirkiniai kritikos nesulaukė.

Artimiausią sekmadienį nuvažiavome į Samarkandą. Duškinai mus nepaprastai maloniai priėmė. Vanda jiems patiko, o Vandai jie priminė jos tėvus. Po to apsilankėme pas Karoliuką Mincevičių ir jo šeiminius Liaskovskius. Ir čia Vanda patyrė daug nuoširdumo.

Vizitams pasibaigus grįžau prie darbo. Man teko dar gerokai temptis, nes buvau vienas. Vandai namuose taip pat buvo nuobodoka. Mat mums prielankiausios ponios – matuška Rozanova, Dombrovskienė buvo ne vien amžiumi daug vyresnės, bet ir užimtos namų darbais. Pasiuntinys Markus įkalbėjo Vandą, kad lavintųsi šaudyme. Šaudė šratais. Markus, žinoma, buvo mokytoju. Pasijuto jis gerokai familiarus. Pataikęs į taikinį, su visu pasididžiavimu tvirtino:

– Ot šitaip šaudo vyrai!

Kai Vanda nepataikydavo, Markus sarkastiškai pasijuokdavo:

– Ar nesakiau, kad ne boboms šaudymas?

Apskritai jis jautėsi esąs didelis herojus, nes rusiško kaimo galvosena yra, kad vyras – viskas, moteris – niekas. Teko man įsimaišyti į tai ir pagrasinti gražinimu jį į kuopą. Į tai jis man atsakė: „O ne, jūsų malonybe, į kuopą neisiu. Visi kuopoje mane išjuoks ir pirštai užbadys.“

Šiuo sykiu atlyžau, bet pagrasinau, jei dar pasikartos familiariškumai, tai be jokių kalbų grįš į kuopą. Markus pasitaisė, susitvarkė ir užbaigė karo tarnybą.

Atsisveikinom kaip geriausi draugai. Dombrovskienė mums papasakojo, kad kai kurios ponios, pas ją apsilankančios, labai retai ar net ir visai nustojusios pas ją lankytis. Ji paklausė Justusienės apie tai. Šioji atsakė: „Karvelėli, ar galima pas tave dabar lankytis? Pas tave lankosi skrybėlėtos, švarkuotos, pirštinėtos bajorės. Kur čia mums prastoms boboms susilyginti su tokiomis.“

Iki Vandos atvykimo Justusienė Džizake turėjo grožio skeptrą. Dabar turėjo nusileisti į antrą vietą. Jos širdį pradėjo graužti pavydas, juodas, tulžingas. Prie jos prisijungė Syrovienė ir Afanasjevienė. Abi jos laikė save nepaprastai įžeistomis ir pažemintomis, kad atsisakiau vesti ar tai pirmosios Ksiušą, ar kitos Marusią. Afanasjevienė dar buvo įsiutusi ant manęs ir dėl to, kad kai atvykau į Džizaką, pirmo vizito metu ją palaikiau Afanasjevo motina, o ne žmona. Iš kur tada galėjau žinoti, kad ji ne motina, o žmona. Buvo ji per dvidešimt metų vyresnė už vyrą. Dabar išryškėjo jų man anksčiau taikomo meilumo bei nuoširdumo tikras veidas: hipokrizija. Pavydo spirginamos šios furijos sugalvojo tikrai velnišką kerštą.

Vanda gavo Juozelio Sapkausko telegramą, kurioje jis rašė, kad grįždamas iš Taškento sustosiąs Džizake ir kad mes būtinai jį pasitiktume stoty. Nuvykome. Juozelis, išlipęs iš traukinio, padavė man savo bagažo kvitą ir pasiuntė mane, kad jį atsiimčiau. Likęs vienas su Vanda, jis ją puolė:

- Ką tu padarei! Ką tu padarei! Pražudei save ir Vincą.
- Koks reikalas? – paklausė Vanda, visiškai apstulbusi.
- Ką gal pasakysi, kad nežinai?
- Tikrai nesuprantu, apie ką čia dabar kalbi?
- Gerai, pakalbėsime namuose. Čia ne vieta.

Geriant arbatą Juozelis papasakojo, kad norėdamas gauti informaciją apie čiabuvių veiklą, buvo užėjęs į Taškento saugumą. Tarp kitokių popierių jis pamatė Justusienės ir Afanasjevienės skundą, parašytą ant Vandos. Abi furijos – Syrovienė, matyt, santūresnė, nedrįso pasirašyti – skunde tvirtino, kad Vanda esanti didelė šovinistė, katalikė, lenkė ir organizuojanti juos Džizake palaikyti čiabuvių sukilėlišką veiklą. Reikia pasakyti, kad, be mūsų, Džizake katalikų tebuvo vienas geležinkelio stoties viršininkas ir tas pats buvo vedęs rusę bei visai surusėjęs. Furijos tvirtino skunde, kad Vanda yra išsireiškusi, kad kapelionui Rozanovui katalikas neprivalo paduoti rankos, nes ranka „užparšivės“ – apsitrauks niežais. Ir dar daugybė panašių grožybių. Juozelis, susipažinęs su tokiu skundu, skubiai atvažiavo į Džizaką mūsų įspėti. Už tokius nusikaltimus man grėsė pašalinimas iš karo tarnybos, taip pat kalėjimas mums abiem. Pareiškiau, kad tai yra grynai prasimanymai, šmeižtai ir tuoj pat reagavau.

Skubiai susisiekiu su pasienio brigadų kapelionu Falevičiumi. Kai Vandos mamytė sirgo šiltine, o tetos Juzės vyro giminės pradėjo Vandą ir jos sesutes skriausti, kapelionas Falevičius ir jo matuška mergaites priglaudė pas save. Tas

aiškiai rodė, kad jau nuo seniai Vandos santykiai su pravoslavais buvo geri. Žinios, kurias saugumas buvo surinkęs prieš vedybas, aiškiai sakė, kad Vanda esanti lojali. Mūsų kapelionas Rozanovas surašė ilgą raštą, kuriame puikiausiai mus rekomendavo, ir atrėmė bei paneigė iš piršto laužtus melagingus kaltinimus. Be to, sudarius Džizako „gausių“ katalikų sąrašą, kaip minėjau, be Vandos ir manęs, buvo tik mėsininkas. Su tokiais raštais nuvykau pas bataliono vadą plk. Duškiną. Reikalas buvo labai greitai sutvarkytas, tačiau plk. Duškinas ir jo ponija išsiuto. Jie visiškai rimtai norėjo furijas patraukti į teismą. Tiek furijoms, tiek jų vyreliams reikėjo gerokai palakstyti, kol pulkininkas kiek atlyžo, bet pareikalavo, kad raganos viešai atsiprašytų Vandos.

Dar buvo viena ponija, kuri nors prie skundo neprisidėjo, bet laidė liežuvį. Tai buvo Sameckienė, žmona dr. Sameckio, kuris mane labai gražiai ir nuširdžiai slaugė, kai sirgau drugiu. Su manim ji buvo labai draugiška... iki mano vedybų. Mat ji irgi buvo viena mamų, kuri norėjo mane sumeškerioti savo dukrai ar seserėčiai. Priekabę liežuvavimui rado visiškai nekaltame apsirikime. Markus nulydėjo Vandą į miestą ir paprašė jos leidimo nueiti į pirtį. Vanda su tuo sutiko. Paklausė ji prižiūrėtojo, ar pirtyje nieko nėra. Kai tas užgarrantavo, kad pirtis tuščia, Vanda liepė Markui eiti į ją. Pasirodė, kad pirtyje buvo Sameckienė su savo jauna sesute. Savaime suprantama, kad Markus buvo išmestas iš pirties. Vanda kiek vėliau atsiprašė tų ponių, paaiškindama, kad buvo suklaidinta pirties prižiūrėtojo. Poniutės po šio incidento pradėjo laidyti liežuvius, kad Vanda turinti santykius su pasiuntiniu. Teko ir šias mielas poniutes išgėdyti. Tai, aišku, santykių nepagerino.

Tokiu būdu Vandai liko bendrauti su daug vyresnėmis poniomis Dombrovskiene, Voznesienkiene ir matuška Rozanova. Taigi daugiausia būdavo viena namuose ir skaitydavo knygas. Vandai gerokai palengvėjo, kai į Džizaką teisėju buvo atkeltas Piurekas. Jo žmona buvo maždaug tokio paties amžiaus. Jos abi susidraugavo – tai Piurekienė mūsų namuose, tai Vandą pas ją.

Gerokai anksčiau minėjau, kad kai buvau dar tik susižiedavęs su Vanda, kai kas bandė mane nuo jos atbaidyti, tvirtindami, kad Vandai grėšianti džiova. Kad ją sustiprinčiau Džizake, gydytojams patariant, pasodinau ją ant kumyso, kurio čia galima gauti gorčiais⁵⁵, nes sarta ir kirgizai laikė dideles arklių kaimenes. Be to, maitinau ją vaisiais, ypač vynuogėmis.

Iš pradžių Vanda kumysą gėrė užsiėmusi nosį, smirdėjo arklių prakaitu. Po kiek laiko Vilniaus „džiovininkės“ negalima buvo atpažinti. Reikėjo mažinti kumyso dozę ir laikytis dietos. Lengva pasakyti, sumažinti kiekį, o visai kas kita tai padaryti. Turėjo kumysas gerą ypatybę, vakariečiai prie jo įprasdavo, kaip alkoholas prie stikliuko. Tas pat nutiko ir Vandai. Kai pasakėme, kad daugiau jo nebegertų, tai slapta išsprukdavo į miestą, nusipirkdavo ir išgerdavo. Reikėjo

⁵⁵ Skysčių ir biralų matavimo vienetas – 2,8 ar 3 litrai.

imtis kitokios taktikos. Tęsti pristatinėjimą į namus, bet kumyso pristatytojui griežtai įsakyti, kad paliktų tik tam tikrą, nedidelį jo kiekį. Kumyso gėrimo istorija buvo gerokai dramatiška.

Vieną dieną, kumyso išnešiotojas pastebėjo, kad Vanda namuose viena. Įstūmė ją į vidų ir pats akiplėšiškai įsiveržė. Pradėjo jis Vandą stumdyti, griebė už rankų, nutraukė žiedą. Vanda pradėjo rėkti. Niekas jos negalėjo girdėti, nes artimų kaimynų nebuvo. Laimei, tuo metu grįžo pasiuntinys. Jis griebė sartą už pakarpos ir apdaužęs ją, išmetė lauk. Vanda ir pasiuntinys išskubėjo pas mane į tvirtovę pranešti, kas nutiko. Tuoj pat išsiunčiau sargybos būrį į čiabuvių miestą, kad suimtų tą sartą. Jisai dar nebuvo spėjęs sprukti, nes nesitikėjo ūmios veiklos. Padarius išsamią kratą jo aule, buvo rastas Vandos žiedas ir kiti smulkūs daikteliai, kuriuos buvo įsikišęs į chalato kišenes. Taip pat buvo rasta keliolika raštų. Patikrinus dokumentus ir tardant išaiškėjo, kad Džizake vėl ruošiamas sukilimas, kuris turėjo prasidėti už poros dienų. Kumysininkas buvo vienas iš sukilimo vadų. Žinodamas, kad už poros dienų pradės skersti rusus, todėl ir buvo toks neatsargus bei akiplėšiškas, kad išdrįso pulti Vandą, juoba kad jinai buvo numatyta jo haremui. Spėjome pagauti dar kelis ruošiamojo sukilimo vadus, kurie buvo uždelsę pabėgimą. Samarkandui tarpininkaujant, jie visi buvo perduoti karinio saugumo organams Taškente.

Artėjo 1910 m. Velykos. Pradėjau galvoti, kaip švenčių proga pagerinti kareiviams maistą. Sakiau jau, kad kuopa turėjo daržus, bet geriausios ežios ir daržovės eidavo pas kuopos vada Syrovą ir pas viršilą. Buvo auginamos ir kelios kiaulės, bet kai tik nusipenėdavo, tai irgi nukeliaudavo tuo pačiu adresu.

Staiga, kiek prieš šventes, kiaules apniko liga. Susirgo tik jau nupenėtosios. Nupenėtas kiaules staiga užpuolė pasiutimas. Kai Syrovas ir viršila pradėjo teirautis apie jas, tuoj pat tarp kareivių atsirado liudininkų: tas matė kiaulę bėgant nuo vandens, anas matė bėgant per laukus, o iš snukio jau dribo putos, kiti pastebėjo kitokius pasiutimo simptomus. Svarbiausia, „pasiutusios“ kiaulės kažkaip prisikapstydavo iki geležinkelio mėsininko, kataliko. Su juo buvau susitaręs, ką jis duos ir paruoš mums, ką galės palikti sau, atpirkdamas nuo mūsų. Tokiu būdu kuopai gavome keturis gerus kumpius, dešrų bei kitko ir dar kiek pinigų. Pinigai buvo skirti kiaušiniams, sviestui, sūriui ir t. t. pirkti. Užteko jų dar ir saldainiams, miltams ir po butelį alaus kiekvienam kareiviui. Tai buvo jau no karininko „užfundytos“⁵⁶ Velykos.

„Epidemija“ neišsiplėtė. Iki 1910 m. spalio mėnesio taip „pasiuto“ tik dvi kuopos kiaulės, kurias Syrovas buvo numatęs paskersti vien tik sau.

Piurekienė ir Vanda ruošėsi Velykoms. Ypač Vanda, kuri norėjo pasirodyti esanti gera šeiminkė. Reikėjo pradėti ruoštis iš anksto. Džizake ne viską buvo galima gauti. Tai, ko trūko, reikėjo užsakyti iš Samarkando ar Taškento. Kita, jei

⁵⁶ Padovanotos, pavaišintos.

kuris kepsnys nepavyks, tai kad būtų laiko jį pakartoti. Receptus reikėjo taikyti prie vietinių sąlygų. Pavyzdžiui, presuotų mielių čia negaunama, o naudojamos neįprastos, skystos mielės. Kitaip sakant, virtuvė virto eksperimentinės kulinarijos laboratorija.

Babka – boba – pati iškilmingiausia tradicinių velykinių kepsnių, išėjo tuščia-vidurė. Dievulėli, kiek ašarų. Ruseckų namų tradiciniai „mirkyti“ mozūrai⁵⁷, kurie turi pakilti vandenyje, kilo ištisą savaitę. Piurekas ir aš bandėm pajuokauti iš tokių „tragedijų“. Ponios visai nedviprasmiškai paprašė mus išsinešdinti iš namų.

Didžiojo šventadienio popietę visi patiekalai, išskyrus „mirkytus“ mozūrus, buvo gatavi. Kapelionas Rozanovas turėjo eiti šventindamas velykinius stalus. Vanda į ašaras: kaip tai jos pirmą velykinį stalą šventins stačiatikių dvasiškis. Ponios buvo pasiruošusios šitai galimybei. Iš anksto jau buvo gavusios iš Taškento švento vandens ir todėl nusprendė pačios pirma kapeliono stalus pašventinti. Piurekienė šventino pas Vandą, Vanda – pas Piurekienę. Pas mus su tuo nebuvo problemų, bet pas Piurekus tai turėjo šventinti slapta nuo Piureko, kuris skelbėsi esąs laisvamanis ir nepripažįstą jokių religinių prietarų. Pas Piurekus kapelionas užėjo tuo metu, kai žinojo, kad Piureko tikrai nebus namuose. Pas mane jis atėjo ne vien dėl to, kad buvome geri bičiuliai, bet dar ir todėl, kad aš buvau cerkvės kvitatorius, šeimininkas.

Atėjo jis pavakare, apie 18.00 val., lydimas kareivio – zakristijono. Neišleidome tol, kol visko neparagavo. Aišku, išskyrus mėsiskų patiekalų.

Į ketvirtą ar penktą Velykų dieną, Vandos „mirkyti“ mozūrai pakilo ir buvo deramai iškepti. Tai buvo vėl tinkama proga vaišintis. Mozūrai pavyko puikiausiai. Visų jie buvo išgirti ir, reikia pasakyti, svečių burnose išnyko be pėdsako.

Syrovas buvo iškeltas į Samarkandą. Į jo vietą buvo paskirtas buvęs 3-iosios kuopos vadas kpt. Sosje. Buvo jis palikuonis 1812 m. *Grande Armee*⁵⁸ prancūzų, likusių Rusijoje. Buvo tai juodbrūvas, aukšto ūgio, labai rimtas ir darbštus vyras. Man jis buvo didelė paspirtis, nes aš vienas jau negalėjau aprėpti visų darbų bei pareigų. Kpt. Syrovas tesirūpino pasianso dėstymu, o visus karo srities ir įgulos raštinės darbus užkrovė man. O kur dar senų kareivių ir naujokų mokymas, atsargų sandėliai ir t. t. Reikėjo suktis kaip vijurkui, nes čia kuopą lanko tai bataliono vadas, tai kitokie aukštesnieji viršininkai bei inspektoriai.

Kpt. Sosje pasitikome išskėstomis rankomis. Pirmuosius pietus suruošė Vanda. Paruošė „sužadėtuvinius koldūnus“, kurie lyg inkstai plaukiojo taukuose. Ponia Sosje paprašė šaukšto ir nuėmė visus riebalus. Pamokė Vandą, kad taip riebiai ruošti patiekalus yra nesveika ir neekonomiška. Iš tokios šeimininkiškos pastabos tarp abiejų moterų išsirutuliojo draugystė.

⁵⁷ Pyragas.

⁵⁸ Didžiosios armijos (pranc.).

Su kpt. Sosje pasidalijome darbais. Viskas sparčiai žengė į priekį. Kartais kuopą aplankydavo brigados vadas, caro svitos generolas majoras Gannenfeldas. Jisai paliepdavo man paruošti tai, ką jis norėjo pamatyti, o pats pas mane gurkšnodavo kavutę. Apžiūrėjęs vieną partiją, eidavo tuoj prie kitos. Rado viską kaip reikiant, visišką tvarką. Kpt. Sosje ir man brigados įsakyme buvo pareikšta padėka.

Prie kpt. Sosje „stebuklingai“ pasitaisė kuopos daržai ir išnyko „pasiutimo epidemija“ tarp kiaulių. Mat jis buvo geras šeimininkas, taip pat labai žiūrėjo lygybės.

Vanda laukė kūdikėlio. Buvo susirūpinusi kūdikio kraičio paruošimu. Tuose dalykuose neprityrusiai Vandai Syrovienė padėjo tą kraitį suruošti. Vanda tuo kraičiu pasigyrė poniai Sosje. Šioji, kai pamatė tą kraitį, tvėrėsi už galvos. Viskas paruošta ne augančiam kūdikiui, o miniatiūrinei lėlytei. Jos abi skubiai nuvažiavo į Samarkandą, nupirko reikiamos medžiagos ir paruošė naują kraitį. Toks buvo paskutinis furijos bandymas man įrodyti, kokią klaidą padariau pasirinkęs Vandą, o ne jos Ksiušą.

Su furija Justusiene rimtesni žmonės vengė bendrauti, nes greitai suprato, kokio kalibro tai individas. Bataliono vadas plk. Duškinas, taip pat ir brigados viršininkas gen. Gannenfeldas savo dėmesį skyrė tik poniai Sosje ir mano žmonai. Jie visad pabrėždavo savo prielankumą ir mums, abiem vyrams. Sosje buvo atestuojamas kaip tinkas be eilės būti pakeltas į pulkininkus leitenantus, o aš – į trečiuosius tarnybos metus, t. y. 1910 m. gavau atestaciją kaip visiškai paruoštas ir tinkamas būti kuopos vadu. Iš visų bataliono jaunųjų karininkų, atvykusių su manim į batalioną 1907 m., tik aš vienas buvau šitaip įvertintas.

Jei aukštieji viršininkai įvertino mano darbą ir pastangas, tai kareiviai manimi pasitikėjo ir mane mylėjo, nes matė, kad esu jų pusėje, suprantu jų problemas ir įvykus nelaimingam atsitikimui stengsiuosi jiems padėti ir juos gelbėti. Jau pasakojau apie viršilos Slyvos sutvarkymą, apie kiaulių „epidemiją“ ir pan. Galiu pridėti dar porą rimtesnių gelbėjimo pavyzdžių.

Toks buvo įvykis su kareiviu lenku Kucharskiu. Nežinau kodėl, bet iš Lenkijos į Turkestaną patekdavo naujokai ne vien fiziškai, bet ir dvasiškai ne visai išsivystę. Kucharskis buvo vienas tokių. Stengiausi jį kiek aptrinti ir priversti galvoti, bet mano pastangos ėjo vėjais.

Kartą jis stovėjo sargyboje prie kalėjimo. Pro atvirą pusrūsio langą jo šnerves pasiekė šviežiai keptos duonos kvapas. Matyt, sužadino apetitą ir jis panoro paragauti tos duonos. Tačiau neprašė sargybos viršininko, o nusprendė pats jos kaip nors gauti. Duona buvo sudėta ant lentynų. Taip rankomis nepasiekiamo. Pradėjo bandyti ją pasiekti ant šautuvo uždėtu durtuvu. Dūrė jis vieną kepalą, bet tas nuslinko nuo durtuvo. Dūrė kitą, trečią. Ne tik kad šie kepalai nuslinko, bet, matyt, nepakankamai tvirtai laikė šautuvą, nes ir šis išsprūdo ir atsidūrė pusrūsyje.

Sargybos viršininkui jis pasakė, kad buvo pastebėjęs palange bėgiojančią peilytę ir bandęs ją sumedžioti, bet tai jam nepavyko ir šautuvą išsprūdo iš rankų.

Sandėlio prievaizda nuėjo į pusrūsį šautuvo paimti. Nuėjęs rado ant grindų gulinčius tris subadytus duonos kepalus. Pranešė kalėjimo viršininkui ir įdavė jam vieną subadytų kepalų. Sargybos viršininkas apie įvykį pranešė man, o kalėjimo viršininkas parašė raštą igulos viršininkui.

Griebiausi už galvos. Pasidarė man gaila žmogaus. Pagal karinius nuostatus, sargybiniui už vagystę ar bandymą vogti grėsi bent aštuoneri metai katorgos, sunkaus kalėjimo. Kucharskis buvo jaunas, nesugadintas vaikas, namuose palikęs ne vien motiną, brolius, seseris, bet ir sužadėtinę. Puolė jis man tiesiog į kojas prašydamas jį gelbėti. Įtikinau igulos viršininką, kad man duotų dar raštininko į knygas neįtrauktą kalėjimo viršininko raštą. Pats nuėjau pas kalėjimo viršininką, kuris buvo mano bičiulis, o Vandą pasiunčiau pas sandėlio prievaizdą. Vanda užsuko pas šį, mat buvo kaimynystėje. Žinoma, neščiau moteriai užėjo toks savotiškas noras paragauti kalėjime kepamos duonos. Nieko blogo neįtardamas ir dar susižavėjęs jam taikomais „komplimentais“, kaip tas pasakėčios varnas, nuvedė Vandą į pusrūsį, kur duona sudėta. Vanda pasirinko tris kepalus, tarp jų du subadytus. Atnešė juos namo ir tuojau suraikė džiūvėsiams. Aš tuo tarpu užkalbinėjau dantis kalėjimo viršininkui. Atvaizdavau Kucharskį kaip protiškai atsilikusį. Kalėjimo viršininkas, kaip priimta, pavaišino stikleliu. Ant stalo gulėjo subadytas kepalėlis. Netyčiom jį paėmiau ir atriekiau gabalą jam, gabalą sau. Išgėrus juk reikia užkąsti. Taip išnyko ir trečioji *corpus delicti*⁵⁹. Pavyko įtikinti bičiulį, kad tą raštą atsiimtų, juoba ir įrodomoji medžiaga išnyko. Kucharskis buvo nubaustas tik 20 parų arešto, kurios buvo pakeistos 40-čia valandų „po šautuvu“. Į sargybas daugiau jo nesiuntėm. Baigęs tarnybą, grįžo namo ir vedė. Iš jo ir visos jo giminės gavau padėkos laiškus.

Sargybos turėdavo būti labai akylūs. Visame Turkestane juk buvo karo padėtis. Itin stropiai turėjo būti saugomi ginklai, ne vien ginklų sandėliai, bet ir pačių sargybinių ginklai. Mat kiekvienu momentu galima buvo tikėtis, jei ne visuotino sukilimo, tai bent sargybos postų užpuolimų. Sargybiniui, kuris sargyboje prie ginklų sandėlių prasižengdavo nuostatams, grėsi didelė bausmė: mažiausia šešeri metai sunkaus kalėjimo, o sunkesniais atvejais – net mirties bausmė.

Kartą tikrindamas sargybas užtikau prie ginklų sandėlio sargybinių ruselį miegant. Šautuvą buvo atrėmęs į sieną. Paėmiau ginklą, nunešiau jį į sargybos būstą. Su sargybos viršininku grįžau prie užmigusio. Radome jį jau pabudusį ir nepaprastai susirūpinusį dėl ginklo dingimo. Vargšas vyrukas buvo labai išsigandęs, nes žinojo, kas jam grėsi. Beveik išsikraustė iš proto. Matydamas jo tokią atgailą, jo nusikaltimą sumažinau, kad nebūtų atiduotas į teismą, bet tik būtų nubaustas geru skaičiumi valandų „po šautuvu“.

Teko išgelbėti taip pat vieną žydėlį, kuriam grėsi pora metų kalėjimo. Už ką?

⁵⁹ Daiktinis įrodymas (lot.).

Jis buvo *in flagranti*⁶⁰ pagautas sodomizuojuant⁶¹ viršilos avį.

Be reguliarių šaulių dalinių, mūsų srityje buvo ir Uralo kazokų dalinių: vienas pulkas – Taškente, antras – Samarkande. Didžiausioji Rusijos kazokų grupė buvo Dono kazokai. Uralo grupė buvo vidutinio didumo, bet labai atsilikusi. Pasakojau, kaip mano pasiuntinys Markus bijodavo susitikti kpt. Pankratovo žmoną dėl jos kazokiškai „vaizdingos“ kalbos. Jei taip kalbėjo ir elgėsi kazokė inteligentė, tai galima įsivaizduoti, kaip kalbėdavo paprastos kaimietės.

Kazokų daliniai tvarkėsi pusiau autonomiškai. Jų karininkai turėjo kitokius laipsnius. Jų tarpusavio elgesys taip pat skyrėsi. Kartą Samarkande, eidamas pro kazokų kareivines, sustabdžiau vieną jų kareivį, kuris manęs nepasveikino:

– Kodėl neatiduodi pagarbos?

Tuoj pribėgo kazokų uriadnikas ir puolė eilinį:

– Tu, šioks ir toks sūnau, tokių ir anokių tėvų vaikas, ar nematei, kad eina pėstijos karininkas? Ar nemokinau, kad pėstijos karininką reikia sveikinti?

Ir kreipdamasis į mane:

– Jūsų malonybe, atleiskite šiam šunsnukiui, tokios ir tokios mamytės ir kailės vaikui.

Man net ausys leipo nuo tų visų eiliniui taikomų epitetų. Kazokų viršila malonėjo man paaiškinti, kad jie tarpusavyje nesisveikina. Gyvena kaip viena didelė šeima. Tikrai, dažnai būdavo, kad sūnus buvo karininkas, o tėvas, dėdė ar kitas vyresnio amžiaus giminė sūnaus dalinyje buvo eiliniu kareiviu. Niekad daugiau nepadariau klaidos, sustabdydamas manęs nepasveikinusį kazoką.

1910 m. buvo pertvarkyta kariuomenė Turkestane. Atskiri šaulių ir atsargos batalionai buvo sujungti po du į pulką. Samarkande stovįs penktasis batalionas buvo sujungtas su Katty Kurgano aštuntuoju, septintasis batalionas buvo sujungtas su trečiuoju atsarginiu Zerabulako batalionu. Šie pastarieji kažkodėl jaunų karininkų buvo daugiausia mėgstami, tai juose karininkų buvo su kaupu. Beveik tuzinas jų turėjo būti perkelti kitur. Savanoriškai niekas nenorėjo keltis. Kas norės iš Samarkando keltis į provinciją, į nepažįstamus dalinius, nežinomas sąlygas. Kad nebūtų bereikalingų pykčių, įtarimų, buvo nuspręsta traukti burtus. Už mane traukė plk. Duškinas. Pirmas traukimas siuntė mane į Džarkentą, netoli Pamyro. Plk. Duškinas rado šiokių tokių formalių priekaištų šiam traukimui. Tai traukėm pakartotinai. Šiuo sykiu man teko Fergana. Pulkininkas, kuris Vandą ir mane buvo pamilęs, nenorėjo su tuo sutikti. Lenkų patarlė sako: „Pokštą galima kartoti tris kartus“. Tai burtus jis traukė dar kartą. Šiuo sykiu man išpuolė keltis į 6-ąjį Turkestano pulką Čardžujuje, Bucharoje. Taip jau likimo buvo lemta.

⁶⁰ Darant nusikaltimą (lot.).

⁶¹ Prievartaujant.

Per trejus metus buvimo Džizake daug ko išmokau. Svarbiausia buvo, kad išmokau dirbti savarankiškai, nebijoti darbo bei sunkumų, nevengti ir nebijoti atsakomybės. Karininku būti be valios, be pasiryžimo, būti kitų pastumdėliu tai jau paskutinis dalykas. Toks karininkas yra joks vadas, joks pavyzdys savo valdiniam. Jei toks marionetinis karininkas buvo pakenčiamas ar net keliamas į aukštesnį laipsnį taikos metu, tai karo metu savo valdiniam, net ir sau pačiam, buvo tikra nelaimė, nes jis nesiryždavo imtis rimtesnio, sąlygų reikalaujamo žygio, komandos keliu, neatsiklausęs vyresniųjų. Ar ne dėl panašaus tipo vadų Napoleonas prakišo Waterloo?

Rusijos centre jaunieji karininkai kaip tik taip ir buvo nuasmeninami, paverčiami robotais, individualiais be savojo „aš“. Retas jų išsilaikydavo ir prasimušdavo. Daugelis buvo vyresnybės vergai. Pulko vadas ten buvo dievas, o apie generolus ir kalbėti nebetenka. Kai kurie generolai sveikindamiesi visą ranką paduodavo tik pulko vadui, bataliono vadams – tris pirštus, kuopos vadui – du, jaunesniems karininkams – nė vieno. Jaunesnysis karininkas be kuopos vado leidimo negalėjo kalbėti ne tik su pulko, bet ir su bataliono vadu. Daugelis šitų poviškų vadų karo metu parodė savo vertę. Tinkami buvo vadovauti, kaip mėšlas tinka kulkoms.

Jei taip paniekinamai buvo elgiamasi su karininkais, tai galima įsivaizduoti, kaip buvo elgiamasi su kareiviais. Tik kai kareiviai pradėjo dažniau ir dažniau užmušinėti karininkus ir jų šeimas, tuomet buvo atkreiptas dėmesys. Pavyzdžiui, Vilniuje pasiuntinys išžudė visą karininko šeimą, kai neapėmė ponios elgesio. Vertė jinai mazgoti vystyklus, mazgoti jos nešvarius baltinius, trinti jai nugarą ir žemiau, ir t. t. Pagaliau Centre, Pabaltijyje ir Lenkijoje iš karininkų pasiuntiniai buvo atimti. Jų vietoje buvo duotas 20 rublių algos priedas tarnaitėms samdyti. Turkestane pasiuntiniai buvo palikti, nes tarnaičių čia nebuvo įmanoma gauti, o jei kokia ir pasitaikydavo, tai tokios žemos kokybės, kad niekas jos nenorėjo. Tačiau griežtai buvo sekamas elgesys su pasiuntiniu. Jei tik būdavo pastebėta, kad yra netinkamas, tai pasiuntinys buvo atimamas. Per visą mano laiką rusų kariuomenėje turėjau penkis pasiuntinius. Ilja – virdulio kaitimo specialistas, Mark – Vandos šaudymo mokytojas, nepaprastai gerai kepė viščiukus su bulvėmis, visi prašydavo, kad duotų receptą arba pamokytų, bet jis tą receptą saugojo dar atidžiau, nei turtuolis aukso skryniją. Kitus paminėsiu vėliau.

Aūlas, kurį Džizake nuomavau, labai patiko apskrities valdybos reikalų vedėjui adm. štabskpt. Pankratovui. Susirašė jis su kngkšč. Dolgorukio administratoriais ir tą sodybą nupirko. Nesant kito padoresnio, teko grįžti į mano seną, kavaliarišką butą. Laimei, kad tiktai porai mėnesių, t. y. kol išvažiuosim į Čardžujų. Mat virtuvė buvo bendra su Justusais, o Justusienė buvo pagrindinė organizatorė šlykščios intrigos prieš mano žmoną.

Kol bus išspręstas klausimas, kas bus skirtas į mano vietą, sandėlius ir karo sri-

ties raštinę perdaviau podporučikui Černišovui. Pradėjom atsisveikinimo vizitus. Galiausiai man ir Vandai buvo suruoštos puikios išleistuvės, puota ir kalbos.

Rytojaus dieną po išleistuvių baliaus susirinko stotyje gausus būrys mūsų išlydėti. Vandai buvo įteikta didelė gėlių puokštė. Pažadėję vieni kitų niekad neužmiršti, sėdome į traukinį. Traukinys pajudėjo. Tolome nuo Džizako ir jis greitai išnyko iš akių. Kiek išgyvenimų ir atsiminimų ten liko!

Samarkande išėjome į stotį atsisveikinti ir su šiuo miestu. Paliko Katty Kurganas su Juozeliu Sapkausku, dr. Spuduliu, Šalkauskais. Pravažiavome Karakulį, Kerminą, esančius netoli Bucharos, emiro rezidencijos miesto. Farab, paskutinė stotis prieš Čardžujų, dešiniame Amudarjos krante. Čia buvo garsusis Amudarjos geležinkelio tiltas, per 300 m ilgio, ilgesnis už Volgos tiltą prie Batrakų stoties, netoli Syzranės.

Amudarja, kuri taip pat įteka į Aralo jūrą, yra upė daug didesnė už Syrdarją. Prie Čardžujo Amudarja yra per pusantrą kilometro pločio. Prie jos yra keli uostai, kurių žymiausias kaip tik ir yra pats Čardžujus. Čia yra Amudarjos karo laivyno bazė. Šio laivyno jūrininkų, vadinamų „sausumos jūreiviais“, uniforma buvo panaši į tikrųjų jūrininkų uniformą. Laivynas turėjo, rodos, dešimt, o gal ir daugiau laivų. Jie plaukiodavo kas dvi savaites žemyn iki Chivos Petr-Aleksandrovsko ir kartą per savaitę – iki Termezo aukštupyje. Tie laivai taip pat plukdydavo keleivius ir krovinius. Plaukiodavo ne ištisus metus, nes laivininkystės periodas buvo 8–9 ir tik kai kuriais, išimtiniais metais 10 mėnesių.

Pravažiavę Farabą su jos astronomijos ir meteorologijos stotimi, kurią tvarkė geodezininkas gen. štabo karininkas, turintis plk. ltn. laipsnį, labai lėtai važiavome aukštai iškelto tiltu. Krantai apaugę nendrėmis ir krūmokšniais. Tolumoje matyti cerkvių bokštai. Pagaliau pasiekėme mūsų kelionės tikslą Čardžujų. Traukinys darėjo toliau per Mervą, Aschabadą iki Krasnovodsko, Kaspijos jūros uosto, iš kur laivu buvo pasiekiamas Kaukazas ir Volgos žemupys.

V skyrius. ČARDŽUJAUS VINJETĖS

Ketveri metai Bucharoje matė daug gero ir daug blogo. Buvo nemažai linksmų dienų, taip pat šiuo periodu patyriau didžiausias asmenines laimes ir tragedijas. Pažinau daug žmonių. Vieni jų, lyg meteorai, praskriejo mano gyvenimo padange, kiti išsilaikė ilgesnį laiką, bet vėliau išnyko I pasaulinio karo ir rusų revoliucijos verpetuose. Tik vieną kitą jų dar teko sutikti vėlesniais laikais Nepriklausomoje Lietuvoje. Kaip ten bebūtų, bet atmintyje jie išliko ir neretai šeimos ir pažįstamų bei draugų būrelyje, vakaronių ar pobūvių metu juos prisimindavau. Taip ir atrodydavo, kad nematomi, jie man linkčioja, pritaria, primena užmirštus epizodus. Kas žino, gal kuriame antpasaulyje vėl sueisime į vieną vietą. Prisimena man Slovackio Janko. Susenęs ir visiškai išvargęs, per 25 metus išstarnavęs „reklitu“⁶² caro kariuomenėje, grįžo Janko į savo gimtąjį kaimą. Užėjo į smuklę. Nieko nepažino jis ir niekas jo neatpažino. Pradėjo klausinėti apie savo jaunystės bičiulius. Kur tas? Mirė. O šitas? Taip pat mirė. Anas? Jau seniai ilsisi kapuose. O kaip su šituo? Dingo be žinios. Nupirko Janko gorčių geriausio midaus ir nuėjo į kaimo kapines. Surado, kur palaidoti jo buvę draugai. Atsisėdo prie jų kapų. Pripylė taurę midaus. Išgėrė į jų sveikatą. Tarp taurės ir taurės pasakojo jiems savo išgyvenimus, klausė, ką jie tuo laikotarpiu patyrė. Medžių ir krūmų šlamesiu draugai jam atsakinėjo, kalbėjosi su juo. Taip ištuštino visą midaus gorčių. Iš ryto žmonės kapinėse rado sustingusį Janko. Jo siela, matyt, nukeliavo toliau tęsti pokalbį su bičiuliais.

Nesilaikysiu chronologinės tvarkos, o pabandyčiau išryškinti asmenis ir su jais susietus įvykius, darbus bei išgyvenimus.

1. ATVYKIMAS

Čardžujus, Bucharos miestas, turėjo apie 4–5 tūkst. gyventojų europiečių. Taigi buvo kelis kartus didesnis už Džizaką. Jie, daugiausia rusai, gyveno naujamiestyje. Senamiestis buvo kokių 5–6 km atstumu ir jame gyveno tik čiabuviai: sarta, kirgizai, turkmėnai ir t. t. Gyventojų jame buvo, ko gero, daugiau, nei naujamiestyje, bet tikslių statistikų nebuvo. Naujamiestyje buvo geležinkelio stotis, Amudarjos uostas, kelios didelės ir keliolika mažesnių krautuvių, vaistinė, cukrainė, du ar trys viešbučiai, progimnazija, pradžios mokykla. Viduryje miesto – nemažas parkas. Gatvės plačios, kai kurios apsodintos medžiais. Buvo dvi cerkvės. Įgulos cerkvė prie parko ir paradų aikštės, kita – ar-

⁶² Rekrutu, kurie tarnaudavo 25 metus.

mėnų gregorioniškoji, nes mieste gyveno nemažai armėnų. Buvo kiek ir persų, bet neteko matyti, kad jie turėtų savo mečetę. Kariuomenės čia buvo karininkų ramovė, pulko štabas, vienas batalionas šaulių, viena pėsčiųjų ir raitųjų žvalgų komanda, puskarininkių mokykla, griežikų komanda, ryšininkai, karo komendantūra ir karo srities viršininko valdyba. Amudarjos laivynas turėjo kokius dešimt ar daugiau įvairaus dydžio prekinį bei keleivinių laivų. Karo ligoninė turėjo, rodos, 50 lovų. Intendantūros sandėlis buvo ne mažas, nes turėjo aptarnauti įgulas Amudarjos pakraščių miestų: Kerki, Termez, Petro-Aleksandrovsk ir t. t. Kitapus upės tilto, Faraboje, buvo geodezijos astronomijos stotis. Geležinkeliai, neskaitant stoties, turėjo vidutinio didumo depą, savo ligoninę, sandėlius, medelyną. Mieste taip pat buvo nemaža pašto ir telegrafo įstaiga.

Administraciniu atžvilgiu Amudarjos pakraščiai, Bucharoje – Čardžujus, Kerki, Termez, Chivoje – Petro-Aleksandrovsk, buvo visiškai išskirti iš čiabuvių valdžios žinios, o išimtinai klausė politinio valdininko Užsienių reikalų ministerijos priskirto prie „nepriklausomų“ Bucharos emyro ir Chivos chano, nors senamiesčiuose šie turėjo savo bekus⁶³ ir teismus.

Buchara ir Chiva dar buvo „nepriklausomos“ valstybės rusų protektorate. Jos turėjo ir savo samdomų savanorių „kariuomenę“, po vieną armijos ir vieną gvardijos batalioną. Ši „kariuomenė“ buvo aprenpta Aleksandro III laikų uniformomis ir ginkluota berdankomis⁶⁴, 1870 m. šaudyklėmis. „Kariuomenė“ buvo puikiai apmokama rusų instruktorių. „Armijos“ kariai turėjo teisę iššauti po vieną, o gvardijos – net du šovinius per metus. „Armijos“ bataliono kuopos buvo išskirstytos atskiriems bekams. Gvardijos ištisas batalionas buvo emyro rezidencijoje Senojoje Bucharoje. Naujoje Bucharoje buvo politinis valdininkas su savo nemažu štabu.

Įgulų viršininkai ir karo komendantai irgi turėjo nemažą įtaką administracijai. Nereikia pamiršti, kad visame Turkestane buvo karo padėtis. Įtaka ne visur vienodai pasireiškėdavo.

Daug priklausė nuo asmeninių santykių tarp įgulos viršininko, komendanto ir apskrities viršininko. Didžiuosiuose miestuose įgulos viršininko pareigas eidavo karinis gubernatorius.

Aš ir Vanda į Čardžujų patekome pirmą kartą. Nebuvome nė karto net važiavę pro šalį. Taigi mums jisai buvo visiškai *terra incognita*⁶⁵. Stotyje paprašėme žandaro, kad nurodytų mums viešbutį. Pažiūrėjęs į jauną porą, jis mums rekomendavo Kirpičniko viešbutį, esantį netoli miesto centro, net nurodė kuriuo keliu eiti.

⁶³ Tiurkų tautų diduomenės titulas.

⁶⁴ Amerikiečio konstruktoriaus Hiram Berdano šautuvas Berdanas Nr. 1, 1868 m. naudotas Rusijos ir Ispanijos kariuomenėse.

⁶⁵ Nežinoma žemė (lot.).

Gavome kambarį, bet jame buvo tik viena lova. Paprašiau, kad pastatytų antrą lovą. Kambarinė nustebo, bet nieko nesakė. Nieko nesakė nei pats šeimininkas Kirpičnikovas. Nuvargę, itin žmona, kuri buvo paskutiniame nėštumo mėnesyje, kiek užkandę, tuoj pat nuėjome miegoti. Tame pat viešbutyje priglaudėme ir mūsų ištikimą pasiuntinį Andrejų Pyšnyj.

Viešbutis atrodė tylus ir ramus. Nuo 9.00 val. vakaro vis tik jis atgijo. Pasigirdo gramofono plokštelių muzika, juokai, kalbos, šokiai. Taip tęsėsi maždaug iki vidurnakčio, o gal ir ilgiau. Negalėčiau tikrai pasakyti, nes iš nuovargio užmigome, lyg užmušti.

Rytą nužygiavau prisistatyti pulko vadui, o žmona liko viešbutyje. Buvo gana šilta, tai ji atidarė į gatvę išeinantį langą ir dairėsi. Kitoje gatvės pusėje pro langą iškišo galvas du karininkai, sausumos jūrininkai. Bandė su mano žmonele užvesti mimikos kalbą. Kai žmona suprato jų pastangas, pasiuntinio lydima išėjo į gatvę. Abu Adonistai, išvydę žmonos figūrą, ūmai ne tik uždarė langą, bet ir užtraukė užuolaidas.

Grįžusi į kambarį ji panorą pasimelsti. Pradėjo dairytis, ar nėra kokio švento paveikslo. Aukšto kambario palubėje, pačiame kampe, pastebėjo kabanti nedidelį paveiksliuką. Pasiuntinys pritraukė stalą, ant stalo pastatė kėdę ir pasistiepęs nusakė, kad tai yra ikona. Žmona pašaukė Kirpičnikovą ir jo paklausė, ar negalinti nukabinti tą ikoną.

– Imkit ją ir išgelbėkit mane, – atsakė „matyt“ prietaringas Kirpičnikovas. – kažkas ją čia užmiršo. Visi manęs klausia, ką čia daro ikona. Pakabinau ją ten kampe, kad niekas nepastebėtų. Norėjau ją išmesti. Nors ir ne pravoslavų, bet vis yra ikona, vaizduojanti Dievo Gimdytoją, tai nedrįsau išmesti. Pasiimkit ją ir išgelbėkit mane.

Žmona jam padėkojo. Andriejus šiaip taip nukabino paveiksliuką ir padavė Vandai. Pasirodė tai buvo pigi litografija Neperstojančios Pagalbos Madonos. Vanda nepaprastai apsidžiaugė ir karštai meldėsi, prašydama Jos pagalbos ir globos tiek man, tiek sau. Ši litografija buvo su mumis ne vien tik Čardžujuje, bet lydėjo mane per visą karą ir revoliuciją, per visą Nepriklausomos Lietuvos periodą ir, nors jau susitrynusi ir pavirtusi į skiauteles, tebelydi mano šeimą ir tremtyje.

Šeštasis Turkestano šaulių pulkas, vėliau pavadintas gen. Černiajevo vardu, buvo sudarytas iš 17-ojo ir 18-ojo šaulių atsargos batalionų. 17-asis stovėjo Čardžujuje, o 18-asis buvo Petro-Aleksandrovske, Chivoje. Nuo Čardžujaus iki Petro-Aleksandrovsko buvo per 400 km atstumas. Geležinkelio jungtis dar tebuvo projektuojama. Susisiekimas buvo kpt. Šlefendorfo vadovaujamu laivu, kuris į ten plaukdavo du kartus per mėnesį. Navigacijos periodui pasibaigus, susisiekimas buvo palaikomas kupranugariais ir arbomis. Petro-Aleksandrovkas – tai toks Dievo užmirštas kampelis, į kurį nei kranklys varnas neneša savo kaulų. Suprantama, kad 17-ajame nieko netrūkdavo, o 18-ajame, priešingai, niekad nebuvo kiek reikia jaunų karininkų.

Pertvarkymo metu buvo nuspręsta šį pulką sustiprinti skiriant į jį bent keturis jaunus karininkus. Pulko vadas buvo nusistatęs pirmą atvykusį palikti Čardžujuje, o likusius pasiųsti į Petro-Aleksandrovską. Aš atvykau paskutinis, nes sandėlių ir pareigų perdavimas Džizake man trukdė atvykti anksčiau.

Pulko vadas gvard. plk. Nikolaj Ivanovič Navrockis buvo iš stuomens ir iš liemens, aukštas, stambaus kūno sudėjimo, bet be pilvo, per 50 metų amžiaus vyras. Į gvardiją pateko, nes buvo karininkų Šaudymo mokyklos lektorius. Ši mokykla gabesnius kapitonus ruošdavo būti batalionų ir pulko vadais. Rusų kariniai nuostatai visus karo mokslo darbuotojus įskaito į gvardiją. Perskaitęs plk. Duškino laišką, nuoširdžiai pasikalbėjo su manim. Sužinojęs, kokia mano žmonos padėtis, pasakė, kad pagalvosias ir kad ateičiau rytoj sužinoti rezultatų. Supratau, kad jis nori telefonu pasitarti su plk. Duškinu. Pasikalbėjau su adjutantų ir kitais karininkais. Jie pakvietė mane pietų į ramovę, bet aš jiems padėkojau ir pasakiau, kad turiu skubėti pas žmoną, kurią jau senokai palikau vieną. Paklausė, kur apsistojau. Kai pasakiau kur, tai jie žvilgtelėjo vienas į kitą, nusišypsojo, bet nieko nepasakė. Pasakė tik tiek, kad jei būčiau vienas, tai galėčiau gauti svečių kambarį ramovėje. Taip pat pasakė, kad Kirpičnikovas laikė ramovės bufetą, tai čia visada galima pavalgyti.

Grįžęs į viešbutį, išsibučiavau su žmonele ir abu nuėjome į ramovę pietauti. Pakeliui Vanda papasakojo apie flirtą pro langą, apie mūsų taip gerbiamos Madonos paveiksluko radimą ir gavimą. Ramovėje užtikome abu Adoniusus. Pasirodo, kad tai buvo Amudarjos laivyno poručikas Veretenikovas ir štabskpt. Romanenko. Su jais kartu buvo kavalierius plk. ltn. Kešiševs, kuris, kaip vėliau patyriau, buvo žinomas Čardžujaus lovelasas. Susipažinom, pasijuokėm iš flirto ir sėdome visi drauge pietauti.

Grįždami iš ramovės po pietų gatvėje su Vanda kalbėjomės lenkiškai. Mus sulaukė kažkokia senyva ponja ir pradėjo mus klausinėti. Sužinojusi, kad esame katalikai ir Vilniaus lietuviai, nepaprastai nudžiugo. Kai išgirdo, kur esame apsistoję, stvėrėsi už galvos. Ji tuoj išsikvietė savo vyrą, griebė mūsų lagaminėlius ir nusitempė pas save. Tai buvo chemijos dr. Liudomiras Ciechonskis ir jo žmona Karolina. Jie turėjo vaistinę, kuri buvo netoli Kirpičnikovo viešbučio.

Kirpičnikovo viešbutis? Kartais, pasirodo, jame sustodavo kokie viengungiai, kurie nepažinojo miesto ir neturėjo jame artimesnių pažįstamų. O šiaip tai buvo garsiausias Čardžujaus „linksmasis kampelis“, mandagiai kalbant, tai pusiau vieši paleistuvystės namai.

Susitikimas ir susipažinimas su Ciechonskiais, sakysime, kad tai pripuolamas sutapimas, bet mes tame įžvelgėme švč. Neperstojančios Pagalbos Panelės ypatingos globos apreiškimą.

2. VIRŠININKAI IR PAREIGOS

Kitą dieną pulko vadas pareiškė, kad atsižvelgdamas į mano žmonos būklę ir plk. Duškino atsiliepiamus palieka mane Čardžujuje. Skiriamas esu į 4-ąją kuopą kpt. Leonido Vasiljevičiaus Chmoloskio padėjėju. Nuoširdžiai jam padėkojau ir su gera žinia nuskubėjau pas žmoną. Vėl užsivilkau paradinę uniformą ir nuėjau prisistatyti pulko vado padėjėjui plk. Levanevskiui, surusėjusiam lietuviui nuo Raseinių, bataliono vadui, plk. ltn. Jakubauskui ir 4-osios kuopos vadui kpt. Chmolovskiui.

Kitą dieną radome nedidelį trijų kambarių butą, virtuvė ir sandėliukai atskirame pastate. Ciechonskių padedami, įsikūrėme jame kartu su mūsų ištikimu pasiuntiniu. Kol iš Džizako ateis mūsų baldai, dalį būtiniausių dalykų paskolino Ciechonskiai, o kitą dalį parūpino namo savininkas armėnas, paprastas, labai geros širdies žmogus.

Pirmąjį šventadienį kartu su Vanda vizitavome vedusius karininkus. Viengungius vizitavau aš vienas. Teko vizituoti karo ligoninės vyriausiąją gydytoją dr. Belchertą, su kuriuo pavyko susitarti dėl akušerės, taip pat ir jį patį įprašyti prirėikus mums padėti.

Pulkas taip pat turėjo du gydytojus. Vyresnysis dr. Kostinas beveik neapraktikavo. Jis teikė pagalbą tik skubiais atvejais, tikrino pulko virtuves, duonos kepėklą ir... išvietes. Jaunesnysis gydytojas buvo dar neseniai baigęs Medicinos akademiją ir buvo visiškai be praktikos.

Kaip buvo gerbiami tie pulko gydytojai, galima suprasti iš tokio atsitikimo. Kartą aikštėje vyko užsiėmimas. Užsiėmimams vadovavo pats pulko vadas. Kažkaip į aikštę užkliuvo pulko gydytojas ir drožia sau nekreipdamas dėmesio į nieką. Lyg susimąstęs, o gal įsimylėjęs. Faktas, kad įlindo, kur nereikia, ir kliudo užsiėmimams. Pulko vadas, tai pamatęs, stentorišku⁶⁶ balsu sukomandavo: „Išmeskit iš aikštės tą enemos žarnelę.“

Šiaip pačiame Čardžujuje tebuvo laikomi gydytojai specialistai. Dr. Belchertas – chirurgas, žmogus dramblys: aukštas, storas, lengvai galįs savo paties rankomis ligonį pakelti ir padėti ant operacinio stalo. Nebejaunas, gal per kapos metų, vokiečių kilmės, nuoširdus, gero būdo ir tikras gydytojas iš pašaukimo. Geležinkelių tarnautojų ligoninės vyr. gydytojas dr. Korbutas buvo lenkas, katalikas, malonios išvaizdos žmogus, turėjo didelį visų pasitikėjimą. Liesas, gal kokių 40-ies metų amžiaus. Su juo ir jo ponias susipažinome vėliau, kai Čardžujuje apsilankė kun. Rutenis.

Po savaitės iš Džizako atėjo mūsų daiktai. Susitvarkėme kuo puikiau. Neuzmiršome pastatyt lovytę ir būsimam kronprincui ar princesei.

⁶⁶ Galingu.

Kpt. Chmolovskis iš pradžių neapkrovė manęs darbais, tai turėjome progos geriau susipažinti su miestu, apylinkėmis, čiabuviais.

Pulko vadas, pats dailininkas, labai apsidžiaugė sužinojęs, kad Vanda yra baigusi Meno mokyklą ir kad turėjo progos specializuotis pas žinomus dailininkus lenką Jaroc ir rusą Trutnevą. Laukė tik, kad Vanda pasveiktų, o tuomet jau ką nors bendrai sugalvos. Matydamas, kad aš gal per daug turiu energijos ir kad ruošiuosi į Juridinę akademiją, paskyrė mane pulko teismo raštvedžiu. Rinkimų į „laisvuosius“ organus metu buvau išrinktas pulko, o kartu ir įgulos bibliotekos viršininku. Ir vienos, ir kitos, itin pastarosios, buvo tiek apleistos, kad beveik metus teko dirbti, kol apsitvarkiau.

6-ojo pulko teismas aptarnavo ne tik pulko, bet ir visus Čardžujo ir Petro-Aleksandrovsko įgulų teismus: pulko, Amudarjos laivyno, intendantūros sandėlių komandų, komendantūros ir kitų mažesnių dalinių bei įstaigų. Pulko teismo pirmininku iš pradžių buvo plk. ltn. Jakubauskas, kuriį vėliau pakeitė kpt. Chmolovskis.

Sutvarkęs pulko teismo bylas ir sudaręs tų bylų ataskaitą, nors ir pavėluotai, pasiunčiau į Taškentą. Maniau, kad reikės teisintis, todėl nustebau, kad gavau padėką.

Vėliau pulko teismo reikalai įėjo į normalias vėžes. Tiek plk. Jakubauskas, tiek kpt. Chmolovskis manimi visiškai pasitikėjo ir būdavo dėkingi, kad aš viską taip paruošdavau, kad jiems likdavo tik pasirašyti.

Daugiausia bylų būdavo dėl Amudarjos laivyno. Kažkodėl sausumos jūreiviai daugiau nusidėdavo, nei pulko kareiviai. Ten, tiesa, karininkai laikydavosi išdidžiau ir atokiau nuo savo eilinių. Šauliai nekėsdavo jūrininkų, bet ir šieji šauliams mokėjo tokiu pat pinigų. Miesto „linksmių kempeliuose“ dažnai pasitaikydavo jų peštynių. Jūrininkų būstinės buvo apie pusantro kilometro toliau, nei šaulių kareivinės, tai jūreiviams tekdavo daugiau nukentėti, nes užgautas šaulys greičiau pasikviesdavo draugų jam pagelbėti. Visos tos „bokso ir ristinių“ rungtynės vykdavo atokiau nuo kareivinių, miesto pakraščiuose. Vykdavo jos be iš anksto numatyto „čempiono“ ir dažniausia be žiūrovų. Publika, išvydusi tokias „rungtynes“, visad kukliai pasišalindavo – kur du pešasi, trečias nekliudyk.

Tokios „rungtynės“ ir sudarydavo didžiausią pulko teismų nuošimtį. Ypač po Kalėdų ir Velykų. Man, kaip pulko teismų raštvedžiui, dažnai tekdavo eiti kaltinamojo gynėjo pareigas, pamokyti jį, kaip jis turi ir gali gintis. Kaltintojo pareigas atlikdavo teismo pirmininkas. Kvotas darantieji jaunieji karininkai irgi dažnai kreipdavosi į mane, klausdami patarimų. Karo mokykloje buvo dėstoma teisė, bet tik teorija. Gyvenime dažnai teorija skiriasi nuo praktikos. Man, besiruošiančiam į Karo juridinę akademiją, teismo raštvedžio pareigos davė daug praktikos, kurią dar pagilindavo kariuomenės teismo sesijos. Mat kariuomenės teismo pirmininkas visad kviesdavo mane kaip gynėją ar kaip „laikinojo nario“ pavaduotoją.

Mano ruošimasi į Juridinę akademiją sunkino reikalas išlaikyti gimnazijos kurso lotynų kalbos egzaminą. O aš lotyniškai nežinojau nei be, nei me. Kadaisė net bėgau nuo šio baubo ir todėl stojimui į karo mokyklą buvau pasirinkęs realinės gimnazijos kursą. Nuo vilko bėgi, ant meškos užpuoli.

Biblioteka buvo be jokios tvarkos. Nebuvo žinoma, kiek knygų ir kur jos yra. Nemaža knygų buvo išnešiota, o esamos nesuregistruotos. Čia reikėjo gerokai paprakaituoti, o dėl paimtų knygų net su kai kuriais karininkais ar jų šeimos nariais susipykti. Apytiksliai nustačiau, kad biblioteka turėjo apie 1500 knygų, daugiausia „geltonos“ beletristikos. Bibliotekos šeimininku buvo puskarininkis Rachanajevs, armėnas, labai panašus į žydėlį, mažamokslis. Knygas imdavo kas norėjo, o svarbiausia, jų negražindavo. Bene kareivis pradės ginčytis su karininku ir privers jį gražinti ar atpirkti apdraskytą knygą. Neapskūsi knygą pasisavinusio karininko pulko karininkijos ūkio komiteto pirmininkui. Nebuvo nei gerų lentynų. Knygos suverstos kampe žiurkėms lizdus sukkti. Nei inventoriaus, nei katalogo.

Pradėjęs darbą, parašiau visiems ponams karininkams anketas, prašydamas surašyti, jei turi iš pulko bibliotekos knygų, ir kad malonėtų gražinti. Daviau dvi savaites laiko. Tam laikui praėjus, pradėjau ruošti katalogą ir laikinai sustabdžiau knygų išdavimą į namus. Pulko ūkio viršininką plk. Levanevskį, kuris netrukus buvo pakeltas į pulkininkus ir paliktas pulko vado padėjėju, parašiau įtaisyti bibliotekai lentynas, spintą, etažerių⁶⁷, stalą, pustuzinį kėdžių. Rachanajevą išgijau iš bibliotekos kambario ir perkėliau jį į griežikų komandos patalpas. Katalogą ruošiau apie pusę metų, nes ir be jo turėjau darbo iki ausų. Kai pabaigiau tvarkyti, tai tiek viršininkai, tiek pulko karininkai buvo labai patenkinti. Ramovės bibliotekėlė irgi prisijungė prie pulko bibliotekos. Sudraskytos knygos buvo pakeistos naujais egzemplioriais. Išrašiau kelis laikraščius ir žurnalus, karinius ir ne karinius. Įvedžiau naujovę: išrašiau vadovėlius, tinkamus ruošti į bet kurią karo akademiją, taip pat ir karo mokslo veikalus, kurie palengvintų karininkams, siekiantiems aukštojo mokslo. Šie mano sumanymai visiems labai patiko ir į biblioteką taip pat užsirašė beveik visi laivyno karininkai, o pulko vadui leidus, ir progimnazijos mokytojai. Biblioteka turėjo tokį pasisekimą, kad dažnai pritraukdavo daugiau karininkų nei ramovė.

Dėl šių darbų per pulko ir ramovės ūkio komiteto rinkimus buvau išrinktas pulko karininkų skolinamosios kasos raštvedžiu. Darbo čia palyginti buvo nedaug: duoti išdininkui sąrašą suskaičiuoti, kas kiek turi skolos ir palūkanų, o paskui surašyti tai į knygas ir knygoje įrašyti išduotąsias paskolas, kasos valdybos nutarimų protokolus. Tai būdavo poros vakarų darbas.

Būdamas Vilniaus karo mokyklos junkeriu, tarp viršininkų turėjau draugų, turėjau jų ir Džizake, ir Samarkande, netrūko jų ir Čardžujuje.

⁶⁷ Lentynų.

Pulko vadas gvardijos plk. Nikolajus Navrockis buvo vyras iš stuomens ir iš liemens. Nors ne akademikas, bet gerokai apsišvietęs. Teisingas, mandagus, išauklėtas ir gan demokratiškas. Nesikeldavo į puikybę, nors ir galėjo. Tiek brigados vado, tiek korpuso vado buvo didžiai vertinamas. Buvo blaivininkas, bet ne abstinentas. Nerūkė. Gal tik buvo kiek linkęs prie gražiosios lyties, bet tai buvo, ko gero, dėl to, kad nebuvo radęs namų laimės. Vedęs jis buvo turtingo, pirmos gildijos Petrapilio pirklio našlę su vaikais. Posūnį išleido į gvardijos karininkus, o podukrą ištekino už tituluoto gvardijos karininko.

Jo žmona Jevdokija Feofilaktovna dėl savo turto labai kėlėsi į puikybę. Ne gvardijos ir dar netituluotų karininkų nelaikydavo žmonėmis ir dėl to negalėdavo gyventi tolimoje provincijoje, kažkokiam Čardžujuje. Ji gyveno Petrapilyje, kur Fontankoje turėjo savo namus, o pas vyrą atvykdavo tik labai trumpam laikui. Tačiau tų trumpų apsilankymų metu pridarydavo daugybę netaktiškų poelgių. Turkestane buvo visiškai kitokie santykiai tarp karininkų ir viršininkų, tarp karininkų ir kareivių, nei Rusijos centre, juo labiau gvardijos kavalerijoje.

Mėgdavo ponija Jevdokija palošti smulkų preferansą. Aišku, nepaprastai mėgdavo išlošti. Jei išlošdavo bent rublį, tai partneriams užsakydavo vakarienę už 30 rublių. Jei pralošdavo, tai partneriai turėdavo skirstytis namo tik seiles rydami. Jei būdavo ne namuose ir pralošdavo, tai išeidavo pasipūtusi, nepatenkinta, nors ir namų šeimininkas kviesdavo ją likti vakarienės, ji nelikdavo.

Pirmą kartą man teko su ja lošti pas mano kuopos vadą pkt. Chmolovskį, kurio žmona Anna Vasiljevna buvo vadienės štatsdama⁶⁸ ir patikėtinė. Aš pralošiau porą rublių, vadienė išlošė kokį rublį, bet lošdamas visą laiką juokais erzinau damas. Ir vadienei paleidau porą *špilku*⁶⁹. Ji vos išsėdėjo iki galo. Labai šalta atsiveikino ir trikinke išvažiavo namo nelaukdama vakarienės.

Antrą kartą lošti buvau pakviestas pas ją. Nors Annos Vasiljevnos ir buvau išpėtas, savo taktikos nepakeičiau, nes laikiausi kaip lygus su jos vyru. Pralošiau bene tris ar keturis rublius, o ji išlošė apie porą, bet ji buvo išėlusi, tad viešai pareiškė, jog šiandien virėja neparuošė vakarienės. Turėjome susiprasti ir nosis nukabinę išsinešdinti. Daugiau lošti ji su manimi nesiryžo, nors žinau, kad mane kiti buvo išgyrę kaip partnerį. Pradėjo ji man pernelyg keršyti, niekinti. Dėl jos netaktiško elgesio pulko vadas net du kartus atsiprašė manęs. Kadangi ji dar padarė kelis netaktiškus poelgius ramovėje, tai vyrui „prašant“, buvo priversta grįžti į Petrapilį. Man teko susikirsti su ja porą kartų.

Kaip minėjau, pradėjęs tvarkyti biblioteką, visiems karininkams išsiuntinėjau anketas, prašydamas, kad suteiktų žinių apie jų turimas bibliotekos knygas. Tas anketas išnešiojo mano pagalbininkas puskarininkis Rachanajevs, armėnas, labai panašus į žydą. Anketą nusiunčiau ir pulko vadui, nes jis irgi imdavo

⁶⁸ Etatinė, nuolatinė, pastovi dama.

⁶⁹ Kandžių juokų.

knygų žmonai. Šioji, gavusi anketą ir dar per kareivį, įsiuto. Ji paskambino man telefonu ir pradėjo koneveikti, kad aš per žydą drįstu siųsti jai kažkokius šunlapelius. Nebesiklausiau ilgiau ir mečiau telefono ragelį. Per ūkio komiteto pirmininką plk. ltn. Jakubauską paprašiau audiencijos pas pulko vadą. Pulko vadaui plk. ltn. Jakubausko akivaizdoje pasiskundžiau dėl vadienės užgaulingų žodžių. Vadas ramiai išklausė ir paprašė ateityje nesikreipti į namus, o tiesiog į jį ar jo adjutantą, nes jo ponia esanti „nervinga“, o neturėdama karinio išsilavinimo, ne visad išlaiko taktą. Kitą dieną pats pulko vadas atnešė keliolika knygų ir iškilmingai atsiprašė už savo ponią.

Pavasarij, kol dar nebuvo kaip reikiant atšilę, butus tekdavo, jei ne kasdien, tai bent kas antrą ar trečią dieną pakurti. Pulko vado svečių kambaryje, garbingiausioje vietoje, stovėjo pulko vėliava. Jai saugoti ir gerbti kas dieną būdavo skiriama keturių kareivių sargyba. Sargybos būstui buvo užleistas vienas tarnų kambarys. Sargybinis stovėdavo šaligatvyje prie lango ir pro stiklą gerai matydavo vėliavą. Kad sargyba nesušaltų, ūkio skyrius, pulko vado įsakymu, skirdavo tam reikalui anglių ir malkų pakuoms. Anglis ir jau paruoštas malkas aš, kaip pulko kvartirmeisteris⁷⁰, siūsdavau ten kas pirmadienį.

Vieną gražų šeštadienį su žmona nuėjome į ramovę praleisti vakarą. Šeštadienį vakarais ramovėje buvo lošiama kortomis, žaidžiama šachmatais, šokama, ruošiamos arbatėlės. Tai buvo proga pulko, laivyno ir įgulos karininkų šeimoms arčiau susipažinti ir susigyventi. Atvyko ir vadienė. Pats pulko vadas iš viso nelankė šių vakaronių. Gal savo buvimu nenorėjo varžyti kitų ir kliudyti pasilinksminti. Begurkšnojant arbatėlę, prie manęs priėjo vadienė savo štatsdamos Chmolovskienės lydima. Mes atsistojome, pagarbiai pasisveikinome ir aš paklausiau:

– Jevdokija Feofilaktovna, turite ką nors man pasakyti? – Maniau, kad ji nori pakviesti mane polkai.

– Tamsta, poručike, – užmiršo net ir pavadinti vardu Vikentij Stanislavovič.
– Poručike, žinai, kad sargybos kareiviai degina mano medines dėzes.

Nustebau ir pasakiau:

– Ar jie dar nesukūreno tamstai pianino ir baldų?

– Nesuprantu klausimo, – sako ji. – Jie tvirtina, kad tamsta neduodi jiems anglių.

– Anglių duodu tiek, kiek tam reikalui skirta. Jei ponas pulko vadas pasakys, kad mažai ir lieps duoti po centnerį kas dieną, tai duosiu po centnerį. Tamsta turi virėją, kambarinę, du pasiuntinius. Jei tie keturi tarnai negali apsaugoti tuščių dėžių, tai jie neapsaugos ir baldų. – Kreipdamasis į savo žmoną: – Vanda, einau namo. Aš pratęs į ramovę ateiti pailsėti, o ne klausytis išėlusių poniučių užpuldinėjimų.

⁷⁰ Atsakingas už aprūpinimą ir apgyvendinimą.

Su žmona jau žengėme iš ramovės. Štatsdama šoko gelbėti padėtį. Ji kreipėsi į mano žmoną prašydama, kad pasiliktu. Ramovės pirmininkas plk. ltn. Bankovskis kreipėsi į mane stengdamasis įkalbėti neiti.

Išėjome. Vėliau teko nugirsti, kad visi jaunieji karininkai buvo mano pusėje, ypač tie, kurie patys savo kailiu buvo patyrę vadienės netaktišką elgesį. Vadienė, lyg perkūno trenkta, taip pat išskubėjo namo, nepasilikdama lošti kortomis. Ramovės pirmininkas viską teisingai atpasakojo pulko vadui. Pulko vadas pareiškė, kad jo žmona labai netaktiškai pasiėlgė ramovėje arbatėlės metu keldama tarnybinius klausimus. Kitą dieną pulko vadas, ramovės pirmininko lydymas, savo trikinke atvažiavo pas mus ir atsiprašė mano žmonos ir manęs. Gerų santykių ženklas – liko pas mus arbatėlės. Turbūt Jevdokija Feofilaktovna nusprendė, kad atėjo pasaulio pabaiga, nes jaunieji, moderniškai karininkai nei lošdami kortomis, nei šiaip nesilanksto prieš ponias pulkininkienes, o dažnai dar patraukia per dantį dėl pirklių, nors ir pirmos gildijos, atsilikimo nuo kultūros. Susiprato ir iš Čardžujaus visam laikui grįžo į Petrapilį. Tiek ją ir tematėm. Niekas jos ir geru žodžiu nepaminėjo. Kiek jo Ieva buvo netašyta, tiek pats pulko vadas buvo išauklėtas, šviesus ir savo vietoje vyras. Mokėjo jis pulko karininkus ir užstoti, ir jų savigarbą palaikyti, ir ugdyti. Ryškus to pavyzdys gali būti jo susidūrimas su korpuso vadu.

1914 metų pradžioje korpuso vadas kavalerijos gen. Kozlovas, žmogus didelio takto ir išauklėjimo, tikras turkestanietis, buvo skirtas į karo tarnybą. Į jo vietą korpuso vadu buvo iš Rusijos centro atkeltas gen. ltn. Jerofejevas, kuris vaizdavosi esąs Olimpo dievaitis. Atvykęs į pulką tikrinti šaudymo, net su pulko vadu nepasisveikino, o tik sausai linktelėjo galvą. Atlikus oficialią dalį, karininkų ramovės pirmininkas plk. ltn. Bankovskis pulko vadui perdavė karininkų kvietimą dalyvauti korpuso vado garbei ruošiamuose pietuose. Pulko vadas perdavė kvietimą korpuso vadui. Pastarasis kvietimą priėmė. Kirpičnikovui tuoj buvo įsakyta ruošti pietus, o ruošos priežiūra pavesta ramovės šeimininkui poručikui Stepančenkui. Turkestane visur buvo paprotys atvykusį viršininką ar svetį pavaišinti ir pamylėti.

Kai viskas jau buvo paruošta, telefonu buvo pranešta pulko vadui. Šis su savo adjutantu atlydėjo svečią, kuris taip pat buvo su adjutantu. Salėje buvo išsirikiavę karininkai ir laukė svečio. Korpuso vadas įėjo, linktelėjo galvą karininkams ir nužygiavo į valgomąjį, kur užėmė jam paruoštą vietą. Karininkai apstulbo ir nepajudėjo iš vietos. Pirmininkas iškvietė pulko vadą ir paklausė, ką daryti, nes karininkai nesupranta tokio elgesio. Pulko vadas patarė visiems išeiti iš ramovės. Taip buvo ir padaryta. Dabar atėjo eilė apstulbti gen. Jerofejevui. Kai jis paklausė pulko vado, kodėl karininkai neina sėstis prie stalo, tai tas atsakė:

– Mat, ekscelencija, Turkestane laikomasi papročio, kad svečias atėjęs pirmiausia pasisveikina su šeimininkais, taria jiems malonų žodį ir tuomet eina sėstis už stalo. Kadangi tamsta apsilenkei su tuo mandagumo papročiu, tai šeimi-

ninkai nutarė užleisti visus pietus, o patys išsiskirstė namo. Labai atsiprašau, bet aš, kaip įgulos viršininkas, apie šį įvykį turėsiu pranešti apygardos viršininkui.

Svečias paraudo, jau nebesėdo už stalo, o pirmuoju traukiniu išdūmė į Taškentą. Svečiui išvykus, karininkai vėl susirinko ir sudorojo svečio garbei paruoštus pietus. Po mėnesio gen. Jerofejevas buvo iškeltas iš Turkestanu atgal į Rusijos centrą.

1914 m., jau paskelbus karą, gvard. plk. Navrockis buvo pakeltas į generalmajorus. Į jo vietą pulko vadu buvo atkeltas plk. Aleksandr Vasiljevič Lieškevičius, vyras daugiau nei pusamžis, vidutinio ūgio, sausas, išvargęs, regimai, išėjęs labai vargingą kelią, kol pasiekė pulko vado vietą. Atvyko jis tik kelios savaitės prieš mums išvykstant į Vakarų frontą. Atvyko vienas, be šeimos. Savo demokratiškumu padarė labai teigiamą įspūdį.

Pirmojo bataliono vadas plk. ltn. Jakubauskas buvo jau gerokai gyvenimo išvargintas žmogus ir tarnavo paskutiniuosius trejus metus, nes buvo jau 55 m. amžiaus, o pulkininkui leitenantui tarnybos amžiaus riba – 58 metai. Buvo jis žmogus liesas, nuo gyvenimo naštos kiek sulinkęs, bet malonus ir ramus. Jo ponija buvo gal kiek gyvesnė, bet irgi be pretenzijų ir vadienes. Turėjo suaugusią dukrą Olga, baigusią institutą ir įsitaisiusią progimnazijoje mokytoja. Rimta, nuširdi panelė, kuri vėliau ištekėjo už poručiko Romanovo, 4-osios kuopos jaunesniojo karininko.

1913 m. Jakubauskas išėjo į dimisiją. Į jo vietą paskirtas buvęs antrosios kuopos vadas kpt. Bankovskis. Tai buvo išdžiūvęs, vidutinio ūgio, gyvas, dar pusės amžiaus nepasiekęs karininkas. Jis buvo vienas geresniųjų pulko šaulių. Būdinga tai, kad pratimuose visus šūvius pataiko vienas arti kito ir arti taikinio centro. Tačiau kai susilažina, nors tik iš butelio alaus, tai keturi šūviai puikūs, o penktas tiesiai į... dangaus žydrynę. Tokiais atvejais prastesnis už jį šaulys gardžiuojasi išlošti alų. Jis buvo vedęs. Jo ponija puse galvos aukštesnė už jį ir jaunesnė, turėjo pretenzijų vadovauti jaunesnėms ponioms, nors tai jai ne kaip sekėsi. Buvo ji maloni ir vaišinga, mėgdavo svečius. Šeima buvo bevaikė, tai turėjo pakankamai laiko vizitams. Su plk. ltn. Bankovskiu, kol jis dar buvo kapitonu, dirbau ramovės komiteto valdyboje ir karininkų ūkio komitete. Niekada neturėjau su juo jokių nesklandumų.

Kpt. Leonid Vasiljevič Chmolovskis buvo panašus į kupletuose apdainuotą figūrą: „*aš kapitonas su storu pilvu ir šuns uosle, aš kapitonas*“. Nors dar amžiaus vidurio nebuvo pasiekęs, bet atrodė lyg būtų jį peršokęs: gerokai pražilęs ir praplikęs. Mėgdavo jis lošti pulką ir ne pulką⁷¹ ir šiek tiek išnaudoti nepatyrusį jaunimą. Kuopoje jo dešinioji ranka buvo viršila podpraporščikas Poluchinas. Kai buvau paskirtas į šią kuopą, tai pastarojo įtaka labai greitai pradėjo smukti. Laimei, konfliktų neišsivystė, mat kuopoje neilgai buvau, nes buvau skirtas pul-

⁷¹ Žaidimas kortomis.

ko teismo raštvedžiu ir gavau dar keliolika kitokių pareigų, tai neturėjau laiko domėtis kuopos reikalais. Be to, dar pulko puskarininkių mokyklos viršininkas štabskpt. Lev Nikolajevič Aleksanderas iš pulko vado iškaulijo mane ir podporučiką Čerkesą, komendanto sūnų, į mokomąją komanda jaunesniais karininkais, tai teko su 4-ąja kuopa „amžiams“ persiskirti.

Vargšas kpt. Chmolovskis, nors atrodė gyvenimo visai užguitas ir namuose jam nebuvo leidžiama nei cyptelėti, retkarčiais vis tik norėdavo parodyti, kad jis yra *homo*⁷², t. y. žvėrių, paukščių ir žuvų karalius. Bet, žiūrėk, vargšui vis tekdavo suklupti.

Kartą pulko kiemu eina pulko vadas. Mato, dar ne pietų metas, kareivis nešasi iš virtuvės kibirą, pilną viralo.

– Stok! – šuktelėjo. Kareivis išsitempė. – Kurios kuopos?

– Ketvirtos, jūsų aukštoji malonybe.

– Duok šaukštą.

Iš už aulo kareivis ištraukė trumpu, storu kotu dažytą medinį šaukštą ir padavė. Pulko vadas pasisėmė iš kibiro viralo ir sriubtelėjo. Susiraukė. Išspjovė.

– Kas čia? Pamazgos?

– Tikrai taip, jūsų aukštoji malonybe, pamazgos.

– Kur neši?

– Kapitonui Chmolovskiui

– Drožk sau.

Tuoju pulko įsakyme papeikimas kuopos vadui ir draudimas iš pulko kareivių virtuvės imti pamazgas, kad ir kiaulėms.

1913 m. Velykos. Įgulos cerkvėje iškilmingos Prisikėlimo pamaldos. Ponios baltomis, ilgomis, beveik balinėmis sukniomis. Karininkai paradinėmis uniformomis. Žmonių pilna cerkvė. Šilta. Gražus oras. Pamaldoms pasibaigus, visi susirinko karininkų ramovėje, pasveikino pulko vadą, vienas kitą ir išskubėjo namo atsigavėti. Kpt. Chmolovskis grįžo, atsigavėjo ir prigulė baigti miegoti. Guldamas įsakė pasiuntiniui pažadinti jį vienuoliktą valandą, o jei kas belsis anksčiau, tai pasakyti, kad jo nėra namuose.

– Klausau, jūsų malonybe.

– Supratai?

– Tikrai taip. Supratau.

Apie pusę vienuoliktos mes su Vanda girdime trikinkės skambalėlius. Pažiūrėję pro langą pamatėme, kad pulko vadas važiuoja karininkų aplankyti, atsilyginti už pasveikinimą ir išsisukti nuo reikalo pačiam svečius priiminėti.

Privažiavo prie kpt. Chmolovskio buto. Sustojo. Paskambino prie durų. Iššoko pasiuntinys. Išvydęs pulko vadą, išsitempė.

– Ar kapitonas namie?

⁷² Homo – žmogus (lot.).

– Taip yra, jūsų malonybe.

Pulko vadas nusegė skraistę, numetė ją pasiuntiniui, o pats žengia į svečių kambarį.

– Pranešk kapitonui, kad aš atvykau.

– Klausau.

Pasiuntinys nuskubėjo, bet priėjęs prie miegamojo durų prisiminė kapitano įsakymą. Pažiūrėjo į laikrodį. Dar toli gražu nėra vienuolikos. Jei pažadins dabar, tai ką kuopos vadas jam padarys. Apsisuko ir grįžo į svečių kambarį. Drebančiu balsu atraportavo:

– Kapitonas liepė sakyti, kad jo nėra namie.

Pulko vadą lyg perkūnas trenktų. Griebė peleriną ir išskubėjo. Sėdo į trikinę.

– Važiuok!

Privažiavo prie mūsų, nes gyvenome visiškai kaimynystėje. Mes su Vanda jau laukėme jo prie durų. Pulko vadas išbalęs, piktas, tačiau su mumis maloniai pasisveikino. Padėkojo už sveikinimus ramovėje. Paprašėme, kad užeitų į valgomąjį. Pasodinome garbingiausioje vietoje prie stalo. Išgėręs stiklą gero vyno, užkandęs mirkymais *mozūrais* ir *boba*⁷³, atsigavo. Kai žmona jo paklausė, kodėl toks susinervavęs, šis atsakė:

– Įsivaizduokite, Vanda Antonovna, – ir papasakojo, kas jam nutiko pas kpt. Chmolovskį.

Dar kiek pasivaišinęs ir pašnekučiaęs, nudardėjo su trikinke lankyti kitų.

Lygiai vienuoliktą Chmolovskio pasiuntinys pažadino poną. Šis išsirangęs iš lovos ir išsiraivęs, paklausė:

– Buvo kas atsilankęs?

– Tikrai taip, buvo.

– Kas?

– Jo aukštoji malonybė pulko vadas.

– Pulko vadas? Kodėl manęs nepažadina?

– Jūsų malonybė įsakėte jūsų nežadinti prieš vienuoliktą.

– Ką pasakei pulko vadui?

– Taip, kaip jūsų malonybė įsakėte.

– Kad tave velniai paimtų. Kur pulko vadas nuėjo?

– Pas jo malonybę poručiką Glovackį.

Vargšas kpt. Chmolovskis atskubėjo pas mus. Mes jam pavaizdavom, kaip ir ką jo pasiuntinys vadui pasakė ir kokį įspūdį tai padarė pulko vadui.

– Ką dabar daryti? – kreipėsi Chmolovskis į mane.

Mano patariamasis pasikvietė bataliono vadą plk. ltn. Bankovskį ir pulko vado padėjėją plk. Levanevskį ir nuskubėjo pas pulko vadą, bet šis jų nepriėmė. Po to pulko vadas, kol išvyko iš 6-ojo pulko, į kpt. Chmolovskį vis žiūrėjo kreiva aki-

⁷³ Šventinis pyragas.

mi. Atrodo, negalėjo užmiršti 1913 m. Velykų.

Kapitonas Chmolovskis turėjo dvi dukras. Abi dailios mergaitės, tik ne kaip išauklėtos. Vyresnioji Zina tėvams sukeldavo nemažai skausmo ir nemalonumų, nes sirgo kleptomanija. Iš pradžių tuo netikėjau, bet kai iš mano rašomojo stalčiaus dingo penkiarublė ir atsirado jos žinioje, patikėjau. Pasakiau tėvams. Jos mamytė ją teisinio:

– Atiduok jam, Zinute, nors tu jų ir nepaėmei.

Daugiau niekada jos vienos nepalikdavome kambaryje.

Kaip žinoma, viršilos paprastai būna labai sumanūs. Podpraporščikas Poluchinas nebuvo išimtis. Kartą išgelbėjo jis savo kuopos vadą iš keblios padėties, į kurią kpt. Chmolovskis pateko visiškai be savo kaltės.

Mūsų korpuso vadas kaval. gen. Kozlovas buvo didelis mėgėjas labai aštrių valgių. Jis norėjo, kad ir kareiviai būtų maitinami pagal jo skonį. Brigados vadas gen. mjr. Kolpikovas – senas žmogus, Georgijaus ordino kavaliereus. Georgijaus ordino kavaliereų nelietė tarnybinio amžiaus riba. Jis turėjo skonį, priešingą Kozlovui: vengė aštrumų, prieskonių, druskos. Aišku, ir jis norėjo, kad jo brigados kareiviai būtų maitinami pagal jo skonį.

Pragaro galybės taip surėdė, kad jie abu tuo pat metu atsirado Čardžujuje. Kalėdų ir Velykų pirmomis dienomis ir aukštiesiems viršininkams lankantis, aš buvau skiriamas pulko budėtoju. Taip buvo ir šiuo sykiu. 4-oji kpt. Chmolovskio kuopa buvo maitinimo kuopa.

Pirmas atvyko brigados vadas. Aš jį tinkamai sutikau pulke. Su pulko vadu išvyko į stotį pasitikti atvažiuojantį korpuso vadą. Ir šį pulke sutikau su visu ceremonialu. Pradėjo lankyti kareivines. Kol viską apžiūrėjo, atėjo pietų metas. Abu generolai, adjutantų, pulko vado, bataliono vado kpt. Chmolovskio ir manęs lydimi nuėjo į virtuvę. Mūsų visų širdelės virpėjo, kaip avių uodegytės. Dabar tai įkliuom. Vienam dar įtiksim, bet abiem, poliariškai priešingų skonių inspektoriams, tai nei sapnuoti.

Atvykus į virtuvę, virtuvės budėtojas atitinkamai raportavo. Du vyrėjai, baltutėlėmis prijuostėmis, aukštais baltutėlaičiais *kalpokais*⁷⁴ ant galvų. Tuo pat dideliais samčiais iš katilo į sidabrinius dubenėlius įpylė kareiviškos sriubos ir dubenėlius pastatė ant sidabrinių padėkliukų. Taip pat ant padėkliukų buvo padėti kareiviški mediniai šaukštai. Ceremoningai padėkliukai buvo paduoti inspektoriams. Ponai generolai priėmė padėkliukus, paėmė šaukštus ir sriubtelėjo sriubos. Nurijo. Paėmė kitą šaukštą. Nurijo. Išplėtėm akis, kai abu ponai generolai vienas kitam linktelėjo, pareiškė, kad sriuba labai gera, ir su matomu pasigardžiovimu išsrėbė visą dubenėlį. Dar net pakartojo.

– Puiki sriuba, – nusprendė korpuso vadas. – Kaip jums atrodo, ekscelencija?

– Sutinku su tamsta, ekscelencija, – pritarė brigados vadas.

⁷⁴ Virėjų kepurės.

– Šitaip turi būti maitinami kareiviai. Sveikinu kuopos vadą.

Kai išlydėjom abu ponus generolus, puolėme Poluchiną:

– Kaip tai padarei? Kokia paslaptis?

Poluchinas, pasipūtęs ir patenkintas, šypsojosi. Kaip sakoma, suko ūsą. Pagaliau priprašėme, kad atskleistų paslaptį.

Pasirodė, kad sriuba katile buvo verdama be jokių prieskonių. Korpuso vadiui skirtas medinis šaukštas ištisą naktį buvo virinamas druskos, raudonųjų pipirų, česnako ir kitų panašių prieskonių mirkale. Medis ir persisunkė visomis šiomis prašmatnybėmis. Kai šaukštas vėl buvo įmerktas į karštą viralą, tai „atgijo“ ir ponui generolui sutraukė burną, o gal užėmė ir kvapą. Kiekvienam negalavimui atsiranda vaistas. Kiekvienai viršininko užmačiai visad randamas būdas, kaip tas užmačias patenkinti.

Kitas gen. Kolpikovo savitumų buvo jo reikalavimas, kad karininkai žinotų ne tik savo kareivių biografijas, bet ir visas kitas smulkmenas. Pvz., kaip ir ką vilki. Vieno savo inspektavimo metu nei iš šio, nei iš to 4-ojoje kpt. Chmolovskio kuopoje pradėjo klausinėti, ką kareiviai turi ant kojų – autą ar kojine. Chmolovskis vis neįspėdavo. Senas generolas nieko kito nesiteiravo: tik autas ar kojine. Tokį pono generolo įsitarimą pastebėjo pirmosios kuopos viršila. Nuskubėjo į savo kuopą ir, susitaręs su savo kuopos vadu, davė atitinkamus parėdymus. Suirzęs ponas generolas pagaliau atėjo į pirmąją kuopą. Kreipėsi į kuopos vadą kpt. Zubuvą:

– Na, kapitone, tamsta esi jauniausias, tai reiškia, neabejotinai esi gambiausias. Pradžiugink senį ir parodyk vyresniems kolegoms, kad galima žinoti, ką kareiviai dėvi. Štai, pirmoje eilėje antras iš kairės, ką turi ant dešinės kojos?

Šitas Zubuvas įdėmiai pažvelgė į kareivį.

– Šitas? Ant dešinės kojos? Autą, ekselencija.

– Mauk batą.

Iš tiesų: autas.

– Gerai. Na, o antroje eilėje penktas, ką turi ant kairės kojos?

Zubuvas dar įdėmiau pažvelgė į nurodytą kareivį: lyg tai susikoncentravo:

– Kojinę, ekselencija.

– Mauk batą.

Iš tikrųjų kojine. Senis įėjo į azartą. Ir tas, ir anas? O šitas? Zubuvas vis gerai pažvelgdavo į kareivį ir vis... atspėdavo. Nei karto neapsiriko. Generolas baigė apžiūrėjimą susižavėjęs ir Zubuvą rodė visiems pavyzdžiu:

– Štai, matote, pavyzdingas kuopos vadas viską žino apie savo kareivius. Sveikinu kapitoną Zubuvą.

Vakare ramovėje apspitome Zubuvą.

– Kaip tai padarei?

– Labai paprastai. Įsakiau, kad viršilos priežiūroje, kiekvienas kareivis ant dešinės kojos užsivyniotų autą, o ant kairės kojine. Pažadėjau apdovanoti dabokle,

kuris taip nepadarytų.

Kitą dieną Kolpikovas nuvyko patikrinti šaudymo. Kai baigė apžiūrėjimą, jam buvo paduotas arkllys, ramiausias arkllys. Generolas priėjo prie arklio iš dešinės pusės ir kairę koją kėlė į dešinę kilpą. Prišoko jo adjutantas:

– Ekscelencija, ne iš tos pusės. Ne tą koją.

– O iš kur, vaikeli, žinai, į kurią pusę noriu joti?

Jis pats pasijuokė, mes, aišku, taip pat.

Kai jis apsilankė raitųjų žvalgų komandoje, tai čia įvyko nemalonus įvykis. Komandoje buvo ožys, kuris laisvai vaikščiodavo arklidėse, lyg savo namuose. Mat visokie vabzdžiai, ypač skorpionai, nekenčia ožio kvapo. Nepuldavo jisai nei karininkų, nei kareivių. Niekas neatkreipė dėmesio į jį, kai kelių viršininkų ir manęs, budėtojo, lydimas įėjo generolas. Ožys, pamatęs nepažįstamą, šlubuojančią žmogystą su plačiais, erzinančiais raudonos spalvos kelniais, įsibėgėjo ir ragais drožė generolui į užpakalį. Ore tik sužvilgėjo ir suskambėjo pentinai. Mes, arčiau buvę, griebėm generolą ir šitaip išvengėm skaudaus jo kritimo. Visi netekome žado. Štabskpt. Krivickas išsitraukė pistoletą ir vienu šūviu nudėjo vargšą ožį. Generolas nutraukė apžiūrėjimą. Pulko vadas nukentėjusį senį nusivežė pas save „atsigaivinti“. Rytojaus dieną generolas vėl buvo kaip visada sąmojingas ir juokėsi iš savo nuotykių su ožiu. Patarė mums pirkti kitą ožį, tik ne tokį aršų.

Generolas Kolpikovas ir išvedė brigadą į karą. Pats sakė, jog tai trečiasis jo gyvenime, ir spėjo teisingai – paskutinis.

Pulko vadas ir ūkio viršininkas plk. ltn. de Žerve, patyrę mano organizacinius sugebėjimus ir darbštumą, iškėlė klausimą paskirti mane ūkio ir nerikiuotės komandos viršininku. Kadangi buvau katalikas, tai pirma reikėjo gauti brigados ir korpuso vadų leidimą. Mano pirmtaku buvo štabskpt. Geselis, kuris, kai Bankovskis buvo pakeltas į plk. leitenantus, buvo skirtas antrosios kuopos vadu. Toks paskyrimas ūmai neįvykdomas, tai pirmiausia iš 4-osios kuopos buvau perkeltas į puskarininkų mokyklą.

Jos viršininku buvo štabskpt. Lev Aleksanderas. Žmogus per 40 metų amžiaus. Gerokai apsišvietęs. Pavyzdingas karininkas ir puikus viršininkas. Jau keletą metų jis buvo atestuojamas, kaip tinkamas būti pakeltu be eilės į kapitonus. Vyras šviesus, praplikęs, liesokas, kiek aukštesnis, nei vidutinio ūgio. Vedęs. Jo žmona Agia Nikolajevna buvo kokia dešimtimi metų jaunesnė už jį. Turėjo porą kūdikių, dar nepasiekusių mokyklinio amžiaus.

Su juo ir jo ponija greitai susidarė širdingi santykiai. Buvome kaimynai, todėl labai dažnai lankydavomės vieni pas kitus. Ypač draugavo abi ponios. Mes, vyrai, buvome apkrauti tarnybiniiais darbais.

Pulko vadas paėmė ir paskyrė mane dar ir kepyklos prievaizda. Šis darbas bent tuo buvo malonus, kad davė algos priedą. Tačiau kepykla gerokai šlubavo. Duona buvo bloga ir vietoj pelno pulkui darydavo tik nuostolių.

Gavęs tokį paskyrimą, pasiėmiau duonos kepimo vadovėlį. Išstudijavau jį ir pasijutau duonos kepimo „specu“. Atėjau į kepyklą, sušaukiau visus dvylika kepėjų bei jų tiesioginį viršininką puskarininkį ir išdrožiau jiems griausmingą prakalbą. Pradėjau darbą. Kitą dieną duona išėjo dar blogesnė, kaip iki šiol. Tada pasiryžau pabudėti kepykloje. Kepėjai turėjo stropiai prisilaikyti duonos kepimo instrukcijų. Prie manęs užmaišė, prie manęs išminkė, prie manęs tešla pakilo, prie manęs buvo suformuoti kepalai, prie manęs paruoštos krosnys. Kepykla turėjo tris dideles nafta šildomas krosnis. Aš pats išmėginau jų temperatūrą. Prie manęs duona buvo pašauta į krosnis. Tuomet užrakinau krosnis, net užplombavau, kad kepėjai nekrėstų šunybių, ir nuėjau pas pulko budėtoją kiek pailsėti, išgert arbatos ir paplepėti.

Kai atėjo laikas išimti duoną iš krosnies, grįžau į kepyklą. Nuėmiau plombas ir spynas. Pirmojoje krosnyje nieko ypatingo. Antrojoje – viskas gerai. Kai atidariau trečiąją, tai... pačiame priekyje stovi puikiausiai iškepęs pyragas su kopūstais. Kad jūs velniai! Rupūžės! Iš pykčio ir apmaudo, manęs vos neištiko smūgis. Tokie tai rezultatai mano griausmingos prakalbos. Taip apmauti: „*Kai tu mūsų neprižiūrėsi, mes tave suvyniosim apie pirštą.*“

Apmaudui praėjus, atgavęs šaltą protą, nutariau eiti į kompromisą. Pasitaręs su ūkio viršininku ir gavęs jo sutikimą, padariau kepėjams pasiūlymą:

– Vyrai, dirbate sunkų ir atsakingą darbą, o kaip patyriau, esate peikiami ir vis baudžiami areštu. Pyragas su kopūstais parodė, kad kaip nežiūrėsiu, jūs, šunvaikiai, mane apstatysite. Padarysime šitaip: duona turi būti puikiausia ir, kaip instrukcijos nurodo, turi duoti 35 % prikepimo, kad kepykla nebūtų nuostolinga. Kas bus daugiau, bus jūsų. Mėnesio gale suskaičiuosime, duoną iškeisime į miltus, kuriuos galėsime parduoti, o gautus pinigus išsidalysite lygiomis dalimis. Jei duona bus bloga, tai keisiu jus nors ir kas savaitę, ir išeisite be nieko.

Kepėjai mano pasiūlymui pritarė. Kad kepėjams parodyčiau, jog ir jų reikalai man prie dūšios, susitariau su intendantūros sandėlių viršininku, kad pulkui skirs aukščiausios kokybės miltus, o už tai mes jo neužmiršime švenčių metu.

Atsitiko stebuklas. Duona gerėjo ir gerėjo. Vidutiniškas prikepimas pasiekė 40 %. Mėnesio pabaigoje kepėjai gaudavo maišą miltų, kas, juos pardavus, duodavo jiems neblogų kišenpinigių. Duona buvo tiek gera, kad ne vien mūsų pulko vadas, bet ir visi karininkai, ir kitų dalinių karininkai ieškojo šios duonos. Kepėjai iš kepyklos nebėgdavo, o priešingai, negalėjau apsiginti nuo kandidatų į ją. Kad nepadaryčiau klaidų ir nepriimčiau netinkamų, kurie galėtų suardyti visą darnumą, leidau kepėjams patiems pasirinkti, jų nuomone, tinkamesnius kandidatus.

„Stebuklingai“ pagerėjus duonai, ūkio viršininkas užkrovė man dar ir pulko siuvyklą, kuri taip pat dirbo su nuostoliais. Man vėl teko išstudijuoti karo dalinių siuvykloms išleistą vadovėlį. Kelis kartus išsikalbėjau su jaunu puskarininkiu sukirpėju. Panašiai kaip su kepėjais, susitariau su juo, kad ketvirtadalis sutaupy-

tos medžiagos bus jo. Antrą, trečią mėnesį ir siuivykla „stebuklingai“ susitvarkė.

Dėl šitokių stebuklų ūkio viršininkas pradėjo sukti galvą pulko vadui, kad labiau paklibintų mano kandidatūrą į ūkio ir nerikiuotės komandos viršininko vietą. Kai tik ta vieta atsilaisvino, buvau laikinai paskirtas į tas pareigas, o kai atėjo leidimas iš aukštosios vadovybės, tai ir buvau pastoviai paliktas jas eiti.

Mano bičiulis štabskpt. Aleksanderas ir žvalgų komandos viršininkas štabskpt. Urickis buvo tuo pat metu pakelti į kapitonus. Abu savo noru išsikėlė į Nikolsk-Usurijoką Sibire. Į Aleksandro vietą puskarininkių mokyklos viršininku buvo paskirtas pulke geriausias 7-osios kuopos vadas kpt. Zacharjinas, žvalgų komandos viršininku buvo paskirtas poručikas Savickis, pasižymėjęs japonų kare, visai neblogas kaip karininkas ir kaip kolega.

Iš bendro gyvenimo su kpt. Aleksanderu atmintyje išliko vienas epizodas.

Kpt. Aleksanderas Čardžujuje turėjo savo namus ir didelį sklypą. Tiesą pasakius, visi 17-ojo Turkestando atskirojo šaulių bataliono karininkai buvo įsigiję Čardžujuje sklypus ir pasistatę namus. Kpt. Aleksanderas savo sklypą labai su kultūrinu, laikė daržininką persų ir tris keturis darbininkus.

Daržininkas buvo pabėgęs iš Persijos, nes ten įsimylėjo ir išvogė vieno persų ministro dukrą. Atsidūręs Čardžujuje, sutiko kpt. Aleksanderą ir vienas kitam patiko. Aleksanderas jam ir jo Bibi išrūpino Rusijos pilietybę. Tai dar daugiau juos susiejo.

Ponia Aleksander ir mano Vanda pamilo šią laukinukę ir pradėjo ją šviesti. Perdažiusios ir perrėdžiusios vesdavosi ją į kiną geresnių filmų pažiūrėti, o ir šiaip imdavo ją be čadros į miestą. Džiaugdavosi Bibi lyg nekaltas kūdikis, kad niekas jos neatpažįsta, nes jei persai ją atpažintų be čadros, tai nudobtu. Buvo ją iki Čardžujaus atsekę jos tėvo siųstieji sekliai, bet nieko oficialiai negalėjo padaryti, nes ji ir jos vyras jau buvo Rusijos valdiniai.

Didžiausios mahometonų šventės Bairamo metu jie mus visus įkalbėjo pas juos ateiti. Bibi ir jos vyras tiesiog nežinojo, kaip mus pagerbti ir kuo pavaišinti: abu nėrėsi iš kailio. Kad mums nebūtų nuobodu, ji pradėjo rodyti savo nuostabių pilvo ir krūtų šokius. Rodė savo kraitį kiekvienam šokiui keisdama drabužius. Išsirengdavo mums žiūrint iki visiško nuogumo ir rengdavosi kitą kostiumą: plačios kelnės, trumputelė bliuzelė, jekutė⁷⁵, papuošalai. Aš pasakiau, kad man nepaprastai patinka tie jos šokiai, taip pat ir ji pati. Tiek patinkanti, kad buvau linkęs ją paimti sau, o jos vyrui atiduoti mano „mamaška“⁷⁶. Persas, jau kiek daugiau apsitrynęs, suprato, kad tai tik juokas. Kad jis buvo gerokai pažengęs, rodė faktas, kad vaišėse dalyvavo jo Bibi. Laukinukė šią mano pastabą priėmė už gryną pinigą. Pasibaigus vaišėms nustebo, kad namo einu su Vanda, o ne su ja. Ir tai buvo persų ministro dukra!

⁷⁵ Rytietiškas moterų drabužis.

⁷⁶ Žmona, moteris, terminas vartojamas kalbant apie musulmonės moteris.

Štai dar nutikimas puskarininkių mokykloje, bet jau kpt. Aleksanderui išvykus. Turkestano karo apygardos viršininku buvo japonų karo didvyris gen. Samsonovas. Jis išleido įsakymą, kad kareiviai turi būti supažindinti su visais mūšių paveikslais, kurie puošia kareivinių sienas. Atvažiavo jis kartą į Čardžujų. Kaip visuomet tokiais atvejais, aš buvau skirtas pulko budėtoju. Pasitikau, atraportavau. Jis priėmė paradą. Paradui pasibaigus, kareiviai suėjo į savo patalpas. O generolas pradėjo lankyti kareivines. Arčiausiai aikštės buvo puskarininkių mokykla. Taigi pirmiausia nuėjome į ją. Kareiviai išsitempę, kiekvienas stovi prie savo lovos. Generolas priėjo prie vieno ir, rodydamas virš jo lovos kabantį mūšio paveikslą, paklausė:

– Ką vaizduoja šis paveikslas?

Paveikslas vaizdavo epizodą iš Kaukazo kovų. Kalnėnai veržiasi į Bajazeto tvirtovę. Nesulaukdamas pagalbos ir nematydamas kitos išeities, bajazeto komendantas Archipas Osipovas susprogdino tvirtovę su visais savaisiais ir priešais. Paveiksle matoma, kaip kalnėnai, sužvėrėjusiais snukiais, kopia per tvirtovės sienas, vienmarškiniai, užraitytomis rankovėmis, su deglu rankoje. Osipovas stovi prie pastato, virš kurio durų užrašyta „Parako sandėlis“. Ruošiasi deglą mesti į tą sandėlį. Prie jo stovi šventikas su iškeltu kryžiumi, laimina Osipovą šiam žygiui.

– Archipo Osipovo atsižymėjimas, – drožia kareivis drąsiai.

– *Molodiec*⁷⁷.

– Visad pasiruošęs tarnauti, jūsų prakilnioji ekscelencija.

Priėjo generolas prie kito kareivio:

– O ką ten daro kapelionas?

Kareivis sumišo. Iš tikrųjų vyksta mūšis, Osipovas žada susprogdinti Bazajetą, tai ko ten maišosi šventikas?

– Tai, jūsų prakilnioji ekscelencija, kapelionas Osipovui sako: – bėk iš čia, o ne tai kalniečiai tave užmuš.

Visi, taip pat ir generolas nusišypsojo. Komandos viršininkui toks jo mokinio atsakymas gerokai pakenkė.

Tačiau greitai kilo pasaulinis karas. Generolas Samsonovas, o ir mūsų pulkas buvo iškelti į Rytų Vokietiją ir tas kareivio „liapsusas“ buvo užmirštas.

Apskritai gen. Samsonovas mėgdavo užduoti netikėtus klausimus. Kartą jis paklausė kareivio:

– Kaip gali atpažinti generolą?

– Pagal antpečius, jūsų prakilnioji ekscelencija.

– Puiku! Bet jei generolas užsimetęs *nikolajevską*⁷⁸ skraistę ir antpečių nematyti, kaip tuomet?

⁷⁷ Šaunuolis (rus).

⁷⁸ Apsiaustas, kurį dėvėjo Rusijos karininkai.

Kareivis sumišo. Kiek už generolo nugaros stovįs kuopos vadas, norėdamas kareiviui padėti, pradėjo rodyti į kelių antsiuvus. Kareivis suprato:

– Pagal koją.

– Kodėl pagal kojas?

– Nes visi generolai yra silpni ant kojų, – drožė kareivis generolui, kuris iš tikro buvo ne labai tvirtų kojų.

Kai 1912 m. rudenį buvau paskirtas pulko kvartirmeisteriu ir nerikiuotės komandos viršininku su kuopos vado teisėmis, gavau naują tiesioginį viršininką plk. de Žervę. Buvo jis ainis 1812 m. Rusijoje pasilikusių Napoleono kareivių. Dar buvo išlaikęs savo kilmės žymių: vidutinio ūgio, liesas, gyvas, muzikalus. Buvo jau įpusėjęs šeštą dešimtį. Vedęs, bet bevaikis. Kultūringas, išauklėtas ir gerai apsišvietęs. Anksčiau jis tarnavo Petro-Aleksandrovske, kur iš jaunesnio karininko iškilo iki bataliono vado ir plk. leitenanto laipsnio. Ten jis turėjo nemažą sklypą, kuriame buvo užveisęs gerą sodą ir daržą.

Jo vedybos buvo romantiškos. Kaip karininkas turėjo jis pasiuntinį iš Vladimiro gubernijos. Dar prieš pradėdamas karo tarnybą, pasiuntinys jau buvo vedęs, kaip ir daugelis rusų, kuriuos dar visai jaunos apvedsina tėvai. Atvykęs tarnauti, atsivežė su savimi žmonos atvaizdą, fotografiją. Pasikabino ją virš lovos. Podporučikas de Žerve pamatė fotografiją, moteris jam patiko. Užkariavus Turkestaną, kad padaugintų jame rusų skaičių, kareiviams buvo leista atsigabenti žmonas. Buvo net duodama įvairių lengvatų, kad tik tas šeimas atvežtų. Be to, kareivių žmonos čia visada gaudavo darbo kaip tarnaitės, virėjos, auklės rusų karininkų ar europiečių šeimose. Taigi de Žerve prikalbėjo pasiuntinį, kad išsirašytų žmoną: „Tu pas mane pasiuntiniais, o ji galės virėjauti“. Kai šioji atvyko, tai pasirodė dar gražesnė nei fotografijoje. Kaimo mergytei irgi patiko mandagus, apsukrus prancūziukas. Prasidėjo „romanas“. Vyras tai pastebėjo, „pamokė“ žmonelę, o šioji pasiskundė ponui. Vyrelis gavo areštinę ir įsitikino, kad pačiukė turi didesnę galią pas poną, nei jis. Ponas pradėjo visiškai rimtai ją mokyti druko⁷⁹ ir gramatikos. Vargšas vyrelis kentė iki karo tarnybos pabaigos, bet kai atitarnavo ir turėjo grįžti namo, tai žmonelė atsisakė kartu vykti. Kelis metus pagyvenęs vienas, vyrelis nukeliavo *ad patres*⁸⁰. Tuomet de Žerve gavo leidimą vesti našlę ir jie abu gana laimingai ir gerai sugyveno.

Įgimtu moterišku vyliumi ir gabumu ji jauna, gal kiek per daug avantiūristiškai nusiteikusi, de Žerve suvaldė ir sutvarkė. Pasirodė esanti gera šeimnininkė. Jos spiriamas, jis ir įsigijo didelį sklypą ir pastatė namuką. Užveisusi gerą sodą, išmoko daryti įvairiausių kompotus, uogienes, konservus. Tai padėjo įsigyti turto.

Tvarkingai gyvendamas, jis ir tarnyboje kilo kaip ant mielių. Nedaug buvo vyresnio laipsnio karininkų, norinčių vykti į Petro-Aleksandrovską. Ištarnavęs

⁷⁹ Rašto.

⁸⁰ Pas protėvius (lot.).

iki teisės gauti kapitono laipsnį, visada gerai atestuojamas, buvo pakeltas į kapitonus. Išstarnavęs gauti plk. leitenanto laipsnį, jis pirmiausia labai gerai baigė kapitonomams įsteigtus kursus ir, kai tik atsirado vakansija, jis buvo paskirtas bataliono vadu ir pakeltas į pulkininko leitenanto laipsnį. Reorganizuojant Turkestano karinę struktūrą, sujungus atskirus batalionus į pulkus, į Petro-Aleksandrovską bataliono vadu buvo skirtas labai gabus plk. lt. Iljinskis. De Žerve buvo pakeltas į pulkininkus ir skirtas ūkio viršininku Čardžujuje. Petro-Aleksandrovske jis viską likvidavo, nes nebemanė ten daugiau sugrįžti. Buvo nutaręs sulaukti tarnybinio amžiaus pabaigos, išeiti į dimisiją ir keltis į Maskvą, kurią buvo įsimylėjęs. Jis visad sakydavo, kad žmogus laimingas gali būti tik Maskvoje.

Aš jam buvau kritęs į akį. Manyje jis įžiūrėjo savo jaunystę, nes aš, anot jo, buvau gyvas ir darbštus, kaip jis anuo metu. Jie abu pamilo Vandą. Ponia de Žerve Vandą laikė lyg savo dukrą. Be Vandos nieko didesnio nepradėdavo. Dažnai atvykdavo savo fajetonu, pasiimdavo Vandą ir abi važiuodavo apsipirkti. Kaip pirma lankydamės pas Aleksanderą, tai dabar turėdavome lankytis pas de Žerve.

1914 m. pirmojoje pusėje de Žerve išėjo į dimisiją ir išsikėlė į numylėtą Maskvą. Laiškais palaikėm ryšius su jais iki revoliucijos. 1916 m. net aplankėme senius Maskvoje. Neklauskite, kaip jie abu apsidžiaugė ir kaip mus priėmė.

Į de Žerve vietą iš Petro-Aleksandrovsko buvo atkeltas plk. lt. Iljinskis. Su juo neilgai man teko dirbti. Prieš pat karą, štabskapitonas Volyniecas, žydų kilmės ir pravoslaviją priėmęs daktaro sūnus, pasisakė esąs Tolstojaus pasekėjas, nepripažįstąs karo, todėl buvo išmestas iš pulko ir trečiosios kuopos, kurios vadu buvo, turėjo perduoti štabskpt. Savickiui. Į pastarojo vietą antrosios kuopos vadu buvau skirtas aš.

Pulko vado padėjėjas plk. Levanevskis buvo lenkų kultūros lietuvis nuo Raseinių. Jo tėvas sulenkėjęs lietuvis bajoras, motina – prancūzė. Buvo labai geros širdies, nuoširdus vyras. Dar jaunas karininkas Petro-Aleksandrovske vedė rusę, tai namuose viskas pasidarė rusiška. Net ir du jo vaikai, berniukas ir mergaitė, buvo pravoslavai. Už tai ir jis pats surusėjo, užmiršo katalikybės praktišką. Vanda, kun. Rutenio padedama, grąžino jį prie katalikybės taip, kad net buvo išrinktas į katalikų bažnyčios Čardžujuje statybos komitetą. Jo ponia, beveik dvidešimčia metų jaunesnė už jį, buvo gana maloni moteris. Nors nelabai buvo patenkinta vyro „atsivertimu“, bet nekliudė jam katalikybę praktikuoti. Mes retkarčiais užeidavom pas juos, bet tik kai būdavome pakviesti. Jis pats lankėsi pas mus dažnai, kad Vanda padėtų jam prisiminti tiek kalbą, tiek tikybą.

Plk. Levanevskis tapo mano viršininku ir vadovu, kai buvau skirtas tvarkyti mobilizacijos planą. Mobilizacijos planas buvo visai apleistas. Tiesą pasakius, kai batalionai buvo sujungti į pulką, tai naujo pulko planas dar nebuvo nei pradėtas. Plk. Levanevskio priežiūrimas aš ir pasidariau pulko mobilizacijos plano au-

toriumi ir per keturis mėnesius jį baigiau. Dirbti teko pulko vado kabinete prie adjutanto stalo. Raštus dažnai tekdavo ruošti naktimis namie, nors instrukcijos tai draudė. Bet jos taip pat draudė katalikus prileisti prie mobilizacijos plano. Niekas Čardžujuje tų draudimų nepaisė.

3. BIČIULIAI IR PAŽĪSTAMI

Geriausi mūsų bičiuliai Čardžujuje buvo Liudomiras ir Karolina Ciechonskiai. Tie patys, kurie mus, tik ką atvažiavusius, ištraukė iš Kirpičnikovo viešbučio, kuris iš tikrųjų buvo „linksmybės namas“.

Abu Ciechonskiai jau buvo pagyvenę. Jis buvo gerokai per šešiasdešimties metų amžiaus. Buvo jis vidutinio ūgio, liesas, visiškai pražilęs, su ilga, siaura, visiškai balta barzda. Jinai taip pat buvo vidutinio ūgio, gyva ponija, tik kad nebuvo tiek pražilusi, nes buvo bent dešimčia metų jaunesnė už savo vyrą. Jie abu buvo katalikai, lenkai. Buvo jie aukso širdies, maloni, nuoširdi, be galo vaišinga pora.

Karinį mokslą jis buvo baigęs Italijoje. 1863 m. sukilime buvo sukilėlių gen. Jankausko adjutantu. Kai sukilimas nepavyko, jis turėjo bėgti. Italijoje baigė farmacijos mokslus, įsigydamas chemiko farmaceuto laipsnį. Pakeitęs pavardę, vėl grįžo į Lenkiją. Tikrosios jo pavardės neteko sužinoti. Lenkijoje ir Lietuvoje dar tebebuvo gaudomi sukilimo dalyviai, ypač aukštieji. Ciechonskis iš pradžių metėsi į Rusiją, kur gavo darbą pagal savo profesiją. Nesutikdavo su darbdaviais, be to, bijojo, kad gali būti atpažintas kaip aktyvus sukilimo dalyvis, tai nutarė patraukti toliau. Taip jis atsidūrė Bucharos protektorate, kur Čardžujuje įsteigė pirmąją ir vienintelę Bucharoje vaistinę. Ilgainiui vaistinę gerokai išplėtė ir todėl turėjo ieškotis pagalbininkų. Pirmiausia buvo nusamdęs lenką, kuris sakėsi esąs provizoriaus mokinys. Deja, pasirodė, kad tai joks vaistinės pagalbininkas, o paprastas avantiūristas bei aferistas. Ne tik kad nepadėjo darbe, bet dar apvogė Ciechonskį ir pabėgo. Ciechonskis tuomet pasamdė du žydėlius, tikrus provizoriaus padėjėjus. Žydai, kaip tarnautojai, buvo sąžiningi ir geri darbininkai. Ciechonskiai mokėjo jiems atlyginimą ir davė visą išlaikymą. Sugyveno tuo metu labai gražiai. Žydėliams pas Ciechonskį jei ko trūko, tai tik gulbės pieno. Net vieno jų Salomono Lazarevičiaus Margolino seseriai padėjo baigti aukštuosius mokslus. Žydai atlikdavo visą darbą, o pats Ciechonskis tik juos prižiūrėdavo ir susirašinėdavo su vaistų gamintojais. Visą kitą laisvą laiką jis skirdavo mokslo darbui ir savo atsiminimams rašyti. Gaila, bet karo ir revoliucijos vėtrose atsiminimų rankraštis žuvo. Jinai vertėsi namų ruoša ir šeiminkavimu. Buvo jie bevaikiai, tai labai aktyvūs labdaros darbuose ir tikri aps-

krities kūmai ir svotai. Turkestando kuratas ir Užkaspijos katalikai, kai atvažiuodavo į Čardžujų, visad sustodavo pas juos.

Jie abu mus pamilo ir buvo mums kaip tikri tėvai. Mes tuo pačiu jiems atsi-lyginome. Mano kuopos vado žmona Chmolovskienė pradėjo vis dažniau mane kviesti pas save lošti preferansą. Vandai tai nelaba patiko, juoba kad jau buvo gimusi mūsų Birutėlė ir ji negalėjo palikti namų. Kai tik jau buvau apsirengęs ir pasiruošęs eiti pas Chmolovskius, ateidavo Ciechonskiai. Aišku, nebegalėdavau eiti, nes palikti tokius brangius svečius ne tik nemandagu, bet ir neįmanoma. Tik vėliau sužinojau, kad kai tik gaudavau kvietimą eiti pas Chmolovskius, Vanda per pasiuntinį pranešdavo Ciechonskiams, kurią valandą turėsiu eiti. Na, tą valandą jie „netikėtai“ atsirasdavo pas mus.

Pas Ciechonskius susipažinau su pora žymesnių katalikų. Vienas buvo geležinkelių ruožo viršininkas, inžinierius Kletas Puzinas, sulenkėjęs lietuvis iš Panevėžio. Kitas buvo dr. Korbutas – lenkas, geležinkelio ligoninės ir ruožo vyr. gydytojas. Jie buvo vyresnio amžiaus, baigę aukštuosius mokslus, tai laikėsi išdidžiai. Karininkų ramovėje nesilankė, tai ir nebuvo kviečiami į ją. Nesileido į glaudesnius santykius su vietiniais rusais, išskyrus agronomą Paleckį, ruožo apželdinimo ir medelyno viršininką. Nemačiau reikalo save žeminti ir ieškoti su jais bičiulystės, tačiau Ciechonskiams patariant, pasikeitėme vizitais ir tuo baigėsi. Vėliau susitikdavome su jais tik pas Ciechonskius, kai šieji ruošė įvairius priėmimus ar tai švenčių proga, ar atsilankius prof. kun. Pranaičiui ir kun. Ruteniui.

Kol mes dar nebuvo čia įsitaisę, kunigai sustodavo pas Ciechonskius. Dabar jie pradėjo dažniau prisilaikyti pas mus, nes vis lietuvis lietuvi labiau traukia ir daugiau turi su juo bendro. Taigi tie, kuriems buvo reikalingas kunigas vedybų, krikšto ar kitokiais reikalais, kreipdavosi į mus. Bet jau svotų ir kūmų „pareigų“ nuo Ciechonskių nei nebandėm paglemžt. Ir toliau jie naujagimius aprūpindavo krikšto „kraičiu“, o jaunavedžiams suruošdavo pietus.

Supažindinom Ciechonskius su pas mus iš Katty Kurgano apsilankiusiu Juozeliu Sapkausku. Karo mokykloje Juozelis buvo ne iš paskutiniųjų fechtuotojų espadronais⁸¹ ir rapyromis. Ciechonskis panorio palyginti rusišką su itališka XIX amžiaus vidurio mokykla. Tuoju buvo rasti espadronai ir rapyros. Iš to fechtavimosi paaiškėjo, kad itališkoji buvo bene lankstesnė. Pagal Sienkevičiaus trilogiją, Ciechonskį pavadinome Ponu Volodyjausku, o Sapkauską – Kmicicu. Seniui ponui Liudimirui tai buvo kaip sviestas širdžiai.

Gerai santykiai su jais išliko iki bolševikų revoliucijos. 1914 m. jie mus išlydėjo į pasaulinį karą. Jie realizavo mūsų sklypą Čardžujuje, kai aiškėjo, kad daugiau neteks grįžti. Susirašinėjom, kol tik buvo galima. Jau nepriklausomybės laikais pasirūpinau inž. Kleto Puzinos našlės su mažu sūnum Povilu grįžimu į Lietuvą. Povilas Puzinas užaugęs tapo garsiu skulptoriumi ne tik Lietuvoje, bet ir JAV. Iš

⁸¹ Espadrónas (pranc. espadon < isp. espada — špada), sportinis duriamasis ir kertamasis ginklas tiesia geležte.

Puzinienės sužinojau, kad revoliucijai kilus, abu seniai Ciechonskiai buvo pašalinti iš vaistinės ir kad bendradarbiai žydėliai įkišo juos į skirtingas ligonines, kuriose jie netrukus ir mirė, nieko nežinodami vienas apie kitą. Taip žydėliai atsilygino jiems už jų gerumą ir tėvišką globą. Žydas visada liks žydu. Niekad žydas nebus nei dėkingumo, nei kokio išsipareigojimo jį gelbėjusiam gojui. Kaip moko Talmudas: „Geriausią tarp gojų užmušk, tai įtiksi Jehovai“. Ciechonskių vaistinė neva buvo nacionalizuota, bet abu žydėliai liko jos valdytojais, komisarais. Kai plk. ltn. Čerkesas buvo pakeltas į pulkininkus, buvo iškeltas komendantu į Taškentą. Čardžujų liko jo sūnus, puskarininkių mokyklos jaunesnysis karininkas, ir duktė Olga, progimnazijos mokytoja. Buvo jie išdidūs, tai bičiulystės su jais neturėjome, tik palaikėme pažintį.

Į plk. Čerkeso vietą buvo atkeltas plk. ltn. Markovas. Su juo ir jo ponija susibičiuliavome. Abu buvo geros širdies, vaišingi, nuoširdūs žmonės. Abu buvo neblogi preferanso lošėjai. Dažnai palošdavome, tiek pas juos, tiek pas mus. Markovienė buvo kaltininkė, kad daugiau kaip mėnesį ramovėje buvome maitinami „žvėrienos paštetu“.

Einant pas mus, ji turėdavo pereiti didžiulį miesto parką. Parką buvo okupavę tūkstančiai kuosų. Saulei leidžiantis ir tekant, jos sukeldavo tokį alasą⁸², kad apkurtindavo visą miestą. Legionas skraidė iš medžio į medį. Pavojinga būdavo tuo metu eiti. Taigi, Markovienei einant, kuosos „išdekoravo“ jos visiškai naują skrybėlaitę. Toks neatsižvelgimas ir negerbimas miesto šeimininko žmonos, negalėjo likti nenubaustas. Komendantas Markovas ramovės bufeto laikytojui Kirpičnikovui davė leidimą kuosas medžioti. Rytą ir vakarą, kai tik parke kildavo triukšmas, Kirpičnikovas pradėdavo medžioklę. Kiekvieną dieną dešimtys tų paukščių atsidurdavo ramovės virtuvėje, kur Kirpičnikovas juos perdirbdavo į visiškai neblogą žvėrienos paštetą. Po kokio mėnesio kuosos susiprato ir iš miesto parko išsidangino į Amudarjos pakrančių nendrynus. Taip žaliavai išgaravus, iš ramovės valgiaraščio išnyko „žvėrienos paštetas“.

Komendanto plk. Markovo padėjėju buvo štabskpt. Atajevas, armėnas, labai geras karininkas, kuris gyveno labai uždarai. Dėl to su juo artimiau nebendravome. Komendantūros reikalų vedėju buvo karo valdininkas Vasiljevas, su kuriu taip pat nieko bendro neturėjome. Šis Vasiljevas atsidūrė Nepriklausomoje Lietuvoje ir tapo jos piliečiu. Su Gabrieliu Kaune įsteigė modernų kino teatrą „Odeoną“. Senieji Gabrieliai buvo man gerai pažįstami. Jų sūnus, inžinerijos karininkas Gabrys, susimetė su Vasiljeviene. Motina labai stengėsi sutrukdyti sūnaus vedyboms su ruse, svieto perėjūne⁸³. Nepavyko, nes įsimaišė, nelaimei, kannauninkas Tumas-Vaižgantas, kuris labai mėgo greitai, dažnai gerai nieko neįštyręs, poras sutuokti. Tiek teatsiekė senoji Gabrielienė, kad inž. Gabrys buvo

⁸² Triukšmas, klegesys.

⁸³ Palaidūne, bastūne.

išprašytas iš kariuomenės, tačiau tai nebuvo bausmė, o išėjo jam dar į gera, nes įsitaisė profesoriauti Technikos fakultete.

1911 ar 1912 m., kai tarp visų kitų pareigų dar tebebuvo 4-osios kuopos jaunesniuju karininku, tai kuopos vadui kpt. Chmolovskiiui išvykus atostogauti, kuopoje aš likau jo vietoje. Kaip tik tuo metu gavome jaunų, tik ką karo mokyklą baigusią karininkų grupę. Į 4-ąją kuopą buvo skirtas podporučikas Sagaidakovskis. Kai jis prisistatė pas mane, tai mes vienas kitam patikome. Laikinais apgyvendinau jį savo svečių kambaryje. Kai Chmolovskis grįžo, tai užleido jam kambarį savo bute.

Besilankydamas palyginti dažnai pas Chmolovskius patyriau, kad Chmolovskienė deda visas pastangas jį apvedinti su savo vyresniąja dukra Zina. Jaunąją Ziną galima puikiai palyginti su Lermontovo poemos princese Tamara: graži, lyg dangaus angelas, kaip demonas vylinga ir graži. Maža to, dar buvo labai blogai išauklėta ir kleptomanė. Kartą lošėme pas Chmolovskius preferansą. Sagaidakovskis sėdėjo šalia manęs ir lošėme iš vieno. Mat jį mokiau, nes jis dar neturėjo supratimo apie lošimą. Buvo ruošiamas vakarienė. Gražioji lėlytė Zina kažko užsispyrė ir virtuvėje sukėlė sceną. Motina kreipėsi į Sagaidakovskį:

– Nikolaj Petrovič, Zinutė užsispyrė ir neklauso nei manęs, nei tėvo. Eikite ir nuraminkite ją. Jūsų tikriausiai paklausys.

Jaunuolis pasikėlė ir jau norėjo eiti, bet aš jį sulaikiau už skverno:

– Sėskitės, Kolia. Jei ji savo tėvų neklauso, tai jau tau ten nėra ko kištis. Nieko nepeši.

Jaunuolis atsiprašė ponios ir vėl atsisėdo šalia manęs. Iš Chmolovskienės akių šovė į mane pragariškas žvilgsnis, kuris, jei būtų žaibas, tai nutrenktų. Nieko nepasakė, nes ji mane gerbė ir bijojo, nes pulko vado ir kitų dar aukštesnių viršininkų buvau labai vertinamas. Pasikviečiau iš Taškento Kolia vyresnį brolių, inžinerijos karininką, ir išdėsciau, koks pavojus gresia jo broliui. Dar tą pačią dieną jis broliui surado kitą butą ir iškėlė jį iš Chmolovskio buto. Kiek vėliau buvo išrūpinta, kad Kolia būtų iškeltas į Taškentą, kur apsigyveno su broliu ir motina.

Čardžujaus geležinkelio stotis buvo lyg mazginė. Kam reikėjo vykti į Kerkį, Termezą Amudarjos aukštupyje ar Petro-Aleksandrovska, Urgenčą žemupyje, tai čia turėjo persėsti iš vagono į laivą arba arbatą. Šiuo keliu vykdavo naujokai ir grįždavo tarnybą baigusieji. Šiuo metu būdavo susigrūdimas. Kad viskas vyktų kiek galima tvarkingiau, šiam laikotarpiui vienas karininkų būdavo skiriamas Čardžujaus stoties komendantu. 1911 ir 1912 metais į šitas pareigas buvau skirtas aš. Labai gražiai sugyvenau su geležinkieliečiais. Stengėmės vieni kitiems padėti. Ypač gerus, draugiškus ryšius užmezgiau su stoties viršininku Livinovu. Dažnai jo šeimoje praleisdavau vieną kitą valandėlę ar tai laukdamas traukinio su naujokais, ar tai ruošdamas traukinį seniems kareiviams. Buvo tai demokratiška, mažo rusų valdininko šeima. Savo darbštumu ir sąžiningu pareigų atlikimu pasiekė ne žemą didelės stoties viršininko vietą. Nebuvo tai didelė šeima: tė-

vas, motina ir piršlio laukianti dukrelė. Dukrelė mat gerai išauklėta ir išmokyta, nenorėjo už bet ko ištekėti, o pasitaikę tinkamesni jegamastai⁸⁴ tvirtino, kad ji jiems per prasta, o šeima per daug demokratiška. Jei tik tokie kandidatai, tai geriau netekėti. Tuo metu kiek dažniau teko susitikti su inž. Kletu Puzinu, bet, kaip minėjau, nors aš lietuvis ir jis lietuvis, bet jis laikėsi kiek išdidžiai ir kreivomis žiūrėjo į karininkus. Nenuostabu, kad teikiausi nusileisti nuo Olimpo viršūnių ir sueiti į glaudesnius bičiuliškus santykius su stačiatikiu rusu Litvinovu. Ir nesigailėjau, nes iš tiesų jo šeimoje rasdavau dvasinį ir fizinį poilsį. Dukte buvo labai gerai apsiskaičiusi ir visada galima buvo lengvai rasti pokalbio temą. Litvinovienė buvo labai vaišinga, kukli moteris. Man ji primindavo Pulcheriją Ivanovną iš Gogolio „Senoviškų dvarininkų“. Tik Lietuvoje Nepriklausomybės laikais sutikau antrą tokią Pulcheriją Ivanovną. Tai buvo Plungės vaistininco žmona Andžekavičienė. Ir pats Andžekavičius buvo lyg iš portreto išėjęs Afanasij Ivanovič iš tos pačios Gogolio apysakos.

Tiesa, kad dirbau atsidėjęs, bet Litvinovas man labai gelbėjo. Visas tas transporto darbas taip sklandžiai praėjo, kad karinio judėjimo viršininkas mane labai gerai atestavo. Neužmiršau apibūdinti ir išryškinti puikų Litvinovo bendradarbiavimą. Jis susilaukė tinkamo įvertinimo, nes buvo perkeltas į Taškentą. Jo tarnyboje tai buvo didelis šuolis, nes iš provincinės Čardžujaus stoties viršininko pareigų tapo Taškento stoties viršininku.

Kai buvai paskirtas pulko kvartirmeisteriu, visas pulko nekilnojamas turtas, taip pat kuras, pašaras, kareivinių reikmenys ir remonto darbai atsidūrė mano rankose. Po japonų karo, atsiradus moderniems ginklams ir beveik visiškai pasikeitus šaudymo taktikai, pulko šaudymo ir taktikos uždaviniams atlikti skirtas laukas buvo per pusę mažesnis, nei reikia. Nors ir protektorate, bet Buchara vis dėlto buvo laikoma nepriklausoma. Tai kariuomenės reikalams taip sau nusavinti tinkamo sklypo nebuvo galima. Reikėjo tartis geruoju, diplomatiškai. Kadangi visa žemė priklausė emyru, o ne atskiriems, pavieniams asmenims, tai reikėjo tartis tiesiogiai su emyru arba jo vietininku – beku.

Nuvykau į Bucharos miestą pasitarti su užsienio reikalų valdininku prie emyro. Buvo sudarytas planas žemei iš emyro „pirkti“. Jei mums reikalingame žemės sklype būtų „nuomininkų“ trobesių, tai jie turėtų būti įkainoti jų nenuskriaudžiant. Sudarėm trijų asmenų komisiją. Čardžujaus bekas taip pat skyrė panašią trijų asmenų komisiją. Pirmininkas Zarif bej, matininkas ir narys. Pagrindiniai besitariantieji buvome Zarif bej ir aš, o kiti dalyvaudavo tik *pro forma*⁸⁵ patariamuoju balsu ar specialioms užduotims atlikti.

Visų pirma pakviečiau Zarif bejų į ramovę. Buvo tai vyras 30–35 m. amžiaus, gana aukšto ūgio, juodbrūvas, iš stuomens ir iš liemens, neblogai kalbąs rusiškai.

⁸⁴ Jaunikaičiai.

⁸⁵ Formaliai dėl akių (lot.).

Čiabuvių intelektualas buvo baigęs rusų pradžios mokyklą ir vieną vietinių medresių⁸⁶. Labai greitai su juo susibičiuliavau. Geriems santykiams išsivystyti ypač padėjo faktas, kad nebuvo rusas, bet lietuvis.

Minėjau, kad vietiniai gyventojai rusų nekenė kaip okupantų. Ypač tai patyriau Turkestane, kai atvyko Vanda ir reikėjo, kad į namus būtų pristatomi kai kurie produktai. Maždaug šitaip rutuliodavosi pokalbis:

– Tu, mamaška, urus ar poliak? – mat paprastieji žmonės žinojo dvi tautybes: urus, tai – rusai, poliak – lenkai.

– Poliak.

– Tai tu, mamaška, esi jakši. Esi vargšė, kaip ir mes. Okupuota. Urus jaman. Mes tau pristatysim gyvą žuvį. Į pieną įlašinsime tik vieną lašą vandens.

Mat pagal islamiškus valgymo nuostatus pienas turi būti praskiestas vandeniui. Bet nuostatai nenusako, kokia proporcija: lašas ar kibiras. Turint omenyje, kad vanduo buvo vartojamas iš ąrykų, nevirintas, tai pridodamas kiekis buvo labai svarbus.

Zarif bejus daug pasakojo bekui apie mane. Sužinojęs, kas esu ne rusas, panoro susipažinti su manimi ir pakvietė jį aplankyti. Nuvykome fajetonu kartu su Zarif bejumi. Galiu pasakyti, kad išsižiojau. Prie pilies vartų manęs pasitikti išstatyta garbės sargyba, visa beko armijos kuopa. Taip pasitikdavo tik aukštuosius rusus – pulko vadus ar dar aukštesnius. Prie įėjimo į rūmus pasitiko pats bekas. Rankų nepadavėm vienas kitam, bet pasisveikinom čiabuvių papročiu – glostydami mūsų barzdas. Aišku, bekas turėjo ką glostyti, aš tai galėjau vaizduoti pantomima, nes barzdos neturėjau.

Rūmų vidus – prašmatnus vietiniu supratimu. Visur išklotas puikiais didžiuliais rankų darbo kilimais. Paveikslų ar skulptūrų nėra, bet sienas puošė panašūs kilimai. Palubėm ir apie duris arabiško stiliaus, mozaikos majolikos⁸⁷ ornamentai, laisvos sienos arabišku dailiraščiu auksu išrašytos sakmės iš al–Kurano. Europietiško stiliaus baldų nėra. Visur plačios, žemos sofas ir šimtai pagalvių.

Bekas pakvietė kavai su dastarchanu⁸⁸. Kaip oficialių priėmimų metu, Zarif bejus stovėjo kiek užpakalyje beko. Pareiškiau bekui, kad man nei kąsnis, nei gurkšnis negalės praeiti per gerklę, jei kartu su mumis nesėdės Zarif bejus, kurį myliu ir gerbiu kaip mano kunaką⁸⁹. Be to, čia nėra rusų, o teesame vieni nuskriaustieji. Toks mano pareiškimas bekui nepaprastai patiko. Suplojo rankomis ir tuoj pat tarnai įnešė ir pastatė prieš mus žemus staliukus. Ant staliukų išdėstyta beveik po tuziną švelnučio porceliano lėkščių, keliolika krištolinių stiklų, peilių, šakučių. Viskas su caro inicialais. Paaiškino, kad kai kadaise buvo emyro

⁸⁶ Musulmonų teologijos ir teisės mokykla.

⁸⁷ Specialiu būdų dažyto, glazūruoto ir degto fajanso atmaina.

⁸⁸ Rytietiški saldumynai prie kavos ar arbatos.

⁸⁹ Itin geras draugas, bičiulis, kuris reiškia daugiau nei brolis.

finansų ministru ir kartu su emyru lankėsi Maskvoje, tai visą šitą gavo dovanų. Paprastas dastarchanas išsirutuliojo į tikrą puotą. Savo prielankumą man parodė dar ir tuo, kad pakvietė jį atlankyti kartu su mano žmona.

Kai su Vanda nuvažiuome jo vizituoti, nuvežėme jam puokštę gėlių ir jo haremui bent puskapį rožių. Reikia paminėti, kad sarta nepaprastai myli gėles. Nešiojasi jų su savimi ir kiekvieną progą, kai nori išreikšti savo pasitenkinimą ar pasigerėjimą, tai išreiškia gėlėmis. Kartą Džizake Vanda viena ėjo į parką. Pamatė prieš save ateinantį sartą, kuris ją permetė akimis. Pradėjo jis kažko krapštytis už juostos, kuri supo jo liemenį. Vandai ir kojos nutirpo. Ieško kindžalo⁹⁰. Nežinojo, nė kaip kojos ėjo pačios. Kai abu susitiko, jis išsitraukė iš už juosčio puokštę gėlių ir įbruko Vandai į ranką.

– Tau, mamaška.

Prieš važiuojant pas beką, įspėjau Vandą, kad nieko negirtų. Vėl buvome pavaišinti dastarchanu, bet ne tokiu liuksusiniu, o intymesniu. Vandai, kaip dailininkei, išsilakstė akys matant visus tuos rytietiškus ornamentų puošnumus, kilimus. Ypač į akis jai krito vienas nedidelis kilimėlis – kokios spalvos, koks raštas. Bekas šypsodamasis diskutavo su ja apie kilimėlio menišką vertę. Po kiek laiko likome dviese su beku, kad kiek pasikalbėtume apie reikalus, o Vanda nuėjo susipažinti su beko haremu. Bekas turėjo iš viso tik dvi žmonas: viena vyresnė, kokių 50 metų, kita dar gana jauna. Abi gana dailios, nebelaukinės moterys. Turėjo jis neblogai arabiškai išmokytą 16–18 m. dukrą. Duktė jo mylimiausia ji buvo ruošinama į žmonas emyrai. Tai savos rūšies dovana – duoklė už bekatą. Pats bekas buvo kokių 60 metų, gražiai sudėtas vyras, didele, gražia, kiek palša barzda.

Kai grįžome namo, mūsų laukė staigmena. Išgirtas kilimėlis. Tiesą pasakius, staigmena buvo Vandai, o ne man, nes aš jau gerai žinojau čiabuvių papročius. Paprotys reikalavo, jei tik svečias kokį daiktą labai giria, tai šeimininkas tą daiktą svečiui dovanoja. Šitokiu papročiu labai pasinaudojo kai kurie rusai, prisirinkdami sau puikių, brangių kilimų ir kitko. Toks rusų elgesys, aišku, tik didino neapykantą jiems.

Pasiuntinys pasakė, kad kilimėlį atgabeno džigitas⁹¹. Prie kilimėlio buvo arabiškai įrašyta kortelė, kurią Zarif bejus mums išvertė: beko dovana Vandai. Mes ne rusai, tai tuoj pradėjom galvoti, kuo atsilyginti. Tuo metu bent Turkestane kaip paskutinė naujovė pasirodė moteriški laikrodžiai su apyrankėmis. Nupirkom tokį auksinį laikrodžką su auksine apyranke ir nuvežėme dovanų beko dukrai. Šios džiaugsmas buvo begalinis. Tėvas taip pat nebuvo abejingas.

Po tokios pamokos Vanda daugiau nieko nebegirdavo. Jei gaudavom kartkartėmis kokių dovanų iš beko ar kitų čiabuvių, tai visad atsakydavom kokia

⁹⁰ Rytietiškas durklas.

⁹¹ Šaunus meistriškas raitelis, pasižymintis narsa ir puikiai valdantis ginklą.

kita, maždaug vienodos vertės dovana. Dėl mano tokio elgesio mes greitai susibičiuliavome. Aš įgavau didelį beko pasitikėjimą. Šaudymo sklypo praplėtimo reikalas išsprendė kuo puikiausiai, ypač kai buvo įsitikinta, kad aš laikausi žodžio. Sklypą gavau per pusę pigiau, nei rusų įstaigos manė. Net politinis valdininkas, kuris turėjo tvirtinti pirkimo aktą, nustebo, kad be jo pagalbos taip greitai ir sėkmingai buvo pasiekta pulkui naudinga transakcija. Gavus tokį pulkui naudingą aktą, pulko vadas ramovėje suruošė vaišes bekui, Zarif bejui, kazi, ūkio skyriaus viršininkui ir man. 1913 m. pabaigoje bekas, veždamas emyru metinį mokestį už bekystę, nuvežė ir savo dukrą jam į žmonas. Vanda neteko didelės draugės. Dėl to mes lankėme beką rečiau, bet bičiuliški santykiai išliko iki karo.

4. ŠEIMOS DŽIAUGSMAI IR AŠAROS

1910 m. lapkričio 20 d. Dievas mums davė dukrą. Džiaugsmas ir išdidumas pripildė man krūtinę. Tėvas! Mano pirmagimė! Ar gali būti dar didesnis džiaugsmas, nei kad pamatyti stebuklingai įsikūnijusią meilę? Ar aukso milijonai ir daugiabokščiai rūmai, titulai ir ordinai, diplomai ir daktaratai gali atstoti tą garbę, džiaugsmą, kad tu, mirtingas žmogus, dalyvavai dieviškos kūrybos paslapyje? Padvigubėjo mano meilė Vandai, o jos man. Tuo momentu gal nebuvo laimingesnės poros pasaulyje. Karštai dėkojome Dievui ir mūsų dangiškai globėjai.

Akušerė, kuri Vandai asistavo, buvo laikoma Čardžujuje geriausia. Gal kaip specialistė ir buvo nebloga, bet buvo ji senyva pana, kuri buvo labai vertinama mėgėjų teatre, tačiau nelabai rūpestinga tiesioginiame darbe. Dėl savo lengvabūdiškumo ir skubotumo, ji pridarė Vandai daug žalos. Nepranešė daktarui Belchertui, kad gimdymo metu buvo plyšimų. Chirurgas juos būtų greitai ir lengvai sutvarkęs. „Nieko, – ji atraportavo. – Viskas tvarkoje.“ tik kito gimdymo metu paaiškėjo ši problema ir buvo kiek įmanoma sutvarkyta. Tačiau ji galėjo kainuoti gyvybę mūsų antrai dukrai. O ir vėliau Vanda visad turėjo problemų. Akušerės atsiūsta slaugė motinai ir kūdikiui prižiūrėti buvo tiek „gera“, kad pačią pirmą dieną ją išvariau ir pats perėmiau slaugymą.

Vanda buvo gana silpna ir neturėjo pakankamai savo pieno. Gydytojui patariant, vėl pradėjo gerti kumysą, retkarčiais kiek alaus. Buvo patarta vengti prieskonių. Čia netikėtai pasireiškė mūsų ištikimo pasiuntinio Andrejaus Pyšny talentas. Pradėjo jis kepti kotletus, kuriuos vadino „formennais“ – forminiais. Tai buvo kotletas lėkštės didumo, nykščio storumo. Nors be įprastinių prieskonių, bet būdavo toks skanus, kad nenori, o valgai. Vanda pati viena negalėdavo su-

doroti vieno „formenno“ kotleto, šaukdavosi mano pagalbos. Vėliau prašydavau Andrejaus, kad ir mūsų svečiams paruoštų tuos „formennus“ kotletus. Ir šie vienbalsiai nusprendė, kažkas nepaprasto. Tačiau, kaip ir Markus neatskleidė viščiukų kepimo paslapties, taip ir Andrejus, kas ir kiek jo neprasė, recepto ir paruošimo būdo neišdavė. Kai tik atvažiavo kuratas, dukrelę pakrikštijom Birutės Jolantos vardais. Krikšto tėvais buvo „apskrities kūmai“, mūsų bičiuliai Liudomiras ir Karolina Ciechonskiai. Antrąją krikšto tėvų porą įrašėme mano tėvą ir Vandos mamytę.

Mergaitė augo ir darėsi vis lipšnesnė. Labai lipšni, labai meili. Ištisomis dienomis čiulbėjo, lyg laukų vieversėlis. Kai pradėjo vaikščioti, bėgdavo manęs pasitikti. Stovėdavo prie vartelių ir laukdavo, kada pasirodysiu, tuomet linksmi šaukdama, kiek tik kojytės išnešė, bėgo pas mane. Kaip mes mylėjom vienas kitą! Kartais sėdėdama Andrejui ant sprando „atjodavo“ pas mane į tarnybą. Niekas mūsų nebarė dėl tokių vizitų. Andrejus taip pat ją labai mylėjo.

Labai greitai pradėjo kalbėti ir samprotauti žymiai daugiau, nei paprastai tokio amžiaus kūdikiai. Labai mėgo klausytis pasakų ir poezijos. Knyga su paveikslukais buvo geriausias jos žaistas. Vanda jai nurodė, kad su knygutėm reikia elgtis labai pagarbiai, tai esančios ne bet kokios knygos. Jos kažkada priklausė rašytojui Sienkevičiui.

– Mamyte, – paklausė Birutėlė, – jei šitos knygutės kadaise priklausė Sienkevičiui, tai kodėl jos tokios švarios, naujos?

Kiek susirūpinimo mums sukėlė, kai įsiklausę į jos kalbą, su nuostaba pastebėjome, kad ji dažnai kalba rimuotai. Kartą pastebėjimą nupasakojome gydytojui, tai tas tik truktelėjo pečiais.

Dar Džizake vienas aukštų inspektorių Vandai atvežė dovanų šunelį iš caro medžioklinių ar kitokių šunų augyklos. Grynos veislės, bet nebūdamas žinovu, nepasakysiu kokios. Pavadinom jį Marsu. Užaugo didesnis nei vilkinis, bet mažesnis už senbernarą, gauruotas, juodas. Buvo labai prisirišęs prie mūsų, bet Birutėlę jis paėmė į ypatingą globą. Birutėlė galėjo jį tampyti už gaurų, joti užsisėdusi. Jis leido jai daryti viską. Kai Birutėlė buvo guldoma miegoti, Marsas išsitiesdavo prie jos lovutės. Naktį kelis kartus jis atsikeldavo ir tikrindavo lovutę: ar Birutėlė miega, ar viskas gerai. Jei tik Birutėlė sujudėjo, Marsas pašokdavo ir bėgdavo ieškoti Vandos, auklės ar manęs. Jei nepaskubėdavom eiti, tai dantimis įsitvėręs mūsų skverną tempė pas Birutėlę. Buvo jis labai geras, labai budrus šuo. Jei kas ateidavo pas mus, tai į vienus jis nekreipdavo dėmesio, o nuo kitų pasišalindavo, parodydamas dar ir dantis. Ypač neapkėsdavo jis nerikiuotės komandos viršilos Pečiugino. Kai šis ateidavo pas mane su pranešimu, raštais, tai Marsą reikėdavo lauke pririšti prie grandinės ar uždaryti kuriame tolimame kambaryje. Jei taip nepadarytume, grėsė pavojus, kad jis Pečiuginą sudraskys. Kiek buvo teisinga Marso nuojauta šio individo atžvilgiu, paaiškėjo tik

kare, fronte. Pečiuginas buvo pagautas nakties metu apvaginėjantis sunkiai sužeistus karius, o kai ką ir pribaidamas, kad apiplėštų.

Norėdamas Vandai palengvinti namų darbą, pasamdžiau rusų tautybės auklę. Buvo tai eilinio kareivio žmona, tai ir jos supratimas bei išsiauklėjimas buvo tokio lygio. Mūsų kieme kartais susirinkdavo pažaisti armėnų ir persų vaikai. Ypač armėnų vaikai pasižymėdavo nešvara. Pasakojama, kad kai gimsta armėniukas, tai būna nešamas prie šulinio ir apipilamas šaltu vandeniu, tai pirmas jo maudymas. Po to į visus kūno sąnarių sulenkimus įtrinama druska. Dėl to armėnai buvo vadinami „sūdytais“. Bet kas dėl šių rasių liaudies žmonių švaros, tai kita kalba. Pirmą kartą maudomi, kai gimsta, antrą kartą – apie vedybas, trečią – pašarvojanč. Dėl nešvaros tarp jų labai paplitusios įvairios ligos, ypač juodosios rauplės.

Vanda auklei pasakė neleisti Birutėlės prie tų vaikų, kad ji neužsikrėstų.

– Tai jūsų mergaitė gali juos užkrėsti, – buvo auklės žodžiai. Išėjusi į lauką, nekreipė dėmesio į Birutėlę, o plepėdavo su armėnėmis, persėmis. Vaikai lieka vaikais, tai linkę drauge žaisti. Marsas buvo gerokai protingesnis už rusę. Atsiguldavo tarp Birutėlės ir armėniukų bei persiukų. Kai tik jie priartėdavo, parodydavo dantis ir paugzdavo.

1912 m. vidury susilaukėme antros dukrelės, kuriai davėme Pajautos Kleopatros vardus. Gimė ji silpnos sveikatėlės. Daromos buvo įvairios pastangos ją sustiprinti, bet be teigiamų rezultatų. Ji ėjo silpnyn. 1913 m. pabaigoje Čardžujaus pulkas išvyko manevrams į kalnus per Samarkandą, Džizaką, Černejevą, Chodžentą. Vanda su abiem dukromis išvyko atostogauti pas Michaliną ir Stasį Logutkus, tetą ir dėdę Perovske. Buvo patarta, kad dukryčių sveikatai būtina dažnai keisti klimatą.

Gal vanduo ar pienas nepakankamai pavirinti, ar kokie vaisiai nenuplauti kaip reikiant, bet Pajautėlė susirgo vidurių šiltine. Buvo iškviesta mieste žinomiausia vaikų ligų gydytoja. Nustatė ji kuo griežčiausiai – beveik bado dietą. Nedaug patyrimo turėjo Vanda, bet bevaikiai Logutkai turėjo jo dar mažiau. Taip pat jie buvo senesnių, konservatyvesnių pažiūrų žmonės, kurie nelabai pasitikėjo gydytoja moterimi. Atgabeno jie geležinkelių gydytoją. Buvo tai senyvas žmogus, kadaisė dirbo veterinaru. Nepadaręs progreso šioje specialybėje, pasidarė karo gydytojas, o vėliau geležinkelių gydytojas. Kitai sakant, buvo jodo ir ricinos alyvos specialistas. Autoritetingai pareiškė, kad moterys gydytojai yra niekam tinkami ir sutiko su Logutkų nuomone, kad kūdikiui griežta dieta netinka.

– Norite vaiką numarinti badu? Tuoj pat išvirkite manų košės, pridėkite gerokai sviesto ir cukraus.

Tetai Michailinai tik to ir tereikėjo. Nors Vanda ir abejojo, bet teta išvirė ir tuoj pat papenėjo kūdikį. Švelnus kūdikio žarnynas, susilpnintas šiltinės, perforavo. Rezultatas buvo katastrofiškas. Pajautėlė mirė. Buvo palaidota Perovske, Syrdrajos pakraštyje.

Išvykusi atostogų su dviem dukrelėm, žmona grįžo tik su viena. Nors Pajautėlė ir buvo gimusi labai silpna, vis tiek tikėjomės, kad galėsime ją pastatyt ant kojų. Šitą dramą sunkiai išgyvenome, ypač Vanda, kuri pati sau prikaišiojo ir negalėjo dovanoti, kad nepaklausė patyrusios gydytojos, o leidosi perkalbama tetos ir jokios praktikos bei supratimo neturincio pompėziško asilo. Pulko vadas teisingai buvo charakterizavęs tuos karinių ir pusiau karinių dalinių eskulapus: „klizmos žarnelės“.

1914 m. gavėnios metu Vanda su Birutėle Velykoms išvyko į Vilnių, kad parodytų tėvams tiek save, tiek anūkėlę. Apie savo atvažiavimą nepranešė iš anksto, nes norėjo padaryti staigmeną. Vežikas atvežė prie namų. Iškėlė Birutėlę ir įleido ją į svečių kambarį, kur tuo metu buvo vienas jos tėvelis. Birutėlei nurodė, kad pasisveikintų su seneliu, o pati išskubėjo pasiimti daiktų. Grįžusi rado tokią sceną.

Tėvas didele žila barzda su nusistebėjimu ir nesuprasdamas, koks reikalas, rankomis skeryčioja ir vis kartoja:

– Kaip tai anūkėlė? Kaip tai anūkėlė?

Priešais jį nuleista galvute ir kumšteliais trindama akis stovi Birutėlė. Pakelia galvutę, pažiūri ir vėl greitai ją nuleidžia bei rankutėmis užsidengia veidelį, ir sako:

– Kalėdų Senelis! Kalėdų Senelis!

Vanda iš pradžių nesusigaudė, bet greitai suprato, kas darosi. Mat motinystė ir ypač kumysas buvusią kandidatę į džiovininkes padarė dar svaresne matrona, nei kad jos mama. Prapliupo ji juoku ir šūktelėjo:

– Tėveli, juk tai aš, Vanda. Nebepažįsti manęs?

Tik tuomet senis Ruseckas pažvelgė atidžiau ir atpažino:

– Na, tai tau! – ir puolė vienas kitam į glėbį.

Kadangi mama ir likusios seserys kažkur buvo išėjusios ir kambarinės nebuvo, tai tėvas ir duktė sutarė padaryti išdaigą. Kai ponias Ruseckienė grįžo namo, ponas Ruseckas visiškai ramiai ir abejingu balsu pasakė, kad salione jos laukianti kažkokia viešnia su mergaite. Ponia Marciana nuėjo į salioną, pasisveikino su nepažįstama viešnia ir pradėjo kalbėtis mandagiai, bandydama sužinoti, kas esanti viešnia ir koku reikalu atvykusi. Tik Albina vis žiūrėjo ir žiūrėjo ir pagaliau pašokusi sušuko:

– Mamyte, tai Vandzios akys! Tai Vandzia!

Tuomet ir ponias Marcianai nuslinko žvynai nuo akių. Vanda ir Birutėlė ėjo iš rankų į rankas. „Telegrafas“ Irena dvilinka išskubėjo pranešti tetoms:

– Iš Turkestano atvažiavo Vanda su dukryte.

Tetos ir kiti giminės būriu atskubėjo pažiūrėti, kaip atrodo ta Vanda, kurios ir tėvai neatpažino. Kiek džiaugsmo, kiek kalbų. Visi žavėjosi Birutėle, kuri buvo lipšni, meili, linksma mergaičiukė. Nors Vanda buvo juodbruva, bet Birutėlė nusidavė į mane, blondinukė, kurios šviesūs, lyg linas plaukai sukosi

didelėm garbanom.

1914 m. Velykos Vilniuje buvo šiltos, bet Vanda ir Birutėlė supos į kailinius. Joms, įpratusioms prie Turkestano karščių, Vilniaus pavasaris buvo tolygus Arktikos viduržiemiui.

Kiek paviešėjusi Vilniuje, Vanda su Birutėle nuvyko aplankyti ir mano tėvelius. Ir šiems tai buvo džiugi staigmena. Čia pabuvo tik apie savaitę laiko, nes Birutėlė pradėjo nerimauti. Grįžo į Vilnių, bet ir čia ji nuobodžiavo, pasiilgo tėvelio. Dažnai ji apsiniaukdavo ir apsikabinusi mamytę prašėsi grįžti pas tėvelį. Taip dažnai ji tai kartojo, kad gegužės viduryje pradėta ruošti grįžti namo. Buvo žinoma, kad lapkričio pradžioje būsiu pakeltas į štabskapitonus, tai Vanda nupirko kapitono antpečius, kuriuos Birutėlė atvešianti man dovanų. Iš Vilniaus išvažiavo, rodos, gegužės 20 dieną.

Važiuojant pro Minską, Birutė pasijuto nesmagiai. Nusiskundė galvutės skausmu, pradėjo vemti. Iškvietas gydytojas nustatė meningitą. Tuoj ėmėsi visokių priemonių, bet ar tai buvo pavėluota, ar nevykusios priemonės. Syzranėje teko išlipti iš traukinio ir kreiptis į ligoninę. Viskas buvo veltui. Vieną kitą valandėlę ligoninėje pasikankinusi, Birutėlė, mūsų vieversėlis, mūsų angeliukas, apleido šią ašarų pakalnę, kur tik taip trumpai tepabuvo.

Liko Vanda Syzranėje viena, be giminių, be pažįstamų, be pinigų. Viena visiškai svetimame mieste. O čia reikėjo atlikti daugybę formalumų, reikėjo pasirūpinti laidotuvėmis. Susikrįmūsi atsisėdo parke ant suoliuko atsikvėpti, apsiplūsi graudžiomis ašaromis. Priartėjo prie jos kažkokia ponija. Atsisėdo šalia ir pradėjo klausinėti, ko Vanda verkianti. Sužinojusi viską, nusivedė Vandą į savo butelį ir ją priglaudė, kol galima bus viską sutvarkyti, kol gausianti reikiamus pinigus. Dar yra pasaulyje gerų žmonių, kurie pagelbsti į nelaimę ir neviltį įpuoluosiems. Nežinom jos pavardės, bet gerasis Dievulis jai atlygina už jos širdį. Padėjo ji ir Birutėlę palaidoti Syzranės kapuose prie Volgos. Dėl šios kančios ir tragedijos Vanda, vos 28 m. amžiaus moteris, pražilo.

Telegrama ji pranešė man, kas nutiko ir paprašė, kad atsiųščiau pinigų. Čardžujaus pašto ir telegrafo viršininkas Čengeris, mano bičiulis, gavęs tokią telegramą, nedavė jos laiškanėšiu. Skubiai iškvietė porą kitų mano bičiulių. Susidėję persiuntė Vandai porą šimtų rublių, o patys atskubėjo pas mane. Čengeris buvo teisingai numatęs, žinia mane nutrenkė. Gavau kaip drugio priepuolį: karštis, drebėjau, kaip epušės lapas, kliedėjau, buvau lyg beprotis. Už ką? Viešpatie, už ką? Kodėl? Jei ne tie ir kiti bičiuliai, kurie be perstojo budėjo prie manęs, tai toje beprotybėje būčiau nusišovęs.

Pagaliau grįžo Vanda. Apkabinome vienas kitą. Akys pasruvo ašaromis. Niekad nebuvome tiek reikalingi vienas kito paramos ir priežiūros. Įsitraukėme į visokius darbus. Darbas, kaip ir laikas, yra geriausias gydytojas tokių tragedijų atvejais.

Įdomu, kai tik Vanda grįžo be Birutėlės, Marsas porą dienų visur jos ieškojo ir negalėjo rasti sau vietos. Po tų poros dienų jis išnyko iš namų. Kiek jo neieškojome, mūsų pastangos jį rasti buvo bergždžios. Niekas jo nematė.

Kas žino, gal Marsas išėjo Birutėlės ieškoti? Gal ją ir surado?

Atsidavėm visiškai Dievo valiai. Dievas davė, Dievas paėmė, tebūnie šventa valia, nes jis žino ateitį. Dievo keliai, tai ne žmonių keliai. Duoda mums džiaugsmą, duoda mums kryželius, kad išbandytų mus ir kad skausmuose mus užgrūdintų, kad su psalmininku galėtumėm pasakyti, jog viskas šiame pasaulyje yra *vanitas vanitatum*⁹².

Iš kur galėjau tuo metu žinoti, kad kils karas, kuriame būsiu tris kartus sužeistas, kad Vandai, lyg Dievo paukšteliai, teks bastytis po visą Rusiją. O kur dar revoliucija? Ir kitkas?

Laikas pagydė žaizdas. Nustojome dukrų, bet vėliau gavome sūnų.

Taip, mano dukrelės ilsisi tolimuose kampeliuose. Nepriklausomybės laikais planavau, kad kai ateis mano laikas, būčiau palaidotas Jiezno kapuose ar Užuguostyje prie mano mamytės. Ir šie planai pasikeitė. Gyvenu dabar Kolumbijoje, Pietų Amerikoje, kur tikriausiai ir teks mirti, ir kur palaidos ne į žemę, bet įmūrys į sieną. Tokia Viešpaties valia, tačiau man vis prisimena poeto Lermontovo žodžiai:

*„Nors bejausmiui kūnui
Vis tiek kur dulkėmis pavirst,
Bet vis dėlto norėčiau
Arčiau gimtojo kampelio būt.“*

Birutė Grigaliūnaitė

⁹² Tuštybių tuštybė (lot.).

KETVIRTA KNYGA

Imperatorijų sutemos

„Kas yra kareivis?

*Kareivis yra caro ir tėvynės gynėjas nuo
išorės ir vidaus priešų.*

Kas yra išorės priešai?

Visi tie, kurie ginklu rankose puola Rusiją.

Kas yra vidaus priešai?

*Žydai, studentai, komunistai ir kitiokie
nenaudėliai.“*

Iš „Rusų kareivio katekizmo“

I skyrius. KARAS VISIEMS KARAMS BAIGTI

1914 m. birželio 28 d. Sarajeve, Serbijoje, oficialaus vizito metu anarchistas Gavrilas Principas užmušė Austrijos sosto įpėdinį erchercogą Franzą Ferdinandą ir jo žmoną. Nors Serbija labai nužemintai atsiprašinėjo, kad nepajėgė tinkamai apsaugoti sosto įpėdinį, bet Austrija nutarė Serbiją nubausti: paskelbė jai karą. Viena perdėta reakcija sukėlė ištisą grandinę kitų reakcijų.

Rusija visad buvo laikoma Serbijos globėja. Užuoat parodžiusi santūrumą ir paveikusi stipriu diplomatinio spaudimu, Rusijos militaristinės sferos priverė silpnabūdį carą Nikolajų II paskelbti karą Austrijai. Į tai reagavo jau seniai karinio konflikto siekias Vokietijos kaizeris Vilhelmas II ir paskelbė karą Rusijai. Rusijos sąjungininkai Prancūzija ir Anglija buvo priversti paskelbti karą Vokietijai. Vokietijos pusėje dar stojo Italija ir Turkija. Dar vėliau į konfliktą buvo įtrauktos ir Jungtinės Amerikos Valstijos.

Įsiliepsnojo visas pasaulis. Šis ketverius metus užsitęsęs ginkluotas konfliktas žinomas I pasaulinio karo vardu. Perfrazuojant Wagnerio „Nibelungų žiedo“ ciklo paskutinę operą „Dievų sutemos“, šis „karas visiems karams baigti“, tikslinga yra pavadinti „Imperatorių sutemomis“.

Pirmieji iš pasaulinės scenos pasitraukė Rusijos Romanovai, kurių tragiška pabaiga Raudonosios revoliucijos sukuriuose visiems gerai žinoma. Vokietijos kapituliaciją užakcentavo kaizerio abdikacija ir pabėgimas. Taip negarbingai baigėsi Hohenzollernų dinastija. Austrijos Habsburgai išsilaikė dar porą metų, bet ir šie galiausiai buvo priversti atsisakyti sosto ir buvo ištremti iš Austrijos. Nė kiek ne geriau savo dienas baigė ir Turkijos sultonatas. Tik Anglijos Sax-Gotha, dabar žinomi Windzorų namų vardu, išlaikė savo imperiją, nors ir šioji jau pradėjo visais pakampiais braškėti ir galų gale buvo panaikinta. Dėl karo Europos žemėlapis radikaliai pasikeitė. Atsirado naujų valstybių. Vienos jų, kaip Lietuva, Lenkija, atgavo anksčiau nustotas nepriklausomybes, kitos buvo visiškai naujos.

Apie šio karo kilimo priežastis, eigą ir pasekmes prirašyta tūkstančiai knygų. Nesileisiu į viso to nagrinėjimą, juoba kad nebuvau joks lemiantis veiksnys, tebuvau palyginti nežymus narys tos pilkos masės, kuri yra žinoma bendrinium „patrankų mėsa“ terminu. Toliau apibūdinsiu tik kai kuriuos mano paties išgyvenimus bei patirtį šioje Armagedono repeticijoje.

Visiškai sąmoningai sakau Armagedono repeticija, nes taip kaip I pasaulinis karas nebuvo „karas visiems karams baigti“, o buvo gemalas dar baisesnio II pasaulinio karo, taip ir pastarasis yra lopšys būsimam. Tūkstančiais žmonija kalba apie taiką, bet mūsų progresas tepasiekė tai, kad ankstyvos istorijos maži lokaliniai susidūrimai išaugo į visą pasaulį apimančius konfliktus, o kuoka ir akmuo išbujojo iki atominio ginklo.

1914 m. liepos mėnesį visoje Rusijoje buvo paskelbta mobilizacija. Taigi Turkestane irgi. Jai pasibaigus, 6-asis Turkestano šaulių pulkas, tikriaus sakant, visas I Turkestano korpusas, buvo skirtas į Vakarų frontą. II korpusas buvo skirtas į Kaukazo frontą prieš Turkiją.

Aišku, buvo didelis sumišimas, juoba kad pulke tuo pačiu metu vyko nemažai pasikeitimų. Pulko vadas gvard. plk. Navrockis buvo pakeltas į generolus majorus ir iškeltas į Kaukazą. Į jo vietą nauju pulko vadu buvo skirtas plk. Liaškevičius, visą laiką tarnavęs pėstijoje. Buvo tai žmogus kuklus, kupinas gerų norų, laibas, sausas, kiek savyje užsidaręs ir kiek linkęs į svaigalus.

Pulką jam teko periminti mobilizacijos metu. Aš buvau mobilizacijos plano autorius, prižiūrimas pulko vado padėjėjo plk. ltn. Levanievskio. Pastarasis dėl savo senyvo amžiaus, buvo pakeltas į generolus majorus ir paleistas į atsargą. Taigi aš likau naujam vadui vyriausiuoju referentu mobilizacijos reikalais. Plk. Levanievskis apsigyvenimo vieta pasirinko Petro-Aleksandrovską Chivoje, iš kur buvo kilusi jo žmona.

Ūkio viršininkas plk. de Žerve dėl savo senyvo amžiaus taip pat paleistas į atsargą ir nutarė apsigyventi Maskvoje. Į jo vietą buvo skirtas plk. ltn. Iljinskis. Taip pat dėl savo senyvo amžiaus 3-iosios kuopos vadas kpt. Jankauskas ir 5-osios kuopos vadas kpt. Čuikinas buvo paleisti į atsargą, o į jų vietą skirti štabskpt. Volyniec ir štabskpt. Molčanovas. 2-osios kuopos vadas kpt. Bankovskis buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus ir skirtas 1-ojo bataliono vadu. Į jo vietą 2-osios kuopos vadu buvau skirtas aš. Puskarininkių mokykla buvo išformuota, o jos viršininkas kpt. Zacharjinas buvo skirtas 2-ojo bataliono vadu. Be to, mane ištiko visai nelauktas *casus belli*¹. Naujas paskirtas 3-iosios kuopos vadu štabskapitonas Volyniec, kurio tėvas buvo gydytojas ir perkrikštas žydas, pareiškė, kad dėl savo asmeninių įsitikinimų jis nepripažįsta karo kaip priemonės ginčams spręsti ir todėl jo sąžinė neleidžianti jam šaudyti į žmogų, nors tai būtų ir priešas. Kilo skandalas. Aišku, tuoj pat buvo nušalintas nuo kuopos vado pareigų, garbės teismas išmetė jį iš pulko karininkų ir jis buvo išsiųstas į brigados štabą. Į Čardžujų, kur turėjo nuosavus namus, negrižo bent tol, kol pulkas čia stovėjo. Sutikome jį tik karo metu Grajeve, kur jis buvo skirtas po mūsų užfrontėje išmėtytų ginklų rinkimo komandos viršininku.

Buvusį pulko vadą bei į atsargą išeinančius karininkus reikėjo išleisti, o naują vadą bei į naujas pareigas skirtus karininkus reikėjo tinkamai pagerbti. Taigi tuo pat metu buvo išleistuvės ir inauguracija, kuriose dalyvavo ir kitų įgulos dalinių bei įstaigų karininkai. Nenuostabu, kad buvo pradėta anksti, apie 20.00 val. vakaro. Puota užsitęsė iki 8.00 val. ryto. Prieš išvykstant visuomenė, žinoma, tik rusų, surengė pulkui išleistuves. Cerkvėje buvo iškilmingos pamaldos. Vakare karininkų ramovėje buvo išleistuvės, į kurių atsilankė ir bekas, lydymas savo nuo-

¹ Formalus pretekstas karui paskelbti (lot.).

latinio vertėjo Zarif bejaus. Rautas prasidėjo apie 21.00 val. vakaro, o baigėsi tik prieš 6.00 val. ryto, kai dauguma kalbėtojų pasijuto gerokai „pavargę ir nusilpę“. Į visas kalbas atsakinėjo ramovės pirmininkas plk. ltn. Bankovskis, kaip seniausiai Čardžujuje gyvenęs vyresnysis karininkas. Naujasis vadas kalbų nesakė pasiteisindamas savo dar tokiu trumpu buvimu šioje vietovėje. Ar tos visos kalbos kam nors išliko atmintyje, abejoju.

Išvykimui į frontą pulkas buvo paskirstytas į keturis ešelonus. Pirmajam ešelonui vadovavo pats pulko vadas. Antrojo vadu buvo plk. ltn. Bankovskis, trečiojo – kpt. Zacharjinas, ketvirtojo vietoj negaluojančio plk. ltn. Iljinskio buvau skirtas aš.

Vykti pradėjome pirmosiomis rugsėjo mėn. dienomis, tuoj po katastrofos Rytprūsiose, kur buvo sutriuškintas mūsų karo apygardos viršininkas gen. Samsonovas. Turėjome užkišti spragą, kuri susidarė, kai pasitraukė 10-oji armija.

Išvykimo išvakarėse Vanda ir aš nuėjome vakarieniauti pas Ciechonskius. Valgėme tylėdami. Lyg nujautėme, kad tai buvo paskutinė vakarienė kartu. Tylomis atsisveikinome, nes širdis buvo skausmu sukaustyta.

Iš ryto eidami į stotį dar kartą užsukome pas Ciechonskius, kurie pasiryžo mus palydėti. Stotyje pusvalandžiui užsukome pas stoties viršininką Litvinovą, kuriam padėkojome už jo šeimos parodytą nuoširdumą.

Pagaliau ešelonas pasikrovė. Paskutiniai bučiniai, paskutiniai „iki pasimatymo“ gal danguje? Visiems nuriedėjo viena, kita ašarėlė.

Garvežys sušvilpė. Vanda ir aš sėdome į vagoną. Stoties viršininkui davus signalą traukinys lėtai pajudėjo Europos link. Dar akimirką matėme mus palydėjusius, kurie laimino kryžiaus ženklų. Netrukus važiuojame per Rusijoje ilgiausią tiltą per Amudarją, bet Farabos stotyje nesustojome. Traukinys pradėjo skubėti.

Trumpai sustojome Karakulio, Kermino, Katty Kurgano stotyse. Kiek ilgiau stovėjome Samarkande. Visose stotyse mus išlydėjo geležinkeliečiai ir tose vietose gyveną europiečiai. Tarp išlydinčiųjų pasitaikydavo ir vienas kitas čiabuvis. Ateidavo jie ne tam, kad mums tartu „su Dievu“, bet pamatyti, ar mes iš tiesų išvažiuojame, ar okupantas kraustosi. Aišku, jie galvojo, kad karinėms pajėgoms sumažėjus bus galima lengviau „susirokuoti“² su likusiais ir nutraukti okupacijos pančius. Vis dėlto iki 1917 m. revoliucijos ir bolševikinio perversmo, nebuvo pasiryžta sukilti. Tik 1917 m. pabaigoje vienur kitur suliepsnojo laužai, šaukią į džihadą, šventąjį laisvės karą. Džizake sukilėliai išpjovė beveik visus europiečius. Matyt, jie nesulaukė platesnės paramos ir todėl buvo greitai bei labai žiauriai numalšinti. Samarkande neteko išlipti ir atsisveikinti su mano pirmuoju vadu plk. Duškinu, kuris buvo man lyg tėvas.

Katty Kurgane jau nebebuvo Juozelio Sapkausko, brolių Šalkauskų ir

² Perkeltine prasme – susitvarkyti, susidoroti.

dr. Spudulio. Mat 5-asis Turkestano šaulių pulkas, kuriame jie tarnavo, išvyko į frontą pirma mūsų.

Per Džizaką važiuojome naktį, tai oru pasiuntėme bučkį kapelionui Rozanovui, dr. Sameckiui, ponams Dambrauskams ir Vozniesienskams.

Kiek ilgėliau stabtelėjome mazginėje Černiajevo stotyje. Taškento stotis nebuvo pritaikyta dideliame ešelonų judėjimui. Reikėjo derinti ešelonų judėjimą Černiajeve pagal Taškentą. Buvo numatoma, kad ešelonas stovės Taškente 6–12 valandų.

Į Taškentą atvykome iš ryto. Galėjome aplankyti ir atsisveikinti su kun. Pranaičiu ir kun. Ruteniu. Jie mus ir išlydėjo.

Susitariau su geležinkelio komendantūra, kad ešelonui sudarytų galimybę porą valandų pastovėti Perovsko stotyje. Norėjome atsisveikinti su Vandos teta Michalina, inž. Logutku ir pas juos palikti šiek tiek smulkių daiktų, kilimus, servizus, atsargines uniformas.

Svarbiausia Perovske norėjome aplankyti mūsų angeliuko kapą. Kas žino, ar dar kada teks. Pajautėlės kapelis buvo sutvarkytas ir prižiūrėtas. Apsikabinome apsiverkėme ir ... su Dievu. Nujautimas neapgavo. Niekad daugiau gyvenime nebeteko aplankyti. Ir kas žino, ar tie kapai dar iš viso egzistuoja. Ar raudonosioms bestijoms yra kas šventa, nepaliečiama?

Pajudėjome Kazalinsko link. Buvo matyti Aralo jūra. Pravažiavome Kinelį, Čeliabinską ir atvykome į Samarą. Pavyko pasirūpinti, kad mus išleistų anksčiau, kad galėtume bent porai valandų sustoti Syzranėje.

Atvykę į Syzranę nuskubėjome į kapines. Karštai meldėmės prie kito angeliuko kapo. Kapinių sargui apmokėjome už poros metų kapo priežiūrą. Kas žino, ar per visas tas kelių metų suirutes jis galėjo tai atlikti. Nei Pajautėlės, nei Birutėlės niekada daugiau nebeteko aplankyti. Persižegnojom ir liūdni grįžome į ešeloną.

Mano kareiviai buvo gerai nusiteikę. Juokavo, dainavo, grojo armonikomis. Stotyse net pašokdavo. Orlovo stotyje išvydome ešelonus su belaisviais, sužeis-taisiais. Dainos nutilo. Kiekvienas pagalvojo, koks likimas jo laukia. Ar nesame vien prieš patrankom skirta mėsa?

Balstogės stotyje atsisveikinau su Vanda, kuri važiuo toliau į Vilnių pas savo tėvus. Sunku buvo skirtis, bet tokia Dievulio valia. Ilgą laiką buvome apsikabinę ir guodėme vienas kitą. Toliau važiuavau iki Krišino, kuris buvo galutinė mūsų stotis.

Krišino stotyje mūsų pulkas buvo išlaipintas ir per Rožany, Augustavą, Grajavą nukreiptas Rytprusių link. Po katastrofos Mazūrų ežerų labirinte, kur žuvo Turkestano karo apygardos viršininkas gen. Samsonovas, buvo susidariusi spraga, kuri būtina turėjo būti užsklēsta. Tai ir buvo I Turkestano korpuso užduotis. 2-osios Turkestano šaulių brigados 5-ajam, 6-ajam, 7-ajam, 8-ajam pulkui teko Lyck-Margrabovo baras. 6-asis pulkas užėmė poziciją Lycke.

Žygiuojant per Rožany, teko sustoti Černy dvare. Nemažas ūkis. Pavaišino mus karališkais karpiais grietinės padaže. Pastatė grafiną naminės lenkiškos degtinės, vadinamos *Starka*, ir kelis butelius seno vyno. Mokėjo žmonės gyventi. Kokių tik atsargų neturėjo. Kaip vėliau galėjau palyginti, vokiečių Rytprūsių dvariukai buvo ir prašmatnesni, ir tvarkingesni. Man artimesni buvo lenkiškieji. Pastarieji buvo daug natūralesni, turėjo daugiau gyvybės bei individualumo, nei kad „išpucyti“³ vokiškieji.

Nužengėm toli į Rytprūsius. Kai kurios rusų kariuomenės dalys buvo vokiečių taip įbaugintos, kad buvo beveik demoralizuotos.

Buvo jau vėlyvas rudens metas. Javai nuimti, viskas tuščia, plika, dangus pilkas, apsiniaukęs. Grajevą, Augustavą su Gardinu jungė vienas plentas, kurio pakraščiais tęsėsi pelkės ir baluoti miškai. Tose pelkėse amžiną poilsį rado iš Rytprūsių besitraukiančių daug rusų karių. Gal net geri du trečdaliai korpuso čia prasmego. Oras buvo pašvinkęs pūvančių žmonių lavonų bei gyvulių kvapu.

Blogai veikė ir skleidžiami gandai. Buvo sakoma, kad Vilniuje stovinčio 3-iojo korpuso vadas gen. Renenkampfas buvo su savo korpusu pasiūstas prieš vokiečių korpusą, kurio vadas – vokiečių generolas Renenkampfas, mūsiškio tikras brolis. Vadinasi, rusų pralaimėjimas kvepia išdavyste. Aukštoji vadovybė nekreipė dėmesio į tokius gandus, skleidžiamus vokiečių kolaborantų.

Augustavas – nedidelis Suvalkų gubernijos apskrities miestas. Rytprūsių artumas darė įtakos namų statybai bei ūkių tvarkymui. Žmonės čia buvo pasiturintys labiau negu dzūkai, nors žemės taip pat mažai derlingos. Skirtumas tas, kad Dzūkijoje buvo smiltynai, čia – pelkės.

Grajevas – Vokietijos pasienio miestukas ir muitinė. Miestelis mažesnis nei Kybartai ir Virbalis. Mat per Kybartus ir Virbalį ėjo geležinkelio magistralė, Grajevą–Augustavą–Gardiną tesiejo siaurukas.

Perėjus sieną, vaizdas atrodė lyg peiliu nupjautas. Nors žemė ir skurdi, bet ūkiai atrodė labiau pasiturintys nei rusų pusėje. Trobesiai degtų plytų, stogai dengti čerpėmis. Kiemai sutvarkyti. Kiekvienas žemės sklypelis išnaudotas. Dvarininkija ir didelė dalis kitų gyventojų buvo pasitraukę į Vokietiją. Gyvulių dar buvo likę, bet daugumą jų buvo išpjovę ir išgynę rusai. Paukščių visai nematyti. Teko sutikti keletą vyresnio amžiaus vyrų ar moterų, kurie mokėjo lietuviškai. Visi jie skundėsi rusų, ypač kazokų barbariškumu bei atsilikimu.

Netrukus buvome permesti į lenkiškus Rytprūsius. Per Rožany, Ciechanovą, Mlavą buvome nukelti į Dzialdovo (Soldau)–Neidenburgo barą. Ir čia nebuvo leista sušilti, tuoj pat per Mlavą, Pultuską, Varšuvą buvome mesti į Lovič–Sochačevo barą. Prieš pat Kalėdas turėjome užimti Boržimov–Kozlų Biskupi barą.

³ Išpuoselėti.

Gražiausias buvo Pultuskas. Apie Varšuvą, kurią lenkai vadino mažuoju Paryžiumi, teks papasakoti kiek vėliau. Varšuvos priemiestyje Praga teko susidurti iš arčiau su karo vaizdu, nes pamatėme kelis ešelonus sužeistųjų. Visur buvo žmonių susirūpinimas. Gatvėse dominavo kariškiai.

Apsistoję Lovičo–Sochačevo miestukuose jau tikrai pasijutome esą kare. Patrankų šūviai buvo fono muzika. Kasdien apsilankydavo orlaiviai.

Į Lovičo geležinkelio stotį turėjo atvažiuoti Puriškevičius, visos Rusijos juodašimčių vadas, vėliau pagarsėjęs kaip grupės narys, kuris drauge su caro Nikolajaus II žentu kngkšč. Jusupovu nužudė Rasputiną. Buvo jis Besarabijos milijonierius, ypatingų gabumų – geras oratorius, poetas. Didelę dalį savo turtų jis paaukojo karui: tremtiniam, kareiviams įrengė skrajojančias arbatines, maitinimo punktus, pirtis, poilsio vietas, kur kariai galėjo praleisti kelias dienas puikioj prašmatnybėj Puriškevičiaus sąskaiton.

Apie jį yra toks faktas. Apsilankęs Varšuvoje jis nuėjo į telegrafo stotį.

– Esu Puriškevičius. Panele, prašau telegramą perduoti carui į Petrapilį. Rašyk, rašyk, nebijok.

Telegrama buvo tokio turinio: „Varšuva užimta vokiečių. Generalgubernatorius Skalon, gubernatorius von Val, burmistras Miuller“, – sekė dar 14 vokiškų pavardžių.

Petrapilyje telegrama sukėlė audrą. Ypač buvo įsiutusi jaunoji carienė. Senąja buvo vadinama tebegyvenanti Nikolajaus II motina. Mat carienė Aleksandra buvo vokiškos kilmės, gandai tvirtino, kad ji yra didelė kaizerio gerbėja. Bet Puriškevičius to nebijojo, droždavo tiesą į akis. Jis lankė fronto dalinius, dalydamas kareiviams dovanas artėjančių Kalėdų proga. Tuo tikslu jis važiavo į Lovičą.

Pulko vadas plk. Liaškevičius mane pašaukė ir įsakė:

– Kapitone, paimk iš ūkio kuopos vežimą, dviratį, porą kareivių ir drožk į geležinkelio stotį. Atvyksta Puriškevičius su dovanomis. Moki kalbėti, iškaulyk kiek galima daugiau dovanų.

Nuvykau į stotį. Atidundėjo traukinys. Pamačiau vidutinio ūgio, beveik pliką, liesą, bet labai gyvą, maždaug pusamžį vyrą. Puriškevičius buvo tikrasis valstybės patarėjas, taigi turėjo civilinio generolo laipsnį.

Kreipiausi į jį:

– Ekscelencija, atvykau viso pulko vardu padėkoti jums už tai, ką jau esate padaręs kariams. Prašau, kad neaplenktumėte mūsų, bet pradžiugintumėte savo malonėmis.

– Ačiū, kapitone, ačiū. Bet ką galėsiu jums duoti? Na, kiek brošiūrėlių ir džiovintų daržovių.

Mano veidas ištįso. Visi nekeitėme tų dehidratuotų daržovių. Tada Puriškevičius nusijuokė:

– Bet gal vis dėlto pažiūrėsi į jas?

Kai pravėrė vagono duris ir pamačiau, kas buvo viduje, tai išsižiojau. Per vi-

durį gulėjo sieksnio skersmens rutuliai puikaus šveicariško sūrio. Ant sienų kabėjo rūkyti kumpiai, dešros, šoninės. Kampuose dėžės su vynu, konjaku, gorčiai gryo spirito.

Atgavęs žadą, pasakiau:

– Ar negalėtumėme šių „daržovių“ gauti visą vagoną?

– Matai koks greitas. Ką tik raukeisi, o dabar duok jam visą vagoną. Ne, sūneli, ir kiti nori gauti.

Gavau pusę skritulio sūrio, keturis kumpius, porą šoninių, keliolika dešrų, sardinių, šprotų, du gorčius spirito, kokius 10 butelių vyno ir konjako. Gavau ir brošiūrėlių ir jo eilėraščių rinkinio keletą egzempliorių. Nuoširdžiai padėkojau.

Linksmai niūniuodamas grįžau. Radau pulko vadą besnaudžiantį.

– Ah, tai tamsta, kapitone. Ką atvežei?

– Džiovintų daržovių ir literatūros.

– Kam ėmei tą *brudą*? Mesk viską lauk.

– Bet gal, vade, leisite parodyti ką atvežiau?

Kai ant stalo pastačiau gorčių spirito ir padėjau kumpį, pašoko, apkabino mane. Tuoju sušaukė visą štabą.

Pulkas pasiuntė Puriškevičiui padėkos telegramą ir pasveikino su Naujais 1915 m. Niekas nenujautėm, kas mūsų laukia netolimoj ateity.

Karas – tai ne vaikų žaidimai. Rusija buvo atsilikusi ir nepasiruošusi tokiam egzaminui. Šovinių atsargos greitai išseko, patrankos ir šautuvai virto tik vėzdais, lazdomis. Priešas pylė švinu iš priekio ir viršaus. Vokiečiai viešpatavo ir ore, ir žemėje. Į pirmą ugnį buvo paleistos geriausios jėgos, kurios ir liko išguldytos. Net Petrapilio gvardija Mozūrų tarpekliuose sugulė amžinam poilsiui.

Porą savaičių pastovėję Loviče buvome pasiūsti į Boržimov–Kozlų Biskupi–Sochačev trikampį. Čia jau buvo tikras pragaras. Vokiečiai panaudojo cepelinus bomboms mėtyti ir sunkiąją artileriją.

Dienos metu girdėjosi įvairaus dydžio pabūklų griausmas. Tik sutemus aptildavo, bet tuomet aiškiai dominavo lengvieji pabūklai. Rusai naudojo trijų ir šešių colių pabūklus.

Į Boržimov–Kozlų Biskupi barą vokiečiai buvo atgabenę garsiąją „Bertą“. Ji prabildavo du, tris, keturis kartus per dieną.

Eiti galima buvo sutemus. Dieną neįmanoma ne vien dėl aktyvios artilerijos, bet ir dėl bombardavimų iš oro. Kaimeliai buvo tušti, lyg maro iššluoti. Šaudymas priminė lyg paliktų ir užmirštų, badu dvesiančių šunų lojimą.

Paryčiui priartėjome Kurdvanų dvarą, maždaug kokie 6 km nuo Boržimovo. Užkandome ką turėjome, sugulėme pailsėti. Kareiviai ūkiniuose pastatuose, karininkai – rūmuose. Sugulėme – kas ant stalų, kas ant sofų, aš atsiguliau pasienyje, tiesiai ant parketo. Apie 14.00–15.00 val. išgirdome griaustinį. Net rūmai drebėjo iš pamatų. Visi buvome pakelti į orą. Tie, kurie gulėjo ant stalų, nukentėjo daugiau, kurie buvome sugulę ant grindų, nukentėjome mažiau. Visi neiš-

vengėme guzų ir mėlynių.

Maždaug pusantro šimto metrų atstumu nuo rūmų kilo žemės stulpas, lyg ugnikalnis būtų išsiveržęs. Kai žemės ir dulkės išsisklaidė, pamatėme duobę, beveik penkių dešimčių vyro žingsnių skersmens, poros sieksnių⁴ gylio.

Netoliese gulėjęs 6–7 centnerių „akmenukas“ oro srovės buvo nusviestas į viršų ir į tolį. Sieksnio storio rūmų sienos keliose vietose buvo įtrūkusios.

Taip susipažinau su „tetulės Bertos“ maloniomis dovanomis.

Teko matyti, kaip toks „Bertos“ „čmodanas“⁵ pataikė į daržinę, kurioje ilsėjosi kareivių kuopa. Po sprogimo žmonių likučiai buvo išmėtyti kilometro spinduliu. Kai „Bertos“ sviedinys skrido oru ir artėjo prie žemės, tai jį galima stebėti be žiūrono, plika akimi. Galima jausti nemalonią vibraciją, o garsas buvo lyg visu greičiu artėjančio traukinio. Garsas toks žemas, tokio reto bangavimo, kad velnioniškai paveikdavo žmones.

Sulaukę sutemų, nužygiavome į mums pragare skirtą vietą. Boržimov–Kozluc buvo tikras kapinynas. Kiekvieną dieną iš rikiuotės išeidavo bent vienas pulkas – sužeistais, užmuštais, dingusiais be žinios. Kur kas lengviau dalyvauti aršiausioje kovoje, nei sėdėti apkasų „katakombose“ ir laukti, kol būsi gyvas palaidotas. Jei tokiomis sąlygomis tektų išsėdėti ilgą laiką, tai visi būtume prinokę beprotnamiui.

Rodos, trečios dienos pavakaryje pulko vadas paskambino man ir įsakė sute mus prisistatyti į lauko štabą, kuris buvo stebuklingai gerai išsilaikiusioje kuklijoje bakūžėje, beveik trys kilometrai nuo apkasų. Nudžiugau nors valandėlei iš pragaro ištrūkęs.

Kiek pasikalbėjus ir pulko vadui išėjus, susėdome „pietauti“. Atsidarė bakūžės durys ir išvydome moterišką būtybę. Taip nustebome, kad ir šaukštai su sriuba sustingo pusiaukeyje tarp dubens ir burnos. Spoksojome nemirksėdami. Moteriškoji būtybė, pamačiusi tokį nustebimą, prašneko:

– Vincai, ponai, tai aš Vanda. Argi jau nebepažįstat manęs?

Tuomet mes trys sėdėję prie stalo – aš, ryšių viršininkas ir lauko adjutantas – atgavome žadą, pradėjome sveikintis, bučiuotis, verkti. Tiek karininkai, tiek ir ten buvę kareiviai turkestaniečiai pažinojo mano žmoną ir džiaugėsi drauge su mumis. Grįžome prie stalo. Žmonelė papasakojo apie kryžiaus kelius, kuriais iš Vilniaus pasiekė šią pafrontės bakūžę. Nors tėveliai jos nenorėjo išleisti, bet kažkoks vidinis balsas ją ragino atvykti čia, kad per Kūčias ir Kalėdas būtų arti manęs. Taip besišnekučiuojant ir dalijantis paskutinėmis naujienomis atėjo laikas skirtis. Paskambinau telefonu į mano postą apkasuose. Atsiliepė vokiškas balsas. Supratome, kad mūsų apkasus yra užėmęs priešas. Paskambinau į vado postą, telefonistas pasakė, kad vadas drauge su dviem žvalgais išėjo senokai apkasų

⁴ Ilgio mato vienetas: 1 sieksnis = 2,84 cm.

⁵ Rusijos kareivių buvo vadinamas 420 mm artilerijos pabūklų Kurze-Marine-Kanone 14 „Didžioji Berta“ sviedinys.

tikrinti. Drauge su podporučiku Polietajevu ir dviem žvalgais nuskubėjome tikrinti, kas įvyko.

Pasirodė, kad taip visų bijomos „neperšlampamos“ divizijos, rodos, 292-asis pulkas, ištikimas savo garsui, pasitraukė. Vokiečiai, pastebėję spragą, užėjo mūsų pulką iš užnugario ir nelauktai puolė. Dalį nukovė, kitus nusivijo į nelaisvę. Pajutę kovas, mūsų kaimynai, 5-asis Turkestano šaulių pulkas ir Dunojaus pulkas, atskubėjo į pagalbą. Granatomis ir durtuvais puolė vokiečius ir, aišku, su dideliais nuostoliais išgynė iš mūsų apkasų. Mūsų pulkui pagalba jau buvo pavėluota. Taip per vieną naktį netekome pulko vado ir pulko.

Stebuklingai išliko 1-ojo bataliono vadas lt. Bankovskis ir 1-osios kuopos vadas štabskpt. Gramolinas. Pirmasis, nes dar nebuvo grįžęs iš ligoninės, o kitas su 40 laipsnių temperatūra gulėjo karo ligoninėje. Išliko dar žvalgų viršininkas podprč. Polietajevas, ryšių viršininkas podprč. Marčenko, adjutantas štabskpt. Dubinskas, ūkio viršininkas plk. lt. Iljinskis, nerikiuotės komandos viršininkas podprč. Prokofjevas ir apie porą šimtų kareivių. Na, likau ir aš dėl nelaukto žmonos atsilankymo.

Tokias tragedijas patyrė visi 2-osios Turkestano šaulių brigados 5-asis, 6-asis, 7-asis, 8-asis pulkai. Į Varšuvą brigada atvyko 16 ešelonų, o po mėnesio Lovič–Sochačev–Kozluc Biskupi–Boržimov bare visa brigada sutilpo į vieną ešeloną. Brigadai „gydytis“ buvo skirtas Ciechanovo miestas ir apskritis.

Kadangi liko nedaug karininkų ir kareivių, I Turkestano šaulių korpuso brigados buvo performuotos į trijų batalionų pulkus, o pačios brigados buvo pavadintos divizijomis. Pulků numeracija liko senoji. Mano 6-asis pulkas gavo kelis kaimus Mlivos link, maždaug porą dešimčių kilometrų nuo Ciechanovo.

Nauju pulko vadu buvo paskirtas generalinio štabo plk. Fedčenko iš Vilniaus karo apygardos, kuris puikiai pažinojo Vilnių ir buvo vedęs vilnietę stačiatikę. Jis pažinojo ir mane iš Karo mokyklos laikų, nes jis buvo tos mokyklos taktikos dėstytojas.

Turėjome laukti papildymų mobilizuotais vyrais. Kol atvyks, buvome laisvi. Leista buvo išsirašyti žmonas. Manoji buvo jau su manim. Leidžiama buvo laisvai lankyti Varšuvą, pramogauti. Tik atostogų nebuvo leidžiama.

Pulko vadas buvo labai vaišingas ir linksmai nusiteikęs. Stiklelį nešdavo ne pro ausį, o tiesiai į burną. Buvo įvesta griežta prohibicija⁶, tai buvo ieškoma kelių, kaip ją apeiti.

Prisiminė pulko vadas, kad Vilniaus karo mokykloje aš buvau vyr. ūkvedys, turėjau pažinčių su įvairiais pristatinėtojas. Tai davė man maišą pinigų ir pasiuntė į Vilnių, kad atgabėčiau „šmyro“⁷ širdžiai nuraminti. Laimei, po katastrofos mano kuopoje buvo išlikęs žydėlis Trockis. Aš jį pasiėmiau su savim.

⁶ Nepageidaujamos ar kenksmingos veikos draudimas.

⁷ Alkoholio.

Pasakiau jam, kad kol mudu su žmona svečiuosimės pas žmonos tėvelius, jis galės pailsėti savo tėvų namuose. Už tai turėjo įkinkyti savo bendratikius, kad trečią dieną paruoštų „transportą“. Viskas buvo paruošta, užmaskuota ir gauta pigiausiomis kainomis. Grįžęs atraportavau vadui:

– Atvyko „transportas“ vaistų turkestaniečiams.

Buvo suruošta „prisikėlimo“ šventė. Per porą savaitių šaltinis išdžiūvo. Mat pulko vadą meiliai lankė I armijos štabo karininkai iš Ciechanovo ir net iš Pultusko. Teko dar bent tris kartus atgabenti „vaistų“.

Atvažiavusios karininkų žmonos rusės, vadovaujant pulko vado žmonai, susigalvojo kitokį laiko praleidimą. Sudarė „mūšio“ scenarijų. Persirengusios gailingųjų seserų uniformomis, su dideliu pasišventimu bei pavojumi gyvybei, gelbėdavo sužeistuosius. Pasikvietė žurnalo „Ogoniok“ korespondentą, kuris už gerą honorarą ponias filmavo, fotografavo ir jų „herojiškumą“ aprašė straipsnyje. Jų „herojiškumas“ buvo išgarsintas visoje Rusijoje ir visos jos už „narsumą“ buvo apdovanotos Šv. Georgijaus 4-ojo laipsnio sidabro medaliu. Mano žmona atsisakė dalyvauti šioje komedijoje sakydama, kad nenori užsitraukti Dievo bausmės, nes, kaip sakoma, „nešauk vilko iš miško, jis ir pats ateis“.

Pulko sanacijos⁸ metu porą kartų teko lankytis Varšuvoje. Reikėjo atsikratyti mus į nelaisvę paėmusių „bičiulių“. Varšuvoje buvo gera pirtis. Tai moderni pirtis, kuri „gydė“ nuo visokios vabalynės. Nors mano baltiniai buvo šilkiniai, bet šių „draugų“ buvo įsiveisę ne dešimtys, ne šimtai, o tūkstančiai.

Jausdamasis kiek pavargęs, nutariau atsiduoti į masažisto rankas. Na, ir gavau už visus nuo lopšio laikų „griekus“⁹, bet kai baigė, o paskui padėjo gerai nusiprausti, tai pasijutau lyg naujai gimęs.

Aišku, pakeičiau baltinius. Nešvarius suvyniojau į laikraštį ir slapta pakišau po aksomu išmuštu suolu.

Žmonelė taip pat puikiai išsimaudė ir abu, lyg jaunavedžiai, nuėjome į mums rekomenduotą Lievskio restoraną „Po kryžiumi“ Krokuvos priemiestyje. Iš lauko atrodė lyg bakūžė samanota, o viduje buvo tikra prabanga. Patarnautojai labai malonūs, viskas atliekama ramiai, tyliai. Valgiai tokie, kad galėtų patenkinėti ir prašmatniausią gomurį.

Nors buvome gerai prisivalgę, bet nutarėme aplankyti kavinę, esančią Maršalkovskos gatvėje. Tikrai prašmatni, triukšminga, su gera muzika, rinktinėmis padavėjomis, tikra kava, puikiais pyragaičiais.

Mūsų dykaduoniavimas greitai pasibaigė. Prisiuntė mums barzdotų ir nebarzdotų vyrų, kurie jau buvo užmiršę viską, ką savo karo tarnybos metu buvo išmokę. Nuo 1915 m. pradžios, nuo saulės patekėjimo iki nusileidimo, mus vargino ir baugino orlaiviai ir nakties metu neleidavo užmigti cepelinai.

⁸ Sveikatos gydymas, gerinimas.

⁹ Nuodėmės.

Kiekvienas kuopos vadas gavome į pagalbą po vieną jaunesnį karininką, kuris turėjo praporščiko laipsnį. Man buvo atsiųstas Maskvos teniso čempionas Dimitrij Feodorovič Filatovas, stambaus Maskvos pirklio sūnus. Labai malonus, meilus, gerai išauklėtas ir neblogai apsišvietęs jaunikaitis. Teko jam padirbėti, kad taptų man geru pagalbininku. Po kiek laiko Filatovas tapo sumanus, narsus karininkas. Mes su juo gerai sugyvenome. Tapome beveik kaip broliai. 1916 m. teko man porai dienų pas jį apsilankyti, bet apie tai papasakosiu vėliau.

Tarp barzdočių į mano kuopą pateko tūlas Maslovas. Prisistatydamas man jis pasakė maždaug tokią kalbą:

– Esu Maslovas Petr Aleksejevičius iš Nerčinsko kasyklų, į kurias buvau nuvestas iki gyvos galvos už tėvo nužudymą. Noriu pelnyti bausmės sušvelninimą. Esu skirtas jūsų aukštos prakilnybės žinion.

Baigęs kalbą, pažvelgė į mane, kad pažiūrėtų, kokį įspūdį padarė jo kalba. Iškliausiu ramiai, neparodydamas jokio susijaudinimo. Padaviau jam ranką ir pasakiau:

– Sėskis, Maslovai.

Pašaukiau pasiuntinį Bežuško ir liepiau atnešti kiek užkandžio ir degtinės. Maslovas nustebo. Jo lūpos sudrebėjo, o akys prisipildė ašarų. Vos jį nuraminau. Apkabinau. Pripyliau degtinės ir padaviau jam:

– Na, dabar išgerk už sėkmingą atvykimą į frontą.

– Kapitone, leiskite man išgert už žmogų, pas kurį patekau.

Išgėrėme po vieną, kitą. Leidau jam išsikalbėti, atlikti, kaip sakoma, viso gyvenimo išpažintį. Kiek vėliau jam išdėsčiau:

– Apvaizda man atsiuntė tave. Neturiu kas suorganizuotų būrelį žvalgų, kurie matytų bent dešimt sieksnių po žeme ir bent varstą¹⁰ į tolį nakties metu, kurie galėtų girdėti augant žolę ir užuosti priešų kvapą. Pasirink kuopoje tam tinkamus žmones. Jei kuris pasirodytų netinkamu, galėsi keisti, tik man apie tai pasakyk. Priklausysi man tiesiogiai. Būsi mano antruoju pagalbininku. Pirmuoju buvo Filatovas.

Pasikviečiau Filatovą. Nustatėme kuopos paruošimo ir veikimo planą. Neapsirikau. Maslovas su savo žvalgų būreliu tapo tikru angelu sargu ir kuopa galėjo būti rami, jog bus netikėtai užklupta. Per pusę metų už narsumą Maslovui buvo atleista bausmė, buvo apdovanotas visais keturiais Šv. Georgijaus žymenimis ir buvo pakeltas į podpraporščikus. Dar vėliau už manęs, savo sunkiai sužeisto vado išgelbėjimą, buvo pakeltas į praporščikus.

Pulko vadas gal tik kartą tikrino mano kuopą. Bataliono vadas – du ar tris kartus. Patyręs apie mano pasielgimą su Maslovu, palingavo galvomis, bet nieko nepasakė. Mano kuopa buvo paruošta geriausiai. Antrajai, taip pat stebuklingai išsigelbėjusiai iš Boržimovo pragaro, vadovavo Gramolinas, mano geras bičiu-

¹⁰ Atstumo matavimo vienetas: 1 varstas – 1,067 km.

lis. Jis visą laiką stebėjo, stropiai sekė mano metodus ir pasiekė puikių rezultatų.

Silpniausia buvo trečioji kuopa, kuriai vadovavo iš atsargos pašauktas kpt. Leonjevas. Vargšas buvo ne jaunas, visiškai atsilikęs ir bailys. Išgirdęs orlaivio dūzgimą, skubiai slėpėsi į savo lindyne, galvą užsidengdamas „bašliku“¹¹.

Pulko vadą ir pulką aplankė Vilniaus kurijos kanauninkas kun. Polubinskas. Apsistojo pas mane, kaip pas vienintelį pulke karininką kataliką. Pulko vadas suruošė jam vaišes, o mano žvalgai, vietinių žmonių padedami, lauke pastatė altorėlį rytdienos pamaldoms.

Po vaišių grįžome į būstinę, kuri brezentu buvo padalyta į keturias dalis. Viena buvo skirta kapelionui miegoti, kitoje – altorėlis jam pasimelsti, trečia – priangis, o ketvirta buvo skirta žmonai ir man.

Kalbėjomės iki vidurnakčio, o po to nuėjome miegoti. Mums paruošta kaimiška lova, ant aukštų kojų, su šiaudais prikimštu čiužiniu. Iš pradžių buvo viskas gerai, bet netrukus lova pradėjo girgždėti ir mes... įlūžom. Galvos ir kojos – viršuje, o vidinė kūno dalis – ant žemės. Buvome taip suspausti, kad be pagalbos nebūtume išsikrapštę. Pasigirdo bildesys, triukšmas, o ir mes patys pradėjome kvatotis. Kapelionas įžiebė žibintą ir, vilkėdamas tik naktinius marškinius, išoko į mūsų skyrių:

– Kas jums, vaikai?

Prisiminiau, kad Vanda kažkada manęs klausė, ką kunigai dėvi po sutana.

– Vanda, norėjai sužinoti, ką kunigai dėvi po sutana. Tai dabar pažiūrėk, – pasakiau juokdamasis.

Kun. Polubinskas dirstelėjo į savo negližę¹².

– Tfu, – pasakė. – Brudai!¹³ Aš norėjau jiems padėti, o jie dar juokiasi iš manęs. Išsikrapštykite patys. – Bet vis dėlto pašaukė pasiuntinį, kuris mus ir ištraukė iš įlūžusios lovos.

Vanda pasiskundė kapelionui, kad aš, kaip katalikas, vis esu apkraunamas darbais, bet kas dėl apdovanojimų, esu pamištas. Kapelionas apie tai užsiminė pulko vadui. Pastarasis užtikrino, kad mane žino dar iš Vilniaus, labai vertina ir kad nebūsiu pamištas. Už mėnesio ar pusantro buvau apdovanotas trimis ordiniais: Šv. Anos 4-ojo laipsnio, ant kardo rankenos galvutė su raudonu emaliuotu kryžiumi ir raudonas „temliakas“¹⁴, Šv. Stanislovo ir Šv. Anos 3-iojo laipsnio, visi su kardais ir kokarda.

1915 m. vasario mėn. antrojoje pusėje buvome perkelti į Gižinęką, Ciechanovo apskr. Čia turėjome saugoti tiltą per Dzialduvką (Soldau) ir netoliese esančią brastą. Apipynėme spygliuotos vielos užtvaramis ir įrengėme žemines. Netrukus atsirado ir vokiečiai, kurie sustojo kitame Dzialduvkos krante.

¹¹ Rusijos kariuomenės daliniuose naudotas gobtuvas ilgais raiščiais.

¹² Rytinis arba naktinis laisvas drabužis.

¹³ Bjaurybės.

¹⁴ Kardo kutas su juosta ar odiniu dirželiu.

Savo pusėje jie taip pat pastatė porą eilių spygliuotos vielos užtvary.

Priešais Gižineko kaimą išsikasėme apkasus ir įrengėme blindadžus. Mano blindadžą Maslovas taip sustiprino, kad tik tiesioginis „Bertos“ sviedinys ar iš orlaivio numestos bombos galėtų jam pakenkti.

Lauko artilerija mus nelabai vargino. Mat kai apšaudydavo mus, tai dažnai daugiau pakenkdavo saviškiams. Tai buvo dėl to, kad mūsų apkasai buvo labai arti: daugelyje vietų maždaug 500 žingsnių ir tik kai kur nutoldavo iki 1000 žingsnių. Taiklūs šauliai ne vieną neatsargiai iškišusį galvą nusiuntė į kapus. Gera tai, kad kapai buvo ne per toliausiai, tai nukautojo netekdavo toli tempti. Mes irgi turėjome taiklių šaulių, tai atsilyginome vokiečiams ta pačia moneta.

Daugiau mus vargino orlaiviai, kurie kasdieną porą bombų pasveikindavo Gižineko kaimą, jei tik pastebėdavo mažiausią judėjimą. Skrisdavo jie palyginti neaukštai, tai mes negalėjome jų apšaudyti, kad neišduotume savęs ir tuo būdu iškvistume ugnį iš vokiečių apkasų. Kartais man pagelbėdavo štabskpt. Gramolinas, kurio 1-oji kuopa stovėjo atokiau nuo kaimo ir todėl galėjo orlaivius tinkamai pasveikinti.

Porą kartų mus „vaišino“ chloro dujomis, bet, laimei, pakito vėjo kryptis ir vokiečiams patiems teko sprukti iš apkasų. Mes neturėjome dujokaukių. Vietoj jų kiekvienam kareiviui buvo išdalyta kelios nosinės marlės ir duotas buteliukas terpentino. Marlę reikėjo pamirkyti terpentine, ją pridengti nosį ir burną ir kvėpuoti pro tokią primityvią dujokaukę. Be to, priešais apkasus buvo iškasti grioveliai ir pripildyti kalkių, kurios sugeria chlorą. Taip pat buvome paruošę sakuotų pušų ir eglių šakų laužus. Prireikus jie galėjo būti greitai uždegti tam, kad sukeltų dūmų uždangą.

Buvo įsakyta kareiviams išaiškinti dujų pavojingumą ir pamokyti juos, kaip naudoti marlę ir terpentiną. Surinkau kuopą ir beveik valandą laiko skaičiau jiems paskaitą. Po paskaitos vienas kareivis paklausė:

– Tamsta kalbėjai apie „nemieckų hazų“¹⁵ pavojingumą, bet jei vadas vieną naktį pagulėtų netoli Spiridonovo, tai šis leidžia tokius „hazus“, kad „nemieckai hazai“ gali pasikavoti.

Pasigirdo juokas. Visa mano lekcija nuėjo šuniui ant uodegos. Jie mat nusprendė, jog marlė duota vietoj nosinių, o terpentinas, kad juo patepus pasturgalį greičiau bėgtum. Tik kai Novo Georgevsko (Modlino) tvirtovėje, esančioje Narevo ir Bugo upių santakoje, pamatė dujomis apnuodytus, tai nebereikėjo jokios paskaitos apie dujų pavojingumą. Tuomet marlė ir terpentino buteliukas pasidarė vertingesni ir labiau saugotini nei šautuvas.

Armijos štabas negalėjo sužinoti, kokie vokiečių daliniai stovi priešais mus. Pasišaukiau Maslovą ir su juo aptariau, ką daryti. Pasitaikė kaip tik tinkama pro-

¹⁵ Vokiškų dujų.

ga – naktis, nors durk į akį. Prišliaužem ir netikėtai užklupom artimiausią vokiečių kuopą. Tylomis likvidavome jų išstatytą sargybą, paėmėm grobio keturis kulkosvaidžius, 60 šautuvų, 14 belaisvių. Kaip greitai atsiradome, taip pat greitai ir išnykome. Kilo audra, buvo paleista pragariška ugnis. Mes taip pat netylėjome ir neleidome jiems pajudėti iš apkasų.

Visi šios išvykos dalyviai buvome apdovanoti kryžiais, o aš už kulkosvaidžių paėmimą – Šv. Georgijaus auksiniu kardu. Svarstant mano apdovanojimą kryžiaus taryboje buvo norėta mane apeiti, nes katalikas. Vienas narys bandė sakyti, jog kulkosvaidžiai buvo neveikiantys. Savo atsakyme neigiamai manančiam pasiūliau, kad jis iš vokiečių gvardijos apkasų paimtų bent vieną neveikiantį kulkosvaidį arba prieš paimdamas padarytų jį neveikiantį. Skundas buvo išspręstas mano naudai.

Nerčinsko kasyklų mokyklos „Abiturientas“ į mano kuopos žvalgų būrį buvo parinkęs vyrus, panašius į save. Iškrėsdavo jie kartais šunybių. Ne man, ne mums, bet vokiečiams. Taip kartą betikrindamas lauko virtuvę radau katilė verdant ištisą meitėlį.

- Iš kur ši kiaulė? – paklausiau
- Maslovas atgabeno.
- Maslovai, kur gavai kiaulę?
- Fliukai (vokiečiai) mums perleido.

Pasirodo, netoli savo apkasų vokiečiai įsirengė tvartelį, kuriame laikė keliolika kiaulių. Maslovas žvalgybos metu tai iššniukštinėjo ir nutarė atsigabenti meitėliuką mūsų kopūstams pagerinti. Kol mes čia stovėjome, Maslovas atsigabeno dar porą kiaulyčių. Kiekvieną kartą atgabendavo tik po vieną, kad vokiečiai nepastebėtų ūmaus kiaulių dingimo.

Už tokius veiksmus Maslovas buvo apdovanotas dar vienu Šv. Georgijaus kryžiumi bei pakeltas į podpraporščikus. Aš pats buvau apdovanotas Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio ordinu su kardais ir kokarda. Apdovanojimas Šv. Georgijaus auksiniu kardu ir Šv. Vladimiro ordinu su kardais automatiškai reiškė suteikimą paveldimos bajorystės.

Gižineke bestovėdami sulaukėme ir šv. Velykų. 1915 m. katalikų Velykos, švenčiamos pagal Grigaliaus kalendorių, sutapo su pravoslavų Velykomis, švenčiamomis pagal Julijaus kalendorių. Prieš mus stovinčio vokiečių 2-ojo gvardijos šaulių pulko vadas pakvietė mane pasikalbėti Velykų išvakarėse. Jis su trimis palydovais sustojo viename tilto gale, aš su Filatovu – kitame. Abi pusės norėjome pasidžiaugti šia didžiąja Kristaus švente. Sudarėme „paliaubų“ sutartį šioms trimis šv. Velykų dienoms. Sutarėme, kad nuo saulės patekėjimo iki nusileidimo bus „taika“, o nakties metu „paliaubos“ negalios ir todėl nakties veiksmai bei žvalgyba galės tęstis įprastiniu būdu. Be to, sutarėme, kad nebūtų einama nuo apkasų Dzialduvos link, už apkasų galima judėti laisvai. Aišku, šios „paliaubos“ buvo sudarytos be aukštesnės karinės vadovybės žinios.

Pirmą šv. Velykų dieną vos saulutei pakilus iš apkasų pasipylė vokiečiai, lyg skėriai. Atsirado smuikas, fleita, kitokie instrumentai. Stalai nukrauti valgiais bei buteliais, pradėta švęsti. Neapsileidome ir mes. Gižineko kaime prie trobelių sienų pastatyti stalai lūžo Dievo gėrybėmis ir velnio skystimėliu. Mūsų pusėje dominavo armonikos. Kareiviai šoko *kazačioką, kamarinską*¹⁶. Mūsų „choras“ pasirodė sodresnis ir skaidresnis nei vokiečių.

Pirmos dienos popietę vėl buvau pakviestas ant tilto pasikalbėti. Kalbėjome banaliomis temomis. Į klausimą „kada baigsis karas?“ pareiškiau, kad negalima nuspėti, nes rusai dar tik pradeda kariauti. Vienas vokiečių karininkas į tai pasakė, kad jo didybė kaizeris Vilhelmas pasakęs, jog karas baigsis liepos mėnesį.

– Gali būti, kad liepos mėnesį, bet kurių metų?

Buvau kviečiamas apsilankyti pas juos. Jie mat turi prancūziško konjako bei šampano, Vengrijos vyno, Bavarijos alaus, lenkiškų likerių. Gražiai jiems padėkojau ir pakviečiau, kad atsilankytų pas mus. Mes turime Turkestano vodkos, Krymo ir Kachetijos vynų, ikrų, lašišos, lietuviškų kumpių, lašinių, bakų, mozūrų. Seilės jiems burnoje tekėjo, bet vis dėlto gražiai padėjo, meiliai nusišypsavo ir paklausė, ar leisiu jiems po vizito grįžti pas save. Atsakiau, kad pasielsiu lygiai taip pat, kaip ir jie pasielgtų, jei aš apsilankyčiau pas juos. Mat pagal karo teisę, piktuoju ar geruoju patekęs karininkas turi būti laikomas belaisviu ir negali būti išleistas.

Tam pačiam Gižineko kaime balandžio mėn. pabaigoje teko kiek įkvėpti chloro dujų. Vokiečiai bandė dujomis mus išguiti, lyg blakes. Laimei, laiku buvome Maslovo įspėti, todėl galėjome skubiai griebtis visų galimų gelbėjimosi priemonių. Taip pat ir Dievulis mums padėjo pakeisdamas vėjo kryptį. Taip pat netrukus po Velykų palyginti netoli sprogdusios orlaivio bombos oro banga trenkė mane į mūrinio namo sieną. Kelias dienas teko išgulėti blindaze specialiai paruoštoje smėlio lovoje. Mes neturėjome gydytojo, tat nebuvo kam surašyti specialaus pažymėjimo apie sužeidimus. Tebuvo trumpai paminėta pulko įsakyme „kad buvau apdujintas ir kontūzintas“.

Netikėtai apsilankęs divizijos vadas gen. ltn. Kolpikovas apkasuose pagavo mano žmonelę, kuri nuo manęs nebuvo atsitraukusi ir padėdavo atlikti reikiamus raštinės darbus bei lauko štabui gelbėdavo brėžiniais. Šiaip moterims būti apkasuose buvo draudžiama. Senis mūsų labai nebarė, tik patarė, kad ilgai „nesisvečiuotų“, o grįžtų pas savo tėvelius, kur būsią saugiau.

Iš savo parapijiečių sužinojęs, kad esu vienintelis katalikas karininkas, mus aplankė Sochocimo parapijos klebonas. Reikėjo jį revizituoti. Nutaikęs progą, sutemus kartą nuvykome pas jį. Buvome labai puikiai priimti ir praleidome kelias valandas gyvai šnekučiuodami. Vykstant atgal, klebonas mano žmoną įvynioje į savo apsiaustą, nes oras buvo vėsokas. Pakeliui sutikdavome kaimiečių. Iš

¹⁶ Tradiciniai rusų liaudies šokiai.

tolo pamatę jiems pažįstamą klebono apsiaustą, nusiimdavo kepurę ir pagarbiai pasisveikindavo garsiu „Garbė Jėzui Kristui“. Kai susilygindavome, tai pamatydavome, kad čia ne klebonas važiuoja, o kažkokia moteriška būtybė: gal velnias sukeitė? Persižegnojau, nusispjaujau ir klampodavau toliau.

Gižineke išstovėjome apie tris mėnesius. Susigyvenome tiek su kareiviais, tiek su kaimo bei apylinkės gyventojais. Visi jie stengėsi parodyti mano žmonai ir man savo prielankumą bei meilę. Kareiviai visą laiką dekoravo mano blindą vis naujais šventųjų paveikslukais bei žolynais, supildavo naujas smėlio lovas. Kaimiečiai atnešdavo mums kiaušinių, kokių gaidžių. Aišku, padėkodavome jiems kuo gražiausiai, bet produktus jiems grąžindavome. Paaiškindavome, kad kažkodėl gydytojas mums kaip tik uždraudė valgyti kiaušinius bei paukštieną.

Birželio pabaigoje vokiečiai pradėjo puolimą dideliu mastu. Mes neturėjome kuo atsispirti ir todėl pradėjome trauktis. Mano 6-asis pulkas per Prasnišą, Pultuską buvo nukreiptas Novo Georgievsko (Modlino)–Brest Litovsko kryptimi. Modliną pasiekėme tuo metu, kai ten paskubomis vyko ruošimasis ginti. Tai buvo pačios gamtos sustiprinta tvirtovė, nes stovėjo dviejų nemažų upių santakoje. Dar Karo mokykloje karo geografiją dėstęs gen. Radas-Zenkevičius (vėliau jis buvo ir nepriklausomoje Lietuvoje) aiškino, kad Modlinas esanti nenugalima stipriausioji Rusijos tvirtovė. Aišku, kai jis tai dėstė, tai net negalvojo apie galimą „priešą iš dangaus“ bei visokias „Bertas“ ir pan. Senovėje tai būtų „nenugalima“ tvirtovė, bet moderniam kare tokios tvirtovės jau buvo atgyvenusios savo laiką.

Rusai, matyt, tikėjosi, kad Modlino, Varšuvos, Kauno, Daugpilio, Baltijos uostų tvirtovių lanke išsilaikys mažiausiai metus.

Iš Modlino srities gyventojai buvo iškeliami. Tuo daugiausia rūpinosi kazokai. Tas pats buvo daroma Mlavos, Ciechanovo, Prasnišo ir Pultusko apskrityse. Gižineko, Glicnojecko ir apskritai Ciechanovo apskrities gyventojai, kurie mane pažinojo, kreipdavosi į mane prašydami patarimo, ką jiems daryti. Aš patardavau likti. Jei kazokai liepia išsikelti, tai laikinai atsitraukti kiek į šoną ir pagyventi pas gimines bei pažįstamus, esančius atokiau nuo strateginio kelio, ir laikytis toliau nuo didžiųjų vieškelio, kuriais juda kariuomenė. Vargu ar kazokai judins tolimesnes sritis. Dėščiau jiems, kad Rusijos gilumoje jų niekas nelaukia; pyragų ten neras. Mano manymu, geriau plutelė juodos, bet savos duonos, nei svetimųjų balti pyragai. Kaip ten bebūtų, vokiečiai visko neapreps: paliks trupinėlių ir savininkui, ir žvirbliui palesti. Atrodė, kad aš buvau vienas tarp rusų karininkų, kuris patarė jiems nepalikti savo gimtojo lizdo: kaip bebūtų sunku, tai vis tarp savųjų; čia sava bažnyčia, čia ir tėvų kapai. Anot jų, mano patarimas atitiko ir jų klebono patarimą. Atrodo, kad daugelis tų patarimų paklausė. Daugiau pasitraukė jaunuomenės, nes visos mokyklos, kaip ir visos valdžios įstaigos, buvo iškeltos į įvairias Rusijos vietas, pvz., Vilniaus karo mokykla išsikėlė į Poltavą; Suvalkų gimnazija taip pat išsikūrė Poltavoje; Vilniaus bajorų globa ir teismas buvo iškelti į Petrapilį ir t. t.

Ano meto „Dievo paukšteliams“ globoti buvo sudarytas gana platus komitetas, vadovaujamas caro dukters didž. kunigaikštystės Tatjanos. Kol ji stovėjo šio komiteto priekyje, jos vyriausiu patarėju buvo Kretingos dvaro savininkas grafas Aleksandras Tiškevičius. Žinoma, buvo ir daugiau globos organizacijų, pavyzdžiui, Puriškevičiaus. Taip pat buvo sudarytos specialios įstaigos, pavyzdžiui, „Sojuz gorodov“ (Miestų sąjunga), „Zemskij Sojuz“ (Valstiečių sąjunga). Pabaltijiečiams veikė „Severopomošč“ (Pagalba šiaurei), kuri buvo vadinama „Sebe pomošč“ (Pagalba sau); tikriausia čia daug nubyrėdavo į šalį. Visa tai teprašo tie, kurie šiuos klausimus studijuoja, aš grįšiu prie su manimi tiesiogiai susijusių dalykų.

Visa mūsų 2-oji Turkestanu šaulių divizija buvo įtraukta į Modlino gynėjų ratą. Mano kuopai atiteko gynybai paruošti Tšėpanovo kaimas, 14–15 km nuo Modlino centro. Vietovė panaši į Boržimovą: viskas išarta granatomis, o kaimas buvo išlikęs tik žemėlapyje. Filatovo ir Maslovo padedamas pradėjau žeminių ir kitokių landynių statybą. Kpt. Gramolinas sekė mūsų pavyzdžiu. Taip darbavomės porą dešimčių dienų ar, tikriau sakant, kelias dešimtis valandų, nes orlaiviai trukdė visą laiką. Kai vokiečiai labiau priartėjo, tai prisidėjo ir gausi artilerija.

Liepos 14 d. popietei prasidėjo puolimas. Aš buvau viename priekinių stebėjimo punktu. Pasipylė pragariška ugnis. Netolimais sprogo didelio kalibro sviedinys. Su pranešimu man šliaužias puskarininkis buvo sudraskytas į gabalėlius, o aš pats buvau labai sunkiai sužeistas: šrapneliu buvo sužeistos abi kojos, o oro banga taip sutrenkė, kad lūžo du šonkauliai, buvo išnarintas dešinysis raktikaulis, o kiaušo, itin kaktos bei smilkinių kaulai beveik milimetrą prasiskėtė pagal siūles.

Mūšiu apimusi, naktį buvo išeita ieškoti sužeistųjų bei užmuštųjų. Maslovas su pora būrio žvalgų ieškojo manęs. Surado. Paguldė ant milinės ir bent porą kilometrų šliauždami pilvais ištempė mane iš mūšio lauko. Galite įsivaizduoti, koks tai vargas ir koks pavojus jiems patiems: tebetratėjo kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis.

Taip buvau atgabentas į perrišimo punktą. Pirmiausia buvau laikytas užmuštu ir nenorėjo manęs priimti. Maslovas užsispyrė ir kaip filmuose grasindamas pistoletu privertė, kad būčiau dar kartą gerai apžiūrėtas. Šiuo sykiu gydytojas užtiko, kad manyje dar ruseno gyvybės kibirkštėlė. Tuoju buvau pasiūstas į sanitarinį traukinį, kuris rinko sužeistuosius ir turėjo už valandos išvykti. Maslovas pats prižiūrėjo manęs gabenimą į traukinį, pasirūpino, kad būčiau kiek galima patogiau paguldytas ir išbuvo su manimi, kol traukinys pajudėjo. Taip Dievo apvaizdai ir Švč. Panelei Neperstojančios Pagalbos vadovaujant, Maslovas išgelbėjo mane. Už šį žygi jis buvo pakeltas į praporščikus.

Vėlesnės vokiečių ofenzyvos¹⁷ metu Maslovas pateko į nelaisvę. 1920 m.

¹⁷ Puolamieji kariuomenės veiksmai visame fronte arba didesnėje jo dalyje.

sausio mėn. grįždamas iš nelaisvės per Radviliškį jis nugirdo minint kažkokį plk. Glovackį. Susidomėjo. Kas žino, gal tas pats? Nutarė pažiūrėti ir atvyko į Šiaulius, kur aš tuo metu buvau. Neklauskite, koks buvo mūsų susitikimas. Glebėsčiovomės nepaleisdami vienas kito, žiūrėjome, kaip atrodome, kaip esame pasikeitę; bučiavomės, verkėme, kalbėjome abu tuo pat metu.

Pasiliko jis su manim. Įtraukiau jį į pulką. Pasakiau, kad pabandytų, kad kalbos pramoktų. Deja, tai jam sunkiai sekėsi. Po kokio mėnesio nuliūdęs atėjo pas mane.

– Jūsų aukštoji prakilnybe, – pasakė, – nesiseka man, negaliu kalbos pramokti. Žmonės manęs nesupranta, o aš jų nesuprantu. Vade, palaimink kelionei – grįšiu namo!

Iškeliavo į savo gimtinę kažkur Tambovo gubernijoje. Niekada daugiau neteko nieko apie jį nugirsti. Na, jei ne šiame, tai name pasaulyje galbūt vėl sueisime.

Traukinyje atgavau sąmonę. Patyręs, kad esu vežamas į Petrapilį per Vilnių, pradėjau prašyti, kad būčiau išlaipintas Vilniuje, kur gyvena mano šeima. Sanitarinio ešelono vyr. gydytojas, nors labai nenoromis, bet patenkino mano prašymą.

Buvau nugabentas į geriausią Vilniaus bajorų įrengtą miesto ligoninę. Telefonu tuoj pat buvo painformuota mano žmonelė. Vos neapalpo išvydusi mane. Ligoninės vyr. gydytojas Dembovskis nurodė, kad man reikalingas labai rimtas sudėtingas gydymas ir labai didelė ramybė. Nei vieno, nei kito Vilniuje neturėsiu, juoba kad miestas ruošiasi evakuacijai.

Dėl to buvau išsiųstas į Petrapilį, kur buvau paguldytas į carienės Aleksandros vardo Danų atstovybėje įrengtą puikią ligoninę. Vadovavo europinio masto gydytojas profesorius Oppelis. Iš pradžių paguldė mane vienutėje, kurios visos sienos buvo išmuštos viloku, kad išvengtų bet kokio garso. Palubėje spingsojo viena nedidelė mėlyna lemputė. Gydytojas ir gailestingosios seserys, kurios mane slaugė, mūvėjo specialiomis šliurėmis, kad nesigirdėtų jokie subildėjimo. Tokioje kapų tyloje išbuvau daugiau kaip porą savaitių. Po to profesoriui leidus, buvau perkeltas į kitą palatą, kur galėjau bendrauti su kitais sužeistaisiais.

Juozelis Sapkauskas, anksčiau sunkiai sužeistas, gydėsi liuksusinėje ligoninėje, kurį savo rūmuose Liteinos bulvare buvo įrengęs kunigaikštis Jusupovas. Būdamas jau gerokai pasitaisęs ir iš laikraščių patyręs apie mano atvažiavimą į Petrapilį, pradėjo mane lankyti. Sužinojau taip pat, kad vokiečiams artėjant, mano žmonelė vargais negalais nuvažiavo pas tetą Justiną, kuri Kultubankoje, netoli Buzuluko Samaros gubernijoje, laiko stoties bufetą.

Lankė mane taip pat kun. Bronislavas Rutenis, Turkestano „parapijos“ vikaras. Atsivesdavo su savimi ir savo jaunesnį brolių Juozuką ir seserį Eleonorą, kurie abu mokėsi Šv. Kotrynos gimnazijoje. Kalbėdavome apie Turkestaną ir ten likusius bičiulius.

Užsimezgė labai draugiški santykiai su mano palatoje gulinčiais gvardijos poručiku grafu Šebeko ir Kaukazo šaulių kapitonu Dembskiu. Visos seserys buvo savanorės ir priklausė diduomenei. Kartais atsilankydavo ir eidavo sesers pareigas didž. kunigaikštystė Tatjana. Ji maloniai kalbėdavosi su daugeliu, bet itin akį buvo užmetusi ant grafo Šebeko: prie jo lovos pabūdavo ne mažiau kaip pusvalandį.

Einant trečiam mėnesiui leido išeiti į miestą, bet tik su palydovais, prižiūrėtojais, kuriais kaip tik ir buvo skirti grafas Šebeko ir kpt. Dembskis. Pirmu kartu pamačiau Petrapilį, pajutau jo ypatingą gatvių gyvenimą, žavėjauisi nematytais „stebuklais“. Visų tų įspūdžių buvau taip paveiktas, kad Šv. Kotrynos bažnyčioje kritau be sąmonės. Tuoj pat buvau gražintas į ligoninę, kur prof. Oppelis padarė kažkokią injekciją ir vėl savaitei patalpino į tamsią vienukę. Po to vykstant į miestą, buvo stengiamasi, kad nepatirčiau tiek daug naujų įspūdžių.

Antru kartu paroksizmas¹⁸ ištikio mane pačioje ligoninėje. Ant staliuko prie mano lovos stovėjo visa virtinė įvairaus didžio butelių ir buteliukų. Kas valandą turėjo man būti duodami kokie nors vaistai: šaukštelis šitų, šaukštas anų ir t. t. Budinti sesuo tą dieną buvo garsaus kriminologo, kelių kapitalinių veikalų autorius, senatorius bei profesoriaus Tagancevo duktė. Ji buvo išžiūrėjusi į vieną sužeistąjį ir visą laiką burkuodavo su juo beveik nekreipdama dėmesio į kitus sužeistuosius. Pažvelgęs į laikrodį kreipiausi į ją:

– Sesute, rodos, laikas man gerti vaistus.

– Tuojau, tuojau, kapitone! – ir tęsė savo burkavimą.

Praėjus kiek laiko ir jau truputį suirzęs vėl jai priminiau:

– Tuoj, kapitone, tuoj! – ir toliau burkuoja.

Visiškai susinervavau. Ranka griebiau nuo staliuko tiek buteliukų, kiek galėjau apimti, ir trenkiau jai į nugarą. Prasidėjo priepuolis. Nukritau ant žemės ir pradėjau plėšti viską, kas tik pakliuvo į rankas: paklodes, marškinius, chalata. Sanitarų lydymas, atskubėjo budintis gydytojas ir vargais negalais mane sutramdė. Profesorius vėl suleido vaistų, kurie mane apramino ir užmigdė. Patyręs, kodėl mane buvo ištikęs paroksizmas, Tagancevaitę iš karto nuo pareigų atleido. Kitos seserys turėjo išklausti profesoriaus „pamokslą“, kaip slaugytojų pareigos privalo būti atliekamos.

Grįžęs iš šio pakartotinio vizito vienutėje, pradėjau po truputį taisyti. Ligoninėje lenkas Dembskis ir lietuvis Glovackis pagarsėjome esą pokštininkai, linksmų plaučių vyrai. Tai vienas, tai kitas sugalvodavome kokią „štuką“¹⁹, kuri likusius linksmi nuteikdavo. Rimčiausią ir gal skaudžiausią „štuką“ vis dėlto iškrėčiau ne aš, o Dembskis.

Petrapilyje buvo susidariusi daugybė ponių ir ne ponių šalpos komitetų, kurie materialiai šelpė sužeistuosius: padėdavo įsigyti vaistų, protezų, ligoninėje

¹⁸ Staigus ligos priepuolis ar jos paaštrėjimas.

¹⁹ Pokštą.

negaunamą specialų gydymą ir pan. Paduodamas buvo prašymas, ir žiūrėk, žmogus gaudavai šimtą, kitą rublių. Galėdavome tuomet aplankyti garsiuosius restoranus: „Kuba“, „Palkin“, „Medvied“ (Lokys), „Šikšnosparnis“, taip pat ir kurios nors garsiai pasivadinusios ponios „linksmąjį kampilį“.

Pateko į mūsų ligoninę iš viršilų pakeltas į praporščikus Karpovas, tikras kaimo bernelis, labai šykštus ir godus. Įgriso jis mums visiems iki gyvo kaulo vis besiteiraudamas apie tuos šalpos komitetus. Bijojo mat kuri nors jų aplenkti. Jis kažkodėl pajuto ypatingą patraukimą prie linksmuolio kpt. Dembskio.

Kartą Dembskis pasivedė Karpovą į šalį, lyg kokią svarbią paslaptį sakydamas teatrališku šnabždesiu jo paklausė:

– Ar jau esi gavęs pašalpą iš komiteto generolienės Peterson Kazenės g-vė nr. 5?

– Ne, – atsakė Karpovas ir net iš džiaugsmo pašoko sužinojęs naują šalpos komitetą.

Grafas Šebeko padėjo surašyti prašymą, o Dembskis įspėjo Karpovą, kad generolienė priimanti tik tarp 11.00 ir 12.30 val. ir todėl geriausia eiti pas ją apie pusiau dvyliktos. Kai Karpovas skubėjo pro mane, aš jam pasakiau, kad eidamas į Kazanės nr. 5 pasiimtų mažiausiai porą „jekaterinkų“ (1 jekaterinka – 100 rublių). Jis tik piktai dėbelėjo į mane ir išdūmė.

„Generolienę“ jis ištraukė iš lovos. Kai ji, įsisukusi į puošnų šliafroką²⁰, atidarė duris, tai labai nustebo išvydusi karininką išėigine uniforma. Karpovas pasveikino „jos ekscelenciją“, taukštelėjo kulnėmis ir „tyc“ padavė jai prašymą. Perskaičiusi ji jam paaiškino, kad nesanti sudariusi jokio šalpos komiteto. Komiteto neturinti, bet turinti kilniems karininkams suorganizuotą liuksusinį „linksmą kampilį“ ir, jei tik „jo prakilnybė“ nori, prašome atsilankyti vakare, bet ne anksčiau 21-os valandos.

Karpovas buvo lyg perkūno trenktas: neatsisveikino, neatsiėmė prašymo, dūmė lauk. Grįžo į ligoninę tamsus lyg naktis, kartus kaip čemerys, supykęs ne lyg pragaro valdovas, juoba kad išleido porą rublių vežikui, o į ligoninę atvyko pietums jau pasibaigus. Sukandęs dantis lakstė po ligoninę ieškodamas Dembskio, bet šis tuoj po pietų buvo iškūręs į miestą. Karpovas daugiau nevargino mūsų teiraudamasis apie naujus pašalpų šaltinius. Kiek vėliau atlyžo ir susitaikė su Dembskiu.

Kai man vėl buvo leista eiti į miestą ir vizituoti, tai poručikas grafas Šebeko panoro mane pristatyti savo tėvui. Iš tėvo gavo valdišką mašiną, kuria kaip velnias pas savo motką nubildeno į jų turimus rūmelius. Senasis grafas Šebeko buvo Valstybės tarybos narys, rūmų štalmeisteris, taigi geroka šiška²¹. Bet tai jau senyvas, kiek apvalainas vyras. Jaunystėje, matyt, buvo šatenas, bet dabar jau

²⁰ Namų chalatas.

²¹ Svarbus asmuo.

gerokai palšas. Ūsai žili, kaip ir žandenos. Grafienė motina taip pat jau buvo pražilus, pagyvenusi moteris, bet labai gerai išsilaikiusi. Šebekai buvo tikri mėlynakraujai aristokratai nuo tėvų, protėvių. Didžiavosi savo genealoginiu medžiu, kuris, jų pasiklausius, siekė ne vien Nojaus arką, bet jau buvo Rojuje pirma Adomo. Tačiau nepaisant viso šito, buvo labai malonūs, paprasti, visad linkę juoktis žmonės.

Klausinėjo apie Lietuvą, jos liaudį, bajorus, rusų politiką ir pan. Pasakojau apie savo išgyvenimus prieš karą ir karo metu. Aišku, komiškausius, pvz., Puriškevičius ir jo „džiovintos daržovės“, Velykų „paliaubos“ ir t. t. Juokėsi senasis patenkintas. Kvietė būtinai lankytis dažniau jų namuose.

Kai antru kartu apsilankiau jų namuose, senasis grafas ruošėsi eiti į caro ruošiamą vakarienę. Salione sėdėjome senoji grafienė, grafitė, poručikas Šebeko, aš ir dar keli kiti. Kalbėjomės, juokavome. Išėjo senasis grafas apsivilkęs paradine dvaro uniforma, su visomis insignijomis ir ordinalais, visiškai pasiruošęs vykti į Žiemos rūmus. Atsistojo prieš mane, apsisuko porą kartų, sakyčiau, kad dar pasuko ūsą ir paklausė:

– Na, kapitone, kaip jums patinka? Gražiai atrodo?

– Puikiai, ekselencija, labai gražiai, – pasakiau labai rimta mina ir nuduodamas, kad labai įdėmiai jį apžiūrėjau, – bet jei ekselencija užsimautumėte viršutines kelnes, tai atrodytumėte dar gražiau!

Pažvelgė žemyn ir pamatė, kad tikrai, mūvėjo tik apatines kelnes. Mat paradinės dvaro kelnės taip pat buvo baltos, tik kad turėjo siaurą auksinį kelnų įsiuvą.

– Kad tave kur, tfu! – ir išskubėjo susitvarkyti savo tualetą lydimas mūsų visų skardaus juoko.

Kartą ligoninę aplankė carienė Aleksandra, lydima visų keturių dukterų. Ji atrodė dar gana jaunai. Buvo šviesi, aukšto ūgio. Lygia vieta galėjo vaikščioti, bet jei reikėjo pasikelti ar nusileisti laiptais, tai buvo nešama specialiame fotelyje.

Priėjo carienė prie kiekvieno sužeistojo. Maloniai prašnekindavo. Savo atsilankymo atminimui kiekvieną sužeistąjį apdovanojo medalikėliu, kurio vienoje pusėje buvo bizantiško stiliaus Išganytojo veidas, o kitoje pusėje buvo užrašas „Sposi i Sochrani“²².

Priėjo ji prie gvardijos poručiko Demidovo, kurio kūną vokiečiai Rytprūsiuose buvo pavertę rėčiu: krūtinė peršauta dviejose vietose, pilvas taip pat dviejose, abi rankos ir abi kojos sušaudytos kulkosvaidžių ugnies bei smarkiai nukentėjusios nuo artilerijos sviedinių šrapnelio. Gulėjo visas sutvarstytas lyg mumija. Jo žmonai buvo leista būti prie jo ir padėti jį slaugyti. Dieną ir naktį prie jo buvo ir reguliari gailestingoji sesuo. Turėjo sveiką galvą, plaučius, stiprią širdį ir didelį norą išsikrapštyti, tat laikėsi įsikandęs gyvybės. Labai kentėdavo tvarstymo metu, nes visos jo žaizdos kažkodėl neužsitraukdavo, bet pūliuodavo.

²² Išgelbėk ir apsaugok (rus.).

Dar meiliau nei kitus carienė jį prakalbino ir padėjo medalikėlį ant jo pagalvės. Užuoat kaip mes visi padėkotų ir pabučiuotų carienei ranką, Demidovas pasakė:

– Jūsų imperatoriškoji didybe, motute cariene, pasiimk savo medalikėlį. Man jo nebereikia: aš jau ir išgelbėtas, ir išsaugotas.

Kilo sąmyšis. Kiek sumišo ir pati carienė, bet netarusi nė žodžio ramiai ir tylomis paėmė medalikėlį nuo Demidovo pagalvės. Jokių rimtesnių pasekmių nebuvo, tik kad po to joks caro šeimos narys nepriartėdavo prie Demidovo lovos. Buvo tai viena dalis nelaimingos carienės tragedijos. Nuo pat vedybų pradžios tarp rusų, itin juodašimčių, ji buvo nemėgstama ir stebima su nepasitikėjimu. Buvo ji įtariama, kad esanti didelė kaizerio Vilhelmo gerbėja bei palaikytoja. Ji buvo prieš karą, taip kaip ir garsusis sibirietis šamanas Rasputinas, kuris carą ragino vengti karo. Tai ir buvo viena iš priežasčių, kodėl juodašimčiai ir karo šalininkai Rasputiną galų gale nužudė. Nepriklausomojoje Lietuvoje man teko gerai pažinoti tokį Ivanauską, kuris turėjo didžiulius namus Laisvės alėjoje Kaune ir stambų ūkį prie Seredžiaus. Anais laikais jis buvo mažordomu pas grafieneę Virubovą, kuri buvo viena iš tų, kuri įvesdino Rasputiną į caro rūmus. Kas geriau žino savo ponų slaptą gyvenimą, jei ne tarnai? Ivanauskas man pasakė, kad daug kas buvo apie Rasputiną melagingai paskleista tik tam, kad jį sukompromituotų, kitaip sakant, velnias ne toks juodas, kaip jis piešiamas.

Koltubankoje Vanda su dar pora vietos žymių moterų sudarė triumfeminatą ir prikambėjo vietos pirklius suorganizuoti liginę. Vandai ir atiteko tą liginę administruoti. Taip pat ji turėjo būti pavaduotoja gydytojo, kuris šiška vizituoti atvykdavo iš Buzuluko. Tarp sužeistųjų ji turėjo garsą, kad turinti labai švelnias rankas.

Pasitaikė, kad gydytojas kelias dienas neatvyko. Buvo atgabentas transporteris sužeistųjų. Vienas jų labai kentėjo: atakos metu buvo užmynęs išsikišusį iš žemės durtuvą ir giliai perdūręs kulnį. Mūšio įkarštyje to nepajuto, o tik vėliau. Buvo, matyt, aptvarstytas paviršutiniškai, kaip reikiant neišvalius žaizdos. Žaizda apsitraukė, bet viduje pūliavo, koja sutino. Žmogus labai kentėjo. Kiti sužeistieji nutarė, kad jei nėra gydytojo, tai „pavaduotojas“ turi veikti. Kaip Vanda nesigynė, bet buvo priversta „operuoti“. Žinojo, kad operuojant reikėjo laikytis ypatingos švaros ir antiseptikos. Pasirinko kelis instrumentus, kuriuos virino gerą valandą. Bent šimtą kartų plovė rankas su šepetiu ir mirkė jas sublimato skiedinyje. Nei gyva, nei mirusi persižegnojo ir perpjovė kulnį sužeidimo vietoje. Pasipylė iš ten pūliai ir pabiro raudonas kruvinas smėlis. Išvalė žaizdą. Apvarstė. Žmogui iš karto pasidarė lengviau ir jis tuoj pat užmigo. Vargšė Vanda negalėjo rasti miego. Kas porą minučių bėgo žiūrėti operuotojo: ar dar gyvas, gal temperatūra kyta? Kai tik pagaliau kitą dieną atvyko gydytojas, Vanda griebė jį už rankos ir pasakodama, ką ir kaip padarė, nutempė pas tą operuotąjį. Apžiūrėjęs sužeistąjį gydytojas galiausiai pasakė:

– Kas dėl sužeistojo, tai viskas geriausia. Bet ką dabar reikia gydyti, tai jūsų rankas.

Mat nuo perdėto trynimo ir per daug stipraus sublimato skiedinio jos buvo raudonos ir sutinusios.

Kai tik galėjo kiek ištrūkti, tai atvažiavo į Petrapilį ir sustojo pas tetą Nabrockienę, kuri gyveno Gatčino gatvėje, netoli Kamenyk ostrov prospekto. Atskubėjo pas mane į ligoninę drauge su savo pusbroliu Toleku, kuris tik ką buvo baigęs Jūsų karo mokyklą ir paskirtas mičmanu į kanonierę „Galiak“ Kronštate. Teta Nabrockienė, visų tetų „šefas“, kiek pirma buvo prieš mane, tai dabar piestu stojo gindama mane. Pakvietė mane apšviesti ligoninę ir apsisistoti jos bute.

Pradėjau sparčiai taisyti. Su Vanda lankėme žymias Petrapilio vietas: Ermitažą, Kazanės Švč. Panelės vardo ir Isakijaus soborus. Apžiūrėjome visokias skulptūras, paminklus, garsius ir mažiau garsius. Pavyzdžiui, apžiūrėjome „Keturis arklius“ prie Anos tilto. Apie juos buvo epigrama, kuri buvo priskiriama Puškinui:

Visos Europos nuostabai

Prie Anos tilto pastatytos keturios subinės.

Pasakojama, kad kai carui buvo įteiktas memorandumas apie tą epigramą, tai caras užrašė rezoliuciją:

O penktąją surasti

Ir ant jos Europą išrašyti.

Taip pat apžiūrėjome Znemenskoje aikštėje skulptoriaus kunigaikščio Trubeckojaus carui Aleksandrui III pastatytą paminklą. Apie šį paminklą kažkas buvo sukūręs epigramą:

Ant aikštės stovi komodas

Ant komodo begemotas

Ant begemoto sėdi idiotas.

Gavau šešias savaites atostogų, per kurias drauge su Vanda aplankiau tetą Koltubankoje.

Koltubankos teta Justina buvo našlė. Jos vyras Stasys Macieša buvo labai kultūringas žmogus, bet nepaprastai kuklus. Visų labai vertinamas ir visos geriausios šeimos Buzuluko srityje su juo labai noriai draugavo. Buvo jam siūlomi pakėlimai, paaukštinimai, bet jis nuo garbės atsisakė ir liko Koltubankos kuklios geležinkelio stoties viršininku. Mirdamas nepaliko jokio kapitalo, tat našlei su trimis vaikais teko gerokai vargti. Buvo jai išrūpintas leidimas laikyti Koltubankoje stoties bufetą. Ne koks malonumas kultūringai moteriai pilstyti vodką²³ ir patarnauti turtingiems burliokams. Būdamą graži moteris susilaukė nemažai besiperšančių. Nenorėdama patėvio vaikams, o be to, mylėdama savo

²³ Degtinė.

mirusį vyrą, ji antru kartu tekėti nepanoro.

Atostogų metu aplankiau senus Maciešo draugus bei pažįstamus. Itin greitai susidraugavau su tos srities vyriausiuoju urėdijų inspektoriumi Gurskiu, kuris turėjo civilinio generolo laipsnį ir slaptojo patarėjo titulą. Buvo tai jau visiškai surusėjęs lenkas, per 60 metų amžiaus. Jo žmonelė, ne ką jaunesnė, o gal net ir vyresnė už jį, dabar atrodė kaip provincijos matrona. Ir kas, pažvelgęs dabar į ją, pasakytų, kad jaunystėje ji buvo operos primadona ir turėjo gausybę gerbėjų? Tačiau vis tiek iš jos kalbos būdo, gestų, elgesio buvo galima spręsti, kad tai labai kultūringa moteris.

Susipažinau taip pat su kviečių „karaliumi“ Jegorovu ir jo šeima. Milijonierius, bet tipiškas rusiškas pirmos gildijos kupiec²⁴. Namuose viską tvarkė ne jo žmona, bet našlė motina, tikra matriarchatė. Kaip daugelis rusų, Jegorovas mėgdavo išgerti, tačiau gerdavo periodiškai. Kai užeidavo jo gėrimo periodas, tai kelias dienas lėbaudavo karčiamoje, užmiršęs ir biznį, ir namus. Ateina, būdavo pasiuntinys iš jo administracijos (vardai gal ir ne tie, bet tikrų vardų dabar nebeprišimenu):

– Ivanai Ivanovičiau, jūsų administratorius nuolankiai prašo, kad malonėtumėte ateiti į biurą.

– Eik po velnių!

Po kiek laiko jau kitas pasiuntinys:

– Aniuta Sergejevna, jūsų žmonelė, jūsų pilkas karvelėlis, meldžia, kad ateitumėt namo pietų.

– Sakiau, kad man galvos nekvaršintumėt!

Dar po kiek laiko ateina trečias pasiuntinys. Šiuo sykiu pasiuntinio tonas kitoks:

– Ivanai Ivanovičiau, mama liepė, kad tučtuojau eitum namo!

Nei žodžio neprataręs Ivanas Ivanovičius svirduliuoja namo:

– Na, jei mamaitė liepia, tai reikia paklusti.

Nors jo namuose ir buvo dubenys ikrų, o konjakas upe tekėjo, bet artimesnė draugystė negalėjo užsimegzti: per daug atokiai buvome tiek kultūros, tiek papročių atžvilgiu.

Grįžęs į Petrapilį prisistačiau sveikatos tikrinimo komisijai. Buvo nustatyta, kad galiu grįžti į frontą darbuotis štabe. Vanda liko pas tetą Petrapilyje, bet kai čia nusibodo, tai grįžo į Koltubanką, kur vėl atgijo triumfeminatas – ponios Gurskienė, Jegorovienė ir Glovackienė – ir tęsėsi darbas ligoninėje.

Pirmiausia turėjau vykti į Karo apygardos štabą Smolenske gauti naują paskyrimą. Smolenskas, provincijos gubernijos centras, man atrodė kiek didesnis už Gardiną ir Suvalkus. Stovi ant kranto Dniepro upės, kuri čia yra siauresnė nei ties Kijevu, net siauresnė nei Nemunas ties Kaunu. Kauno ir Vilniaus apy-

²⁴ Pirklys.

linkės betgi kur kas patrauklesnės nei Smolensko. Šiaip Smolenskas yra senas istorinis miestas. Deja, negalėjau jame ilgiau likti ir jį daugiau patyrinėti, nes gavęs paskyrimą turėjau vykti toliau.

Buvau paskirtas į 4-osios armijos štabo Etapo transporto skyrių Vitebske. Man buvo pavesta organizuoti naujus tveriamus arklių transporto postus. Traukiniai nepajėgė visko įveikti, nes viena, trūko stočių, garvežių bei vagonų, antra, esamos linijos buvo vokiečių aviacijos gerokai nuniokotos.

Atvykęs į Vitebską tuojau susipažinau su mano naujais bendradarbiais – kapitonais Gonsiakovskiu, Zelinskiu, kunigaikščiu Trubeckojumi bei kitais, ir prisistačiau visų transporto organizatorių vadui, švedų kilmės pulkininkui Lundui, kuris prieš karą buvo Petrapilio brandmajoru ir kuris buvo plačiai žinomas kaip geras gaisrininkų dalinių organizatorius. Buvo tai vyras kokios kapos metų, vidutinio ūgio, šviesiaodis, mėlynakis, labai gerai išsilaikęs, gerai apsišvietęs, itin savo srityje, kultūringas, išauklėtas ir neabejotinai geros kilmės.

Jo žmona buvo našlė Petrapilio pirklio, nuo kurio turėjo sūnų, vieną naujai iškeptų praporščikų. Jis buvo skirtas man padėti ir jinau prašė, kad jį globočiau. Taip pat man buvo duoti dar trys karo valdininkai. Darbe jie prastai ką nusimainė, atrodė, kad arklį žino tik iš pavadinimo bei abrozdelių²⁵, o vežimus tai tik matė didmiesčių vežikų naudojamus. Vargais negalais išlaikę trumpus karinės raštvedybos egzaminus, vaizdavosi esą nepaprasti žinovai, kurie tinka mažiausiai užimti finansų ministrų vietas.

Paprastai tai buvo geri žmonės, bet menkai paruošti darbams, į kuriuos buvo skiriami. Tuo pat metu turėjo ir dirbti, ir mokytis, kaip reikia vadovauti būriui žmonių. Dėl didelio trūkumo tikrų karininkų ir karo valdininkų reikėjo spragas užkišti tokiais, paviršutiniškai baigusiais keturių mėnesių kursus praporščikais. Kas tai sugalvojo jiems tinkamą vardą: zengusarai (pėstieji husarai). Taip jie buvo praminti dėl jų aprangos: vilkėdavo naujutėlaites uniformas, prisikabindavo kardą, apsikarstydamo planšetėmis žemėlapiams, nagano ir žiūrono dėklais (dažnai tuščiais), betgi būtiniausios uniformos dalys buvo rankose stekas, o ant batų didžiuliai Argentinos gaučių modelio pentinai, kurių dzingėjimas buvo girdimas bent už kilometro.

Kartą, kai iš Lovičo buvau atvykęs į Vilnių, kad atsigabėčiau naują transportą „vaistų“ batalionui, eidamas kartu su Vanda Jurgio prospektu pasivijau tokį zengusarą, žygiuojantį su savo pana. Garsiu balsu pasakojo jis jai, koks esąs didvyris ir kokių pavojų patyręs fronte. Tarp kitko jis jai pasakojo, kaip netoli jo, gal mažiau nei už šimto žingsnių, krito ir sprogo „Bertos“ „čėmodanas“. Jis par-krito ir buvo apipiltas žemėmis, tačiau po poros minučių atsigavo, pakilo, nusi-purtė dulkes ir kiek atsilikusiems savo vyrams sukomandavo: „Paskui mane, pirmyn!“ Kontratakavo ir atmušė beveik ištisą diviziją puolančių vokiečių.

²⁵ Nuotraukų, paveikslų.

Vanda žinojo apie mano turėtą pirmą pažintį su „čemodanu“. Pažvelgė ji į mane, mirktelėjo akimi ir nekalčiausiu balseliu paklausė:

– Vincai, kas ta „Berta“?

Supratau žmonos intenciją. Taip pat garsiu balsu pradėjau dėstyti jau anksčiau minėtą mano susipažinimą su „Berta“ Kurdvanų dvare netoli Boržimovo. Zemgusaras pradėjo stengtis savo pana greitai nutempti pirmyn, bet šioji nelabai davėsi, vis dairėsi į mus. Ką gi, pamatė vyrą, išblyškusiu veidu, be kardo, be steko ir be pentinų, apsilvilkusį gan nešvaria ilga miline, kurios visa apačia pilna kulų skylių, bet užtai auksiniai antpečiai ir per jų vidurį einanti siaura avietinės spalvos juostelė liudijo, kad esu šaulių dalinių kapitonas. Pana šyptelėjo, Vanda jai atsakė taip pat meiliu šypsniu bei galvos linktelėjimu. Mes vėl sulėtinom žingsnį, o zemgusarui pagaliau pavyko savo pana nusitempti skubiai pirmyn. Greitai išnyko jie mums iš akių.

Daug tokių zemgusarų pasakojimų apie jų narsumo „stebuklus“ teko girdėti. Na, tokius zemgusarus dabar gavau pagalbininkais, bet šiaip taip pavyko juos išmuštravoti²⁶ ir jie tapo naudingu elementu man.

Taip buvau apsikrovęs darbu, kad neturėjau laiko geriau susipažinti su Vitebsku nei susirasti kokių įdomesnių pažinčių, juoba kad greitai buvau nusiųstas arčiau fronto netoli Minsko.

Organizuojant transportus, porą kartų teko vykti į Maskvą nupirkti reikiamų pakinktų, balnų bei kitokių dalykų.

Pirmiausia apsilankiau pas mano buvusio pavaduotojo Filatovo tėvus. Mat neturėdamas pats pakankamai supratimo apie pakinktus, norėjau jų paprašyti, kad padėtų man tuos dalykus supirkti. Laimė, namuose radau ir savo bičiulį. Jų namuose pasijutau kaip pas poną Dievą užantyje. Jų giminė supirko viską, kas man buvo reikalinga, kuo puikiausiai, sąžiningiausiai ir pigiausiai. Pats praporščikas vedžiojo mane po Maskvą ir visas jos žymias vietas.

Per porą dienų viskas buvo sutvarkyta ir aš grįžau į armijos štabą. Plk. Lundas nustebo pamatęs prekių kokybę ir mažas sąskaitas. Paklausė, kaip galėjau tai padaryti. Atsakiau, kad tai telieka mano paslaptimi.

Antru kartu nuvykęs į Maskvą susitvarkiau taip pat, kaip ir pirmo apsilankymo metu. Iš anksto susitarus atvažiavo ir mano žmona. Šiuo sykiu nutarėm vizituoti mano buvusį viršininką pulkininką de Žervę. Pamatę mus, abu de Žervės lubose nepramušė skylės. Jie jau buvo mane apverkę ir net moliebną²⁷ atlaikę už mano vėlę, nes viename laikraštyje buvo skaitę, kad buvau žuvęs Modlino rajone. „Na, jei laikraščiai palaidojo gyvą, tai ilgai dar teks gyventi“, – pasijuokiau.

Telefonu jie tuoj susisieikė su Filatovais ir pareiškė, kad mane „suima“ ir kad Filatovai turės kaip nors apsieiti be manęs. Kiek kalbų, kiek prisiminimų! Senis

²⁶ Ištreniruoti.

²⁷ Šv. Mišios.

norėjo girdėti apie mano patirtus karo epizodus, kaip pelniau Šv. Georgijaus aukso kardą ir Vladimiro ordina, o aš teiravausi, ar kartais nežino ko apie pulkininką Levanevskį. Kaip ten su Čardžujaus pulkininku Markovu? Su kitais buchariečiais ir chiviečiais? Kalbų užtekų ne vienai nakčiai, o bent metams.

Nors de Žervės visad svajojo gyventi Maskvoje, bet dabar guodėsi, kad liūd-noka: be savųjų, be vaikų, be gerų artimų bičiulių. Vis tai ne toks gyvenimas, kaip buvo ten, tolimame Rusijos paribyje tarp puslaukinių tautelių. Vienintelė paguoda, kad apylinkės esančios gražios, yra daug muziejų, Kremlius, penki so-borai, bent tūkstantis cerkvių. Gurkšnodami juodą kavą ir kalbėdami sulaukė-me aušros. Galima sakyti, inauguravome keturių darbo valandų dieną: nuo ket-virtos po pietų iki ketvirtos ryto. Šiaip taip gavau kelias valandėles nusenūsti.

Kitą naktį teko skirti Filatovams, kur pietų susirinko, kaip juokavau, pusė Maskvos. Mat be įžymių pirklių, buvo atėję daug garsių sportininkų, nes praporščikas Filatovas, kaip jau esu minėjęs, buvo teniso čempionas. Visus juos do-mino išgirsti „urvinio“ (apkasų, žeminių) žmogaus pasakojimus. Taip pat norė-jo išvysti to žmogaus žmoną, kurią divizijos vadas buvo „urve“ užklupęs. Ir vėl teko atidirbti keturių valandų darbo dieną.

Kaip ir pirmu kartu, mano pirkiniai pasižymėjo savo kokybe ir gera kaina. Kaip ir pirma, taip ir dabar, etapo transporto skyriaus įsakymuose gavau padėką.

Organizavimą baigus, transportai buvo nukelti į Koidanovą tarp Minsko ir Vilniaus, o vėliau į Podliesę, kur buvo daugiau vandens nei žemės. Tačiau ir čia neteko apaugti samanomis, nes greitai buvome permesti į kitą frontą.

1916 m. žiemos pradžioje visa 4-oji armija iš Minsko rajono buvo permesta į Rumuniją. Traukiniais važiuojame iki Odesos, o toliau per Besarabiją jau teko keliauti arkliais arba dažniausiai savo pačių kojomis. Armijos štabas Rumunijoje apsistojo Jasų mieste (antras pagal didumą po Bukarešto), o mūsų daliniams buvo skirta Birlado sritis.

Nuo pat pradžios žiema mums parodė savo malonumus: gnaibė ausis, grie-bė nosį. Žmona vėl atsiskyrė nuo manęs. Susitiko ji su savo seserimi Irena ir jos vyru Antanu Mazurkevičiumi, kuris iš savo dvaro Zabloc, Lydos apskrityje, pa-sitraukė į Poltavą. Vanda pradžioje nutarė apsistoti Minske pas tetą Ernestiną. Čia 1916 m. spalio 26 d. mums gimė sūnus. Kadangi jis buvo silpnas, tai čia pat dr. Obzierskio ligoninėje buvo pakrikštytas, kaip sakoma, iš vandens, Adomo vardu. Tik orui atšilus, o kūdikiui ir motinai sustiprėjus, jie nusikėlė į Poltavą.

Juodosios jūros Odesoje neteko matyti, nes nebuvo laiko. Išsilaipinę iš trau-kinių paskubomis ruošėmės žygiuoti Rumunijos link, mat mūsų armija buvo mesta sustiprinti braškantį frontą. Kariai rumunai neturėjo gero vardo. Net ir nekokie kariai, kaip italai ir austrai, ir tie juos mušė. Apkasuose rumunų ne-buvo galima išlaikyti: apkasai mat nesanti tinkama vieta padoriems žmonėms. Kaip buvo rumunai vertinami, rodo kad ir toks tarp rusų kareivių plačiai papli-tęs posakis: „Pas mūsų karininką – revolveris ir kardas, o pas rumunų karinin-

ką – pudra ir kremas“.

Dar būdamas jaunuolis buvau girdėjęs, kad rumunai esą dideli muzikos mėgėjai bei geri muzikantai. Vėliau teko matyti, kaip didmiesčiuose – Petrapilyje, Maskvoje ir kitur – žymieji restoranai garsinasi turį „rumunų orkestrus“. Na, gal vienas kitas ir buvo rumunas, bet šiaip įtariu, kad didžioji dauguma buvo rumunais persirengę žydėliai iš „Odesa mama“. Teko girdėti, kad tokių kuriozų buvo ir Nepriklausomoje Lietuvoje. Sakysime, Kauno „Versalyje“, „Metropolyje“ „gastroliuodavo“ žymūs užsienio – Vokietijos, Prancūzijos – artistai. Po vienos tokios „žymios dainininkės“ gastrolių „Versalyje“ prie jos priėjo jos vyras ir buvo nugirsta tokia kalba: „A dabar, Maruska, kodz namo do Šancuv“ (O dabar, Marusia, eik namo į Šančius).

Birlado srityje mano dalinys apsistojo Rajulo bažnytkaimyje. Visa sritis atrodė labai skurdžiai. Gyventojai susmukę, bet tai greičiausiai iš tinginystės bei pilsių ir patogumų pamėgimo. Paplitusi paleistuvystė, venerinės ligos ir vagystės. Itin buvo patarta saugoti maisto produktus. Rumunas, kurio name man teko gyventi, vis dėlto buvo laikomas labai padoriu ir sąžiningu. Kodėl? Mat vogė tik pusę mano turimų produktų. Vogti maistą sau ir savo šeimos nariams nėra nuodėmė; galima sakyti, taip daryti liepia pats ponas Dievas. Ot, jei būtų pavogęs visus produktus ir juos pardavęs juodojoje rinkoje, tai būtų kita kalba – tai būtų nuodėmė, vagystė.

Karo čia labai nesijautė. Visi dirbo, galima sakyti, taikos meto darbus: gimdavo, veisdavosi, mirdavo. Aišku, kad būdavo švenčiamos krikštynos, vedybos, pakasynos. Bet kiek kitaip, nei mums įprasta. Teko ir man stebėti vienas laidotuves ir dalyvauti vieno pažįstamo rumunų karininko vestuvėse.

Mirė turtingas kaimietis. Pašarvotas savo name: apvilktas senu švarku, drobinėmis baltomis kelnėmis, basas, ant galvos juodo avikailio kepurė. Laidotuvėms iš cerkvės buvo atvežta keliolika įvairių spalvų karstų. Bet tik viena pusė karsto. Lavonas atdaramė karste pakrautas į didelį ūkinį, mėšlus į laukus išvežiojančią vežimą. Ratai netepti dar nuo to laiko, kai vežimas buvo Nojaus arkoje. Taigi girgžda, cypia, traška taip, kad turbūt girdima net Bukarešte.

Laidotuvių procesija pajudėjo. Priekyje nešamas kryžius, ant kurio galų prikabinėta baltų, išsiuvinėtais galais rankšluosčių. Patyriau, kad kuo daugiau rankšluosčių pakabinta, tuo turtingesnis ir prakilnesnis buvo su šiuo pasauliu atsiskyręs asmuo. Abipus kryžiaus nešamos dvi juodos vėliavos. Kryžių seka popas, djakonas (zakristijonas, vargonininkas) ir choras. Jei būtų laidojamas neturtingas, tai nebūtų nei popo, nei choro, o vien tik djakonas.

Sekė jaučių tempiamas vežimas su lavonu. Iš paskos girgždėjo kitas vežimas su puskarsčiais. Tuomet jau seka velionio šeima, giminės ir kiti palydovai. Pasispaudę po pažastimis giminės neša gaidžius. Vienas kitas tempia ožį ar aviną, kurių mekenimas ar bliovimas sumišta su choru. Visos šitos gėrybės, taip pat ir rankšluosčiai, bus mokestis popui už laidotuves.

Laidotuvių eiseną juda lėtai. Sustojama prie kiekvieno velionio gero bičiulio ar pažįstamo trobos. Čia velionis popo ar djakono lūpomis atsisveikina su bičiuliais, padėkoja už jo bičiulystę ir viliasi, kad kada nors galės susitikti aname gyvenime. Po to lavonas išstumiamas iš karsto, kuriame buvo vežamas ir perdedamas į kitą karstą. Kuo daugiau velionis turėjo pažįstamų, tuo daugiau sustojimų ir perdėjimų į kitą karstą.

Taip laidotuvių eiseną, užtrukusi kelias valandas, pagaliau pasiekia kapus. Lavonas išimamas iš karsto ir įverčiamas į duobę. Karstai, kurie tėra nuomojami, grįžta atgal į savo vietą cerkvės sandėlyje. Laidotuvinėms grįžta į velionio namus šermenų puotai.

Vestuvės, kuriose man teko garbė ir malonumas dalyvauti, buvo iškilmingos, nes tuokėsi karininkas, o ne koks eilinis paprastas kaimietis.

Jaunieji į cerkvę ėjo kiekvienas skyriumi. Priekyje ėjo keturių asmenų orkestras: du smuikai, fleita, būgnelis; sekė jaunoji, kurią vedė piršlys ir svočia. Jaunąjį vedė toks pat orkestras ir svotas. Aišku, aplinkui abi grupės šokinėjo, bėgiojo būriai vaikų.

Cerkvėje stovėjo į stalą panašūs analogus²⁸. Palyginti gerai giedojo choras. Popas vedė moliėbną. Stačiatikių papročiu virš jaunųjų galvų buvo laikomos karūnos. Sukeisti žiedai. Susirinkusieji jaunuosius apibėrė rieškučiomis kviečių – derlingumo simbolis.

Iki čia viskas buvo gana rimtai. Bet sukeitus žiedus, buvo atnešta didelis butelis vyno, keturi stiklai ir pakelis biskvitu. Pripylė popas stiklą vyno ir pakėlė jį iki jaunojo burnos. Kai šis norėjo nusrėbti, popas stiklą greitai atitraukė. Jaunasis tik ore dantimis kaukštelėjo. Nei lašo neparagavo vyno. Cerkvė prapliupo juoku. Taip popas tris kartus siūlė vyną jaunajam. Trečiu kartu jaunasis griebė popo ranką ir suspėjo nuryti bent pusę stiklo vyno. Popas tariamai pyktelėjęs pagrasė pirštu, bet cerkvė pritarė plojimu. Paėmė popas kitą stiklą. Ta pati „ceremonija“ pasikartojo su jaunąja. Tokiu pat būdu vyno paragauti gavo svotas bei svočia.

Dabar popas paėmė vieną biskvitą ir prikišo prie jaunojo burnos. Kai tas norėjo atkąsti, tai popas biskvitą pasuko į viršų taip, kad jaunojo nosis atsimušė į jį. Vėl juokas. Kaip ir su vynu, taip ir su biskvitu, tai buvo kartojama tris kartus. Trečiu kartu jaunikis buvo greitesnis ir nukando pusę biskvito. Plojimas. Ir ši apeiga buvo pakartota su jaunąja ir su svotais.

Moliėbnui pasibaigus, visi sveikinom jaunuosius. Kviečiams lyjant, eiseną pajudėjo iš cerkvės, bet negalėjo išeiti iš cerkvės sklypo, nes varteliai užkelti. Saugojo juos grupės vaikų ir paauglių. Prasidėjo derybos dėl vartelių atkėlimo. Tik kai jie ir kiti numetė saują smulkių pinigėlių, varteliai buvo atkelti ir vestuvinė eiseną išleista. Vaikėzai liko rinkti pinigėlių. Aišku, vikresni ir stipresni pririnko jų daugiau, silpniausieji turėjo pasitenkinti guzais.

²⁸ Nuolaidus stovėlis knygomis pasidėti.

Abiejų orkestrų vedami jaunieji ir visi vestuvinininkai ėjo į jaunojo namus. Prie namų laukė tėvai su duona ir druska. Paruoštas ilgas stalas. Jaunieji pasodinti per stalo vidurį. Iš jaunojo kairės sėdo jo tėvai ir giminės, o iš jaunosios dešinės – jos giminės. Po to susėjo svečiai. Prasidėjo dovanų įteikimas ir vaišės. Orkestras vėl pasidalijo į dvi grupes. Kai viena grupė grojo, antroji ilsėjosi. Taip pakaitomis iki rytmečio drožė šokių muziką. Dominavo įvairūs rumunų šokiai, kurių man nebuvo dar tekę matyti.

Tačiau Rusijoje skambėjo kitokia muzika. Audra prišvinkę juodi niūrūs debesys dengė visą padangę. Pildėsi Rasputino pranašystė: jei būsiu nužudytas, caro šeima neišgyvens nei dvejų metų.

II skyrius. REVOLIUCIJOS SŪKURIUOSE

Vieną gražią 1917 m. kovo mėn. dieną buvau staigiai pakviestas atvykti pas plk. Lundą. Atvykęs radau jau nemažai kitų karininkų. Susirinkime buvo ir pulkininko žmona. Abu atrodė susijaudinę ir nusiminę. Kai susirinko visi, tuomet pulkininkas mums perskaitė tik ką iš armijos štabo gautas telegramas.

Pirmoji telegrama sakė, kad caras Nikolajus II savo ir savo sūnaus Aleksiejaus vardu atsisako sosto savo brolio Mykolo naudai. Antroji telegrama informavo, kad did. kngkš. Mykolas atsisako priimti caratą, o savo teises perleidžia tautai. Trečioji sakė, kad kngkš. Lvovas, Valstybės Dūmos pirmininkas Rodzianko ir sudaro laikinąją valdžią ir skelbia Atsišaukimą į Tautą. Ši laikinoji valdžia sudarė Laikinąją vyriausybę, kurioje pirmu smuiku grojo socialdemokratai. Jų lyderis Kerenskis gavo ministro portfelį.

Tokios žinios sudarė labai blogą, slegiantį įspūdį visiems susirinkusiems. Tokie eksperimentai karo metu prieš akivaizdoje nėra sveiki, priešingai, veda tautą prie savižudybės. Rusijai tai nebuvo jau tokia naujovė. Ar ne panaši situacija buvo, kai išmirė Riuriko dinastija. Tuo metu irgi į valdžią lindo visokie Godunovai, Šuiskiai, net Lenkijos–Lietuvos karaliaus Zigmanto sūnus Vladislovas buvo kviečiamas tapti caru. Ir anuomet buvo karas: Rusija kariavo su lenkais, kurie buvo okupavę Maskvą.

Plk. Lundas tiesiai pasakė:

– Ponai, viskas baigta. Einame prie galutinės katastrofos. Dirbkite, kaip dirbote, o toliau pamatysime. Aš esu senas, tai einu į atsargą. Verčiau pasitraukti dabar, nei kad vėliau reikėtų bėgti.

Naujai valdžiai atsistojus prie valstybės vairo pasipylė naujovės. Stengiamasi buvo viską sunaikinti, apversti aukštyn kojomis.

Pirmiausia buvo panaikinta skyrimo ir mokslo bei patyrimo stažo sistema. Kareiviai gali rinkti sau patinkamus vadus. Pulko vadais tapo štabo raštininkai, net virėjai. Jaunesnieji, nors ir tikri karininkai, varžėsi su eiliniaisiais kareiviais, kad būtų išrinkti kuopų, pulkų net ir aukštesnių dalinių vadais.

Vyriausioji kiekvieno dalinio vadovybė buvo patikėta kareivių taryboms. Be jos pritarimo, joks vadas negali duoti jokio, ypač operatyvinio, įsakymo. Būdinga, kad į tas tarybas sulindo visi daliniuose esantys žydai. Jie ir buvo *de facto* viešpačiai. Kalbėdamas kartą su grupe kareivių, paklausiau, ar jie myli žydėlius. Jie net žegnotis pradėjo:

– Tai kaip, – paklausiau, – į tarybas renkate vien tik žydus?

Nežinojo ką atsakyti ir tik krapštė galvas.

Ne tik, kad buvo raginama neklausyti ir niekinti karininkus, bet ir rekomenduojama juos persekioti. Ekscesuose pasirodė, kad rusai buvo dar daug blogesni, nei azijiečiai. Palyginus su sužvėrėjusiu rusų muziku, azijiečiai buvo tikri avinėliai.

Karininkų antpečiai buvo panaikinti. Kareiviams buvo pavesta, kad tuos „zotopagonščikus“ pažemintų nuplėšdami jiems antpečius. Ne vien nuplėšdami pasitenkindavo, daug kur antpečiai buvo vinimis prikalmi prie pečių. Kepurės kokarda vinimis buvo prikalama prie kaktos. Ir tai tebuvo nekalti žaidimai, palyginti su kitomis išdaigomis.

Kartais iškildavo ir koks gabesnis asmuo, kaip antrosios gvardijos korpuso tarybos pirmininkas štabskpt. Dzievaltovskis, lenkas, komunistas, bet energingas, sumanus, gerai apsišvietęs vyras. Tokie sugebėdavo vadeles kiek tvirčiau įtempti, nors ir neilgam. Mat frontas iro: kareiviai tegalvojo, kaip čia greičiau mesti ginklą ir grįžti namo.

Į plk. Lundo vietą buvo atsiųstas plk. Kiseliovas, liežuvautojas, mėgėjas paskalų ir neapkenčias katalikų. Bendradarbiavimas su šituo tipu buvo neįmanomas. Per palankius asmenis armijos štabe paprašiau, kad būčiau perkeltas. Nemotyvavau prašymo išsigalvotais argumentais, bet išdėsčiau viską taip, kaip yra. Tiesiai pasakiau, kad man, įpratusiam veikti savarankiškai, remiantis paskalomis, veikti neįmanoma. Buvo pažadėta, kad kai tik armijos štabas baigs keltis iš Rumunijos į Mogilevą–Podolską, mano prašymas bus patenkintas.

Buvau perkeltas į dalinį, stovintį Bučače, Galicijoje. Čia susitikau Kulaginą, kuris kartu su manim baigė Karo mokyklą ir buvo mano būryje. Mes abu jau buvome pasiekę pulkininko leitenanto laipsnį. Atrodo, kad jis buvo geriau prisitaikęs prie naujos santvarkos. Jis siūlė man, kad grįžčiau į rikiuotę ir toje pat divizijoje, kurioje jis buvo, apsiimčiau vadovauti pulkui. Priminiau jam, kad dabar vadai nėra skiriami, o renkami. Man siūlomo pulko kareiviai manęs nepažįsta, o aš neturiu supratimo, kaip tokiuose rinkimuose kalbėti ir save siūlyti. Į tai Kulaginas man pasakė, kad jo armijos vadas gen. Kornilovas irgi nepažįsta rinkimų sistemos. Jei tik sutiksiu perimti pulką, tai užteks nuvykti pas gen. Kornilovą ir viskas bus sutvarkyta. Apsisprendžiau nepasinaudoti šiuo pasiūlymu.

Kngkšč. Lvovo vyriausybė krito ir buvo pakeista Kerenskio vyriausybe. Pats Kerenskis buvo dabar ir ministras pirmininkas, ir karo ministras.

Prie anksčiau įvestų naujovių dabar prisidėjo dar ir kita: politiniai komisarai, kurie turėjo kareivius neva tai politiškai apšviesti. Stovėjo jie aukščiau kareivių tarybų ir jų žodis buvo paskutinis. Buvo tvirtinama, kad kariniuose dalykuose tikrieji vadai būsią politrukų auklės. Išėjo atvirksčiai: kūdikiai politrukai įsakinėjo auklei – kariniam vadui.

Prie mano armijos vado gen. Kalėdinovo vyriausiuoju politruku buvo paskirtas kažkoks Boris Savinkovas. Aš tuo momentu neturėjau specifinių pareigų, tai buvau paskirtas Savinkovo adjutantu. Buvo tvirtinama, kad Savinkovas yra intymus Kerenskio draugas.

Norėdamas įgyti daugiau simpatijų tarp karinės vadovybės, Kerenskis sugalvojo, kad geriausia bus parodyti savo karinius sugebėjimus. Kuo geriausia įrodyti? Pereisim į ofenzyvą. Su kuo? Su jo paties reformų sudemoralizuota kariuomene? Vis dėlto jis nusprendė pradėti ofenzyvą lengviausiame fronte: Rumunijos ir Austrijos.

Politikų, taigi ir Savinkovo užduotis buvo pakeisti demoralizuotos kariuomenės galvosena. Privalome pulti, o ne trauktis. Ir man Savinkovas porą kartų pasiūlė lipti ant statinės. Pareiškiau, kad tam visai netinku, nes visad buvau mokomas ne lipti ant statinės, bet trauktis nuo jos.

Visas Savinkovo ir jo politrukų statininkų gerklių plėšimas nieko negelbėjo. Pranešta apie tai Kerenskiui. Šis pasiryžo pats lipti ant statinės. Atvažiavo jis su kalbomis į Stanislavą, Zlotą, Lipą, Ternopolį.

Kalba uždegti kareivius eiti į mūšį – tai ne tas pats, kas plepėti skyrybų byloje. Skyrybų bylų advokatas Kerenskis pamiršo Krylovo pasakėčią „Lydeka ir katinas“.

*Bėda, kad kurpius ima kepti pyragus,
Batus gi siūt kepėjas,
Tuomet iš darbo gero ko nebus,
O ir ne kartą taip jau dėjos,
Kad kas pamėgsta amatą, sau svetimą,
Tasai paikesnis, atkaklesnis už kitus...*
(Vertė Jonas Valaitis)

Užsirioglinęs ant statinės, „valstybės vyras ir strategas“ Kerenskis drožė ugingą movą²⁹. Išplūdo generolus ir karininkus, atsisakančius vesti į puolimą kareivius. Teatrališkai gražbyliaudamas savo „oracijas“ Kerenskis baigdavo ugingu šūkiu:

– Jei jūsų karininkai jūsų neves, tai aš pats stoisiu ir vesiu jus tėvynę vaduoti.

²⁹ Kalba.

Ternopolyje Kerenskį pavijo Nemezis Dzievaltovskis. Kai Kerenskis baigė kalbą savo įprastiniu šūkiu, Dzievaltovskis kumštelėjo šalia stovintį puskarininkį:

– Duok draugui ministrui šautuvą. Tegu jis veda mus.

Puskarininkis taip ir padarė. Nuėjo prie tribūnos, atkišo Kerenskiui šautuvą:

– Drauge ministeri, štai paimk šautuvą ir vesk mus, o mes tave seksime.

Kerenskis paraudo, pabalo, įsiuto.

– Ar tai šitaip kalbėjote anksčiau su ministrais ir generolais? – pagaliau iššvokštė. – Kaip drįstate dabar su manim taip kalbėti?

Dzievaltovskio pamokytas puskarininkis vėl išdrožė:

– Mat tuomet buvo ministrai ir generolai. O tamsta esi kekšių advokatas, kuris apie karinius dalykus ir supratimo neturi.

Norėdamas būti „karo vadu“ Kerenskis grįžo į Petrapilį ir fronte daugiau nepasirodė. Dzievaltovskis tapo dienos didvyriu, o Rusijos ministras – pajacu³⁰.

Irimas tęsėsi. Krupenskių dvare Lomačinciai įvyko vienas kasdieninių incidentų tarp karininkų ir kareivių. Savinkovas mane nusiuntė ištirti šį reikalą. Karininkai buvo įsitaisę rūmuose. Po vakarienės sėdo lošti kortomis. Atėjęs kareivių būrys karininkus nuginklavo ir išmetė iš rūmų. Krupenskiai pėsti išskubėjo į kitą dvarelį. Rūmuose kumščiais įsirengė stipriausieji. Sugrįžęs Savinkovui patariau, jei noris išvengti kraujo, tepaskirsto karininkus į kitus dalinius. Nurodžiau jam, kad panašus įvykis jau buvo kitame korpuse, kur karininkai buvo išžudyti, o kareiviai buvo išteisinti ir nenubausti.

Aišku, tokios demoralizacijos negalima buvo nuslėpti nuo priešo ir šis pradėjo pulti. Prasidėjo gaivališkas bėgimas. Savinkovas plaukus nuo galvos rovėsi.

„Ko čia dabar rauni plaukus, – pagalvojau. – Ar nebuvai vienas šios demoralizacijos architektų?“

Baimės, ypač gaivalinės, akys didelės. Priešo lauko virtuvės pavirto į tankus. Virėjai, susėdę ant arklių ir apsiginklavę vien tik botkočiais, vijo dviem plentais iš Bučačo, Stanislavovo, Ternopolio, Žmerinkos, Kijevo link besitraukiančią armiją. Važiuodami su Savinkovu pasivijom vien tik į maršką įsisupusią žmogystą, su kažkokiu ryšuliu po pažastimi.

– Kas esi?

– Esu divizijos ryšys su armijos štabu.

Pasirodė, kad tai buvo telegrafininkas, kuris po pažastimi tempėsi Morzės aparatą.

Stebėdamas visą tą fronto kariuomenės dalinių demoralizaciją nusprendžiau, kad ir man laikas trauktis iš šios maišaties. 1917 m. lapkričio mėn. pabaigoje prielankus raštininkas išrašė man pažymėjimą, kad esu iš fronto paleistas kareivis. Bičiuliškas viršininkas šį pažymėjimą pasirašė ir patvirtino oficialiu antspaudu.

Iš nešvaraus maišo pasidariau kuprinę, kurią prigrūdau įvairiausių „lobių“.

³⁰ Balagano artistas, juokdarys.

Užsivilkau gerokai nudėvėtą odinį švarką, po apačia kareiviškos rubaškos³¹ užsitraukiau šiltus marškinius, sukišau kelnes į batus. Aukso kardą susivyniojau į purvinus skudurus. Pasakojau, kad kai mano dalinyje buvo likviduoti karininkai, tai tas kardas buvo mano grobio dalis. Prisijungęs prie grupės bėgančiųjų, sakiausi buvęs raštininku, todėl negaliu būti toks vikrus, kaip jie. Jų padedamas įsitaisiau ant vagono stogo ir iš Mogiliavo-Podolsko atvykau iki Žmerinkos.

Žmerinkoje kumščiais ir alkūnėmis, lipdamas per galvas, įsmukau į vagoną, kuris vyko į Kijevą. Buvome susispaudę kaip silkės statinėje. Laimė, kad buvo susilaikyta nuo valgio ir gėrimo, nes išvietės taip pat buvo prisigrūdusios žmonių.

Kijeve susiradom traukinį, kuris už aštuonių valandų turėjo eiti per Poltavą į Charkovą. Jis dar stovėjo ant šalutinių bėgių. Vagonų durys užrakintos, bet langai visi išmušti. Grupė važiuojančių į tuos miestus sulindo pro langus ir gana patogiai įsitaisė. Galėjom net šiek tiek nusnūsti.

Kai traukinys sustojo prie rampos, tai sudiev ramybe, poilsis. Tegyvuoja svetimos kojos. Gerai tai, kad nauji įsibrovę mūsų neišmetė. Teko girdėti, kad būdavo ir taip. Tokioje stumdynėje, kai vieni padėdavo ką nors stumti pro langą, kiti iškraustydavo kišenes. Bet visa tai tik mažmožis. Svarbu, kad važiuojame.

Poltavos stotis buvo didelė ir čia turėjo išlipti ir įlipti nemažai žmonių, tai traukinys stovėjo neilgai. Todėl galėjau išlipti ne visiškai sulaužytas ir su sveikais šonkauliais. Nelabai pažindamas Poltavą ir norėdamas pas žmoną prisistatyti lyg didelis ponas, nusišamdžiau vežiką.

Taip atidundėjau į gana atokią Miasojedovo gatvę. Buvo tai tamsi ir nešvari, kiek į pakalnę einanti gatvė. Kam ją valyti? Užeis lietus, nuplaus nešvarumus, o srutos nutekės. Vežikas sustojo prie paskutinio namo kairėje.

– Štai tamstos numeris.

Paskambinau. Išėjo kažinkoks žilas laibas ponas ir dar baltesnė plonutė ponia. Abu palinkę nuo senatvės. Labai įtariančiomis akimis apmetė mano asabą³² ir lenkiškai paklausė, ko ieškau. Kai pasakiau, kas esu ir ko ieškau, nurodė man kitą kiemą ir ten stovintį į tvartą panašų namą, be langų, plačiomis durimis. Iš tikro tai buvo iš tvarto padaryta gyvenvietė. Šoninėje ir užpakalinėje sienose buvo padaryti langai, kurie buvo nukreipti į sodą, kuris pastatėlį supo iš trijų pusių. Gana nedrąsiai pasibeldžiau. Kai durys atsidarė, atsidūriau mielos žmonelės glėbyje.

Nespėjau dar kaip reikiant pasisveikinti, kai į mano rankas buvo įduotas sūnelis. Išgirdę, kad Vanda su kažkuo kalba, iš buto iškišo galvas Irena ir jos vyras. Nors aštuonis metus nesimatėm, bet Irena atpažino mane ir šoko sveikintis. Buvau ją palikęs dar besivystančią panelę, o dabar ji jau buvo visiškai susiformavusi moteris ir motina, nes turėjo dukrytę Manią, maždaug tokio pat amžiaus, kaip ir mano sūnus.

³¹ Marškinių.

³² Asmenį.

Irenos vyrą Antaną Mazurkevičių mačiau pirmą kartą. Tai buvo vyras per penkių dešimčių metų, kiek aukštesnis nei vidutinio ūgio, kresnas, gerų šešių pūdų svorio, šatenas, alaus spalvos akių. Atrodė kaip savininkas didesnio ūkio. Pasirodė, kad tai buvo ne ūkis, o dvaras. Mazurkevičius buvo kilęs ne iš labai didelių ūkininkų. Dvarą įsigijo savo sumanumu ir darbštumu.

Pasisveikinau ir susipažinau su Vandos ateinančia tarnaitė, ukrainiete Liza. Ji buvo ir tarnaitė, ir sūnaus auklė, ir patikėtinė. Kaip vėliau įsitikinau, ji buvo tikrai linksma, optimistiška, nuoširdi moteris.

Butą buvo nusamdę Mazurkevičiai. Per duris buvo įeinama į didelę virtuvę. Dar buvo du didesni kambariai ir vienas mažas. Didesniuose gyveno patys Mazurkevičiai, kurie turėjo atsivežę kiek baldų ir nemažai kitokių daiktų iš dvaro. Mažesniame kambaryje buvo įsitaisiusi Vanda. Čia stovėjo viena lova, sūnaus lovutė, mažas stalėlis ir porą lagaminėlių. Prie to dar prisidėjo mano kuprinė ir kardas.

Poltava yra istorinis miestas. Etmono Mazepos laikais buvo laikoma Ukrainos sostine. Jos apylinkėse vyko Petro I ir Švedijos Karolio XII mūšis, kuris buvo apdainuotas tiek Puškino, tiek liaudies dainose.

Miestas skendo soduose. Centre gatvės plačios, grįstos netašytais akmenimis. Viduryje miesto didžiulė aikštė. Gražiausioje miesto centro dalyje stovėjo gana stilingi Kadetų korpuso rūmai. Juose dabar buvo įsitaisiusi Vilniaus karo mokykla, kuri buvo atkelta 1915 m. Buvo keletas gražių cerkvių ir viena nedidelė katalikų bažnyčia. Mieste buvo nemažai lietuvių. Lenkų kolonija buvo itin gausi, nes čia buvo įsikūręs 3-iasis lenkų kariuomenės legionas.

Man atvykus į Poltavą, ją valdė vadinamieji haidamakai. Kai kas juos vadino petliurovciais, pagal etmoną Petliurą, jų vadą. Egzistavo ir rusų valdiškos įstaigos. Tai buvo Kadetų korpusas, Vilniaus karo mokykla, Karo srities viršininko įstaiga ir kitos. Tremtinių reikalams buvo valdiški lenkų ir lietuvių šalpos komitetų įgaliotiniai. Kitą dieną prisistačiau karo srities viršininkui. Buvo tai labai malonus, senas pulkininkas. Papasakoju apie mano odisėją, apie padėtį fronte, Kareivių tarybų ir politrukų veiklą. Stebėjosi senis. Visa tai jam skambėjo lyg Šecherezados pasaka. Pažadėjo sutvarkyt visus man reikiamus dokumentus, kad viskas būtų formalu. Taip pat pažadėjo išrūpinti lapkričio ir gruodžio mėnesių algas. Bet tai ir liko pažadu.

Po to vizitavau Karo mokyklos viršininką gen. mjr. Adamavičių, kuris mano baigimo metais pakeitė plk. Chamina. Mažiausiai dvi valandas bendravau su juo. Pakvietė jis mane būti kurso karininku ir, kai tik bus laisva vieta, junkerių kuopos vadu su pulko vado teisėmis. Mielai tą siūlymą priėmiau, tik abejoju, kad generolui pavyktų formaliai tai atlikti. Reikėjo juk gauti iš armijos štabo mano tarnybos lapą ir atestacijas. Visa tai būtų siunčiama Karo mokslų įstaigų viršininkui. Net ir taikos metu procedūra užtrūkdavo kelis mėnesius. O kaip būtų dabar – suirutės ir revoliucijos metu? Štabai kilnojasi iš vienos vietos į kitą,

paštas beveik neegzistuoja. Manau, kad ir pats gen. Adamavičius tai puikiai žinojo ir todėl jo pasiūlymą laikau tik mandagumo gestu.

Kitas jo pasiūlymas – lankyti jį dažniau, ypač pietų metu. Antrą kartąėjau pas jį, kad pasveikinčiau su naujais 1918 metais. Deja, neradau nei jo, nei mokyklos. Buvo kažkur iškelti, bet niekas nežinojo nei kur, nei kada.

Susiradau Lietuvių šalpos komitetą. Įgaliotiniu lietuvių tremtinių reikalams buvo karo valdininkas Andrius Deltuva. Buvo kuklus, malonus asmuo. Buvo vedęs ir turėjo du vaikus. Kartu su jais gyveno ir jo uošvis, pradžios mokyklos mokytojas Butkevičius, kuris ėjo įgaliotinio sekretoriaus pareigas. Be dukters, Butkevičius turėjo dar ir sūnų Liudą, kuris tik ką buvo baigęs Karo mokyklą, bet dar nebuvo grįžęs iš fronto. Liudas Butkevičius buvo vienas iš pirmųjų savanorių, kuris 1918 m. pabaigoje stojo į mano organizuojamą 1-ąjį DLK Gedimino pėstininkų pulką. Andrius Deltuva painformavo mane apie kitus Poltavoje esančius lietuvius. Pasakė, kad yra steigama Lietuvių sąjunga, kurios steigėju esąs provizorius Kostas Nekvedavičius. Daugumą lietuvių galima sutikti sekmadienį bažnyčioje, kur pamaldas laiko Suvalkų gimnazijos kapelionas kun. Povilaitis.

Nuėjau pas Nekvedavičių ir įrašiau žmoną bei save į Sąjungą. Nekvedavičius gyveno gerai, nes buvo karo ligoninės didelės vaistinės vedėjas, turėjo neišsenkamą šaltinį spirito, o spiritas tuo metu buvo geriau už auksą. Vėliau Nekvedavičius Lietuvoje baigė dar ir medicinos mokslus ir tapo gydytoju. Buvo vedęs Panemunės kilimo merginą Škėmaiteį, turėjo dvi mažas dukras. Kartu su jais gyveno Aleksoto pradžios mokyklos mokytojo Kundroto duktė. Šioji vėliau Lietuvoje ištekėjo už išdaviko generolo Vitkausko, kuris tuo metu tebuvo majoras.

Tarp lietuvių vyko kova dėl pirmavimo. Greitai pastebėjau, jog kalčiausias buvo Nekvedavičius. Žmogus jis buvo geras, bet godus valdžios. Norėdamas nusodinti Deltuvą, kuris buvo mažiau mokytas, pradėjo organizuoti Lietuvių sąjungą, kurios pirmininku ir buvo.

Nebuvo tai labai sveika, ypač tokiais laikais, padėtis. Buvo sušauktas lietuvių susirinkimas. Padėtį išgelbėjo teismo tardytojas Zigmas Stasiulevičius, kuris vėliau buvo žinomas Toliušio pavarde. Tai žmogus, baigęs aukštus mokslus, turintis patirties. Lietuvoje jis buvo liaudininkų šulas³³ ir artimas Šleževičiui. Buvo žmogus labai kuklus ir niekada nesibrovė prie valdžios lovio.

Toliušis nurodė, kad ir labai sveikintinos bei gražios esančios Nekvedavičiaus pastangos sukurti Lietuvių sąjungą, bet Deltuva turi visus valdžios įgaliojimus ir visi lietuvių tremtinių reikalai oficialiai eina per jį. Užuoat jį vertęs, prisidėjo padedant sutverti Lietuvių komitetą. Komiteto užduotis būtų bendradarbiauti su valdžios įgaliotiniu Deltuva ir jam visa kuo padėti. Toliušio pasiūlymas buvo priimtas. Per rinkimus buvo išrinkti: pirmininku – Toliušis, sekretoriumi –

³³ Žymus asmuo, veikėjas.

Adomas Grigaliūnas. Pirmoji Komunija

mok. Butkevičius, nariais – matininkas Karosas ir aš, kandidatais – dr. Matukas ir karininkas Banėnas, kuris vėliau Lietuvoje technikiniuose daliniuose pasiekė pulkininko laipsnį. Nekvedavičius iš pradžių labai raukėsi, bet gavęs vežimą, atlyžo. Jis ir dr. Matukas buvo paskirti sveikatos patarėjais. Šitas komitetas valdžios buvo išgirtas ir patvirtintas. Nors oficialiai Deltuva ir buvo pirmininkas, bet faktiškas spiritus movens³⁴ buvo vicepirmininkas Toliušis.

1916 m. spalio mėn. 26 d. dr. Obzierskio ligoninėje, Minske, gimęs mano sūnus dėl silpnumo tuoj pat buvo pakrikštytas „iš vandens“ Adomo vardu. Dabar galėjome gauti tikrą bažnytinį krikštą. Krikšto apeigas atliko lietuvių kapelionas kun. Povilaitis ir 3-iojo lenkų legiono kapelionas, kurio pavardės neatsimenu. Per krikštą sūnus gavo Adomo Gedimino Liudomiro var-

das. Per krikštą vaiką laikė Irena ir svainis Mazurkevičius. Krikšto tėvais buvo įrašyti Liudomiras ir Karolina Ciechonskiai iš Čardžujaus, taip pat Vandos ir mano tėveliai. Kadangi nebuvo nei kur, nei už ką, tai vaišių negalėjome išskelti. Negalėjome net ir kunigams atsilyginti už paslaugą, bet šie pareiškė, jei net būčiau galėjęs, tai nieko neimtų.

1918 m. sausio 6 d. per Tris Karalius iš savo užkampio ėjau į bažnyčią. Mieste buvo didelis judėjimas: raudonųjų spaudžiami traukėsi haidamakai. Tikrai sausio 7 ir 8 dienomis Poltava buvo raudonųjų užimta. Ant komendantūros ir miesto valdybos suplevėsavo raudoni skarmalai. Miestas buvo lyg išmiręs. Net turgavietė, kur visada pilna moterėlių su saulėgrąžų maišais, buvo tuščia. Liza pasakojo, kad daug kas pasitraukė į kaimus. Nors raudonieji bažnyčios neuždarė ir pamaldos buvo laikomos, bet tikinčiųjų beveik nebuvo.

Maisto produktai mieste išgaravo. Buvo įvestos maisto kortelės duonai, mėsai, žibalui ir kitkam. Laimė, dar petliurovcų metu Toliušio mokslo draugai buvo pasidarę burmistru, gubernatoriumi ir pan. Jie jį paskyrė Poltavos miesto valdybos maitinimo skyriaus vedėju. Bendradarbiu Toliušis pasirinko teisininką Skrinšką, kuris vėliau Lietuvoje buvo Marijampolės apygardos teismo pir-

³⁴ Organizatorius.

mininkas. Jie abu patarnaudavo visiems, bet lietuviams pasitarnaudavo geriau negu kitiems.

Nors kortelėmis buvome gerai aprūpinti, bet produktus gauti, tai jau kita kalba. Prie krautuvių atsirado didžiulės eilės. Norėdamas būti pirmesnis, stok į eilę anksčiau, sakykim, vidurnaktį. Be to, vienoje krautuvių gausi vieną dalyką, kitoje – kitą produktą. Svainis, Liza ir aš susitardavome, kas prie kurios krautuvių stovės. Eidavome naktį, pasiimdami su savimi gerą maišą, kuris pasitarnaudavo kaip guolis. Kiekvienas pasiimdavome visų kitų atitinkamus kuponus.

Kartais ir visa tai negelbėdavo ir grįždavome namo tušti. Mat privažiudavo koks raudonųjų sunkvežimis ir krautuvių išvalydavo. Vėliau tie sunkvežimiai važiuodavo su ginkluota apsauga, nes eilėse stovinčios moterėlės supykusios bei įniršusios tokius „pirkėjus“ puldavo.

Teko pilvus gerokai suveržti. Dėl „geros“ mitybos motinos neturėjo natūralaus pieno. Kūdikius reikėjo maitinti kuo tik galima gauti, t. y. visokiais surogatais. Kartais ir šių pritrūkdavo. Tiek mano Gedusis, tiek Mazurkevičiaus Mania buvo ramunami saldintame vandenyje pamirkytu skuduru.

Su Liza dažnai pasidarydavome maišelininkais ir eidavom į artimus kaimus bulviauti. Tokių kaip mes buvo daug, tai ne ką pelnydavom. Čia vėl padėjo Lizos įmantrumas. Gavo ji porą maišų saulėgrąžų ir mes tapome semečků³⁵ pardavėjais.

Raudonieji susigalvojo visokias karininkų registracijas. Atleidimo dokumentuose buvau įrašytas ne pulkininku, o eiliniu kareiviu. Kodėl nenuėiti į „Sovietų“ ir pasižiūrėti? Ukrainiečių niekur nebuvo, vieni tikri maskoliai. Įsitaisę lyg tvirtovėje. Net už įeinamųjų durų pastatytas kulkosvaidis. Eidamas pro sargybinių, vaidinau kvailelį. Ukrainietiška, kaimiška kalba paklausiau, kas tai do prajovas³⁶, gal tai naujos rūšies vazos gėlėms laikyti? Nusijuokė jis mano durnu klausimu ir pradėjo aiškinti, o aš klausiausi išsižiojęs ir stebėjausi naujoviškais cūdais³⁷. Na, kam gi toks asilas reikalingas? Išvijo. Registracija ne kaip vyko. Tuomet pradėjo gaudymus, oblavas³⁸, bet tik naktimis. Daugumas lietuvių karininkų pasitraukė į kaimus, bet aš apsisprendžiau niekur nesitraukti ir Apvaizda apsaugojo. Dienos metu lankydavau komitetą.

Buvo ieškoma ir toje gatvėje, kur gyvenau, bet savininkas lenkas net neužsiminė, kad pas jį gyvena lietuvis karininkas. Kaip minėjau, butas, kuriame gyvenau, buvo padarytas iš tvarto, tai pastatas taip ir atrodė: oblavčikai³⁹ nėjo ten žiūrėti. Turiu pasakyti, kad pas raudonuosius dirbo ir keli lietuviai komunistai. Pažinojo jie mane, nes tekdavo lankytis komiteto reikalais, žinojo, kad esu kari-

³⁵ Saulėgrąžų.

³⁶ Daiktas.

³⁷ Stebuklais.

³⁸ Netikėti masiniai patikrinimai.

³⁹ Netikėtų masinių patikrinimų vykdytojai.

ninkas, tačiau nei vienas jų manęs neišdavė.

Kartu su Mazurkevičium į Poltavą buvo atvažiavę jo giminaičiai, du broliai Rudzieckiai su savo šeimom. Kaip ir mano svainis, buvo visai sulenkėję lietuviai, kilę iš plikbajorų, bet kietu darbu, taupumu bei sumanumu buvo išsimušę į dvarininkus. Svainis supažindino mane su jais. Geri buvo žmonės, bet buvo kiek išpuikę. Kaip neofitai būna fanatiškesni, nei senieji tikybinės grupės nariai, taip ir Rudzieckiai, ir Mazurkevičius buvo dvarponiškesni, nei senieji nuo tėvų, protėvių dvarininkai. Vyresniojo Rudzieckio duktė, grįžusi su tėvais į Lenkiją, ištekėjo už garsaus gen. Želigovskio. Nors ir tapo ponia generolienė, bet laimės neatrado, nes pradėjo girtuokliauti ir vartoti narkotikus, pasidarė alkoholikė ir kokainistė. Vyras dėjo dideles pastangas ją pagydyti, bet neteko sužinoti, ar tai jam pavyko.

Raudoniesiems esant Poltavoje, mes visi turėjome nemažai laisvo laiko, tai susiorganizavome preferanso grupelę. Lošėme ne iš pinigų, bet iš semečkų. Lošdami politikuodavome. Aš buvau demokratijos gynėjas ir, mano nuomone, žemės reforma yra viena iš būtinausių sąlygų jai pasiekti. Mazurkevičius ir Rudzieckiai piestu stodavo ginti didžiųjų žemvaldžių bei pramoninkų. Mat Rudzieckiai turėjo dvarą ir bravorą⁴⁰, teises bei privilegijas. Kartais net karštai susiimdavom, tačiau greitai mūsų politinis įsikarščiavimas atvėsdavo. Numodavom ranka į visa tai, ne nuo mūsų priklausom.

Artėjo Velykos. Raudonieji savo „populiarumui“ didinti maloniai teikėsi gyventojams duoti „dovanų“. Prie maisto normų paskyrė vienkartinį priedą: ketvirtadalį svaro grikių miltų plytelę. Ji buvo tokia „minkštutė“, kad reikėdavo ją skaldyti kirviu. Aplinkiniuose kaimuose sumedžiojom po porą kiaušinių šeimai ir kiek miltų. Vadinas, turėsime kuo karališkai atsigavėti.

Deltuva raudonųjų laikais jautėsi kaip pelė po šluota. Tačiau stengėsi kiek įmanoma eiti Komiteto pirmininko ir Šalpos įstaigų įgaliotinio pareigas. Aišku, visi kiti Komiteto nariai padėdavom jam kiek galėdavom.

„Nieko nėra amžino po mėnuli“, – sako rusų patarlė. Taip ir raudonųjų viešpatavimas Poltavoje nebuvo ilgas. Kovo 25 d., pirmą Velykų dieną, raudonieji pradėjo paskubomis trauktis. Etmono Skoropadskio vadovaujami ukrainiečių daliniai, vadinami hetmancai, vokiečių padedami, pradėjo pulti Poltavą. Gana stiprus artilerijos apšaudymas ir buvo tas „terpentinas“, kuris svilino raudonųjų padus.

Mazurkevičius ir aš tikėjom iš bažnyčios, kai patekom į apšaudymo zoną. Svainis, kuris niekada nėra buvęs kariu, be to, labai bijąs mirti, parpuolė ant žemės ir prisiglaudęs prie jos pradėjo paskubomis šliaužti. Nieko nepadėjo mano aiškinimai, kad švilpimą išgirsti tik, kai sviedinys jau būna praskridęs. Vargšas svainis gerokai nusibrodino veidą, kelius ir beveik visiškai nualino savo šven-

⁴⁰ Alaus darykla.

tišką kostiumą. Taip pasiekėm Rudzieckius, kurie gyveno maždaug pusiaukelyje tarp bažnyčios ir mūsų buto. Ilgokai pas juos pasėdėjom ir tik pavakare grįžom namo dalytis nedažytu „margučiu“ ir svajoti apie keptą kumpį bei *babkas*⁴¹.

Pirmieji iš etmono Skoropadskio dalinių į Poltavą išvygiavo Kameneco-Podolsko pėstininkų pulkas, ganėtinai skaičius artilerijos, šarvuočių ir techniniai daliniai. Į trečią ar ketvirtą dieną atsirado hetmancų talkininkai vokiečiai. Šie užėmė geriausius pastatus mieste ir įsteigė savo Ostkomendantūrą.

Raudonųjų pastatytos magistratūros išgaravo kartu su „sovietais“. Vokiečiams atėjus, Deltuva, Toliušis ir aš nužygiavom į Ostkomendantūrą. Pasveikinom juos ir paprašėm, kad mus globotų. Pasakė, kad esam girdėję, jog Lietuva pasiskelbė Nepriklausoma ir kad vokiečiai ją pripažįsta. Taip pat esame girdėję, kad vokiečių princas kviečiamas būti Lietuvos karaliumi. Ostkomendantas buvo kaip sviestu pateptas. Pažadėjo mus globoti, bet pasakė, kad ir mes bendradarbiautumėm su jais, t. y. prisidėkit prie Ostkomendantūros suorganizavimo, padėkit miesto magistratūroje ir padirbėkite prie Intendantūros sandėlių tvarkant ir registruojant karo grobį. Tiesą pasakius, tas grobis teisėtai turėjo priklausyti hetmancams.

Mes sutikome. Į Ostkomendantūrą įtaisėme Suvalkų gimnazijos vokiečių kalbos mokytoją Betcherį ir jo dvi dukras. Toliušis ir Skrinskas paliko Maitinimo skyriuje. Burmistru buvo paskirtas geras Toliušio pažįstamas. Nekvedavičius ir toliau liko ligoninės vaistinės vedėju. Aš įsitaisiau prie Intendantūros sandėlių.

Nekvedavičius buvo nuo raudonųjų nuslėpęs visą ligoninės spirita, vyną ir kitokius „gyvenimo eleksyrus“. Reikia paminėti, kad jis buvo nepaprastas specas⁴² pagaminti įvairiausius likeriuokus. Vadinas, farmacijos mokslas kai kam tinka. Šitais gėrimėliais bei užkandėlėmis galima buvo vilioti vokiečių širdes. Nekvedavičius viso šito nešykštėjo lietuviškų reikalų labai.

Sužinojau, kad policijoje yra kelios laisvos vietos. Miesto policijos vadu skirtas buvo vienas štabskapitonas. Surašiau prašymą rusiškai, nes jeigu yra štabskapitonas, tai vadinas, kad buvo baigęs karo mokyklą dar prieš karą. Pasirodė, kad policijos vadas yra „ščirij ukrainiec“ (tikras ukrainietis). Jis man gražino prašymą užrašęs rezoliuciją: „cei movy nie rozumieju“⁴³, – pasirašė Šostak. Nuėjau ir išsikolijau:

– Kaip tamsta, baigęs rusų karo mokyklą, man, rusų karininkui, drįsti rašyti, kad šios kalbos nesupranti?

Per Toliušį ir jo prietelių⁴⁴ burmistrą, be Šostako malonės, įtaisėm kelis lietuvius vyrus į policiją.

⁴¹ Keksus.

⁴² Specialistas.

⁴³ Šios kalbos nesuprantu (ukr.).

⁴⁴ Bičiulį.

Koks buvo mano nustebimas, kai 1919 m. pas mano pulko štabo viršininką Joną Chaleckį sutikau Šostaką. Dabar jis jau nebuvo „šćirij ukrainiec“⁴⁵, bet čis-takraunas⁴⁶ lietuvis. Neiškenčiau jo nepasveikinęs:

– Sveikas, Šostakai. Kaip ten „cei movy nie rozumieju“?

Šis sakinyš ilgokai liko jam pravarde. Vėliau jis turėjo gana aukštas pareigas Vidaus reikalų ministerijoje.

Pradėjęs dirbti Intendantūros sandėliuose, suorganizavau darbininkų ir sargų būrelį, kuriame susirinko per gerą dešimtuką lietuvių inteligentų bedarbių. Iš jų teprisimenu plk. Banėną, mokyt. Lazauską, mjr. Ramanauską, lenkai jį sušaudė Suvalkuose.

Komiteto veikla labai pagyvėjo. Nekvedavičiaus dėka suruoštų vaišių, ostkomendantas pripažino mūsų komitetą *de facto* ir *de jure*⁴⁷. Mes buvome vienintelė tautybė, kuri gavo tokias teises.

Apie Nepriklausomą Lietuvą gavome žinių iš pačių vokiečių tiek dėl užmegztų ryšių su Vilniumi ir Voronežu. Kad Ukrainoje esančius lietuvius geriau painformuotų, iš Vilniaus atvyko Martynas Yčas. Iš Poltavos į Kijevą delegatais pasiuntėm matininką Karosą ir dr. Matuką. Grįžę jie mums referavo, ką buvo girdėję. Tai kėlė dar didesnę norą grįžti į Lietuvą.

Tarp Ukrainos lietuvių buvo pradėtos organizuoti net ginkluotos pajėgos. Aišku, daug kukliau nei lenkai, kurie čia turėjo ištisą Dovburo-Musnickio korpusą, kuriam priklausė ir Poltavos 3-iasis lenkų legionas. Tik hetmancams ir vokiečiams užėjus, Dovburo-Musnickio korpusas buvo likviduotas. Iš šio korpuso Lietuvoje vėliau buvo atsiradęs artileristas plk. Jodko. Apie šį pilietį plačiau papasakosiu antrojoje atsiminimų dalyje.

Lietuvių batalioną Rovno mieste organizavo karininkas Eduardas Adamkevičius. Poltavos komitetas norėjo pasiųsti Kazį Ramanauską ir kelis kareivius, bet šiems atsisakius ten vykti, reikalas taip ir liko. Su karininku Adamkevičium asmeniškai susitikau 1918 m. lapkričio pradžioje Vilniuje, kur pradėjau tvirti 1-ąjį DLK Gedimino pulką.

Daugumas poltaviškių norėjo grįžti į Lietuvą. Ostkomendantas, Nekvedavičiaus „eleksyrų“ dėka, buvo visiškai mūsų kišenėje. Jis mums patarė organizuoti ešalonus. Aišku, dar geriau, jei kas išgali, tai nusamdyti atskirus vagonus su vokiečių karių „apsauga“.

Vienas pirmų klausimų, kuris iškilo: kas yra naujos Lietuvos pilietis? Ostkomendantas šį klausimą lengvai išsprendė. Jis nustatė Lietuvos teritoriją. Be Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų, kurias rusai vadino „šiaurės vakarų šalimi“, priskyrė Suvalkų guberniją, taip pat dalį Mogiliavo, Minsko ir Vitebsko

⁴⁵ Grynas ukrainietis.

⁴⁶ Grynakraujis.

⁴⁷ Faktiškai ir teisiškai.

gubernijų. Humoristiškai galėtum pasakyti, kad padarė mus beveik „od moža do moža“⁴⁸.

Komitete virė darbas. Ostkomendantūrai pavedus, mes patys ruošėme pažymėjimus, mūsų piliečių „pasus“. Ypač niršo lenkai, nes jų komitetas tokių teisių neturėjo.

Kiek tik laisvo laiko pagaudavau, dirbau prie tų „pasų“ ruošimo. Norinčiųjų važiuoti buvo tiek daug, kad aš vienas jokių būdu negalėjau apsidirbti. Turėjome paimti dar porą raštininkų. Nekvedavičius ruošė pažymėjimus, skiepijo nuo visokių kvarabų⁴⁹, o dr. Matukas išrašinėjo sveikatos liudijimus. Dr. Matuko liudijimas buvo lygiavertis vokiečių gydytojo pažymėjimui. Kai turėdavom paruošę jau maždaug 50 „bylų“, tai nunešdavau jas į Ostkomendantūrą. Kitą dieną nuėjęs gaudavau visus dokumentus, jau vizuotus visokiais vokiečių parašais ir antspaudais. Dokumentus suinteresuotiems išdalydavome komitete. Iš nepasiturinčių mokestis nebuvo imamas, bet turtingesnieji, pasiturintieji, turėjo užmokėti ir už save, ir už anuos.

Sudarius ešeloną, buvo surašomas sąrašas ir kiekvienai šeimai ar viengungiui išduodamas numeris. Sąrašą į Ostkomendantūrą nešdavo dažniausiai pirmininkas Deltuva. Ten sąrašas buvo patvirtinamas ir išduodami atitinkami antspauduoti bilietai. Turint visa tai, galima jau buvo eiti į stotį susitarti dėl traukinio bei išvykimo datos.

Turėdamas tikslą surinkti reikiamas lėšas nepasiturintiems, komitetas, o ypač ponios ir panelės, ruošdavo rinkliavas ir muges. Daug pelno duodavo Nekvedavičiaus pagaminti valgiai ir likeriuokai. Mugėse atsilankydavo daug vietinių gyventojų, ukrainiečių, kurie lietuviams jautė simpatiją.

Kalnas sueina su kalnu, tai kaip nesueis žmogus su žmogumi. Kartą šventadienį gyvai šnekučiuodamiesi su svainiuėjome namo iš bažnyčios. Sukant iš vienos gatvės į kitą, atsitrenkiau į žmogų. Buvo mandagus:

– Atsi... Vika, ar tai tu?

– Andriuša?!

Netikėdami savo akimis, kurį laiką spoksojom vienas į kitą. Atsipeikėję puolėm vienas kitam į glėbį. Mazurkevičius stovėjo šalia ir stebėjosi: kokia širšė jus abu įgėlė? Pirmam įkarščiui praėjus, supažindinau juos:

– Tai mano geriausias bičiulis Karo mokykloje Andrius Levčenko.

Andriuša griebė mane po ranka ir tempėsi su savimi. Pasakiau Mazurkevičiui, kad pasakytų Vandai, kad sugrįšiu, kai tik galėsiu. Andriuša nusitempė mane pas save ir supažindino su savo žmona. Ji apsilvilko ir iš karto važiovome į mano butą Vandos paimti.

⁴⁸ Nuo jūros iki jūros (lenk.).

⁴⁹ Infekcijų, ligų.

Grįžom atgal į jo butą. Stalas tuoj buvo apkrautas valgiais. Už laimingą, netikėtą susitikimą į lubas šovė „Našlės Clicqot“ šampano butelio kamštis. Krovė mums į lėkštes visko ir žiūrėjo, kad tik jos nebūtų tuščios. Juokėmės, verkėme, o kalbomis bandėm vienas kitą aplenkti. O kalbėti buvo apie ką, per dešimt metų tiek daug patirta, išgyventa.

Andriuša taip pat kare buvo sužeistas, bet laimingai išsikrapštė. Visą laiką jis priklausė ukrainiečių „samostijnikų“ (nepriklausomybininkų) sąjūdžiui. Kai etmonas Skoropadskis, ainis istorinės ukrainiečių šeimos ir tarp kurio protėvių buvo nemažai etmonų, pradėjo organizuoti, tai Andriuša prie jo prisidėjo. Dabar jis buvo jau paties etmono Skoropadskio adjutantas. Atsiųstas buvo į Poltavą, kad viską tvarkytų ir atstovautų etmonui.

Iš visų pasakojimų mozaikos jis susidarė vaizdą, kodėl ir kaip atsiradom Poltavoje. Jis man pasiūlė:

– Klausyk, Vika, spjauk į viską ir eikš pas mus. Perimk vadovavimą Kameneco-Podolsko pulkui. Šiandien pakalbėsiu su korpuso vadu, o rytoj telefonu pranešiu apie tai etmonui. Nėra nei mažiausios abejonės, kad būsi patvirtintas.

– Ačiū, Andriuša, už siūlymą. Žinai, kaip sakoma, devynis kart matuok, o dešimtą kirpk. Turiu gerai pagalvoti.

Kaip aš visad buvau ištikimas Lietuvos idėjai, taip Levčenko buvo karštas ukrainietis patriotas. Andriušos siūlymas buvo tikrai žavėtinas, bet man jis nepriimtinas. Netikėjau, kad rusai leistų „Volna Ukraina“⁵⁰ atgimti. Visad atsiras Petro I ar Kotrynos II ainis – koks raudonas ar plebėjiškas jis bebūtų, kuris žiauriausiai užgniauš visas Ukrainos aspiracijas. Tuo tarpu Lietuva keliasi iš mirusių ir šaukia savo vaikus gelbėti ją iš okupantų pančių. Nepaklusti jos šaukimo būtų išdavimas.

„Neturtas nėra yda, bet yra didelė kiaulystė“, – sako rusų patarlė. Ubagystė nėra nuodėmė, bet ja girtis, afišuotis nėra ko. Kai Levčenkos atsilankydavo pas mus, visad priimdavom juos sode, vaismedžių pavėsyje. „Grynam ore geriau“, – sakydavom. Jie įtarė tikrovę. Vieną gražią dieną jie atvyko prieš man grįžtant iš darbo. Užklupo Vandą mūsų „karališkam palociuje“⁵¹. Kambariukas mažytėlaitis: siaura lova, sūnaus lovutė, ar tikriau sakant, lopšys, mažas staliukas, kėdžių vietoje porą lagaminėlių. Grįžęs radau Levčenkus sėdint ant lovos ir žaidžiant su mano sūnumi. Vanda vaišino juos kuo turėjo. Po to daugiau nebesilapstėm. Mes pas juos lankydavomės kur kas daugiau ir buvome puikiai vaišinami. Levčenkos buvo reto, net labai reto nuoširdumo pora. Andriuša visada toks buvo. Karo mokykloje būtų užspringęs, jei vienas valgytų sardinką, nors ji būtų ir paskutinė dėžutėje.

⁵⁰ „Laisva Ukraina“ (rus.).

⁵¹ Apartamentuose.

Glaudūs santykiai su Levčenkėmis išsilaikė iki pat mūsų išvykimo iš Poltavos. Niekad po to neteko nugirsti nė žodelio apie juos. Vargšė Ukraina. Kas tik jos netramdė, netrypė arba mėgino gelbėti. Be Petliuros, Machno, dar buvo Drozdovas, Vrangelis Kalėdinas. Kai kas mini ir Kornilovą. Nors kiti sako, kad Kornilovas žuvo dar tik prasidėjus fronto suirutėi. Apie ukrainiečių kovas su raudonaisiais imperialistais gana vaizdžiai ir objektyviai aprašė vienas Drozdovo dalinių dalyvis. Pavardės nebeatsimenu, o knyga vadinasi „Chirurgo užrašai“. Kiek subjektyviau jas vaizduoja gen. Krasnovas savo veikale „Nuo dvigalvio aro iki raudonosios vėliavos“. Kilniausias ir garbingiausias visų laikų Ukrainos laisvintojas buvo etmonas Skoropadskis. Jei nelaimėjo savo tautai laisvės ir nepriklausomybės, tai ne jo kaltė. Kaltos buvo aplinkybės ir Vakarų nugalėtojų abejingumas, nesupratimas ir visiškai nesugebėjimas arba nenoras numatyti ateitį.

Karštligiškai besidarbuodami, išleidome į Tėvynę penkis ar šešis ešonus. Nemažai buvo ir tokių, kurie galėjo nusamdyti vagoną savo šeimai bei mantai. Tas kainavo gana brangiai. Tuo pasinaudojo Nekvedavičiai, prie kurių prisidėjo matininkas Karosas, karininkas Banėnas ir dr. Matukas. Mazurkevičiai ir Rudzieckai, nusisamdę net porą vagonų, vyko tiesiai į Lydą. Kitu ešonu, kuris turėjo išvykti spalio mėn., turėjo važiuoti mano šeima ir Deltuvos.

Jau nuo rugsėjo pabaigos pradėjom atsisveikinimus. Per Mykolines Levčenkės suruošė atsisveikinimo puotą, kurioje tedalyvavom tik jis su savo žmona ir aš su Vanda. Bent šešias valandas užsitęsė pokylis. Kalboms nebuvo galo. Tačiau nuotaika buvo lyg šermenių. Visi jautėme, kad daugiau nebesusitiksim šiam gyvenime.

Atsisveikinom taip pat su Toliušiu ir Svirskiu, kurie dar liko Poltavoje.

Tie, kurie vykome ešonais, tai Holobose, netoli Kovelio, turėjome pereiti skaiстыklą – karantiną pavadintą pereinamąją stovyklą tremtiniams bei bėgliams. Geriau jai būtų tikęs konclagerio pavadinimas. Gana didelis plotas, aptvertas aukšta, spygliuotos vielos tvora. Kampuose sargybų bokštai su kulkosvaidžiais. Viduje sargybos būstas, virtuvė, keliolika didelių barakų. Skirtumas gal tik tas, kad barakų langai be grotų.

Atvykus į stovyklą, pirmiausiai buvo teirujamasi, kas ką turi. Ypač domėjosi ginklais, auksu ir valiuta. Per neatsargumą pasakiau, kad turiu brauningą. Buvo paimtas į stovyklos komendanto „apsaugą“, o man išduotas kvitas.

Stovykloje buvo praktikuojami savos rūšies eksperimentai. Pavyzdžiui, mūsų moterys buvo išrengtos nuogai ir varomos į pirtį, neva tai „nuutėlinimui“. Kai protestavau dėl tokio elgesio, tai vos nepatekau į karcerį. Ir dar keletas kitokių panašių štukų⁵². Pagaliau vienas lenkas mums patarė:

– Ponai, jei norite greičiau ištrūkti, tai duokite komendantui kyšį, nusisamdykite vagoną. Jei ne, tai čia sulauksite ir Kalėdų.

⁵² dalykų.

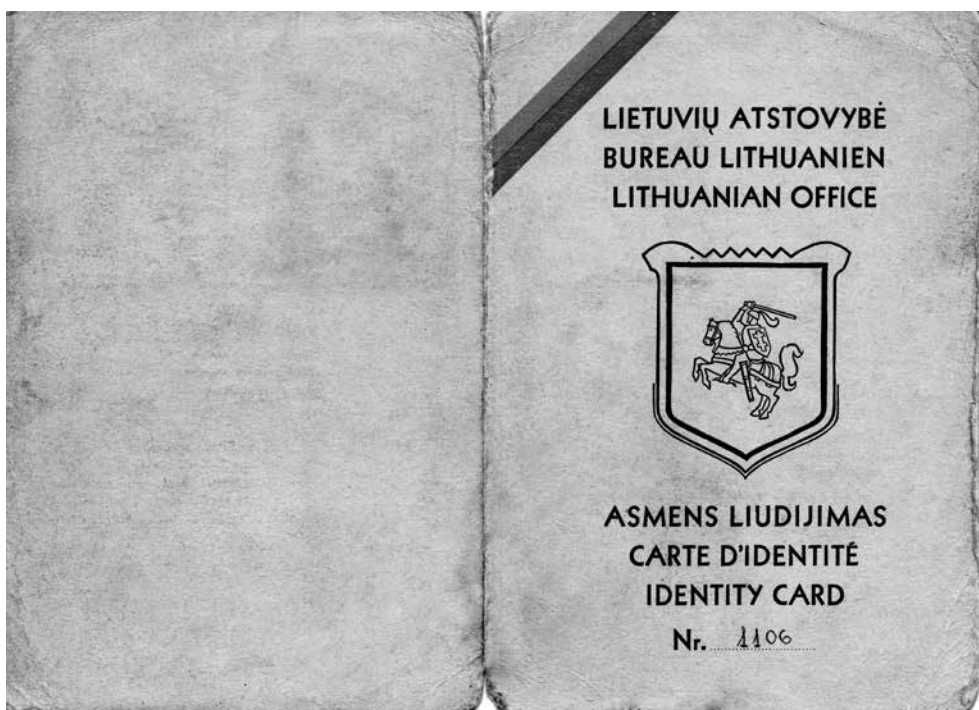
Surinkom kiek dar turėjom pinigų ir žiedų. Aš dar didžiadvasiškai pridėjau ir kvitą mano brauningui: vis tiek žinojau, jog jo nebepamatysiu. Taip pasielgus, greitai gavome vagoną ir galėjome išsidanginti iš šios „sanatorijos“. Gaila, kad to lenko nesutikome anksčiau, būtume grįžę į Lietuvą ne spalio pabaigoje, bet pradžioje. Buvimas čia tik sustiprino mano jau anksčiau susidarytą nuomonę, jog su vokiečiu gali susikalbėti, jei turi gerą lazda arba aukso. Šiuos dalykus jie puikiai supranta ir vertina.

Iš Halobų per Oršą, Minską važiovome tiesiai į Vilnių. Traukinyje pradėjome svarstyti, kur galėsime apsistoti. Nusprendėm, kad geriausia bus pas tetą Ženią, Eugeniją, dėdės Ferdinando Rusecko žmoną. Jie turėjo nemažą namą ir didelį sklypą rajone, kuris buvo vadinamas „Naujasis pasaulis“. Netoli buvo Urbonavičių namai, kur rinkdavosi lietuviškas jaunasis pogrindis. Neabejojom, kad ir Deltuvos galės gauti prieglobstį tetos Ženios namuose.

Nors turėjau pažymėjimą, kad paleidžiamas iš karo tarnybos nuo 1918 m. sausio 1 d., bet pažymėjimas buvo sudarytas aplinkybėms spaudžiant ir išrašytas „kareiviui“. Tuo metu dar nesijutau, kad esu laisvas nuo priesaikos vėliavai, kurią buvau davęs pradėdamas karininko kelią caro kariuomenėje. Dabar, įvažiuojant į Vilnių, į Nepriklausomą Lietuvą, pasijutau esąs laisvas pilietis, laisvas nuo bet kokių įsipareigojimų carui ir jo žlugusiai imperijai.

Pirmosios dalies pabaiga

* * *

<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%;">Pavardė <i>Ingalius</i></td> <td style="width: 50%;">Vardas <i>Vincas</i></td> </tr> <tr> <td>Nom <i>Ingalius</i></td> <td>Prénom <i>Vincas</i></td> </tr> <tr> <td>Name <i>Ingalius</i></td> <td>Christian name <i>Vincas</i></td> </tr> <tr> <td>Gyvenamoji vieta <i>Pekeringen</i></td> <td>Šeimos padėtis <i>uvedęs</i></td> </tr> <tr> <td>Domicile <i>Pekeringen</i></td> <td>Etat civil <i>married</i></td> </tr> <tr> <td>Place of residence <i>Pekeringen</i></td> <td>Family status <i>married</i></td> </tr> <tr> <td>Gimimo vieta ir laikas <i>Pezas, Lietuva</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Lieu et date de naissance <i>Pezas, Lithuania</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Place and date of birth <i>1885. VII. 21.</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Užsiėmimas <i>advokatas</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Profession <i>avocat</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Profession <i>lawyer</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ugis <i>1,68 m.</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Taille <i>1,68 m.</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Height <i>1,68 m.</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Akys <i>mašvos</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Yeux <i>bleu</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Eyes <i>blue</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Plaukai <i>šviesūs</i></td> <td>Veidas <i>apvalus</i></td> </tr> <tr> <td>Cheveux <i>gris</i></td> <td>Visage <i>ronde</i></td> </tr> <tr> <td>Hair <i>grey</i></td> <td>Face <i>round</i></td> </tr> <tr> <td>Ypatingos žymės</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Signes particuliers <i>1.</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Particular marks</td> <td></td> </tr> </table> Šio liudijimo savininkas yra Lietuvos pilietis Le porteur de la présente pièce est sujet lithuanien The bearer of this card is a Lithuanian citizen	Pavardė <i>Ingalius</i>	Vardas <i>Vincas</i>	Nom <i>Ingalius</i>	Prénom <i>Vincas</i>	Name <i>Ingalius</i>	Christian name <i>Vincas</i>	Gyvenamoji vieta <i>Pekeringen</i>	Šeimos padėtis <i>uvedęs</i>	Domicile <i>Pekeringen</i>	Etat civil <i>married</i>	Place of residence <i>Pekeringen</i>	Family status <i>married</i>	Gimimo vieta ir laikas <i>Pezas, Lietuva</i>		Lieu et date de naissance <i>Pezas, Lithuania</i>		Place and date of birth <i>1885. VII. 21.</i>		Užsiėmimas <i>advokatas</i>		Profession <i>avocat</i>		Profession <i>lawyer</i>		Ugis <i>1,68 m.</i>		Taille <i>1,68 m.</i>		Height <i>1,68 m.</i>		Akys <i>mašvos</i>		Yeux <i>bleu</i>		Eyes <i>blue</i>		Plaukai <i>šviesūs</i>	Veidas <i>apvalus</i>	Cheveux <i>gris</i>	Visage <i>ronde</i>	Hair <i>grey</i>	Face <i>round</i>	Ypatingos žymės		Signes particuliers <i>1.</i>		Particular marks		Nuospaudos Empreintes Finger prints <i>Vincas Ingalius-Grasch</i> Savininko parašas Signature du titulaire Signature of bearer Šis liudijimas turi galios visoje Sąjungininkų užimtoje teritorijoje. La légitimité de cette pièce est valable pour le territoire occupé par les Alliés. The legality of this card is valid for the territory occupied by the Allies.
Pavardė <i>Ingalius</i>	Vardas <i>Vincas</i>																																																
Nom <i>Ingalius</i>	Prénom <i>Vincas</i>																																																
Name <i>Ingalius</i>	Christian name <i>Vincas</i>																																																
Gyvenamoji vieta <i>Pekeringen</i>	Šeimos padėtis <i>uvedęs</i>																																																
Domicile <i>Pekeringen</i>	Etat civil <i>married</i>																																																
Place of residence <i>Pekeringen</i>	Family status <i>married</i>																																																
Gimimo vieta ir laikas <i>Pezas, Lietuva</i>																																																	
Lieu et date de naissance <i>Pezas, Lithuania</i>																																																	
Place and date of birth <i>1885. VII. 21.</i>																																																	
Užsiėmimas <i>advokatas</i>																																																	
Profession <i>avocat</i>																																																	
Profession <i>lawyer</i>																																																	
Ugis <i>1,68 m.</i>																																																	
Taille <i>1,68 m.</i>																																																	
Height <i>1,68 m.</i>																																																	
Akys <i>mašvos</i>																																																	
Yeux <i>bleu</i>																																																	
Eyes <i>blue</i>																																																	
Plaukai <i>šviesūs</i>	Veidas <i>apvalus</i>																																																
Cheveux <i>gris</i>	Visage <i>ronde</i>																																																
Hair <i>grey</i>	Face <i>round</i>																																																
Ypatingos žymės																																																	
Signes particuliers <i>1.</i>																																																	
Particular marks																																																	

H. C. C. C. C.

Atstovas
Chef du Bureau
Chief clerk

VDU Teisių fakulteto Ekonomijos skyriaus IV laida, 1930 m. V. Grigaliūnas-Glovackis aštuntas trečioje eilėje.

Grigaliūnų šeima: Adomas, Vanda, Vincas.
1938 m. spalio 11 d.

Vanda Grigaliūnienė. Kaunas

Vanda Hedvina Ruseckaitė Grigaliūnienė-
Glovackienė. Kaunas, 1938 m.

Sofija Grigaliūnienė

Sofijos ir Adomo Grigaliūnų sutuoktuvių diena.

Sofija Grigaliūnienė

Iš kairės: Nemira ir Yolanda Grigaliūnaitės. Belgija

Iš kairės: Nemira ir Yolanda Grigaliūnaitės. Kolumbija

Sofijos Grigaliūnienės (antra iš kairės) pianino studija ir atlikėjai. Pirmoje eil. trečia iš kairės: Yolanda Grigaliūnaitė.

LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

Vytauto Didžiojo Universiteto Rektorius, Senatas ir Profesoriai šiuo pripažįsta, kad fizinės chemijos ordinariniam profesoriui VINČIUI ČEPINSKIUI rektoriant, PETRUI LEONUI, teisės enciklopedijos ordinariniam profesoriui, esant Teisų fakulteto Dekanu, GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS VINCAS, kilęs iš Jezno m., Alytaus apskrities, išėjęs visus Teisų fakulteto teisų skyriaus mokslus, labai gerai išlaikęs visus egzaminus ir labai gerai atlikęs diplominį darbą, įgijo visas diplomuoto teisininko teises. Tai Vytauto Didžiojo Universitetas liudija savo antspaudu, Rektorius ir Dekano parašais.

Kaunas, 1930 — Vytauto Didžiojo — m. birželio mėn. 24 d.

Alytaus apskrities, išėjęs visus Teisų fakulteto teisų skyriaus mokslus, labai gerai išlaikęs visus egzaminus ir labai gerai atlikęs diplominį darbą, įgijo visas diplomuoto teisininko teises. Tai Vytauto Didžiojo Universitetas liudija savo antspaudu, Rektorius ir Dekano parašais.

Kaunas, 1930 — Vytauto Didžiojo — m. birželio mėn. 24 d.

Rektorius

V. Čepinskis

Dekanas

P. Lissas

1934-91
1934-91

Reikalavimas
nes mano karpymas
gave 16.12.1961

Pasirūpinimas
Pirmosios
Pirmosios

PART TWO
DRAUGAS
Saturday, Feb. 18,
1961

Pirmoji Vasario 16 sukaktis

Nepriklausomybės metinės A. Panemunėje

ATS. PEST. GEN. V. GRIGALIŪNAS - GLOVACKIS, Kolumbija

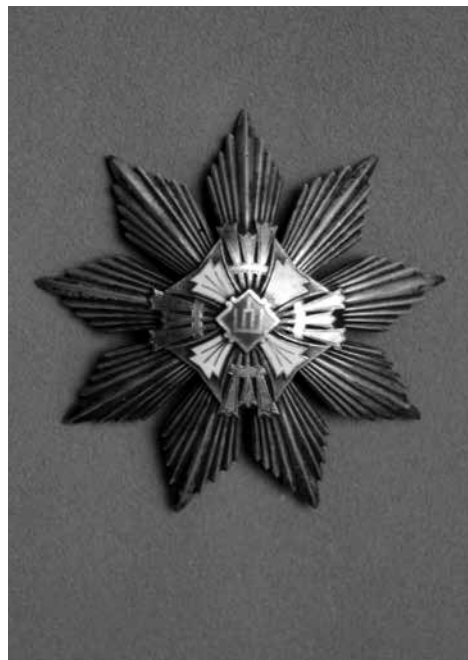
1919 m. sausio pradžioje šviesios atm. prof. Pr. Dovydaitis ir didž. gerb. prelatas M. Krupavičius per gerbiamą ateitininkiją ir pastarasis asmeniškai daugely vietų lankymu prikėlė ne tik visą Suvalkiją, bet veik visą Lietuvą nuo nuožmaus priešų ginti mylimą Tėvynę. Šių dviejų didelių tautos vyrų balsas neliko balsu, šaukiančiu tyruose. Katalikiškos dvasiškijos paraginti sukilo visi, kas gyvas, itin katalikiškoji moksleivija ir visuomenė. Mylimoji moksleivija metė mokyklos suolus, metė mokslo vadovėlius ir savo tėvėlių laiminama nuskubėjo į antrą pulką savanoriais stoti. Kaunas išvydo gal nuo tėvų - protėvių nematytą reginį: nemažai lietuvių būreliai, išdabintose rogešė, į kurias buvo įkinkyti irgi su išdabintais karčiais arkliai, linksmi, pakilusia nuotaika su lietuviškais dainomis traukė iš Suvalkijos pro Garliavą, Aleksotą, Senąjį Kauno miestą, Prezidento gatvę ir Laisvės Alėja iki Daukanto gatvės, kur

Jam buvome pastatę fotelį, kad jis galėtų ir pailsėti, ir džiaugtis gausingų savanorių atvykimu. Išeinant ganytojas su visais maloniai atsiveikindavo ir kiek vieną pa'aimindavo, pranašaudamas Gerojo Dievulio palaimą ir pergalę kovose dėl laisvės.

Atsikėlus A. Panemunėn, antrą dieną pulką ištiko didelis smūgis: liko iš pasalų spartakistų nukauti grįžtantieji, sargyboms Kaune pasikeitus, du savanoriai Juozas Kalašiūnas ir Antanas Zembacevičius, abu zanavykai. Tai buvo pirmosios savanorių aukos ant tėvynės aukuro. Kilo didelis "aliarmas": norėta tuoju pulti okupantus, bet jų karo vadovybė paskubėjo mūsų vyriausybę atsiprašyti, prižadėdami kaltininkus tinkamai nubausti ir ateity panašių įvykių vengti. Tačiau tas brolovai, kad Vasario 16-tą pulti JAV Raudonojo Kryžiaus delegaciją, apsistojusią viešbuty "Metropol" ir nudėti beginantį Kauno komendantūros karžygi Prana Eimutį. Vėl at-

nyčią išpuosti. Chorvedžiui su orkestro vedėju p. Gužu — išmokyti savanorius giedoti bažnyčioje ir dainuoti kareivinėse, orkestrui pritariant, ne tik himną, bet ir karines bei kaimo linksmesnes daineles. Pulko karininkai patys labai uoliai ėmėsi mokytis dainuoti, sudarydami ypatingai gerą karininkų chorą, kuris pagarsėjo ne tik 1919 metais, bet ir tolesniu laiku, pirmaudamas prieš kitų pulkų karininkų chorus.

Pulko komendantui karininkui Raului Statkevičiui pavesta buvo apeiti visus Panemunės namų savininkus ir "patarti" Vasario 16-tai dienai išpuosti namą tautinėmis lietuviškais vėliavutėmis, nesant medžiaginių, — popierinėmis ir sutvarkyti prieš savo namą ir sklypą šaligatvį. Kai kuriems ne lietuvių tautybės namų savininkams suabejojus, lietuvių pulko vado teisę panašius "patarimus" naudoti, mat, šiuos reikalus tvarko šančiuose esąs okupantų komendantas, į tai karininkas Statkevičius pasakė, kad ne jo reikalas pulko vado teises svaryti, o tik pareigą atlikti, ir pridėjo, kad jei Tamstos namas nebus papuoštas ir šaligatvis nesutvarkytas, tai turėsite reikala...

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

VINCAS GRIGALIŪNAS-GLOVACKIS

GENEROLO ATSIMINIMAI

I dalis. Carų imperijoje

Atsakingasis redaktorius Gintautas Jakštys (I dalis)

Kalbos redaktorė Jolanta Budreikienė

Maketavo Jolanta Girnytė

2017-12-05. Tiražas 300 egz. Užsakymas GL-603.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

ISBN 978-609-8074-67-3

Liudymas.

Šiuo tvirtinu, kad gen. leitenantas Vincas
 Prigalūnas - Glorackis kilęs iš Alytaus
 apskr. Ježonė miestelio, tikrai yra
 Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savanoris, įstojęs į jos eiles
 1918 metų lapkričio mėnesio 23 dieną.

Pasiūmdamas Ministerių Kabineto patvirtintomis
 Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių taisyklėmis (Vyriaus.
 bei Kariu. 265 Nr.) apdovanoju generolą-leitenantą Vincą
 Prigalūną - Glorackį kūrėjų-savanorių medaliu.

Kaunas, 1928 m. balandžio mėn. 13 d.

10 Nr.

Profesorius A. Voldemaras
 Kūno Apsaugos Ministeris

Gen. št. pulkininkas A. Patackas
 Vyriausiojo Štabo Viršininkas